تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ

ERKAM YAYINLARI

CİLT 10

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1436 / 2015

RÛHU'L-BEYÂN

- Kur'an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

10. CİLT

ERKAM
YAYINLARI

Erkam Yayın No: 302

Redaksiyon:
Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz
Abdullah Sert
Mustafa Eriş
Dr. Ali Namlı

Tercüme Kontrol:
Dr. Hüseyin Kayapınar

Tercüme (10. Cilt):
Doç. Dr. Murat Sülün
Dr. Ali Hakan Çavuşoğlu
Zekeriya Tüfekçioğlu

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-328-9

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2015

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul   Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

سُورَةُ اِبْرٰهٖيمَ

14-İBRÂHİM SÛRESİ

İbrâhim sûresi, 28 ve 29. âyetleri hariç Mekke'de nazil olmuytur. 52 âyettir.

İBRÂHİM SÛRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla.

Besmele önce rahmâniyyet sonra da rahîmiyyet sıfatını ızhâr etmek için âlemlerin yaratılmasına Yüce Allah'ın hem zât ismi hem de ism-i a'zam olan Allah isminin bereketi ile başlandığına işâret etmektedir.

Bu ise dünyâ âleminin rahmâniyyet sıfatının mazharı (zuhûr etme yeri) olması içindir. Bu yüzden: "Ey dünyâda Rahman, âhirette Rahîm olan!" diye duâ edilir. Çünkü canlı-cansız, mü'min-kâfir, hoşbaht-bedbaht tüm yaratılmışlar, dünyâda Allah Teâlâ'nın mübâlağalı rahmet sıfatı olan Rahman'dan istifâde eder.

Oysa âhirette O'nun rahîmiyyet sıfatından sâdece mü'minler istifâde edecektir. Nitekim Allah kendisi için: ***"O, mü'minlere Rahîmdir, çok merhametlidir."*** (el-Ahzâb, 33/43) buyurmuştur. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de* böyle geçmektedir.

Ey Câmî, eğer Hakk'ın rahmeti son değilse;
Neden besmele Rahîm ile sona erdi?

ÖYLE BİR KİTAP Kİ…

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ
بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿١﴾ اَللّٰهِ الَّذِى لَهُ مَا
فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ
شَدِيدٍ ﴿٢﴾ اَلَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّونَ
عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا اُولٰٓئِكَ فِى ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٣﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

1. Elif. Lâm. Râ. Bu, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarıp O güçlü ve övgüye lâyık olan Allah’ın yoluna iletmen için sana indirdiğimiz bir kitaptır.

2. O Allah ki göklerde ve yerde olanların hepsi O’nundur. Şiddetli azabdan dolayı kâfirlerin vay hâline!

3. Onlar dünyâ hayâtını âhirete tercih ederler, insanları Allah’ın yolundan alıkoyarlar ve onun eğrilmesini isterler. İşte onlar, büyük bir sapıklık içindedirler.

“Elif. Lâm. Râ.” Allah Teâlâ *“Elif”* ile nîmetlerine, *“Lâm”* ile lütuf ve keremine, *“Râ”* ile de Kur’an’a yemine işâret etmektedir. Yâni, “nîmet ve ihsanlarıma yemin ederim ki Kur’an lütuf ve kerem sıfatımın indirmemi gerekli kıldığı bir kitaptır...” *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de* böyle geçmektedir.

Üftâde (k.s.) der ki: Sülûk ehli, mertebelerine göre müteşâbih âyetlerin mânâsını bilirler. *“Kaf”* ve *“Nûn”* harfleri, Allah’ın varlık mülkünde tek mertebeye, *“Hâ Mîm”* gibi harfler iki mertebeye, *“Elif, Lâm, Mîm”* ve *“Elif, Lâm, Râ”* gibi harfler üç mertebeye, *“Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd”* ve *“Hâ, Mîm, Ayn, Sîn, Kaf”* gibi harfler de beş mertebeye işâret etmektedir. Bazı harflerde ise yedi mertebeye işâret vardır. Bu bakımdan Hz. Peygamber (s.a.)’in: “*Kur’an’ın bir zâhiri bir de bâtını vardır.*”[1] hadisini ancak sülûk ehli anlayabilir.

Ulemânın yaptığı açıklamalar, onun tahkîki değil, te’vîlidir. **Kâdî Beydâvî** ile *el-Keşşâf* sâhibi gibilerin gittiği yol mânâ cihetinden değil, lâfiz cihetindendir. *Kâdî Tefsiri (Envâru’t-Tenzîl)*’inde rûhâniyyet varsa da bu *et-Teysîr* tefsîrinin ve *el-Manzûme* adlı fıkıh eserinin yazarı, insanların ve cinlerin hocası **Ömer Nesefî**’nin duâsı bereketiyle olmuştur.

Rivâyet edilir ki bir şahıs, İmam Ömer Nesefî'yi vefâtından sonra rüyasında gördü. Ona: "Münker ve Nekir'in sorgusu nasıl geçti?" diye sordu. Ömer Nesefi şöyle cevap verdi: "Allah Teâlâ rûhumu bana iâde etti. Melekler de bana soru sormaya başladı. Onlara: "Cevapları nazım olarak mı nesir olarak mı vereyim?" diye sordum. "Nazmen söyle" dediler. Ben de şöyle dedim:

Rabbim Allah'tır, ilah yok O'ndan başka
Peygamberim Hz. Muhammed Mustafa
Dînim de İslâm'dır, ama amelim kötü,
Allah'tan af ve ihsânını niyaz ederim.

Rüyâ sâhibi, rüyadan bu iki beyti ezberlemiş olarak uyandı.

Fakir (**Bursevî**) şöyle der: Hurûf-i mukattaa ilmi, muhakkık sûfîlerin en son ulaştığı ilimlerdendir. Sûfîler, bu yüce ilme sülûkün, hatta fethin (keşfin) başından kırk sene sonra ancak ulaşırlar. Bu ilim, gizli sırlardandır. Onu elde etmek isteyen kimsenin bir insân-ı kâmilin elinde çok çalışıp gayret etmesi lâzımdır.

Kemâl Hocendî der ki:

İlm-i hurûfu bilmek istersen ey sûfî!
Önce fiillerini güzel eyle, yoksa esmâ okumaktan ne fayda?!
Ehil olmayana O'nun dergâhından nişan verirsen,
Görücülük sürmesini âmânın gözüne çekmiş olursun.

Kâşifî şöyle der: "*Te'vîlât* şerhinde **İmam Mâtürîdî**'den naklen şöyle zikredilmiştir: Hurûf-i mukattaa mü'minin tasdîki ve kâfirin tekzîbi için ibtilâdır. Hak Teâlâ kullarını neyle isterse onunla imtihan eder."

Ey Muhammed! *"Bu"* yâni hem bu sûreyi hem de diğer sûreleri içine alan Kur'an...

Kâşifî Tefsiri'nde şöyle der: "Müfessirlerden bir topluluk, bu hurûf-i mukattaanın Kur'an'ın isimlerinden olduğu görüşündedir. Bu cihetten '*Elif, Lâm, Râ.* Yâni Kur'an öyle bir kitaptır ki…' demek mümkündür."

Ey Muhammed! *"Rablerinin izniyle"* O'nun gücüyle ve kudretiyle demektir. Hz. Peygamber (s.a.)'in insanları aydınlığa götürmesi, ancak Allah'ın gücüyle olabilir. Allah, insanların terbiye edicisi, büyütüp geliştiricisi olduğundan *"Rablerinin izniyle"* buyrulmuştur. Yoksa "Senin Rabbinin izniyle" buyrulmamıştır. Bu, terbiyenin Hz. Peygamber (a.s.)'dan değil Allah'tan olduğunun bilinmesi içindir. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de* böyle geçmektedir.

"Rablerinin izniyle" yâni sen insanları karanlıklardan nûra çıkaracaksın ama, öyle gelişi güzel değil. Çünkü sen sevdiklerini ancak onların Rablerinin izniyle hidâyete

erdirebilirsin. Çünkü hidâyete eren hiç kimse Rabbinin izni, yâni kolaylaştırması olmaksızın hidâyete eremez. İzin vermek, kolaylaştırmanın bir sebebi olduğundan kolaylaştırmaya izin adı verilmiştir. Çünkü başkasının mülkünde tasarrufta bulunmak, imkânsızdır. O izin verdiği vakit ise kolay olur.

Bilesin ki **"*Allah, esenlik yurduna (cennet) dâvet eder ve dilediğini doğru bir yola iletir.*"** (Yunus, 10/25) âyetinde de belirtildiği üzere dâvet genel olmakla birlikte hidâyet özeldir. Allah'ın izini ise karanlıklarda bulunan bütün insanlara şâmildir. Çünkü âlemlerin ve tüm yaratılışların var edilmesinden maksad, insân-ı kâmilin ortaya çıkmasıdır. O da meydana gelmiş bulunmaktadır. İnsân-ı kâmil, birdir, ama bin hükmündedir ve çoğunluğu oluşturur. İlâhî hikmet, herkesin hak üzere olmasını gerektirmez. Çünkü Allah Teâlâ'nın hem cemâli hem de celâli vardır. Her ikisinin de mutlaka bir eseri olması gerekir.

Aşk dükkanında küfür kaçınılmazdır,
Ebû Leheb olmasa ateş kimi yakar?

Allah, Rasûlullah (s.a.)'e kitabı hangi maslahat için indirdiğini şöyle açıklıyor: Bütün *"insanları"* Kur'an'ın ihtiva ettiği hak akîdeler ve faydalı hükümlere dâvet ve irşâdınla *"karanlıklardan aydınlığa"* yâni bütün dalâlet çeşitlerinden hidâyete; küfür, nifâk, şek ve bid'at karanlıklarından îmân, ihlâs, yakîn ve sünnet nûruna; kesretin karanlığından vahdetin nûruna; ilâhî fiillerin hicabları ile sıfatların perdelerinden zâtın birliğinin nûruna; yaratılmışlığın karanlığından rubûbiyyet sıfatının tecellîsinin nûruna *"çıkarıp…"* Allah yoluna iletmen için.

Hz. Peygamber (a.s.)'ın insanları, yaratılmışlığın karanlığından rubûbiyyet sıfatının tecellî nûruna çıkarması şöyle açıklanabilir: Cenab-ı Hak, ruhlar âlemi olan âhiret âlemini nurdan yaratmış ve insan rûhunu bu âlemin zübdesi (özü) kılmıştır. Cisimler âlemi olan dünyâ âlemini de yaratmış ve insan cismini bu âlemin zübdesi kılmıştır. Allah Teâlâ cisimler âlemini rûhlar âlemine perde kıldığı gibi insan cismindeki sıfatların karanlığını da insan rûhundaki sıfatların nûruna perde kılmıştır. Karanlıkları ve nûrları ile bu iki âlemi de ülûhiyyet sıfatının nûrlarına perde yapmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz Allah'ın nurdan ve zulmetten yetmiş perdesi vardır. Bu perdeler açılacak olsa, O'nun zâtının heybeti kendisine bakanların gözlerini yakardı.*"[2] 'Allah Teâlâ, insandan başka hiçbir varlık çeşidinde bu perdelerden kurtulma istîdâdı yaratmamıştır. Hiç kimse bu perdelerden, Allah'ın kurtarması olmaksızın kurtulamaz. Bu üstünlük sâdece mü'mine bahşedilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ: **"*Allah, mü'minlerin dostudur, onları karanlıklardan nûra çıkarır.*"** (el-Bakara, 2/257) buyurmuştur. Hz. Peygamber (a.s.)'ı ve Kur'an'ı, mü'minleri karanlıkların perdelerinden nûra çıkarmasının sebeplerinden kılmıştır.

"O güçlü ve övgüye layık olan Allah'ın yoluna iletmen için" i'câzı ile senin peygamber olduğuna kesin bir delil olarak, Cebrail vâsıtasıyla *"sana indirdiğimiz bir*

kitaptır." Bu ifâde birazdan gelecek olan **"*Andolsun biz Musâ'yı da âyetlerimizle göndermiştik...*"** âyetine uygun düşmektedir.

"Güçlü olan Allah'ın yoluna" ifâdesinde yolun ne kadar büyük olduğunu göstermek maksadıyla *"sırât (yol)"* kelimesi, *"el-Azîz (güçlü)"* kelimesine izâfe edilmiştir. Bu yoldan maksad İslâm dînidir. Çünkü İslâm hem cennete hem kurbete/Hakk'a yakınlığa hem de vuslata götüren bir yoldur.

el-Aziz, dînine bağlı olanların intikâmını düşmanlarından alan galib/güçlü demektir. *el-Hamîd* (övgüye lâyık) kelimesi ise, intikam alması sâyesinde kullarından övgüyü hak eden, övgüye lâyık, övülmüş mânâsınadır.

Âyette şuna da işâret vardır: Cismânî zulmetlerden ve rûhânî nurlardan geçmek, Allah'a giden yegâne yoldur. Allah, kulunun kendisine ancak bu perdelerden çıkarak ulaşabileceği bir Aziz'dir. Yine O, cemâl ve celâlinin kemâl üzere olmasından dolayı izzet, kibriyâ ve azâmet perdeleriyle perdelenmeyi hak eden övgüye lâyık bir varlıktır.

اَللّٰهِ الَّذٖى لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَوَيْلٌ لِلْكَافِرٖينَ

مِنْ عَذَابٍ شَدٖيدٍ ﴿٢﴾

2. O Allah ki göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur. Şiddetli azabdan dolayı kâfirlerin vay hâline!

"O Allah ki göklerde ve yerde olanların" akıllı-akılsız bütün varlıkların *"hepsi O'nundur."* Bu ifâde önceki âyetteki "el-Azîzi'l-hamîd" ifâdesini açıklamak üzere ona atfedilmiştir. Çünkü Allah lâfzı, varlığı zorunlu olan ve âlemi yaratan zâtın özel ismidir.

Âyette şuna da işâret vardır: Seyr ilallah ehlinin seyri, sıfatlarda son bulmaz. Burada sıfatlar el-azîz ve el-hamîddir. Ancak onların seyri zâtta seyr ile son bulur. Zât ise Allah'tır. Tüm varedilenler O'nun fiilleridir. O'nun fiillerinde kalanlar sıfatlarına ulaşamaz. Sıfatlarında kalanlar O'nun zâtına ulaşamaz. İttisâl ve infisâl olmaksızın kendi benliğinden geçip Allah Teâlâ'nın hüviyyetine çıkmak sûretiyle kim O'nun zâtına ererse O'nun hem sıfatları hem fiilleri konusunda O'nun zâtından faydalanırlar.

Kemâl Hocendî (k.s.) şöyle der:

Mâsivâdan kesilmedikçe Hakk'a vuslat müyesser olmaz
İlk kesilme mâsivânın cümlesinden kesilmektir

Molla Câmî (k.s.) ise şöyle der:

Tenzih ederiz seni yoktur ilmimiz ancak
Senin bize öğrettiğinden, ilhâm ettiğinden başka!

Bize bizim burhânımız ile âgâhlık ver,
Maiyyet sırrından ki bize ihsân edersin.

“Şiddetli azabdan dolayı kâfirlerin” Kitâb’ı inkâr edenlerin *“vay hâline!”* Veyl, helâk demektir. Yâni, şiddetli azabdan dolayı feryad ü figan edip helâk olmayı dileyeceklerdir. Nitekim bir âyette ***“oracıkta yok oluvermek isterler.”*** (el-Furkan, 25/13) buyrulmuştur.

اَلَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجاًۜ اُولٰٓئِكَ فٖى ضَلَالٍ بَعٖيدٍ ﴿٣﴾

3. Onlar dünyâ hayâtını âhirete tercih ederler, insanları Allah’ın yolundan alıkoyarlar ve onun eğrilmesini isterler. İşte onlar, büyük bir sapıklık içindedirler.

“Onlar, dünyâ hayâtını âhirete tercih ederler.” Yâni, onlar dünyâ hayâtını seçip onu ebedî âhiret hayâtına tercih ederler. Çünkü bir şeyi başka bir şeye tercih eden, bir bakıma tercih ettiği şeyin kendisine başka şeylerden daha üstün ve daha sevimli olmasını istemiş olmaktadır.

İbn Abbas (r.anhümâ) der ki: “Onlar âhiretle ilgili durumları hafife alarak dünyâda hemen elde edecekleri şeyleri alırlar.” Bu ise gerçek kâfirin vasıflarındandır. Onlar dünyâyı ve dünyevî arzuları elde etmek için ciddiyetle uğraşırlarken, âhireti taleb etme, nefislerinin heveslerine karşı çıkma ve şerîata uygun davranma hususlarında külfet ve meşakkatlere göğüs germede tembellik göstererek âhireti bir kenara bırakırlar. Şu halde gerçek mü’minin sâdece ‘müslüman’ ismine râzı olmayıp taklîdî îmân ile yetinmemesi gerekir. Çünkü taklîdî îmân, hakîkî îmânın aksine karanlıklardan tamâmen hâlî değildir. Hakîkî îmân ise sırf nurdur. Onda hiçbir değişme olmaz.

Yüzüne kalblerin takvâsından gül rengi koyan kul
Güzel yüzü ateşte nasıl siyah eyler?

“İnsanları Allah’ın yolundan alıkoyarlar” insanların Allah’ın dînini kabûl etmelerine mâni olurlar.

Burada işâret vardır ki hevâ ehli, müridlerin istikâmetlerini Allah’ı talebden çevirirler. Onlara nasihat ediyor gibi görünerek Hakk’a giden yolu keserler. Hakk’a yönelmek gâyesiyle dünyâyı terk ettikleri, ondan el etek çektikleri, uzlete çekildikleri ve halktan koptukları için müridleri kınarlar.

“ve onun eğrilmesini isterler.” Yâni bu yola girmesine mâni olmak ve saptırmak istedikleri kimselere onlar bu yolun eğri ve yanlış olduğunu, doğru bir yol olmadığını söylerler. Yâni “Bu yol eğridir ve menzil-i maksûda ulaştırmaz.’ derler.

“İşte onlar” zikredilen çirkinliklerle muttasıf olanlar *“büyük bir sapıklık*

içindedirler." Hak yoldan sapmışlar ve bu yolun merhalelerce mesâfe uzağına düşmüşlerdir. Uzaklık, esâsen sapmış olanların hâllerindendir. Çünkü yoldan uzaklaşıp giden onlardır. Ancak burada mübalağa için mecâzen sapmış olanların fiilleri uzaklıkla tavsif edilmiştir. Bir zarfın içindekini kuşatmasına benzer bir şekilde sapıklığın bu kâfirleri kuşatmış olarak gösterilmesinde çok açık bir mübalağa vardır.

Rahman'ın yolunda kendisi doğru yolu bulan ve başkalarını da ona ileten kimseden daha üstün birisi olmadığı gibi, şeytanın yolunda da kendisi sapmış bulunan ve başkalarını da saptıran kimseden daha üstün (!) birisi yoktur. Bu âyetlerde her ikisine de işâret edilmiştir. Çünkü Kitab'ın Rasûlullah (s.a.)'e indirilmesi, O'nun bu Kitap'la doğru yolu bulduğuna işâret eder. Nitekim Allah Teâlâ nîmetlerini zikretme makamında şöyle buyurmuştur: **"*Daha önce sen ne Kitab'ı ne de îmânı bilirdin.*"** (eş-Şûrâ, 42/52)

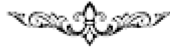
İlk âyetteki *"çıkarman için"* ifâdesi, O'nun yol gösterici ve irşâd edici olduğunu gösteren sarih bir ifâdedir. Hz. Peygamber (a.s.)'ın kâmil vârislerden her birinin de bu iki makamdan büyük bir nasipleri vardır. Bu vârisler, *"el-Hâdî"* isminin mazharları/zuhûr ediş yerleridir. Bu âyetteki *'tercih ederler'* ve *'engel olurlar'* ifâdeleri de sapmaya ve saptırmaya işârettir. Bu kimseler ise bu konuda, yâni *"el-Mudill"* (saptıran) isminin mazharları/zuhûr ediş yerleri olmak konusunda şeytanın vârisleridir.

Şu halde akıllıya düşen çok zikir ile îmânını tahkîkî îmân hâline getirmek, dünyâdan ve dünyâdakilerden vazgeçip o her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah'a yönelmektir.

Âriflerin sultanı **Bâyezîd Bistâmî** (k.s.)'a sünnet ve farzın ne olduğu soruldu da şöyle cevap verdi:

"Sünnet, dünyâyı terk etmektir. Farz ise Mevlâ ile birlikte olmaktır (sohbet). Çünkü bütün sünnetler, dünyâyı terk etmeye delâlet eder. Kitab'ın tamamı da Mevlâ ile birlikte olmaya delâlet eder. Öyleyse kim sünnet ve farz ile amel ederse onun hakkında nîmet kemâle ermiş ve ona çok şükretmek vâcib olmuştur. Allah bizi ve sizi hayırlı ve sâlih kimselerin yoluna girmekle şereflendirsin."

---

[1]. *Münâvî*, III, 316.
[2]. Bk. *Irakî,* Muğnî, I, 345

ŞÜKREDERSENİZ ARTIRIRIM

وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِه۪ لِيُبَيِّنَ لَهُمْۜ فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ
يَشَٓاءُ وَيَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا
مُوسٰى بِاٰيَاتِنَٓا اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ
بِاَيَّامِ اللّٰهِۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾ وَاِذْ قَالَ
مُوسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ اَنْجٰيكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ
يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَٓاءَكُمْۜ
وَف۪ي ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظ۪يمٌ ﴿٦﴾ وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ
لَاَز۪يدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَاب۪ي لَشَد۪يدٌ ﴿٧﴾ وَقَالَ مُوسٰٓى اِنْ
تَكْفُرُٓوا اَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَم۪يعًاۙ فَاِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ حَم۪يدٌ ﴿٨﴾

4. *(Allah'ın emirlerini)* onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik. Artık Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Çünkü O, güç ve hikmet sâhibidir.

5. Andolsun ki Mûsâ'yı da: 'Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın *(geçmiş kavimlerin başına getirdiği felâket)* günlerini hatırlat' diye mucizelerimizle gönderdik. Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için âyetler vardır.

6. Hani Mûsâ kavmine demişti ki: "Allah'ın üzerinizdeki nîmetini hatırlayın. O, sizi Firavun ailesinden kurtardı. Onlar sizi işkencenin en kötüsüne sürüyorlar ve oğullarınızı kesip kadınlarınızı *(kızlarınızı)* sağ bırakıyorlardı. Bunda Rabbinizden size büyük bir imtihan vardı."

7. "Hatırlayın ki Rabbiniz size: "Eğer şükrederseniz, elbette size *(nîmetimi)* artırırım ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azâbım çok şiddetlidir!" diye bildirmişti."

8. Mûsâ dedi ki: "Eğer siz ve yeryüzünde olanların hepsi nankörlük etseniz, bilin ki Allah gerçekten zengindir, hamd edilmeye lâyıktır."

Allah'ın emirlerini *"onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik." Zâdü'l-mesîr*'de şöyle rivâyet edilmiştir: "Kureyş: 'Ne haldir ki indirilen kitapların hepsi yabancı dille gönderilmiş olduğu halde Muhammed'e gelen kitap Arapça'dır?!" dediler. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu."

Lisan lafzı, hem uzuv anlamında hem de lügat anlamında kullanılır. Burada ikinci anlamdadır. Yâni biz her elçiyi yalnızca kendisinden olduğu ve peygamber kılındığı kavminin diliyle gönderdik. Bir topluluk ki peygamber kendi aralarında yetişmiş ve kendilerine peygamber gönderilmiştir, her peygambere ilk olarak kendi yanında olanları davet etmek gerektir. ***“Âd’a da kardeşleri Hûd’u (gönderdik)”*** (el-A‘râf, 7/65) ve ***“Semûd’a da kardeşleri Sâlih’i (gönderdik)”*** (el-A‘râf, 7/73) âyeti ve benzer âyetler de buna delâlet eder. Bu hüküm Lût (a.s.) ile bozulmuş olmaz. Çünkü o, gönderildiği kavme mensup biriyle evlenmiş ve onların içinde yaşamıştır. Dolayısıyla dili ve diyânetiyle kavmini tanımaktan ibâret bulunan maksad hâsıl olmuştur.

Ebüssuûd Efendi ise şöyle diyerek durumu geneller: “... yalnızca kavminin lisânıyla; gönderildiği insanların, yâni bir dilde ittifak etmiş herhangi bir milletin diliyle konuşan biri olarak gönderdik. O kavmin bir mensubu olup olmamasının o kadar önemi yoktur.”

“Onlara iyice açıklasın diye” yâni her peygamber kavmine dâvet edildikleri ve kabûl etmek üzere emrolundukları şeyleri açıklasınlar ve kavimleri de bunu kolaylıkla, çabucak anlayarak başka kavimlere de nakil ve tercüme edebilsinler diye demektir. Çünkü bir peygamberin kendi kavmi o peygamber tarafından uyarılmaya ve dâvet edilmeye en layık insanlardır. Bu sebeple Hz. Peygamber (a.s.) önce kendi aşiretini uyarmakla görevlendirilmişti. Oysa O, bütün insanların, hatta hem insanların hem de cinlerin peygamberidir.

Allah, kitaplarını bunca farklarına ve çok olmalarına rağmen tüm insanların ve cinlerin dillerinde gönderseydi bu da başlı başına bir mucize çeşidi olurdu. Fakat bu çekişmelere, dinde ihtilâflara, tahrif olaylarının baş göstermesine, lâfızların ve bu lâfızların taşıdığı mânâların, bunlardan doğan bir takım ilimleri elde etme gayretinin ve bu uğurda çalışıp didinmenin faziletinin zâyi olmasına sebeb olurdu. Hakk’a yakınlığa ve bol sevab kazanmayı sağlayan tâatlara vesile olan kâbiliyetler için de durum aynıdır.

Yine Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (a.s.)’ı peygamberlerin efendisi, onların en üstünü ve en hayırlısı, O’nun şerîatını en hayırlı ve şerefli şeriat, ümmetini de en hayırlı ve üstün ümmet kıldığı için -en şerefliye en şerefliyi vermek üzere- bu ümmeti, dillerin en üstünü ve en şereflisi olan dille indirilmiş tek bir kitap üzere birleştirmeyi murad eyledi. Bu dil Hz. Peygamber (a.s.)’ın kavminin ve cennete gireceklerin dili olan Arapçadır. İnsanlar Araplar’a tâbi olduğu gibi diğer diller de Araplar’ın diline tâbidir. Ayrıca Kur’an’ın Arapça indirilmiş olması, diğer dillerde indirilmesine ihtiyaç bırakmaz. Çünkü tercüme, onun yerine geçer ve işin uzaması engellenmiş olur. Yâni, etraftaki insanları Allah’a dâvet edecek ve Kur’an’ı onların dillerine tercüme edecek elçiler gönderilir.

İnsânü’l-uyûn’da der ki: Yahudilerin veya Îsâ Isfahânî’ye tâbi Îseviyye adlı bir grup yahudinin ‘Hz. Peygamber (a.s.)’ın İsrailoğulları’na değil, sâdece Araplara gönderildiği ve O’nun gerçek bir peygamber olduğu’ şeklindeki inançları geçersizdir. Çünkü onlar O’nun Allah’ın rasûlü olduğunu ve yalancı değil doğru söyleyen biri olduğunu kabûl ettiklerine göre tenakuza düşmüş olmaktadırlar. Çünkü O’nun Allah’ın tüm insanlara

gönderilmiş bir peygamber olduğunu söylediği tevâtüren sâbittir."

İnsânü'l-uyûn müellifi devamla şunları söylüyor: *"Biz bütün peygamberleri yalnızca kendi kavimlerinin dili ile gönderdik"* âyeti de buna ters düşmez. Çünkü bu ifâde, Hz. Peygamber (a.s.)'ın sâdece Araplar'ın peygamberi olduğunu göstermez, aksine O'nu ilk onlar anlasınlar diye onların diliyle konuşan biri olduğunu gösterir. Daha sonra O'nu görenler, göremeyenlere getirdiği prensipleri tebliğ ederler. Böylece o dili konuşmayan yabancı milletlerin de kendilerine gönderilen tercümanlar sâyesinde bu prensipleri anlaması sağlanmış olur. Hulasa, kendisi ve kitabı Arapça olsa da O (s.a.) herkesin peygamberidir. Nitekim Mûsâ ve Îsâ (a.s.) da biri İbrânîce diğeri Süryânîce olan iki kitapla, yâni Tevrat ve İncil ile İsrailoğulları'na gönderilmiştir. Oysa İsrailoğulları arasında İbrânîceyi de, Süryânîceyi de anlayamayan Ârâmîler de vardı. Onların dili Yunancadır."

Hâsılı irşâd ancak dil bilmekle mümkün olabilir.

Anlatıldığına göre Acem, Arap, Türk ve Rum dört kişi yolda bir gümüş para (dirhem) buldular ve onunla ilgili olarak anlaşmazlığa düştüler. Birbirlerinin ne dediğini anlayamıyorlardı. Bütün bu dilleri bilen biri onların her birinin lisanı ile niçin tartıştıklarını 'Ne istediklerini?' sordu. Hepsinin de o parayla kendi dillerince üzüm alıp yemek istediklerini anladı. Ellerinden o dirhemi alarak gidip bir miktar üzüm aldı. Aralarındaki anlaşmazlıklar bu zâtın, hepsinin de dilini bilmesi sâyesinde ortadan kalktı.

Yine anlatılır ki sûfîleri reddeden bazı kimseler, ümmî bir şeyhten kendilerine Arapça vaaz etmesini ısrarla istediler. Ancak maksadları şeyhi âciz bırakmak ve rezil etmekti. Bu durum şeyhi üzdü. Gece rüyâsında Rasûlullah (s.a.)'in kendisine onların istedikleri vaazı yapmasını emrettiğini gördü. Arapça konuşabilen biri olarak sabahladı. Onların âciz kaldıkları Kur'ân'ın bâzı hakîkatlerinden bahsetti. Sonra da şöyle dedi:

Ümmî bir kişi iken akşamleyin,
Sabaha fasîh bir Arap olarak girdim.

Mesnevî'de şöyle denilir:

Kendini, kendi vasıflarından kurtar, arıt
Ki kendi saf, pâk zâtını göresin.
Gönlünde peygamberlerin ilimlerini görürsün
Kitap, yardımcı ve hoca olmadan.

"Artık Allah" saptırmayı *"dilediğini saptırır,"* yâni inkâr ve dalâlete götüren sebepleri yerine getirdiği için onda inkâr ve dalâleti yaratır.

Kâşifî der ki: "Allah Teâlâ kimi isterse yoldan çıkarır, azdırır. Yâni, onu terk eder,

korumaz ve azdırır."

Âyette sanki şöyle denmiş oluyor: Peygamberler onlara (gerekli şeyleri) açıkladılar ve Allah Teâlâ, dalâletten başka bir şeye lâyık olmadıkları için saptırmak istediklerini saptırdı.

Doğru yola iletmeyi *"dilediğini de doğru yola iletir."* yâni içinde Hakk'a yönelme (inâbe) ve dönme (ikbâl) duygusu bulunması sebebiyle hak eden kimsenin içinde îmân ve hidâyeti yaratır.

Kâşifî şöyle der: "Allah Teâlâ istediği kimseye yol gösterir. Yâni, onu muvaffak kılar ve doğru yola iletir."

"Çünkü O, güç ve hikmet sâhibidir." Yâni, her şeye galibdir, dilediği konusunda hiç kimse ona üstün gelemez. O, dalâlete düşürmeyi ve hidâyete erdirmeyi ancak üstün bir hikmet gereği yapar.

Bu ifâdede, peygamberlere düşen görevin sâdece risâleti tebliğ ve hak yolu açıklamak olduğuna işâret vardır. Hak yola iletme ve irşâd etme ise Allah'a âiddir, O'nun elindedir. Dilediğini yapar, istediği hükmü verir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: Allah'a giden yolu ve kendi enâniyetlerinin karanlıklarından O'nun hüviyyetinin nûruna çıkmanın yolunu *"onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik"* ki onlarla akıllarının lisânıyla konuşsun. *"Artık Allah dilediğini"* enâniyeti içerisinde *"saptırır, dilediğini de"* kendi hüviyyetine çıkararak *"doğru yola iletir. Çünkü O, güç ve hikmet sâhibidir."* yâni herkesi kendi hüviyyetine iletebilecek güçtedir. Hidâyeti hak edeni doğru yola iletmekle hikmet sâhibidir. Buradan onları karanlıklardan nûra çıkaranın başkası değil, sâdece Allah olduğu kesin olarak ortaya çıkmıştır."

Şu halde akıllıya düşen tercihini Hakk'ın yolundan yana yapmak ve enâniyet çöllerinden çıkmaya çalışmaktır. Hak Teâlâ bu yolu açıklamış, ona götürecek sebepleri göstermiştir. Geriye bu yola girip intisab etmekten başka bir şey kalmamıştır.

Büyüklerden birisi der ki: Doğru düşünce, Hakk'a ve ma'rifete götürür. Bu da Hakk'a varıncaya kadar bir bilinenden, başka bir bilinene intikâl etmekle gerçekleşir. Ne var ki tasavvur ve tefekkür yolu ve onun ehli olan kimseler, enâniyyet ve ikilikten kurtulamaz. Mükâşefede ise zikredilen intikâl yoktur. Mükâşefenin yolu ise zikirdir. Görmez misin ki Allah Teâlâ: ***"Onlar, ayakta dururken, otururken yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler."*** (Âl-i İmran, 3/191) buyurarak zikri tefekkürün önüne almıştır. Hulasa birinci yol işrâkîlerin, ikinci yol ise muhakkık sûfîlerin yoludur.

İmam (Ali) (k.v.) der ki: "Allah'ı cisimle tanıyan kâfirdir, Allah'ı kendi tabîatıyla tanıyan mülhid, Allah'ı nefisle tanıyan zındık, Allah'ı akılla tanıyan hakîm, Allah'ı kalb ile tanıyan sıddîk, Allah'ı sır ile tanıyan yakîn ehli, Allah'ı ruh ile tanıyan ârif, Allah'ı hafî ile tanıyan müferrid (birleyen). Allah'ı Allah ile tanıyan ise muvahhiddir." Yâni hakîkî tevhîd ehlidir.

Tâlib-i tevhîd olana ayağını “Lâ” üzerine vurmak gerek,
Ondan sonra da vahdet âleminde “illâ” diye nefesini vurmak.
Hakîkat âleminden renk ve koku elde ettiysen,
Aşk sahrâsı üzerine yüz yapraklı gül gibi çadır kurmak

Ağyârın Allah’ın eserlerini görmekten alıkonması, ancak Aziz ve Kahhâr olan Allah’ın gayretinden/kıskanmasından ileri gelmektedir.

Mâşûk senin üzerinden dâimâ ıyân ve âşikâre geçer, lâkin
Ağyâr onun cemâlini göremez çünki yüzünde örtü vardır

Tevhid ile hâsıl olan vahdetin mânâsı, ikilik (isneyniyyet) vehminde olan mecâzî vücûdun/varlığın yok olması ve hakîkî vücûdun/varlığın olduğu gibi ortaya çıkmasıdır.

Bu okyanusun her dalgası ‘Deniz benim’ diye kıyıya vurur
Yüz bin kimse el kaldırıp avuç açsa da duâ birdir

Allah bizi ve sizi tevhîdin hakîkatlerine erdirsin, bizi ve sizi tecrîd ve tefrîdin sırrına ulaştırsın, bizi hem doğru yola iletilmiş; hem de doğru yola iletenlerden, Hakk’ın yoluna dâvet edenlerden kılsın.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَآ اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ
وَذَكِّرْهُمْ بِاَيَّامِ اللّٰهِ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾

5. Andolsun ki Mûsâ’yı da: ‘Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah’ın *(geçmiş kavimlerin başına getirdiği felâket)* günlerini hatırlat’ diye âyetlerimizle gönderdik. Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için âyetler vardır.

“Andolsun ki Mûsâ’yı da: ‘Kavmini karanlıklardan” küfür, cehâlet, şüphe ve benzerleri gibi tam bir karanlık olan sapıklık çeşitlerinden îmân, ilim, yakîn ve benzeri olan *“aydınlığa”* hidâyete *“çıkar ve onlara Allah’ın günlerini hatırlat’ diye âyetlerimizle”* yâni onun gerçek bir peygamber olduğuna delâlet eden başta eli ve asâsı olmak üzere diğer mûcizelerle *“birlikte gönderdik.”*

Ebüssuûd Efendi der ki: “Burada zikredilen “*âyetler”*, Mûsâ (a.s.)’ın İsrailoğulları’na gösterdiği mûcizelerdir. Kasdedilen ise Fir’avn’un helâk edilmesinden sonra İsrailoğulları’nın kendilerini: **“*Ey Mûsâ, onların ilâhları olduğu gibi sen de bize bir ilâh yap.*”** (el-A‘râf, 7/138) demeye sevk eden küfür ve cehâletten Allah’a inanmaya, O’nu tek kabûl etmeye ve emrolundukları diğer görevlere îmân etmeye

çıkarılmalarıdır."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Kur'an'ın bir bölümünün başka bir bölümünü tefsîr ettiği sâbittir. ***"Andolsun biz Mûsâ'yı Fir'avn'a ve onun ileri gelenlerine âyetlerimizle ve apaçık bir delille gönderdik."*** (Gâfir, 40/231) âyeti açık bir şekilde ifâde etmektedir ki tefsir edilen âyetteki *"âyetler"* Tevrat'tan başka âyetlerdir. "*Kavim*" Fir'avn ve tâbîlerinden ibâret olan Kıptîler'dir.

Tefsîr edilen âyet Mûsâ (a.s.)'ın dâvetinin başlangıcına hamledilir. Bizim Peygamberimiz (s.a.) herkese gönderilmiş olduğu için O'nunla ilgili olarak ise: "Kavmini... çıkarasın diye" şeklinde özel bir ifâde kullanılmayıp aksine ***"insanları... çıkarsın diye"*** (İbrâhim, 14/1) buyrulmuştur. Yine Peygamber Efendimiz hakkında: ***"Rablerinin izniyle"*** (İbrâhim, 14/1) ifâdesi kullanılırken Mûsâ (a.s.) hakkında böyle bir ifâde kullanılmamıştır. Çünkü '*çıkarma*', Hz. Peygamber'in dâvetinde bilfiil gerçekleşmiş ve onun ümmeti, ümmet-i dâvet ve icâbet olmuştur. Mûsâ (a.s.)'ın dâvetinde böyle bir '*çıkarma*'meydana gelmemiştir. Çünkü her ne kadar İsrailoğulları icâbet etmiş olsa da Kıptîler helâk oluncaya dek ona icâbet etmemişlerdir. Oysa Mûsâ (a.s.)' ın gönderildiği esas kavim Kıptîler idi.

Tıpkı Nuh (a.s.)'ın gönderildiği ilk zamanlarda: ***"Şüphesiz ben sizler için apaçık bir uyarıcıyım."*** (Hûd, 11/25) demesi gibi bütün peygamberlerin âdeti, kavimlerini dâvet ederken önce onları uyarmalarıdır. Bu sebepledir ki, *"onlara Allah'ın günlerini hatırlat"* ifâdesinin Âd, Semud ve Nuh (a.s.)'ın kavminden önce gelip geçmiş milletlerin başlarından geçen vâkıaları hatırlatmak mânâsına yorumlanması gerekmektedir.

Yâni, önceki milletlerin zamanında meydana gelen önemli vâkıalarla onları uyar, öğüt ver ki sakınıp îmân etsinler. Nitekim "Korkutmak, acıyıp merhamet etmekten daha iyidir" denir.

"أَيَّامُ الْعَرَبِ (Arapların günleri)", Huneyn, Bedir ve diğer savaş ve çarpışmaların yapıldığı günlerdir.

Bazıları ise bu ifâdeyi: "Onlara benim nîmetlerimi hatırlat da Bana îmân etsinler." diye açıklamaktadır. Nitekim rivâyete göre Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)'a:

"Beni kullarıma sevdir." diye vahyetti.

Mûsâ (a.s.) da:

"Yâ Rabbi bütün kalbler Sen'in elinde olduğuna göre Sen'i kullarına ben nasıl sevdirebilirim?" dedi.

Allah Teâlâ ona:

"Onlara nîmetlerimi hatırlatarak." buyurdu.

Bundan ötürü hastanın yanında onu ümitlendirecek sözler söylemek gerekir. Ona: "Üzülme Allah seni hacca, gazâya, ilim öğrenmeye ve benzeri hayırlara muvaffak kıldı. Eğer senin için hayır murâd etmeseydi senin hakkında bunu yapmazdı." denir. Bu da bir hatırlatmadır, hem ne hatırlatma.

"أيام الله (Allah'ın günleri)", hakîkatte Allah'ın var olduğu ve O'nunla birlikte dünyâ ve âhiret günlerinden hiçbir şeyin bulunmadığı günlerdir.

Şu halde sâlike düşen, Allah Teâlâ'nın gizli ilmindeki varlığını tefekkür, sonra tezekkür etmek; gün ve gece ile kayıtlanmış mecâzî varlıktan çıkmak; günü ve gecesi olmayan hakîkî varlığa ermektir.

"Şüphesiz bunda" yâni Allah'ın günlerinde, Allah'a itâate ve belâlara ziyâdesiyle *"çok sabreden,"* O'nun nîmet ve ihsanlarına ziyâdesiyle *"çok şükreden herkes için"* Allah'ın birliğine, kudretine, ilim ve hikmetine delâlet eden büyük ya da çok sayıda *"âyetler vardır."*

Bir bakıma "…her kâmil mümin için..." denilmiş olmaktadır. Çünkü îmân, iki yarımdan ibârettir. Bir yarısı sabır, diğer yarısı da şükürdür.

Buradaki âyetlerden sâdece mü'minlerin ibret alacağının söylenmesi, bu âyetlerin başkaları tarafından görülmemesinden değil, sâdece mü'minler onlardan faydalandığı içindir. Çünkü bu âyetler herkese açıklanmıştır. Şükür sabrın sonucu olduğundan dolayı âyette sabır önce zikredilmiştir.

Bir mutluluk vardır her ağlamanın sonunda.

Kavimlerini uyarıp onlara öğüt verenler, ezâ ve belâlara sabrettikleri için zafere ermişlerdir. Çünkü "***İyi sonuç takvâ sâhiplerinindir.***" (el-A'râf, 7/128) Uyarılan ve öğüt verilenler ise âsîliklerine ve sapıklıklarına devam ettikleri için helâk edilmiştir. "***O zâlimler topluluğunun canı cehenneme!***" (Hûd, 11/44).

Mesnevî'de şöyle denilir:

Akıllı insan şu varlıktan da geçer, hırs ve gururu da bırakır,
Firavunların, Âd kavminin başına gelenleri duyunca.
Varlıktan, kendini büyük görmekten, hırstan vazgeçmezse,
Bu sefer onun halinden, onun sapıklığından başkaları ibret alır.

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ اَنْجٰيكُمْ مِنْ اٰلِ
فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ
نِسَٓاءَكُمْ وَف۪ي ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظ۪يمٌ ﴿٦﴾

6. Hani Mûsâ kavmine demişti ki: "Allah'ın üzerinizdeki nîmetini hatırlayın. Çünkü O, sizi işkencenin en kötüsüne sürmekte ve oğullarınızı kesip, kadınlarınızı *(kızlarınızı)* bırakmakta olan Firavun âilesinden kurtardı. İşte bu size anlatılanlarda, Rabbinizden büyük bir imtihan vardır."

"Hani Mûsâ kavmine demişti ki:" Yâni, 'Ey yaratılmışların en üstünü! Mûsâ'nın,

kavmi olan İsrailoğulları’na şu sözü söylediği vakti insanlara hatırlat.’ Vakitlerin hatırlatılması demek, bu vakitlerde meydana gelen olayların hatırlatılması demektir. Çünkü vakitler bu olaylara sahne olduğu için bunlar hatırlatılınca içlerinde meydana gelen olaylar da gözle görülüyormuşçasına hatırlatılmış olmaktadır.

“Allah’ın üzerinizdeki nîmetini hatırlayın. O sizi Fir’avn âilesinden kurtardı.” Yâni sizi Fir’avn’dan ve onun peşinden giden dindaşları Kıptîler’den kurtardığı zaman size olan nîmetini hatırlayın.

“Onlar sizi işkencenin en kötüsüne sürüyorlar” Bu cümle, ya onların kurtarılışlarını açıklayan bir başlangıç cümlesidir ya da Fir’avn soyunun hâlini beyan etmektedir. *Tehzîbü’l-masâdır*’da denilir ki: “*es-sevm”* azâb ve horluğu tatmak demektir.

Bahru’l-ulûm’da şöyle denilir: “Onlar size, en şiddetli azâbı tattırıyorlar ya da en şiddetli azâbı arayıp sizi ona dûçâr etmek istiyorlardı.”

et-Tibyân’da belirtildiği üzere “اَلسُّوءُ” bütün âfetleri içine alan genel bir tâbirdir. Buradaki maksad, her cins kötü azabdır ya da İsrailoğulları’nın köleleştirilmesi, meşakkatli işlere koşulması, hafife alınması ve bunlara benzer daha nice işkencelerdir

“Ve” doğan *“oğullarınızı kesip”* Bu ifâde, özel bir durumun genel bir duruma atfı kabilindendir. Erkek çocukların kesilmesi hâdisesi son derece şiddetli, korkunç bir davranış olduğundan ve işkencenin sınırlarını da aştığı için sanki azabdan başka bir şey olarak değerlendirilmiştir.

Fir’avn taraftarları, İsrailoğulları’nın erkek çocuklarını öldürüyorlardı. Çünkü Fir’avn rüyasında Beytü’l-makdis tarafından bir ateşin gelip Kıptîlerin evlerini yaktığını, İsrailoğulları’nın evlerini ise yakmadığını görmüş, kâhinler de rüyayı ‘Onlardan bir erkek çocuk doğacak ve senin helâkin ve mülkünün zevâli onun yüzünden olacak.’ diye yormuşlardı. Bunun üzerine Fir’avn da paçaları sıvamış, bir takım tedbirler alarak ilâhî hükmü savmak ve ortaya çıkmasını engellemek istemişti. Oysa Allah nûrunu muhakkak tamamlar.

Kırlangıç kuşu ki kartal ile cenk eder,
Aslında kendi kanadını kendi kanıyla boyar.

“Kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı.” Yâni kadınlarınızı ve kızlarınızı câriye yapmak ve hizmetlerinde kullanmak maksadıyla hayatta bırakıyorlardı. Kadınları da eşlerinden ayırıyorlardı. İşte bu, en büyük zarar ve ibtilâlardandır. Çünkü helâk olmak bile bunun yanında daha basit kalmaktadır.

“Bunda” Fir’avn soyunun zikredilen korkunç tutumlarında *“Rabbinizden size büyük bir imtihan”* dayanılmaz büyük bir sıkıntı *“vardı.”*

Şâyet “İsrailoğulları’na: Fir’avn âilesinin fiili nasıl onlara Rablerinden bir imtihan oldu?” diye sorarsan şöyle cevap veririm: Cenab-ı Hakk’ın Fir’avn âilesine bu gücü vermesi, yaptıklarını yapabilecek mühleti onlara tanımış olması, Allah’tan bir imtihandır. Ancak, işâret edilen şeyin bundan kurtarma, nîmetle imtihan ve denenme

olması da câizdir. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Bir deneme olarak sizi şerle de hayırla da imtihan ederiz.”*** (el-Enbiya, 21/35) buyurmuştur. Allah, kullarını sabretsinler ve bu sabırları bir mihnet olsun diye şer ile imtihan ettiği gibi, şükretsinler ve şükürleri nîmet olsun diye hayır ile imtihan eder.

وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَز۪يدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَاب۪ي

لَشَد۪يدٌ ﴿٧﴾

7. “Hatırlayın ki Rabbiniz size: “Eğer şükrederseniz, elbette size *(nîmetimi)* artırırım ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azâbım çok şiddetlidir! diye bildirmişti.”

“Hatırlayın ki Rabbiniz size:” Bu âyet de Mûsâ (a.s.)’ın kavmine söylediği sözlerdendir. Yâni, Allah’ın üzerinizdeki nîmetini hatırlayın ve size şöyle bildirdiği vakti de hatırlayın.

Rabbiniz size bildirerek şöyle demişti: Ey İsrailoğulları! *“Eğer”* düşmanlarınızı helâk edip sizi kurtarma ve diğer nîmetlerime *“şükrederseniz”* ve nîmetlerimi îmanda ve sâlih amellerde sebat göstermek sûretiyle karşılarsanız *“elbette”* nîmete nîmet katarak *“size”* nîmetimi *“artırırım”* size verdiklerimi de katlarım.

Kâşifî şöyle der: “**Şeyh Abdurrahman Sülemî**, **Ebû Ali Cürcânî**’nin bu âyet hakkında şöyle dediğini nakleder:

“Eğer İslâm nîmetine şükrederlerse, onlara ilâve olarak îmânı veririm. Eğer îmân üzerine bana hamd ederlerse onlara ilâve olarak ihsânı veririm. Eğer ona şükrederlerse onlara ilâve olarak ma‘rifeti veririm. Eğer ma‘rifete şükredenlerden olurlarsa onları vuslat makamına eriştiririm. Eğer ona şükrederlerse onları kurbiyyet derecesine yükseltirim. Yine o nîmetin şükrü sebebiyle onları üns ve müşâhede halvetgâhına ulaştırırım. Bu hakîkatleri bildiren bu sözden mâlum oldu ki şükür, terakkînin merdiveni ve mânevî derecelere yükselmenin vâsıtasıdır.”

Mesnevî’de şöyle denilir:

Nîmete şükretmek senin nîmetini artırır
Bir kimse şükürden nasıl zarar eder?
Şükür gönülde olan illetlerin giderilmesine sebep olur
Şükreden gönlünün her arzusuna nâil olur

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: *“Eğer”* tevfîkıma *“şükrederseniz, elbette size”* Bana yakın olma nîmetini *“artırırım. Eğer”* Bana yakın olmaya *“şükrederseniz, elbette size”* Benim size yakın olmam nîmetini *“artırırım. Eğer”* Benim size yakın

olmama *“şükrederseniz, elbette size”* muhabbet nîmetini *“artırırım. Eğer”* muhabbete *“şükrederseniz, elbette size”* Benim size muhabbetim nîmetini *“artırırım. Eğer”* Benim size muhabbetime *“şükrederseniz, elbette size”* Bana cezbe nîmetini *“artırırım. Eğer”* cezbeye *“şükrederseniz, elbette size”* bakâ nîmetini *“artırırım. Eğer”* bakâya *“şükrederseniz, elbette size”* vahdet nîmetini *“artırırım. Eğer”* vahdete *“şükrederseniz, elbette size”* şükre sabır, sabra şükür, sabra sabır ve şükre şükür nîmetini *“artırırım.” B*öylece çok sabreden ve çok şükreden kişiler olursunuz.”

“Ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azâbım çok şiddetlidir!” yâni nîmetîme şükretmez, onu nankörlük ve nisyanla karşılarsanız, size muhakkak sûrette azab ederim! *“diye bildirmişti.”* Kesin olarak, bir şüphe şâibesi bulunmaksızın gâyet açık bir şekilde bildirmişti. Halil (b. Ahmed) der ki: “تَأَذَّنَ لَيَكُذَا” demek, o fiili kendisine vacip kıldı, demektir.” O zaman mânâ: “Rabbiniz kendisine vâcib kıldı” olur.

“Azâbım çok şiddetlidir!” ifâdesi, hazfedilmiş/âyetin ibâresinde bulunmayan cevabın illetini göstermektedir. Ya da bu cevap “Umulur ki o azabdan size ulaşacak olan ulaşır.” şeklinde olabilir.

Cömerd kimselerin âdeti, vaadlerini açıkça söylemek, tehdidlerini ise üstü kapalı olarak ifâde etmektir. O halde siz varın cömertlerin cömerdini bir düşünün. O: “size azâbım çok şiddetlidir!” buyurmadı. Bunun benzeri şu âyettir: “***Kullarıma benim çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver. Benim azâbımın elem verici bir azap olduğunu da bildir.”*** (el-Hicr, 15/49-50)

Müfti Sa‘dî şöyle der: “Kur’ân’da alışagelen üslûb şudur: Allah Teâlâ hayırlı bir fiili zikrettiği zaman onu kendi yüce ve mukaddes zâtına isnad eder. Ondan sonra azâbı zikrettiği zaman ise azâbı kendine nisbet etmekten vazgeçer. Bu terkibe burada da riâyet ederek önceki durumla ilgili olarak: *“elbette size (nîmetimi) artırırım”*, ikinci durumla ilgili olarak ise *“hiç şüphesiz azâbım çok şiddetlidir!”* buyurmuştur. Yoksa “mutlaka size azâb edeceğim.” buyurmamıştır.”

Sonra dünyâda azâbın şiddeti nîmetlerin çekilip alınmasıyla, âhirette ise cehennem azâbıyladır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmiştir: “Bana erme çabasını terk ederek Ben’den ayrı kalma azâbı çok şiddetlidir. Çünkü dünyâ ve âhiret nîmetlerinin elden kaçırılması nefislere çok ağır gelir. Allah’a erme nîmetlerinin elden kaçırılması da kalplere ve ruhlara çok daha ağır gelir.”

Bahru’l-ulûm’da der ki: “İsrâiloğulları, buzağıyı ilah edinmek ve sözü değiştirmek sûretiyle Allah’ın nîmetlerine nankörlük ettiler, Allah da onlara ölüm ve vebâ ile azab etti.”

Ebû Hüreyre (r.a.)’ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Kendisine altı şey nasip edilen kimse altı şeyden de mahrum olmaz.

1- Şükür nasip edilen kimse nîmetin artmasından da mahrum kalmaz. Çünkü Allah:

“Eğer şükrederseniz, elbette size (nîmetimi) artırırım.” buyurmuştur.

2- Sabır nasîb edilen kimse sevabdan mahrum kalmaz. Çünkü Allah Teâlâ: **“*Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir.*”** (ez-Zümer, 39/10)” buyurmuştur.

Molla Câmî şöyle der:

Eğer hâdiselerin okundan sana bir musîbet erişirse
Senin oturduğun bu dünyâ mahrûmiyet ve tehlike mevkiidir
Sızlanma eliyle sabırlılık hırkasını parçalama
Çünkü musîbetin ecrini elden kaçırmak başka bir musîbettir

3- Tevbe nasip edilen kimse, tevbesinin kabûl edilmesinden mahrum kalmaz. Çünkü Allah Teâlâ: **“*O, kullarının tevbesini kabûl edendir.*”** (eş-Şûrâ, 42/25) buyurmuştur.

4- İstiğfâr nasîb edilen kimse, bağışlanmaktan mahrum kalmaz. Çünkü Allah Teâlâ: **“*Rabbinizden bağışlanma dileyin, O çok bağışlayandır.*”** (Nuh, 71/10) buyurmuştur.

5- Duâ nasîb edilen kimse, duâsının kabûl edilmesinden mahrum kalmaz. Çünkü Allah Teâlâ: **“*Bana duâ edin, duânızı kabûl edeyim.*”** (el-Mü’min, 40/60) buyurmuştur. Zira, Allah Teâlâ’nın bir kulunu duâya muvaffak kılması ancak onun duâsını kabûl etmek içindir.

6- İnfak nasîb edilen kimse, infak ettiklerinin yerine yenisinin gelmesinden mahrum olmaz. Çünkü Allah Teâlâ: **“*Siz hayra ne harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir.*”** (Sebe, 34/39) buyurmuştur.

Mesnevî’de şöyle denilir:

Peygamber Efendimiz buyurdu ki: “Dâimâ öğüt vermek için
İki melek, hoş bir şekilde, tatlı bir sesle seslenirler.
Derler ki: “Ya Rabbi, infak edenleri doyur, ihtiyaçtan uzak tut,
Onların verdikleri her dirheme karşılık yüz bin dirhem ihsan et.
Allah’ım, malını esirgeyenlere, cimrilere de dünyâda
Ziyan üstüne ziyandan başka bir şey verme!”[3]

Şu halde akıllıya düşen, nîmete şükretmek, mülkün sâhibi, her şeye kâdir, yaratan ve rızık veren Allah Teâlâ’dan kalb, dil ve ellerini zikirden, fikirden ve infaktan alıkoymamasını dilemektir.

Bel‘am b. Bâura da İslâm ve îmân nîmetine şükretmediği için ikisinden de mahrum bırakılmakla cezalandırılmıştır. Bizi yüzüstü bırakmasından Allah’a sığınırız.

Allah’ım! Bizi, zikreden, şükreden, itâat eden, sabreden ve kanâatkâr olanlardan eyle! Her hal ü kârda yegâne yardımcımız Sen’sin. Âmîn.

وَقَالَ مُوسٰى اِنْ تَكْفُرُوا اَنْتُمْ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ جَم۪يعاًۙ فَاِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ حَم۪يدٌ ﴿٨﴾

8. Mûsâ dedi ki: "Eğer siz ve yeryüzünde olanların hepsi nankörlük etseniz, iyi bilin ki Allah gerçekten zengindir, hamd edilmeye lâyıktır."

"Mûsâ dedi ki:" Ey İsrâiloğulları! *"Eğer siz ve yeryüzünde olanların hepsi"* bütün insanlar ve cinler, Allah'ın nîmetlerine *"nankörlük etseniz,"* hiç şükretmeseniz, *"iyi bilin ki Allah gerçekten zengindir"* ne sizin ne de başkalarının şükrüne muhtaç değildir. O, hem zâtı hem sıfatları hem de fiilleri bakımından *"hamd edilmeye lâyıktır"* övülmüştür. Bu bakımdan kimsenin îmân ya da inkârının O'na etkisi yoktur.

Kâşifî şöyle der: "Bütün mahlûkâtın zerreleri O'nun nîmetlerini ifâde eder. Bütün varlıkların dili O'nun tesbih ve hamdi ile meşguldür."

Bütün zerreler O'nun zikrini söyler
Cümlesi şevkınden O'nu arar, ister

Sa'dî (k.s.) şöyle der:

Gördüğün her şey O'nun zikriyle cûş u hurûşdadır
Bu mânâdan haberdar olan her gönlün mânevî kulağı vardır
Gülistanda tesbih okuyan sâdece bülbül değildir
Her diken de O'nun tevhîdini söyler

---

[3]. *Buhârî,* Zekât, 27; *Müslim,* Zekât, 57

NEDEN ALLAH'A DAYANIP GÜVENMEYELİM?

اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذٖينَ
مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا
اَيْدِيَهُمْ فٖٓى اَفْوَاهِهِمْ وَقَالُٓوا اِنَّا كَفَرْنَا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِهٖ وَاِنَّا لَفٖى شَكٍّ
مِمَّا تَدْعُونَنَٓا اِلَيْهِ مُرٖيبٍ ﴿٩﴾ قَالَتْ رُسُلُهُمْ اَفِى اللّٰهِ شَكٌّ فَاطِرِ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ
اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى قَالُٓوا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرٖيدُونَ اَنْ تَصُدُّونَا
عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبٖينٍ ﴿١٠﴾ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ
اِنْ نَحْنُ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَمُنُّ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖ
وَمَا كَانَ لَنَٓا اَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَٓا اَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينَا سُبُلَنَا
وَلَنَصْبِرَنَّ عَلٰى مَٓا اٰذَيْتُمُونَا وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

9. Sizden öncekilerin, Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi? Onları Allah'tan başka kimse bilmez. Peygamberleri kendilerine mucizeler getirdi de onlar, ellerini ağızlarına koydular ve: "Biz, size gönderileni inkâr ettik ve bizi kendisine çağırdığınız şeye karşı derin bir şüphe içindeyiz." dediler.

10. Peygamberleri dedi ki: "Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? Halbuki O, sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi muayyen bir vakte kadar ertelemek için sizi *(hak dine)* dâvet ediyor." Onlar: "Siz de bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz. Siz bizi atalarımızın taptıkları şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize apaçık bir delil getirin!" dediler.

11. Peygamberleri onlara dediler ki: "*(Evet)* biz de sizin gibi bir insandan başkası değiliz. Fakat Allah nîmetini kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur. Mü'minler ancak Allah'a güvenip dayansınlar."

12. "Hem bize yollarımızı göstermişken neden Allah'a dayanıp güvenmeyelim? Sizin bize verdiğiniz eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkülde sebat etsinler."

❀

“Sizden öncekilerin, Nûh, Ad ve Semûd kavimlerinin…” Bu ifâde de Mûsâ (a.s.)’ın sözlerindendir. Mûsâ (a.s.), onların haberlerinin gelip gelmediğini kavmine çıkışarak sormakta ve haberlerinin kesinlikle geldiğini belirtmektedir. Yâni ‘size gelmedi mi?’ derken sanki “Elbette geldi.” demektedir.

Nuh kavmi, Allah’ın nîmetlerine şükretmeyip nankörlük ettikleri için tûfanla boğuldu. Âd kavmi rüzgarla, Semûd kavmi ise korkunç bir sesle helâk edildi.

“Ve onlardan sonrakilerin” bu zikredilen kavimlerden sonra gelen İbrâhim kavmi, Medyenliler ile altları üstlerine getirilen kavimlerin ve diğerlerinin *“haberleri size gelmedi mi?”*

“Onları Allah’tan başka kimse bilmez.” Bu cümle bir ara cümlesidir. Çok olduklarından ötürü bu milletlerin sayısını, kim olduklarını, hangi özellikleri taşıdıklarını, adlarını ve sâir şeyleri Allah dışında hiçbir varlık tam olarak bilmez demektir. Çünkü bu milletlerle ilgili haberlerin arkası kesilmiş, bıraktıkları kalıntılar da yok olmuş bulunmaktadır.

Mâlik b. Enes insanların kendilerini Âdem (a.s.)’a kadar atadan ataya nisbet etmelerini kerih görürdü. Aynı şekilde Hz. Peygamber (a.s.)’in nesebi için de bunu kerih görürdü. Çünkü, bu ataları Allah’tan başka kimse bilmez.

İbn Mes’ud (r.a.) bu âyeti okuduğu zaman: “Neseb bilginleri yalan söylüyor.” demiştir. Yâni Allah neseb ilminin kullarda bulunmadığını söylediği halde onlar nesebleri bildiklerini iddiâ ediyorlar demektir.

et-Tibyân’da ise şöyle der: “Neseb bilginleri, nesebleri Âdem (a.s.)’a kadar ulaştırıyorlarsa da bütün milletleri teker teker bildiklerini iddiâ etmezler.”

İbn Abbas (r.anhümâ)’dan rivâyet edildiğine göre Adnan’la İsmâil (a.s.) arasında otuz baba, yâni insanlar tarafından bilinmeyen otuz kuşak vardır. Bunların sayısının kırk veya otuz yedi olduğu da söylenir.

Ebû Hayyân *en-Nehr* adlı eserinde der ki : “İbrâhim (a.s.) Peygamberimiz (s.a.)’in otuz birinci atasıdır.”

İnsânü’l-uyûn’da der ki: “Adnan, Mûsâ (a.s.) zamanında yaşamış bir zâttır.”

Hz. Peygamber’in nesebinin Adnan’a kadar olan kısmı hakkında ittifak vardır. Ondan önce Âdem (a.s.)’a kadarki nesebi hakkında ihtilâf vardır. Bu ihtilâfın sebebi ise kadîm Arapların başvurdukları kitapları olan bir millet olmayıp birbirlerinin hâfızalarına başvurmuş olmalarındandır.

Âlimlerin çoğunluğu, Araplar’ın Kahtânîler ve Adnânîler olmak üzere iki kısım olduğunda hemfikirdir. Kahtânîler, Sebe’ ve Hadramut olarak iki kabiledir. Adnânîler de Rebîa ve Mudar olmak üzere iki kabiledir. Kuzaâ’nın hangisine âid olduğu ise ihtilâflıdır. Bazıları bu kabîleyi Kahtan’a, bazıları ise Adnan’a nisbet etmektedir.

Şeyh **Ali Semerkandî** (r.h.) *Bahrul’l-ulûm* adlı tefsîrinde şöyle der: “Birisi: “Bu âyete Nebî (s.a.)’in “*Allah Teâlâ dünyânın gelmişini geçmişini gözlerimin önüne*

getirdi. Ben de, dünyâda olmuş ve kıyâmete kadar olacak olan her şeyi avucumun içini görür gibi apaçık bir şekilde gördüm.”[4] hadîsi ters düşmektedir.” diyebilir. Cenab-ı Hak dünyâyı önceki peygamberlere apaçık bir şekilde gösterdiği gibi Peygamber Efendimiz’e de apaçık bir şekilde göstermiştir. Çünkü bu hadis, kıyâmete kadar meydana gelecek tüm hâdiselerin peygamberlere gösterildiğini, tam olarak keşf olunduğunu gâyet açık bir delâletle ifâde etmektedir. Bu hadis Taberânî’nin *Mu’cem*’inde ve *el-Firdevs*’te mevcûddur.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Allah Teâlâ habîbine, olmuş ve olacak olan her şeyi mi‘rac gecesi bildirmiştir. O, bu âyetteki hasr ifâdesine tezât teşkil etmez. Çünkü başka bir âyette de şöyle buyrulmaktadır: **“*O, sırlarına kimseyi muttali kılmaz, ancak (bildirmeyi) dilediği peygamber bunun dışındadır*.”** (el-Cin, 72/26-27). Buradaki “*peygamber*” ile kasdedilen Cenab-ı Peygamber (a.s.)’dır.

Yukarıdaki âyetin hasr ifâde ettiği kabûl edilse bile, Allah’ın Hz. Peygamber (a.s.)’a öğrettiklerinin küllî bilgiler olduğu, küllî bilgilerle cüz’îlerin bir arada öğretilmediği söylenebilir. **“*Bana ve size ne yapılacağını da bilmem*.”** (el-Ahkaf, 46/9) sözü işte bu kabildendir. Bu açıklamaya göre âyetteki hasr mânâsı doğru olmaktadır. En iyisini Allah bilir.

“Peygamberleri kendilerine mucizeler getirdi de” Yâni hak olduklarına hiç şüphe bulunmayan apaçık mu‘cizeler getirdiler. Her peygamber kendi ümmetine Hakk’a giden yolu beyan etti.

Bu ifâde önceki milletlerin haberlerini açıklamaya başlayan yeni bir cümledir.

“Onlar, ellerini ağızlarına koydular” yâni, onlar elleriyle dillerini ve dillerinin telâffuz ettiği: “*Biz, size gönderileni inkâr ettik.*” sözünü gösterdiler. Yâni, size cevabımız budur, başka da diyeceğimiz yoktur, dediler. Böyle yaparak peygamberlerin onların tasdik edeceklerinden ümidlerini kesmelerini sağlamaya çalışıyorlardı.

Ya da peygamberlere: ‘Bırakın bu lâfları, çünkü siz birer yalancısınız!’ dercesine ellerini kendi ağızlarına götürdüler. Nitekim *el-Kevâşî*’de böyle denilmektedir.

Katâde ise şöyle der: “Elçileri yalanlayıp getirdiklerini reddettiler. ‘Falancanın sözünü ağzına tıktım.” denir ki ‘Onu yalanladım.’ demektir.”

“Ve: “Biz, size” iddiânıza göre *“gönderileni”* kitap ve peygamberliği *“inkâr ettik”* dediler.

Ebüssuûd Efendi (r.h.) şöyle der: “İnkâr ettikleri şeyler, peygamberlerinin peygamber olduklarına delil olmak üzere gösterdikleri mûcizelerdir. Onların bu mûcizeleri inkâr etmekten kasıtları, bu mûcizelerin delâlet ettiği onların peygamberliklerini inkârdır.”

“Ve bizi kendisine çağırdığınız şeye karşı” Allah’a inanma ve O’nu bir kabûl etme konusunda büyük *“derin bir şüphe içindeyiz.” dediler.”*

Müfti Sa‘dî şöyle der: “Onların kasdettiği ya kendisine inanılan şeylerdir ya da îmânın sıhhatidir. Çünkü îmânın kendisinde şüphe etmelerinin mânâsı yoktur.”

Eğer: “Onların şüphe içinde olmaları, ‘*inkâr ettik*’ diyerek kesin inkâr etmelerine ters düşer.” dersen, şöyle cevap veririm: İnkâr ettikleri şey, bu peygamberlere gönderilen kitaplar ve şerîatlardır. Şüphe ettikleri şey ise peygamberlerin onları davet ettikleri tevhîd ve benzeri şeylerdir. İkincisinde şüphe edilmesi, birincinin kesin bir şekilde inkâr edilmesine mâni değildir.

Şüphe, nefsin endişe duyması ve bir şey hakkında emîn olamamasıdır. Şüphe, şerrin ve şakavetin alâmetidir. Yâni şüphe öyle bir zandır ki nefsi muzdarip eder ve gönle karar vermez ve aklı karıştırır.

قَالَتْ رُسُلُهُمْ اَفِي اللّٰهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ يَدْعُوكُمْ
لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۜ قَالُٓوا اِنْ اَنْتُمْ
اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَاۜ تُرِيدُونَ اَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُ۬نَا فَأْتُونَا
بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾

10. Peygamberleri dedi ki: “Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? Halbuki O, sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi muayyen bir vakte kadar yaşatmak için sizi *(hak dine)* çağırıyor.” Onlar: “Siz de bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz. Siz bizi atalarımızın taptıkları şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize, apaçık bir delil getirin!” dediler.

“Peygamberleri” onların bu ahmakça sözlerinden hayrete kapılarak ve bu sözlerini kerih görerek *“dedi ki: “Gökleri ve yeri”* ve bunların içinde bulunan mahlûkâtı eşsiz bir şekilde *“yaratan Allah”* yâni O’nun varlığı, birliği ve sâdece O’na îmân etmenin zorunluluğu *“hakkında şüphe mi var?”* O, âşikâr olan her şeyden çok daha âşikârdır. O halde nasıl olur da O’nun hakkında derin bir şüpheye düşersiniz?! Bu soru esasen: “Allah hakkında hiçbir şüphe yoktur.” mânâsınadır.

Biz, sizi sâdece Allah’a davet ediyoruz. Allah ise bir çok delilden ve onların açık delâletinden anlaşıldığı üzere şüphe ihtimâli olan bir varlık değildir. Peygamberler buna, *“gökleri ve yeri yaratan”* ifâdeleriyle işâret etmektedirler. Bu bakımdan gökler ile yer bunları yaratan bir yaratıcının bulunduğuna delâlet etmektedir. Çünkü gökler ile yerin, varlığı kesin olan bir yaratıcı olmaksızın oluşması muhaldir. Çünkü bu, teselsüle götürür ki teselsül ise muhaldir. İşte bu yaratıcı Allah Teâlâ’dır.

Bir gün **İmam-ı A‘zam** mescidde otururken bir grup zındık gelerek onu helâk etmek istedi. İmam onlara şöyle dedi:

“–Bir sorum var, ona cevap verin. Ondan sonra isterseniz zulüm kılıcına su verin.”

Zındıklar:
“–Mes’ele nedir?” diye sordular. İmam:
“–Ben, denizin üzerinde yükünü almış giden bir gemi gördüm. Öylece gider ki üzerinde gemiciler yok.” dedi. Zındıklar:
“–Bu imkânsızdır. Çünkü gemici olmadan geminin düzgün gitmesi muhaldir.” dediler. İmam:
“–Sübhânallah, cümle felekler ve yıldızlar, ulvî ve süflî âlemin nizâmının seyir ve hareketi, bir geminin seyir ve hareketinden daha hayret verici değil midir?” dedi.
Bunun üzerine hepsi sus pus oldular, çoğu da müslüman oldu.

“Halbuki O, sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi” îmân ettiğiniz takdirde kendisinin belirlediği ve ömürlerinizin sonu olarak takdir buyurduğu bir süreye ulaştıracak, inanmadığınız takdirde ise bu süreden önce hepinizi helâk edecek *“muayyen bir vakte kadar ertelemek için”* peygamberleri ve kitapları vâsıtasıyla kendisine itâate *“dâvet ediyor.”* Bağışlanacak bu günahlar, zulüm ve kul hakkı hâriç Allah’la kendileri arasındaki bütün günahlardır. Çünkü müslüman olmak, bunların hepsini siler götürür.
et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denir: *“Halbuki O,”* gaffârlık /çok bağışlayıcılık sıfatı ile yaratılmış olmak hasebiyle göklerin ve yerin taşıdıkları zulümât hicablarından size isâbet eden *“sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ... için”* O, size muhtaç olduğundan değil, siz O’na muhtaç olduğunuz için yaratılanları Yaratan’a *“dâvet ediyor.”*
Âyetteki muayyen bir vakte kadar erteleme (ecel-i müsemmâ), tıpkı Hz. Peygamber (a.s.)’ın: “*Sadaka ömrü uzatır*.”[5] hadîsine benzer, yoksa Mutezile mezhebinin iddiâ ettiği gibi birkaç tâne ecel olduğuna delâlet etmez.
“Onlar” da elçilere şöyle dediler: *“Siz de”* şekil ve görünüş bakımından *“bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz.”* ‘İddiâ ettiğiniz peygamberliğe sizi ehil kılacak bir üstünlüğünüz de yok. Peygamberlik neden sâdece sizlere veriliyor da bize verilmiyor? Allah insanlara birtakım peygamberler göndermek istemiş olsaydı, onlardan daha üstün varlıklar olan meleklerden gönderirdi.’ Onların iddiâsına göre bu, meleklerin şehevi arzular ve bunların sonucunda ortaya çıkan şeylerle kirlenmemiş oldukları düşüncesine dayanmaktadır.
Peygamberlik iddiâsında bulunmakla; kulluğumuzu sâdece Allah’a tahsis etmemizi isteyerek *“siz bizi atalarımızın”* sürekli *“taptıkları şeylerden”* putlara tapınmaktan -bunu gerektiren bir şey olmadığı halde- *“döndürmek istiyorsunuz.”* Vaziyet bizim dediğimiz gibi değilse ve siz de iddiâ ettiğiniz gibi Allah tarafından gönderilmiş iseniz *“öyleyse bize”* doğruluğunuzu, üstünlüğünüzü ve bu rütbeye lâyık olduğunuzu gösteren *“açık bir delil getirin!”* de biz de babadan dedeye tapageldiğimiz şeyleri bırakalım. *“dediler.”* Bu ifâdelerinden öyle anlaşılıyor ki onlar, peygamberlerinin getirdiği apaçık

delillere îtibar etmemişler, inad ederek ve işi zora sokarak başka mucizeler göstermesini teklif etmişlerdir.

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ اِنْ نَحْنُ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَمُنُّ عَلٰى
مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۜ وَمَا كَانَ لَنَٓا اَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۜ
وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

11. Peygamberleri onlara dediler ki: "*(Evet)* biz sizin gibi bir insandan başkası değiliz. Fakat Allah nîmetini kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur. Mü'minler ancak Allah'a dayansınlar."

"Peygamberleri onlara dediler ki:" Burada, söz özellikle o milletlerle ilgili olduğundan ifâdeye bir *'onlara'* lafzı ilave edilmiştir. Çünkü maksad, onların ilzâm edilmesidir. Ancak Allah hakkında herhangi bir şüphe olmadığını belirten bir önceki âyet böyle değildir. Akabinde gelen cümleler bu milletlere mahsus olsa da bu ifâde, genel bir ifâdedir.

Peygamberler birer insan olduklarını kabûl edip Allah'ın üzerlerindeki nîmetine işâret ederek şöyle dediler: Evet *"biz de sizin"* de dediğiniz *"gibi bir insandan başkası değiliz."* bunu inkâr etmiyoruz. *"Fakat Allah nîmetini kullarından dilediğine lütfeder."* peygamberlik ve vahy nîmetini ihsan eder.

Burada peygamberliğin tıpkı saltanat gibi ilâhî bir ihsan olduğuna, velîlik ve vezirlik gibi çalışarak kazanılabilecek bir şey olmadığına delâlet vardır.

"Allah'ın izni olmadan bizim size" bırakın apaçık delili, herhangi *"bir delil getirmemize imkân yoktur"* böyle bir şey mümkün değildir. Çünkü böyle bir delil, Allah'ın dilemesiyle alâkalı bir şeydir, O dilerse meydana gelir, dilemezse gelmez. Hâsılı, biz de sâhipli kölelerden ibâretiz.

Bize kudretsizlik ve acziyet lâzımdır
Kudret ve ihtiyar Allah Teâlâ'dandır
İşlere doğrulukla hükmeder
O kâdirdir, ne isterse onu yapar.

"Mü'minler" kim ve ne olursa olsun başka bir şeye değil yalnızca *"ancak Allah'a güvenip dayansınlar."* Mü'minlere düşen 'Allah'tan başkasına tevekkül etmemek' olduğundan sizin düşmanlık ve inâdınıza karşılık hepsi de Allah'a güvenip dayansınlar.

وَمَا لَنَآ اَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينَا سُبُلَنَاۜ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلٰى مَآ اٰذَيْتُمُونَاۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

12. "Hem bize yollarımızı göstermişken neden Allah'a dayanıp güvenmeyelim? Sizin bize verdiğiniz eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkülde sebat etsinler."

"Hem bize yollarımızı göstermişken" her birimize dinde girmemizi meşrû ve zorunlu kıldığı yola ve usûle irşâd etmişken *"neden Allah'a dayanıp güvenmeyelim?"* O'na tevekkül etmememiz için hangi mâzerete sığınabiliriz? O'nun bize yol göstermesi, tevekkülü zorunlu ve gerekli kılar.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Burada zikredilen yollar, îmân, ma'rifet ve muhabbet yollarıdır. Çünkü bunlar Hakk'a ulaşmanın yolları ve makamlarıdır."

Kâfirlerin yaptığı işkence ve eziyetler tevekküle zarar verecek ve sıkıntıya sokacak şeylerden olduğu için peygamberler, son derece kararlı olduklarını göstererek yemine benzer bir te'kid ile şöyle dediler: *"Sizin bize"* canlarımızı ve mallarımıza yaptığınız işkencelere ya da yalanlayarak, dâveti reddederek, Allah'tan yüz çevirerek, inatçılık yaparak, mucizeler isteyerek ve diğer hayırsız davranışlarda bulunarak bize "*verdiğiniz eziyete elbette katlanacağız."*

"*Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkülde sebat etsinler*." Yâni tevekkül sâhipleri, îmanlarından kaynaklanan tevekkülde sâbit kadem olsunlar. Önceki âyetteki tevekkül emri, ilk defa tevekkül etmeyi; bu âyetteki ise tevekkülde sebat etmeyi emretmektedir. Onun için bir tekrar söz konusu değildir.

Tevekkül, işi bütün işlerin sâhibine havâle etmek demektir. Derler ki: Tevekkül sâhibi odur ki bir sıkıntıyla karşılaştığı zaman onu Allah'a isyan olan bir şeyle savmaya çalışmaz. Bu bakımdan insan bir sıkıntıya düşüp birisinden kendisini bundan kurtarmasını istese tevekkül sınırlarını aşmış olmaz. Çünkü başına gelen o sıkıntıyı Allah'a isyan olan bir şeyle kendisinden savmaya çalışmamıştır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Tevekkülün makamları vardır: Mübtedînin (işin başındaki sâlikin) tevekkülü, müsebbibe (sebepleri yaratana) güvenerek merâmını taleb konusunda sebeplere bel bağlamamaktır. Mutavassıtın (yolun yarısındaki sâlikin) tevekkülü, müsebbibe bel bağlayarak sebeplerden alâkayı kesmektir. Müntehînin (yolun sonundaki sâlikin) tevekkülü ise Allah'a bağlanarak mâsivâdan alâkayı kesmektir."

Kuşeyrî (r.h.) şöyle der: "Türlü ihsanları ile ilgili olarak geçmişte verdiği garantiyi gerçekleştirdiği ve gölgesini üzerimizde olan imtihanda bizlere yardım ettiği halde *"neden Allah'a dayanıp güvenmeyelim? Sizin bize verdiğiniz eziyete elbette katlanacağız."* Belalara sabretmek, o belayı kişinin gözünde küçültür. Bu mânâda şöyle bir şiir söylenmiştir:

Senin için çektiğim acılar, tat verir bana

Sevgin uğrunda çektiğim azab tatlıdır

Hâfız da şöyle der:

Eğer bizi lütf ile çağırırsa bu O'nun lütfunun çokluğundandır
Yok kahr ile huzûrundan atarsa bizim gönlümüz saftır, temizdir

Anlatıldığına göre **Hallâc** elleri kesilmek üzere getirildi. Sağ eli kesilince güldü. Sonra sol eli de kesilince daha fazla güldü. Fakat kan kaybından ötürü yüzünün sararmasından korkarak, akan kanın üzerine yüzüstü kapandı. Hem yüzü hem de bedeni kana bulandı. Şu şiiri söylemeye başladı:

Allah biliyor ki, telef oldu rûhum,
Sana iştiyâkından... Fakat ben bunu istiyorum.
Sen'in bir bakışın, ey emelim, ey sevgilim,
Dünyâdan da içindekilerden de sevimlidir bana.
Ey kavmim, garîbin biriyim yurdunuzda
Rûhumu size verdim, hakkında istediğinize hükmedin diye
Teslim ettim nefsimi, öldürücü hastalıklara
Sırf Sana ermenin onu dirilteceğini bildiğimden,
Sabreder sevenlerin nefsi, her türlü eleme
Bir gün iyi eder onu illete dûçâr eden belki diye.

Sonra başını göğe doğru kaldırdı: "Mevlâm, ben kulların içinde garip kaldım. Zikrin ise benden daha garip. Garip garîbe ülfet eder." dedi. O arada adamın biri:
"Ya Şeyh, aşk nedir?" diye sorunca şöyle cevap verdi:
"Aşk, görünüşte benim şu hâlimdir, ancak onun gerçek mâhiyeti tüm mahlûkattan gizlidir."

Âriflerden biri der ki: "Allah köpekten **"*Köpekleri de mağaranın önünde ön ayaklarını uzatmış yatmaktaydı.*"** (el-Kehf, 18/18) âyeti okununca eziyet vermeme sözü almıştır. Yine Allah akrepten **"*Bütün âlemlerden Nuh'a selam olsun!*"** (es-Sâffât, 37/79) âyeti okunduğu zaman eziyet etmeme sözü almıştır.

Allah adamları duâyı ganîmet sayar
Çünkü duâ bela okunun önüne kalkan olur

[4]. *Mecmeu'z-zevâid,* VIII, 287; *Kenzü'l-ummâl,* XI, 378, 420
[5]. *Münzirî,* Terğîb, II, 144

İNATÇI ZORBA HELÂK OLDU

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ اَرْضِنَا اَوْ لَتَعُودُنَّ فِى
مِلَّتِنَا فَاَوْحَى اِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ
الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾
وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقٰى
مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ
كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾

13. "İnkâr edenler, peygamberlerine dediler ki: 'Ya sizi mutlaka yurdumuzdan çıkarırız, ya da bizim dînimize dönersiniz.' Rableri de onlara şöyle vahyetti: "Zâlimleri mutlaka helâk edeceğiz."

14. "Ve *(ey inananlar!)* onların ardından sizi o yere yerleştireceğiz. Bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınan kimselere mahsustur."

15. *(Peygamberler)* fetih *(yardım)* istediler *(Allah da verdi)*. Her inatçı zorba perişan oldu.

16. Ardından da *(o inatçı zorbaya)* cehennem vardır; kendisine irinli su içirilecektir.

17. Onu yudumlamaya çalışır, fakat boğazından geçiremez ve her yandan ona ölüm geldiği halde yine ölemez. Bunun ardından da çetin bir azab vardır.

"İnkâr edenler, peygamberlerine dediler ki: "Ya sizi mutlaka yurdumuzdan" şehrimizden ve memleketimizden *"çıkarırız, ya da dînimize dönersiniz."* yâni bizim dînimizin bir mensûbu hâline gelirsiniz. Çünkü zâten peygamberler hiçbir zaman onların dîninde olmamışlardı. Ancak peygamber seçilmezden önce görünür bir muhâlefet göstermedikleri için onların kendi dinlerinden olduklarını sanıyorlardı. İşte bu yüzden vehimlerine dayanarak böyle konuşuyorlardı.

Buradaki fiil, hakikî anlamda 'dönmek' mânâsında da olabilir. O zaman hitap hem peygamberlere hem de onlara tâbi olanlara olmuş olur. Bu durumda tâbi olanlar adına peygamberlere hitâb edilmiştir. Yâni "Dînimize girersiniz ve dînimize geri dönersiniz.' demektir.

Bütün bu ifâdeler, kendisinden önceki peygamberler sabrettiği gibi, müşriklerin eziyetlerine sabretmesi için Hz. Peygamber (a.s.)'a bir tesellîdir.

"Rableri de"; yâni tüm işlerinin sâhibi Allah da inkârları artık son raddeye varmış

bulunan kavimlerinin îmânından ümid kalmayınca *“onlara”* yâni peygamberlere *“şöyle vahyetti: Zâlimleri”* müşrikleri *“mutlaka helâk edeceğiz.”* Çünkü “***Şirk çok büyük bir zulümdür***.” (Lokman, 31/13)

وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

14. “Ve onların ardından sizi o yere yerleştireceğiz. Bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınan kimselere mahsustur.”

“Ve onların” ‘Sizi mutlaka yurdumuzdan çıkaracağız.’ şeklindeki sözlerine verdiğimiz bir cezâ olarak kendilerini helâk etmemizin *“ardından sizi o yere”* bu zâlimlerin yurduna ve memleketine *“yerleştireceğiz.”*

Bir hadiste şöyle buyrulur: “*Kim komşusuna eziyet ederse Allah onun evini yurdunu o komşusuna mîras bırakır*.”[6]

Zemahşerî *el-Keşşâf*’da şöyle der: “Yakın bir zaman önce ben böyle bir duruma şâhid oldum. Bir dayım vardı. Benim mensûb olduğum köyün büyüğü dayıma zulmediyor ve onunla ilgili olarak bana da eziyet ediyordu. Derken bu adam öldü ve Allah geride bıraktıklarını bana nasîb eyledi. Bir gün baktım dayımın çocukları adamın evine girip çıkıyorlar. Emirler yağdırıyorlar, yasaklar koyuyorlar. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.)’in şu hadîsini hatırladım: “*Kim komşusuna eziyet ederse Allah onun evini yurdunu o komşusuna mîras bırakır*.”[7] Dayımın oğullarına da bundan bahsettim. Allah’a şükür olmak üzere secdeye kapandık.”

Sa‘dî (k.s.) şöyle der:

Güçlü kimsenin zulmüne sabır ve tahammül et,
Ki bir gün ondan daha güçlü olursun.
Dudağı kuruyan mazlûma gülmesini söyle,
Ki yarın o zâlimin dişlerini koparırlar

“Bu,” vahyedilen zâlimlerin helâk edilmesi ve onların yerine mü’minlerin yerleştirilmesi vaadi, *“makamımdan”* benim huzûrumda hesap vermek üzere durmaktan *“korkan…”* Çünkü, Allah’ın huzûru (mevkıf) kıyâmet günü kullarının durup bekleyeceği yerdir. Orada oturmalarına izin verilmeksizin üç yüz yıl ayakta dururlar. Mü’minlere ise nasıl farz namazlar kolay geldiyse, oradaki bekleyiş de öyle kolay gelecektir. Mü’minlerin oturacakları koltukları olacak, ayrıca bulutlar onları gölgeleyecek. Kıyâmet günü kendilerine gündüzün bir saati kadar kısa gelecek.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Avam, cehenneme girmekten ve orada kalmaktan; havas, bir ikâmet yurdu olan cennetteki makamları kaçırmaktan; ehassu’l-

havâss ise Allah’a erme/vuslat makamını kaçırmaktan korkarlar.”

“Ve tehdîdimden sakınan kimselere mahsusdur.” Azâbım ve cezam konusundaki tehdidimden korkanlar için mutlaka gerçekleşecektir. Yâni, bu iki korkuyu bir araya getiren takvâ sâhiplerinin hakkıdır. Nitekim Allah Teâlâ “***Güzel sonuç takvâ sâhiplerinindir***.” (el-A‘râf, 7/128) buyurmuştur.

وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾

15. *(Peygamberler)* fetih *(yardım)* istediler *(Allah da verdi)*. Her inatçı zorba perişan oldu.

Peygamberler, düşmanlarına ya da kâfirlere karşı Allah’tan zafer ve fetih için *“yardım istediler ve her inatçı zorba perişan oldu.”* Yâni yardım istedikleri zaman peygamberlere yardım edildi. Peygamberler istediklerine nâil olup zafere ulaştı ve kurtuldu. Azâbın inmesiyle birlikte onların inatçı kavimleri de hüsrana uğrayıp helâk oldu.

Âyette zikredilen “perişanlık (haybet)”, istenen şeyden mahrûm olmak değil, mutlak mahrûmiyet mânâsındadır.

Şâyet fetih isteğinde bulunanların kâfirler olduğu farz edilirse o zaman ‘perişanlık’, bu fetih taleplerinin peşinden istedikleri şeylerden de mahrum oldukları anlamına gelmiş olur ki bu, çok daha müessirdir. Çünkü kendileri için bekledikleri fetih kendilerine değil, düşmanları olan peygamberlere nasîb olmuştur. Bu da istenen şeye nâil olamamak mânâsındaki perişanlığın zirvesidir. Ayrıca sırf onları kötülemek ve zorbalık ve inatçılıklarını tescillemek maksadıyla *‘her inatçı zorba perişan oldu!’* buyrulmuştur. Yoksa böyle buyrulması, onlardan bâzılarının böyle olmadığı ve onlara perişanlık isâbet etmediği anlamında değildir.

“ جَبَّارٍ *Cebbâr* (zorba)” Allah’ın emirlerine karşı boyun bükmeyip kendini büyük gören, kendini O’na itâat etmeyecek kadar yüce kabûl eden ve insanları kendi istediği şekilde davranmaya mecbûr eden kimsedir. “ عَنِيدٍ *Anîd* (inatçı)” ise “Lâ ilâhe illallah” demekten yüz çeviren yahut da Allah’tan uzak duran, hak ehline düşmanlık eden kimsedir.

Kâşifî şöyle der: “Cenâb-ı Hakk’a karşı inat eden veya O’na tâat ve ibâdetten yüz çeviren herkes azabdan kurtulmaktan ümîdini kesti.”

İmam Demîrî *Hayâtü’l-hayevân*’da şöyle der: “**Mâverdî** *Edebü’d-dünyâ ve’d-dîn* adlı eserinde anlatır ki: Abdülmelik’in oğlu Yezid’in oğlu Velid bir gün Mushaf’tan tefe’ül etti. Karşısına *“Yardım istediler ve her inatçı zorba perişan oldu.”* âyeti çıktı. Bunun üzerine Velid Mushaf’ı parçaladı ve şöyle demeye başladı:

Her inatçı zorbayı tehdid ediyorsun ha!
Benim işte bahsettiğin o inatçı zorba!
Rabbinin huzûruna vardığında, haşr günü
'Ya Rab!' dersin, 'Velid parçalamıştı beni!"

Çok geçmeden feci bir şekilde öldürüldü ve başı önce sarayına sonra da şehrin surlarına asıldı."

İnsânü'l-uyûn'da şöyle der: Osman (r.a.)'ın öldürülmesine Mervan sebep oldu. Mervan'ın oğlu Abdülmelik de Abdullah b. Zübeyr (r.a.)'ın öldürülmesine sebep oldu. Abdülmelik'in oğlu Yezid'in oğlu Velid'den de çok menfur işler meydana geldi."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Rasûl-i Ekrem (s.a.) Ümeyyeoğulları'nı rüyasında maymun şeklinde görmüş "*Yazıklar olsun Ümeyye oğullarına!*" diye onları üç kez lânetlemiştir. [8] Çok azı müstesnâ onlardan hayırlı ve sâlih bir icraat görülmemiştir. Ebû Müslim Horasânî'nin yardımıyla da devletleri Abbâsîler'e geçmiştir. Hz. Peygamber (a.s.) Abbâsîler'in minberini yükselttiklerini görmüş ve bu kendisini mutlu etmiştir. Bu konunun geniş izahı siyer ve tarih kitaplarında mevcuttur.

مِنْ وَرَٓائِهٖ جَهَنَّمُ وَيُسْقٰى مِنْ مَٓاءٍ صَدٖيدٍۙ ﴿١٦﴾

16. Ardından da *(o inatçı zorbaya)* cehennem vardır; kendisine irinli su içirilecektir.

"Ardından da (o inatçı zorbaya) *cehennem vardır"* Bu bütün inatçı zorbaların dünyâdaki durumlarını tavsif eden bir ifâdedir.

"مِنْ وَرَٓائِهٖ", 'karşısında ve önünde' mânâsındadır. Çünkü o cehennem için hazırlanmıştır. Dünyâda iken cehennemin hemen kenarında durmaktadır, âhirette ise cehenneme atılacaktır. Ya da 'hayâtının ardında' demektir. O zaman bu ölüm sonrasından ibârettir. Nitekim **Kâşifî** şöyle der: "Ondan sonra o kâfirin yeri cehennemdir. Yâni haşr gününde o kâfirin dönüp varacağı yer cehennem olur."

"Verâ" kelimesinin asıl mânâsı, senden gizli, örtülü ve perdeli kalan durumlardır. Zıt mânâlı kelimelerden değildir. İki zıt şeyin de doğru olacağı umumî şeylerde kullanılır. Bu kelime, ön ve arka mânâsında mekân zarfıdır. Bazen de müsteâr olarak zaman zarfı yerine kullanılır.

Sanki 'Peki o zaman ne olacak?' diye bir soru sorulmuş ve şöyle cevap verilmiştir: *"Kendisine irinli su içirilecektir."* Bu su, özel bir su olup bilinen sulardan değildir. *"Sadîd (irin)"*, kanla karıştırılmış kusmuk ya da cehennemliklerin cesedlerinden, zinâkârların tenâsül âletlerinden akan sıvılardır. Bu suyun dehşetini ortaya koymak ve

korkutmak amacıyla su, önce mübhem olarak zikredilmiş, sonra da “irin” kelimesiyle beyân edilmiştir. Cehennemde bunca azab türü varken bunun özellikle zikredilmesi bu suyun en şiddetli azab türlerinden olduğuna delâlet eder.

Bu sıvıya “*su”* denilmesi, cehennemde suya karşılık olması sebebiyledir.

Bu ifâdenin ‘Zeyd, aslandır’ ifâdesi kabilinden olması da câizdir. Bu takdirde su gerçek mânâsında kullanılmış olup “irin şeklinde su” demektir. Nitekim **Ebu’l-Leys** bu görüştedir.

Bir hadiste şöyle buyrulur: “*Kim dünyâdan sarhoş olarak ayrılırsa, kabre de sarhoş olarak girer, kabrinden de sarhoş olarak diriltilir. Cehenneme sarhoş olarak götürülmeleri emredilir. Orada öyle bir kaynak vardır ki ondan kusmuk ve kan akar. İşte gökler ve yer durdukça onların yiyeceği ve içeceği budur!*”[9]

يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ

بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَآئِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾

17. Onu yudumlamaya çalışır, fakat boğazından geçiremez ve her yandan ona ölüm geldiği halde yine ölemez. Bunun ardından da çetin bir azab vardır.

“Onu” irin suyunu *“yudumlamaya çalışır.”* Bu ifâde açıklama yapmak için getirilmiş bir başlangıç cümlesidir (isti’nâf-ı beyânî). Mukadder bir soruya cevaptır. Sanki: ‘Peki bu inatçı zorba bu suyu ne yapacak?’ diye sorulmuş ve cevap olarak: ‘Onu yutmaya çalışır…’ denilmiştir.

Bu inatçı zorbaya susuzluğun galip gelmesi ve harâretin vücûdunu tamâmen kaplaması yüzünden bu cehennem suyunu, çok acı, çok sıcak ve leş gibi koktuğu için bir kerede değil birkaç kerede yutmaya çalışır.

“Fakat boğazlarından geçiremez.” Yâni yutmak bir tarafa bırakın yutmaya yaklaşamaz bile. Aksine boğazına takılır, ikide bir yutkunarak içebilir. Böylece bir harâret ve susuzluk, bir de bu halde o irini içmekten dolayı azâbı artıp uzar.

“اَلسَّوْغُ” içilen şeyin boğazdan kolayca akıp gitmesidir. Nefsin onu kabûl edip etmemesi, boğazdan aşağı hiç gitmeyeceği anlamına gelmez.

Bir hadiste buyrulur ki: “*O su kendisine yaklaştırıldığı zaman ondan tiksinir. İyice yaklaştırılınca da yüzünü pişirip başının derilerini döker. İçtiğinde ise bağırsaklarını delip arkasından çıkar.*”[10]

“Ve her yandan ona ölüm” yâni ölüm sebebi olan sıkıntı ve elemler *“geldiği”* altı yönden onu kuşattığı *“halde yine de ölemez.”* Yâni yine de tam mânâsıyla ölüp bunlardan kurutulup da rahata eremez.

“مِنْ كُلِّ مَكَانٍ *(her yandan)”* ifâdesi, her yönden demektir. Ya da kıl dipleri ve ayak

parmakları dâhil vücûdunun her yanından demektir. Bu, inatçı zorbaların başına gelecek elemin ne kadar feci olduğunu göstermektedir. Yâni orada ölüm diye bir şey olmuş olsa, bu onları helâk edip kurtaracaktır, ama o da yoktur.

“Bunun ardından da” yâni, bu irinli suyun ardından, bundan sonra da künhüne vâkıf olunamayacak *“çetin bir azab vardır.”* Yâni bu irinden sonra da devamlı olarak her biri bir öncekinden daha fazla sıkıntı verici, daha meşakkatli azablarla karşılaşacaktır.

Bu ifâde ile dünyâ azâbındaki gibi azâbın çekile çekile artık hafifleyeceği gibi muhtemel bir vehim ortadan kaldırılmaktadır.

Fudayl’dan rivâyete göre ‘çetin azab’, onların nefeslerinin kesilerek bedenlerinde hapsedilmesinden ibârettir. Bu yüzden asılarak îdam edilmek dünyâ azaplarının en zorudur. Bundan Allah’a sığınırız.

Bu şiddetli azabdan Peygamber Efendimiz’in iki amcası **Ebû Leheb** ve **Ebû Tâlib** hâriç tutulmuştur. Ebû Leheb’in hâriç tutulma sebebi şudur:

Ebû Leheb’in **Süveybe** adlı bir câriyesi vardı. Bu câriye Hz. Peygamber (a.s.)’ı anasından sonra emziren ilk kadındı. İşte bu câriye: “Kardeşin Abdullah’tan Âmine’nin bir çocuğu -bir rivâyete göre bir oğlu- oldu, haberin var mı?” diyerek Ebu Leheb’e Hz. Peygamber (a.s.)’ın doğduğunu müjdeledi. Ebû Leheb ‘Sen artık hürsün!’ diyerek câriyeyi âzâd etti.

İşte bu davranışına karşılık cehennemde kendisine pazartesi geceleri baş parmak ile şehâdet parmağı arasındaki çukurluk kadar yerden su verilerek azâbı hafifletilir.

el-Mevâhib’de şöyle der: “Ölümünden sonra Ebû Leheb rüyada görüldü ve kendisine ne halde olduğu soruldu. Ebû Leheb de: “Ateşler içindeyim. Ama pazartesi geceleri azâbım hafifletiliyor.” dedi. İki parmağının başlarını göstererek şöyle devam etti: “Şu iki parmağımın arasından bir su emiyorum. Bu ise Peygamber (a.s.)’in doğumunu müjdelemesi sebebiyle Süveybe’yi âzâd etmem, sonra da Süveybe’nin onu emzirmesi sâyesindedir. Nitekim *İnsânü’l-uyûn*’da böyle geçmektedir.

Ebû Tâlib’e gelince **Abbas (r.a.)** diyor ki: “Hz. Peygamber’e: “Yâ Rasûlallah, Ebû Tâlib’e bir faydanız dokunacak mı? Çünkü sizi koruyup gözetirdi.” dedim. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle cevap verdi: “*Evet, Ebû Tâlib cehennemin hemen üst taraflarındadır. Ben olmasaydım, en alt tabakasında olacaktı.*”[11]

Bir hadiste şöyle buyrulur: “*Şefâat sâyesinde kâfirlerin azâbı (bile) hafifletilir.*” **İbnü’l-Melek’**in *el-Meşârık*’ında da belirtildiği üzere belki de bu hüküm, Ebû Tâlib’e mahsustur.

İnsânü’l-uyûn’da şöyle der: “Hz. Peygamber (a.s.)’ın amcası Ebû Tâlib hakkındaki şefâati, O’na has özelliklerden biri sayılmaktadır. Dolayısıyla bu hadis, ***“Artık şefâatçilerin şefâati onlara fayda vermez!”*** (el-Müddessir, 74/48) âyetine ters

düşmez.

Bir hadiste de şöyle buyrulur: "*Kıyâmet günü babama, anneme, amcam Ebû Tâlib'e ve Câhiliye devrinde kardeşim olan bir kimseye şefâat edeceğim.*"[12] Bu kardeşi ile süt annesi Halîme'den süt kardeşini kasdetmektedir. Ana-babasına şefâat edeceğini zikretmesi, onların diriltilip de kendisine îmân etmesinden önce olması da mümkündür. Kardeşi için yapacağını söylediği şefâat da onun İslâm'a girmesinden önce söylediği bir sözdür. Çünkü, Halîme ve çocuklarının müslüman oldukları sahih bir rivâyette geçmektedir." Bütün bu bilgiler *İnsânü'l-uyûn*'da mevcûddur.

Bir hadiste Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurur:

"*Kıyâmet günü cehennemliklerin en hafif azâb görenine:*

"Yer yüzündekilerin tamamı sana âid olsaydı, buradan kurtulmak için onu fedâ eder miydin?" diye sorulur. O da:

"Evet" deyince ona şöyle denir:

"Sen Âdem'in sulbünde iken Ben senden bundan daha basit bir şeyi, Bana hiçbir şeyi ortak koşmamanı istedim. Sen ise ancak Bana ortak koşmayı istedin."[13] *el-Mesâbîh*'te böyle geçmektedir.

---

[6]. *Aclûnî,* II, 285-286

[7]. *Aclûnî,* II, 285-286

[8]. *Deylemî,* hadis no: 7159

[9]. *İbnü'l-Cevzî,* Mevzûât, III, 43

[10]. *Tirmizî,* Cehennem, 4-5; *Müsned,* V, 265

[11]. *Müsned,* I, 206; III, 9, 50; *Beyhakî,* Delâil, II, 346

[12]. Bk. *Kenzu'l-Ummâl,* I, 48

[13]. *Buhârî,* Enbiya, 1; Rikak, 51; *Müslim,* Münâfikûn, 51

O DİLERSE…

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِى يَوْمٍ
عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلٰى شَيْءٍ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ
الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ اِنْ يَشَأْ
يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾

18. Rablerini inkâr edenlerin amelleri, tıpkı fırtınalı bir günde rüzgarın şiddetle savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. İyiden iyiye sapıtma işte budur..
19. Allah'ın gökleri ve yeri hak ile yarattığını görmedin mi? O dilerse sizi ortadan kaldırır ve yepyeni bir halk getirir.
20. Bu, Allah'a güç değildir.

"Rablerini inkâr edenlerin amelleri" yâni, gariplik konusunda bir darb-ı mesel olabilecek kadar hayret verici olan durumları, hal ve sıfatları, *"tıpkı fırtınalı bir günde rüzgarın şiddetle savurduğu küle benzer."* Ya da size okunan bu âyetlerde onların durumu, mevcuttur.

"Fırtınalı bir günde'", rüzgarının çok şiddetli ve kuvvetli estiği bir günde demektir. Rüzgar lafzı hazfedilmiş ve 'yağmurlu gün, sâkin gece" ifâdelerinde olduğu gibi mecâzî olarak güne fırtınalı denmiştir. "Sâkin gece" denildiğinde de sâkinlik gecede değil, rüzgardadır.

Burada "اَلْاِشْتِدَادُ *el-İştidâd* (savurmak)", önüne katıp süratle götürmek demektir.

"Kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler." Yâni tıpkı rüzgarda savrulan külden hiçbir netice elde edemedikleri gibi dünyâda kazandıkları iyi amellerinin karşılığında ne bir sevap ne de azâbın hafiflemesi şeklinde bir sonuç elde ederler.

"İyiden iyiye" sâhibinin hak ve doğru yoldan yahut sevâba nâil olmaktan fersah fersah uzak olduğu *"sapıtma işte budur."* Yâni, bu temsîlî anlatımın apaçık bir şekilde gösterdiği sapıklıktır. Yâni onların inkârları; inkâra, böbürlenme ve gösterişe dayanan amelleri, en derin sapıklıktır. Hem de kendilerini iyi yolda kimseler zannetmektedirler. Bu, koyu bir cehâlet (cehl-i mürekkeb) ve onulmaz bir hastalıktır. Çünkü bu ameller onlara çok güzel gösterildiğinden günahkâr müminler gibi tevbe edip bağışlanma da dilemezler.

'Sapan' kişinin bir durumu olan uzaklık, işin hangi noktaya vardığını mübâlağalı olarak göstermek için mecâzen onun bir fiili olan 'sapma'ya isnâd edilmiştir. Allah Teâlâ, kâfirlerin yaptığı sadaka verme, sıla-i rahim, köle âzâd etme, esiri serbest

bırakma, mazlumların yardımına koşma, misafirler için deve kesme ve bunlara benzer cömert kimselerin ahlâkından olan amelleri; Allah'ı tanıma, O'na inanma ve O'nun rızası için yapılma esasına dayanmamaları yüzünden boşa gitme ve toz duman halinde havaya savrulma hususunda, bir fırtınanın savurduğu küle benzetmiştir. Yâni, şiddetli rüzgârın üzerine eserek havaya savurduğu ve darmadağın ettiği, kimsenin bir araya getirmeye muktedir olamadığı ve kendisinden bir fayda elde edemediği bir kül yığınına benzer. Bu savrulmuş külden faydalanılamadığı gibi inkâr ve şirkle yapılmış amellerden de faydalanılamaz.

Burada ayrıca, bozuk îtikadlarından dolayı kâfirlerin bid'at ve hevaya dayanan mezheb mensuplarının amelleri de reddedilmektedir. Bu da amellerin îmâna, îmânın ise ihlâsa bağlı olduğunu göstermektedir.

Fayda vermez amel, şâyet
Hâlis olmaz ise niyyet

Taberânî **Ümmü Seleme (r.anhâ)**'dan rivâyet ettiğine göre **Hâris b. Hişam** -yâni Ebû Cehl'in kardeşi- Veda haccı sırasında Hz. Peygamber (s.a.)'in huzûruna gelerek:

"–Yâ Rasûlallah, şüphe yok ki sen akraba hukukuna riâyet etmeyi, komşulara iyi davranmayı, yetimleri gözetip kollamayı, misafirlerin karnını doyurmayı, miskin ve fakirleri yedirip içirmeyi teşvik edersin. Bütün bunlar, Hişam'ın -yâni babamın- yapmış olduğu şeylerdir. Bu durumda yâ Rasûlallah, onun hakkındaki kanâatiniz nedir?" dedi.

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle cevap verdi: "*Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmeyen her kabrin sâhibi, ateşten bir parça içindedir. Ben amcam Ebû Talib'i de ateşin derinliklerinde görmüştüm. Allah bana yakınlığı ve gösterdiği iyilikler sâyesinde onu ateşin üst taraflarına çıkardı.*"[14] Yâni sâdece ayaklarını kapatacak kadar olan kısmına çıkardı. Ancak bu, daha önce geçtiği üzere Ebû Talib'e mahsustur.

Anlatıldığına göre **Hz. Aişe**'nin amcasının oğlu olan **Abdullah b. Cüd'ân** ilk zamanlar hem düşkün ve fakir biri idi. Hem de suç işleyip duran arsız, şirret bir adamdı. Onun işlediği suçların diyetini ise babası ile akrabaları ödeyip duruyordu. Nihâyet bütün yakınları kendisinden nefret edip uzaklaşınca ölmeyi temennî ederek gamlı bir halde Mekke sokaklarında dolaşmaya başladı.

Bir dağda bir yarık gördü. Oraya yaklaşınca gözleri kandil gibi parlayan büyük bir yılan üzerine gelmeye başladı. O geri çekilince yılan da geri çekiliyordu. Böyle yapa yapa sonunda yılanın yapma bir şey olduğunu tahmin etti. İyice yaklaştı ve yılanı tuttu. Bir de ne görsün yılan altından ve gözleri de yakuttandı. Yılanı kırıp parçaladı. Sonra da yılanın kapısında durduğu o yere girdi ve birkaç hükümdar (sandukası) buldu. Orada altın, gümüş ile yakut, inci, zeberced gibi çok sayıda mücevher ele geçirdi. Alabildiği

kadarını aldı. Sonra bir alâmet koyarak yarığın yerini belirledi. Hazîneyi yavaş yavaş taşımaya başladı. İbn Cüd'ân bir de bu hazînenin içinde üzerinde şöyle bir yazı bulunan mermer bir kitâbe buldu: "Ben Allah'ın Peygamberi Hud'un oğlu Kahtan'ın oğlu Cürhüm'ün oğlu Nefile'yim. Beş yüz sene yaşadım. Servet, şeref ve mülk arayarak yerin altını üstüne getirdim. Fakat bütün bu bulduklarım beni ölümden kurtaramadı."

Ey oğul, cihan ebedî mülk değildir.
Dünyâdan vefâ beklemek boştur.
Sabah ve akşam rüzgar üzere gitmesiyle
Süleyman -aleyhi's-selâm-'ın tahtı
Görmedin mi ki sonunda vîrân oldu.
Mutlu kimse, öteye ilim ve ihsan ile gidendir.

Abdullah b. Cüd'ân daha sonra babasına işlediği suçların diyeti için ödediği paraları geri verdi. Bütün akrabalarının gönlünü de hoş ederek onların reisi oldu. Artık bu hazîneden infâk ediyor, insanları yedirip içiriyor, güzel davranışlar sergiliyordu. Yemek kazanından devesinin üzerinde duran biri bile yiyebiliyordu. Hatta kazanın içine bir çocuk düştü de boğularak öldü.

Hz. Aişe (r.anhâ): "Ey Allah'ın Rasûlü, İbn Cüd'ân Câhiliyye devrinde akraba hukukuna riâyet eder, fakirleri doyururdu. Bunun kıyâmet günü ona bir faydası dokunacak mı?" diye sordu.

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle cevap verdi: "*Hayır. Çünkü o bir kez bile "Rabbim, hesap günü günahlarımı bağışla!" demedi.*"[15] Yâni müslüman olmadı. Çünkü, bi'sete yetişti, fakat îmân etmedi. *İnsânü'l-uyûn*'da böyle geçmektedir.

Rivâyet edilmiştir ki Tay kabilesinin esirleri Hz. Peygamber'in huzûruna getirildiği zaman, esirler arasındaki bir genç kız şöyle dedi:

"–Yâ Muhammed! Beni serbest bıraksanız da Arap kabilelerine rezil etmeseniz? Çünkü ben, kavminin efendisinin kızıyım. Babam akrabasını koruyup kollar, zorluk çekenlere yardımcı olur, açı doyurur, yemek yedirir, herkese selam verir, bir şey isteyeni kesinlikle reddetmezdi. Ben, **Hâtim Tâî**'nin kızıyım."

Rasûlullah (s.a.) ona şöyle karşılık verdi: "*Ey câriye! Bu zikrettiklerin gerçek mü'minlerde olması gereken sıfatlardır. Baban müslüman olmuş olsaydı, elbette onun için rahmet dilerdik*." Sonra:

"*–Kızı serbest bırakın, çünkü babası, güzel ahlâkı severdi. Allah da güzel ahlâkı sever*." buyurdu.[16]

Enîsü'l-vahde ve celîsü'l-halve'de şöyle der: "Denir ki Hz. Peygamber (s.a.) mîrac

gecesi cehenneme muttali kılındığında etrafı çevrili bir yerde ateşin dokunmadığı bir kimse görerek:

“*Etrafı çevrili yerdeki şu adama nasıl oluyor da ateş dokunmuyor?*” diye sordu.

Cebrail (a.s.) şöyle cevap verdi:

“Bu adam Hâtim Tâî’dir. Allah Teâlâ, cömertliği sâyesinde cehennem azâbını ondan uzaklaştırmıştır.”

Sa‘dî der ki:

Şimdi her ne varsa eline alıp ihsan et
Yoksa yarın elinin arkasını ısırırsın
Garibi kapından nasipsiz çevirme
Seni de ilâhî kapıdan öyle garip çevirirler
Seni başkalarının kapısına muhtaç etmemiştir
Şükrâne olarak o garîbi kapından reddetme
Bugün tez elden hazîneyi fakir ve zayıflara ihsân eyle
Zira yarın o hazînenin kilidi senin elinde değildir.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّۜ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ

وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍۙ ﴿١٩﴾

19. Allah’ın gökleri ve yeri hak ile yarattığını görmedin mi? O dilerse sizi ortadan kaldırır ve yepyeni bir halk getirir.

“Allah’ın gökleri ve yeri hak ile” bâtıl ve abes olarak değil, sonsuz bir hikmetle ve yaratılması lâzım gelen en güzel tarzda *“yarattığını görmedin mi?”* Buradaki görme, kalp gözüyle görmedir.

Muhâtap Hz. Peygamber olmakla berâber aşağıda gelecek olan *“sizi ortadan kaldırır”* ifâdesinden de anlaşılacağı üzere maksad ümmeti, yâni ümmet-i dâvettir (yâni müslüman olsun olmasın kendilerine gönderildiği bütün ümmetidir).

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Cenab-ı Hak, burada Hz. Peygamber (s.a.)’in rûhuna hitâb ediyor. Çünkü O’nun ilk yarattığı, Peygamber (s.a.)’in rûhudur. Gökleri ve yeri daha sonra yaratmış ve rûh-i Muhammedî, onların yaratılışını görmüş, müşâhede etmiştir. Buna göre *“görmedin mi?”* ifâdesi, ‘bilmedin mi?’ ya da ‘görmedin mi?’ mânâsındadır. Soru ise meselenin elbette öyle (takrir için) olduğunu gösteren bir soru olup ‘elbette gördün’ anlamındadır.

Bahru’l-ulûm’da der ki: “Allah’ın göklerde ve yerdeki fiillerinin eserlerini görmedin mi? Çünkü bu konuda o kadar fazla haber var ki, bunlar senin için müşâhede yerine geçer.

Ey insanlar! *"O dilerse sizi ortadan kaldırır"* hepinizi yok eder *"ve"* sizin yerinize *"yepyeni bir halk getirir."* Yâni, sizden daha hayırlı ve Allah'a daha itâatkâr sizin cinsinizden insanlar ya da başka cinsten varlıklar yaratır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: "Siz ey ilâhî lütuf ve kahır feyzini kabûle istidâdı olan insanlar, "*O dilerse sizi ortadan kaldırır*" ve yine hem lütuf hem de kahır feyzini kabûle istidâdlı insan dışında "*yepyeni bir halk getirir*."

Cenab-ı Hak yeni varlıklar getirebileceğini ifâde buyururken önce gökleri ve yeri yaratanın kendisi olduğunu böyle güzel bir üslupla söyleyerek istidlâl metodunu göstermektedir. Şöyle ki: Böylesine büyük iki cismi yaratabilen, insanların yerine başka birtakım varlıkları getirmeye elbette daha muktedir olacaktır. Bu sebeple sonraki âyette şöyle buyuruyor:

وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾

20. Bu, Allah'a güç değildir.

"Bu," sizi götürüp yerinize yepyeni bir halk getirmesi, *"Allah'a güç"* imkânsız veya zor *"değildir"* aksine oldukça basit ve kolaydır. Çünkü O, zâtı gereği mümkün olan her şeye kâdirdir. O'nun açısından kudrete konu olan hiçbir şeyin (makdûr) diğerine göre ayrıcalığı yoktur. "***O'nun işi bir şey(in olmasını) istediğinde sâdece 'Ol' demektir. O şey de hemen oluverir.***" (Yâsîn, 36/82)

İş ister zor ister kolay olsun
Hepsi O'nun kudretinde birdir

İşte durumu bu olan bir varlık, îmân ve ibâdet edilmeye, sevâbı umulup azâbından korkulmaya elbette lâyıktır.

Bu âyet, Allah Teâlâ'nın kudretinin ve sabırlı olmasının kemâline delâlet eder. Çünkü âsîleri hemen cezâlandırmaz.

Buhârî ve **Müslim**'in *Sahih*'lerinde **Ebû Mûsa (r.a.)**'dan rivâyet edilmiştir: "*İşittiği eziyet verici sözlere Allah'tan daha fazla sabreden yoktur. O'na ortak koşulur, çocuk edindiği söylenir, fakat O yine de bu sözlerin sâhiplerini, sağlık ve âfiyet vererek rızıklandırmaya devam eder*."[17]

İmdi, cezânın geciktirilmesinin birtakım hikmetleri vardır. Bunlardan biri de tevbekârların dönmesine imkân verilmesi, ısrarcılara da kendilerini savunabilecek bir delil bırakılmamasıdır. Akıllıya gereken, her hâlükârda Allah'tan korkmaktır. Çünkü O, kahır Kibriyâ (büyüklük) ve celâl sâhibidir.

Ca'fer Tayyar (r.a.)'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.)'le berâber bir yolculukta iken çok susamıştım. Hz. Peygamber susadığımı anladı.

Önümüzde de bir dağ vardı:

"–*Şu dağa benden selam söyle, içinde su varsa susuzluğunu gidersin.*" buyurdu. Bunun üzerine dağa yaklaşarak:

"–Selam sana ey dağ!" dedim. Dağ:

"–Buyur ey Allah Rasûlü'nün gönderdiği kişi" dedi.

Ben de meseleyi aktardım. Dağ şöyle dedi:

"–Allah Rasûlü'ne selâmımı söyle ve de ki: "Ben, ***"yakıtı insanlar ve taşların olduğu ateşten sakının"*** (et-Tahrîm, 66/6) âyetini duyduğumdan beri ateşin yakıtı olan bu taşlardan olabilirim endişesiyle o kadar ağladım ki hiç suyum kalmadı."

Âyetteki tehdîde sebep olan şey inkâr ve mâsıyettir. Onların yerine îmân ve tâat olmuş olsaydı, müjde verilirdi. Bunların her ikisi de kıyâmete kadar sürecektir.

İsmail Mehâmilî der ki: Rüyamda kendimi bir boşlukta, yeryüzünün doğusuna ve batısına bakarken gördüm. Sanki gökten birisi indi, sağ ve sol ellerini yeryüzünün çeşitli bölgelerine uzattı. Her iki eliyle yeryüzünden bir şeyler topladı. Sonra da ellerini göğsüne kavuşturarak semâya yükseldi. Sonra tekrar indi ve aynı şeyi yaptı. Sonra üçüncü kez indi, ellerini yaydı, yine bir şeyler toplamaya teşebbüs etti. Fakat vazgeçti, ellerini saldı ve bir şey almadı.Yükselmeye azmetti. Bu arada:

'–Bana bir şey sormayacak mısın?' dedi.

Ben:

'–Evet, sen kimsin?' diye sordum.

O da:

'–Ben bir meleğim. Allah beni ilk defa yeryüzünden hayır ve bereketi kaldırmam için gönderdi, ben de kaldırdım. İkinci defa şefkat ve merhameti kaldırmamı istedi, ben de kaldırdım. Üçüncüsünde ise îmânı kaldıracak iken bana şöyle nidâ edildi:

'–Muhammed benim nezdimde şefâatte bulunuyor, ben de onun şefâat talebini kabûl ederek ümmetinden îmânı kaldırtmıyorum, bırak îmân kalsın.' Onun için îmânı bırakıyorum.' dedi. Bunun üzerine elleri boş olarak göğe yükseldi." *Zehratü'r-riyâz*'da böyle geçmektedir.

Kıyâmet yaklaştığında Allah îmânı ve Kur'ân'ı ortadan kaldıracak, insanlar sûreten insan olarak kalsalar bile sîreten insanlıktan çıkacaktır. Sonra da Allah hepsini yok edecek, izzet ve hükümranlığın Allah Teâlâ'ya âid olduğu açıkça ortaya çıkacaktır.

Câmî der ki:

O'ndan başkasına pâdişahlık nisbet etmek:
Satrançta bir iki çöp parçasına şah adı vermek gibidir.

[14]. *Buhârî,* Menâkıbu'l-ensar, 40; *Beyhakî,* Delâil, II, 346
[15]. *ed-Dürru'l-mensûr,* VI, 307
[16]. *Beyhakî,* Delâil, V, 341
[17]. *Buhârî,* Tevhîd, 3; *Müslim,* Münâfikûn, 49

ALLAH GERÇEĞİ VÂDETTİ

وَبَرَزُوا لِلّٰهِ جَم۪يعًا فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذ۪ينَ اسْتَكْبَرُٓوا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ
تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍۜ قَالُوا لَوْ
هَدٰينَا اللّٰهُ لَهَدَيْنَاكُمْۜ سَوَٓاءٌ عَلَيْنَٓا اَجَزِعْنَٓا اَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ
مَح۪يصٍ ﴿٢١﴾ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ
الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْۜ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّٓا
اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ ل۪يۚ فَلَا تَلُومُون۪ي وَلُومُٓوا اَنْفُسَكُمْۜ مَٓا اَنَا
بِمُصْرِخِكُمْ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّۜ اِنّ۪ي كَفَرْتُ بِمَٓا اَشْرَكْتُمُونِ مِنْ
قَبْلُۜ اِنَّ الظَّالِم۪ينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٢٢﴾ وَاُدْخِلَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا

بِاِذْنِ رَبِّهِمْۜ تَحِيَّتُهُمْ ف۪يهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾

21. *(Kıyâmet gününde)* hepsi Allah'ın huzûruna çıkacak ve zayıflar, büyüklük taslayanlara: "Biz size tâbi idik, şimdi siz bizden Allah'ın azâbından ufak bir şey savabilir misiniz?" diyecekler. *(Büyüklük taslayanlar)*: "Allah bizi hidâyete erdirseydi biz de sizi doğru yola iletirdik. Şimdi sızlansak da sabretsek de birdir. Çünkü bizim için sığınacak bir yer yoktur." diyecekler.

22. *(Hesapları görülüp)* iş bitirilince şeytan diyecek ki: "Şüphesiz Allah size gerçek olanı vaadetti, ben de size vaat ettim, ama size yalancı çıktım. Zâten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ben, sâdece sizi *(inkâra)* çağırdım, siz de benim dâvetime hemen koştunuz. O halde beni yermeyin, kendinizi yerin. Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Şüphesiz daha önce ben, beni *(Allah'a)* ortak koşmanızı reddettim." Şüphesiz zâlimler için elem verici bir azab vardır.

23. İman edip de iyi işler yapanlar, Rablerinin izniyle içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere sokulacaklardır. Orada *(birbirleriyle)* karşılaştıkça söyledikleri "selam"dır.

Kıyâmet gününde *"hepsi"* -*Kâşifî Tefsîri*'nde belirtildiği üzere- mü'min ve kâfirlerden olan bütün ölüler, *"Allah'ın huzûruna çıkacak"* ya da önder olsun tâbi olsun bütün ölüler, haşr ve hesab için bir araya toplanacaktır. Nitekim Allah Teâlâ:

“Sonra ona bir daha üflenince bir de ne göresin onlar ayağa kalkmış bulunuyorlar!” (ez-Zümer, 39/68) buyuruyor. *Ebu’l-Leys Tefsîri*’nde böyle denilmektedir.

Onlar toprağın koynundaki bekleme süreleri sona erdikten sonra sura ikinci defa üflenmesi ile birlikte topraktan çıkacaklardır. Bu âyet, ***“Hiçbirini bırakmaksızın onları mahşerde toplamış olacağız!”*** (el-Kehf, 18/47) âyetine benzemektedir.

Âyette belirtilen şeyler kesin gerçekleşeceği için geçmiş zaman sığası tercih edilmiştir.

“Ve zayıflar” tâbi olanlar, avam tabakası...

Zaaf, kuvvetin tersi olup kuvvetsizlik anlamındadır. Bu, bazen nefis, beden, hâl, gidişât ve görüşte olabilir. Buraya en uygun düşen mânâ, görüş zaâfiyetidir. Çünkü onların görüşleri güçlü olsaydı, peygamberleri yalanlama ve onların nasihatlerinden yüz çevirme hususunda kimseye tâbi olmazlardı.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bu şartlı ifâde üzerinde biraz düşünmek gerekir. Çünkü, nice insanlar vardır ki sağlam bir düşünceye ve güçlü bir görüşe sâhip olurlar. Bununla birlikte ehl-i küfür ve dalâletten olan otorite sâhiplerinin hışmından korkan zayıf karakterli kişiler oldukları için müstakil hareket edemezler. Şu halde en uygunu ‘zayıf’ın tıpkı ***“ve’l-müstad‘afîn* (zavallılar/zayıflar)”** (en-Nisâ, 4/75) ifâdesinde olduğu gibi zelîl görülen, birilerine boyun eğen (makhûr) mânâsında olmasıdır.

İşte bu zayıflar, *“büyüklük taslayanlara”* Allah’a itâat yolundan çıkmış liderlerine: *“Biz”* dünyâda *“size tâbî idik,”* yâni ‘biz peygamberleri yalanlama ve nasihatlerinden yüz çevirme husûsunda sizin bize emrettiklerinize itâat eden tâbîler idik. *“Şimdi siz bizden Allah’ın azâbından ufak bir şey”* Allah’ın azâbının bir kısmını *“savabilir misiniz?” diyecekler.”* Maksad liderleri kınayıp azarlamaktır. Çünkü onlar da liderlerinin kendilerini, içinde bulundukları durumdan kurtaramayacaklarını bileceklerdir.

Büyüklük taslayanlar, tâbîlerinin kınamalarına karşılık vermek ve yaptıklarına mâzeret göstermek üzere: “Ey topluluk! *“Allah bizi hidâyete erdirseydi”* bize îmân yolunu göstererek îmânâ muvaffak kılsaydı *“biz de sizi doğru yola iletirdik.”* Fakat kendimiz de sapık olduğumuzdan sizi saptırdık. Yâni sizin için tercih ettiklerimizi kendimiz için de tercih etmiştik.

Kâşifî der ki: “Eğer Allah Teâlâ kurtuluş yolunu gösterseydi elbette biz de size azabdan o kurtuluş yolunu gösterirdik. Fakat kurtuluş yolu kapalıdır ve bizim şefâatimiz bu dergahta reddedilmiştir.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: “Bid’at ehli taklitçilere şöyle der: *“Allah bizi hidâyete erdirseydi”* Allah’a ve O’nun yakınlığına ulaştıran yol olan ehl-i sünnet ve’l-cemâat yoluna iletseydi *“biz de sizi doğru yola”* ehl-i sünnet yoluna *“iletirdik.”* Burada hidâyet ve dalâletin Allah’ın lütuf ve kahrının sonuçlarından olduğuna, kimsenin onlara kendiliğinden sâhip olamayacağına işâret vardır. Allah dilediklerini lütuf

sıfatlarının mazharı/zuhûr yeri kılar, dilediğini de kahır sıfatlarının mazharı kılar.”

Hâfız der ki:

Bu çemende beni yabânî olmakla ayıplama
Şöyle ki beni beslerler, ben de biterim

“Şimdi” bu azab ve helâk tehlikesinden kurtulmak için *“sızlansak da”* rahmeti bekleyerek karşılaştıklarımıza *“sabretsek de birdir.”* yâni kurtulamamak konusunda sızlansak da sabretsek de bizim için aynıdır.

“*el-ceza*‘ (sızlanmak)” belâya sabretmemek demektir. Burada, zayıfların ümitlerini kestikleri ifâde edilmektedir.

Tâbilerin kınamaları, bir nevi sızlanmak mânâsı taşıdığından büyüklük taslayanlar bundan kurtuluş olmadığını açıklamak maksadıyla cevaplarına şunu da ekleyeceklerdir: Azâbdan *“Çünkü bizim için sığınacak”* kurtulacak ve kaçacak *“bir yer yoktur.” diyecekler.”*

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: *“Çünkü bizim için sığınacak bir yer yoktur.”* Kaçıp kurtulacak bir yer yoktur. Çünkü kurtuluş vâsıtası ve zamanı elimizden kaçmıştır.”

“Bizim için birdir.” ifâdesi hem zayıfların hem de büyüklük taslayanların sözü olabilir. Nitekim şu husus da bunu desteklemektedir:

“Cehennemlikler birbirlerine:

“–Haydi hep berâber ağlayıp sızlanalım!” derler.

Beş yüz sene ağlayıp sızlanırlar. Fakat bu onlara fayda vermez.

Bunun üzerine: “Bâri sabredelim.” derler.

Yâni ibâdetlere sabretmeleri sâyesinde Allah mü’minlere merhamet ettiği gibi azaba sabretmeleri sâyesinde kendilerine de acır ümidiyle böyle derler ve sabrederler. Fakat bu da onlara bir fayda sağlamaz. İşte o zaman âyetteki sözü söylerler.

Sa‘dî (k.s.) şöyle der:

Sulh kapısını görünce yakın ol.
Çünkü tevbe kapısını ansızın kapatırlar.
Sen ceza gelmeden af kapısını çal.
Çünkü falakanın altında figan fayda etmez.
Şimdi amelini hesap etmek gerektir,
Yoksa amel defterini dağıttıkları gün değil.

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِىَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ
وَوَعَدْتُكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْ ؕ وَمَا كَانَ لِىَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّٓا اَنْ

دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا
بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ
قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾

22. ***(Hesapları görülüp)*** **iş bitirilince şeytan diyecek ki: "Şüphesiz Allah size gerçek olanı vaadetti, ben de size vaat ettim, ama size yalancı çıktım. Zâten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ben, sâdece sizi** ***(inkâra)*** **çağırdım, siz de benim dâvetime hemen koştunuz. O halde beni yermeyin, kendinizi yerin. Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Şüphesiz daha önce ben, beni** ***(Allah'a)*** **ortak koşmanızı reddettim." Şüphesiz zâlimler için elem verici bir azab vardır.**

"(Hesapları görülüp) iş bitirilince" yâni hesapla alâkalı hükümler bitirilip cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girdikten sonra ya da saâdet ehline saâdet, şakavet ehline de şakavet emredildikten sonra... Hem zayıfarı hem de büyüklük taslayanları saptıran *"şeytan diyecek ki:"*

Kâşifî şöyle der: "Cehennemliklerin tamamı toplanırlar. İblis'i suçlarlar. İblis ateşten bir minber üzerinde yukarı çıkar. İnsanların şakîlerine şöyle der:

"–Ey beni suçlayanlar:" *"Şüphesiz Allah size gerçek olanı vaadetti"* yâni haşr ve cezânın olacağına dâir Allah'ın vaadi doğru ve gerçektir. İşte şimdi size vaadettiklerini tam olarak yerine getirdi *"ben de size vaadettim."* Boş bir vaadde bulundum. Bu vaad, yeniden dirilme ve hesâba çekilmenin olmayacağıydı. Olsa bile putlar size şefâat edecekti. *"Ama"* verdiğim sözde *"size yalancı çıktım."*

"اَلْاِخْلَافُ *el-İhlâf*", aslında sözünü yerine getirme gücü olan birinin bu sözü yerine getirmemesi demektir. Oysa şeytanın zâten böyle bir gücü yoktur. Dolayısıyla '*caydım/size yalancı çıktım*' ifâdesi mecâz olmaktadır. Şeytanın yaptığı vaadin boş olduğunun ortaya çıkması, verdiği bu sözü yerine getirecek bir gücü varmış da sözünden caymış gibi anlatılmıştır. Oysa şeytan kim, böyle bir güce sâhip olmak kim! Hulâsa şeytan şöyle demiş oluyor: 'Size yalan söylediğim, bugün tamâmen açığa çıkmış bulunuyor.'

"Zâten benim size karşı" sizi küfre ve mâsıyete zorlayacak *"bir gücüm"* tasallut ve hakimiyetim de *"yoktu."*

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: "Bir kimse: "Şeytanın bu sözü, Cenab-ı Hakk'ın: **"*Onun hâkimiyeti, ancak onu dost edinenleredir.*"** (en-Nahl, 16/100) âyetine ters düşmektedir. Böyle bir durumda yalan söylemesine imkân olmadığına göre şeytanın bu sözünü doğru mu kabûl edeceğiz yalan mı?" diyebilir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bu sorunun cevabı şöyledir: Kahır ve galebe anlamında bir hâkimiyetin bulunmaması, dâvet etme ve süslü gösterme anlamında bir gücün

bulunmasına ters düşmez. Şeytanın birinci mânâda hem mü'minler hem de kâfirler üzerinde bir gücü yoktur. Ama ikinci mânâda kâfirler üzerinde bir gücü vardır. Nitekim **"*Onun hâkimiyeti ancak onu dost edinenleredir.*"** âyeti de buna delâlet etmektedir. Allah'ın dostları olan mü'minlere gelince, onlar tâatlerle Allah'ı dost edindikleri için şeytanın vesvesesine tâbi olma dâiresinin dışındadırlar. Çünkü şeytan, fiiller âlemi demek olan sıfatlar âleminde bir şeyler yapabilir. Zât âlemi ise mü'minlere mahsustur. Şeytan buna nereden yol bulacak. Eğer bulsaydı zâten îmân ederdi. İyi anla, Allah sana doğruyu göstersin.

"Ben, sâdece sizi (inkâra) çağırdım," vesvese verip süsleyerek bana itâat etmeye sizi çağırmam dışında bir gücüm yoktur. Bu da hâkimiyet ve güç cinsinden değildir. *"Siz de"* kendi rıza ve tercihinizle *"benim dâvetime hemen koştunuz. O halde"* size bâtıl vaadlerde bulundum diye *"beni yermeyin,"* Çünkü bu benim yaratılışım îcâbıdır ve ben sizin apaçık bir düşmanınızım. Allah Teâlâ: **"*Şeytana kulluk etmeyin!*"** (Yâsin, 36/60), **"*Şeytan sizi aldatmasın!*"** (el-A'raf, 7/27) buyurarak sizi benim düşmanlığımdan sakındırmıştı. Düşmanlığa soyunan birisi çirkin bir şeye çağırdığında kınanmaz.

Mâsıyeti tercih edip ondan hoşlandığınızdan dolayı asıl *"kendinizi yerin."* Size söylediğim yalan konusunda beni tasdik ettiniz/doğru çıkardınız. Allah'ın size söylediği doğru sözü de yalan saydınız. Çünkü, benim söylediklerim nefislerinizin hevâsına uygun düşüyordu. Hakk'ın kelâmı ise nefislerinizin hevâsına ters, damağına da acı geliyordu. Dolayısıyla siz kınanmayı benden daha fazla hak ediyorsunuz.

"Ne ben sizi" şu içinde bulunduğunuz azabdan *"kurtarabilirim, ne de siz beni"* içinde bulunduğum azabdan *"kurtarabilirsiniz."* Yâni birbirimizi Allah'ın azâbından kurtaramayız.

Böyle bir şey zâten ihtimâl dâhilinde olmadığı halde şeytanın bu konuya temas etmesi, kendilerini kurtaramayacağını son derece açık bir dille ifâde etmek, kendisinin de onların mübtelâ olduğu azâba mübtelâ olduğunu göstermek ve başkasını kurtarmak bir yana kendisinin de kurtarılmaya muhtaç olduğunu bildirmek içindir.

"Şüphesiz daha önce" yâni bugünden önce dünyâda iken *"ben, beni Allah'a"* itâat konusunda, sözünü tutma husûsunda *"ortak koşmanızı"* bugün *"reddettim."*

Şeytanın dünyâda reddetmesinin mânâsı, Allah'a ortak koşmaktan kendisini uzak tutması ve şirki kerih görmesidir.

el-İrşâd'da şöyle der: "Şeytan demek istiyor ki: "Beni Allah'a ortak koşmanız, size yardım etmem konusunda sizi ümitlendiriyor. Beni mâbûd edindiğiniz için üzerimde bir hakkınız olduğunu sanıyorsunuz. Ben de böyle olmayı istiyor ve arzu ediyordum. Ancak bugün bunu inkâr ediyorum. Bunun için size bir minnet duymuyorum. Aksine hem mâbûd olmaktan, hem de sizden uzak olduğumu bildiriyorum. Dolayısıyla artık benimle sizin aranızda hiçbir alâka kalmamıştır!"

"Şüphesiz zâlimler için elem verici bir azab vardır." Bu söz, şeytanın sözünün son tarafı da olabilir, Allah'ın yeni başlayan bir sözü de olabilir.

Buradaki zâlimler, şeytan ve ona tâbi olan insanlardır. Çünkü şeytan dâvetini bâtıla yaparak yapılması gerekeni yapmamakla zulmetti. Tâbileri ise uyulmaması gereken bir varlığa ittibâ ederek zulmettiler.
Âyette belirtilen hususların benzerlerinin anlatılması, dinleyenler için bir lütuf ve kendilerini hesaba çekerek âkıbetlerini düşünmelerine vesile olacak bir îkazdır.

Kim kendi eksiğini görür ve tanırsa
Kemâle doğru on at çatlatarak koşar
Kim âhirini/sonunu görürse çok mes'uddur
Kim de ahırı görürse Hak'tan çok uzaktır

Cenab-ı Hak daha sonra mü'minlerin durumlarını, sonlarının ne olacağını şu âyetle ifâde buyuruyor:

وَاُدْخِلَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾

23. İman edip de iyi işler yapanlar, Rablerinin izniyle içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere sokulacaklardır. Orada *(birbirleriyle)* karşılaştıkça söyledikleri "selam"dır.
"İman edip de iyi işler yapanlar," yâni îmanla amel-i sâlihi birleştirenler *"Rablerinin izniyle"* Allah'ın emriyle, tevfik ve hidâyetiyle *"içinde ebedî kalacakları zemininden ırmaklar akan"* türlü türlü, rengârenk *"cennetlere sokulacaklardır."* Onları girdirenler ise meleklerdir.
Burada insanın kendi tabîatıyla başbaşa bırakılması durumunda, ne îmân edeceğine, ne iyi işler yapacağına, ne de cennete girebileceğine işâret vardır. Âdem (a.s.)'ın cennette ebedî kalamaması gibi, ilâhî yardım olmadığı takdirde hiç kimse de kalb cennetinde bir an bile kalamaz. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de* böyle geçmektedir.
"Orada (birbirleriyle) *karşılaştıkça söyledikleri "selâm"dır."*
"*et-Tahıyye*", uzun bir ömre sâhip olması için birine duâ etmek anlamındadır. Yâni, melekler onlara cennetlerde her türlü âfetten uzak kalmaları için duâ ederler. Ya da mü'minler birbirlerine selâm temennîsinde bulunarak uzun ömür dilerler. *"Selâm!"* aynı zamanda mü'minlerin dünyâdaki selâmlaşma ifâdeleridir.
Selâm ilk olarak babamız Âdem (a.s.)'dan sâdır olmuştur. **Vehb b. Münebbih**'in bildirdiğine göre:
"Âdem (a.s.) Peygamber Efendimiz (s.a.)'in nûrunun parlaklığını görünce Cenab-ı Hakk'a bunun ne olduğunu sordu.
Allah Teâlâ:

“–O senin çocuklarının arasından çıkacak olan Arap peygamber Muhammed’in nûrudur. Bütün peygamberler O’nun sancağı altında toplanacaklardır.” buyurdu.

Bunu duyan Âdem (a.s.) Muhammed (s.a.)’i görme arzusuyla doldu. Bunun üzerine Nebî (a.s.)’ın nûru, Âdem (a.s.)’ın şehâdet parmağının ucunda belirdi. O da bu nûru selamlayınca Allah Teâlâ, Peygamber (a.s.) hesabına bu selâmı aldı.”

İşte selâm Âdem (a.s.)’dan sâdır olduğu için sünnet, selâmı almak da Allah Teâlâ’dan olduğu için farz olarak kalmıştır.

Vitir namazının rekatlarının sayısı da buna benzer: Hz. Peygamber (a.s.) Beytü’l-Makdis’te peygamberlere imamlık ederek namaz kıldırınca Mûsâ (a.s.) kendisi için bir rekat da sidre-i müntehâda kılmasını tavsiye etmişti.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***‘Onunla buluşacağın konusunda sakın şüpheye düşme!’*** (es-Secde, 32/23) Yâni mîrac gecesi Mûsâ (a.s.)’la buluşacağın konusunda şüphe etme.

Sidre-i müntehâda bir rekat namaz kılan Peygamber (a.s.), buna bir de kendisi için kıldığı bir rekatı ekledi. Allah Teâlâ, bir rekat daha kılmasını emretti. Böylece bu namaz akşam namazı gibi tek rekatlı oldu.

Bu rekatı kılmak için ayağa kalktığı sırada da Allah Teâlâ, kendisini (s.a.) rahmet ve nûruyla kuşattı. Bu sebeple kendi ihtiyârı olmaksızın elleri çözülüverdi. Ellerini kaldırmanın sünnet olması buraya dayanmaktadır. Hz. Peygamber bu namaza şu hadisi ile işâret eder: “*Allah Teâlâ size bir namaz daha teşrî buyurdu. Dikkat edin bu namaz vitir namazıdır*.”[18]

Denilmiştir ki Hz. Peygamber (a.s.) ikinci rekattan üçüncü rekata kalkınca anne babasının cehennemde olduklarını görüp korkuya düştü. Elleri gayr-i ihtiyârî çözüldü. Sonra kalbini toplayarak tekbir aldı ve kunut duâlarını okudu. Nitekim *el-Mukaddime* şerhi *et-Takdîme*’de böyle geçmektedir.

Böylece Hz. Peygamber (a.s.)’ın kendisi için kıldığı rekat sünnet, Mûsâ (a.s.) için kıldığı vâcib, Allah Teâlâ için kıldığı rekat ise farz olmuştur.

Ayrıca bu namaz Mûsâ (a.s.)’ın bir tavsiyesine binâen kılındığından vacip adını almıştır.

Fakihler: “Vücûbu konusunda ihtilâf olduğu için bu namazı kılacak kişinin:

‘Vitir namazını kılmaya niyet ettim.’ demesi gerekir.” derler.

---

[18]. *Müsned,* II, 180, 206, 208; V, 242; VI, 7

DEVAMLI MEYVE VEREN SÖZ

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا
ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا
وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ
خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ
﴿٢٦﴾ يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ ۚ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظَّالِمِينَ ۙ وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ ﴿٢٧﴾

24. Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi: Güzel söz kökü sâbit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir.
25. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Allah, öğüt almaları için insanlara böyle misaller verir.
26. Kötü sözün durumu da gövdesi yerin üstünden koparılmış sâbit olmayan kötü bir ağaca benzer.
27. Allah îmân edenleri dünyâ hayâtında da âhirette de sağlam sözle tesbit eder. Allah zâlimleri saptırır ve Allah dilediğini yapar.

"Görmedin mi" et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de belirtildiği üzere mânâ: 'Yâ Muhammed! peygamberlik nûrun sâyesinde görmedin mi?' şeklindedir. **Kâşifî**'ye göre ise bu ifâde "Acaba görmedin mi, bilmedin mi, ey görücü ve bilici kul ki bu size anlatıp açıklamak içindir." demektir.

"Allah nasıl bir misal getirdi:" Allah onun benzerliğini nasıl açıklayarak lâyık olduğu uygun yere koydu. *"Güzel söz…"* Bu cümle, *"Görmedin mi"* ifâdesinin tefsîri/açıklamasıdır. Buradaki güzel söz, kelime-i tevhîddir. Yâni Allah'dan başka ilâh olmadığına şâhidlik etmektir. Kur'an, tesbîhât, hamd etme, mağfiret dileme, tevbe etme, İslâm'a dâvet etme gibi hakkı ifâde eden ya da salâha çağıran bütün güzel sözler de bu kelimenin şümûlüne dâhildir.

Güzel söz: *"kökü sâbit"* yâni alt kısmı kökleriyle birlikte yeryüzünün derinliklerine gidip iyice yerleşen, *"dalları"* yâni üst tarafı ve başı ise *"gökte olan"* yukarı tarafta olan *"güzel bir ağaç gibidir."* Yâni güzel sözün böyle bir ağaca benzediğine hükmedilir, yoksa 'Allah o sözü bu şekle soktu' demek değildir.

Hz. Peygamber (a.s.) buyurur ki: "*Kur'an okuyan mü'min portakal gibidir: Kokusu hoş, tadı güzeldir. Kur'an okumayan mü'min hurma gibidir: Kokusu yoktur, tadı ise güzeldir. Kur'an okuyan münâfık fesleğen gibidir: Kokusu hoş fakat tadı acıdır.*

Kur'an okumayan münâfık Ebû Cehil karpuzu gibidir: Kokusu yoktur ve tadı da acıdır."[19]

"Allah katında en değerli ağaç hurmadır. Çünkü hurma ağacı Âdem (a.s.)'ın yaratıldığı toprağın arta kalanından yaratılmıştır. Hz. Meryem de bir hurma ağacının altında doğum yapmıştır."[20] Bu *el-Mekasıdu'l-hasene*'deki hadislerde geçmektedir. Bu yüzden hurma ağacının meyvesi diğer meyvelerden daha tatlı ve güzel olmuştur.

تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ

لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾

25. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Allah, öğüt almaları için insanlara böyle misaller verir.

"O ağaç Rabbinin izniyle" Yaratıcısının irâdesi, kolaylaştırması ve oldurmasıyla, Allah'ın meyve vermesi için belirlediği *"her zaman yemişini verir."* Bu zaman, tam bir senedir. Çünkü hurma ağacı senede bir kez meyve verir. Hurmanın çiçek açmaya başlamasıyla kesilmesi arasında altı ay vardır.

Bazıları bu *'her zaman'* ifâdesini kendisinden bütün vakitlerde istifâde edilir şeklinde açıklıyorlar. Çünkü hurma gece-gündüz, yaz-kış, taze veya kuru olarak devamlı yenilebilir. İşte mü'minin ameli de böyledir. Tıpkı bu ağacın yükselmesi gibi günün ilk ve son saatlerinde yükselir durur, asla kesintiye uğramaz,. İhlâs kelimesinde de artma ve eksilme olmaz. Fakat bu kelimenin bir imdâdı vardır. Bu ise tıpkı bu ağacın terbiye edilerek gelişmesi gibi amelleri vakitlerinde yapmaya muvaffak kılınmaktır.

"Allah, öğüt almaları için" verilen misalleri anlayıp kavramaları için *"insanlara böyle misaller verir."* Hak Teâlâ bu misalleri insanlar için ileri sürer, beyan eder. Çünkü böyle benzetmeler yapmak kulların daha iyi anlayıp öğüt almalarını sağlar. Çünkü benzetme, mânâları duyu organları ile hissedilen şeylerle tasvir etmek demektir. Ayrıca İncil'de Meseller adlı bir bölüm vardır. Peygamberlerin, âlim ve hakîmlerin sözlerinde de sayılamayacak kadar temsîlî anlatım vardır.

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا

مِنْ قَرَارٍ ﴿٢٦﴾

26. Kötü sözün durumu da gövdesi yerin üstünden koparılmış sâbit olmayan kötü

bir ağaca benzer.

“Kötü sözün durumu da gövdesi yerin üstünden koparılmış” yerle bağlantısı tamâmen kesilmiş *“sâbit olmayan”* istikrarsız vaziyetteki Ebû Cehil karpuzu gibi *“kötü bir ağaca”* ağacın durumuna *“benzer.”*

“Kötü söz” inkâr kelimesi (kelime-i küfür) olmakla birlikte inkâra çağırma, gerçeği yalanlama gibi bütün çirkin kelimelere de şâmildir. Burada, ‘*yerin üstünden*’ buyrulmasının sebebi, bu ağacın köklerinin yere oldukça yakın olmasıdır.

Kötü söz tıpkı bu kötü ağaca benzer. Özellikleri onun özellikleri gibidir. Kötü ağaç tâbirine yemişi güzel ve hoş olmayan bütün bitkiler dâhildir. Mesela, sarmaşık böyledir. Öyle görünüyor ki bu, müşâkele[21] yoluyla söylenmiş bir ifâdedir.

et-Tibyân’da şöyle der: “Bu ağacın kötülüğünden maksad, son derece acı ve zararlı olmasıdır. Îtidal sınırını aşan her şeye kötü (habîs) denir.”

İmam Gazzâlî şöyle der: “Cenab-ı Hak bu âyette aklı güzel ağaca, hevâyı da kötü ağaca benzetmiştir.”

Hâsılı durmadan kötülüğü emreden habis nefis (nefs-i emmare), kendisinden kötü kelimelerin doğduğu ağaca benzer. Bu kelime, Allah Teâlâ’nın zâtı ve sıfatları hakkındaki kötü îtikâdı yüzünden ya da mâsıyet işlemek yüzünden kendisine zulmeden habis nefsin kötülüğünden doğan bir kelimedir. Bu kelime, başkalarının nâmûs ve malına saldırmak sûretiyle onlara zulmeden nefsin kötülüğünden de neş’et eder.

Kâşifî der ki: “O ağaç için sebat ve istihkâm yoktur. Ne yere kök salar ne de dalları göğe yükselir.

Kökü yok ki kendisine yardımı olsun
Dalları yok ki onu gölgeli eylesin
Toprağın üzerine düşmüş bir ottur,
Dağılmış, faydasız ve değersiz.

Hak Sübhânehû ve Teâlâ kökü mü’minin gönlünde sâbit, amelleri a‘lâ-yı ılliyyîne/yüceler yücesine doğru yükselen ve sevâbı her zaman o mü’mine ulaşan îmân ağacını hurma ağacına benzetmiştir. Hurma ağacının kökü bittiği yerde karar kılmış ve dalı yükseklere doğru yönelmiştir. İnsanlar her vakit ondan faydalanır. Mukallid kâfirin gönlünde huccet ve burhan olmadığı cihetten kendisinde sebat olmadığı, kabûle karîn olacak amel de ondan sâdır olmadığından Allah, küfür ve putlara ibâdet için de Ebû Cehil karpuzunu temsil getirdi. Onun ne kökü yerde karar tutar ne de dallarına îtibar edilir.

Gölgeli olan şer‘-i şerîfin dalları meyve verir
Öyle latîftir ki hiçbir dallı ağaçta böyle meyve yoktur
Zındıkların ağacı kuru ve meyvesiz bir ağaçtır
Ki onun kimsenin nazarında îtibârı yoktur

el-Kevâşî'de ise şöyle der: "Derler ki: Îman, ağaca benzetildi. Çünkü bir ağacın mutlaka sâbit bir kökü, bunun üzerine kaim bulunan dalları ve yüksekte bir tepesi bulunur. İşte îmân da böyledir. İman için de mutlaka kalb ile tasdik, dil ile ifâde ve beden ile amel bulunması zarûrîdir."

Ebu'l-Leys de şöyle der: "Ârif bir müminin kalbindeki ma'rifet sâbittir. Hatta yere iyice kök salmış bir ağaçtan bile daha sâbittir. Çünkü bu ağaç kesilebilir, ama ârifin kalbindeki ma'rifeti oraya koyandan başka hiç kimse söküp atamaz.

يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِۚ

وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظَّالِم۪ينَۙ وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ ﴿٢٧﴾

27. Allah îmân edenleri dünyâ hayâtında da âhirette de sağlam sözle tesbit eder. Allah zalimleri saptırır ve Allah dilediğini yapar.

"Allah îmân edenleri dünyâ hayâtında da" yâni ölümden önce de *"âhirette de"* yâni gerek âhiret âlemine dâhil olan ve âhiret menzillerinin ilki olan kabirde Münker-Nekir suâl sorduğunda gerekse öteki uhrevî merhalelerde *"sağlam sözle"* yâni kelime-i tevhîd ile *"tesbit eder."* Çünkü kelime-i tevhîd mü'minin kalbinde iyice yer etmiş haldedir. Nitekim **Kâşifî** şöyle der:

"Sağlam söz" *Lâ ilâhe illallah Muhammedü'r-rasûlullah* sözüdür ki Hak Teâlâ mü'minleri onun üzerinde sâbit kılar."

Allah îmân edenleri dünyâ hayâtında sağlam sözle tesbit eder. Onlar bir belâya mübtelâ kılındıkları zaman türlü türlü işkencelere tâbi tutulsalar bile sebat edip dinlerinden dönmezler. Tıpkı Zekeriyya, Yahya, Cercis, Şem'un ile Ashab-ı Uhdûd (hendek sâhipleri) tarafından öldürülen, vücutları demir taraklarla taranan mü'minler gibi bazı peygamberler ve salih zâtlar gibi.

Müftî Sa'dî şöyle der: "Rivâyete göre **Cercîs** havârîlerdendi. Allah ona ölüleri diriltebileceği ismi öğretmişti. Musul'da da putperest bir zorba vardı. Cercis bu zorbayı sâdece Allah'a kulluk etmeye davet etti. Zorba adamlarına Cercis'i yakalamalarını emretti. Adamlar Cercis'in el ve ayaklarını bağladılar.

Zorba demir tarakların getirilmesini emretti. Göğsü ve kolları tarandı, sonra da üzerine tuzlu su döküldü. Fakat Allah onu sabrettirdi.

Bu sefer çivi getirtip gözlerini ve kulaklarını çiviletti. Allah Cercis'e yine sabır verdi. Zorba bakır dolu bir kazan hazırlatıp altının tutuşturulmasını emretti. Bakır eriyip kazan bembeyaz kesilene kadar altını yaktılar. Sonra Cercis'i içine attılar. Ancak Allah onun serin ve esenlik olmasını sağladı. Hatta Cercis'i lîme lîme kestikleri halde Allah Teâlâ ona tekrar can verdi. O da zorbayı ve kavmini Allah'a dâvet etti.

Ne var ki bu zorba hükümdarın yine îmân etmemesi üzerine Allah altını üstüne

getirmek sûretiyle şehirlerini ters yüz ederek kavmiyle birlikte o zorbayı helâk etti."

Şem'un ise hristiyanların zâhidlerindendi. Putperest Romalılarla savaşan ve onları hak dine davet eden cesur biriydi. Mücehhez ordu birliklerini tek başına bozguna uğratırdı. Roma kralı türlü entrikalar çevirerek onu alt etmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Sonunda Şem'un'un karısını çeşitli vaadlerde bulunarak kandırdı. Yalnız kaldıklarında karısı Şem'un'a nasıl mağlub edilebileceğini sordu. O da: "Eğer taharet üzere olmadığım bir sırada (cünüpken) saçlarımla bağlanırsam, o zaman kendimi çözemem." dedi. Bunun üzerine onu uyuduğu bir sırada kuşatarak dediği gibi bağladılar ve kralın sarayından aşağıya attılar. Şem'un böylece can verdi.

Nefâisü'l-mecâlis'te der ki: "(Şem'un'u) işkence ederek öldürmeye karar verdiler. O da kendisini düşmanlardan kurtarması için Allah'a duâ etti. Allah da onu kurtardı. O da evin direğini yerinden oynattı, tavan üzerlerine çöktü ve hepsi helâk oldu."

"Allah zâlimleri saptırır" Yâni kafirlerde ve müşriklerde dalâleti yaratır. Bu sebeple onlar da tıpkı dünyâda dalâlette oldukları gibi âhirette de doğru cevabı verme imkânı bulamazlar.

"ve Allah dilediğini yapar." Dilediğini tesbit eder, yâni içinde sebat gücü yaratır, dilediğini de saptırır, yâni bazılarında da dalâleti yaratır. İki durumla ilgili olarak da hiç kimse O'na itiraz edemez.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: "Allah Teâlâ, dünyâda kaldıkları müddette ve ruh bedenden ayrıldıktan sonra *'Lâ ilâhe illallah'* kelimesine sarılmaları ve onun hakîkatlerinde seyrleri sâyesinde onları îmân makamında yerleştirir. Yâni, amel sâhiplerinin seyri rûhun bedenden ayrılmasıyla sona erer. Hal sâhiplerinin seyri ise Allah'ın ruhlarını zikir nurlarıyla sağlamlaştırması sâyesinde kesilmeyip sâbit kalır. Onların göklerin ve yerin melekûtunda seyrleri, hattâ ceberût âleminde tayrları zikir nûrunun kanatlarıyladır. O kanatlar, *"La ilâhe illallah"*daki nefy ve isbât kanatlarıdır. Çünkü bu hal sâhiplerinin mâsivâyı nefyedip/yok kabûl edip Allah'ı Allah ile isbat etmeleri sonsuza dek devam eder."

Bu âyet, kabir süâlinin ve kabirde müminlere nîmet verileceğinin hak olduğuna delildir. Çünkü Allah'ın bir kulunu kelime-i tevhîdle kabirde sâbit kılması, nîmetin en büyüğüdür.

Fakih **Ebü'l-Leys** der ki: "Kabir azâbı konusunda âlimler farklı görüşlere sâhiptirler. Bazı âlimler rûhun tıpkı dünyâda olduğu gibi cesede yerleştirileceğini ve kişinin oturur vaziyette bulunacağını söyler. Bu durumda ölüye kapkara, masmavi (gözlü) son derece sert, katı iki melek gelir. Gözleri şimşek gibi çakar, sesleri gök gürültüsü gibi çıkar. Yanlarında birer kırbaç bulunur. İşte onlar, kişiyi oturtarak şöyle sorarlar:

"–Rabbin kim? Dînin ne? Peygamberin kim?'

Mü'min:

"–Rabbim Allah'tır. Dînim İslâm'dır. Peygamberim de Hz. Muhammed'dir." diye cevap verir. İşte âyetteki 'tesbit' budur.

Kâfir ve münâfık ise:

“–Bilmiyorum.” der.

Melek ona bu kırbaçla vurunca o öyle bir bağırır ki cinler ve insanlar hâriç göklerle yer arasında bulunan her şey onu işitir.

Bazı âlimlere göre ruh, kefenle cesed arasında bulunur. Bazıları ise rûhun cesedin göğse kadar olan bölümünde bulunacağını söyler. Bunların hepsi hakkında rivâyetler mevcuttur.[22] Bu konuda doğru olan kişinin kabir azâbını tasdik edip nasıl olduğu ile uğraşmamasıdır.”

Es'iletü'l-hikem'de şöyle der: “Öldükten sonra ruhlara hissî ve cismânî bir nîmet ve azap yoktur. Ruhlara cesedleri diriltilene kadar mânevî azab ve nîmet olacaktır. Ruhlar cesedlerine iâde edilince işte o zaman hem hissen hem de mânen nîmetleri tatmaya başlarlar.

Görmez misin ki **Bişr Hâfî** (r.h.) rüyada görüldüğünde kendisine: “Allah sana nasıl davrandı?” diye soruldu. O da şöyle cevap verdi: “Allah beni bağışladı ve cennetin yarısını bana mübah kıldı.” Bu sözüyle o, rûhunun cennet nîmetlere erdiğini, haşr edilip cennete bedeniyle birlikte girdiği zaman ise bu nîmetin diğer yarısıyla tamamlanacağını ifâde ediyor.

Peki kabir azâbı sürekli midir yoksa sona erer mi? Bu sorunun cevabı şöyledir: “***Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar.***” (el-Mü'min, 40/46) âyetinden anlaşıldığına göre kabir azâbının bir çeşidi daimidir. Bir çeşidi ise sona erer. Bu azab, suçları hafif olan âsî mü'minlerin çekeceği azabdır. Onlar suçlarına göre bu azaba çarptırılırlar, sonra da azab hafifletilir. Nitekim cehennemde bir müddet azaba çarptırılacaklar, sonra azap sona erecektir. Bu azab bazen bir akrabasından veya başkasından gelen bir duâ, sadaka, istiğfar ya da hac ve kıraat sevâbı sâyesinde kalkabilir. Nitekim *el-Fethu'l-karîb*'de böyle geçmektedir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Allah'ım! Cimrilikten sana sığınırım, korkaklıktan sana sığınırım, ömrün en rezil çağına/erzel-i ömre varmaktan sana sığınırım, deccâl fitnesinden sana sığınırım, kabir azâbından sana sığınırım.*”[23]

Hz. Peygamber (s.a.) birini defnettiği zaman kabrin üzerinde durup: “*Kardeşiniz için mağfiret dileyin ve sebatkâr olmasını niyâz edin. Çünkü şimdi ona suâl soruluyor.*”[24] buyururdu.

Rivâyet edilir ki Hz. Peygamber (s.a.) oğlu İbrâhim'i defnedince kabri başında durup şöyle dedi:

“–Oğulcuğum! Kalp üzülür, göz yaşarır. Fakat Rabbimizi kızdıracak bir söz de söylemeyiz. Şüphesiz biz Allah'a âidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz. Oğulcuğum! ‘Rabbim Allah'tır, dînim İslâm'dır, babam da Allah'ın Peygamberidir.’ de.”

Bu durum karşısında sahâbîler ağladı. Ağlayanlardan birisi de Hz. Ömer (r.a.)'di. Hz. Ömer'in sesi iyice yükselince Hz. Peygamber (s.a.) ona döndü:

“–*Seni ağlatan nedir, ey Ömer?*” diye sordu.

O da:

"–Ey Allah'ın Rasûlü! Henüz bülûğ çağına ermediği ve amelleri yazılmaya başlamadığı halde şu oğlunuz, sizin gibi birisinin tevhîdi telkin etmesine ihtiyaç duyuyorsa, hem bülûğa ermiş; hem de amelleri yazılıp duran ve sizin gibi bir telkincisi de olmayan Ömer'in hâli ne olacak?!" dedi.

Bu söz üzerine Hz. Peygamber (a.s.) ve sahâbîler ağlamaya başladı. Bunun üzerine Cebrail (a.s.): *"Allah, îmân edenleri dünyâ hayâtında da âhirette de sağlam sözle tesbit eder."* âyetiyle geldi. Hz. Peygamber'in bu âyeti okuması üzerine herkes memnûn oldu, gönüller sükûnet buldu ve Allah'a şükrettiler.[25]

Bâzı âlimler der ki: Peygamberlere, çocuklara ve meleklere kabir suali sorulmaz. Ümmetine kabirde kendisinin sorulması diğer peygamberlerin aksine bizim peygamberimize (s.a.) has kılınmış bir özelliktir. Bu durum ancak şu sebepledir: Önceki peygamberlerden birisi ümmetine vardığında onlar kendisinden yüz çevirmiş, o da onlardan ayrılıp uzaklaşmış, böylece hemen azâba dûçar olmuşlardır. Bizim peygamberimiz (s.a.) ise ümmetinin azâbı ertelenmek sûretiyle rahmet olarak gönderilmiştir. Ancak Allah O'na kılıcı da verdiği için bazıları O'nun dînine kılıç korkusuyla girmiştir. İşte Allah melekler ölünün içinde taşıdığı gerçek inancı soruyla ortaya çıkarmak için kabre gelirler. Müslüman sebat eder, münâfığın ise ayağı kayar.

Bâzı rivâyetlere göre kabir suâli bir mecliste üç kez tekrarlanır. Bâzı rivâyetlere göre ise mü'mine yedi gün, münâfığa ise kırk gün suâl sorulur.

Hâfız Süyûtî şöyle der: "Telkinle ilgili olarak ne sahih ne de hasen bir hadis mevcuddur. Bu konudaki hadis, muhaddislerin cumhûrunun ittifâkıyla zayıftır. Zayıf bir hadisle ise faziletler konusunda amel edilebilir."

Şu halde akıllı kimseye düşen, ölmeden önce ölmek, güzel ve hoş bir hayatla yaşamaktır. Bu ise kâmil bir mürşidin terbiyesi ile kendisine hayat sırrının zuhûru ile gerçekleşir. Nitekim *Mesnevî*'de şöyle der:

Bilmiş ol ki velîler, vaktin İsrafîl'idirler.
Ölüler, onlardan can bulur, dirilirler.
Ölü canlar, ten mezarında kefenlerine bürünmüş yatarken
Onların sesinden sıçrayıp kalkarlar
Derler ki: Bu ses, öbür seslerden bambaşka;
Çünkü diriltmek Tanrı sesinin işidir.
Biz öldük, tamâmen çürüdük, mahvolduk.
Fakat Allah'ın sesi gelince hepimiz dirildik, kalktık.
O ses, Allah'ın bir kulunun boğazından çıksa da
Esasen ve mutlak olarak Pâdişahlar Pâdişâhı'ndan gelmektedir.
Allah ona dedi ki: "Ben dilim, sen vücûdsun.

Ben senin hislerin, memnûniyet ve gazâbınım,
Yürü! Benimle duyan, benimle gören sensin.
Sır sâhibi olmak da ne demek? Bizzat sır sensin.
Sen mâdemki "Kim Allah için olursa" sırrına erdin,
Ben de senin oldum. "Kim Allah için olursa Allah onun için olur."
Sana bazen 'Sensin' derim, bazen de 'Benim' derim.
Ne dersem diyeyim, ben aydın ve parlak bir güneşim.
Her nerede benden bir nur parlasa
Orada bütün âlemin müşkülleri hallolur.
Güneşin bile gideremediği, aydınlatamadığı karanlık,
Bizim nefesimizden kuşluk vakti gibi aydınlanır.

Nasıl ki Allah dostlarının nefeslerinde diriler için bir bereket varsa, ölüler için de telkin esnasında böyle bir bereket söz konusudur. Çünkü câhil bir gâfilin telkini ile Allah'ı bilen müteyakkız birinin telkîni arasında fark vardır.

Ölüm gelene kadar bizi ve sizi apaçık hak üzere sâbit kılmasını, telvin ehli korkuya düştüğünde emniyet ve güven makamında yerleşen sıddîklardan kılmasını Allah Teâlâ'dan niyaz ederiz.

---

[19]. *Buhârî,* Et'ime 30 Fezâilü'l-Kur'ân 17, Tevhîd 36; *Müslim,* Müsâfirîn 243.
[20]. *Sehâvî,* Mekasıd, s. 99
[21]. Yâni önceki ifâdeye uyum sağlansın diye zikredilmiştir.
[22]. Bk. *Süyûtî,* ed-Dürrü'l-mensûr, V, 26-40
[23]. *Buhârî,* Deavât, 40; Müslim, Zikr, 18, 50
[24]. *Kenzü'l-ummâl,* XV, 557, 601
[25]. *Buhârî,* Cenâiz, 43; *Müslim,* Fedail, 62

NE KÖTÜ KARARGÂH!..

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ
الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ
أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾

28. Allah'ın nîmetine nankörlükle karşılık veren ve sonunda kavimlerini helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi?

29. Onlar cehenneme girecekler. O ne kötü karargâhtır!

30. *(İnsanları)* Allah yolundan saptırmak için O'na ortaklar koştular. De ki: *(İstediğiniz gibi)* yaşayın! Çünkü dönüşünüz ateşedir.

"Allah'ın nîmetine nankörlükle karşılık veren" Yâni, nîmetinin şükrünü nankörlüğe çeviren, şükredeceğine nankörlük eden yahut bizzat nîmeti nankörlüğe çeviren, demektir. Çünkü nîmete nankörlükle karşılık verince nîmet ellerinden alındı. Böylece nîmetleri terk edip onun yerine küfrü/nankörlüğü elde etmiş oldular. Tıpkı Mekke halkı gibi. Allah Teâlâ onları yaratıp Harem'ine yerleştirdi. Beytinin hâdimleri kıldı. Rızık kapılarını onlara açıp genişletti. Onları Hz. Muhammed (s.a.) ile şereflendi. Bütün bunlara rağmen onlar bu nîmetlere nankörlük ettikleri için yedi sene kıtlık çektiler. Bedir Günü de kimisi öldürüldü, kimisi de esir edildi. Böylece nîmetleri ellerinden çekip alınan zelil kimseler haline dönüverdiler.

Hz. Ömer ve **Hz. Ali** (r.anhümâ)'dan rivâyet edildiğine göre burada zikredilen nankörler, Kureyş'in en kötüleri olan Mugîreoğulları ile Ümeyyeoğulları'dır. Mugîreoğulları'nın işi Bedir'de bitirilmiştir. Ümeyyeoğulları'na dünyâdan bir müddet daha istifâde imkânı tanınmıştır. Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin bu ifâdeleri ile biraz sonra okunacak olan: *"De ki: (İstediğiniz gibi) yaşayın! Çünkü dönüşünüz ateşedir.'* âyetini te'vil ediyor gibidir.

"Ve sonunda kavimlerini" şirk ve sapıklık yoluna götürerek *"helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi?"* Bu ifâde, Rasûlullah (s.a.)'i hayrete sevk etmektedir. Yâni, 'Bunlar kadar şaşılacak birilerini gördün mü?' demektir.

Onların kendilerinin de helâk yurduna gireceklerinden bahsedilmemesi, kavimlerini helâk yurduna sürüklemeleri zâten buna delâlet ettiği içindir. Çünkü **"*O, kıyâmet günü kavminin önünde gidiyor, işte onları ateşe getirdi.*"** (Hûd, 11/98) âyetinde olduğu gibi o bunun devamıdır.

'Sürüklemek' Allah'ın bir fiili olduğu halde kavmin ileri gelenlerine isnâd edilmiştir. Çünkü sürüklenmelerinin sebebi, onların inkârlarıdır. İnkârlarının sebebi ise elebaşlarının onlara inkârı emretmiş olmasıdır.

جَهَنَّمَۚ يَصْلَوْنَهَاۜ وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾

29. Onlar cehenneme girecekler. O ne kötü karargâhtır!

*"Onlar cehenneme girecekler." S*ıcaklığına mâruz kalacakları cehenneme girecekler. *"O ne kötü bir duraktır"* yâni cehennem ne kötü bir karar kılma yeridir.

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِۜ قُلْ تَمَتَّعُوا فَاِنَّ مَصِيرَكُمْ
اِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾

30. *(İnsanları)* Allah yolundan saptırmak için O'na ortaklar koştular. De ki: *(İstediğiniz gibi)* yaşayın! Çünkü dönüşünüz ateşedir.

İnsanları *"Allah yolundan saptırmak için"* sapıklıkları ölçüsünde kendilerine tâbi olan kavimlerini Allah'ın dosdoğru yolu olan tevhîdden saptırmak ve onları inkâr ve dalâlet vartasına düşürmek için *"O'na"* ne gökte ve ne yerde hiçbir ortağı bulunmayan O yegâne tek ve bir olan Allah'a sâdece ismen benzeyen *"ortaklar koştular."* Çünkü putları ilâhlar diye adlandırıyorlardı.

Ya da kulluk edilme konusunda putları O'na benzettiler. Bunu kendi bozuk düşünceleri ve boş inançlarına göre yaptılar. Kavimlerini saptırmak, ileri gelenlerin Allah'a eş koşmaktaki gerçek maksadları değildi. Ne var ki kavimlerinin sapması ortak koşmalarının netîcesi olduğu için (dolaylı saptırma) maksada benzetilmiş ve gerçekte Allah'ın bir fiili olan saptırma ileri gelenlere isnâd edilmiştir. Çünkü dalâleti emredip ona dâvet edenler onlar olduğundan kavimlerinin inkârlarına sebebiyet verenler de kendileri olmuştur.

Hem kendileri sapmış olan hem de başkalarını saptıran bu kimseleri tehdîd ederek *"de ki:"* biraz daha istediğiniz gibi *"yaşayın!"* aralarında bunca büyük nîmete nankörlük etmenin ve putlara kulluk etme husûsunda insanları peşinden sürüklemenin de bulunduğu bir takım nefsânî isteklerinizden istifâde etmeye devam edin. Ömürlerinizi kendi arzularınız peşinde koşup putlara tapınmakla geçirin. *"Çünkü"* kıyâmet günü *"dönüşünüz ateşedir"* başka bir şeye değildir. O halde gideceğiniz yerin cehennem olmasına sebeb olacak hal, tutum ve davranışlardan kesin olarak kaçınmanız gerekiyor.

Bu iki âyet bazı hususlara delâlet etmektedir:

1- Şükür nîmetlerin artmasına sebep olduğu gibi nankörlük de nîmetlerin tamâmen yok olmasına sebeptir.

Nîmete şükür, sana verilen nîmeti artırır
Nîmete küfür, verilmiş nîmeti elden çıkarır

Mîrac hadisinde şöyle buyrulur: “*Allah Teâlâ birkaç hususta ümmetimden şikâyet etti:*

Birincisi, Ben onları yarının amelinden mükellef tutmadım, onlar ise Ben’den yarının rızkını istiyorlar.

İkincisi, Ben onların rızıklarını başkalarına vermedim, onlar ise amellerini Ben’den başkasına yapıyorlar.

Üçüncüsü, onlar Benim verdiğim rızkı yiyorlar, hem de Ben’den başkasına teşekkür ediyorlar. Bana hıyânet ediyorlar ve yarattığım varlıklarla sulh içinde yaşıyorlar.

Dördüncüsü, izzet ve şeref Bana âiddir. İzzet veren Ben’im. Onlar ise izzeti Ben’den başkasında arıyorlar.

Beşincisi, Ben cehennemi her bir kâfir için yarattım. Onlar ise kendilerini oraya atmaya çalışıyorlar.”

2- Kötü arkadaş insanı cehenneme sürükleyip o helâk yurduna sokar. Onun için ihlâslı, sünnete göre yaşayan mü’minin küfür, nifak ve bid’at ehlinin kötü îtikâdından ve amelinden tabîatının etkilenmemesi için onlarla sohbet ve berâberlikten sakınması gerekir. Bu zamanda onlar çoktur. Çoğu da mutasavvıf görünümündedir.

Âh u figân hemcins olmayan dosttan,
Ey ulular, iyi arkadaş arayın

3- Cehennem şerli kimselerin karar kıldığı bir yurttur. Harâretinin şiddeti anlatılması mümkün olmayan şeylerdendir.

Numan b. Beşir (r.a.)’den Hz. Peygamber (s.a.)’in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “*Şüphesiz kıyâmet gününde cehennemliklerin azâbı en hafif olanı, ayaklarının altına iki kor konulup da bu sebeple tencerenin fokur fokur kaynadığı gibi beyni kaynayan kişidir*.”[26]

Âyette Allah’ın ilâh, yaratıcı ve rızık verici olması nîmetlerine işâret vardır. Onlar bu nîmetleri nankörlük, inkâr ve küfürle değiştirdiler. Ruhlarını, kalblerini, nefislerini ve bedenlerini helâk yurduna soktular. Bedenlerini cehenneme indirdiler. Onlar oraya gireceklerdir. Orası ne kötü bir karar kılma yeridir.

Cehennem Allah’ın huzûrundan çok uzak ve cennetlerden mahrûm kalınan bir yerdir. Nefislerini cehennemin aşağı derekelerine, kalblerini körlük, sağırlık ve cehâlete, ulvî ruhlarını tabîatlarının esfel-i sâfilînine (aşağıların aşağısına) indirdiler. Onlar bu duruma övülen melekî ahlâk nîmetlerini, yerilen yırtıcı hayvanlara âid şeytânî ahlâkla değiştirerek düştüler.

İnsanları hakîkate ulaştıracak olan şerîat ve tarîkat ayakları üzerinde seyr u sülûk edip Hakk’ı talebden vazgeçirip kendi peşlerinden sürüklemek sûretiyle saptırmak için Allah Teâlâ’ya hevâ, dünyâ ve şehvetler gibi eşler koştular. De ki: Dünyâda şehvetlerle ve dünyâ nîmetleriyle istediğiniz gibi yaşayın. Çünkü dönüşünüz bedenlerinizin cehenneminin ateşine, nefislerinizin mahrûmiyetinin ateşine, kalblerinizin hasretinin

ateşine ve ruhlarınızın ayrılık ateşinedir. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de* böyle denilmektedir.

---

[26]. *Buhârî,* Rikak, 51; *Müslim,* Îman, 363; *Tirmizî,* Cehennem, 12; *Nesâî,* İstiaze, 62; *Müsned,* IV, 271, 274

MÜMİNLERE SÖYLE!..

قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا
وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ ﴿٣١﴾

31. İman eden kullarıma söyle: Namazlarını dosdoğru kılsınlar, kendisinde ne alışveriş, ne de dostluk bulunan bir gün gelmeden önce, kendilerine verdiğimiz rızıklardan *(Allah için)* gizli-açık harcasınlar.

`

"İman eden kullarıma söyle."

Hikmet ehlinden birisi der ki: Allah "kullarım" buyurarak kullarını şereflendirmiştir. Bu onlar için dünyâdan ve dünyâda olan her şeyden daha hayırlıdır. Çünkü bu ifâdede onları kendisine izâfe etmektedir. İzâfe etmek ise âzâd etmeye delâlet eder. Çünkü efendi kölesine 'evlâd' veya 'çocuk' dese, bu köle âzâd olmuş olmaz. Ama 'evlâdım' veya 'çocuğum' dese, köleyi kendisine izâfe ettiği için âzâd olmuş olur. Allah Teâlâ da kulları kendisine izâfe ettiği zaman bunda onları ateşten âzâd ettiğine delil vardır.

Kulluktan daha üstün bir şeref yoktur. **Câmî** der ki:

Efendilerin elbisesi ve pâdişahların hil'ati neye yarar?
Kölelik örtüsü omuzu üzerinde olan kimse için.

Ârifler sultanı **Bâyezid Bistamî** (k.s.) şöyle derdi: "Halk hesaba çekilmekten kaçıyor, bense hesaba çekilmek istiyorum. Çünkü, Allah Teâlâ hesaba çekerken bana: "Kulum'" diyecek olsa bu bana şeref olarak yeter."

"Namazlarını dosdoğru kılsınlar," Namazlarını kılmaya devam etsinler. Yâni, ey Muhammed (s.a.), benim îmân etmiş kullarıma söyle, emret ki: Aynı şekilde namazlarını kılsınlar, kendilerine verilen mallardan infakta bulunsunlar.

"kendisinde ne alışveriş, ne de dostluk bulunan bir gün gelmeden önce" işlerini eksik bırakanların bunları telâfî edemeyeceği, dostluk olmadığı için de hiçbir dostun şefâatinin söz konusu olmayacağı kıyâmet günü gelmeden önce *"kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli-açık (Allah için) harcasınlar."*

Buradaki 'dostluk'tan maksad insan tabîatının meyli ve nefsin rağbeti sebebiyle olan dostluktur. Bu âyet, ***"O gün, müttakîler hâriç dostlar birbirine düşman kesilirler."*** (ez-Zuhruf, 43/67) âyetine ters düşmez. Çünkü muttakîler arasındaki dostluk, sırf Allah içindir. Ya da bu, alış-verişin ve dostluğun fayda sağlamayacağı kıyâmet gününden önce olacaktır. O günde ancak namaz kılmak, Allah rızası için hayır yapmak gibi (önceden yapılan) tâatler fayda verecektir. Mal biriktirip hayır yapmayı terk etmek, genellikle ticarî faâliyetler ve hediyeleşme için olur. Bunlar ise âhirette imkânsız olduğu için ölüm zamanına kadar onları biriktirmenin mânâsı yoktur.

En sevimli infâk tarzı, nâfileyi gizli, farz (ve vacibi) açıktan vermektir. Namazlar için de durum aynıdır.

Âyetteki “kılsınlar ve harcasınlar” ifâdelerinin emir mânâsında olması da mümkündür. Buna göre ifâde ettikleri şeyin kesin olarak ve hemen yapılacağını göstermek için haber sıygasından çıkarılmışlardır.

İnfâkın gizli ve açık yapılmasının emredilmesinden maksad, mü’minleri malî ve bedenî ibâdetlerle dünyâ metâlarından istifâdeyi kâfirler gibi bunlara meyletmeyi bırakmak sûretiyle Allah’ın nîmetlerine şükretmeyi teşviktir.

Âyette îmân gibi bâtınî-kalbî amellere ve namaz kılmak, hayır yapmak gibi bedenî-zâhirî amellere işâret vardır.

Ebû Saîd Horasânî der ki: “Allah’ın gökteki ve yerdeki hazîneleri kalblerdir. Çünkü Allah Taâlâ, mü’minin kalbini hazînelerinin evi olarak yarattı. Sonra bir rüzgar gönderdi ve bu rüzgar eserek kalbi inkâr, şirk, nifak, hîle ve kötü niyetten temizledi. Sonra bir bulut var etti. O buluttan kalbe yağmur yağdırdı da orada bir ağaç yetiştirdi. O ağaç rızâ, muhabbet, şükür, safvet, ihlâs ve tâat meyvelerini verdi. Sonra da bâtının güzel olması sâyesinde mü’minin zâhiri de güzel oldu.”

Mekhûl Şâmî’nin şöyle bir sözü nakledilir: Mü’min bir kul bir sadaka verir de Rabbi ondan râzı olursa, cehennem: “Yâ Rab, sana şükretmek için secde etmeme izin ver. Çünkü Sen, verdiği bir sadakanın bereketiyle Muhammed ümmetinden birini benim azâbımdan âzâd etmiş bulunuyorsun. Çünkü Sana itâat etmem vâcib olmakla birlikte ümmetine azâb ederken Muhammed’den utanıyorum.” der.

Molla Câmî der ki:

Her neyin varsa çiçek gibi saç, dağıt, çünkü
Meyveli ağaç sefillerin elinden hep taş yer

Âyetin işârî yorumu ise şöyledir: Hevâ ve heveslerinin kullarına değil de inâyetimin nûru sâyesinde îmân eden ve ülûhiyyetimin kıymetini anlayıp onu nankörlüğe değişmeyen *“kullarıma söyle: Namazlarını dosdoğru kılsınlar:”* Yâni ubudiyyet eşiğinden kesinlikle ayrılmasınlar, kurbet (yakınlık) yaygısı üzerinde ibâdete devam etsinler, gizliden gizliye yalvarmak ve (Ben’imle) konuşmak hususunda sâbit-kadem olsunlar.

“kendisinde ne alışveriş, ne de dostluk bulunan” yâni karşılık bekleyerek infâkta bulunulamayacak ve bir bedel istemeksizin arkadaşlık edilemeyecek *“bir gün”* ruhların bedenlerden ayrılacağı gün *“gelmeden önce, kendilerine verdiğimiz rızıklardan”* ulûhiyet sırlarından olanları *“gizli”* rubûbiyyet yolunda ubûdiyet hükümlerinden olanları *“açık”* olarak tâliblere ve müridlere Allah için *“harcasınlar.”* Çünkü o gün hayır yapma imkânı ellerinden çıkmış olacak. Halkı Hakk’a çağırma, seyr ü sülûk ile terbiye, tezkiye, tehzîb ve te’dib istidâdı hükümsüz kalacaktır. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de* böyle geçmektedir.

O ALLAH Kİ!..

اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ
بِه۪ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقاً لَكُمْۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي
الْبَحْرِ بِاَمْرِه۪ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهَارَۚ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ دَٓائِبَيْنِۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۚ ﴿٣٣﴾ وَاٰتٰيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا
سَاَلْتُمُوهُۜ وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَاۜ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُومٌ
كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾

32. *(O öyle lütufkâr)* Allah'tır ki, gökleri ve yeri yarattı, gökten suyu indirip onunla rızık olarak size türlü meyveler çıkardı; izni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize verdi; nehirleri de sizin *(yararlanmanız)* için akıttı.

33. Düzenli seyreden güneşi ve ayı size faydalı kıldı; geceyi ve gündüzü de istifâdenize verdi.

34. O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah'ın nîmetini sayacak olsanız sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür!

O öyle lütufkâr *"Allah'tır ki, gökleri ve"* göklerde bulunan ulvî cisimler ile *"yeri"* ve yerdeki çeşitli mahlûkları *"yarattı."*

Gökler, önce zikredilmiştir. Çünkü gökler, dişiye nazaran erkek yerindedir.

"Gökten" yâni bulutlardan su indirdi. Çünkü üzerimizde bulunan her şeye "semâ (gök)" denir. Ya da felekten su indirdi. Çünkü nasların zâhirinin gösterdiğine göre yağmur felekte meydana gelir, oradan bulutlara, oradan da yere yağar.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bana göre de tercihe şâyân olan budur. Çünkü Allah Teâlâ, burada kullarına ihsân ettiği nîmetlerin çok daha fazla olduğunu bildirerek önce gökleri ve yeri yarattığını açıklıyor. Sonra da bunlarda bulunan genel faydalara işâret ediyor. Ancak bu nîmetlerden her birinin başlı başına bir nîmet olduğunu göstermek için de takdim-tehir yaparak Güneş ile Ay'ın insanoğlunun emrine verildiğini sona bırakıyor. Şâyet '*gökten*' ifâdesiyle bulutlar kasdedilmiş olsaydı, âyette zikredilen şeyler birbirine tam karşılık gelmemiş olacaktı.

"sûyu" yâni yağmuru *"indirip onunla"* yâni yere kabûl edicilik kuvvesi verdiği gibi kendisine failiyyet/te'sir kuvvesi verdiği bu su sâyesinde hayâtınızı devam ettirebileceğiniz *"rızık olarak size türlü meyveler çıkardı."* Buradaki rızık, 'rızık olarak verilen' mânâsında olup hem yiyeceklere hem de giyeceklere şâmildir.

"*O'nunla … meyveler çıkardık.*" (Fâtır, 35/27) âyetinin delâlet ettiği üzere "semerât

(meyveler)" kelimesinin başındaki "min" teb'îzıyye de olabilir. O zaman mânâ: 'Gökten bir miktar su indirdi de onunla bazı meyveler çıkardı ve bunlar rızkınızın bir bölümünü oluşturdu.' şeklinde olur. Çünkü bütün sular gökten inmemekte ve bütün rızıklar da yağmur sâyesinde çıkmamaktadır. Ayrıca her rızık da meyve değildir. Ya da Peygamberimiz'in en çok sevdiği meyveler taze hurma ve karpuzdu. Peygamber Efendimiz, karpuzu hurmayla birlikte yer ve şöyle buyururdu: "*Bunun sıcaklığı şunun soğukluğunu, şunun soğukluğu da bunun sıcaklığını kırar*."[27] Çünkü hurma sıcak ve yaş bir meyve iken karpuz soğuk ve suludur. Nitekim *Şerhu'l-Mesâbîh*'ta böyle geçmektedir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Kim sabahleyin aç karnına yedi acve hurması yerse, o gün kendisine ne zehir ne de sihir zarar verir*."[28]

Acve, Medine'de yetişen en güzel hurma cinslerindendir ve siyaha çalar. Bu hurmanın bu özelliği kazanması muhtemelen "(Muhâcirlerin) Medîne hurması karnımızı yakıyor." diye sızlanmaları üzerine Hz. Peygamber (s.a.)'in duâ etmesi bereketiyle olmuştur. Bir hadiste de şöyle buyrulur: "*Hurmayı aç karnına yiyin. Bu karındaki kurtçukları öldürür*."[29]

et-Tıbbü'n-nebevî'de bildirildiğine göre Hz. Peygamber (a.s.) üzüm salkımını sol eliyle tutup sağ eliyle tâne tâne yerdi.

Karpuz ve narda cennet suyu bir damla vardır.

Hz. Ali (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Nar yiyin, çünkü mideye düşen her nar tânesi kalbi nurlandırır ve şeytanı kırk gün dilsiz eder."

Ca'fer b. Muhammed de şöyle demiştir: "Meleklerin kokusu gül kokusu, peygamberlerin kokusu ayva kokusu, hûrilerin kokusu ise mersin ağacının kokusudur."

Sevk ettiğiniz yöne doğru gitmesi için *"izni ile"* irâdesi ile *"denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize verdi."* yâni gemilerin nasıl yapılacağını, nasıl kullanılacağını size ilhâm ederek bunları yapma gücü verdi. Gemilerin insanoğlunun emrine verilmesi, buhar gücünün ve rüzgârların verilmesini de içine alır.

Hizbu'l-bahr Şerhi'nde şöyle der: "Hz. Ömer, Amr b. Âs'a: "Bana denizi târif et." deyince, Amr: "Ey mü'minlerin emîri, deniz büyük bir mahlûktur. Bir dalın üzerindeki kurtçuk gibi zayıf varlıklar o denizde giderler."

Envârü'l-meşârık'ta şöyle der: "Emniyet yaygın olduğunda erkeklerin de kadınların da deniz yolculuğuna çıkması câizdir. Cumhûrun görüşü budur." Bu güvenliğin sağlanmadığı durumlarda kadınların deniz yolculuğuna çıkması mekrûh görülmüştür.

"Nehirleri de sizin (yararlanmanız) için akıttı." Büyük ırmaklarda akıp giden büyük suları da emrinize verdi. Irmak sularının insanoğluna âmâde kılınması, insanoğlunun istifâdesine hâzır kılınması demektir. İnsanlar arklar ve kanallar yaparak tarla ve bahçelerini sularlar.

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: Burada beş nehre işâret edilmiştir: Bu nehirler Hindistan'daki Seyhûn, Belh'deki Ceyhûn, Irak'taki Fırat ve Dicle ile Mısır'daki Nil

nehirleridir. Allah onları cennet pınarlarının (sâdece) bir tânesinden çıkarmıştır. Onları dağlara yerleştirmiş, yeryüzüne akıtmış ve insanların emrine âmâde kılmıştır. Hayatlarını sürdürürken ihtiyaç duydukları türlü faydaları bunlara koymuştur. Öteki ırmaklar bunlara tâbidir, bunlar ise onların aslı mesâbesindedir.

وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَيْنِۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۚ ﴿٣٣﴾

33. Düzenli seyreden güneşi ve ayı size faydalı kıldı; geceyi ve gündüzü de istifâdenize verdi.

“Düzenli seyreden güneşi ve ayı size faydalı kıldı” yâni, kıyâmete kadar hiçbir inkıtâ olmadan devamlı ve kesintisiz hareket eden veya seyir, aydınlatma, karanlıkları bertaraf etme ve fayda sağlama konusunda gayret ve çaba gösteren *“güneşi ve ayı size faydalı kıldı”* emrinize âmâde yaptı.

Güneş ve ay, yeryüzünü, bedenleri ve bitkileri hiç ara vermeden ıslâh eder, onların yararına hareket ederler. Güneş, aydan daha üstündür. Çünkü güneş, gezegen ve yıldızlardan meydana gelen gök cisimlerinin ışıklarının aslı ve kaynağıdır. Ayrıca bu cisimlerin ışıkları, güneşe karşı olma durumlarına ve cisimlerinin saflığına göre güneşin ışığından alınmıştır.

Geçiminizi sağlamanız, uyumanız, meyvelerin olgunlaştırmak ve onları toplamanız için *“geceyi ve gündüzü de istifâdenize verdi.”* Gece ile gündüz artıp eksilmek, aydınlatıp karartmak ve hareket edip sâkinleşmek sûretiyle birbirleri peşi sıra gelirler.

Gece ile gündüzden hangisinin daha üstün olduğu ihtilâflıdır. Bazıları der ki: Gece gündüzün önüne alınmıştır. Çünkü gece Mevlâ’ya, gündüz ise insanlara hizmet içindir. Peygamberlerin miraçları da gece meydana gelmiştir. Bu yüzden **Nisâbûrî** gecenin gündüzden efdal olduğunu söylemiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Gece sükûn vaktidir. Onda ilâhî zât sırrı vardır. Bu yüzden en yüce mertebe gecenindir. Gündüz ise hareket vaktidir. Onda ilâhî sıfatların sırrı vardır. Bu açıdan en büyük fazîlet gündüzündür. Mertebelerin başı ve sonu sükûn/hareketsizliktir. Nitekim bir kudsî hadisteki Cenab-ı Hakk’ın şu sözü buna işâret eder: “*Ben gizli bir hazîne iken, tanınmayı sevdim ve mahlûkâtı yarattım.*”[30] Yaratmak, mânevî hareketi gerektirir. Hareket ve yaratmadan önce ise tam bir sükûn ve zât-ı baht/sırf zât vardır. İyi anla.

Günlerin efendisi cumâdır. Arefe günü cumaya rastladığı zaman o seneki hac böyle olmayan yetmiş hacca bedel olur. Böylece cumanın arefeden üstün olduğu da ortaya çıkmaktadır. Gecelerin en üstünü ise Peygamber Efendimiz (a.s.)’ın doğduğu gecedir. O olmasaydı ne Kur’ân nâzil olurdu ne de Kadir gecesi bilinirdi. En doğru görüş budur.

وَاٰتٰيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوهُۜ وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَاۜ

اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾

34. O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah'ın nîmetini sayacak olsanız sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür.

"O size istediğiniz her şeyden verdi." yâni istediklerinizden maslahatınıza uygun olanları verdi. Allah O'ndan istediğiniz her şeyden bir kısmını vermiştir. Çünkü her sınıftan mevcûd olanlar, Allah'ın takdir ettiği şeylerin bir kısmıdır. Bu, tıpkı: ***"Her kim bu çarçabuk geçen dünyâyı dilerse ona dilediğimiz kadarını dünyâda hemen veririz."*** (el-İsrâ, 17/18) âyetine benzer. Buna göre âyetteki "min" harfi teb'îzıyyedir. "Min" harfi beyâniyye olursa o zaman mânâ: 'İstediklerinizin tamamını verdi' olur. "Küll (tamamı)" kelimesi çokluk ifâde eder. 'Tıpkı falanca her şeyi bilir.' 'Herkes ona geldi.' ifâdelerinde olduğu gibi **"*Onlara her şeyin kapısını açtık.*"** âyeti de (En'am, 6/44) bu mânâdadır.

Kâşifî şöyle der: "Size isteğiniz her şeyden verdi. Yâni muhtaç olduğunuz istenmiş veya istenmemiş her şeyi bol bol verdi."

İstemenize karşılık olarak ya da başka bir sebeple *"Allah'ın nîmetini"* size ihsan ettiği nîmetleri *"sayacak olsanız sayamazsınız."* tam ve kesin bir şekilde saymaya gücünüz yetmez. Çok sayıda ve nâmütenâhî olması hasebiyle bunları özet olarak bile sayamazsınız.

"اَلْاِحْصَا *el-İhsâ* (saymak)" kelimesinin aslı, hesap/sayım belirli bir onluğa geldiği zaman onu muhâfaza etmek için bir çakıl taşı (husât) konmasından ve sonra tekrar saymaya başlanması şeklindeki uygulamadan alınmıştır. Buna göre mânâ şöyledir: Nîmetler için herhangi bir son bulanamaz ki orasını belirlemek için bir çakıl taşı konulabilsin.

İki tür nîmet vardır:

1- Beden sağlığı, güven ve âfiyet; yiyecek, içecek, giyecek, evlenme, mal ve evladdan lezzet alma gibi faydaları elde etme nîmeti,

2- Hastalık, sıkıntı, fakirlik ve belâ gibi zararlı şeylerin bertaraf edilmesi nîmeti.

En büyük nîmet ise düzgün bir yaratılışa sâhip olmak ve ma'rifetin ilhâm edilmesidir.

Sülemî (k.s.) şöyle buyurmuştur: "Bu nîmetten maksad bizim peygamberimiz (s.a.)'dir. O Hak ile halk arasında büyük bir elçi ve yakın bir vâsıtadır. Aslında O'nun kemal sıfatlarının hasrı ve cemâl nurlarının şerhi tasavvur ve tahayyül dâiresinin dışındadır, teemmül ve tefekkür ölçüsüne sığmaz."

Yüceliklerin zirvesinde olan senin yüksek kadrine
Ne akıl yol bulur ne de idrâk erişir

“Doğrusu insan çok zâlim” haksızlık etmede oldukça ileri giden bir varlıktır. Şükründen gâfil kalmak sûretiyle nîmete haksızlık eder. Yahut nîmeti olması gereken yerde değerlendiremeyerek haksızlık eder. Ya da kendisini nîmetten mahrûm bırakarak kendisine haksızlık etmiş olur.

“Çok nankördür!” Nîmete çok nankörlük edicidir. Ya da şiddet ve sıkıntı zamanlarında sızlanıp şikâyet eden çok zâlim biridir. Nîmet konusunda çok nankördür; biriktirip kimseye koklatmaz.

“el-insan” kelimesindeki lâm insan cinsini ifâde eder. Zulüm ve nankörlük hükmü, bu cinsin ferdlerinden kendisinde bu özellik bulunan bazıları için doğru bir hüküm olmaktadır. Nitekim *el-İrşâd*’da böyle geçmektedir.

Rivâyete göre fakirlerden birisi seleften birisine fakirliğinden şikâyet etti ve bunun kendisini ne kadar kederlendirdiğini belirtti. Bunun üzerine o zât:

“–Sen kör olsan, ama on bin dirhemin olsa bu seni sevindirir mi?” diye sordu. Adam:

“–Hayır” dedi.

“–Peki ellerin ayakların kesilse, ama yirmi bin dirhemin olsa ne dersin?” diye sordu. Adam yine:

“–Hayır” dedi.

“–Allah’ın seni on bin dirheme sâhip bir deliye çevirmesi seni sevindirir mi?” diye sordu. Adam yine:

“–Hayır” cevabını verdi. Bunun üzerine o zât ona:

“–Kırk bin dirhemlik sermâyen olduğu halde Mevlâ’ndan şikâyet etmeye utanmıyor musun?” dedi.

İbnü’s-Semmâk, halîfelerden birisinin huzûruna girdi. Halîfenin elinde su bardağı vardı ve su içiyordu. İbnü’s-Semmak’e :

“–Bana öğüt ver.” dedi. İbnü’s-Semmak:

“–Şu su sana ancak bütün malını harcamak karşılığında verilseydi ve böyle yapmadığın takdirde de susuz kalsaydın bütün malını verir miydin?” dedi. Halîfe:

“–Evet” deyince:

“–Peki bütün hükümranlığınızı vermedikçe bu su size verilmeyecek olsaydı, mülkünüzü de bırakır mıydınız?” diye sordu. Halîfe yine:

“–Evet” dedi. İbnü’s-Semmak şöyle dedi:

“–O halde bir içimlik suya bile denk olmayan mülküne aldanma. Susuz bir kula verilen bir içim su nîmeti o kulun bütün yeryüzü hükümranlığına sâhip olmasından daha büyük bir nîmettir. Hatta bu hükümranlık bir nefese bile denk değildir. Kişi bir an nefes alsa sonra da havası kesilse ölüverir. Yine havası sıcak bir hamama veya rutûbetli, havası ağır bir kuyuya hapsedilse çok geçmeden ölür gider. İnsan bedeninin her

zerresinde sayılamayacak kadar nîmet vardır."

Hakk'ın nîmetlerini say ve şükret
Gerçi O'nun nîmetlerini saymaya imkân yoktur
Şükretmek artma hazînesinin anahtarıdır
Hazîne istersen elinden kilidi bırakma

Yukarıdaki âyetlerin işârî yorumu şöyledir:

(O öyle lütufkâr) Allah'tır ki, gökleri" kalblerin semâlarını *"ve yeri"* nefislerin yerini *"yarattı, gökten"* kalb semâsından hikmet *"suyu indirip onunla"* ruhlarınız için *"rızık olarak size türlü meyveler"* tâat meyveleri *"çıkardı"* Çünkü, yiyecekler bedenlerin gıdâsı olduğu gibi tâatler de ruhların gıdâsıdır. "*İzni ile"* hevâ ve tabîatın emriyle değil, Hakk'ın emriyle *"denizde"*; yâni tarîkat denizinde *"yüzüp gitmeleri için gemileri"* şeriat gemisini *"emrinize verdi"* Çünkü şeriat gemisi hevâ ve tabîatın emriyle kullanılacak olursa çabucak parçalanır ve batar.

Hakîkat sâhiline ancak ülü'l-emrin ve onun tayfalarının, yâni vâsıl, kâmil ve mükemmil bir şeyhin emri ile ulaşılır. Nitekim Allah Teâlâ: **"*Allah'a, Rasülü'ne ve sizden olan ülü'l-emre itâat edin.*"** (en-Nisâ, 4/59) buyuruyor.

Hz. Peygamber (a.s.) da: "*Benim emrime itâat eden bana itâat etmiş olur. Bana itâat eden de Allah'a itâat etmiş olur*."[31] buyurmuştur.

Tâlib ve müridlerin nice gemileri vardır ki bu denize tabiatlarının emriyle girdikleri için hevâlarının fırtınası ve aldanma dalgalarının çarpması yüzünden parçalanır ve hakîkat sâhiline ulaşamaz. *"Nehirleri de"* ledünnî ilim ırmaklarını da *"sizin (yararlanmanız) için akıttı."*

Keşf ve müşâhede ile *"düzenli seyreden güneşi"* keşflerin güneşini *"ve ayı"* müşâhedelerin ayını *"size faydalı kıldı; geceyi"* beşeriyyet gecesini *"ve gündüzü"* rûhâniyyet gündüzünü *"de istifâdenize verdi."* Bütün bu şeylerin insanoğlunun emrine verilmesi, diğer mahlûklar arasından sâdece kendisine mahsûs olan ilâhî feyzi kabûl etme istîdâdını kemâle erdirme sebebi kılınmalarından ibârettir.

"O size istediğiniz her şeyden verdi." âyetinde, Allah'ın insanoğluna ezelde, ilâhî feyzi kabûl etmesini sağlayacak güzel bir istîdad verdiğine işâret vardır. **"*Biz insanı en güzel bir şekilde yarattık.*"** (et-Tin, 95/4) âyetinin mânâsı da budur. Fakat daha sonra onu denemek için aşağıların aşağısına indirmiştir. Sonra da kendisini bu aşağıların aşağısından kurtaracak ve yücelikler katına yükseltecek sebeplerden istediklerini ona vermiştir. Bu âyetleri çok dikkatli bir şekilde gözden geçirirseniz görürsünüz ki, şu âlem bütün içindekilerle birlikte insanoğlunun varlığına tâbi (olarak) ve onun kemâle ermesi için bir vesile olarak yaratılmıştır. Ağaç meyvesinin ortaya çıkmasına tâbi ve onun olgunlaşmasına sebeb olarak yaratıldığı gibi ermiş, kâmil ve vâsıl insan, mükevvenât ağacının meyvesidir. Çok iyi anla.

"Allah'ın nîmetini sayacak olsanız sayamazsınız." Çünkü Allah'ın insan üzerindeki nîmetleri iki çeşittir:

Birincisi, bütün mahlûkatla alâkalı olan nîmettir ki biz bunların insanoğlunun kemâle ermesini sağlamak için yaratılmış olduğunu açıklamıştık. Bu nîmetler sayılıp dökülemez. Çünkü onların sağladığı faydalar, ebediyyete kadar insanoğluna âid olup sonsuzdur.

Bir çeşit nîmet daha vardır ki bu Allah Teâlâ'nın ülûhiyetinin âtıfetleri ve rubûbiyyetinin ihsanları ile alakalıdır ki o da sonsuzdur.

"Doğrusu insan" Hak'tan yüz çevirip bâtıla yönelerek bu kâmil istîdâdı bozmak sûretiyle kendisine *"çok zâlim"* Allah'ın nîmetlerine *"çok nankördür."* Çünkü bu nîmetlerin değerini bilmez, şükrünü edâ etmez. Rabbinden gelen bu nîmetleri, kendisi açısından birer nikmete (azâba) çevirir. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de* böyle geçmektedir.

---

[27]. *Ebû Dâvud,* Etime, 44; *Tirmizî,* Etime, 36; *İbn Mâce,* Etime, 37
[28]. *Buhârî,* Etime, 43; Tıb, 52, 56; *Müslim,* Eşribe, 155; *Müsned,* I, 168, 177, 181
[29]. *Deylemî,* hadis no: 4713; *Münâvî,* V, 44
[30]. *Aclûnî,* II, 173
[31]. *Müslim,* İmaret, 33; *Nesâî,* Beyat, 26; *Müsned,* II, 244, 270, 511

HİÇ BİR ŞEY ALLAH’A GİZLİ KALMAZ

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِناً وَاجْنُبْنٖى وَبَنِىَّ اَنْ نَعْبُدَ
الْاَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَثٖيراً مِنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنٖى فَاِنَّهُ
مِنّٖى وَمَنْ عَصَانٖى فَاِنَّكَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٣٦﴾ رَبَّنَا اِنّٖى اَسْكَنْتُ مِنْ
ذُرِّيَّتٖى بِوَادٍ غَيْرِ ذٖى زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقٖيمُوا الصَّلٰوةَ
فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوٖى اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ
يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَا اِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفٖى وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفٰى عَلَى
اللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمَاۤءِ ﴿٣٨﴾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى
وَهَبَ لٖى عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبّٖى لَسَمٖيعُ الدُّعَاۤءِ
﴿٣٩﴾ رَبِّ اجْعَلْنٖى مُقٖيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتٖى رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاۤءِ
﴿٤٠﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ لٖى وَلِوَالِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنٖينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾

35. Hatırla ki İbrâhim şöyle demişti: “Rabbim, bu şehri *(Mekke’yi)* emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.”

36. “Rabbim, onlar *(putlar)* insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular. Şimdi kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayan, pek esirgeyensin.”

37. “Ey Rabbimiz! Ey sâhibimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını senin Beyt-i Harem’inin *(Kâbe’nin)* yanında, ziraat yapılmayan bir vâdiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir ve meyvelerden onlara rızık ver! Umulur ki bu nîmetlere şükrederler.”

38. “Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki sen bizim gizlediğimizi de açıkladığımızı da bilirsin. Çünkü ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz.”

39. “İhtiyar halimde bana İsmail’i ve İshak’ı lütfeden Allah’a hamdolsun! Şüphesiz Rabbim duâyı işitendir.”

40. “Ey Rabbim, beni ve soyumdan bir kısmını namazı devamlı kılanlardan eyle; ey Rabbimiz! Duâmı kabûl et!”

41. “Ey Rabbimiz! *(Amellerin)* hesap olunacağı gün beni, ana-babamı ve mü’minleri bağışla!”

❀

“Hatırla ki İbrâhim şöyle demişti:” İbrâhim’in (a.s.) Beytullah’ı inşâ ettikten sonraki münâcâtında sarf ettiği şu sözleri hatırla: *“Rabbim, bu şehri”* Mekke şehrini *“emniyetli”* ahâlîsi emniyet içinde bir şehir *“kıl”*, katil, yağma; alaca ve cüzzâm ve benzeri nefreti mûcib hastalıklar gibi korku verici ve hoşa gitmeyen durumlardan halkı endişeye düşmesin.

Emniyetli olmanın şehre isnâd edilmesi, mecâzdır. Çünkü emniyet onda meydana gelir. Aslında emniyette olan şehir halkıdır.

“Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.” yâni, içinde bulunduğumuz tevhîd inancında, İslâm dîninde ve putlardan uzak durmada sâbit kıl. Bazıları der ki: İbrâhim (a.s.) kavminin putlara taptığını görünce oğulları için endişe ederek böyle duâ etmiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: “Cumhûr, Arapların Hz. İbrâhim devrinden itibaren Huzâa kabilesi büyüğü Amr b. Luhay’a kadar İbrâhim (a.s.)’ın putlara tapmayı redde dayanan dîni üzere yaşamaya devam ettiği kanâatindedir. İbrâhim (a.s.)’ın dînini ilk olarak değiştiren ve Araplara birtakım sapıklıkları meşrû kılan bu adamdır. Bu adam, Kâbe’ye ilk olarak put diken, bunlara tapan ve insanlara bunlara tapmayı emreden kişidir.

Daha önce bu mukaddes topraklardaki insanların çoğu putperest idi. İbrâhim (a.s.) da bunu bildiğinden puta tapıcılığın çocuklarından herhangi birinin bulunduğu bir şehre yayılmasından endişe ederek böyle duâ etmiş ve kendi sulbünden gelen çocuklarını puta tapıcılıktan korumuştur. “*Oğullarımı da”* ifâdesinden maksad budur. Çünkü oğullarından hiçbiri putlara tapmamıştır. Ancak torunları ve bütün zürriyeti için aynı şey söz konusu değildir.

Kureyşliler, İsmâiloğulları’ndan olmakla birlikte puta taptıkları meşhûrdur. Zuhruf sûresindeki: **“*Bu sözü ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı.*”** (ez-Zuhruf, 43/28) âyetine gelince, sahîh mânâya göre bu, bütün torunlarının putlara tapmaktan uzak olmasını gerektirecek bir ifâde değildir. Sâdece kelime-i tevhîd’in İbrâhim (a.s.)’ın ardından devamlı kalacağını, nesiller yok olsa ve zamanlar geçip gitse bile Hz. Peygamber (a.s.) devrine kadar mutlaka onun zürriyetinden gelecek tevhîd ehli insanların az ya da çok bulunacağını göstermeye yeter.

Arablardan bazı fertlerin hiçbir zaman puta tapmadığına dâir haberler siyer kitaplarında meşhûrdur. Hz. Peygamber (s.a.)’in şu sözü de buna delâlet eder: “*Mudar’a sövmeyin. Çünkü o, İbrâhim’in dîni üzereydi*.”[32] Bunlar araştırma neticesinde benim gönlüme doğan şeylerdir. Başarı yalnız Allah’tandır.

Âyette Allah’la birlikte tapılmakta olan bütün putlara şâmil olması için, putlar “ٱلْأَصْنَامَ *asnâm*” şeklinde cem’i (çoğul) kullanılmıştır. Çünkü lâm-ı ta’rifli cemi/çoğul bir kelime, tefsîr, usûl ve nahiv âlimlerinin ittifakla belirttiğine göre tıpkı müfred kelime gibi bütün fertlerini ihtivâ eder. Buna göre mânâ şöyle olmaktadır: ‘Bizi, put diye isimlendirilen şeylerden herhangi birine tapmaktan uzak tut!’ Nitekim *Bahru’l-ulûm*’da böyle denilmektedir.

İmam Gazzâlî ise buradaki putların özellikle altın ve gümüş olduğunu belirterek

şöyle der: Çünkü peygamberlik rütbesi bir taşa tanrı diye inanılmasından endişe etmeyecek kadar büyüktür. Bu bakımdan İbrâhim (a.s.) esâsen dünyâ metâına aldanmaktan Allah'a sığınıyordu.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Öyle görünüyor ki, İmam Gazzâlî'nin bu iki mâdeni özellikle zikretmesi, insanları en çok yoldan çıkaran şey olmaları sebebiyledir.

Rasûlullah (s.a.) de dirhem ve dinar (gümüş ve altın para) peşinde koşanları taşlara tapanlara benzetmiştir. "*Dînar ve dirhemin kölesi olan kişi helâk olsun!*"[33] buyurmuştur. Yoksa, hevâ ve heves kabîlinden olan her şey puttur. Nitekim Cenab-ı Hak: **"*Hevâ ve hevesini tanrı edinen kimseyi gördün mü?*"** (el-Câsiye, 45/23) buyurmaktadır.

Bu yüzden *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de* şöyle der: "Nefsin putu dünyâdır. Kalbin putu ukbâdır. Ruhun putu yüksek derecelerdir. Sırrın putu yakınlıkları (kurubât) ma'rifettir. Hafînin putu ise mükâşefe, müşâhede ve çeşitli kerâmetlere meyletmektir. Şu halde bunların hepsinden fânî olmak lâzımdır."

O kimseye pâk yüzlü sâlik demezler
O kimse ki mâsivâdan uzak değildir

Şeyhim ve senedim -Allah rûhunu rahat ettirsin- benimle berâber olduğu bir mecliste şöyle dedi: Dünyâ ehli çoktur. Ukbâ ehli azdır. Mevlâ ehli ise azın da azıdır. Onlar tıpkı sultanlar ve hükümdarlar gibidir. Onlar vezirlere nazaran azdır. Vezirler diğer makam sâhiplerine göre azdır. Onlar ise halka nisbetle azdır. Halk çoktur. Onlardan azı makam sâhibidir. Onlardan azı vezirdir. Onlardan da azı sultanlardır. Öyle ise mutlak olarak bütün putları terk etmek gereklidir. Hicabların ve putların en büyüğü ise Farsça ifâdeyle "hestî" yâni varlıktır.

Mağribî'nin varlığı kendisine Lât ve Menât olur
Senin kendi Menât'ın (nefsin) cihetinden olan puttan beteri yoktur

Bu âyet, peygamberlerin ismetinin Allah'ın muvaffak kılmasıyla olduğuna delildir. İsmetin hakîkati, kulun güç ve tercîhi yine var olmakla berâber Allah Teâlâ'nın kulda günahı yaratmamasıdır. Bu sebeple **İmam Ebû Mansur Mâtürîdî** şöyle demiştir: "İsmet imtihanı, yâni mükellefiyeti kaldırmaz. Şu halde mü'minin îmânından emniyette olmaması ve kendisini îmanda sâbit kılması için Allah'a yalvarıp yakarması gerekir. Tıpkı İbrâhim (a.s.)'ın hem kendisi hem de oğulları için îmanda sebât niyâz etmesi gibi.

Yahya b. Muâz'ın şöyle duâ ettiği rivâyet edilir: "Allah'ım! Bütün sevincim şu îmânım sâyesindedir. Onu benden çekip almandan endişe ediyorum. Bu endişem sürdüğü müddetçe îmânımı çekip almayacağını da ümid ediyorum."

❀

رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَث۪يرًا مِنَ النَّاسِۚ فَمَنْ تَبِعَن۪ي فَاِنَّهُ مِنّ۪يۚ وَمَنْ

عَصَانِي فَاِنَّكَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٣٦﴾

36. “Rabbim, onlar *(putlar)* insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular. Şimdi kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayan, pek esirgeyensin.”

“Rabbim, onlar” yâni putlar *“insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular.”* Bu sebeple ben de Senden beni ve oğullarımı bunların şaşırtmasından korumanı istedim, onların saptırmasından sana sığındım.

İbrâhim (a.s.), ‘Birçok insan bunlar yüzünden saptı.’ diyor. Dolayısıyla putlar, insanların sapmasına sebeb olduğu için her ne kadar gerçek mânâda bir amelleri yoksa da saptırma fiili onlara isnâd edilmiştir. Bu tıpkı ***“Dünyâ hayâtı onları aldattı.”*** (el-En’âm, 6/70) âyeti gibidir. ‘Onun yüzünden aldandılar’ demektir.

Bâzıları ise ‘saptırma fiilinin putlardan sâdır olduğunu, çünkü şeytanların onların içine girerek konuştuğunu’ söylemiştir. Nitekim anlatıldığına göre bir şeytan Ebû Cehil’in putunun içine girmiş ve put hareket etmeye, Hz. Peygamber (a.s.) hakkında çirkin sözler sarf etmeye başlamıştır. Bunun üzerine Allah da bir cine bu şeytanı öldürmesini emretmiş, o da onu öldürmüştür. Ertesi gün insanlar bu putun etrafında toplanmışlar, fakat o hareket etmeye ve ‘Lâ ilâhe illallah Muhammedün rasûlüllah. Ben, hiçbir fayda ve zararı olmayan bir putum. Allah’la birlikte bana tapanlara yazıklar olsun.” demeye başlamıştır. Oradakiler bunu duyunca içlerinden Ebû Cehil kalkıp: ‘Muhammed artık putları da büyülemeye başladı!’ diyerek putu kırmıştır.

Kemâl Hocendî der ki:

Gurur putunu kır ki âşıkların dîninde
Bir put kırmak yüz ibâdetten iyidir

“Şimdi” bunlardan her *“kim bana”* dâvet ettiğim tevhîde ve İslâm dînine *“uyarsa o bendendir.”*

Bu cümle teşbih (benzetme) uslûbu ile kurulmuştur. ‘Benden ayrılmamak husûsunda benim bir parçam gibidir.’ demektir. Peygamberimiz (a.s.)’ın: “*Bizi aldatan bizden değildir*.”[34] ifâdesi bunun gibidir. Yâni aldatmak, mü’minlere âid bir fiil ve özellik olmamak hasebiyle böyleleri de mü’minlerin bir parçası değildir, demektir.

“Kim de bana karşı gelirse,” bana uymazsa *“artık sen gerçekten çok bağışlayan, pek esirgeyensin.”* Tevbe ettikten sonra ya da önce bağışlayabilir, esirgeyebilirsin.

“Kim de bana karşı gelirse” ifâdesi ‘bana uyarsa’nın mukâbili olarak zikredilmiştir. Bu tıpkı şükrün mukâbilinde zikredilen küfrün nankörlük/şükrü terk etmek olarak açıklanması gibidir.

Burada, şirk de dâhil, bütün günahların Allah tarafından bağışlanabileceğine delil

vardır. Ancak şirke karşı yapılan tehditte diğerlerine karşı yapılan tehdit arasında büyük fark vardır. Sem‘ deliline, yâni: ***“Şüphesiz ki Allah şirk hâriç bütün günahları bağışlar.”*** (en-Nisâ, 4/48) âyetine göre şirk bağışlanmaz. Gerçi şirkin bağışlanması aklen câizdir. Çünkü cezâlandırmak Allah Teâlâ’nın hakkıdır. Bu cezâyı düşürmek güzel bir davranış olacaktır. Kaldı ki bunda herhangi birine zarar vermeksizin kulun faydasına olan bir şey yapılmış olmaktadır. Bu görüş, **Eş’arî**’ye âiddir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: İbrâhim (a.s.) edebe riâyet ederek *“Kim de bana karşı gelirse”* dedi, ‘Kim de sana karşı gelirse’ demedi. Çünkü kul, Allah’a karşı geldiği zaman bağışlanmayı ve esirgenmeyi hak etmez. Burada şuna işâret edilmektedir: Bana karşı gelenleri, muhtemelen ben bağışlamayabilir, onlara acımayabilirim. Çünkü yaptıklarının karşılığını vermem tabîatımın îcâbıdır. Fakat bana karşı gelenleri Sen bağışlarsın, esirgersin ve bu Sen’in sonsuz cömerdliğinden, ihsânının bolluğundan ileri gelir. Çünkü Sen bağışlayan ve esirgeyensin.

Bir hadiste şöyle buyrulur: “*Kıyâmet günü arşın altında bir münâdî şöyle nidâ edecek: ‘Ey Muhammed ümmeti! Tarafınızdan yapılmış olup da Bana karşı işlediğiniz günahlarınızı size bağışladım.” Geriye birbirinize âid haklarınız kaldı. Onları da siz birbirinize bağışlayın. Hepiniz cennete rahmetimle girin.*”[35]

Anlatıldığına göre **Yahya b. Muâz Râzî** şöyle duâ edermiş: “Allah’ım! Şâyed senin sevâbın itâatkârlara âidse rahmetin de günahkârlara âiddir. Ben itâatkâr değilim, ama yine de sevâbını ümid ediyorum. Ben günahkârlardanım ve rahmetini de ümid ediyorum.”

Bizim nasîbimiz cennettir, ey Hudâ’yı tanıyan yürü.
İkram ve ihsânı hak edenler günahkârlardır

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ
رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ
مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾

37. “Ey Rabbimiz! Ey sâhibimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını senin Beyt-i Harem’inin *(Kâbe’nin)* yanında, ziraat yapılmayan bir vâdiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir ve meyvelerden onlara rızık ver! Umulur ki bu nîmetlere şükrederler.”

“Rabbimiz!”: ifâdesinin çoğul olarak kullanılması, âyetin İbrâhim (a.s.)’ın zürriyeti ile ilgili olması sebebiyledir. Yâni duâda Allah’ın İbrâhim (a.s.)’ın ve zürriyetinin Rabbi olduğunun belirtilmesi, bu duânın kabûlü konusunda daha tesirli olacaktır.

“Ey sâhibimiz!” Birazdan dile getirilecek husûsun son derece önemli olduğunu göstermek maksadıyla burada nidâ tekrarlanmıştır.

“Namazı dosdoğru kılmaları için” Yâni ben onları, faydalanılacak ve rızıklanılacak her türlü şeyden mahrum olan bu kurak vâdîye sırf Sen’in Beyt-i Harem’inin yanında namaz kılsınlar diye yerleştirdim. ‘*Zirâat yapılmayan bir vâdîye*’ ifâdesi de buna delâlet eder. İbrâhim (a.s.)’ın zürriyetinden bir bölümünü Beyt-i Muharram’ın yanına yerleştirmesinin dünyevi bir gâyesi yoktur.

Burada, öteki dîni şiârlar dururken bilhassa namazın zikredilmesi, onun üstünlüğü ve Allah Teâlâ’nın Evi’nin sâdece namaz ve namaz hükmündeki ameller için olması sebebiyledir. Nefsi ıslah etmenin temelinde de namaz yatar. Kureyşliler ise çok kibirli oldukları için namaz kılmaktan imtinâ ediyorlardı.

“Ben neslimden bir kısmını,” yâni İsmâil’i ve onun neslini -çünkü İsmail’in yerleştirilmesi, neslinin yerleştirilmesine de şâmildir- *“senin Beyt-i Harem’inin (Kâbe’nin) yanında zirâat yapılmayan bir vâdîye”* Mekke vâdîsine *“yerleştirdim.”* Mekke vâdîsi hiç ekin bitmeyen taşlık bir yerdir. Yâni ekin nâmına hiçbir şeyin olmadığı bir yerdir.

“*Ziraat yapılmayan*” ifâdesi tıpkı **‘*eğriliği olmayan Arapça bir Kur’ân.*’** (ez-Zümer, 39/28) âyetine benzer. Yâni, kendisinde hiçbir eğrilik bulunmayan, doğruluk dışında hiçbir şey olmayan, demektir.

Şeyh’in tefsirinde şöyle denilir: “Çünkü Mekke, iki dağın arasında bir vâdîdir. Orada ne su ne de ekin olur.”

Bahru’l-ulûm’da şöyle denilir: “Zamanımızda Allah Mekkelilere devamlı akan bir su bahşetmiş bulunmaktadır.”

Beyt-i Harem, Kâbe’dir. Ev’in Allah’a izâfe edilmesi, şerefini göstermek içindir. Kâbe’nin büyük bir saygınlığı olduğundan “*Muharram*” diye adlandırılmıştır. Çünkü Allah, gökleri ve yeri yarattığı gün Kâbe’ye kötü niyetle yaklaşılmasını haram kılmıştır. Bu bölgede savaşılmasını, avlanılmasını, herhangi birinin buraya ihramsız girmesini yasaklamıştır. Tûfân’ın burayı etkilemesine mânî olmuş, Tûfân burayı kaplamamıştır. Kâbe’ye “el-Atik (eski)” denmesinin (el-Hac, 22/29) sebebi, Kâbe’nin Tûfan’dan daha eski olmasıdır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: “*Beyt-i Harem’inin (Kâbe’nin) yanında...* Bu ev, Allah’tan başkasının evi olması yasaklanmış (muharram) olan kalbdir. Nitekim Allah Teâlâ: “*Beni ne göğüm ne de yerim içine alır, Ben’i ancak mü’min kulumun kalbi içine alır*.”[36] buyurmuştur.

O zât ki seni cevher hazînesi yaptı
Can Kâbesi’ni sîne haremine yerleştirdi

“Artık Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir.” Şevkle hemen onlara bağlansınlar, sevgi dolu bir vaziyette onlara doğru gelsinler. Yâni bazı insanların

gönüllerini onlardan çevirme ki muhabbet sâikıyle İsmâil (a.s.) ve neslinden ibâret olan mü'minler tarafına koşsunlar.

İbrâhim (a.s.) "*insanlardan bir kısmının gönüllerini*" değil de 'insanların gönüllerini' demiş olsaydı o zaman İranlısı, Rumu, Türkü ve Hindlisi onların başına yığılırdı.

Onlardaki böyle güzellik olur
Helâl olsun gönlümüzü alır giderler
O kimse ki böyle cemâli ola
Ona âşık olmamak vebâl olur

Molla Câmî (k.s.) der ki:

Yüzünü Harem'e sür ki o hoş harîm (Kâbe) oradadır
Orada mukîm siyah giyinmiş bir mahbûb vardır
Arap güzellerinin kıblesi onun yüzüdür
Acem mahbûblarının secdesi onun tarafınadır

"Ve" yakınlarında türlü meyvelerin yetiştiği köyler var ederek yahut uzak bölgelerden böyle meyveleri getirterek çeşitli *"meyvelerden onlara"* yâni, oraya yerleştirdiğim zürriyetime ya da hem zürriyetime, hem de onlara katılan insanlara *"rızık ver!"* Her iki yolla da oraya meyve ulaşması gerçekleşmiştir. Öyle ki Mekke'de ilkbahar, sonbahar ve yaz meyveleri aynı günde bulunabilmektedir.

İbrâhim (a.s.), ***"… halkından Allah'a ve âhiret gününe inananları çeşitli meyvelerle besle."*** (el-Bakara, 2/126) âyetinde olduğu gibi bu âyette duâasını mü'minlere tahsis etmemiş, namazı dosdoğru kılmalarını zikretmekle yetinmiştir.

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Mekke'ye üç konaklık bir mesâfede bulunan Tâif, Filistin toprağındandı. İbrâhim (a.s.) bu duâyı yapınca Allah bu toprağı Harem'e rızık sağlaması için oradan kaldırıp buraya yerleştirdi.

"Umulur ki" namazlarını kılarak, diğer vesâir kulluk görevlerini edâ ederek *"bu nîmetlere şükrederler."*

Fakir (**Bursevî**) der ki: Âlimler, İbrâhim (a.s.)'ın duâsının Kâbe'nin inşâsından sonra mı, yoksa ondan önce Mekke'ye ilk geldiğinde mi yapıldığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. *'Rabbim, bu şehri emniyetli kıl!'* duâsı, sonra yapıldığını teyid ediyor. Çünkü anlaşılan o ki İbrâhim (a.s.) bizzat eliyle şehre işâret ederek bu duâyı yapmıştır. Yine *"senin Beyt-i Harem'inin (Kâbe'nin) yanında"* ifâdesi de bu husûsu teyid ediyor. Yine İbrâhim (a.s.)'ın: *"İhtiyar hâlimde bana İsmail'i ve İshak'ı lutfeden Allah'a hamdolsun."* ifâdesi de bunu teyid ediyor. Çünkü İshâk (a.s.) Beyt'in inşâsından önce doğmamıştı.

Bâzı âlimler ise şehre yapılan işâretin, şehir olma durumu henüz gerçekleşmeden

sâdece zihinde var olan bir şehre yapıldığını söyler. Çünkü, Allah İbrâhim (a.s.)'a şehrin kurulacağı yeri beyân edince onun bu şehre işâret etmesi doğru olmuştur. Onun istediği de gönüllerin kendi zürriyetine, onlarla aynı yerde yerleşerek yönelmesiydi. Yoksa o gönüllerin sâdece hac maksadıyla yönelmesini istiyor değildi. Öyle olsaydı o bölgeyi sevmeleri için duâ ederdi. Bu da orasının şehir olması için yapılmış bir duâ olurdu.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu îzâhı tartışmak gerekir. Çünkü âyetin mânâsının; "insanlardan bir kısmının gönüllerini haccetmek üzere onların şerefli mekânına meylettir." şeklinde olması neden mümkün olmasın ki? *et-Teysîr*'de *'onlara meylettir'* ifâdesi açıklanırken şöyle denilerek buna işâret edilmiştir: "Bu Beyt'i kullarına sevdir de gelip orayı haccetsinler."

el-İrşâd'da ise şöyle der: O zaman bir binâsı olmadığı ve henüz inşâ edilmediği, sâdece sellerin sağından solundan gelip kenarlarını aşındırdığı yüksekçe bir yer olmasına rağmen buraya "Beyt (ev)" denmesi önceki durumu îtibarıyladır. Çünkü Kâbe-i Muazzama'nın birden çok inşâ edilmiş olduğu şüphe olmayan bir husustur. İhtilâf onun kaç defa binâ edildiği hakkındadır. Nitekim **Kâşifî**, *"senin Beyt-i Harem'inin"* ifâdesini açıklarken şöyle der: "Maksad Durâh hânesinin yeridir ki Âdem (a.s.) zamanında mevcûddu. Gerçi İbrâhim (a.s.)'ın duâ ettiği vakitte ev yoktu."

"ed-Durâh" *el-Kâmus*'ta belirtildiği üzere dördüncü semâdaki Beyt-i Mâmûr'dur. Şu rivâyet de bunu destekler: Rivâyete göre İbrâhim (a.s.) Suriye civarında yaşarken zevcesi Sâre'nin Hâcer adlı bir câriyesi vardı. Sâre bu câriyeyi İbrâhim (a.s.)'a bağışladı. Fakat Hâcer İbrâhim (a.s.)'a İsmail'i doğurunca Sâre onu kıskandı. Onları Sûriye'den hiç suyu olmayan, hiç yerleşilmemiş bir bölgeye çıkartmaya yemîn ettirdi. İbrâhim (a.s.) da bunu düşünmeye başladı. Nitekim **Kâşifî** şöyle der: "Halil, düşünmekte iken Cebrâil vahy getirip şöyle dedi: "Sâre'nin dediğini yapacaksın." Bunun üzerine İbrâhim (a.s.) bir burağa binerek Hacer'le İsmail'i terkisine aldı ve hemen o anda Suriye'den Harem'e vardılar."

İbrâhim (a.s.), Hâcer'le İsmail'i Mekke'ye götürdü. O zaman Hâcer İsmail'i emziriyordu. İbrâhim (a.s.), Hâcer'i Beyt'in yanında Mescid'in yukarısına düşen Zemzem'in üst tarafında büyük bir ağacın yanına bıraktı. O gün için Mekke'de ne bir insan, ne de su vardı.

İbrâhim (a.s.) Hâcer'in yanına içinde hurma olan bir torba ve su dolu bir matara bırakıp Sûriye'ye doğru yola çıktı. İsmail'in annesi Hâcer:

– "Bu ıssız yerde bizi kime emânet ediyorsun?" diyerek onun peşine düştü.

İbrâhim (a.s.) ise hiç cevap vermiyordu. Fakat sonunda Hâcer:

"–Bizi oğlumla birlikte buraya yerleştirmeni sana Allah mı emretti?" deyince İbrâhim:

"–Evet" dedi. Bunun üzerine Hacer:

"– Öyleyse O bizi kimsesiz bırakmaz, zâyi etmez." diyerek rıza gösterdi ve oğlunun yanına döndü.

İbrâhim (a.s.) yoluna devam etti. Mekke'nin en yüksek yerinde bulunan Kedâ dağının

tepesine varınca vâdîye yönelerek, yâni yüzünü Kâbe’nin bulunduğu yere doğru çevirerek ellerini açtı ve:

“Ey Rabbimiz! ...ben, neslimden bir kısmını senin Beyt-i Harem’inin (Kâbe’nin) yanında ...yerleştirdim.” diye duâ etti.

Hâcer oğlunu emziriyor, hurma yiyor ve su içiyordu. Sonunda hurma ve su tükendi. Hem kendisi hem de oğlu susadı. İsmail susuzluktan kıvranmaya başlayınca Hâcer onun bu durumunu görmemek için Safâ tepesine doğru tırmandı. Birilerini görebilir miyim diye bakınmaya başladı. Fakat kimseyi göremedi. Sonra eteğini biraz toplayıp vâdînin aşağısına koştu. Sıkıntısı olan insanın koştuğu gibi var gücüyle koşarak Merve’ye vardı. Merve tepesinin üzerinde durdu. Birilerini görebilirim diye bakındı. Yine kimseyi göremedi. Bunu yedi kere yaptı. İşte bu sebeple hac ve umre yapanlar tavaftan sonra bu iki tepe arasında yedi kere sa‘y ederler/koşarlar.

Hâcer son defa Merve’ye vardığında bir ses işitti. Bir de ne görsün bugün Zemzem’in bulunduğu yerde bir melek duruyor. Melek kanadı ile orayı kazmış ve oradan su çıkmaya başlamış.

Kâşifî şöyle der: “Zemzem suyu, Cebrâil (a.s.)’ın avucuyla veyahut Hz. İsmail’in ayak izinden ortaya çıkmıştır.”

Hâcer hemen eliyle suyu çevreleyerek matarasını doldurdu. Suyu eliyle mataraya doldurdukça su kaynıyordu. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*Allah İsmail’in anasına (Hâcer’e) rahmet eylesin, eğer Zemzem’i kendi hâline bırakmış olsaydı,* -bir başka rivâyete göre ise- *şâyed suyu avuç avuç almamış olsaydı, kaynayan bir pınar olacaktı.*”[37] Yâni yeryüzünün tüm bölgelerinde kolları olan, görülebilen bir ırmak olacaktı.

İşte Hâcer bu sudan içti ve oğlunu emzirdi. Melek Hâcer’e: “Telef olacağım diye endişelenme. Buraya Allah’ın evi kurulacak. Bu evi şu çocukla babası inşâ edecek. Allah elbette ehlini zâyi etmez.” dedi. Nitekim **Şeyh**’in tefsirinde böyle geçmektedir.

el-İrşâd’da ise şöyle der: “İbrâhim (a.s.)’ın yaptığı bu duânın ilk neticesi şu olmuştur: Rivâyete göre Yemenli bir kabîle olan Cürhüm’den bir grup Sûriye’ye doğru giderken oradan geçiyordu. Kuşların dağın etrafında uçuştuklarını gördüler. “Bu kuşlar ancak su olan yerde bulunurlar.” diyerek İsmâil ile annesinin yaşadığı yere yöneldiler. Onları ve pınarı gördüler. Hâcer’e: “Sen bizi suyuna ortak et, biz de seni sütümüze ortak edelim.” dediler. Hâcer de teklîfi kabûl etti. Böylece İsmail gençlik devresine girip Hâcer de vefât edene dek orada yaşadılar. Meşhûr rivâyete göre İsmail bunlardan birinin kızıyla evlendi.

Kâşifî şöyle der: “Cürhüm kabîlesi oraya yerleşmeye karar verdiler. Ondan sonra günden güne insanların oraya isteği arttı.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: *“...yerleştirdim”* ifâdesi Hz. Muhammed (s.a.)’e işâret etmektedir. Çünkü, O da İbrâhim (a.s.)’ın zürriyetinden ve İsmail (a.s.)’ın sulbündendi. Böylece İbrâhim (a.s.), Hâcer ve İsmail için Allah’ın yardımını talep ederken Hz. Muhammed’e tevessül etmiştir. O demek istiyor ki: “Eğer İsmail’i kimsesiz

bırakırsan helâk olur, o zaman Muhammed’i de zâyi ve helâk etmiş olursun.”

Altın mâden olmadan çok önce
Senin sikken âlemde âşikârdı

رَبَّنَٓا اِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفٖى وَمَا نُعْلِنُؕ وَمَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ

فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمَٓاءِ ﴿٣٨﴾

38. “Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki sen bizim gizlediğimizi de açıkladığımızı da bilirsin. Çünkü ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz.”

“Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki sen bizim” ihtiyaçlarımızdan ve başka şeylerden *“gizlediğimizi de açıkladığımızı da bilirsin.”* İbrâhim (a.s.)’ın maksadı şudur: Bu ihtiyaçları Sana bildirmem, onların Senin tarafından bilinmemesinden değil, aksine ubûdiyeti ve Senin rahmetine muhtaç olduğumu göstermek ve yardımına hemen nâil olmak içindir.

Boyun eğmek, kulluk ve mecburiyetten başkasına
Hazret-i ulûhiyette îtibâr yoktur

“Çünkü ne yerde ne de gökte hiçbir şey” gaybları/gizlilikleri çok iyi bilen *“Allah’a”* devamlı olarak *“gizli kalmaz.”* Çünkü Allah Teâlâ’ya nisbetle geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman yoktur. O, zâtî bir ilimle bilir. Böyle bir bilgi bilinebilen her şeye eşit olarak taalluk eder.

İster âşikâr olsun ister gizli
Sen’in bilgine göre birdir hepsi.

Allah’ın ilmi ârızî/sonradan meydana gelmiş ya da kazanılmış değildir ki insanların ve meleklerin ilmi gibi bilinebilen bir şeyi bilirken başka şeyi bilmesin.

Hâsılı Sana hiçbir yerde, hiçbir şey gizli kalmaz. Dolayısıyla bizim faydamıza olan ne ise bize onu yap.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى وَهَبَ لٖى عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَؕ اِنَّ رَبّٖى

لَسَمٖيعُ الدُّعَٓاءِ ﴿٣٩﴾

39. “İhtiyar halimde bana İsmail’i ve İshak’ı lütfeden Allah’a hamdolsun! Şüphesiz Rabbim duâyı işitendir.”

“İhtiyar hâlimde” yâni, çocuğu olmaktan ümid kesmiş yaşlı biri olmama rağmen *“bana İsmâil’i ve İshâk’ı lütfeden Allah’a hamdolsun.”*

İbrâhim (a.s.), kendisine verilen bu nîmetin ne kadar büyük bir şey olduğunu göstermek ve şükrünü bildirmek maksadıyla İsmail ve İshâk’ın kendisine ihtiyarlık çağında lutfedildiğini özellikle belirtmiştir. Çünkü ihtiyarlık çağı, kısırlık çağıdır.

İsmail (a.s.)’ın bu adı almasının sebebi şudur: İbrâhim (a.s.) Allah Teâlâ’ya kendisine bir çocuk nasîb etmesi için yalvarırken: “πاِسْمَعْ يَاعِيلْ *İsma’ya Îl* (Allahım beni işit) diye duâ ediyordu. İbrânîce “عِيلْ *Îl*” Allah demektir. Allah da bir çocuk ihsan edince ona “İsmaîl” adını vermiştir. Nitekim *Meâlimü’t-Tenzîl*’de böyle geçmektedir.

İnsânü’l-uyûn’da ise şöyle der: İsmâil, İbranîce “مُطِيعُ اللّٰهِ” *Mutîullah* (Allah’a itâat eden)” demektir. Rivâyete göre İsmail doğduğunda İbrâhim (a.s.) doksan dokuz yaşındaydı.

Yine *İnsânü’l-uyûn*’da belirtildiğine göre İshak, İbrânîce bir isim olup ‘çok gülen’ demektir. Rivâyete göre İshak doğduğunda İbrâhim (a.s.) yüz on iki, İsmail ise on üç yaşındaydı.

“Şüphesiz Rabbim” her şeyimin mâliki ve sâhibi, *“duâyı işitendir.”* kabûl buyurandır.

Bu ifâde, bir kimsenin sözünü dikkate alıp önem verdiğinde söylenen: “Hükümdar onun sözünü işitti.” sözünden alınmıştır.

Burada İbrâhim (a.s.)’ın kendisine çocuk nasîb etmesi için Rabbine niyâz ettiğine işâret vardır. Nitekim başka bir âyette: **“*Rabbim, bana sâlih birini nasîb et.*”** (es-Sâffât, 37/100) dediği bildirilmektedir. İşte Allah çok daha büyük ve göz nûru olacak bir nîmet olması için çocuk olmasının ümid edilmediği bir zamanda İbrâhim (a.s.)’ın duâsını kabûl buyurup istediğini kendisine bağışlamıştır.

رَبِّ اجْعَلْنى مُقيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتى رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ﴿٤٠﴾

40. “Ey Rabbim, beni ve soyumdan bir kısmını namazı devamlı kılanlardan eyle; ey Rabbimiz! Duâmı kabûl et!”

“Ey Rabbim, beni ve soyumdan bir kısmını…”

İbrâhim (a.s.)’ın zürriyetinden bazısı için duâ etmesi, zürriyetinden bir kısmının kâfir olacağını Allah’ın bildirmesi ile bildiği ve önceki milletlerde Allah’ın âdeti böyle olduğu içindir. Bu ifâde, **“*Bu sözü ardından geleceklere devamlı kalacak bir mîrâs olarak bıraktı.*”** (ez-Zuhuf, 43/28) âyetine zıt gibi görünmektedir.

“Namazı devamlı kılanlardan eyle” ta‘dîl-i erkâna riâyet edenlerden kıl ya da

namaza devam edenlerden eyle yâhut namazı edâ edenlerden kıl.

Namazı devamlı kılmak, urûcu/mânevî yükselişi devam ettirmeye işârettir. Çünkü '*namaz mü'minin mi'racıdır.*" Bu tâbirle yine Allah ile Allah'ta seyre (seyr fillah billâh) devam etmeye işâret vardır.

"Ey Rabbimiz," beni ve zürriyetimden bir kısmını namaz kılan ve bunda sebat edenlerden, puta tapmaktan uzak duranlardan kılmanla ilgili bu *"duâmı kabûl et!"*

رَبَّنَا اغْفِرْ لِى وَلِوَالِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾

41. "Ey Rabbimiz! *(Amellerin)* hesap olunacağı gün beni, ana-babamı ve mü'minleri bağışla!"

"Ey Rabbimiz! (Amellerin) hesap olunacağı gün" yâni mükelleflerin amellerinin âdilâne bir şekilde hesâba çekilmesi sâbit olup gerçekleşeceği gün...

Burada 'hesâba çekilme', dosdoğru olmak bakımından ayakları üzere duran/kıyam eden birine benzetilerek istiâre yoluyla kullanılmıştır.

"Beni" yâni benden dinde evlâ olanı terk etme kabilinden olan kusurlarımı ve herkesin beşeriyyeti îcâbı yapmaktan kurtulamayacağı diğer şeyleri, *"ana-babamı"* ana-babasına yaptığı bu istiğfârı, onların durumu kendisine tam olarak açıklanmadan önce yapmıştır. Yâni, onlara duâ etmesi yasaklanmadan önce ve îmân edeceklerine dâir hâlâ ümidvar iken bu duâyı yapmıştır.

el-Kevâşî'de şöyle der: "İbrâhim (a.s.), anne ve babası henüz hayatta iken inanacaklarına ümid ederek ya da annesi müslüman olduğu için babasının da müslüman olmasını isteyerek bu duâyı yapmıştır. Âlimler İbrâhim (a.s.)'ın annesinin mü'min olduğunu açıkça zikreder. Bu sebeple bâzı kırâat âlimleri *"vâlideyye* (ana-babamı)" kelimesini, *"vâlidetî* (anamı) şeklinde okumuştur.

Hâfız **Süyûtî** der ki: "İbrâhim (a.s.)'ın amcasının ölümünden uzunca bir müddet sonra yaptığı *"Ey Rabbimiz! ... beni ve ana-babamı ... bağışla."* şeklindeki duâsından **"*İbrâhim'in babası için af dilemesi, sâdece ona verdiği sözden dolayı idi. Ne var ki onun Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı (teberrî).*"** (et-Tevbe, 9/114) âyetinde kâfir olduğu belirtilen ve kendisi için bağış dilemekten uzak kalması istenilen kişinin gerçek babası değil, amcası olduğu hükmü çıkarılabilir. Nitekim Araplar teyzeye anne dedikleri gibi amcaya da baba derler."

"Ve" gerek benim zürriyetimden gerekse başkalarından olan bütün *"mü'minleri bağışla."*

Âyette sâdece mü'min kadınlar bırakılarak mü'min erkeklerin zikredilmeleriyle yetinilmiştir. Çünkü kadınlar muhtelif hükümlerde erkeklere tâbidir. Bağışlanmak için yapılan bu duâya herkesin katıldığını göstermek için çoğul zamîri kullanılmıştır.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Kim duâsını bütün erkek ve kadın mü'minlere*

genelleştirirse duâsı kabûl edilir.” Şu halde kişilerin sâdece kendisi için duâ etmemesi sünnettir.

el-Esrâru'l-Muhammediyye'de şöyle der: “Bilesin ki imâmın duâ ederken çoğul siygası değil de tekil siygası kullanarak sâdece kendisi için duâ etmesi mekruhtur.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*Bir kul bir topluluğa imam olur da onları bırakıp sâdece kendisi için duâ ederse onlara hıyânet etmiş olur.*”[38] Bu hadîsi Sevban rivâyet etmiştir.

Esasen tek başına bile olsa evlâ olan, yine çoğul siyga kullanarak kendisine, ana-babasına, atalarına, çocuklarına, kardeşlerine, sâlih mü'min dostlarına niyet ederek onları da duâsına katmak, duâsının bereketine onları da nâil etmektir. Bütün bu şahısların himmetlerinin ve rûhânî teveccühlerinin bereketi de böylece duâ edene ulaşmış olacaktır.

Seleften hattâ Hz. Peygamber (s.a.)'den rivâyet edilir ki duâsını böyle genel tutan kimseye duâda andığı bütün mü'min erkek ve kadınların sayısınca hasene verilecektir. Yâni, duâ ederken onlara kalben niyet ettiği takdirde. Sen de bunu iyi anla ve bütün duâlarında bununla amel et.” *el-Esrâr*'ın ifâdeleri burada bitti.

et-Te'vîlât'ta şöyle der: *“Rabbimiz! (Amellerin) hesap olunacağı gün”* bugün, ezelde bütün nefislerin kemâliyyet ve noksâniyyetleri için Allah'ın hesâbından olan gündür. *“Beni, ana-babamı ve mü'minleri bağışla.”* Yâni kendi varlığımı görmemem için beni mağfiret sıfatınla örtüp yok et. Çünkü o benimle Sen'in arana giren bir perdedir.

Ey Câmî her iyi ve kötünün hamurunun mayası sensin
Her şeyden kurtulmak sana gerek ise kendinden kaç

Var oluşuma sebep olan babalarımla analarımı da bağışla ki bana perde olmasınlar, Sen'i görmemi engellemesinler.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: İbrâhim (a.s.) hem bağışlanmak için duâ ediyor hem de bunu kıyâmet gününe bağlıyor. Çünkü kıyâmet günü son gün olması hasebiyle o gün muhâsebe ve münâkaşadan kurtulmak insanı ebedî kurtuluşa ve çeşitli dereceleri kazanmaya götürür. Çünkü tahliyeden (تَخْلِيَة, temizlemeden, boşaltmadan) sonra mutlaka tahliye (تَحْلِيَة süsleme ve bezeme) gelir. Böylece daha mühim ve esas olan şey öne alınmış olmaktadır. Ayrıca bugünün şiddetinden dolayı da bağışlanma kıyâmet gününe bağlanmıştır.

Fudayl b. Iyâz da bu günün vereceği sıkıntıyı düşünerek şöyle demiştir: “Ben ne bir mukarreb/Allah yakın kılınmış bir meleğe, ne bir mürsel/Allah tarafından gönderilmiş peygambere, ne de sâlih bir kula imrenirim. Bunların hepsi de o günü ve o günün korkunçluklarını görmeyecek mi? Ben sâdece hiç yaratılmamış olana imrenirim. Çünkü o, kıyâmeti de, kıyâmetin korkunçluklarını da, sıkıntısını da görmeyecek.”

Ebu Bekir Vâsıtî der ki: “Biri hayatta, diğeri ölüm esnasında, öbürü de kıyâmet gününde olmak üzere üç devlet (saâdet) vardır. Hayattaki devlet, Allah'a itaâtle ömür

geçirmekle kazanılır. Ölüm esnasındaki devlet, Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına şâhidlik ederek rûhunun çıkmasıdır. Haşr esnasındaki devlet ise kabrinden çıktığı sırada bir müjdecinin gelip onu cennetle müjdelemesidir.

Allah bizi ve sizi saâdet ve inâyet ehli nazarında daha yükseği bulunmayan bu üç devlete nâil olanlardan eylesin.

---

[32]. *Kenzu'l-ummâl,* XII, 59

[33]. *Buhârî,* Cihad, 70; Rikak, 10; *İbn Mâce,* Zühd, 8

[34]. *Müslim,* Îman, 164; *Ebû Dâvud,* Büyü, 50; *Tirmizî,* Büyü, 72; *İbn Mâce,* Ticaret, 36; *Dârimî,* Büyü, 10; *Müsned,* II, 50, 242, 417; III, 466

[35]. Bk. *Zebîdî,* İthaf, X, 561

[36]. *Aclûnî,* II, 255

[37]. *Buhârî,* İstikraz, 10; Enbiya, 9; *Müsned,* I, 253, 347, 360; V, 121

[38]. *Ebû Dâvud,* Tahâret, 43; *Tirmizî,* Salât, 148; *İbn Mâce,* İkâmet, 31; *Müsned,* V, 250, 260, 261

ZÂLİMLERDEN HABERSİZ SANMA!

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ
تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ
إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾ وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ
الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ نُجِبْ
دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ
زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنْتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ
كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ
وَعِنْدَ اللّٰهِ مَكْرُهُمْ وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾

42. *(Rasûlüm!)* Sakın, Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Ancak, Allah onları *(cezalandırmayı),* korkudan gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne erteliyor.

43. Gönülleri bomboş olarak kendilerine bile dönüp bakamaz durumda, başları göğe dikilmiş bir vaziyette koşarlar.

44. Kendilerine azâbın geleceği, bu yüzden zalimlerin: "Ey Rabbimiz! Yakın bir müddete kadar bize süre ver de senin davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım" diyecekleri gün hakkında insanları uyar. *(Onlara denilir ki:)* "Daha önce, sizin için bir zevâl olmadığına, yemin etmemiş miydiniz?"

45. "*(Sizden önce)* kendilerine zulmedenlerin yurtlarında oturdunuz. Onlara nasıl muâmele ettiğimiz size apaçık belli oldu. Ve size misaller de verdik."

46. Onlar tuzaklarını kurdular. Oysa tuzakları dağları yerinden kaldıracak *(cinsten)* olsa bile onların tuzakları, Allah'ın yanındaydı *(Allah onların tuzaklarını bozar, cezâlarını verirdi.)*

Rasûlüm *"Sakın, Allah'ı zâlimlerin yaptıklarından habersiz sanma!"*

"اَلْحِسْبَانْ *el-Hisbân*" zannetmek, sanmak mânâsınadır. "Gaflet", insanı işlerin hakîkatine vâkıf olmaktan alıkoyan bir mânâdır. Âyetteki zâlimlerden maksad ise Mekkeliler ile diğer şirk ve zulüm ehlidir.

Hitâb, Rasûlullah (s.a.)'edir. Maksad O'nu içinde bulunduğu Allah'ı böyle sanmama durumunda sebatkâr kılmaktır. Tıpkı "***Asla müşriklerden olma!***" (el-Kasas, 28/87)

hitâbı gibi.

Aynı zamanda şu da bildirilmiş olmaktadır: Allah'ı habersiz sanmak kaçınılması o kadar gerekli bir husustur ki böyle bir zanda bulunması mümkün olmayan Hz. Peygamber (s.a.)'e bile yasaklanmıştır. Yâni Allah Teâlâ'yı zâlimlerin yaptıklarından habersiz sanmama hâline devam et! Müstehak oldukları o can yakıcı azap erteleniyor diye de üzülme.

"Ancak, Allah onları (cezalandırmayı), korkudan gözlerin dışarı fırlayacağı" hesaplarının görülmesini bekleyenlerin (ehl-i mevkıf) gözlerinin dikildiği, gördükleri şeyin dehşetinden dolayı göz kapaklarının donakaldığı *"bir güne erteliyor."* Bu cümle niçin öyle sanmaması gerektiğini açıklıyor. Yâni, Allah onlara vereceği azâbı bu evsâftaki korkunç bir gün için erteliyor.

Cenab-ı Hak burada, azâbı geciktirmesinin onların yaptıklarından habersiz olduğu ya da onları ihmâl ettiği için değil, daha şiddetli ve daha büyük bir azâba dûçar etmek için ertelediğini belirtiyor.

Âyetin işârî yorumu ise şöyledir: "*Sakın, Allah'ı zâlimlerin"* bugün *"yaptıklarından"* ezelde *"habersiz sanma!*" Yâni zâlimlerin yaptığı hiçbir şeyden Allah ezelde habersiz değildi. Aksine yaptıklarının tamamı O'nun eşsiz hikmetinden ötürü kazâ, kader ve irâdesiyle olmaktadır.

Allah Teâlâ, saâdet ehlinin saâdetini, şakâvet ehlinin de şakâvetini amellerine, amellerini de ömürlerine yerleştirmiştir. Ta ki her iki grub şer'î ve tabîî amelleri vâsıtasıyla kıyâmet günü saîdlerin menzillerinden bir menzile veya şakîlerin menzillerinden bir menzile ulaşsın. Bu sebeple kendilerini şakîler menziline ulaştıracak olan günahları daha fazla işlesinler diye Allah zâlimlerin işini ertelemektedir."

مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَاَفْـِٔدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾

43. Gönülleri bomboş olarak kendilerine bile dönüp bakamaz durumda, başları göğe dikilmiş bir vaziyette koşarlar.

"Gönülleri" kalbleri, sanki bütün şâgillerden boş olan havanın kendisi gibi hayret ve dehşetin fazlalığından akıl ve anlayıştan *"bomboş olarak kendilerine bile dönüp bakamaz";* her an yaptıkları gibi göz kapaklarını kapatamaz, hareket ettiremez, gözleri açık ve kapanmadan donakalmış *"durumda,"* hiçbir şeye iltifat etmeden dâimî sûrette bakmak sûretiyle *"başları göğe dikilmiş bir vaziyette"* tıpkı bir şeyden korkmuş ya da esir edilmiş birinin koşması gibi korku, zillet ve huşû içerisinde kendilerini çağırana doğru yönelip *"koşarlar."* Yâni kendilerini mahşer meydanına çağıran İsrafil'e doğru acele ederek koşarlar.

el-Kevâşî'de şöyle der: "Onlar içinde bulundukları o kötü durum sebebiyle ayaklarının bastığı yere ne dönebilirler ne de bakabilirler!"

Hasan Basrî'den rivâyet edildiğine göre kıyâmet günü insanların yüzleri göğe (havaya) doğru olur ve kimse başkasına bakamaz.

el-Kevâşî'de der ki: "Hulâsa bu günün dehşetinden gözler donakalır, başlar dimdik havada, kalpler ise bomboş nerede ise yok olacak vaziyette olacaktır. Allah seni de bizi de o günde sâbit eylesin."

Bu âyet, Rasûlullah (s.a.) için tesellî, mazlûma tâziye, zâlime ise tehdîd mâhiyetindedir.

Ahmed b. Hadraveyh: "Bana şefâat etme hakkı verilmiş olsaydı, önce bana zulmedene şefâat ederdim." dedi. Kendisine:

"–Bu nasıl olur?!" diye sorulunca şöyle cevab verdi:

"–Çünkü ben ana-babam sâyesinde nâil olamadığım bir şeye onun sâyesinde nâil oldum." Kendisine:

"–Nâil olduğun şey nedir?" diye soruldu. O da:

"–Sakın, Allah'ı zâlimlerin yaptıklarından habersiz sanma!" âyetindeki ilâhî tesellidir" dedi.

Mesnevî'de şöyle denilir:

Bir vâiz vardı... Minbere çıktı mı
Yol kesenlere duâya başlar,
Ellerini kaldırıp "Yarabbi, merhamet et!
Kötülere, fesâdçılara, isyancılara
Hayır sâhipleriyle alay edenlerin hepsine,
Bütün kâfir gönüllülere, kiliselerde bulunanlara."
Temiz kişilere hiç duâ etmez,
Kötülerden başkasına duâda bulunmazdı.
Ona "Hiç böyle bir âdet görmedik...
Sapıklara duâ etmek mürüvvet değildir" dediler.
Dedi ki: "Ben onlardan iyilik gördüm...
Bu yüzden onlara duâ etmeyi âdet edindim.
O kadar kötülükte bulundular, o derece zulüm ve cevr ettiler ki
Nihâyet beni şerden kurtardılar, hayra ulaştırdılar.
Ne vakit dünyâya yöneldimse
Onlardan eziyetler gördüm, meşakkatler çektim, dayaklar yedim.
Bu yüzden de iyilik tarafına kaçardım...
Beni o kurtlar yola getirirlerdi.
Benim iyiliğime onlar sebep oldular...
Bu yüzden ey akıllı adam onlara duâ boynumun borcudur!"

el-Kevâşî'de şöyle der: "Bazıları mazlûmun mazlûm olarak ölmesini kıyâmetin kopacağına delil saymışlardır."

Bir kayanın üstünde şöyle bir yazı bulunduğu söylenir:

Senin gözlerin uyuyor ama zulmettiğin kişi uyanık
Sana bedduâ ediyor; bilesin ki Allah uyumaz!

Sa'dî (k.s.) der ki:

Mazlûm uyumaz, sen onun âhından kork!
Mazlûmun seher vaktinde gönlünden çıkan nefesten kork!
Korkmaz mısın ki içi pâk ve saf olan adam gece,
Yanan ciğerini "Yâ Rab" diye çeker.
Ey aklı nâkıs olan kurt, korkmaz mısın?
Çünkü bir gün kaplan seni yere çarpar.

وَاَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَٓا اَخِّرْنَٓا
اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيبٍۙ نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَۜ اَوَلَمْ تَكُونُٓوا
اَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍۙ ﴿٤٤﴾

44. Kendilerine azâbın geleceği, bu yüzden zalimlerin: "Ey Rabbimiz! Yakın bir müddete kadar bize süre ver de senin davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım" diyecekleri gün hakkında insanları uyar. ***(Onlara denilir ki:)*** **"Daha önce, sizin için bir zevâl olmadığına, yemin etmemiş miydiniz?"**

Ey Muhammed! *"Kendilerine azâbın geleceği, bu yüzden zâlimlerin:"* şirk koşmak ve tekzib etmek sûretiyle zâlim olanların: *"Ey Rabbimiz! Yakın bir müddete kadar"* yâni çok fazla sürmeyecek bir zaman dilimi için *"bize süre ver de"* bizi dünyâya geri gönder ve mühlet ver.

Müfti Sa'dî şöyle der: "Herhalde bu ibârenin dizilişinde zımnen bulunan bir şey vardır. Takdiri ise şöyledir: "azâbımızı tehir ederek bizi yakın, yâni az süreli olan dünyâya geri döndür."

Kâşifî şöyle der: "Bizim azâbımızı tehir et, bizi dünyâya gönder ve onun müddetine yakın bir müddete kadar mühlet ver."

Ecellerimizi geciktir ve sâdece sana îmân edip dâvetine icâbet edebileceğimiz kadar bir süre kalalım.

"Senin dâvetine uyalım" sana yapılan çağrıya ve seni tevhîd etmeye icâbet edelim *"ve"* bize getirdikleri prensiplerde *"peygamberlere tâbi olalım."* Yâni 'dünyâda iken,

yapmadığımız dâveti kabûl etme ve peygamberlere uyma' işlerini telâfi edelim. *"diyecekleri gün"* yâni kıyâmet günü ya da ölecekleri gün *"hakkında insanları uyar."* bütün insanları bu hususta korkut. Çünkü ölecekleri gün, ölümün sekerâtı ile azâba uğrayacakları azab günlerinin ilkidir. Buradaki korkutma asıl olarak kâfirlere, ikinci olarak da azaba uğratılmayacak olsalar bile mü'minleredir.

Kınamak ve suspus etmek maksadıyla onlara denilir ki: *"Daha önce, sizin için"* içinde bulunup istifâde ettiğiniz nîmetlere *"bir zevâl olmadığına, yemin etmemiş miydiniz?"* Dünyâda size mühlet verilmedi mi? Gururlanıp kibirlenerek kendi dilinizle: "Bize zevâl yok!' diye yemin etmediniz mi?!

Onların bu sözü dille değil hâl lisânı ile söylemiş olması da muhtemeldir. O zaman mânâ şöyle olur: "Dünyâda iken sağlam binâlar yapmış, çok uzun emellere kapılmış ve kendinize bu hâlden başka bir hâle geçeceğinizi hiç telkin etmemiştiniz." Burada onlara verilen sürenin uzatıldığı hissettirilmektedir: "Hesap görmek üzere sizin için bu dünyâdan öteki dünyâya zevâl yoktur."

Buna göre birinci mânâ ölümü inkâr etmeleri, ikinci mânâ ise öldükten sonra dirilmeyi (ba's) inkâr etmeleri esas alınarak verilmiş oluyor.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle diyor: Bu ifâde ile tenâsühe/reenkarnasyona inananlara işâret vardır. Çünkü onlar, hem kendilerinin hem de dünyânın zeval bulmayacağına ve bir kimse öldüğü zaman rûhunun başka bir bedene geçtiğine inanırlar. İşte Allah bu cevabı vererek şöyle demiş oluyor: 'Sizi dünyâya gönderecek olsak yine tenâsüh görüşüne sarılacaksınız. Yine daha önceki gibi kendiniz için hiç zevâl olmadığına dâir yemininize geri döneceksiniz!"

et-Ta'rîfât'ta şöyle der: "Tanâsüh, ruh ile beden arasındaki zâtî aşktan dolayı rûhun bir bedenden ayrıldıktan sonra hiç ara vermeksizin hemen bir başka bedene girmesi (taalluk) demektir."

وَسَكَنْتُمْ فِى مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا

بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْاَمْثَالَ ﴿٤٥﴾

45. ***(Sizden önce)*** **kendilerine zulmedenlerin yurtlarında oturdunuz. Onlara nasıl muâmele ettiğimiz size apaçık belli oldu. Ve size misaller de verdik.**

Sizden önce Âd ve Semûd gibi gerek şirk koşarak gerekse çeşitli mâsıyetler işleyerek *"kendilerine zulmedenlerin yurtlarında"* onların irtikâb ettiği kötülükler yüzünden başlarına gelenlerin sizin başınıza da geleceğini kendinize telkin etmeden *"oturdunuz. Onlara nasıl muâmele ettiğimiz"* işledikleri zulüm ve fesâd yüzünden onlara nasıl cezâ verdiğimiz, nasıl helâk ettiğimiz, hem onların kalıntıları ile hem de mütevâtir haberlerle *"size apaçık belli oldu."*

“Ve size misaller de verdik.” Yâni, hem onların yaptıklarını hem de onlara yapılanları Kur’an-ı Azîm’de size açıkladık. Bunlar, bütün zâlimlere verilen darb-ı meseller gibi acâib ve nâdir şeylerdir. Bunları açıklamaktan maksadımız sizin ibret almanız, amellerinizi onların amelleriyle, âkıbetlerinizi de onların akıbetleriyle mukâyese ederek onlara dünyâda azap verilmiş olmasından hareketle size de âhirette azâb edileceği neticesini çıkarmanız ve içinde bulunduğunuz küfür ve mâsıyetten el etek çekmenizdir. Yâni siz bütün bunları dünyâda iken duymuş fakat ibret almamıştınız. Bugünden sonra dünyâya geri döndürülseniz bile öğütler size yine kâr etmeyecektir.

Mesnevî’de şöyle denilir:

Ey inatçı bu, gölcüğün hikâyesine benzer.
Ki onun içinde üç büyük balık vardı.
Birkaç balıkçı, o gölcüğün yanından
Geçtiler ve o balıkları gördüler.
Derhal koşup ağ getirmeye gittiler.
Balıklar duruma vâkıf olup hemen anladılar...
İçlerinden akıllı olan yola düştü;
Hiç de gidilmesi istenmeyen o güç yola yürüdü.
“Bunlarla danışmayayım” dedi
“Türlü, türlü fikirlerde bulunur, azmimi gevşetirler.
Yurtlarının sevgisine kapılırlar;
Tenbellikleri, bilgisizlikleri bana da sirâyet eder.
Danışmak için bir iyi ve diri kişi lâzım
Ki seni de diriltsin, fakat nerede öyle bir diri?
Ey yolcu yolcuyla danış, kadınla değil.
Çünkü kadının reyi seni topal eder.
Vatan sevgisinden dem vurma; durma, yürü.
Vatan oradadır, burada değil canım efendim!
O akıllı balık dedi ki: Bir yol bulayım da
Gönlümü şunlarla danışmadan, çekip çevireyim.
Kendine gel şimdi danışma zamanı değil;
Yola düş... Hz. Ali gibi kuyuya âh et.
O âhın mahremi pek azdır.
Geceleri git, hem de bekçi gibi gizlice yürü.
Bu gölcükten denize doğru git.
Denizi ara, şu girdabı bırak.
Göğsünü ayak yaptı da yola düştü çekingen balık,
O tehlikeli yerden ta nur denizine kadar yürüdü, denize ulaştı.
Ardına köpek düşen ceylan, bir damarı bile kalsa koşar ya
İşte o da onun gibi koşmaktaydı.

Artık köpek varken tavşan uykusuna dalmak hatâdır.
Zâten korkan adamın gözüne uyku girer mi?
O balık bir hayli zahmetler çekti, fakat sonunda
Emniyet ve âfiyet makamına yetişti.
Kendisini uçsuz bucaksız bir denize attı
Ki hiçbir yandan kıyısı görünmez.
Derken balıkçılar ağ getirdiler...
Yarı akıllının neşesi bozuldu, ağzının tadı kaçtı.
Dedi ki: Eyvahlar olsun.. Fırsatı kaçırdım,
Nasıl oldu da o yol gösterene arkadaş olmadım?
Fakat geçene acınmak hatâdır...
Gitti mi gider! Onu anmanın hiçbir faydası yoktur!
Öbür balık, o belâ çağında dedi ki,
Aklının gölgesinden ayrı düştüğü zaman
O, denize vardı, gamdan âzâd oldu.
Ben öyle bir iyi arkadaştan ayrıldım.
Artık onu düşünmeyeyim de kendime bir çare bulayım
Şimdi kendimi ölü göstereyim ben...
Suyun üstüne çıkayım; karnımı yukarı döndürüp
Sırtımı suya çevireyim de öyle durayım
Suda saman çöpü gibi akıp gideyim;
Yüzme bilen balık gibi yüzmeyeyim!
Kendimi ölmüş göstererek suya bırakıvereyim;
"Ölümden önce ölmek, azaptan emin olmaktır!"
Balık dediği gibi yaptı; sanki ölmüş gibi karnını yukarıya çevirdi.
Su, onu bazan aşağıya alıyordu, bazan da yukarıya atıyordu.
Tutmak isteyenlerin hepsi de hayıflanıyorlardı;
"Yazık!" diyorlardı. "En iyi balık ölmüş!"
Usta bir balıkçı onu tuttu;
"Tüh, yazıklar olsun; ölmüş!" diye onu yere attı.
Balık; sıçraya sıçraya gitti, gizlice kendini suya attı.
O ahmak balıkçı ise, orada bocalayıp duruyordu.
Derken, balıkçılar ağ attılar; balık ağ içinde kaldı.
Böylece ahmaklık, onu ateşin üstüne attı.
Ateş üstünde, bir tavanın içinde
Ahmaklığı yüzünden kızarmaya mecbur oldu.
O, yakıp kavuran ateşin harâreti ile yanıp yakılırken
Akıl ona; "Sana bir korkutucu gelmedi mi?" diyordu.
Ahmak balık; o işkencenin, o belanın içinde,
Âhirette kâfirlerin diyecekleri gibi; "Evet, geldi!" diyordu.

Sonra da: “Bu boyun kıran mihnetten,
Bu işkenceden kurtulsam,
Denizden başka bir yeri yurt edinmem;
Gölde, gölcükte yurt tutmam!”
O, nedâmet zahmetin sonucudur...
Define gibi parlak olan aklından geçmez.
O adam, tevbe eder ama akıl piri ona:
Geri ***döndürülseler yine yaparlar***[39] *diye bağırıp durur*

Şu halde mü’mine düşen, ölümü çok hatırlamaktır. Çünkü bir mü’minde şu altı özelliğin mutlaka bulunması gerekir:

1- Kendisini âhirete iletecek bir ilim,
2- Allah’a itâat hususunda yardım edecek, Allah’a karşı gelmekten sakındıracak bir dost,
3- Düşmanını tanıyıp ondan sakınmak,
4- İbret almasını sağlayacak bir ibret,
5- Kıyâmet günü hasım olmasınlar diye bütün yaratılmışlara âdil/insâflı davranmak,
6- Kıyâmet günü rezil olmamak için ölüm gelmezden önce ölüme hazırlık yapmak.

وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللّٰهِ مَكْرُهُمْ وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ

مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾

46. Onlar tuzaklarını kurdular. Oysa tuzakları dağları yerinden kaldıracak ***(cinsten)*** **olsa bile onların tuzakları, Allah’ın yanındaydı** ***(Allah onların tuzaklarını bozar, cezâlarını verirdi.)***

“Onlar tuzaklarını kurdular.” yâni, zulmedenler kendilerinden başka kimsenin gücü yetmeyecek şekilde hakkı ortadan kaldırmak ve bâtılı yerleştirmek için ellerinden gelen bütün gayreti göstererek ve bilinen tüm meşru sınırları çiğneyerek büyük bir tuzak kurdular. Böyle olduğu halde biz yine zulmedenlere yapacağımızı yaptık. *“Oysa tuzakları”* büyüklük ve şiddet konusunda *“dağları yerinden kaldıracak”* dağları oldukları yerden yok edecek seviyede ve bu şekilde hazırlanmış cinsten “*olsa bile onların tuzakları,”* hazırladıkları tuzaklarının karşılığı *“Allah’ın yanındaydı* (Allah onların tuzaklarını bozar, cezâlarını verirdi.)

el-İrşâd’da der ki: *“dağları yerinden kaldıracak olsa bile”* demek ‘tuzakları son derece sağlam ve kuvvetli olsa bile…’ demektir. Bu hususun ‘dağları yerinden kaldıracak’ şeklinde ifâde edilmesi, onun darb-ı mesel olmasından ileri gelmektedir.

[39]. bk. el-Enâm, 6/28

KİMSENİN YAPTIĞI YANINA KALMAZ

فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِه۪ رُسُلَهُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ ذُو انْتِقَامٍۜ ﴿٤٧﴾
يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ
الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى الْمُجْرِم۪ينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّن۪ينَ فِي الْاَصْفَادِۚ ﴿٤٩﴾
سَرَاب۪يلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُۙ ﴿٥٠﴾ لِيَجْزِيَ اللّٰهُ
كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْۜ اِنَّ اللّٰهَ سَر۪يعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هٰذَا بَلَاغٌ
لِلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوا بِه۪ وَلِيَعْلَمُٓوا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ اُو۬لُوا
الْاَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

47. O halde, sakın Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Çünkü Allah mutlak üstündür, kimsenin yaptığını yanına bırakmaz.

48. O gün yer başka bir yere çevrilir, gökler de başka göklere çevrilir. Bütün yaratılmışlar, tek ve gücüne karşı durulamaz olan Allah'ın huzûrunda görünürler.

49. O gün, günahkârları birbirlerine yaklaştırılarak zincirlere vurulmuş görürsün.

50. Onların gömlekleri katrandandır, yüzlerini de ateş bürümektedir.

51. Allah herkese kazandığının karşılığını vermek için *(onları diriltecektir.)* Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.

52. İşte bu *(Kur'an)*, kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak bir tek Tanrı olduğunu bilsinler ve akıl sâhipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara *(gönderilmiş)* bir bildiridir.

"O halde, sakın Allah'ın" zâlimlere de azâb edeceğine ve mü'minlere yardım edeceğine dâir *"peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma!"* Yâni bizim peygamberlerimize verdiğimiz sözden kesinlikle caymadığımıza dair kesin bilgin üzere devâm et.

"مُخْلِفَ وَعْدِه۪ رَسُولَهُ" ibaresi esasen "مُخْلِفَ رُسُلِه۪ وَعْدَهُ" şeklindedir. Bu şekilde "وَعْدِه۪" kelimesinin öne alınması, Allah kimseye verdiği sözden caymadığı halde nasıl en hayırlı ve seçkin kulları olan peygamberlerine verdiği sözden cayacağını bildirmek içindir.

Vaad, bir menfaat meydana gelmeden önce onun ulaştırılacağını haber vermektir.

"Çünkü Allah mutlak üstündür." Kendisine karşı hîle yapılamayacak kadar üstün, karşı gelinemeyecek kadar kudretlidir.

“*Kimsenin yaptığını yanına bırakmaz.*” dostları için düşmanlarından intikam alır.

el-Kâmûs’ta der ki: ‘Birisinden intikam aldı’ demek ‘Onu cezâlandırdı.’ demektir.

Meâlim’de **Hz. Ali** (r.a.)’dan naklederler ki bu âyet, zâlim Nemrud’un kıssası hakkındadır. Nemrud, İbrâhim (a.s.)’ın ateşten kurtulduğunu görünce:

“–İbrâhim’in ne büyük ilâhı varmış ki onu ateşten kurtardı. Ben isterim ki göğe doğru gideyim ve onu göreyim.” dedi.

Memleketin eşrâfı ona:

“–Gök gâyet yüksektir. Göğe gitmek kolay olmaz.” dediler.

Nemrud onların sözüne kulak asmadı ve gâyet yüksek bir köşk yapılmasını emretti. Üç sene içinde gâyet yüksek, yüksekliği beş yüz bin arşın ve genişliği iki fersah olan bir kule yapıldı.

Nemrud o kuleye çıktı. Göğü yerden nasıl görüyorsa yine öylece gördü. Ertesi gün kuleden ayrıldı. Ardından korkunç bir rüzgar esti ve kuleyi temelinden kopardı. O yüksek kule yıkılınca çok mahlûk helâk oldu. Nemrûd hiddetlendi ve:

“–Ben göğe çıkacağım ve benim kulemi yıkan İbrâhim’in ilahıyla cenk edeceğim.” dedi.

İmdi dört akbaba besledi, sonunda iyice kuvvetlendiler. Dört köşeli bir sandık yaptırdı. Sandığa biri üstten biri alttan iki kapı yaptırdı. O sandığın dört tarafına aşağı yukarı hareket edebilen dört mızrak astırıp hazır etti. Ardından akbabaları aç bıraktılar, birkaç gün bir şey yedirmediler. Dört murdar leşi mızrakların başına taktılar. Sandığın dört tarafına o dört kuşu vücûdlarından bağladılar. Kuşlar çok aç olduklarından murdar leş tarafına yukarı doğru meylederek uçtular. Sandığı da kendileriyle berâber havaya kaldırdılar.

Sandıkta Nemrud ile veziri vardı. Oradan göğe doğru havalandılar. Bir gece bir gündüzden sonra Nemrud yukarıda olan kapıyı açtı. Göğü yerden nasıl görüyorsa yine o hal üzere gördü. Nemrûd vezirine alttaki kapıyı açmasını söyledi ve “Bak bakalım ne görüyorsun?” dedi. O da baktı ve “Sudan başka bir şey görmüyorum.” diye cevap verdi.

Bir gece bir gündüz daha gittiler. Sonra üstteki kapıyı açtı. Evvelki gün göğü nasıl gördüyse yine öyle gördü. Veziri de alttaki kapıyı açtı. Duman ve karanlıktan başka bir şey görmedi. Nemrud korktu. Bunun üzerine, ‘ey azgın nereye gitmek istiyorsun?!’ diye ona nidâ edildi.

İkrime şöyle diyor: “Bu sandukada onunla birlikte bir de bir delikanlı vardı. Yanına yay ve ok almıştı. Delikanlı bir ok attı. Ok, kendisini havadaki bir denizden bırakan bir balığın kanına bulanmış olarak sandukaya geri döndü. Okun vurduğu şeyin bir kuş olduğu da söylenir. Genç bunu görünce ‘Şimdi gök tanrısının işini bitirdim!” dedi.

Nemrud daha sonra berâberindeki delikanlıya odunları düzeltip etleri de ters çevirmesini emretti. Delikanlı emredileni yapınca, kartallar sandukayı aşağı indirdi. Dağlar sandukanın ve kartalların çıkardığı sesi duyarak korktular. Gökte bir hâdise meydana geldiği ve kıyâmetin koptuğu zannına kapıldılar. Neredeyse yerlerinden sökülüyorlardı. İşte onların hîlelerinden maksad budur.

Denilir ki ilk kez zorbalık eden, insanları baskı altına alan, kötü işleri âdet haline getiren ve ilk defa taç giyen kimse Nemrud'dur. Allah onu genzine giren bir sivrisinekle helâk etti. Sivrisineğin kırk gün süren ezâ ve işkencesinden sonra da öldü.

Bir hasım ki O'nun tarafına ok attı
O hasmın işini görmeye bir sinek yetti

Mesnevî'de şöyle denilir:

Nefsini alçak gören kişiye ne mutlu!
Serkeşlikle dağ gibi baş kaldıran kişinin de vay haline.
Ona kulluk etmek, sultanlıktan iyidir.
Çünkü "Ben ondan üstünüm." (el-A'râf, 7/12) sözü, şeytan sözüdür.
Be aşağılık, Âdem'in kulluğu ile İblis'in kibrine bak da
Aradaki farkı gör. Âdem'in kulluğunu seç.

Ey mü'minler! Nerede nebiler ve rasûller? Nerede mukarreb velîler? Nerede geçmiş krallar ve mütekebbir zorbalar? Size ne oluyor da onlara bakıp ibret almıyorsunuz!? Eğer aklınız çalışıyorsa tâatler konusunda gayret edin ve Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz olarak verileceği ve kimseye haksızlık edilmeyeceği günden sakının!

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ

الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾

48. O gün yer başka bir yere çevrilir, gökler de başka göklere çevrilir. Bütün yaratılmışlar, tek ve gücüne karşı durulamaz olan Allah'ın huzûrunda görünürler.

"O gün yer başka bir yere çevrilir, gökler de başka göklere çevrilir." Şu bilinen yeryüzünün bilinmeyen başka bir yere, göklerin de başka göklere çevrileceği günü zikret. Haşr, bu çevrilme sırasında karanlıkta henüz köprü kurulmamışken ya da şu rivâyette belirtildiği üzere insanlar sıratın üzerinde iken meydana gelecektir.

Hz. Âişe (r. anhâ)'dan rivâyet edildiğine göre kendisi Hz. Peygamber (s.a.)'e:

"–Ey Allah'ın Rasûlü! Kıyâmet günü siz âile ferdlerinizi hatırlayacak mısınız?' diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.):

"*–Üç yerde hatırlamayacağım: Sıratta, kitapların verilişi sırasında ve ameller tartılırken*." diye cevap verdi. Hz. Âişe devamla şöyle diyor:

"–Dedim ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Yerin bir başka yere çevrileceği gün insanlar nerede olacak?" Hz. Peygamber (s.a.):

"*–Bana senden önce kimsenin sormadığı bir şeyi sordun. O gün insanlar sırat üzerinde olacaklar*." buyurdu.[40]

Çevirme, gümüş paraların altın paraya çevrilmesinde olduğu gibi zât itibâriyle de olur, sıfatları itibâriyle de olur. Nitekim bir halkayı eritip şeklini değiştirdiğiniz zaman 'Halkayı yüzüğe çevirdim.' dersiniz. Âyetin her iki mânâyı da taşıması muhtemeldir.

Kurtubî, *el-İfsâh* adlı eserin müellifinden naklen diyor ki: Yer ile gök iki kez çevrilir. İlkinde sâdece sıfatları değiştirilir. Bu, herkesin kendisinden geçeceği nefhadan önce olur. Gökteki yıldızlar teker teker dökülür. Güneş ile ay tutulur, yâni parlaklıkları gider. Gök, bir kez erimiş yağ gibi bir kez de erimiş mâden gibi olur. Yer yarılıp dağlar bulut gibi havada gider. Vâdîler dümdüz olur, ağaçlar sökülür ve böylece yer dümdüz, bomboş olur.

İkinci çevrilmede ise göklerle yerin zâtları/mâhiyetleri değişir. Bu ise insanlar mahşerde durdukları sırada meydana gelir. Yer, üzerinde hiçbir masıyetin işlenmediği gümüşten bir yere çevrilir. İşte *"es-sâhire"* (meydan) ***"Birden bire kendilerini mahşerde buluverirler."*** (en-Nâziât, 79/14) burasıdır. Gökler ise **Hz. Ali**'den nakledildiği üzere altından gökler haline gelir."

Âyetin işârî mânâsı ise şöyledir: Beşeriyet arzı (yeri) kalblerin arzına çevrilir. Yerin karanlıkları kalblerin nurları ile yok olur. Sırların gökleri ise ruhların göklerine çevrilir. Çünkü ruhların güneşleri sırların yıldızlarına tecellî ettiği zaman sırların yıldızlarının parlaklığı, ruhların güneşlerinin güçlü ışıkları sâyesinde yok olup gider. Hattâ mecâzî varlık arzı bile rubûbiyyet nurlarının hakîkî varlık nurlarının hakîkatleri olarak tecellî edip aydınlandığı zaman değişir. Nitekim bir âyette ***"Yer, Rabbinin nûruyla aydınlandı."*** (ez-Zümer, 39/69) buyrulmuştur.

"Bütün yaratılmışlar, tek ve gücüne karşı durulamaz olan Allah'ın huzûrunda" O'na hesap vermek ve yaptıklarının karşılığını almak için *"görünürler"* yâni kabirlerinden çıkarlar.

"*Bugün hükümranlık kimindir? Tek ve Kahredici Allah'ındır.*" (el-Mü'min, 40/16) âyetinde olduğu gibi durumun son derece zor olduğunu göstermek maksadıyla Allah Teâlâ bu iki vasıfla tavsîf edilmiştir. Çünkü emir, hiç kimsenin yenemeyeceği dâimî bir gâlibe âid olursa, hiç kimse başkasından yardım ve imdat isteyemez.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şeyhimin (k.s.) bu âyet hakkında şöyle dediğini işittim: "Bu çok zarif bir tertiptir. Çünkü zât-ı ahâdiyyet vahdeti/birliği ile kesreti/çokluğu, kahrı ile eserleri yok eder. Böylece her şey yok olur. Allah Teâlâ'dan başka bir şey kalmaz."

el-Mefâtîh'de şöyle der: *"el-Kahhâr"*, kudretine boyun eğmeyen, hükmüne râm olmayan ve tutup yakalaması karşısında âciz kalmayan bir tek varlık bile olmayan demektir.

*"el-Kahhâr"*ın zorbaları zelil eden ve onları helâk ederek bellerini kıran mânâsında olduğu da söylenir.

❀

وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾

49. O gün, günahkârları birbirlerine yaklaştırılarak zincirlere vurulmuş görürsün.

Allah'ın huzûruna çıktıkları *"o gün, günahkârları birbirlerine yaklaştırılarak zincirlere vurulmuş görürsün."* Yâni günahkârlar bozuk inançlarda müşterek oldukları gibi birbirlerine yaklaştırılarak zincirlerle bağlanırlar. Yahut kendilerini aldatan şeytanlara yaklaştırılırlar. Ya da elleri ve ayakları zincirlerle boyunlarına yaklaştırılarak bağlanırlar.

سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشَى وُجُوهَهُمُ النَّارُ ﴿٥٠﴾

50. Onların gömlekleri katrandandır, yüzlerini de ateş bürümektedir.

Tefsirlerde şöyle denir: Katran, ardıç ağacından çıkartılıp pişirilen ve uyuz develerin iyileştirildiği bir maddedir. Sertliği sâyesinde uyuzu yakıp yok eder. Bazen sıcaklığı tâ karna kadar ulaşır. Pis kokulu simsiyah bir madde olup ateşin tutuşmasını hızlandırır. Cehennemliklerin derisi onunla boyanır.

Katranın cehennemliklerin derisini kaplaması, gömlek vazifesi görmesi gibi anlatılıyor. Çünkü bu durumda azâbın dört çeşidi de aynı anda meydana gelmiş oluyor.

Bu azaplar; katranın yakıp kavurması, ateşin derilerini yakmasını çabuklaştırması, insanı dehşete sürükleyen bir renge sebebiyet vermesi ve leş gibi bir kokudur. Ayrıca iki katran arasındaki farklılık iki ateş arasındaki farklılık gibidir. Çünkü bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Sizin şu ateşiniz cehennem ateşinin yetmişte biri kadardır.*"[41] Siz katranı da buna kıyaslayın. Dünyâda, âhirette ve ikisi arasında Allah'ın bütün azâbından yine kendisine sığınırız!

et-Tibyân'da der ki: Âhirette ki katran, cehennemliklerin bedenlerinden akan sıvıdır.

Kırâat imâmı **Yakûb**'un bu kelimeyi (***min katri ân***) şeklinde okuduğu rivâyet edilir. Buna göre (katr) eritilmiş bakır ya da sarı mânâsında (***ân***) ise son derece sıcak mânâsında olur.

"Yüzlerini de ateş kaplar" yâni katrana bulanmış derilerini yakmakta olan ateş yüzlerini de sarıp daha yukarılara çıkar. Çünkü onlar yüzleri ile Hakk'a yönelmemiş ve yüzlerinin arkasında bulunan ve düşünüp ibret almaları için yaratılmış olan şuûr ve hislerini ibret yönünde kullanmamışlardır. Bu ateş ayrıca kalplerinin de tâ içlerine işler. Çünkü kalpleri ma'rifet bakımından boş olup tamâmen cehâletle doludur.

Bahru'l-ulûm'da şöyle denilir: *"Yüz"* kelimesi ile mecâzen bütün vücûd ve zât anlatılır. Bu, hakîkî mânâsından daha beliğdir. Yâni, ateş onların bedenlerini sarıp sarmalar. Çünkü hatâları da vücûdlarının her tarafından sâdır olmuştu. Dolayısıyla hatâları nisbetinde, hattâ hatâda ısrâr ve devamları nisbetinde hatâlarının karşılığını görürler.

لِيَجْزِيَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْۜ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾

51. Allah herkese kazandığının karşılığını vermek için *(onları diriltecektir.)* Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.

"Allah herkese kazandığının karşılığını vermek için" onları diriltecektir.

Bu ifâde mahzûf bir fiile müteallık olup takdîri şu şekildedir: "Allah bütün bunları cehennemliklere her suçlu amelinin tam karşılığını alması için kazandığı (yaptığı) küfür ve masıyet çeşitleriyle cezâlandırılmış olsun diye yapacaktır.

"Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir." Çünkü birinin hesabını görmek O'nu başka birinin hesabını görmekten alıkoymaz. Bu sebeple O herkesin hesabını düşünülebilecek en kısa zamanda bitirir ve hesaplarının karşılığını tam olarak verir. Ya da 'çok hızlı bir şekilde hemen gelen' demektir.

et-Te'vîlât'ta şöyle denilir: *"O gün,"* o tecellî günü *"günahkârları"* ki bunlar Hak'tan yüz çevirme ve şehvetlere uyma hususunda nefislere muvâfakat ederek onlara tâbi olan suçlu ruhlardır. *"Birbirlerine yaklaştırılarak"* nefislerin kötü ve hayvânî sıfatlarından olan *"zincirlere vurulmuş"* zincirlere, nefislerle birlikte bağlanmış bir vaziyette *"görürsün."* Allah'ın huzûruna çıkıp görünecek güçleri yoktur.

"Onların gömlekleri katrandandır" Gömlekleri, mâsıyet ve nefsânî karanlık katranlarındandır. Bu katran gömlekleri yüzünden Allah'tan perdelenmiş bir hâldedirler. *"Yüzlerini de ateş bürümektedir."* Hasret, ayrılık ve mahrûmiyet ateşi bütün benliklerini kaplamıştır.

"Allah herkese" yâni, her ruh nefisle berâberlik ve ona muvâfakat ile *"kazandığının karşılığını vermek için (yapmaktadır.) Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir."* Ruhların hesabını dünyâda iken çabucak görür. Nefislere tâbi olarak kazandıkları körlük, sağırlık, cehâlet, gaflet, Allah'tan uzaklık ve bunlara benzer âfetlerin karşılığını ise kıyâmet gününden önce verecektir."

هٰذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوا بِهٖ وَلِيَعْلَمُوا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ

اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

52. İşte bu *(Kur'an),* kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak bir tek Tanrı olduğunu bilsinler ve akıl sâhipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara *(gönderilmiş)* bir bildiridir.

“İşte bu” içindeki bütün öğütler ve çeşitli anlatım tarzlarıyla bu Kur’an, *“kendisiyle uyarılsınlar,”* yâni kendisinden nasîhat almaları ve uyarılmaları husûsunda insanlara kâfîdir. *et-Te’vîlât*’da der ki: “Bedenlerinden ayrılmadan önce bu tebliğ ile uyanıp ondan istifâde etsinler. Çünkü ölerek uyanmak, fayda vermez.”

Bu Kur’an’daki âyetler üzerinde düşünerek *“Allah’ın ancak bir tek Tanrı olduğunu”* yâni O’nun hiçbir ortağı bulunmadığını *“bilsinler”* O’nun dışındaki dünyâ, hevesler, şeytan ve benzeri mâbûdlara tapınmayıp Allah’a kulluk etsinler *“ve akıl sâhipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar”* yâni daha önceden yapıyor oldukları Allah’ın kullarıyla olan iş ve muâmelelerinden olan tevhîd ve diğer amellerinden ibret alsınlar, böylece kendilerini alçaltacak olan kâfirlerin sâhip olduğu sıfatlardan çekinip uzak dursunlar, kendilerini koruyacak hak inançlarla ve sâlih amellerle zırhlanmaya baksınlar *“diye insanlara (gönderilmiş) bir tebliğdir.”* Öğüt verme ve hatırlatma bakımından insanlara kâfîdir.

Beydâvî der ki: “Bilesin ki, noksanlardan münezzeh olan Allah bu tebliğin şu üç faydasını zikretmiştir ki kitaplar indirmesinin gâye ve hikmeti de bunlardır: Peygamberlerin insanlar için kemâle erdirilmesi, kemâlinin zirvesini tevhîdin oluşturduğu nazarî kuvvenin kemâle erdirilmesi ve takvâ elbisesiyle zırhlanmak demek olan amelî kuvvenin sâlih bir hâle getirilmesi.

Bahru’l-ulûm’da şöyle denilir: *“Akıl sâhipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar…”* yâni akıl sâhipleri ibret ve öğüt alsınlar da Allah’ın emir ve yasaklarını muhâfaza hususunda O’ndan çekinerek O’nu tercih etsinler. Gelmiş-geçmiş tüm akıl sâhiplerine tavsiye edilen şey budur. Allah Teâlâ buyurur ki: ***“Sizden önce kendilerine kitap verilenlere ve size ‘Allah’tan korkun’ diye emrettik.”*** (en-Nisa, 4/131) İbret alana sâdece bu bile yeter. Allah Teâlâ herkese aklının derecesine göre karşılık verecektir.”

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*Cennette nurdan bir şehir vardır. Bu şehre ne Allah’a yakın kılınan bir melek ne de Allah tarafından gönderilen bir peygamberin nazarı ilişmiştir. Bu şehirdeki tüm köşkler, odalar, eşler ve hizmetçiler de nurdandır. Allah bu şehri akıllılar için hazırlamıştır. Allah cennetlikleri cehennemliklerden ayırdığı zaman akıl sâhiplerini de ayırır ve onları bu cennete koyar. Her topluluğu akılları nisbetinde mükâfâtlandırır. Bu yüzden yeryüzünün doğusu ile batısı arasındaki mesâfenin bin katı kadar dereceleri farklı olur.*”[42]

Fakir **(Bursevî)** der ki: “Burada ‘akıllılar’ ile her ne kadar akıllarının ve Allah’ı bilmelerinin farklılığına göre farklı farklı mertebelerde olsalar da Allah Teâlâ’yı başkalarına tercih edenlere işâret edilmiştir. “*Cennet ehlinin çoğu saf gönüllülerdir. Akıllılar ise illiyyûndadır.*”[43] hadîsinde kasdedilenler de bunlardır.

Şu halde ebleh, Allah’ı ve O’na yakınlığı değil cenneti ve cennet nîmetlerini tercih eden kişidir. Çünkü o, şer’î muâmelelere göre kulluk eder. Ârif ise ilâhî sırlara göre kulluk eder. Ârif, âbidden üstündür. Görmez misin ki ârifin makamı nurdan, âbidinki ise cevherdendir. Nur ise letâfet konusunda cevherden üstündür.

Kemâl Hocendî der ki:

Bize tûbâ gamı ve cennet temennîsi yoktur
Ehil olmayan insanın himmeti alçak olur

Molla Câmî de şöyle der:

Ey elinde olan, tüm varlıkların mânevî hükümranlığı!
Ne mutlu yarınki rızkı husûsunda Sen'den râzı olana
Gönlümün senden başka murâdının olmaması bana yeter
Sen gönlümün murâdını ister ver ister verme

Allah bizi, koyduğu sınırları muhâfaza konusunda O'nu başkalarına tercih eden, onun öğüt ve nasîhatlarından ibret alan, ölümünde ve hayâtında her şeyi sırf O'nun için yapan kullarından eylesin. Bize Râsûlü Muhammed'in ve o tertemiz âilesinin nâil olduğu af ve rızâ şerefini nasîb eylesin. Âmîn![44]

---

[40]. *İbn Kesîr,* Tefsir, II, 543
[41]. *Buhârî,* Bed'ül-Halk, 10; *Tirmizî,* Cehennem, 7; *İbn Mâce,* Zühd, 38; *Dârimî,* Rikak, 120; *Muvatta,* Cehennnem, 1
[42]. *İbn Arrak,* Tenzîh, I, 223
[43]. *Münâvî,* II, 79
[44]. Kerîm olan Allah'ın yardımıyla İbrâhim sûresinin tefsiri, 1103/milâdi yılının Zülhicce ayının birinci gününün sabahında 8 Ağustos 1692 tarihinde tamam oldu.

سُورَةُ الحِجْرِ

15- HİCR SÛRESİ

Hicr sûresi, 99 âyet olup 87'si Medine'de, diğerleri Mekke'de inmiştir. Hicr, bir yer adıdır. 80-84. âyetlerde Hicr'den bahsedildiği için sûreye bu ad verilmiştir.

YAKINDA BİLECEKLER…

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْاٰنٍ مُبِينٍ ﴿١﴾ رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ
كَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٢﴾ ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْاَمَلُ فَسَوْفَ
يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. Elif. Lâm. Râ. Bunlar Kitab'ın ve apaçık bir Kur'an'ın âyetleridir.

2. İnkâr edenler zaman zaman, keşke biz de müslüman olsaydık, diye arzu ederler.

3. Onları bırak; yesinler, eğlensinler ve boş ümit onları oyalaya dursun. *(Kötü sonucu)* yakında bilecekler!

"Elif. Lâm. Râ." Bu harfler, bu sûrenin adıdır. Ulemânın cumhûru bu görüştedir. Yâni; 'Bu sûrenin adı Elif Lâm Râ diye adlandırılmıştır' demektir.

Kâşifî der ki: "Hurûf-i mukattaa hakkında âlimlerin görüşleri çoktur. Hepsi şunda ittifak ettiler ki bu hurûf-i mukattaa hakkında mutlak olarak söz söylemek, cür'et yolunu tutmaktır, yoksa işin aslını ve hakîkatini kimse bilmez.

*Yenâbi'*de belirtildiğine göre Hz. Ömer Fâruk (r.a.)'a bu harflerin mânâsını sordular. O şöyle cevap verdi: "Eğer bu harfler hakkında söz söylersem zorlamada bulunmuş olurum. Hak Teâlâ kendi peygamberine şöyle buyurmuştur: "***De ki: …Ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim.***" (Sâd, 38/86)

Fakir **(Bursevî)** der ki: Hz. Ömer'ül-Fâruk (r.a.) bu harfler hakkında konuşmayı, tekellüf/zorlama kabilinden saymış, sahih bir zevk ve sağlam bir meşreble bilinebilecek şeylerden olmadığını söylemiştir. Lisan, bu tip şeylerin gerçek mânâsını ifâde etmekten âcizdir. Çünkü lisan mânâ ve hakîkatlerin değil, harf ve lâfızların kalıbıdır. Oysa sınırsız sayıdaki mânâ ve hakîkatin böyle sınırlı olan kalıplarla ifâde edilmesine imkân yoktur.

Burada genel olarak hurûf-i mukattaa hakkında konuşulabileceği ihsâs ediliyor. 'Bu harfler, Allah Teâlâ'nın ilmini kendisine has kıldığı sırlardandır." diyen kimsenin sözü ise Kur'an'ın hakîkatlerini kavramaktan âciz, bu konuyu zevk ile/tadarak bilmekten, müşâhede ve ıyân âleminin ilminden uzak kimselerle alâkalıdır. Yoksa Allah'ın, ilmini kendine has kıldığı şeyler, ancak mümteni/imkân dışı varlıklardır. Onlar ise varlığın kokusunu bile almamış, bilakis gizli ilmin gaybında kalmış bulunan muhal şeylerdir. Bu

harfler ise öyle değildir. Çünkü onlar ayn âlemi'nde ortaya çıkmıştır. Böyle olan şeylere ise ekmel/en kâmil kimselerin bilgisi mutlaka taalluk eder. Çünkü bu onların gücü dâhilindedir. Yaratan ile yaratılanın ilmi arasındaki fark, Yaratan'ın ilminin genel ve her şeyi kuşatan bir ilim olmasına karşılık, yaratılanınkinin bu özellikte olmamasıdır. İyi anla, Allah seni doğru yola iletsin.

Bazıları derler ki: Her harf bir isme işârettir. Şöyle ki: 'Elif Lâm Râ'da Elif Allah ismine, Lâm Cibrîl ismine, Râ ise Rasûlullah (s.a.)'in ismine işârettir. Yâni, bu kelâm Allah Teâlâ'dan Cibrîl vâsıtasıyla Rasûlullah (s.a.)'e ulaşmıştır, demektir.

"Bunlar" bu şânı yüce sûre, mutlak olarak kitâp adını alma özelliğini tekelinde bulundurmaya lâyık olan kâmil *"Kitab'ın ve apaçık"* ihtivâ ettiği hikmet ve maslahatları, yahut doğru yol ile azgınlık yolunun yahut da hak ile bâtılın, helâl ile harâmın neler olduğunu ortaya koyan ya da mucize olduğu apaçık ortada olan yahut düşünenler açısından mânâsı âşikâr olan ya da kendilerine indirilenlerin dil ve üslûblarına uygun olarak indirildiği için açık olan şânı yüce *"bir Kur'ân'ın âyetleridir."* Yâni bu âyetler bütün Kur'an'ın yahut o âna kadar indirilmiş bulunan Kur'an âyetlerinin ya da levh-i mahfuzdaki âyetlerin bir bölümüdür.

Kur'an lâfzının Kitab lâfzına atfı iki sıfatın yekdiğerine atfı kabilindendir. Yâni o hem yazılmışlık hem de okunmuşluk vasıflarını kendinde toplayan bir kelâmdır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Bunlar'* lâfzı, *"Elif Lâm Râ"*ya işârettir: Yâni bu harflerden her biri "*Kitab'ın*" âyetlerinden birinin bir harfidir. O kitabın âyetleri de "*apaçık bir Kur'ân'ın âyetleridir.*" Buna göre *Elif,* اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُ "***Allah ki O'ndan başka ilah yoktur. O, diridir, kayyûmdur (yarattıklarını koruyup yönetendir).***" (el-Bakara, 2/255); *Lâm,* وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ "***Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar.***" (el-Feth, 48/14) âyetine; *Râ,* ise رَبَّنَا ظَلَمْنَا "***Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik.***" (el-A'râf, 7/23) âyetine işâret etmektedir. Cenab-ı Hak bu üç âyete bu üç harf vâsıtasıyla yemin ettikten sonra "*apaçık bir Kur'ân*" ifâdesiyle de bütün Kur'an'a yemin ediyor."

رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٢﴾

2. İnkâr edenler zaman zaman, keşke biz de müslüman olsaydık, diye arzu ederler.

Kur'an'ı ve onun Allah katından gelmiş olduğunu *"inkâr edenler"* âhirette *"zaman zaman,"* dünyâda iken *"keşke biz de müslüman olsaydık,"* yâni Allah'ın hükümlerine, emir ve yasaklarına teslim ve râzı olsaydık *"diye arzu ederler."* Yâni müslüman olmayı isterler.

Onlar hakkında gaib (üçüncü şahıs) siygası kullanılması, inkâr edenlerin

kendilerinden haber verilenler olmasından ileri gelmektedir. Doğrudan onların sözleri aktarılmış olsaydı, *'keşke müslüman olsaydık!'* buyrulurdu.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kıyâmet günü gelip de cehennemlikler ile Allah'ın dilediği kadar ehl-i kıble berâberce ateşe atıldığı zaman kâfirler cehennemdeki ehl-i kıbleye: 'Siz müslüman değil miydiniz?' diye sorarlar. Onlar da: 'Evet' derler. Kâfirler: 'Şu halde müslüman olmanızın size bir faydası olmamış, siz de bizimle berâber ateştesiniz!' derler. Ehl-i kıble: 'Bizim günahlarımız vardı, onlardan dolayı burada alıkonulduk.' derler. Üstün rahmeti sebebiyle Allah kâfirlere gazab eder ve cehennemdeki bütün ehl-i kıblenin oradan çıkarılmasını emir buyurur. İşte o zaman kâfirler müslüman olmuş olmayı arzu ederler."*[45]

Başka bir hadiste ise şöyle buyrulur: *"Rab Teâlâ o kadar merhamet eder ve kendisine o kadar şefâat için mürâcaat edilir ki sonunda: "Müslümanlardan olan herkes cennete girsin!" buyurur. İşte kâfirler o zaman müslüman olmuş olmayı temenni ederler."*[46] Yâni en şiddetli bir temennî ve arzu ile isterler.

Aslında onların müslüman olma arzusu, belli bir vakte mahsus değildir. Bilakis cehenneme girmeden önce ve sonra yaşadıkları her an devam eder.

Bâzıları der ki: Fâsıklık edenler itâatkâr olmuş olmayı, tembellik edenler çalışkan olmuş olmayı, gâfillik edenler de zâkir olmuş olmayı arzu ederler.

Eğer ölen miskin dile geleydi
Feryâd ve inleme ile figan ederdi
Ki: Ey diriler, söz söylemeye imkân olduğu sürece
Ölmüş adam gibi dudakları birbirine bağlama
Çünkü bizim günlerimiz gaflet ile gitti
Sen bâri birkaç nefesi fırsat say, fırsatı kaçırma

Abdullah b. Mübârek der ki: Şu dünyâyı bırakıp giden mü'min olsun kâfir olsun herkes mutlaka pişmanlık duyar ve kendisini kınar. Kâfir aldığı kötü karşılığı gördüğü, mü'min ise hizmetin gereğini yerine getirmek, haramı terk etmek ve nîmete şükretmek hususlarındaki eksikliklerini gördüğü zaman pişman olur ve kendisini kınar.

İbnü'l-Arcî der ki: "Âyetteki inkâr, nîmeti inkâr/nankörlük etmektir. Yâni Allah'ın yanlarındaki ve üzerlerindeki nîmetlerini bilmeyenler, birçok defa şükreden, Allah'ın fazl ve minnetini görerek tanıyan kimselerden olmayı arzu ederler.

Fakir **(Bursevî)** der ki: "Küfr lâfzı, Allah'ın birliğini inkâr etme ve nîmete nankörlük etme manâlarına şâmil ise de âyet esas itibâriyle ilk mânâ hakkındadır. Kur'ân'ın işâretleri ve muhtemel delâletleri kabilinden olan ikinci dereceden mânâlar konusunda ise bir zorluk yoktur. Şu halde sana düşen hepsiyle amel etmektir. Çünkü bu, en iyi yolu tutmaktır.

❀

ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾

3. Onları bırak; yesinler, eğlensinler ve boş ümit onları oyalaya dursun. *(Kötü sonucu)* yakında bilecekler!

Ey Muhammed! *"Onları bırak;"* yâni onlara öğüt verip nasîhat ederek içinde bulundukları durumdan vazgeçirmeye çalışmayı bırak. Onları bundan vazgeçirmeye imkân yoktur.

*Bahru'l-ulûm'*da belirtildiği üzere bu âyet, savaşmayı/kıtâli emreden âyetle (en-Nisâ, 4/75) nesh edilmiştir.

Kâşifî şöyle der: "*Bırak*" emri, onları hafife almak ve küçük düşürmek içindir. Yâni kâfirleri kuyunun içinde hesâb ettiler. Sen onlardan el çek ki dünyâda *"yesinler eğlensinler;"* hayvanlar gibi yiyip içsinler, dünyâ ve dünyevî arzularla eğlenip dursunlar.

Bu iki ifâdeden maksad, onların böyle yaşamaya yeni başlamaları değil, devamlı olarak böyle olduklarıdır. Çünkü bu emirden önce de böyle yaşıyorlardı. Yâni onları bırak, hatta onları kendi hallerine bırakmakta o kadar mübâlağa et ki zâten yapmakta oldukları şeyleri yapma emrini de ver.

"Ve boş ümit onları oyalaya dursun." Uzun ömür beklentisi, dosdoğru bir gidişat ve sonunda hayırdan başka bir şeyle karşılaşmama yönündeki beklentileri onları sana tâbi olmaktan ve âhirete hazırlık yapmaktan alıkoysun.

Sâib şöyle der:

Bu gâfillerin başında tûl-i emel nedir bilir misin?
Güvercinin hânesine yılanın yuva yapmasıdır.

*Bahru'l-ulûm'*da der ki: "Emel, bu ümmet için bir rahmettir. Emel olmasaydı, birçok iş bâtıl hâle gelir, hayat ve geçimi temin yollarından bir çoğu inkıtâa uğrardı."

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyuruyor*: "Emel, Allah'ın ümmetime verdiği bir rahmettir. Emel olmasaydı, hiçbir ana evlâdını emzirmez, ağaç diken hiçbir kimse de bir tek ağaç dikmezdi."*[47] Bu hadisi **Enes b. Mâlik** rivâyet etmiştir.

İlâhî hikmet, bütün insanların ihlâs ve Allah'a tam olarak yönelme üzere ittifâk etmesini gerektirmez. Çünkü böyle bir şey geçim meselesini zora sokabilecek şeylerdendir. Bu sebepledir ki, 'Ahmaklar olmasaydı, dünyâ harâb olurdu.' denilmiştir.

Bâzıları: "Bütün insanlar akıllı olsaydı, ne bir taze hurma yiyebilir ne de soğuk bir su içebilirdik." demiştir. Yâni, akıllı adamlar taze hurma toplamak için hurma ağaçlarının tepesine çıkmaz, soğuk su çıkarmak için kuyular kazmazdı. Nitekim *el-Yevâkît'*te böyle geçmektedir.

*et-Tarîka Şerhi'*nde şöyle der: "Emel, hükümde ve azimde gevşeklik için belirli bir vakte kadar yaşamayı arzulamak demektir. Yâni istisnâsız ve sâlihleşme şartı olmaksızın bu arzuda bulunmaktır. Böyle bir emel şerîatta çok kötülenmiştir. Onun dört zararı

vardır: Tâatte tembellik ve geciktirme, tevbeyi ertelemek ve terk etmek, ölümü hatırladıktan sonra kalbin katılaşması, dünyâlık biriktirme hırsı ve onunla meşgul olup âhiretten geri kalmak.

Yaptıklarının karşılığını gördüklerinde yaptıklarının kötülüğünü *"yakında bilecekler!"* Bu ifâde onlar için bir tehdiddir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Onları bırak, yesinler, eğlensinler ve boş ümit onları oyalaya dursun"* ifâdesi, Allah'a teslim olmanın tadına varan, sonra kötü tabîatına dönen, dünyevî nîmetlerden olan meşreblerini helâl gören ve dünyâ süslerini güzel bulan nefis için tehdiddir. Bu nefsi, dünyânın arzu duyulan nîmetlerini yemekle ve nîmetlerinden istifâde etmekle tehdid ediyor. Daha sonra şöyle buyuruyor: "*(Kötü sonucu) Yakında bilecekler!"* Kaybettikleri çeşitli mutlulukları, derece ve yakınlıkları, kaçırdıkları değerli hâlleri, yüce makamları ve şu alçak dünyânın başlarına getirdiği Allah'tan uzaklık, O'nun gazabına uğrama, ayrılık ve mahrumiyet ateşinin azâbını yakında bilecekler!

---

[45]. Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, V, 62
[46]. Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, V, 62
[47]. *İbn Hacer,* Lisânü'l-mîzân, V, 81

KUR’ÂN’I BİZ İNDİRDİK BİZ KORUYACAĞIZ

وَمَا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ
اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٥﴾ وَقَالُوا يَا اَيُّهَا الَّذِى نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ
اِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلٰئِكَةِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧﴾
مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰئِكَةَ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا اِذًا مُنْظَرِينَ ﴿٨﴾ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا
الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾

4. Helâk ettiğimiz hiçbir ülke yoktur ki hakkında *(bizce)* bilinen bir yazgı olmasın.
5. Hiçbir millet, ecelinin önüne geçemez, ve onu geciktiremez.
6. Dediler ki: “Ey kendisine Kur’an indirilen *(Muhammed)*! Sen mutlaka bir mecnunsun!”
7. “Eğer doğru söyleyenlerden idiysen, bize melekleri getirmeliydin.”
8. Biz melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman onlara mühlet verilmez.
9. Kur an’ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.

Bu âyette onların azâbının kıyâmet gününe tehir edilmesinin ve azâbı dünyâda acele verilen ümmetlere dâhil edilmemelerinin sırrı beyan edilmeye başlanıyor ve şöyle buyruluyor: *“Helâk ettiğimiz hiçbir ülke yoktur ki,”* bazı ülkeleri yaptığımız gibi bizzat kendisini veya ahâlisini yerin dibine batırarak yahut başka ülkelere yaptığımız gibi ahâlisini helâk edişimizin ardından ahâlisiz bırakmak sûretiyle *“hakkında (bizce) bilinen bir yazgı olmasın.”* ülkenin mutlaka bununla ilgili olarak levh-i mahfuzda kesinlikle uyulması gereken ve hikmet gereği olduğu için değiştirilmesi imkânsız olan yazılı, belirlenmiş, ne unutulan ne de gaflet edilen belirli bir eceli olmasın. Bu ecel unutulmaz ve gaflet edilmez değildir ki ileri ve geri alınarak ona muhâlefet mümkün olsun.

Buna göre mânâ şöyledir: Biz hiçbir ülkeyi bir yazgısı olmadan, yâni helâk edilmesi için vakti belirlenmiş bir ecel olmadan hiçbir durumda helak etmedik. Biz o eceli/süreyi vakti gelip çatmadan önce yazdık. O, bilinen ve gaflet edilmeyen bir süredir. Onun için ileri ve geri alınmak sûretiyle ona muhâlefet etmek mümkün değildir.

Âyete şöyle de mânâ verilebilir: ‘Biz belirli bir yazgısı olmayan hiçbir kenti helâk etmedik.’

مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٥﴾

5. Hiçbir millet, ecelinin önüne geçemez ve onu geciktiremez.

Gerek helâk edilmiş gerekse helâk edilmemiş *"hiçbir millet"* kendisi için yazılmış *"ecelinin önüne geçemez"* yâni vakti gelmeden önce helâk edilmez, *"ve onu geciktiremez."* bu vakitten geri kalmaz. 'Bu vakitten geri kalmaz' ifâdesi hazfedilmiştir. Çünkü bu hem bilinmektedir, hem de âyet sonlarının uyumu için böyle yapılmıştır. Burada istif'âl sıygasının kullanılmış olması, böyle bir şeyi istedikleri halde ondan âciz olduklarını hissettirmek içindir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Hiçbir millet ecelinin önüne geçemez"* yâni helâkine sebeb olacak şey kendisinden sâdır (zâhir) olmadan, nefsi de bütün hakları boşa çıkaracak hazlara tam anlamıyla ermeden helâk olmaz *"ve onu geciktiremez*." azâb ve helâke sebeb olacak davranışları tam olarak işledikten sonra bir an bile geri kalmaz.

Sa'dî şöyle der:

Bir yol ele getir ve sulhu iste
Bir şefâatçi kopar ve bir özür söyle
Son nefeste 'eman' demek bir işe yaramaz
Zamanın devriyle ömür kadehin dolduğu zaman

Şu halde aklı başında olana düşen, durmadan kötülüğü emreden (emmâre) nefsini tezkiye etmeye ve onun azgın sıfatlarını yok etmeye çalışmaktır.

Mâlumdur ki dünyâ küçük bir köy, âhiret ise bir büyük şehir gibidir. Âfetlerden de ancak büyük çoğunluğa (sevâd-ı a'zam) yönelenler kurtulabilir. Çünkü büyük çoğunluk, herkes için güven mahallidir. Kişi oraya giderken ölse dahi Allah ona ecir verir. Ancak geri kalıp cesed köyünü îmar etmeye uğraşıp dünyâ ve dünyâlıklarla meşgul olanlar helâk olanlarla birlikte helâk olurlar.

Her nefsin ancak gelip çattığı zaman helâk olacağı bir eceli vardır. Bu ecel de meçhul olduğundan dâimâ hazırlıklı olmak, her an ölümü hatırlamak, emeli kısaltmak, davranışları düzeltmek ve tembellikten kurtulmak gerekir.

Ebû Saîd Hudrî (r.a.)'den rivâyet edilir ki: Üsâme b. Zeyd, Zeyd b. Sâbit'ten bir ay vâde ile yüz dinara bir câriye satın almıştı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.)'in şöyle buyurduğunu duydum: "*Bir ay vâde ile (câriye) satın alan Üsâme'nin emelinin uzunluğu sebebiyle durumuna hayret etmiyor musunuz? Nefsim kudret elinde olana yemin olsun ki ben gözlerimi açıp kapadığım süre zarfında bile göz kapaklarımın tekrar bir araya gelmeden Allah'ın rûhumu alıvereceğini düşünüyorum. Bir yerimi kaldırdığım zaman rûhum kabzedilmeden yere indiremeyeceğimi düşünüyorum. Yine ağzıma bir lokma aldığım zaman onu yutamayıp ölümden ötürü boğazıma düğümleniverceğini düşünüyorum.*"

Hz. Peygamber (a.s.), sonra şöyle buyurdu: *“Ey Âdemoğulları! Şâyet akledebiliyorsanız, kendinizi ölülerden sayın. Nefsim kudret elinde olana yemin ederim ki, size vaad edilen kesinlikle gelecektir ve siz onu önleyemeyeceksiniz.”*[48]

Yâni, size vaad edilen ölüm, haşr, hesap ve bunlara benzer kıyâmet hallerini, kıyâmetin korkunçluklarını getirmekten Allah’ı âciz bırakamayacaksınız!”

وَقَالُوا يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ اِنَّكَ لَمَجْنُونٌۜ ﴿٦﴾

6. Dediler ki: “Ey kendisine Kur’an indirilen *(Muhammed)*! Sen mutlaka bir mecnunsun!”

Aşırılık ve azgınlıkta çok ileri gittiklerinden Mekke müşrikleri ve Arap kâfirleri, *“Dediler ki: “Ey kendisine Kur’an indirilen (Muhammed)!”* Bazı tefsirlerde belirtildiğine göre bu âyet, Abdullah b. Ümeyye hakkında nâzil olmuştur.

Onlar alay etmek üzere Nebî (a.s.)’a böyle nidâ etmişlerdir. İşte bu sebeple *“sen mutlaka bir mecnûnsun!”* diyerek O’na cinnet isnâd ettiler. Çünkü, Kur’an’ın kendisine indiği inancı ile yine kendisine delilik isnadı bir arada bulunamaz. Onlar şöyle demek istiyorlardı: Allah’ın sana zikri, yâni Kur’an’ı indirdiğini iddiâ ettiğin zaman sen delilerin söylediğini söylüyorsun.

Kâşifî şöyle der: Onlar şöyle derler: “Doğrusu sen dîvânesin ki bizi peşin olan dünyâ nîmetlerinden veresiye olan âhiret nîmetlerine çağırıyorsun.”

Bu âyette dile getirilen iddiânın cevabı, Kalem sûresindeki ***“Sen, Rabbinin nîmeti sâyesinde mecnun değilsin.”*** (el-Kalem, 68/2) âyetidir. Yâni, sen peygamberlik ve aklın kemâli nîmetleriyle bezenmiş olduğun halde mecnûn değilsin.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Delilik, hem peygamberlerin hem de kâmil velilerin uzak tutulması gereken eksik vasıflardandır. Onlara delilik isnâdında bulunmak delilik sayılmıştır. Çünkü böylesine seçilmiş büyük kimselere akılsızlık, iz’ansızlık ve eksiklik isnâdında bulunmaktan daha büyük densizlik yoktur! Ruh-i Muhammedî demek olan akl-ı evvelden feyz almayan hiçbir akıl yoktur. Maâdî (uhrevî) akla sâhip olanlar, maâşî (dünyevî) akla sâhip olanlara göre delidir. Bunun aksi de söz konusudur. Kişi, ancak aşk dâiresine girdikten sonra makbûl bir delilikle mecnûn olur. **Hz. Şeyh-i Ekber** (k.s.) der ki:

Mecnûn’un Leylâ için delirdiği gibi delirdik
Komşularının Sülmâ’ya sevgisi ile delicesine bağlandık.

Yâni biz, ezelden ebede kadar, yegâne gerçek zât olan mâşukun aşkıyla mecnûn olduk, güzelliğin bizzat kendisi olan sevgilinin sevgisiyle mecnûn olduk. Tıpkı Mecnûn’un o fânî Leylâ mâşûkasının aşkıyla ve sınırlı bir güzelliğe sâhip sevgilisinin sevgisiyle

delirmesi gibi.
Sâib şöyle der:

Gayb âleminin penceresi cünûn ehlinin gönlüdür
Ben o şehirdenim ki dîvâneleri çok olur

لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلٰٓئِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧﴾

7. "Eğer doğru söyleyenlerden idiysen, bize melekleri getirmeliydin."

"*Eğer doğru söyleyenlerden idiysen,*" şâyed iddiânda doğru olanlardan idiysen "*bize*" gerçek bir peygamber olduğuna şâhidlik edecek; uyarma görevinde sana destek verecek "*melekleri getirmeliydin.*" Bu ifâde tıpkı ***"O'na bir melek indirilip kendisiyle birlikte o da uyarıcı olsaydı ya!"*** (el-Furkan, 25/7) âyetine benzemektedir.

Yâni, eğer peygamber olduğun konusunda doğru söylüyorsan bize melekleri getir ki bizim huzûrumuzda senin peygamberliğine şâhidlik etsinler. Ya da peygamberlerini yalanlayan öteki ümmetlere geldiği gibi seni yalanladığımız için bizi de cezalandıracak melekler getirmeliydin! Sen doğrulardansan yap bunu. Çünkü Allah'ın böyle bir şeye kâdir olduğu, kezâ vazifeni yürütürken O'na muhtaç olduğun şüpheden uzak şeylerdendir.

Allah Teâlâ, onlara cevab olarak şöyle buyuruyor:

مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُنْظَرِينَ ﴿٨﴾

8. Biz melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman onlara mühlet verilmez.

"Biz melekleri ancak hak ile" yâni, ilâhî sünnet ve hikmetin gerektirdiği durumlarda *"indiririz."* Oysa onlar, sırf melekler kendileri nezdinde şâhidlikte bulunsunlar diye meleklerin indirilmesini teklif etmektedirler. Hem bunu bu kadar hakir ve önemsiz bir mertebede olmalarına hem de melek indirilmesinin kesinlikle doğru ve hikmetli olmayacağı bir mertebede bulunmalarına rağmen istiyorlar! Çünkü meleklerin doğru ve hikmetli bir şekilde indirilmesi, vahiy indirmek bâbındandır. Bu ise kâmil mü'minlerden olan yüce peygamberlerden başka hiç kimseye nasib olmayan bir şeydir. Şu halde bu, böyle değersiz ve önemsiz kâfirlere nasıl nasib olabilir? Meleklerin ilâhî hikmet çerçevesinde kâfirlerle alâkalı olarak indirilişleri, tıpkı önceki ümmetlerden kendileri gibi olanlara yapıldığı gibi sâdece onların kökünü kurutup azâb etmek için olabilir. İşte melekler onlara indirilecek olsa, tamâmen kökleri kazınıverir.

"o zaman onlara mühlet verilmez." istekleri yerine getirilip de melekler indirildiği zaman kendilerine mühlet verilmez. Yâni, Biz melekleri indirsek tıpkı yalanlayan ve

alay eden önceki ümmetlere yapıldığı gibi size de bir an bile mühlet verilmez. Buna müstahak olmalarına rağmen kader hükmünü yazan kalem onların azabının kıyâmete ertelenmesi yönünde çalışmıştır. Çünkü hem ilâhî ilim, hem de ilâhî irâde azablarının artmasına ve nesillerinden bazı mü'min insanlar gelmesine taalluk etmiştir.

Kâşifî Tefsîri'nde şöyle der: *"Biz melekleri*" ister vahiy ile ister azâb ile inmiş olsunlar "*ancak hak ile indiririz"* yâni melek azâb cihetiyle nâzil olduğu vakit onu aslî sûreti üzere görmek mümkün olur. Semud kavmi, Cebrâil (a.s.)'ı sayha (korkunç ses) zamanında öylece gördüler. Ya da ölüm vaktinde herkes melekleri öylece görür. *"o zaman onlara mühlet verilmez."* yâni melekleri aslî sûretlerinde gönderdiğimiz zaman mühlet verilenlerden olmadılar. Yâni hemen azâba dûçar oldular."

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾

9. Kur an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.

"Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik;" Hem kendisini hem de sana indirildiğini inkâr ettikleri, kendisi yüzünden sana delilik isnadında bulundukları, aslı astarı olmayan bir şey ve fâili olmayan bir fiil olduğunu îmâ ederek fiili mef'ûle (vahyi kendisine vahyedilene) isnad ederek mertebesini görmezden geldikleri bu zikri/Kur'ân'ı büyük şanımız ve yüce cenabımız hasebiyle Biz indirdik.

Kâşifî der ki: "Zikir, şeref mânâsına gelir. Yâni bu kitab okuyanların şerefini gerekli kılar." yâni hem dünyâda hem de âhirette. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Aksine Biz, onlara zikr'i"*** yâni şan ve şeref sâhibi olmalarını sağlayacak olan Kitab'ı ***"getirdik"*** (el-Mü'minûn, 23/71) buyurmaktadır.

"Elbette onu" her vakitte "*yine biz koruyacağız."* Yâni, hakkında ileri geri konuşma, hak olması konusunda mücâdele etme, onu yalanlama, onunla alay etme, tahrif, tebdil, ekleme, çıkarma ve benzerlerinden onun şanına yakışmayacak şeylerden onu devamlı olarak koruyacak olan da Biziz! Önceki kitapları korumayı ise Allah üstlenmemiş, insanlar korumak istedikleri için onlarda bozulma olmuştur.

et-Tibyân'da şöyle der: "Ya da onu şeytanların vesveselerinden ve karıştırmalarından koruyan da Biziz!" Yâni, şeytan ona bâtıl bir nesne ilâve edemez, haktan da bir şey eksiltemez.

*Bahru'l-ulûm'*da der ki: "Allah'ın onu koruması, alıkoyma yolu ile gerçekleşmiştir. Yâni insanlar Tevrât ve İncil'i tahrif ettikleri gibi onu tahrif etmeye ve eksiltmeye kâdir oldukları halde Allah onları bundan alıkoymuştur. Ya da âlimlerin koruması; lafız ve mânâlarını açıklamak üzere tefsir, kırâat ve diğer ilimlerle ilgili kitaplar yazmaları sûretiyle âlimler eliyle korumuştur.

Mesnevî'de der ki:

Allah'ın lütufları, Mustafa'ya vaad etmişti ki:

“Sen ölsen de bu din, bu îmân ölmez.
Senin kitabını, senin mûcizeni Ben yüceltirim.
Kur’ân’a bir şey katmaya, bir şey eksiltmeye ben mâni olurum.
Ben, seni iki dünyâda da korurum.
Sözlerini kınayanları terk eder, hor ve hakir bir hâle koyarım.
Kimsenin Kur’ân’a bir harf ilave etmeye ve eksiltmeye gücü yetmez.
Sen Ben’den daha iyi bir koruyucu arama.
Senin şeref ve şanını günden güne artırırım.
Senin adını altın ve gümüş üstüne bastırırım.
Senin için minberler ve mihrablar kurdururum.
Seni öyle seviyorum ki senin kahrın benim kahrım demektir.
Kulların şehirler alacak, mevkiler bulacak,
Dînin yerden göğe kadar her tarafı kaplayacak.
Biz onu kıyâmete kadar bâki kılacağız.
Dîninin nesh olunacağından korkma, ey Mustafa!.!

Ebû Hüreyre (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Allah bu ümmet için her yüz senede bir dînini yenileyecek birini gönderir.”*[49] Bu hadiste Kur’an-ı Azîm insanların elinde bulunduğu müddetçe yeryüzünde mâhir âlim, Kur’an kârî ve hâfizlarının eksik olmayacağına işâret vardır. Rivâyete göre âhir zamanda Kur’an Mushaflardan kaldırılacak ve insanlar bir sabah bakacaklar ki sâhifeler bembeyaz, tek bir harf bile yok! Daha sonra Kur’ân kalblerden de silinecek. Tek bir kelimesi dahi hatırlanmayacak. İnsanlar İslâm dışı şiir, şarkı ve Câhiliyye devrinin haberlerine dönecek.[50] Nitekim *Faslu’l-Hitâb*’da böyle geçer.

Şu halde akıllıya düşen Kur’an’a sımsıkı sarılmak, lafzını da mânâsını da ezberlemektir. Çünkü kurtuluş ancak bununla mümkündür. Bir hadiste şöyle buyrulur:

“*Kim Kur’ân’ı ezberlerse ana-babasının azabı, müşrik olsalar bile hafifletilir.*”[51]

Bir başka hadiste şöyle buyrulur: *“Kur’an okuyun ve onu ezberleyin. Çünkü Allah Kur’an’ı içinde tutan (ezberleyen) kalbe azab etmez!”*[52]

Başka bir hadiste ise şöyle buyrulur:

“Kur’an bir deriye konulup sonra da ateşe atılsa, yanmaz.”[53] Yâni Allah kimi Kur’an hâfızı kılarsa ateşte yanmaz.

Ferezdak (ö.728)**’a: Cerir** (ö.729) seni neden bukağı ile hicvediyor? diye sorulunca şöyle cevap verdi: “Bir gün babam ‘Hadi gidelim!’ dedi. Ben de onu takip ettim. Çöle varınca uzaktan bir ağacın altında ibâdetle meşgul bir kimse gördük. Babam kendisine çeki-düzen vererek gâyet tevâzu içinde ve zelîlâne bir şekilde bu zâta doğru yürüdü. İyice yaklaşınca ayakkabılarını çıkarıp huşû ve vecd içerisinde selâm verdi. Fakat adam hiç oralı olmuyordu. İkinci defa arz-ı niyazda bulununca başını kaldırıp selâmını aldı. Sonra babam bu zâta gâyet mütevâzî bir şekilde: ‘Bu benim oğlumdur. Kendisine âid

kasîdeleri var.’ deyince, bu zât sâdece: ‘Oğluna Kur’an öğren ve onu ezberle diye söyle!” dedi.

Kıyâmet gününde şiir kimsenin imdâdına yetişmez,
O şiirin sözünü baştan başa Yunan felsefesi etseler bile.

Nitekim büyük âlimlerden **Mevlâna Seyfeddin Menârî** şöyle demiştir: Bir kimsenin dünyâ ile alâkalı yüksek sözlerine rastladım. Sonra da kendisini bu dünyâdan göçerken son derece zayıf ve zihni karışık halde gördüm. O vakit araştırmaları ve bilgileri kaybolmuştu. Çünkü kendini zorlayarak elde edilen şey, ihtiyarlık, hastalık ve tabîatın zayıflık halinde, özellikle ruh bedenden ayrılırken nasıl öylece kalabilir?

Ferezdak devamla şöyle der: “Daha sonra o zâtın yanından ayrıldık. Ben ağlamaya başladım. Babam: ‘Niçin ağlıyorsun ey yavrucuğum, gözümün nûru?’ diye sordu. Ben: ‘Neden ağlamayayım? Sen ki devrinin en ileri gelen, en fasih adamlarından biri olarak bir adama iltifat ediyorsun da o sana şöyle bir dönüp bakmıyor bile!” dedim. Bunu duyan babam: ‘Sus, o Emirü’l-mü’minin **Ali b. Ebî Talib** (ö.40 h./661 m.)’ti (r.a.).” dedi. Ben: “Şimdi bana Kur’an’ı ezberlememi o mu emretti?” diye sorunca: “Evet.” dedi. Bunun üzerine Kur’an’ı ezberlemeye ahdettim. Kur’an’ı ezberleyinceye kadar kendimi kapattım, fazla dolaşmadım. Ezberleyince çıkdım.” Şu Ferezdak’ın Kur’an’a verdiği öneme ve onu nasıl ezberlediğine bakın!

İmam Züfer (r.h.)’ın ömrünün son iki senesini Kur’an’ı öğreterek ve tilâvet ederek geçirdikten sonra vefat ettiği söylenir. Zamanının ileri gelenlerinden birisi onu rüyasında görünce Züfer (r.h.) kendisine: “O iki sene olmasaydı, Züfer helâk olmuştu.’ demiştir.

Kâşifî şöyle der: *“Onu koruyacak Biziz!”* cümlesindeki “*O*”ndan maksadın Hz. Risâlet olduğu da söylenir. Yâni ‘Seni düşmanların zararından koruyacak Biziz!’ demektir.” Nitekim Allah Teâlâ: ***“Allah seni insanlardan korur.”*** (el-Mâide, 5/67) buyurmuştur.

Cümle cihan bana hasınm olsa,
Korkmam beni koruyan sen olunca.
Sevinçten cümle hâlime sığmam,
Bir lahza benim gamımı çeken sen olursan.

Âyetin işârî yorumu şöyledir: *“Zikri (Kur’an’ı) kesinlikle”* mü’minlerin kalbine *“indiren Biziz!”* Buradaki zikir, Lâ ilâhe illallah sözüdür. Bu âyetin benzeri, ***“İşte Allah, bunların kalblerine îmânı yazmıştır.”*** (el-Mücâdele, 58/22) âyeti ile ***“mü’minlerin kalblerine sekîneti indiren O’dur.”*** (el-Feth, 48/4) âyetidir.

Münafik da Lâ ilâhe illallah der, ama Allah onun kalbine bu zikri indirmez ve kalbinde îmân hâsıl olmaz. *“elbette onu”* mü’minlerin kalbinde *“yine biz*

koruyacağız." Eğer Allah mü'minin kalbinde zikri ve îmânı korumasaydı, mü'min bunu koruyamazdı. Çünkü o unutkandır.

---

[48]. *Zebîdi,* İthaf, X, 238
[49]. *Ebû Dâvud,* Melâhim, 1
[50]. *Süyûtî,* ed-Dürrü'l-mensûr, V, 334-335
[51]. Bk. *Münzirî,* Terğib, III, 15
[52]. Bk. *Tirmizî,* Sevâbu'l-Kur'ân, 13
[53]. *Dârimî,* Fedailu'l-Kur'an, 1; *Müsned,* IV, 151-155

GÖKTEN BİR KAPI AÇSAK DA…

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ ف۪ي شِيَعِ الْاَوَّل۪ينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْت۪يهِمْ مِنْ
رَسُولٍ اِلَّا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿١١﴾ كَذٰلِكَ نَسْلُكُهُ ف۪ي قُلُوبِ
الْمُجْرِم۪ينَۙ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِه۪ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْاَوَّل۪ينَ ﴿١٣﴾ وَلَوْ
فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَاباً مِنَ السَّمَٓاءِ فَظَلُّوا ف۪يهِ يَعْرُجُونَۙ ﴿١٤﴾ لَقَالُٓوا اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ ﴿١٥﴾

10. Andolsun, senden önceki milletler arasında da elçiler gönderdik.

11. Onlara bir peygamber gelmeyedursun, hemen onunla alay ederlerdi.

12. İşte böylece biz onu, *(inkârcılığı)* suçluların kalplerine sokarız.

13. Öncekilerin başına gelenlerden ders almaları gerekirken onlar hâlâ buna *(Kur'an'a)* inanmıyorlar.

14. Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar,

15. "Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır" derler.

"Andolsun, senden önceki milletler arasında da" yâni onların fırka ve bölükleri arasında da "*elçiler gönderdik."*

Âyetin metninde 'رُسُلاً (*elçiler*)' kelimesi, ibâre kendisine delâlet ettiğinden dolayı zikredilmemiştir.

fiîa (fırka, bölük) kelimesi, bir metot ve görüşte hemfikir olan grup mânâsınadır. Çoğulu şiya'dır. Böyle isimlendirilmeleri, grup ferdlerinin birbirlerini tutup birbirlerinin peşinden gitmesi sebebiyledir. fiîa da bu kelimeyle ilgilidir. Bu mezheb, Hz. Ali'nin peşinden giden, Rasûlullah (s.a.)'den sonra Hz. Ali'nin devlet başkanı olduğuna hükmeden ve devlet başkanlığı müessesesinin ondan ve onun çocuklarından ayrılamayacağına inanan kişilerin mezhebidir.

Önceki ümmetlerin guruplarına elçi gönderilmesinin mânâsı, emredip yasakladıkları dînî hususlarda kendilerine uysunlar diye her bir elçinin bir gruba peygamber kılınmasıdır.

وَمَا يَأْت۪يهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿١١﴾

11. Onlara bir peygamber gelmeyedursun, hemen onunla alay ederlerdi.

"Onlara" Bu gruplardan birine, kendilerine mahsus *"bir peygamber*

gelmeyedursun," bu kâfirlerin yaptığı gibi *"hemen onunla alay ederlerdi."* Âyete şöyle mânâ vermek de mümkündür: "Onlara alay ettikleri peygamberden başka bir peygamber gelmiyordu."

Burada peygamberlerle alay etmenin câhillerin âdeti belirtilerek Rasûlullah (s.a.) tesellî edilmektedir.

كَذٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِى قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾

12. İşte böylece Biz onu, *(inkârcılığı)* suçluların kalplerine sokarız.

"İşte böylece" öncekilerin kalblerine alaya almayı soktuğumuz gibi *"Biz onu"* bunların alaya almasını, *"suçluların"* Mekke müşriklerinin ve yalanlayıp alay etme hususunda bunlara tâbi olanların "*kalplerine sokarız."* yâni, bu fiili yaratır ve onların kalblerine güzel gösteririz.

لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٣﴾

13. Öncekilerin başına gelenlerden ders almaları gerekirken onlar hâlâ buna *(Kur'an'a)* inanmıyorlar.

"Öncekilerin başına gelenlerden ders almaları gerekirken" yâni, Allah Teâlâ'nın kendilerinden öncekileri, helâk ederken âdet edindiği şey, yaptıkları yalanlama ve istihza etme meydana geldiği halde, *"onlar hâlâ buna"* zikre/Kur'an'a *"inanmıyorlar."*

Bu âyet, önceki âyetin açıklaması mâhiyetindedir. **Ebussuûd Efendi** (r.h.) ise bu âyetin, önceki âyetin delâlet ettiği "alay ederek vahyi almaları" mânâsına işâret olduğu görüşünü tercih etmiştir. Ebussuûd Efendi'nin anlayışına göre âyetin mânâsı şöyle olmaktadır: İşte biz, peygamberleriyle ve bunların kendilerine getirdiği kitaplarla alay eden bu grupların kalblerine zikri nasıl soktuysak Mekkelilerin veya mücrimler gürûhunun kalplerine de öylece, yâni yalanlanmış ve îmân edilmemiş bir şey olarak soktuk. Çünkü onlar Nebi (s.a.)'in okuduğu Kur'an'ı dinliyorlar ve Kur'an kalplerine giriyordu. Böyle olmasına rağmen yüzüstü bırakılanlar (ehl-i hizlan) zümresinden olmaları hasebiyle hakkı kabûle istidâdları olmadığından dolayı îmân etmiyorlardı.

Sa'dî (k.s.) der ki:

Zan sâhibi olan kimse
Hak sözü işitir zannetme
Ona ilimden melâl, öğütten âr gelir
Taşın üstünde yağmur ile şakayık bitmez

Müftî Sa‘dî ise şöyle der: Tıpkı: ***“Tanıdıkları şey geldiğinde, onu hiç bekleyip düşünmeksizin hemen inkâr ettiler.”*** (el-Bakara, 2/89) âyetinde olduğu gibi ‘İşte böylece Biz onu vahyedilir edilmez durup düşünmeden hemen o zamanda yalanladıkları bir şey olarak suçluların kalplerine sokarız.’

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: **“İşte böylece Biz onu, (inkârcılığı) suçluların kalplerine sokarız. Onlar ise hâlâ buna (Kur’an’a) inanmıyorlar.”** Çünkü amel-i salih sâyesinde kalblere îmân girdiği gibi suç yüzünden de küfür girmektedir. Bu âyetin benzeri: ***“Hayır! Allah bunların kalplerini küfürleri yüzünden mühürledi, artık pek azı hâriç îmân etmezler.”*** (en-Nisâ, 4/155) âyetidir.”

“Kendilerinden öncekilerin âdeti geçti.” Yâni onlar yalanlama ve alay etme konusunda yaptıklarını yapınca, Allah’ın onları helâk etme hususunda çizdiği yolları geçti. Yâni, onlardan kim helâk olduysa Hakk’ı kabûlü terk ve peygamberleri yalanladığı için helâk oldu.

Burada alaya almaları ve yalanlamaları yüzünden Mekkelilere tehdîd vardır.

Ömrümde asla işitmedim
Ki kötü adamın önüne iyilik gele

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾

14. Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar,

Onlara gökten bir kapı açsak da” Yâni, **“bize melekleri getirmeliydin”** diye teklif getiren bu inâdcılara bilinen gök kapılarından değil de herhangi bir kapı açsaydık ve bu kapıya yükselip çıkmalarını kolaylaştırsaydık da *“oradan yukarı çıksalar,”* yâni bu kapıya doğru herhangi bir âletle yahut âletsiz olarak çıkacak olsalar ve gökteki hayret verici şeyleri gözleriyle görselerdi, ya da melekler bu kapıya doğru yükselmeye başlasa ve onlar da melekleri görselerdi…

Yâni gelmelerini istedikleri melekler bu kapıya doğru yükselseler, onlar da bütün gün boyunca bu yükselişi kendi gözleriyle apaçık sûrette görecek olsalardı… Nitekim **Kâşifî** der ki: “İmdi onlar her gün meleklerin yerden göğe yükseldiğini, gökten de yere indiğini görseler…”

لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ ﴿١٥﴾

15. “Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır.” derler.

Aşırı inâdlarından ve hak konusundaki şüphelerinden dolayı *“Gözlerimiz boyandı”*

his kapısı kapatıldı, yâni ‘Şu gördüğümüz şeyin dış dünyâda gerçek bir varlığı yok!’ derler.

*el-Kâmus’*ta şöyle der: “سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا”, gözlerimiz bakmaktan alıkonuldu, şaşkına çevirildi ya da perdelenip örtüldü, mânâsınadır. *Tehzîbü’l-masâdır’*da şöyle der: “اَلسُّكْرُ” bağlanmak demektir. Nitekim **Kâşifî** şöyle der: “Ancak bizim gözlerimiz bağlanmış, bulanık görür hâle getirilmiştir.”

“Daha doğrusu bize büyü yapılmıştır” derler.” Mutlaka Muhammed bizi büyülemiştir. Nitekim diğer apaçık mûcizeler geldiğinde de onlar böyle demişlerdi. Allah Teâlâ, onların sözlerini şöyle aktarıyor: ***“Eskiden beri devam edegelen bir büyüdür, derler.”*** (el-Kamer 54/2)

Hulâsa istedikleri şey kendilerine verilse bile, devamlı inâd ve inkâr ettikleri ve bu hususta son râddeye vardıkları için mutlaka yalanlayacaklardır. *el-Kevâşî*’de böyle geçmektedir.

Âyette hasr, “*boyanma*”da değil “*gözler*”dedir. Sanki onlar şöyle demişlerdir: ‘Akıllarımız değil gözlerimiz boyandı. Bizim her ne kadar bu şeyler gözümüzde canlandıysa da biz aklımızla biliyoruz ki durum onun aksinedir.’ Sonra sanki yalnız gözlerinin boyandığı düşüncesinden vazgeçerek şöyle demişlerdir: ‘Bilakis bu, Muhammed’in bize yaptığı bir sihir yüzünden akıllarımıza da sirâyet etti.’

Ey Rasûl, sen büyücü değilsin
Öyle ki sen asla mecnun değilsin

Bilesin ki sihir hârikulâde olaylardandır. Hârikulâde şeyler velîlerden de sâdır olur ki buna kerâmet denir. Hârikulâde şeyler veli olmasalar da yaratılışları îcâbı güçlü nefislere sâhip kişilerden de sâdır olabilir. Bu kimseler de iki kısımdır: Ya yapıları îcâbı hayırlı olur ya da şerli. İlki, velîlik makamına ulaşırsa velî olur. Bu makama ulaşmadığı takdirde ise mü’minlerin sâlihlerinden, hem de diğer müslümanları salâha erdiren kimselerdendir.

İkincisi ise habis bir sihirbazdır. Her ikisinin de gerekli şartların elvermesi durumunda şehâdet âleminde tasarruf imkânı vardır. Hâricî sebepler kendilerine yardımcı olduğu takdirde sihirbaz Mısır hükümdarları (Fir’avnlar) gibi herkesi kendilerine bende kılarlar. Sebepler elvermediği takdirde ise böyle bir şey yapamazlar. Ancak kendilerine has sebeplerle ve sihirle meşgul olma güçleri kadar bir şey yapabilirler.

Mûcizenin aksine sihir kalıcı değildir. Meselâ Kur’ân bütün zamanlar boyunca kalacak bir mûcizedir. Mucizenin aksine, sihre karşı durulması mümkündür. Sihir ancak fâsıkların elinde ortaya çıkar. Kehânet, kumlara bir şeyler yazma, çakıl taşları ve sâire ile yapılan işlemler, ‘tark’ adı verilen genellikle kadınların yaptığı bir şey olan çakıl taşları ile vurmak, kuma çizgi çizerek (fal bakıp) karşılığında para almak haramdır. *Fethu’l-karîb’*de böyle geçmektedir.

Şeyh Salâhaddin Safedî, *İhtilâfü'l-eimme* adlı kitapta diyor ki: "Sihir, bedenlere ve kalplere tesir ederek insanı hasta eden, öldüren, eşinden ayıran, muska, efsûn ve birtakım düğümlerdir. Sihrin üç imâma göre hakîkati vardır. **İmam Ebû Hanîfe** ise sihrin hakîkati ve bedene tesiri olmadığını söyler. Şafiîler'den Ca'fer Esterâbâdî de bu görüştedir. Sihri öğrenmek icmâ ile haramdır. Kâhinlik, göz boyacılık, yıldız falı, arpa falının öğrenilmesi de böyledir. Saralı birine ârız olup cinleri topladığını ve onların kendisine itâat ettiğini iddiâ eden kimseye gelince, mezhebimizin âlimleri bu kimseyi de sihirbazlar arasında zikretmiştir." İmam **Ahmed b. Hanbel**'in bu kimse hakkında tevakkuf ettiği; hakkında bir kanâat belirtmeyip sustuğu rivâyet edilmiştir.

Saîd b. Müseyyeb'e: hanımına yaklaşamayan ve buna bir çâre bulacak birini arayan kişinin durumu sorulduğunda şöyle demiştir: Allah sâdece zararlı olanı yasaklamış, faydalı olanı ise yasaklamamıştır. Eğer kardeşine bir faydan olacaksa, bunu yap." *İhtilâfü'l-eimme* adlı eserden yapılan özet alıntı burada bitti.

Sihrin Allah'a ortak koşma olması, Allah'ın değil sihrin tesir ettiğine inanılmasına dayanmaktadır. Kezâ kendisi için uğursuzluk temennîsinde bulunulan, kehânette bulunulan ve sihir yapılan buna inanırsa ve bunu tasdîk ederse kâfir olur. Aksi halde küfür değil, haramdır.

Kendisi için fal bakılan, büyü yapılan ya da kehânette bulunulan kişi de bunların tesir edeceğine inanıp tasdik ederse, o da kâfir olmuş olur. Bunları inanmaksızın yaptırdığı takdirde ise kâfir olmamış, sâdece haram işlemiş olur. İşte Hz. Peygamber (a.s.)'ın: *"Fal bakan ya da fal baktıran, kehânette bulunan ya da kendisi için kehânette bulunulan, sihir yapan ya da sihir yaptıran bizden değildir!"*[54] hadîsi, birinci ihtimâle göre kâfirdir, demektir. İkinci ihtimâle göre ise sünnetimiz üzere, bizim yolumuzun yolcusu ve şefâatimizi hak edenlerden değildir, demektir.

Tecrübe edilmiş bir duâ olan sığınma ifâdelerinin, tecrübe edilmiş bir âyetin ya da Allah'ın bir isminin belâların savuşturulması maksadıyla yazılıp taşınmasına gelince, bunda bir beis yoktur. Ancak ihtiyacını görürken ve cinsî münâsebet sırasında çıkarılması gerekir. *Tatarhâniyye* adlı fetvâ kitabında böyle geçmektedir. Bazı âlimlere göre ise taşınan bu yazılar bir şeyle örtülü oldukları takdirde çıkarılmayabilir. Ancak evlâ olan çıkarılmasıdır. Nitekim Kürdî'nin *et-Tarîka*'ya yazdığı şerhte böyle denilmektedir.

---

[54]. *Mecmeu'z-Zevâid,* V, 117, 153

GÖKTE BURÇLAR YARATTIK

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِى السَّمَآءِ بُرُوجاً وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَاهَا
مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿١٧﴾ اِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ
مُبِينٌ ﴿١٨﴾

16. Andolsun, biz gökte birtakım burçlar yarattık ve seyredenler için onu süsledik.
17. Onu taşlanmış *(kovulmuş)* her şeytandan koruduk.
18. Ancak kulak hırsızlığı eden müstesna. Onun da peşine açık bir alev sütunu düşer.

"Andolsun, biz gökte birtakım burçlar" yâni yedi gökteki yedi gezegenin konakladığı köşkler *"yarattık"*
*Nisâbü's-sıbyân'*da sırasıyla bu gezegenlere şöyle işâret edilmektedir:

Yedi yıldız vardır ki dünyâda,
Kâh onlardan yardım, kâh zarar gelir:
Bunlar Ay, Utarid ve Zühre
Güneş, Merih, Müşteri ve Zühal'dir

Buradaki burçlar, görünüm ve özellikleri birbirinden farklı on iki burçtur. Bunların adları şöyledir: Koç, boğa, ikizler, yengeç, aslan, başak, terazi, akrep, yay, oğlak, kova ve balık. Burçlar ve konak yerleri ile alâkalı geniş açıklamayı Yunus sûresinin başlarında. (5.âyette) yapmıştık. Oraya bakılabilir. Yüksek köşk demek olan 'burç' adının verilmesi, bu burçların yıldızlar için tıpkı konakların sâkinleri için gördüğü vazifeyi görmesinden ileri gelmiştir. Burç lafzı "tebberüc (açılma-saçılma)"'dan müştaktır. Çünkü burçlar görünür vaziyettedir.
Şerhu't-Takvîm'de şöyle der: 'Burç' lafzı lügatte kale anlamındadır. Kalenin amacı ise içine girilip içeridekilere ulaşılmasını engellemektir. Bir feleğin bir devri kısımlara bölünüp her kısma 'burç' adı verilir. Her burcun uzunluğu bir kutuptan diğer kutba 30 derece, genişliği ise 180 derecedir. Felek, bu kısımlardan birinde iken meydana gelen olaylar o burçta meydana gelmiş sayılır. İşte felekte var olduğu farz edilen bu kısımlar, içindeki yıldız ve diğer şeylerle süflî âlemdeki şahısların tasarruflarını engelleyen şeyler gibi addedildiği için bu münâsebet dikkate alınarak onlara 'burçlar' diye isimlendirilmiştir. Nitekim ***"Biz göğü korunmuş bir tavan yaptık."*** (el-Enbiya, 21/32) âyeti ile bu husûsa işaret edilir.

“Ve seyredenler için” bu muhtelif görünümlere sâhip burçlarla, seyyâr ve sâbit gezegenlerle *“onu”* gökyüzünü *“süsledik.”* Bu mânâya göre, süslemenin mânâsı âşikârdır.

Ya da: “Düşünen, ibret alan, onu takdir edenin kudretine, onu çekip çevirenin hikmetine delil sayanlar için süsledik.” Bu mânâya göre gökyüzünün süslenmesi, güzel eserler ortaya koyacak şekilde eşsiz bir nizâm üzere tertip edilmesi demektir.

Göğün süslenmesinin seyreden veya tefekkür eden kimselere tahsîs edilmesi, gökyüzünden faydalananın sâdece onlar olması, diğerlerinin bakışının ise bakmamakla eşanlamlı olması sebebiyledir.

Sa‘dî der ki:

İki göz Yaratıcı’nın san’atını seyretmek için iyidir
Kardeşinin aybını görmekten gözlerini aşağı tut, ey dost
Nefis ve hevâ tozu senin aklının gözünü kapatmış
Hevânın zehirleri ömrünün ekinini yakmış
Gaflet sürmesini gözünden temizle
Yoksa yarın toprağın gözüne sürme olursun

Hızlı hareket ettiği için bâzı yıldızlara ‘seyyâre’ adı verilmiştir. Bâzıları ise devamlı olarak aynı konumda sâbit olduklarından ya da çok az veya çok ağır hareket ettikleri için ‘sâbite’ adı verilmiştir. Çünkü gök cisimleri durağan değildir.

Yeryüzündeki her şey nasıl yerin süsü ise varlığından haberdar olunan ve olunmayan bütün yıldızlar da gökyüzünün süsüdür.

وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿١٧﴾

17. Onu taşlanmış *(kovulmuş)* her şeytandan koruduk.

“Onu” göğü, yıldızlarla *“taşlanmış (kovulmuş) her şeytandan koruduk.”* Artık oraya yükselip oradakilere vesvese veremezler ve onlarla ilgili bir tasarrufta bulunamazlar, hallerine de vâkıf olamazlar. Âyette bir izâfet olduğu görülmektedir. Çünkü ‘*koruma*’ şeytanın bizzat kendisinden olmaz. Buradaki “*her*” kelimesinde, eûzüdeki ‘*eş-şeytâni’r-racîm*’deki lâm-ı ta‘rîfin tüm cinsleri içine aldığına delâlet vardır. *Bahru’l-ulûm’*da böyle geçmektedir.

Bazıları şöyle der: “İstiâzedeki şeytanla bütün şeytanlar mı yoksa sâdece kişi ile berâber olan şeytan (karîn) mı kasdedilmektedir? Öyle görünüyor ki bizim hakkımızda kasdedilen, kişi ile berâber olan şeytandır. Allah Teâlâ: ***“Rahman’ı hatırlamaktan gafil olanlara yanlarından ayrılmayan bir şeytanı musallat ederiz.”*** (ez-Zuhruf, 43/36) buyurmuştur.

Hz. Peygamber hakkında ise bu şeytan, bizzat İblis'tir. Bizim gibilere ancak kendi yanındaki şeytan eziyet edebilir. Onun dışındakiler ise hiçbir zarar veremez. Akıllı kimse kendisine eziyet etmeyen bir şeyden Allah'a sığınmaz. Hz. Peygamber'e gelince, ona: "Sen de mi yâ Rasûlallah?!" diye sorulunca: *"Ben de... Fakat Allah bana yardım etti de (benim şeytanım) müslüman oldu. O artık bana sâdece hayrı tavsiye ediyor."*[55] buyurmuştur.

Hz. Peygamber (a.s.)'ın yanında bulunan şeytan müslüman olduğu için artık ondan Allah'a sığınmayacağına göre başkasından sığınmaktadır. Bu sığındığı ya İblis ya da ileri gelen askerlerinden biri olmalıdır. Çünkü bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"İblis'in tahtı Yeşil Deniz'in üzerindedir. Askerleri de etrafındadır. Kendisine en yakın olan askeri, en çok kötülük edenidir. İblis bütün askerlerine neler yaptıklarını, kimi yoldan çıkardıklarını sorar. Kendisi ise sâdece büyük ve önemli işlerle ilgilenir."*[56] Âşikârdır ki Rasûlullah (s.a.)'in işi, İblis'e göre her şeyden daha önemlidir. Dolayısıyla bu konuda şeytan neslinden hiç kimseyi kendisine tercih etmez.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hz. Peygamber başka herhangi bir sebeple değil sırf ilâhî emre uymak maksadıyla şeytandan Allah'a sığınmaktaydı. Çünkü şeytanın Hz. Peygamber (s.a.)'e musallat olmak bir yana O'nun ümmetinin ihlâslı kılınanlarına (muhlasîn) bile musallat olma imkânı yoktur. Şeytan O'na (s.a.) vesvese vermekten ümidini kesmiştir. Çünkü şeytan O'nun nûrundan yanıp kavrulacağından dolayı O'na yaklaşmaz. ***"Eğer şeytanın fitlemesi seni dürterse hemen Allah'a sığın."*** (el-A'raf, 7/202) âyeti ise olmayanı farz etmek, takdir etmek ve hüküm koymak içindir. ***"Takvâya erenler var ya onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda (Allah'ın prensiplerini) hatırlayıp hemen gerçeği görürler."*** (el-A'raf, 7/201) âyeti de takvâya ermiş herkese mutlaka böyle bir vesvese dokunacağına delâlet etmez. Aksine ümmetin bir kısmına bu vesvesenin dokunması yeterlidir. "(*Ey Muhammed)* ***Biz, senden önce hiçbir rasûl ve nebî göndermedik ki, o bir temennîde bulunduğunda şeytan onun dileğine (yahut okumasına) ille de (bir takım şeyler) katmasın!"***(el-Hac, 22/52) âyetinin delâlet ettiği gibi bir peygamber bir âyet okuduğu yahut münâcâtta bulunduğu zaman şeytanın onun münâcât ve okuyuşuna bir şey kattığı kabûl edilse bile Allah O'nun (a.s.) şeytanın vesvesesinin gerektirdiği şekilde amel etmeyeceğini bilir. Çünkü ihlâslı kılınan kimseleri, bir fit dokunması yahut bir vesvese tesir etmesi durumundan müstesna tutan bizzat kendisidir. Allah'a sığınmanın eziyet versin-vermesin bütün şeytanlardan sığınma olmasına da bir mâni yoktur. Çünkü şeytanın Âdemoğluna karşı beslediği o kadim düşmanlık böyle bir sığınmayı doğru kılar. Kendisini bu düşmanlıkla görevli sayanın çocuklarının da kendisine tâbi olacakları açıktır.

Zikredildiğine göre bugün şeytanın bütün dünyâda yaşayanların kalplerine verdiği vesvese, tamamının kalbinde aynı anda vâki olan bir hâldir. Bu, tıpkı Azrâil (a.s)'ın çeşitli yerlerde bulunan insanları, kendisi bir yerde olduğu hâlde vefât ettirmesi gibidir.

❀

إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ ﴿١٨﴾

18. Ancak kulak hırsızlığı eden müstesna. Onun da peşine açık bir alev sütunu düşer.

"Ancak kulak hırsızlığı eden müstesnâ" Buradaki kulak hırsızlığı eden, kovulmuş şeytanlardandır. Ancak bu, *'koruma'* fiilinin gökyüzünün şeytanların mutlak mânâdaki taarruzlarından ve orada olup biten şeylere az da olsa vâkıf ve muttalî olma isteklerine mâni olma şeklinde tefsir edilmesi durumunda geçerlidir.

İfâde, *"Fakat kim kulak hırsızlığı ederse"* şeklinde de anlaşılabilir. Bu da *'koruma'* fiilinin, şeytanların gökyüzüne girişini veya orada tasarrufta bulunmalarına mâni olma şeklinde açıklanması durumunda geçerlidir.

"اِسْتِرَاقْ (kulak hırsızlığı)", gizlice dinlemek demektir. Nitekim *el-Kâmus*'ta böyle denilir. اِسْتِرَاقُ السَّمْعِ ise kulağın gizlice çalması demektir. Şeytanların aralarındaki cevher ilişkisinden dolayı gökyüzündekilerden az miktarda da olsa bir şeyler kapmaları, kulak hırsızlığı işine benzetilmiştir.

"Onun da peşine" son derece *"açık bir alev sütunu"* yakıcı bir kor *"düşer"* onu kovalayıp yakalar.

Bir ay geldi, zulmet pazarını aydınlattı
Bir gül açıldı, diken korkusu sona erdi

İbn Abbas (r.anhümâ)'dan nakledilen şu rivâyet de bunu desteklemektedir: "Önceleri şeytanlara semâlar perdelenmiş değildi. Hz. Îsâ (a.s) doğunca şeytanlara üç semâ kapatıldı. Hz. Muhammed (s.a.) doğduğu zaman ise, parlak ateş korları ile bütün semâlar şeytanlara yasaklandı. Kimin hırsız olduğu, gizli bir yerde saklı bir şeyi bulma ve benzeri şeyler gibi günümüzde bazı insanların ağızlarında dolaşan cin haberleri ise cinlerin yeryüzünde gördükleri fakat bizim göremediğimiz haberlerdir. İleride olacak bir şeyi haber verirlerse yalan olur." *Âkâmü'l-mercân*'da böyle denilmektedir.

Bir hadiste şöyle buyrulur: *"Melekler gökyüzünün alt kısmına inerek gökte hükmedilen şeyleri tekrarlar. Şeytanlar da buna kulak hırsızlığı yapıp kâhinlere telkin ederler. Onlar da buna bin yalan katarak insanlara söylerler."*[57]

Bir tefsirde şöyle denilir: "Şeytanlar birbirlerinin üzerine binerek bize en yakın semâya kadar çıkarlar. Yahut itâatten çıkmış (mârid) şeytanlar buraya yükselir, diğerleri de semânın altında bir yerde kalırlar. Bunlar, bir şey duyduğu zaman hemen altlarında bulunanlara: 'Şöyle şöyle hükmedildi!' derler. Alttakiler de bunu kâhinlere haber vermek üzere oradan hızla uzaklaşırlarken kulak hırsızı olan şeytanlar ateş korları ile vurulurlar. Ancak onlara bizzât yıldızlar atılıyor değildir. Çünkü onlar gökyüzündeki yerlerinde oldukları gibi kalmaktadırlar. Onlara atılan şey ise bir ateş parçasından başka bir şey değildir. Fakat bu kor olduğu gibi kalmakta, kendisinde hiçbir eksilme

olmamaktadır. Bu vurma neticesinde kimi şeytanların yüzleri, alınları, elleri ve Allah’ın dilediği bir takım organları yanarken kimi şeytanların da aklî melekeleri bozulmakta bir daha kulak hırsızlığına gidememekte ve nihâyet gulyabânîye dönüşerek çöllerde insanları yoldan çıkarmakta, onları aldatarak helâke sürüklemekte ve hiç anlamadıkları bir şekilde yakalayıvermektedir.”

İbnü’l-Esir, *en-Nihâye* adlı eserinde şöyle der: “Gûl (çoğulu: Gıylân) cin ve şeytanlardan bir türdür. Araplar gûl’ün birbiri peşi sıra tek tek insanları yakalamak için nöbet bekleyen, çeşitli sûretlerde ve çeşitli renklerde olabilen bir varlık olduğuna ve yollarını şaşırtıp kendilerini helâke sürüklediğine inanırlardı.”

Burada işâret edilmektedir ki gûlun varlığı inkâr edilemez. Bilakis inkâr edilen onların çeşitli şekillere girmesi ve insanoğlunu helâke sürüklemesidir. Bu yukarıda tefsirlerden aktarılan açıklamalara da zıttır. Şâyet böyle bir şeyin olduğu doğru ise bunun izâhı ancak şöyle yapılabilir: Bunların varlığı Hz. Peygamber (a.s.)’ın gönderilmesinden önceydi. Peygamberimiz (a.s.): *“Gûl diye bir şey yoktur. Sâdece sihirbaz cinler vardır!”*[58] sözü ile bu inancın bâtıl olduğunu göstermiştir. Yâni gûl, kimseye yolunu şaşırtmaz. Dolayısıyla mezkûr iddiânın hiçbir mânâsı yoktur. Cinler içinde sihirbaz olanlar vardır ki insanların kafasını karıştırır ve onlara hayaller gösterirler.

Envâru’l-meşârık’da şöyle der: “Muhakkık âlimlerin kabûl ettiği görüş şudur: Gûl, aslı olmayan, fakat insanların korkutulduğu bir şeydir. Nitekim şâir şöyle der:

Cömertlik, gûl ve anka üçü
Varlığı ve aslı olmayan şeylerin isimleridir.

Araplar, çölde tek başına kalan birine insan görünümünde fakat eşek ayaklı bir varlığın görüleceğini iddiâ ederler.”

Mesnevî sâhibi şöyle der:

Hakk’ı zikret de gulyabanîlerin seslerini yak, mahvet.
Nergiz gibi gözlerini, akbaba gibi olan dünyâya karşı kapa.

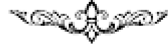
Mevlânâ burada habis ve fesâdçı şeytanlara, hattâ tâlibi Hakk’ın yolundan saptıran bütün varlıklara teşbih yoluyla işâret etmektedir. Zikrin faydası, şeytanın vesveselerini giderici olmasıdır. Çünkü kişi Allah’ı zikrettiğinde şeytan geri çekilip duraksar. Allah en iyisini bilir, belki de bundan maksad cinlerin insanoğlunun dimağı gibi dimağları olmadığı için şiddetli yüksek sesi dinlemeye tahammülleri yoktur. Zikreden kimse zikrederken sesini yükselttiği zaman şeytanı kendisinden uzaklaştırmakta, zikrinin nûru ile onu yakmakta, şiddetli sesi ve tesirli nefesi ile onun aklını bozmaktadır.

Ebû Bekir Râzî’nin anlattığına göre teşrik günlerinin dışında sesli olarak tekbir getirmek ile korku salmak kasdıyla düşmanlar ve hırsızlar karşısında getirilen hâriç

sünnet değildir.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Düşmanlar düşmanı nefis, hırsızların ve yankesicilerin en azılısı da şeytan olunca sûfîler, onlara korku salmak, vesvese ve aldatışlarını savmak maksadıyla her zaman ve her yerde zikri cehrî yapmayı âdet edinmişlerdir. Akıllı kimse cehrî zikir konusunda asla şüpheye düşmez ve hiçbir münkirin sözüne kulak asmaz.

Muhammed b. Talha *el-Ikdü'l-ferîd*'de der ki: Hakîmler, sultanın dinleyicilere daha heybetli görünmek ve daha müessir olabilmek için sesli bir şekilde konuşmasını tercih ederler.” Burada tüm kuvve ve organlarıyla rûhun, halkı ve adamlarıyla birlikte olan sultana benzediğine işâret edilmektedir. Dış âlemde (âfâk) uyulması gereken şeylere iç âlemde (enfüs) de uymak gerekir. Ancak nedimlerle yapılan konuşmalarında bu ihtiyaç ve zarûret ortadan kalkar. Çünkü o makam, gevşeme ve rahatlama makamıdır. Sen müşâhede ehlini, Allah'a eren ve bir an bile O'ndan gaib olmaksızın O'nun katında bulunanları buna kıyasla.

---

[55]. *Beyhakî,* Delâil, V, 488; *Münâvî,* IV, 44011
[56]. Bk. *Müslim,* Münâfikûn, 66; *Müsned,* III, 366
[57]. *Buhârî,* Bed'ül-halk, 6
[58]. *Münâvî,* VI, 435

GEÇİM VÂSITALARI YARATTIK

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ
شَيْءٍ مَوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ
بِرَازِقِينَ ﴿٢٠﴾

19. Yeri uzatıp yaydık, orada sâbit dağlar yerleştirdik, yine orada miktarı ve ölçüsü belirli olan şeyler bitirdik.

20. Orada hem sizin için hem de rızıkları size âid olmayanlar için *(gerekli)* geçim vâsıtaları yarattık.

"Yeri uzatıp" üzerinde yerleşilebilecek bir biçimde uzatıp *"yaydık."*

Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivâyet ediliyor ki: "Kâbe'nin bulunduğu yer, yeryüzünden iki bin sene önce yaratılmıştır. Yeryüzünün yaratılmasından önce Kâbe su üzerinde bir kaya kütlesiydi. Üzerinde Allah'ı tesbih eden iki melek bulunuyordu. Allah yeryüzünü yaratmayı murâd edince yeryüzünü oradan yaydı ve Kâbe'yi yeryüzünün tam ortasında kıldı."

Bâzı rivâyetlerde şöyle denilir: Allah Sübhânehû ve Teâlâ, gökleri ve yeri yaratmadan önce arş, tatlı su üzerindeydi. Arş sarsılınca Allah onun üzerine "Lâ ilâhe illallah" yazdı ve arş sakinleşti. Allah gökleri ve yeri yaratmak isteyince bu suyun üzerine rüzgârı gönderdi. Onun etkisiyle su dalgalanmaya başladı ve üzerinde bir duman belirdi. Allah da gökleri bu dumandan yarattı. Daha sonra Kâbe'nin bulunduğu yerdeki suyu oradan izâle edince orası kurudu. Rüzgârı suyun üzerine gönderince su dalgalandı ve ondan bir kaya ortaya çıktı. Bu, Kâbe'nin yerinde kuruyan kubbe gibi bir taştı. Hak Sübhânehû bu yerden uzunlamasına ve genişlemesine tüm yeryüzünü yaydı. İşte orası, mâmûr ve meskûn yeryüzünün ortasıdır. Mâmûr olsun olmasın tüm dünyâ küresinin ortası ise kubbetü'l-arzdır. Orası ise gece ile gündüzün devamlı eşit olduğu, sıcak ve soğuğun mûtedil olduğu bir yerdir.

Bilesin ki yeryüzünde cennet âlemine ilhâk edilebilecek yerler vardır. Mekke, Medine, Beyt-i Makdis, Allah'a kulluk edilen yer ve mescidler gibi. Özellikle Nebî (a.s.)'ın kabriyle minberi arası bir cennet bahçesidir. Oraya giren, hâlis bir inanç ve sâdık bir niyetle ziyâret eden hem dünyâda hem de âhirette istenmeyen ve korkulan durumlardan emin olur.

Bu ne yerdir ki yüce arş
Bu yüceliğine rağmen yeryüzüne gıbta ve hased eder
Senin dîdârına mahrem değilim

Senin kapına ve duvarına nazar ederim
O kimse ki senin dîdarınla şeref buldu
Can nedir ki, onu nihâyet sana tercih eder

"Orada sâbit dağlar yerleştirdik" yâni iyice yerleşmiş/sâbit dağlar yarattık. Onlar olmasaydı yeryüzü sarsılır ve kimse onun üzerinde duramazdı. Böylesine sağlam ve yerleşik dağlar, büyük bir mahlûk olsalar da belli bir sayıya sâhip olduklarını göstermek maksadıyla, bir kimsenin elinden tutup sonra da fırlattığı çakıl taşlarına benzetilmiştir. Bu Allah'ın azametini tavsif etmekten, gücünü temsîlî olarak anlatmaktan başka bir şey değildir. Zihinlerin hayrete düştüğü bütün büyük fiiller O'nun için çok basit ve kolaydır.

Yâni, Biz sonsuz gücümüz ve eşsiz hikmetimizle yeryüzünde sağlam dağlar var ettik. Allah'ın onları var etmesi de onlara: 'Olun' demesiyle olmuştur. Bu emre uyarak dağlar var olmuş ve böylece yeryüzü debelenip duran, çalkalanan bir şey iken dağlarla sağlamlaştırılıp sâbitleştirilmiş bir cisme dönüşmüştür. Kimse dağların neden yaratıldığını tam olarak kavrayamamıştır. Tepeler hâriç dağların sayısı *Zehretü'r-riyâz*'da bildirildiğine göre 6673'tür.

Yeryüzünde ilk yükselen dağ Mekke'deki *Ebû Kubeys'tir*. **Süyûtî**'nin belirttiğine göre en fazîletli dağ, Medine'deki *Uhud Dağı*'dır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Uhud bizi sever, biz de Uhud'u severiz."*[59] buyurmuştur.

Âdem (a.s)'ın cennetten indiği yer, Hindistan taraflarında bulunan, denizcilerin günlerce yolluk mesâfeden görebildikleri yüksek bir dağdır. Orada Âdem (a.s.)'ın ayak izi taşa kazınmış bir vaziyettedir. Bu dağda her gece bulut olmadan ortamda şimşeğe benzer şeyler müşâhede edilir. Her gün mutlaka Âdem (a.s.)'ın ayak izlerini yıkayan bir yağmur yağar. Bu dağın zirvesi yeryüzünün semâya en yakın yeridir. *İnsânü'l-uyûn'*da böyle geçmektedir. Bu dağ bir Hind şehri olan Serendib'e izâfe edilir. Dağlar, Allah Teâlâ'nın yeryüzünde kullarının istifâdesine sunduğu hazîneleridir. Varlıklar arasında Allah adamlarına benzer. Kâmil kimselere de 'dağ' denir.

Anlatılır ki evliyâdan biri Bağdad'daki erkeklerin Hülâgû Han tarafından helâk edildiği gece rüyasında korkunç rüzgarların Bağdad'a doğru esmesiyle Irâkayn dağlarının yeryüzünden silinip gittiğini görmüş. Bir vakit sonra kendisine Hülâgû Han'ın o gece Bağdad'a girdiği, evliyâ, ulemâ, sâlihler, komutanlar ve öteki insanlardan sayılamayacak kadar kimseyi katlettiği haberi ulaştı.

İster velî, ister nebî hayrettedirler,
*"**Bana ne yapılacağını bilmem**" vâdisinde.*(el-Ahkâf, 46/9)

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de şöyle denilir: *"Yeri uzatıp yaydık"* yâni beşeriyyet arzı, canlıların nefsi gibi çalkalanıp durur. Bu çalkalanma, Allah Teâlâ'nın nefsi, akıl dağları ve kalp sıfatları ile sâbitleştirip sağlamlaştırmasına kadar sürer."

Mesnevî'de şöyle denilir:

Kötü ve hayırsız adam, lengersiz gemi gibidir
Çünkü deli rüzgârlardan çekinir.
Akıllıya emniyet ve huzâr veren akıl lengeridir.
Sen de akıllılardan bir lenger dilen!

"yine orada" yeryüzünde *"miktarı ve ölçüsü belirli olan"* yâni hikmet terâzisi ile, zât, sıfat ve mikdar olarak belirlenmiş son derece güzel *"şeyler bitirdik."* Yâni, yerden genel faydaları içine alan ağaçlardan, ekilip dikilen şeylerden iyi nesneleri bitirdik ki onları tartarak ve ölçek ile ölçsünler.

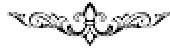
"Orada" anlamındaki zamîri dağlar olarak değil de yeryüzü olarak açıkladık. Çünkü dağ meyvelerinden genellikle istifâde edilemez; ya da yeryüzünün meyveleri onları da içine alır. Çünkü dağlar serpiştirildiğinden dolayı artık yeryüzünün bir parçası haline gelmişlerdir.

وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ ﴿٢٠﴾

20. Orada hem sizin için hem de rızıkları size âid olmayanlar için *(gerekli)* geçim vâsıtaları yarattık.

"Orada hem sizin için hem de rızıkları size âid olmayanlar için (gerekli) geçim vâsıtaları" sâyesinde yaşayıp geçindiğiniz, hayâtınızı idâme ettirmenize yarayan yiyecek ve giyecekler ile diğer şeyleri *"yarattık."* Âyeti şöyle anlamak da mümkündür: Sizin için geçim vâsıtaları yarattık ve rızıklarını sizin vermediğiniz evlad ü ıyal, köleler, hizmetçiler, hayvanlar ve benzerlerini yarattık. Onların 'rızıkları size âid olmayanlar' başlığı altında zikredilmesi, onların geçimlerini muhâtapların kendilerinin sağladığı zannını reddetmek, onları da muhâtapları da rızıklandıranın gerçekte Allah Teâlâ olduğunu belirtmektir.

---

[59]. *Buhârî,* Cihâd, 71, 74, Etıme, 28; *Müslim,* Hac 462, 462, 503-504; *İbn Mâce,* Menasik, 104; *Muvatta,* Medine, 10; *Müsned,* II, 337, 387; III, 140, 149

RÜZGÂRLARI AŞILAYICI OLARAK GÖNDERDİK

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢١﴾
وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا
أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ﴿٢٢﴾

21. Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.

22. Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. *(Biz bunları yapmasaydık)* siz onu *(yeterli suyu)* depolayamazdınız.

Yapılması imkân dâhilinde olan *"her şeyin hazîneleri yalnız bizim yanımızdadır."* Yâni fermânımız altındadır.

خَزَائِنُ, hazîne anlamındaki 'خِزَانَةٌ'nin çoğuludur. Hazîne ise sâdece çok değerli malların korunduğu yerdir. Ancak ıstılah olarak hükümdar ve sultanların halklarının rızıklarını depoladıkları yerler için kullanılması yaygınlık kazanmıştır. Âyette Allah Teâlâ'nın kudreti dâhilinde olan şeyler, sultanların hazînelerinde depolanmış çok değerli mallara benzetilmiştir. Benzetme ise şu bakımlardandır: Bu şeyler, âlemlerin ilimlerinden gizli tutulmuştur. İnsanlar onlara muhtaç oldukları ve elde etmeyi çok arzuladıkları halde ellerinin ulaşmasından korunmuştur. Yine bu şeyler, ilâhî irâdenin varlık sahnesine çıkmasına taalluk ettiği anda hiç gecikmeden ortaya çıkacak şekilde Allah'ın var edip yaratmasına âmâde ve isteklidirler. Buna göre âyette '*hazineler*' hayâlî istiâre (istiâre-i tahyîliyye) yoluyla zikredilmiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hz. Şeyhim ve senedimden (Osman Fazlî Efendi) işittim ki buradaki '*hazineler*' kelimesi a'yân-ı sâbiteye işârettir. Her şey mutlaka a'yân-ı sâbiteden feyezan eder. Allah'ın ilmi ma'lûma ve onun gerekli kıldığı hallere tâbidir. "***Onlara Allah zulmetmedi; fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.***" (Âl-i İmrân, 3/117)

"Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz." var ettiğimiz ve yarattığımız bu şeylerden herhangi birini herhangi bir şeyle birlikte ancak hikmetin ve ona tâbi olan meşîetin (irâdenin) gerekli kıldığı belli bir ölçü ile indiririz.

el-Kevâşî'de ise şöyle denilir: "Var ettiğimiz şeylerin çok olmasına ve var etme gücüne sâhip olmamıza rağmen onları maslahat ölçüsünde var ederiz."

Yâni, ne eksik ne fazla ancak bilinen bir ölçü ile olur. Onların yaratılışı, ulvî âlemden süflî âleme bir lütuf yoluyla olmuştur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur. ***"Sizin***

için, hayvanlardan sekiz eş indirdi/meydana getirdi." (ez-Zümer, 39/6)

Ebu'l-Leys Tefsîri'inde şöyle denilir: **"Her şeyin hazîneleri"** rızkının anahtarları veya bunun yağmur hazîneleri olduğu da söylenir **"yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle"** belirli bir ölçü ve ağırlık ile **"indiririz."**

İbn Abbas (r.a.) da şöyle der: "Yâni Allah'ın Nuh kavmini boğduğu tûfân günleri hâriç bu yağmur hazînelerini ancak yağmuru indirmekle görevli melekler bilir. Çünkü yağmur tûfân günlerinde hazînelerinden taşmış ve çok yağmıştır. Böyle olunca da görevli melekler kırk gün o hazînelerden ne kadar yağmur çıktığını kontrol edememişlerdir."

Bahru'l-ulûm'da ise şöyle der: "Kulların istifâde ettiği hiçbir şey yoktur ki Biz onu var etmeye, yaratmaya ve kat kat nîmetler vermeye kâdir olmayalım. Ancak bunu bir ölçü dâhilinde yaparız. Bundan anlaşılıyor ki bu durum kullar hakkında daha hayırlı, geçimlerini sağlamaları açısından daha elverişlidir.

Âyete şöyle mânâ da verilebilir: Çeşitli zararlarından sâlim kalacaklarını ve menfaat elde edeceklerini bildiğimiz kadar veririz. "***Allah kullarına rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde azarlardı. Fakat O, (rızkı) dilediği ölçüde indirir. Çünkü O, kullarından haberdardır, onları görendir.***" (eş-Şûrâ, 42/27)

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: "Bütün varlıkların kendilerine uygun çeşitli hazîneleri vardır. Biz herhangi bir cismi ölçüp şekillendirdiğimiz zaman, bu cismin görüntüsü için bir hazîne, ismi için bir hazîne, mânâsı için bir hazîne, rengi için bir hazîne, kokusu için bir hazîne, tadı için bir hazîne, tabîatı için bir hazîne, özellikleri için bir hazîne, günler geçtikçe değişen muhtelif halleri için bir hazîne, faydasına ve zararına olan şeyler için bir hazîne, zulmet ve nûru için bir hazîne, melekûtu için bir hazîne… vardır. Bu, Allah'ın lütuf ve kahır hazînesidir. Hiçbir şey yoktur ki onda Allah'ın lütfu ve kahır hazîneleri gizlenmiş olmasın. Kulların kalpleri de Allah Teâlâ'nın bütün sıfatlarının hazînesidir. Biz bunların hazînesinde bulunan her şeyi var edip indirmemizi gerekli kılan sonsuz hikmetimizden dolayı ezelde mâlûmumuz olan bir ölçüye göre indiririz."

وَاَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَسْقَيْنَاكُمُوهُۚ وَمَٓا اَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنٖينَ ﴿٢٢﴾

22. Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. *(Biz bunları yapmasaydık)* siz onu *(yeterli suyu)* depolayamazdınız.

"Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik." Yağmur yağdıran bulutu getirdiği zaman rüzgâra 'aşılayıcı rüzgâr' denir. Rüzgâr, suyu taşıyıp buluta yükler, bir bakıma

bulutu aşılar. Böylece yağmur yüklü bulutları ortaya çıkarmak gibi bir hayır getiren rüzgâr, döl verebilen deveye, böyle olmayan rüzgâr da kısır deveye benzetilmiş oluyor.

Ebû Ubeyde der ki: " لَوَاقِحَ *Levâkıh*", aşılayıcı mânâsınadır. Çünkü rüzgârlar, bulutları ve semereleri çıkana kadar ağaçları aşılar, güçlendirip büyütür. Ağaçlarda aşılamanın suyun dallara doğru akıp giderek serpilip hareket etmesi sonucu çiçeklerin çıkması şeklinde olduğu da söylenir.

Hayra vesile olan rüzgârlara "رِيَاحٌ *riyâh*", şer getiren rüzgârlara "رِيحٌ *rîh*" denilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Allah'ım! Şu rüzgârı riyah kıl; rîh eyleme!"*[60] diye duâ etmiştir. ***"Gemiler içlerindeki insanları hoş bir rüzgâr (rîh) ile alıp götürdüğü zaman..."*** (Yunus, 10/22) âyetine gelince, buradaki tekil rîh lafzı, mutlak değil mukayyed mânâsı göz önünde bulundurularak hayırlı ve faydalı mânâsında kullanılmıştır.

Muhammed b. Ali (r.a.) şöyle der: "Gece olsun gündüz olsun bir rüzgâr esti mi Rasulullah (s.a.) mutlaka ayağa kalkar ve oturup şöyle duâ ederdi: *"Allah'ım! Şâyet bugün herhangi birine öfkelenerek bu rüzgârı onu cezâlandırmak maksadıyla göndermiş bulunuyorsan, helâk olacak olanlarla birlikte bizi de helâk eyleme! Rahmet maksadıyla göndermiş bulunuyorsan onu hakkımızda bereketli kıl!"* Bir yağmur tânesi damladığında *"Rabbim! Bütün hamd Sana âiddir; öfke dindi ve rahmet indi."* buyururdu.

Mutarrif (r.h.) der ki: "Rüzgârlar insanlardan alıkonulmuş olsaydı, gök ile yerin arasını pis koku kaplardı.

"Ve" bu rüzgârlarla yağmur yüklü bulutları var ettikten sonra *"gökten"* yukarı taraftan *"bir"* miktar *"su indirdik de…"* İnsanın yukarısında bulunan her şey semâdır. Burada bu mânâ âşikârdır. Yoksa buradaki semâ lafzından maksad, felek değildir.

" مَاءً (su)" lafzının nekre yapılması burada bir miktar su indirildiğini gösteriyor. Çünkü herkes şunu kesin olarak bilir ki, gökyüzünden suların tamamı inmez. Aksine kulların fayda temin edip zararlardan sâlim olabilecekleri miktarda yağmur yağar.

"Onunla su ihtiyacınızı karşıladık." yâni bu yağmuru hem sizin içeceğiniz, hem de ekinleriniz ve hayvanlarınızı sulayacağınız bir içecek maddesi kıldık. Yâni o sudan size içirdik ve o suda tasarrufta bulunma imkânı verdik.

*el-İrşad'*da ise şöyle der: 'أَسْقَيْنَاكُمُوهُ *Eskaynâkümûh*' ifâdesi, 'سَقَيْنَاكُمُوهُ *Sekaynâkümûh*' ifâdesinden daha beliğdir. Çünkü onda yağmurun onlar için dilediklerinde yararlanabilecek şekilde hazırlanmış olduğuna delâlet vardır. Bu kelime, Kur'an'ın en uzun kelimesi olup on bir harftir. "أَنُلْزِمُكُمُوهَا *Enülzimükümûhâ*" (Hud, 11/28) kelimesi ise on harftir.

"(Biz bunları yapmasaydık) siz onu" yâni yağan yağmuru *"depolayamazdınız."* Yâni onu var etmeye, bulutlarda depolamaya ve yağdırmaya gücü yeten sâdece Biziz. Siz ise bunların hiçbirine muktedir değilsiniz!

Mânânın şu şekilde olduğu da söylenir: Yağmuru biz yağdırdıktan sonra onu nehir

yataklarında, kuyu ve pınarlarda depolayan da siz değilsiniz. Onu bu yerlerde depolayıp tabîatı îcâbı akıp gitmek istemesine rağmen, her türlü su ihtiyacınızı gidermek için muhâfaza eden Biziz.

Zemin/arz içinde suyu aşağı itmek/yâni suyu aşağı ittirmek. İmam Matürîdî *Te'vîlât*'ta şöyle buyurmuştur: "Cenâb-ı Hakk'ın hazînesini siz tutacak değilsiniz. Yâni O'nun hazînesi sizin elinizde değildir. Çünkü sizin hazînelerinizin tamamı da O'nun lütuf ve ihsanındandır."

---

[60]. *Beğavi,* Mesâbihu's-sünnet, I, 511

BİZ DİRİLTİR
BİZ ÖLDÜRÜRÜZ

وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا
الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ
يَحْشُرُهُمْ ۚ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

23. Şüphesiz Biz diriltir ve Biz öldürürüz! Ve her şeye Biz vâris oluruz.
24. Andolsun Biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz, geri kalanları da biliriz.
25. Şüphesiz Rabbin onları *(kıyâmette)* toplayacaktır. Çünkü O, hakîmdir, alîmdir.

"Şüphesiz Biz diriltir" yaşamaya elverişli bazı cisimlerde hayâtı var ederiz *"ve Biz öldürürüz."* Bu cisimlerden hayat vasfını izâle ve yok ederek onları öldürürüz. Öldürme ve yaşatma fiilleri kimi zaman canlıları ve bitkileri içine alır. Allah Teâlâ, ilkbahar günlerinde yeryüzünü yağmurlarla diriltir ve sonbahar günlerinde de öldürür. Allah îmân ile diriltir ve küfür ile öldürür.

Kuşeyrî'nin *Letâif*'inde zikredildiğine göre Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: 'Gönüllere ilâhî nûru müşâhede ile hayat veririz. Nefisleri mücâhede ateşi ile öldürürüz. Ya tâat vakitlerinde diri kılarız, ya da şehvetlere uymakla ölü ederiz.'

Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.)'in mânevî oğlu **Sadreddin Konevî** (k.s.)'a söylediği sözlerden birisi de şudur: "Evlâdımdan ve arkadaşlarımdan nicelerini (mânevî olarak) öldürüp dirilttim. Kimisi öldü kimisi de öldürüldü. Fakat sana nasib olan derece bunların hiçbirine nasib olmadı. Bu derece dâim ve ebedî ilâhî zât tecellîsini müşâhede (şühud) etmektir. Bundan sonra artık hiçbir hicab ve kâmiller için başka karar kılacak bir yer yoktur." Bunun üzerine Sadreddin (k.s.) şöyle dedi: "Efendim, bu fazileti sâdece bana nasib etmesinden ötürü Rabbime hamd ederim." Bu mes'elenin geniş açıklaması *Fususu'l-Hikem* şerhinde mevcuddur.

İmam Gazzâlî (r.h.) der ki: "اَلْمُحْيِي *el-Muhyî* (hayat veren)" ve "اَلْمُمِيتُ *el-Mümît* (öldüren)" isimlerinin mânâsı, "اَلْمُوجِدُ *el-Mûcid* (var eden)"dir. Ancak bu varlık hayat olursa, bunu yapmaya 'ihyâ/yaşatma' adı verilir. Ölüm olunca ise bunu yapmaya 'öldürme' adı verilir. Allah dışında ölümü ve hayâtı yaratan bir varlık yoktur. Şu halde bu iki isim, fiilî sıfatlarla ilgilidir.

"*Ve her şeye Biz vâris oluruz."* Geride kalana ölünün vârisi (mirasçısı) denir. Çünkü, onun yok oluşundan sonra o geride kalır. O zaman mânâ şöyle olur: Bütün yaratılmışların yok oluşundan sonra bâkî kalan Biziz. Mecâzî mülk sona erdiği zaman mülkün mâliki Biziz. Önce de sonra da her şeye hakim olan Biziz. Onların sâdece

görünürde var olan bir tasarrufları ve mecâzî olan mülk ve hükümranlıkları vardır.

Burada işin zâhirinde de görüldüğü gibi geride kalanların öncekilere vâris olmadığına dikkat çekilmektedir. Mükâşefe, müşâhede ve muâyene ehli, işi/durumu şimdi daha önce ademde iken olduğu hal üzere görmektedirler. Çünkü âriflerin kıyâmeti devamlıdır. Onlar: Hiçbir harf ve ses olmaksızın Allah Teâlâ'nın: ***"Bugün hükümranlık kimin!"*** (el-Mü'min, 40/16) nidâsını şu anda bile duymakta ve her gün, her saat ve her an: **"*O Tek ve Kahhar olan Allah'ındır.*"** diye kesin olarak inanmaktadırlar.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir:

"Şüphesiz Biz" cemâlimizin nurlarıyla velilerimizin kalplerini *"diriltir ve Biz"* celâl nazarlarımızın sertliğiyle onların nefislerini *"öldürürüz."* Bizim bakâmızla bâki olmaları için kendi varlıklarını yok ettikten sonra "*her şeye Biz vâris oluruz."*

Mesnevî'de şöyle denilir:

Bir sivrisinek bahçeden, çayırlıktan, çimenlikten uçup geldi.
Süleyman peygamberden adâlet istedi de dedi ki:
"Ey Süleyman, adâleti yaydın,
Şeytanlar, insanlar ve cinler arasında.
Her zayıf kişinin müşkülünü halledersin
Sivrisinek, zâten zayıflığın misalidir.
İmdat et, bizi bu gamdan kurtar.
Ey eli Hakk'ın eli olan, elimizden tut!"
Hz. Süleyman dedi ki: "Ey insâf isteyen, adâlet arayan!
Kimden şikâyet ediyorsun? Kime karşı hak arıyorsun? Söyle!
Kendini büyük görerek sana zulmeden,
Yüzünü, gözünü tırmalayan o zâlim kimdir?"
Sivrisinek dedi ki: "Benim şikâyetim rüzgârdandır.
O iki elini de zulm etmek için bize karşı açtı"
Hz. Süleyman: "Ey seher rüzgârı!" diye seslendi.
"Sivrisinek senin zulmünden şikâyetçidir. Hemen buraya gel.
Haydi hasmının karşısına geç de söyle,
Ona cevap ver. Dâvâsını reddet."
Rüzgâr Hz. Süleyman'ın emrini duyunca, hızlı hızlı eserek geldi,
Sivrisinek de hemen kaçmaya davrandı.
Hz. Süleyman: "Ey sivrisinek! Nereye gidiyorsun?"
"Dur da ikinizi de dinleyip hüküm vereyim." dedi.
Sivrisinek: "Ey pâdişahım!" dedi. "Ölümüm zâten onun yüzünden,
Bu günümün böyle karanlık olması onun dumanındandır.
O gelince ben nasıl durabilirim?
O benim kökümü kazır, beni yok eder gider."
İşte Hakk'ın dergâhını arayan da böyledir.

Allah gelince (tecellî eyleyince), arayan yok olur.
O vuslat ebedîlik içinde ebedîliktir (baka ender baka) ama
O ebedîlik (baka) yokluk (fenâ) sûretinde tecellî eder.
Nur/ışık arayan gölgeler,
Nur/ışık zûhûr edince yok olurlar.
Âşık başını verince, hiç akıl kalır mı?
“O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır.” (el-Kasas, 28/88)
Hakk’ın zâtı huzûrunda, var da yok olur, yok da.
Yokluk da varlık. Zâten şaşılacak şey de bu ya!

وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٤﴾

24. Andolsun Biz, sizden öne gelip geçenleri de biliriz, geri kalanları da biliriz.

“Andolsun Biz, sizden önce gelip geçenleri” yâni, doğum ve ölümleri itibâriyle sizden önce gelmiş olanları, yâni Âdem (a.s.) zamanından şu vakte kadarkileri *“de biliriz, geri kalanları da”* doğum ve ölümleri itibâriyle sizden sonraya kalan yâni kıyâmet gününe kadarkileri de *“biliriz.”* Ya da İslâm’a giriş ve cihad ediş konusunda önceliği olanları, tâatte öne geçenleri de biliriz, bütün bu hususlarda geri kalanları da biliriz. Sizin hâllerinizden hiçbir şey Bize gizli kalmaz.

وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ ۚ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

25. Şüphesiz Rabbin onları *(kıyâmette)* toplayacaktır. Çünkü O hakîmdir, alîmdir.

“Şüphesiz” başkası değil *“Rabbin onları”* kıyâmet günü yaptıklarının karşılığını vermek üzere öncekileri de sonrakileri de *“toplayacaktır.”* Zâten buna da sâdece O’nun gücü yeter, böyle bir işin üstesinden sâdece O gelir. Bu ifâde, öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenleri reddetmektedir.

“Çünkü O hakîmdir,” sonsuz hikmet sâhibi, bütün yaptıklarını son derece sağlam yapan biridir. Hikmet, bütün varlıkların hakîkatlarını oldukları şekliyle bilmek, fiillerini gerektiği gibi sağlam ve güzel yapmak demektir. Hikmet, yaratılmışların değil Allah Teâlâ’nın sıfatlarındandır. Filozofların ‘hikmet’ dedikleri şey ise akılla idrâk edilebilir olan şeylerdir (ma’kulat). Onlar ise aklın ürünüdürler. Akıl ise yaratılmışların sıfatlarındandır. Nasıl Allah Teâlâ’ya akıllı (âkil) denilmesi caiz değilse Allah’ın hikmet verdikleri için mecazen ‘hakîm’ denilmesi dışında hiçbir mahlûka ‘hakîm’ denilmesi câiz değildir. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle denilmektedir.

“Alîmdir.” O’nun ilmi her şeyi içine alır. Hikmet sıfatının önce zikredilmesi, herhalde haşr ve cezâyı gerektirenin hikmet sıfatı olduğunu bildirmek içindir.

İmam Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl'*ünde **İbn Abbas** (r.anhümâ)'nın şöyle dediğini nakleder: "Hz. Peygamber'in arkasında namaz kılanlar arasında çok güzel bir kadın vardı. Kadınlar bölümünün gerisinde namaz kılardı. Erkeklerden bazıları onu görmek için birinci safta öne çıkar, kimi erkekler de son safta kalır, rükû ederken koltuğunun altından ona bakardı. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu."

Denilir ki kadınlar cemâat için mescide geldiklerinde erkeklerin hemen arkasında namaza dururlardı. Bazen gönüllerinde şüphe bulunan bazı erkekler, erkekler bölümünün son safına durmak için gecikirlerdi. Yine gönüllerinde şüphe bulunan bazı kadınlar da erkeklere yakın olabilmek için önce gelip kadınlar bölümünün ilk safına dururlardı. İşte bunun üzerine mezkûr âyet nâzil oldu.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Erkek saflarının en hayırlısı ilk saf, en şerlisi de son saftır. Kadın saflarının en hayırlısı ise son saf, en şerlisi ise ilk saftır."* [61]

*Fethu'l-karîb'*de der ki: "Bu genel bir hüküm değildir. Aksine kadınların erkeklerle karışık namaz kıldıkları durumlar için geçerlidir. Erkeklerle bir arada değil de ayrı yerlerde namaz kıldıklarında ise onlar da erkekler gibidir. Dolayısıyla erkeklerin bulunduğu yere uzak bir bölümde namaz kılan kadınlar açısından en hayırlı saf ilk saftır. Çünkü illet ortadan kalkmıştır. Erkek ve kadın saflarının şerli oluşundan maksad, daha az sevap ve fazilete sebep olması, şer'-i şerîfin talebinden daha uzak bulunmasıdır. Hayırlı oluşundan maksad da bunun aksidir. Erkeklerle bir arada bulunan kadınların en son safının faziletli kılınması da sırf erkeklere karışmaktan, onlara görünmekten ve kendi hareketlerini görüp sözlerini duyan erkeklerin onlara gönül bağlamaktan uzak olması sebebiyledir. Kadınların ilk safının kötülenmesi de sırf aksi durumlara sebebiyet verebilecek olmasındandır.

Fazileti hakkında birçok hadis rivâyet edilerek teşvik edilip övülen birinci saf, imâmın hemen arkasındaki saftır. Bu safta bulunan bir kimse, imâmın uzağında da olsa yakınında da olsa, imamla arasına direkler, minber, mahfel ve benzeri şeyler girse de girmese de fark etmez. Bu hususta doğru görüş budur.

Bir görüşe göre ise birinci saf, mescidin ön tarafına arada mahfel vesaire bulunmadan bitişik durumdaki saftır. İmamın hemen arkasındaki saf bir şeyle bölünürse ilk saf bu bölünen kısım değil ne kadar geride olursa olsun hiçbir şeyle bölünmeyen tam saftır.

Birinci safın, insanın -namazını sonraki saflarda da kılsa- mescide ilk olarak gelmesinden ibaret olduğu da söylenir.

Enes (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) namazın ilk safta kılınmasını teşvik etti. Bunun üzerine insanlar birinci safta izdihama sebep olmaya başladılar. Uzreoğullarının evleri ise mescidden oldukça uzaktı. (İlk safa yetişebilmek için) 'Evlerimizi satıp mescide yakın evler alacağız.' dediler. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Bu âyete göre insanlar ancak niyetlerine göre mükâfât kazanacaklardır.

(Bir defasında) Rasûlullah (s.a.): "*Allah'ın kendisiyle hatâları örtüp dereceleri yükselttiği şeyi size göstereyim mi?*" demişti. Ashab: "Evet söyleyin ey Allah'ın Rasulü!" dediler. Bunun üzerine: "*O şey, zahmetli durumlarda bile abdesti tam almak,*

mescidlere çok adım atmak, namazdan sonra müteakip namazı beklemektir.” buyurdu. [62]

*Fethu'l-karîb'*de der ki: “Yürümeye gücü yeten için uzak ev daha faziletlidir. Ancak bu, vakti müsâid olanlar, mescide giderken attığı adımların çokluğu ya da yürüyüşü, dînî açıdan önem arz eden bir vazifeyi îfâya engel teşkil etmeyecek olanlar içindir. Şâyet ilimle, öğrenme ya da öğretme ve benzeri farz-ı kifâyelerle meşgul olmak gibi bir sebeple bu fazileti kaçıracaksa o zaman bu durumdakiler için yakın ev daha faziletlidir. Yürüyemeyecek kadar zayıf, kötürüm ve benzeri olanlar için de durum aynıdır.”

Şâyet: ‘**İmam Ahmed** (r.h.) *Müsned*'inde Hz. Peygamber (s.a.)'in: *“Mescide yakın bir evin uzak bir eve üstünlüğü, cihada giden birinin cihaddan geri kalana üstünlüğü gibidir.”*[63] buyurduğunu rivâyet ediyor.’ denirse bunun cevabı şöyledir: Bu hadisteki üstünlük evin yeri itibâriyledir, bizim hükmümüz ise yapılan iş itibâriyledir. Dolayısıyla evi uzak olan kimse daha çok yürüyeceğinden sevabı da daha büyük olacaktır. Ancak mescide yakın olan ev de uzak olandan elbette daha fazîletledir. Bu sebepledir ki Hz. Peygamber (s.a.)'in: *“Uğursuzluk üç şeydedir: Kadın, ev ve at.”*[64] hadisiyle ilgili olarak ‘Evin uğursuzluğu, oturanların ezânı duyamayacak kadar mescidden uzak olmasıdır.’ denilmiştir.

Âlimler, mescidin daha uzak olan kimselerin cemâate devam konusundaki efdaliyyetlerinden imamların istisnâ edilmesi gerektiği kanâatindedirler. Çünkü Nebî (a.s.) ve ondan sonraki imamlar ecir elde etmek için mescidden uzaklaşmamışlardır.

Evi mescide yakın olan kimse için bu mescidde namaz kılmasının mı, yoksa daha uzak bir mescide gitmesinin mi efdal olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. Bir grup âlim, hadislerin zâhiriyle amel ederek ‘uzak mescidde namaz kılmak daha fazîletlidir.’ demişlerdir. Namazın yakın olan mescidde daha fazîletli olduğu da söylenmiştir. Çünkü **Dârakutnî** Nebî (a.s.)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *“Mescide komşu olanın namazı ancak mescidde olur.”*[65] Şâyet cemâati olmayan bir mescidin komşusu ise ve orada namaz kılması sâyesinde cemâat hâsıl oluyorsa mescidin ve mescide komşu olmanın hakkını vermek için başka yere gitmektense yakınındaki mescidde namaz kılması daha fazîletlidir. Çünkü böylece mescid cemâatle îmar ve ihyâ edilmiş olur. Ancak komşusu olduğu mescidde namaz kıldığı takdirde tek başına kılacak ise uzak mescid daha fazîletlidir. Kendi evinde kıldığı takdirde cemaatle kılacak olsa fakat câmide tek başına kılacak ise o zaman evinde kılması daha fazîletlidir.

Bazı âlimler der ki: Mescide komşu olan evler, mescidin her yanından itibaren kırkar evdir. Bu evlerin ezanı duyan evler olduğu da söylenmiştir.

Allah Teâlâ'nın âyette *“önce gelip geçenler”* ile namazı ilk vaktinde kılanları, *“geri kalanlar”* ile namazı son vakte kadar geciktirenleri kasdettiği de söylenir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“İlk vakit Allah'ın rızâsıdır, orta vakit Allah'ın rahmetidir, son vakit ise Allah'ın affidır.”*[66]

Kudâî'nin *Şerhu Kitabi's-Şihâb* adlı eserinde *“Sabah namazını ortalık ağarınca*

kılın. Çünkü onun ecri daha büyüktür.”[67] hadisiyle ilgili olarak şöyle der: “**Ebû Hanîfe**’nin görüşüne göre sabah namazını son vaktinde kılmak daha fazîletlidir. Çünkü vaktin fevti çok yakın olduğu için namazın vücûbu çok te’kidli olur. **İmam Şâfiî** ise ‘ilk vakit Allah’ın rızâsına, son vakit Allah’ın affına sebeptir. Af ise ancak günahtan olur. Böylece vaktin başlangıcının daha fazîletli olduğu mâlûm oldu.”

Ebû Muhammed Neysâbûrî ise şöyle der: “Son vakitten murad, vaktin çıkışından sonraki zamandır. Çünkü Allah’ın affetmesi bunu gerekli kılar. Çünkü, ancak günah olan bir şey affedilir.” Şu halde bu zâta göre ‘ilk vakit’ten maksad, namaz vaktinin tamamı olmaktadır.” Nitekim *Es’iletü’l-hikem’*de der ki: “Namaz için iki vakit söz konusudur: Edâ vakti ve kazâ vakti. Edâ vakti namazın Allah’ın râzı olduğu ilk vaktidir. Kazâ vakti namazın kılınmasına ruhsat verilen vakittir. Son vakit ise kazâ vaktidir. İşte Allah’ın namazlarını vakitleri dışında kazâ edenleri affetmesi bu şekilde anlaşılmalıdır.”

“İlk vakit Allah’ın rızâsına sebeptir.” sözünün mânâsı nedir? denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: İlk vakit, anahtar gibidir. Bu vakit girdiğinde kıymetini bilenler Allah’ın rızâsına istidâdlı olmuş olurlar. Çünkü işin açılışına/başına ve sonuna itibar edilir. Anahtar tam olunca sonuç da tam olur. Şu halde namazı ilk vaktinde kılmak için vakit girdiğinde insanın namazla ilgili şeylerle meşgul olması ya da vakit girmeden önce yapılması mümkün olan şeyleri yapması ve vakit girer girmez de namaza başlaması gerekir.

Bazı durumlarda namazın geciktirilmesi müstehab olur: Öğle namazını serin zamana ertelemek, vaktin başında su bulamayıp sonunda bulacağından emin olmak, arzuladığı bir yiyeceğin hazırlanmış olması, vaktin sonunda cemâat bulacağını kesin olarak bilmek; gümrük, çarşı-pazar ve fâiz yerleri gibi yasaklanan mekânlarda bulunmak. Fâizin en çok alınıp verildiği yerlerden biri de kuyumcu dükkânlarıdır. Çok fazla fâiz muâmeleleri yapıldığından dolayı buralara ihtiyaç olmaksızın girmemelidir.

Şerhu’l-Mühezzeb’de der ki: Bütün bunlardan tam olarak emin olduğunda tâatlere yönelmen ve ibâdetlere koşman gerekir ki böylece nefis ve şeytan hiçbir durumda sana karşı zafer kazanamasın. İşi sonraya bırakmaktan da sakın. Olabilir ki ümid bağladığın ömür ve zamana ulaşamayabilirsin.

Mesnevî’de şöyle denilir:

Ey dost! İbnü’l-vakt olur sûfî dediğin
‘Yarın’ demek tarîkatın şartından değildir.

---

[61]. *Müslim,* Salât, 132; *Ebû Dâvud,* Salât, 97; *Tirmizî,* Mevakit, 52; *Nesâî,* İmâmet, 32; *İbn Mâce,* İkâmet, 52; *Müsned*, II, 485

[62]. *Müslim*, Tahâret, 41; *Muvatta*, Kasru’s-Salât, 55

[63]. *Müsned*, V, 387, 388; *Mecmeu’z-zevâid*, II, 16

[64]. *Buhârî*, Nikâh, 17; *Müslim*, Selam, 115
[65]. *Münâvî*, VI, 431
[66]. *Tirmizî*, Salât, 13
[67]. *Müslim,* Mesâcid, 177; *Tirmîzî,* Mevâkît, 1

İNSANIN YARADILIŞI

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٦﴾
وَالْجَآنَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ
لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ى خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٨﴾
فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ ف۪يهِ مِنْ رُوح۪ى فَقَعُوا لَهُ سَاجِد۪ينَ ﴿٢٩﴾
فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ اِلَّٓا اِبْل۪يسَ اَبٰٓى اَنْ يَكُونَ
مَعَ السَّاجِد۪ينَ ﴿٣١﴾

26. Andolsun Biz insanı, kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık.
27. Cinleri de daha önce zehirli ateşten yaratmıştık.
28. Hani Rabbin meleklere demişti ki: "Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım."
29. "Ona şekil verdiğim ve ona rûhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!"
30. Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler.
31. Fakat İblis hâriç! O, secde edenlerle berâber olmaktan kaçındı.

"Andolsun Biz insanı" insan nev'ini, aslını ve ilk ferdini bu nevin tüm ferdlerinin yaratılışını icmâlî olarak içine alacak şekilde eşsiz bir yaratılışla, vurulduğu zaman ses çıkaran pişirilmemiş *"kuru bir çamurdan"* -bu çamur piştiği, yâni ateşe tutulduğu zaman 'el-fehhâr' adını alır- *"şekillenmiş kara balçıktan"* yâni, suyla çok kaldığından ötürü rengi değişip kararmış bir topraktan *"yarattık."*

"مَسْنُونٍ *Mesnûn*", havuz ve ırmak dibinde olan ve pis pis kokan balçık gibi suda çok durmak sebebiyle kötü koku tutmuş demektir. Ya da 'sûret verilmiş balçık' mânâsında olabileceği gibi, 'dökülmüş balcık' mânâsına da gelebilir. O zaman 'insan bedeni şeklinde içi boş bırakılmış balçık' mânâsında olmuş olur. Nitekim kurşun, bakır ve benzerleri gibi eritilebilir mâdenlerden içi boş kalıplar dökülebilmektedir. Bir bakıma Allah Teâlâ, balçığın içini boş bırakarak bununla içinde bir şey bulunmayan bir insan kalıbı ortaya koymuş (tasvîr) ve bu kalıp kuruyup da vurulduğu zaman ses verir olmuştur. Cenab-ı Hak daha sonra bu kalıbı bir başka bir cevhere büründürmüştür. "***Yaratanların en güzeli olan Allah ne kadar yücedir!***" (el-Mü'minûn, 23/14)

Kâşifî der ki: "*Tibyân* sâhibi şöyle der: "Hak Sübhânehû ve Teâlâ, Âdem (a.s.)'ı topraktan yarattı. Şöyle ki çamur olana kadar toprağın üzerine su yağdırdı. Bir müddet geçtikten sonra kara balçık oldu. İşte o kara balçıktan insanın sûretini yarattı, tasvir

eyledi. Bir vakit geçtikten sonra kurudu ve kurumuş çamur (salsal) mertebesine ulaştı.”

وَالْجَآنَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾

27. Cinleri de daha önce zehirli ateşten yaratmıştık.

“Cinleri de.” el-Cân cinlerin babasıdır. *er-Ravda’*da der ki: Cinlerin babası İblistir. el-Cân ise *el-Kâmûs*’ta belirtildiği üzere ‘el-cinn’ lâfzının çoğul ismidir. Cinler gizlendikleri/göze gözükmedikleri için onlara bu isim verilmiştir. ‘el-Cân’ ile, ‘el-insan’ kelimesinden de anlaşıldığı üzere cin cinsi kasdedilmiş olması da mümkündür. Çünkü bir cinsin tümünün, bir maddeden yaratılmış bulunan tek bir ferdden dallanıp budaklanması sebebiyle bu cinsten olan tüm ferdler o maddeden yaratılmış olurlar.

“Daha önce,” insanın yaratılmasından önce, son derece harâretli *“zehirli ateşten yaratmıştık.”*

“السَّمُومِ *es-Semûm*” lügatte kavurucu rüzgâr demektir. Kavurucu rüzgârda da ateş bulunur. es-Semûm ile el-Harûr arasında şöyle bir fark vardır: es-Semûm genellikle gündüz olur, el-Harûr ise geceleri esen sıcak rüzgârdır. Fakat bu rüzgârın gündüzleri estiği de olur. Nitekim *el-Kâmûs*’ta böyle denilmektedir. es-Semûm’a bu adın verilmesinin latifliği sâyesinde bedendeki ağız, burun ve kulak gibi deliklere nüfûz etmesinden ileri geldiği söylenir.

Semûm ateşinin dumansız olduğu, şimşeklerin ondan meydana geldiği, onun gökyüzü ile hicâb (perde) arasındaki ateş olduğu da söylenir. Allah Teâlâ bir şey ihdâs etmek istediğinde bu perde yırtılıp semûm da memur olduğu yere doğru eser. Duyduğunuz o gürültülü ses de o perdenin yırtılma sesidir.

Cinler insanlardan önce yaratılmış olmasına rağmen âyette insanların yaratılmasının önce zikredilmesi, insanın şânının yüceliğini ve üstünlüğünü göstermek içindir. Âdem (a.s.)’ın yaratılması ile cinlerin yaratılması arasında 60.000 sene vardır.

Tahkik ehlinden olan ilim ehli, mülk âleminin cinler âleminden, cinler âleminin de insanlar âleminden önce yaratıldığı konusunda ittifak etmişlerdir. Öncekilerden ibret alması ve tüm yaratılmışlardan sonra yaratılmakla onların hepsinden üstün olduğu ortaya çıkması için dünyâ mülkü/hükümranlığı Âdem (a.s.)’a intikâl etmiştir. Çünkü onun sonradan yaratılması, kapının kapatılıp mühürlenmesi gibidir. O yaratılmışların sonuncusu, kâinatın netîcesi, hissedilebilir ve akledilebilir şeylerden ibâret olan küllî varlıkların bir nüshasıdır. Cemâl-celâl, lütuf-kahır vasıflarının kendisinde gerçekleşmiş olması sebebiyle varlık onunla kemâlin zirvesine ulaşmıştır. Melekler ise böyle değildir. Onlar tek bir kanat üzere yaratılmış varlıklardır. Bu kanat ise lütuftur.

Molla Câmî şöyle der:

Güzel ibâdet ve tâatten meleklere ne fayda var?

Âdem (a.s.)'ın üzerine aşkın feyzi döküldüğünden beri

Âdem (a.s.)'dan önce topraktan yaratılmış kimse yoktu. Âdem (a.s.) topraktan yaratıldı ki secdeye meyyâl, alçak gönüllü, oldukça zelil ve boynu bükük bir kul olabilsin. Çünkü secde tam ubûdiyyet makâmıdır. Hâsılı her cins kendi cinsine meyleder. Bu sebeple Âdem (a.s.) Allah Teâlâ'ya karşı alçakgönüllülük arzederken, İblis ateşten yaratılmış olduğundan cinsine meylederek tevâzu göstermedi. Büyüklendi, (secdeden) yüz çevirdi ve büyüklük iddiâsında bulundu.

Hikmet ehli der ki: Hiç şüphesiz Allah Teâlâ, Âdem (a.s.)'ı özel bir görünümde, özel bir maddeden özel bir sûrette yaratmaya kâdirdir. Oysa onu önce topraktan, sonra çamurdan, sonra pis kokulu cıvık bir balçıktan sonra da pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yaratmıştır. Bu, ya her şeyi kapsayan sırf hikmetten ibaret olan ilâhî meşietten ötürü böyle olmuştur. Ya da böyle bir yaratışta meleklere yol gösterme, onların ve diğer mahlûkâtın maslahatını gözetme isteği söz konusu olduğu için böyle olmuştur. Çünkü insanın bütün bu maddelerden yaratılmış olması, bir şeyin kendi şekil ve cinsinden yaratılmış olmasından çok daha hayranlık vericidir.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّى خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ

مَسْنُونٍ ﴿٢٨﴾

28. Hani Rabbin meleklere demişti ki: "Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım."

"Hani Rabbin" yeryüzünde hilâfet konusunda *"meleklere demişti ki:"* Yâni, ey Muhammed Rabbinin meleklere şöyle dediği vakti hatırla:

Fakir (**Bursevî**) der ki: Buradaki melekler hakkında büyük bir ihtilâf vardır. Doğrusu ehlullahın şu görüşüdür: Meleklere söylenen söz aşağıda gelecek olan; *"Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım."* sözüdür. Âdem (a.s.) 'a secde edenler ise ruhlar mertebesinden cisimler mertebesine tenezzül eden meleklerdir. Bu meleklere ister gökle ilgili ister yerle ilgili olsun büyük-küçük tüm melekler ile Cebrâil (a.s.) dâhildir. Çünkü bütün bu melekler lâtif cismânî elbiselere bürünmüşlerdir. ***"Böbürlendin mi yoksa, zâten yüce olanlardan mısın?"*** (Sâd, 38/75) âyetindeki *'yüce olanlar'*dan maksad, dâimâ ruhlar âleminde kalan ve Hakk'ı müşâhede nûruna gark olmuş bulunan müheyyemûn meleklerdir. Onları, bırakın Âdem'i veya başka birini, kendilerinin bile farkında değillerdir. Bu melekler, cem'iyyet (kahır-lütuf, cemâl-celâli kendilerinde toplamak) ve kemâl bakımından değilse de mevki şerefi bakımından insanlardan daha hayırlıdır. İnsanlar, fazîlet ve kemâl rütbesi açısından, hatta mevki şerefi açısından gök ve yer meleklerinden üstündür. Çünkü bütün bu melekler tek bir el tarafından yaratılan varlıklar olmaları hasebiyle (Cenâb-ı Hakk'ın

cemaline mazhar olduklarından) insanın ne mevki şerefine ne de kemâl rütbesine sâhiptirler.

Hâfız der ki:

Melek bilmez ki aşk nedir, kıssa okuma
Kadeh iste ve Âdem'in toprağına gülsuyu dök

"Ben kupkuru bir çamurdan" ifâdesi, *'yaratacağım'* kelimesine bağlı olabileceği gibi insanın sıfatı da olabilir. O zaman mânâ: *"şekillenmiş kara balçıktan"* olan kupkuru çamurdan *"bir insan yaratacağım."* şeklinde olur.

el-Kâmûs'ta der ki: "Beşer, erkek olsun dişi olsun tekil olsun çoğul olsun insan demektir. Tesniye ve 'ebşâr' şeklinde çoğulu da yapılır. İnsan tenine de 'beşer' denir."

"*Yaratacağım*" ifâdesi, ileride kesin olarak yaratacağım demektir.

Allah Teâlâ, temiz olanla yâni melekle habis olanı yâni İblis'i birbirinden ayırmak için imtihan eder bir tarzda meleklerle istişârede bulundu. Melek kurtuldu, İblis ise helâk oldu. Bu yüzden şöyle söylenir: "Denendiği zaman insan ya ikram görür, ya da horlanır."

Denilir ki Allah Teâlâ, dünyânın fânî olduğu ve hükümranlıklarının biteceği fikrine kendilerini alıştırsınlar diye meleklere Âdem (a.s.)'ı yaratmadan önce onu var edeceğini bildirdi. Nitekim Âdem (a.s.)'a da kendini cennetten çıkacağı fikrine alıştırması için: ***'Eşinle birlikte cennette otur.'*** (el-Bakara 3/35) buyurdu. Oturmak/sâkin olmak ise ancak âriyet (emânet) şeklinde olur.

Sâib şöyle der:

Fenâya hazır olanın alâkalar için korkusu yoktur
Eteğini beline bağlayan kimse toza toprağa kaygılanmaz

Allah Teâlâ, Peygamberlerin Efendisi'ni nebîlerin sonuncusu kıldığı gibi Âdem'i de mahlûkâtın hepsinin sonu/mührü olması için tüm yaratılanlardan sonra yaratmıştır. Böylece son olmanın şerefi onda ortaya çıkmıştır. O bir melikin özel hazînesinin kapısındaki mührü mertebesindedir.

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٢٩﴾

29. "Ona şekil verdiğim ve ona rûhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!"

"*Ona şekil verdiğim"* insan şeklinde ve beşer yaratılışında ona sûret verdiğim *"ve ona rûhumdan üflediğim zaman,"*

اَلنَّفْخُ *"en-Nefh"* (üflemek), rüzgârı tutmaya ve onunla dolmaya elverişli olan bir cismin

içine rüzgâr vermek demektir. Bu ifâde, hayat vermekten kinâyedir. Ortada ne 'üfleme' ne de 'üflenen' vardır. Bilakis hakîkatte bu, var eden, var edilen, var edenin hüviyyetinin var edilene geçmesi, sıfat ve fiilinin onda zuhûrundan başka bir şey değildir.

Şeyh İzzeddin der ki: "en-Nefh, kabûle elverişli olan yerde rûhun nûrunu yakan şeyden ibârettir. Buna göre nefh, yakıp aydınlatmanın sebebidir. Allah Teâla hakkında nefhin sûreti/zâhirdeki anlamı muhâldir. Müsebbeb (sebeb olunarak ortaya konulmuş şey) ise muhal değildir. Dolayısıyla âyette nefhin neticesi nefh olarak, yâni tutuşturma olarak ifâde edilmiştir. Ruhun nûrunun kendisi sâyesinde tutuştuğu sebeb ise faildeki ve bu nûru kabûle elverişli olan mahaldeki bir sıfattır. Fâilin sıfatı ise cömerdliktir ki o varlığın kaynağıdır.

O, her varlığa varlığının hakîkatini bizâtihî verendir (feyyâzdır). Bu sıfat 'kudret' diye ifâde edilir. Bunun misâli güneş ışığının aradaki perde kalkınca aydınlanma kâbiliyeti olan her şeyin üzerine feyezân etmesidir. Bu ışığı kabûl eden, renklenme özelliği olmayan hava değil, renk alabilen varlıklardır. Aydınlanmayı kabûle elverişli olan yerin sıfatı ise Allah Teâlâ'nın: "*Ona şekil verdiğim zaman*" buyurduğu üzere şekil vermede meydana gelen olgunluk (istivâ) ve ölçülülük (itidâl)dir. Kabûl edenin sıfatının misâli de aynanın parlak ve cilâlanmış olmasıdır. Ayna cilâlanmadan önce karşısında olsa bile bir sûreti kabûle elverişli değildir. Parlatıldıktan sonra ise karşısındaki sûret sâhibinin sûreti aynada ortaya çıkar. İşte nutfe olgunluğa erince onda ruh meydana gelir.

Aynanın o berraklığı aslında gönlün vasfıdır
O, nihâyetsiz sûretleri kabûl eder
Cilâcılar aynanın kir ve pasından kurtulmuşlardır
Her zaman durup beklemeden mahbûbu görürler

Allah Teâlâ Âdem (a.s.)'a bizzat şekil verdiği, düzeltip dengelediği, mukaddes elleriyle yaratıp düzgün bir biçime soktuğu; sonra da arada herhangi bir vâsıta olmaksızın rahmânî nefesinden üflediğinden dolayı, bu üflemeyi (nefhi) kendisine izâfe etmiştir. Bu rahmânî nefes, ***"Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi?"*** (el-Furkan, 25/45) âyetiyle işâret edilen gölge varlıktır (el-vücûd ez-zıllî). Bu öyle bir üflemedir ki bu iki mukaddes el ile aracısız olarak düzenlenen cesede bizzât ilâhî bir üfleme olduğu için ister cemâlî-lutfî olsun ister celâlî-kahrî olsun bütün ilâhî isimleri ma'rifeti/bilmeyi zaruri kılar.

Şeyh İzzeddin der ki: "Ruh, bir yönde ve bir yerde olmaktan münezzeh bir varlıktır. Her şeyi bilme ve her şeyden haberdar olma gücü vardır. Bu, (Allah'la ruh arasındaki) öyle bir münâsebet ve öyle bir benzerliktir ki rûhun dışındaki cismânî varlıklarda böyle bir özellik bulunmadığından dolayı Allah Teâlâ'ya izâfe edilmek rûha mahsûs kılınmıştır."

İmam Celdekî de *Kitâbü'l-Burhan*'ın 'İnsan' bölümünde şöyle der: "İlk yaratılışta

insanın özü (cevheri) birçok kuvvetleri bulunan tek bir hakîkattir. Bu öze sûfîler 'ruh' ve 'kalb' derken, filozoflar 'nefs-i nâtıka' derler. Bedene taalluk edince kuvveleri dağılır, nûru gizlenir ve birçok mertebeleri meydana gelir. İşte bu mertebeler şunlardır: Dünyevî yaratılışın perdeleri ile perdelenip tabîî özellikler yüzünden değişime uğradığı zaman 'nefis'; bu özelliklerden sıyrılıp nûru zuhûr edince 'akıl'; Hak Teâlâ'ya yönelip kudsî âleme ve bu âlemi müşâhedeye döndüğünde 'ruh'; Cenâb-ı Hakk'ı, sıfatlarını, isimlerini, toplu ve tafsîlî olarak bilmesi ve tanıması bakımından 'kalb'; sâdece cüz'î varlıkları kavraması ve fiillerin kaynağı olan meleke ve durumlarla muttasıf olması itibâriyle de 'nefs' adını alır."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Aralarında Gazzâlî ve İmam Râzî'nin de bulunduğu çok sayıda Ehl-i sünnet alimi, filozoflar ve sûfîlere muvâfakat ederek rûhun bedende yer kaplamayan ve bedene tıpkı bir âşıkın mâşukuna bağlanışına benzer bir şekilde bağlı olan mücerred bir eser/te'sir olduğu ve bedeni sâdece Allah'ın bildiği bir şekilde yönettiği görüşündedirler.

Konunun mâhiyeti şöyledir: Ruh, sultânî ve hayevânî olmak üzere iki çeşittir. İlki emr âlemindendir. Bedenden ayrılmasından ötürü 'el-mufârık' adını da alır. Bedenle alâkası, bedeni yönetme ve onda bir takım tasarruflarda bulunma alâkasıdır. Bu ruh, bedenin harâb olmasıyla birlikte yok olmaz. Sâdece organlardaki tasarruf gücü yok olur. Bu rûhun taayyün mahalli sanevberî; çamkozalağını andıran kalbdir. Kalb melekût âlemindendir. *et-Târifat'*ta der ki: "En büyük ruh (rûh-i a'zam), ilâhî zâtın rubûbiyyet açısından zuhûr yeri olan insan rûhudur."

İkincisi ise halk âlemindendir. Ona 'kalb', 'akıl' ve 'nefs' de denir. Bu ruh bedendeki bütün organlara sirâyet etmiş vaziyettedir. Nitekim *et-Târifat'*ta şöyle der: Hayevânî ruh, menbaı cismânî kalbin boşluğu olan latîf bir cisimdir. Atardamarlar sâyesinde bedenin diğer bölgelerine de dağılır. En güçlü biçimde zuhûr ettiği yer kan, taayyün ettiği yer ise dimağdır. Bu ruh, sultânî rûhun neticesi; fiil ve hareketlerin de başlangıç noktasıdır. Hayevânî ruh, sıfatın zât karşısındaki durumuna benzer bir durumdadır. İlâhî fiiller zâtın sıfatla aynı anda bir arada bulunmasına bağlı olduğu gibi insan fiilleri de sultânî rûhun hayevânî ruh ile aynı anda bir arada bulunmasına bağlıdır. Yine ilâhî kemâl sıfatları, bu ilâhî fiiller ile neticelerin varlık sahnesine çıkışından evvel zât-ı ahâdiyyet gaybının içinde bulunduğu gibi hayevânî ruh da bilkuvve olarak bedenle taallukundan evvel sultânî rûhun içinde bulunmaktadır.

Hz. Şeyhim (**Osman Fazlî Ef.**) (k.s.) bir eserinde şöyle der: "Sırrın gaybı -ki o sırr-ı ahfâ, yâni sırrın sırrıdır-, selbî ve îcâbî bütün taayyünlerden zâfî, nisbî, vehmî, îtibârî mutlaklık ile değil zâtî, aslî, hakîkî ve vücûdî mutlaklık ile mutlak olan varlığın mazharıdır. Sır zâtî, ahadî ve cem'î taayyün-i evvelin mazharıdır. Sultânî ruh sıfâtî, vâhidî ve farkî taayyün-i sânînin mazharıdır. Hayevânî ruh ise fi'lî taayyün-i sâlisin mazharıdır. Nefsin kendisini bilmemesinden ve kendisinden gâfil olmasından başka bir hicab yoktur. Nefsin cehâlet ve gafleti ortadan kalkmış olsa tıpkı göğün orta yerinde güneşi müşâhede edip gözleriyle gördüğü gibi durumu müşâhede edecek ve görecektir

(muâyene). Allah'ım, kalplerimizdeki perdeleri kaldır ki gayb kapıları açılsın!"

Allah Teâlâ indirdiği kitablardan birinde şöyle buyurur: "Ey insan nefsini tanı ki Rabbini de tanıyasın!" Hz. Peygamber de şöyle buyurur: *"Kendi nefsini en iyi tanıyanınız, Rabbini de en iyi tanıyanınızdır."*[68]

Allah Teâlâ'nın insanoğluna ettiği ihsanlardan birisi de şudur: İnsan küçük bir hacme sâhip olmasına rağmen neredeyse bütün kâinâttaki hayret verici şeylere denk olacak, hatta sanki kâinâtın özeti olacak kadar hayret verici şeyleri Allah insanın şahsında bir araya getirerek ona kendisini ma'rifetin/tanımanın yolunu göstermiştir.

İnsanoğlu nedir? Berzahı kendisinde toplayandır
Halk ve hak sûreti onda vâki olmuştur
Ceberûtun inceliklerine muttasıldır
Melekûtun hakîkatleri üzerine şâmildir

Allah bunu insanoğlu bu hayret verici şeyler üzerinde tefekkür ederek en büyük ilim ve en şerefli mârifet olan ilm-i billâha/Allah'ı bilmeye ulaşsın diye yapmıştır.

Hâsılı, âyetin mânâsı şöyledir: İnsanın istîdâdı kemâle erip içine de ruh konularak onun tesiri organların içlerinde cereyân ettiği ve böylece hayat bulup hissedilebilen, nefes alabilen bir varlık haline geldiği zaman *"siz hemen onun için"* Allah'ın emrine uyarak Âdem'i selâmlamak ve ona tâzim için *"secdeye kapanın!"* Buradaki yere kapanma emrinde, emredilen şeyin söylendiği üzere sâdece eğilmek olmadığına delil vardır.

Allah için secde edin. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın kudret ve hikmetinin hayret verici izleri Âdem (a.s.)'da zuhûr ettiğinden o kıble mesâbesindedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu konuyla alâkalı sâdık bir rüyâ görmüştüm. Rüyamda şeyhim ve senedim hazretlerini -Allah onun rûhunu rahatlatsın- son derece neşeli bir vaziyette gördüm. Ona ölümle alâkalı bazı şeyler sordum. Bana şöyle cevap verdi: "Ben son nefesime kadar tam bir tahâret üzere yaşadım. Rûhum kabzedildiğinde de ortasında bir pınar bulunan bir yola girdim. Rûhumu teslim etmiş olmamdan dolayı abdestim bozulduğu için bu pınarda abdest aldıktan sonra gökyüzüne yükseltildim. Daha sonra cenâzemin yanına dönerek hazır olanlarla birlikte kendi cenâze namazımı kıldım." Bunun üzerine kendisine: "Bu dünyevî yaratılıştaki akıl ve idrak olduğu hâl üzere kaldı mı?" diye sordum. "Evet" dedi. Sonra gülümser bir vaziyette ellerimden tuttu. İki kere: "Bana inan!" dedi. Sanki kendisine karşı olan güzel îtikâdımdan duyduğu sevinci bu şekilde gösteriyordu. Daha sonra uyandım.

Bu rüyadan çıkarılabilecek bazı sonuçlar vardır:

1- Ölüm sırasında abdest bozulur. En doğru görüşe göre ölünün gasledilmesinin meşrûiyeti de buna dayanmaktadır. Kâmil mü'min hayâtında da ölümünde de temizdir, necis olmaz. Abdestsiz olmak (hades) ise necis olmak demek değildir. Böyle olduğu kabûl edilse bile bu nâkıs mü'minlere nisbetledir. Hâsılı, kâmil mü'min de nâkısın

yıkandığı gibi yıkanır. Çünkü zâhire göre o da abdestsizdir. Yine zâhirî meselelerle ilgili olarak bu dünyevî yaratılışta nâkısa tâbidir.

2- Akıl ve idrâk dünyâda olduğu hâl üzere kalır. Çünkü akıl, îman, velîlik ve benzerleri rûhun sıfatlarındandır. Ruh ise ölümle değişime uğramaz.

3- Kâmil ruh, kendi cenâzesine katılır. Namazda insanlara örnek olur. Onun kendi namazını kılması, hakîkat mertebesinde kâmilin hem secde eden hem de kendisine secde edilen olduğuna işârettir. Dolayısıyla yaptığı ibâdet başkasına değil, yine O'nadır. İyi anla! İnsanların kendisinin cenâze namazını kılması ise meleklerin Âdem (a.s.)'a secde etmesine işârettir. Bunun için bu büyük sırrı gerçekleştirmek üzere cenâze namazı mutlak olarak meşrû kılınmıştır. Bu namazın şerîat mertebesinde duâ ve senâ (övgü) olması ise buna tezâd teşkil etmez. Çünkü her mertebenin (şeriat/tarîkat/hakîkat) kendisinde karar kılındığında uyulması gereken bir sınırı vardır.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de şöyle denilir: *"Ona şekil verdiğim"* ona üflememe ve Bana izâfe edilen rûhu kabûle elverişli kılacak bir şekle soktuğum *"ve ona rûhumdan üflediğim zaman,"* Allah'ın rûhu kendisine izâfe ederek şereflendirmesi, melekût-i a'lânın en yüce mertebesine ve Allah'a son derece yakın olma şerefine ermenin rûha mahsûs olduğuna işâret etmektedir. Nitekim Allah: ***"Biz ona şahdamarından daha yakınız."*** (Kaf, 50/16) buyurmuştur. Bu izâfe yine ilâhî nefhayı kabûle elverişliliğin de rûha mahsus olduğuna işaret etmektedir. Çünkü Ruh bu şereflendirme ile şereflenmiş ve bu şeref diğer yaratılanlar arasında sâdece ona nasîb olmuştur.

"*Siz hemen onun için secdeye kapanın.*" Çünkü ruh, Hak Teâlâ'nın üflemesi ile ilâhî yakınlık mertebelerinin en yücesinden, kalıp (beden) esfel-i sâfilînine gönderilirken rûhânî varlıklara ve mukarreb meleklere uğradı. Onlar da nurdan yaratılmıştır. Böylece yıldızların ışıklarının güneşin ışığında mündemiç olduğu gibi onların nurları da rûhun sıfatlarının nûrunda mündemiç hâle gelmiştir. Ruh daha sonra cin ve şeytanların üzerinden geçer. Onların sıfatlarının en özel olanlarını alır. Sonra hayvanların üzerinden geçer. Onlardan da his ve kuvveleri alır. Sonra da Allah'ın kudret eliyle yaratılan, hamuru Allah'ın lütuf ve kahrıyla yoğrulan, ilâhî tecellîleri kabûle istîdâdlı olan kalıba taalluk edip bağlanır. İşte Allah Âdem (a.s.)'ı yaratıp onda tecellî edince, kendilerine hitab edebilecek varlıklar olan meleklere *'siz hemen onun için secdeye kapanın'* buyurmuştur. Bu ise Âdem (a.s.)'ın yaratılıştaki kemâlinin, ilim şerefinin ve ilâhî tecellîlere kâbiliyetinin buna müstahak olması sebebiyledir.

فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَۙ ﴿٣٠﴾

30. Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler.

Allah Teâlâ Âdem'i yarattı, ona şekil verdi ve ona ruh üflendikten sonra hiçbir yer ya da gök meleği hâriç olmamak şartıyla *"Meleklerin hepsi de"* hiçbiri bir diğerinden geç

kalmaksızın *"hemen secde ettiler."* Şüphesiz birlikte yapılan secde, secde çeşitlerinin en mükemmelidir. Onun için buradaki secde de böyle bir secde olarak yorumlanmıştır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hakîkatte bu secde Âdem (a.s.)'ın aynasında basılı/damgalı bulunan nûra yapılan bir tâzimdir. Bu nur ise nûr-i muhammedî ve hakîkat-i ahmediyyedir. Şu ifâdelerinde **Hâfız** ne güzel söylemiş:

Melek Âdem'e secde ettiğinde yeri öpüp seni niyet eyledi.
Çünkü insanlık mertebesinden ziyâde senin güzelliğinde lütuf buldu.

Bahru'l-ulûm'da der ki: "Âlimler âyetteki "اَجْمَعُونَ" kelimesini tefsir usûlü ıstılahlarından müfessere örnek olduğunu söylerler. Çünkü "فَسَجَدَ الْمَلٰئِكَةُ (Melekler hemen secde ettiler.)" ifâdesinin bütün meleklerin secde ettiği mânâsında olduğu açıktır. Çünkü (*el-melâiketü* kelimesi gibi) lâm-i tarifli çoğul kelimelerde asıl olan umûmîliktir. Böyle kelimeler tıpkı müfredler gibi bütün ferdlerini içine alırlar. Fakat tahsîs ve ferdlerinden bir kısmının kasdedilmesi ihtimâli vardır. Mesela " اِذْ قَالَتِ الْمَلٰئِكَةُ يَا مَرْيَمُ (***Melekler Meryem'e dediler ki***)" (Âl-i İmran, 3/45) ifâdesindeki "*el-melâiketü* (meleklerden)" maksad Cebrail (a.s.)'dır. Dolayısıyla "*küllühüm* (hepsi)" lâfzıyla bu ihtimâl ortadan kalkmış, böylece ifâde öncekinden daha açık bir nass olmuştur. Ancak hâlâ te'vîle ve bu secdenin dağınık olarak yapıldığı şeklinde yorumlanmaya müsâiddir. İşte "ecmeûn" lâfzı ile bu ihtimâlin tamâmen ortadan kalkmasıyla bu lafız "müfesser" hâle gelmiştir. Şâyed: "Fakat İblis bu hükümden müstesnâ tutulduğu için ifâdede hâlâ tahsis edilme ihtimâli vardır" diyecek olursan derim ki: İstisnâ, tahsîs değildir.

اِلَّا اِبْلِيسَ اَبٰى اَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣١﴾

31. Fakat İblis hariç! O, secde edenlerle berâber olmaktan kaçındı.

"Fakat İblis hâriç" "اَبْلَسَ *Eblese*" ümîdini kesti ve şaşkınlığa düştü anlamındadır. İblis kelimesi de ondan türemiştir. Ya da bu kelime, Arapça olmayan bir kelimedir. İkinci ihtimâle göre İblis kelimesinde iştikak söz konusu değildir. Cumhûra göre daha doğru olan da budur.

Bu ifâdedeki istisnâ, muttasıl bir istisnâdır (istisnâ edilenle, kendisinden istisnâ edilenler aynı cinstendir.) Çünkü istisnâlarda aslolan bu istisnâ türüdür. İblis melekler içinde gizli, tek başına yaşayan bir cinnî olduğundan meleklerle birlikte ona da secde etme emri verildi. Bu bakımdan '*melekler secde etti*' ifâdesinde erkeğin dişiye tağlîbi gibi melekler İblis'e tağlîb edildi. Sonra da İblis meleklerden biriymiş gibi istisnâ edildi.

İbn Abbas (r.anhümâ)'dan rivâyet edildiğine göre Allah meleklerden bir topluluğa:

“Âdem’e secde edin.” buyurduğu hâlde secde etmediler. Allah da onların üzerine bir ateş gönderip onları yaktı. Sonra bir başka gruba: “Âdem’e secde edin.” buyurdu. İblis dışında hepsi secde etti.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu rivâyette iki problem vardır. **Birincisi**, meleklerin kulluğu tabîîdir. Onların ilâhî emre uymaktan imtinâ etmek bir tarafa tereddüd etmeleri bile düşünülemez. Özellikle İblis önceki melek topluluğunun durumunu görmüş olsaydı, ilâhî celâlin satvetinden korkarak hemen secde ederdi. Ancak bu durum onun bulunmadığı bir yerde de cereyân etmiş olabilir. **İkincisi**, âyetteki iki te’kîd birlikte ve topluca hareket edildiğini göstermektedir. Bu ise bütün meleklere nazarandır. Oysa mezkûr rivâyet bir grub meleği diğerlerinden ayırmaktadır.

“O, secde edenlerle berâber olmaktan kaçındı.” Bu ifâde ‘Peki İblis niçin secde etmedi?’ şeklindeki mukadder bir soruya verilmiş bir cevaptır. Yâni, onun secde etmemesi tereddüd etmesinden ileri gelmemiştir. Aksine yüz çevirmesinden ve kendisini büyük görmesinden ileri gelmiştir.

Buradaki istisnânın munkatı bir istisnâ (istisnâ edilenle, kendisinden istisnâ edilenin farklı cinslerinden olması) olması da câizdir. O zaman daha sonraki ifâde ona bitiştirilmiş olur. Yâni, Fakat İblis, Âdem’e secde etme hususunda onlarla birlikte bulunmayı kerih gördü, mânâsına gelir.

Burada İblis’in son derece kıt görüşlü olduğuna delil vardır. Çünkü bir mâsıyete üç masıyeti sıkıştırmıştır: İlâhî emre karşı gelme, Âdem’i hakîr ve kendini büyük görme, cemâatten ayrılma ve o Allah’a yakın kılınan, değerli varlıklarla aynı kefeye konulmaktan yüz çevirme.

Şeyh-i Ekber (k.s.) hazretleri, *Ruhu’l-kuds*’de şöyle der: Bil ki Âdemoğlunun namazdaki hareketleri arasında secde etmesi kadar İblis’i perişan eden bir şey yoktur. Çünkü onun hatâsı secde etmemekti. Bu bakımdan çok secde etmek ve secdede uzun süre kalmak şeytanı üzer. İnsan secde dışında namazdaki hiçbir hareketinde şeytandan korunmuş değildir. Çünkü insan secde ettiği zaman şeytan işlediği mâsiyeti düşünmeye başlar ve kendisiyle meşgul olduğu için secde eden kimseyi unutur. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

“İnsan secde (âyeti) okuyup secdeye kapandığı zaman, şeytan: “Vah başıma gelenler! Âdem oğluna secde etmesi emrolundu, o da secde etti ve cenneti kazandı. Bana da secde etmek emredildi, ama ben yüz çevirdim. Bunun için benim yerim de cehennem oldu!”[69] diye ağlayıp sızlanarak onun yanından uzaklaşır. Kul secde hâlinde şeytandan korunur, fakat nefisten korunmaz. Dolayısıyla secdedeki havâtır, ya rabbânî ya melekî ya da nefsîdir. Şeytan ise hiçbir şekilde ona ulaşmaya yol bulamaz. Kul secdeden ayrıldığı zaman İblis’teki bu özellik ortadan kalkar, üzüntüsü zâil olur ve insanla yeniden uğraşmaya başlar.”

Mesnevî’de şöyle denilir:

İnsanoğlunun gizli düşmanı çoktur.

İhtiyatla hareket eden kişi akıllıdır.
Bizden gizli; güzel, çirkin, nice mahlûkat vardır ki
Onlar, dâimâ gönül kapısını çalar dururlar.
Yıkanmak için dereye girince
Derenin dibindeki diken sana zarar verir.
Gerçi diken suyun dibinde gizlidir,
Fakat sana batınca mevcûdiyetini anlarsın.
Vahiy ve vesveselerin ıstırapları,
Binlerce kişiden gelir, bir kişiden değil.
Şüphe ediyorsan sabret, hislerin değişsin,
Gözün açılsın da onları gör, müşkilin hallolsun

---

[68]. *Aclûnî,* II, 361-362
[69]. *Müslim,* Îman, 133; *Müsned,* II, 443

ŞEYTANIN PAZARLIĞI

قَالَ يَٓا اِبْل۪يسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِد۪ينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ اَكُنْ
لِاَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ ﴿٣٣﴾ قَالَ
فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَج۪يمٌ ﴿٣٤﴾ وَاِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ اِلٰى يَوْمِ الدّ۪ينِ
﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْن۪ٓي اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ
الْمُنْظَر۪ينَۙ ﴿٣٧﴾ اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾

32. *(Allah:)* “Ey İblis! Secde edenlerle berâber olmayışının sebebi nedir?” dedi.
33. *(İblis:)* “Ben kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim.” dedi.
34. Allah şöyle buyurdu: “Öyle ise oradan çık! Artık kovuldun!
35. Muhakkak ki kıyâmet gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır!”
36. *(İblis:)* “Rabbim! Öyle ise, *(varlıkların)* tekrar dirileceği güne kadar bana mühlet ver.” dedi.
37. Allah buyurdu ki: “Sen mühlet verilenlerdensin.”
38. “Allah katında bilinen vaktin gününe kadar...”

Allah: *“Ey İblis!”* Âdem’e *“secde edenlerle berâber olmayışının sebebi nedir?”* üstelik secde edenlerin ne derece şerefli varlıklar olduğu ortada iken *“dedi.”* Bu ifâde, ‘Peki, Cenab-ı Hak o secde etmeyince ne dedi?’ şeklindeki mukadder bir soruya cevap teşkil eden yeni bir cümledir. Bu azarlama şeytanın sâdece secde edenlerden ayrı durmasından ötürü olmayıp bilâkis mezkûr üç mâsıyetinden ötürüdür.

قَالَ لَمْ اَكُنْ لِاَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ ﴿٣٣﴾

33. İblis: “Ben kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim.” dedi.

İblis: *“Ben”* rûhânî bir cevher olduğum halde *“kuru bir çamurdan,”* yâni kesif bir cisimden *“şekillenmiş kara balçıktan”* siyah ve kokmuş balçıktan *“yarattığın bir insana secde edecek değilim.” dedi.”* Bu cümle de açıklama için getirilmiş yeni bir cümledir.

“مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ” ifâdesinin tefsiri yukarıda geçti. Şeytan şöyle demek istiyor:

“Âdem’i en âdî unsur olan topraktan, beni de en şerefli unsur olan ateşten yarattın. Şimdi lâtif rûhânî bir varlık, kesîf cismânî bir varlığın emrini niçin tutsun ve ona secde etsin?” İblis, Âdem’in zâhirine baktı ve onun bâtınından gâfil oldu. Onun sûretini vîrâne olarak gördü. Sırlar hazînesinin o harâbede gizlenmiş olduğunu bilmedi.

Âleme sığmayan hazîne bu hânededir
Bu harâbe o gizli hazîne içindir
Her kim ki bu hazîneye azıcık yol buldu
Zeminin sultanı, zamanın Süleyman’ıdır

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: *“Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler.”* Çünkü onlarda nurdan ileri gelen bir boyun eğme husûsiyeti ve nasîhatı kabûle dâir husûsî bir ilim vardı. *“Fakat İblis hâriç!”* Azgınlığın, ateşten ileri gelen haddi aşmanın kendisine has kılınması, mayasına yerleştirilmiş olan cehâlet ve kendisini âlim zannetmesi sebebiyle *“O, secde edenlerle berâber olmaktan kaçındı.”* Rabbi kendisine:

“*Ey İblis! Secde edenlerle berâber olmayışının sebebi nedir? dedi.”* Yâni secdeden imtinâ etmeni gerektirecek ne gibi bir mâzeretin var?” diye sordu. İblis şöyle dedi:

“Beni kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim.” dedi.” Yâni mâzeretim şudur:

Sen beni ulvî ve nurânî lâtif bir cevher olan ateşten, Âdem’i ise süflî ve zulmânî kesîf bir topraktan yarattın. Bu delîle göre ben ondan daha üstünüm.’ Böylece İblis, yaptığı bu istidlâl ile kendisi Âdem’den üstün olduğu için onun secde edilecek bir varlık olmadığına işâret ediyor. İblis’in son derece bilgisiz, sığ bir akla sâhip olduğunu gösteren bir husus da kötü kokular yayan sözlerinden anlaşılıyor. Ona göre Allah kendisine ve meleklere verdiği Âdem’e secde etme buyruğunda hatâ etmiştir. Şeytan, Âdem’in meleklerin kendisine secdesini hak etmesini, onun kuru bir çamur olmasında ve yaratılışında zannetmiştir.

İblis, Allah’ın Âdem’i secde edilmeye, sırf kendisindeki hilâfet sırrından dolayı müstehak kıldığını anlamaktan oldukça uzak bir kavrayıştaydı. Bu hilâfet sırrı, Âdem’in rûhuna tevdi edilmişti. Bu ruh Allah’a izâfe edilmek şerefiyle müşerref olmuş, O’nun nefhası kendisine tahsis edilmekle özel kılınmış, bütün isimler kendisine öğretilmiş, Allah’ın cemâl ve celâl sıfatlarının tecellîsine istîdadlı kılınmıştır. İşte bundan dolayı İblis’e şaşı (kör şeytan) denilmiştir. Çünkü o gözlerinden sâdece biriyle Âdem’in beşerî yapısını ve bu yapıdaki bozgunculuk ve kan dökmenin kendilerinden doğduğu kötü, yırtıcı, hayvânî sıfatları görmüştür. Âdem’in ruhânî yapısında mevcûd bulunan hilâfet sırrını, sâyesinde çok büyük değer kazandığı ‘isimler ilmi’ni, özel olarak nâil olduğu ilâhî nefhayı, Allah’ın bizzat kendisine izâfe edilme şerefini ve diğer seçilmişlik, beğenilmişlik hâllerini görecek bir gözden yoksun olduğundan bir gözü kör bulunuyordu.

Hz. Şeyhim ve Senedim (**Osman Fazlî Ef.**) bir eserinde şöyle der: “Arz ve arzın

hakîkatleri itmi'nân ve varlığını ihsân hâlindedir. Bu sebeple matlûbunun varlığına ulaştığı için dâimâ sâkin, sükûnet hâlinde, sessiz ve sükût hâlindedir. Böylece görünüşte en aşağıda olsa da en yüce mertebeye ermiştir. Arzın kalbinden çıkan rızâ ile kâim olmuştur. Onun makamı rızâ, hâli teslimiyet, dîni ise İslâm'dır." Hz. Şeyh'in sözündeki sırra şâirin şu sözü de işâret ediyor:

Aras nehri sahrâda coşar
Deryâya ulaşınca susar

Sâib'in şu sözü de aynı mâhiyettedir:

Âşıklara fenâya kadar sevinç ve gamdan kurtuluş yoktur
Deryâya varana kadar sel bazen alçaktan bazen yüksekten akar

قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾

34. Allah şöyle buyurdu: "Öyle ise oradan çık! Artık kovuldun!"

Allah Teâlâ, tıpkı ***"Defol! dedi."*** (Tâhâ, 20/97) emrinde olduğu gibi kovma ve hakîr görme emriyle "*şöyle buyurdu: "Öyle ise oradan"* cennetten *"çık!*" Cennetten kovulması, oraya vesvese yoluyla girmesine ters düşmez. Yine göklerden kovulması, mukarreb melekler zümresinden, yaratılmış olduğu meleklere âid sûret ve sıfatlardan da çıkmasını gerektirmiştir. Nitekim kovulan ve öfkelenilenlerin durumu böyle olur. O yaratılışı ile övünürdü. Allah onun yaratılışını değiştiriverdi. Bembeyaz bir varlık iken siyahlaştı. Çok güzelken çirkinleşti. Nûrâni iken zulmânî oldu.

Ebü'l-Kasım Ensârî der ki: "Allah Teâlâ melekler, cinler ve insanları sûret ve şekilleri bakımından birbirlerinden farklı yaratmıştır. Şâyed bir meleği hem zâhirî hem de bâtınî bakımdan bir insanın bünyesine çevirecek olsa, o melek melek olmaktan çıkmış olur. Diğerlerini de buna kıyâs et."

"Artık kovuldun!" "Racîm" kelimesi, taşla recm etmekten, yâni taş atmaktan gelir. Bu da kovmaktan kinâyedir. Çünkü kovulan kimsenin ardından taş atılır. Yâni, sen Allah'ın rahmetinden, her tür hayır ve lütuftan kovuldun, demektir.

Ya da *"racîm"* kelimesi, parlak ateş şûleleriyle kovulmaktan gelir. Bu da onun bir şeytan olduğundan kinâyedir. Yâni, sen parlak ateş şûleleriyle kovalanan şeytanlardansın, demektir. Bu ifâde, İblis'in şüphesine verilmiş bir cevaptır. Çünkü nassa kıyasla karşı çıkan kimse, kovulur ve lânete uğrar.

وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾

35. Muhakkak ki kıyâmet gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır!

“Muhakkak ki kıyâmet gününe kadar” amellerin karşılığının verildiği o azab gününe dek *“lânet”* Allah’ın rahmetinden uzaklaştırma *“senin üzerine olacaktır!”* İblis’i lânetleyecek olanlar her ne kadar insanlar olsa da lânet esâsen Allah tarafından vâki olmuş olmaktadır. Nitekim Sâd sûresinde ***“Benim lânetim senin üzerine olsun!”*** (Sâd, 38/78) buyrulmuştur.

Âyette İblis’in cezâsının kıyâmet gününe ertelenmiş olduğuna işâret vardır. Son derece çirkin bir durum olmakla birlikte onun lânetlenmesi, yaptıklarının karşılığı değildir. Bu, o gün tam olarak gerçekleşecektir.

İblis’in lânetlenmesinin sınırı, kıyâmet gününe kadar olarak belirtilmiştir. Çünkü dünyâda iken lânet zâten onun üzerinde olacaktır. Kıyâmet günü gelip çattığında bu lânetin yanı sıra öyle bir azâba çarptırılacak ki onun yanında lâneti unutacak.

et-Tibyân’da şöyle der: “*kıyâmet gününe kadar*” ifâdesi bir süre belirtmek için değil, tıpkı ***‘yer gök durdukça’*** (Hud, 11/107) ifâdesinde olduğu gibi ebedîlik bildirmek içindir. Lânetin kıyâmet günü de meydana gelecek olması bunu te’yid etmektedir. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Aralarından bir münâdî ‘Allah’ın lâneti zâlimlerin üzerine olsun!’ diye bağırır.”*** (el-A’raf, 7/44) buyurmuştur. Ancak bu lânet, o can yakıcı azâb ile birlikte olacaktır. Allah’tan af ve esenlik dileriz.

İblis’in lânetlenmesi sırf ezelde ve fıtratı îcâbı lâneti hak ettiği içindir. Böylece lânet artık onun ebediyyen gıdâsı olmuştur.

Mesnevî’de şöyle denir:

Cihan nîmetlerle dolu bir bağ olsa
Fâre ve yılan yine toprak yer.
Pislik böceği, pislik içinde yaşar
Cihanda pislikten başka bir lezzet bilmez.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: Âyette işâret vardır ki nefis İblisi, ruh Âdemi’ne secde etmekle emrolunmuştur. Onun âdeti ve tabîatı, Allah Teâlâ’ya itâatten yüz çevirmek ve kendisini O’nun halîfesinden büyük görmek ve ona secde etmekten imtinâ etmektir. Bu, Allah’ın insanları yarattığı fıtrat üzere yaratılışlarının başlangıcından îtibârendir. İşte İblis Âdem’e secde etmekle emrolunup bundan yüz çevirince Allah şöyle buyurdu: “*Öyle ise oradan çık!*” yâni küfrü ve îmânı kabûle istîdadlı olan Allah’ın fıtratından çık! “*Artık kovuldun!*” civârımızdan kovuldun. Çünkü îmânı değil, küfrü kabûl ettin.

“*Muhakkak ki kıyâmet gününe kadar”* yâni cezâ gecesini cezâ gününe katacağımız, güneş gibi parlayan delillerimizin ruh ufkundan doğacağı, nefsin bu delillerin nurlarıyla parlayarak tam bir itmi’nâna ereceği, yerilmiş-hayvanî-zulmânî sıfatlarının rûhânî-övgüye lâyık-nûrânî, “***dön!***” (el-Fecr, 89/28) hitâbına müstehak sıfatlara dönüşeceği güne kadar *“lânet senin üzerine olacaktır*.” Bu lânet, kahr sıfatlarının sonuçlarındandır.

Yâni makbûl kullarımızın makamından uzaklaştırılmış, kahredilmiş olarak lânet senin üzerine olacaktır.

قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِى اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾

36. ***(İblis:)*** **"Rabbim! Öyle ise,** ***(varlıkların)*** **tekrar dirileceği güne kadar bana mühlet ver." dedi.**

İblis (Allah ona hak ettiği cezâyı versin) dedi ki: *"Rabbim! Öyle ise"* mâdem beni kovuyorsun, Âdem ve zürriyetinin dünyâdan tamâmen fenâ bulup hesap için *"tekrar dirileceği güne kadar bana mühlet ver."* beni geri bırak *"dedi."* Bu isteğiyle İblis, hem Âdem (a.s.)'ı ve zürriyetini kandırmanın ve onlardan öcünü almanın yolunu arıyor, hem de ölümden kurtulmanın hesâbını yapıyordu. Çünkü ba's/diriliş gününden sonra ölüm zâten yoktur. Allah onun ilk isteğini kabûl ederken, ikincisini reddetti. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَۙ ﴿٣٧﴾

37. Allah buyurdu ki: "Sen mühlet verilenlerdensin."

Yâni, ezelde ecelleri ertelenmiş olanlardansın *"dedi."* Âyet, İblis dışında eceli ertelenen başka varlıklar olduğuna da delâlet etmektedir. Bu varlıklar meleklerdir. Onlar erkek ve dişi değillerdir. Çocukları olmaz. Ne yerler ne içerler, ne de kıyâmete kadar ölürler. Şeytanlara gelince, onların erkek ve dişileri vardır. Çocukları olur, ölmezler, tıpkı İblis'in ebedîliğine benzer bir ebedîlikleri vardır. Cinlerin de çocukları olur. Erkek ve dişileri vardır. Onlar ölümlüdürler.

Haccâc b. Yusuf'a Çin diyarında yollarını şaşıranların kendilerine 'yola gelin' diye çağıran bir ses duydukları fakat kimseyi görmedikleri bir yer olduğu haberi ulaştı. Haccâc, mezkûr bölgeye bir grup adamını göndererek kasden yolu şaşırmış gibi yapmalarını emretti. "Size: 'Yola gelin.' dedikleri zaman üzerlerine atılın ve bakın bakalım neyin nesi imişler?" dedi. Onlar da aynen dediği gibi yaptılar. Onlar da 'Yola gelin!' dediler. Grup sesin geldiği yöne doğru atıldı. Sesin sâhipleri şöyle dedi: 'Hiç şüpheniz olmasın ki, siz bizi göremezsiniz. Gruptakiler: 'Peki ne kadar zamandır buralardasınız?' diye sorunca da şöyle cevap verdiler: 'Biz seneleri saymıyoruz. Şu kadarını belirtelim ki Çin sekiz kez harâbeye dönüp sekiz kez de îmâr edildiği halde biz hâlâ buralardayız.'

Çin, biri Kûfe'de diğeri de doğuda bulunan iki yerin adıdır. Çini kaplar (seramik mamûlleri) o doğudakilerden gelir. Ayrıca Hind diyarının uzaklarında da bir Çin beldesi vardır.

İbn Abbas (r.anhümâ)'dan rivâyet edildiğine göre İblis çok uzun müddet yaşayıp iyice yaşlanınca tekrar otuz yaşına döner.

Anlatıldığına göre Allah Teâlâ Hızır (a.s.)'ın bedenini her yüz yirmi senede bir yeniler. Tekrar genç hâle gelir. O da '*ertelenenler*' den biridir. Nitekim sahih haberlerde bu şekilde geçmektedir.

Şeytanın Allah Teâlâ ile karşılıklı konuşması her ne kadar bir vâsıta ile olmasa da İblis'in yüksek bir mevkie sâhip olduğuna delâlet etmez. Çünkü Allah'ın onu muhâtap alması horlama ve zelil etme yollu bir muhâtap alıştır. Nitekim tefsirlerde böyle denilmektedir.

Âlimlerden birisi der ki: "Sahih olan şudur: Allah'ın İblis'le şifâhen, yâni yüz yüze konuşmuş olması câiz değildir. Çünkü Hak Teâlâ'nın biriyle konuşması, konuştuğu varlık için bir rahmet, razı olma, değer verme ve yüceltme mânâsı taşır. Görmez misin ki Mûsâ (a.s.), Halil İbrâhim ve Muhammed (a.s.) hâriç diğer tüm peygamberlerden sırf bu sebeple üstün kılınmıştır. Mezkûr konuşma ile ilgili olarak vârid olan tüm âyetler, Cenâb-ı Hakk'ın İblis'e bir melek gönderdiği ve meleğin konuştuğu şeklinde yorumlanır.

"Peki ona birini göndermiş olması da ona şeref verme anlamına gelmez mi?" diyecek olursan buna şöyle cevap verilebilir: Sırf birini göndermek, şeref bahşetmek anlamına gelmez. Bu sâdece ortaya bir delil koymak içindir. Bunu Mûsâ (a.s.)'ın Fir'avn ve Hâmân'a gönderilirken onlara değer ve şeref verme kasdı bulunmamasından çıkarıyoruz. Nitekim *Akâmü'l-mercân*' da böyle geçmektedir.

إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾

38. "Allah katında bilinen vaktin gününe kadar..."

"Allah katında bilinen" yâni, Allah katında belirlenmiş, ne ileri gelecek ne de geri kalacak olan *"vaktin gününe kadar..."* Bu gün sûr'a ilk defa üfürüldüğünde bütün yaratılmışların öldüğü gündür. Bu günden sonra ikinci defa üfürülene dek kırk sene Allah Teâlâ dışında canlı bir varlık kalmaz.

Bütün taht ve saltanatlar bulur zevâl
Ferman buyuran ebedî Pâdişah'dan gayrı

Kâşifî der ki: "Yâni, mahlûkatın fânî olması zamanı sûr'a birinci defa üfürülmesidir. Ona "nefha-i sâika (bayılma üfürülmesi)" derler. Cumhûrun görüşü odur ki sûr'a birinci defa üfürülmesi, ölüm üfürülmesi olur. İkinci defa üfürülmesi mahlûkâtın diriltilmesi üfürülmesidir. En meşhûr görüşe göre bu iki üfürülme arası kırk yıl olsa gerektir. Böylece İblis de kırk yıl ölmüş olur. Bundan sonra da haşr edilir.

es-Sîretü'l-Halebiyye'de der ki: "İnsanları çarpacak ve baygınlığa sebebiyet verecek

olan bu nefhadan önce gök ve yer halkının korkuya düşeceği korku (feza‘) nefhası meydana gelir. Bu feza‘ nefhası sırasında yeryüzü, denizde dalgaların çarpıp durduğu bir gemi gibi olur. Dağlar, bulutlar hareket eder. Gökyüzü yarılır, güneş tutulur ve ay kararır."

Vehb'den rivâyet edildiğine göre İblis'in ecelinin ertelendiği bu bilinen gün, Bedir savaşı günüdür. O gün melekler İblis'i katletmiştir.

Bu günün güneşin battığı yerden doğacağı gün olduğu da söylenir. Bunun delili de Hz. Peygamber (s.a.)'in şu hadîsidir: *"Güneş battığı yerden doğduğu zaman İblis secde için yere kapanıp bağırarak şöyle duâ eder: "İlâhî! Dilediğine secde etmemi emret!" Bunun üzerine İblis'in zürriyeti: "Efendimiz! Bu yakarışın sebebi nedir?!" der. O şöyle cevap verir: "Rabbimden bana o bilinen güne kadar mühlet vermesini istemiştim. İşte bugün o bilinen gündür." Sonra Safâ tepesindeki yarıktan dâbbetü'l-arz çıkar. Attığı ilk adımda Antakya'ya basar. İblis gelir ve dâbbe onu tokatlayıp çiğneyerek öldürür."*[70]

Ahnef b. Kays anlatıyor: "Mü'minlerin emîri Ömer (r.a.)'ı bulmak görmek için Medine'ye vardığımda kendimi Kâ'b b. Ahbâr'ın yer aldığı büyük bir halkada buldum. İnsanlara şunu anlatıyordu:

Âdem (a.s.)'ın vefat zamanı gelip çatınca: "Yâ Rab, düşmanım İblis beni ölü bir halde görünce, kendisi kıyâmet gününe kadar ertelenmiş olduğundan benim bu durumuma sevinecek." dedi. Ona şöyle cevap verildi:

"Ey Âdem! Sen ölünce cennete konulacaksın. Fakat o mel'ûn öncekilerin ve sonrakilerin sayısınca ölüm acısını tatsın diye mâlûm güne kadar ertelenecek." Allah Teâlâ daha sonra ölüm meleğine şöyle buyurdu:

"İblis'e ölüm acısını nasıl tattıracağını şu kuluma bir tavsîf ediver." Ölüm meleği bunun nasıl olacağını anlatınca Âdem (a.s.): "Ya Rabbi, bu bana yeter." dedi. Oradakiler bağırıp çağırarak: "Ey Ebû İshak (Kâ'b), İblis'in ölümü nasıl olacak?" diye sordular. O, bunu anlatmak istemedi. Fakat ısrar edince anlatmaya başladı:

"Allah Teâlâ birinci nefhadan sonra ölüm meleğine şöyle buyuracak: "Yedi kat göktekilerin, yedi kat yerdekilerin tamamının gücünü sana veriyor ve bugün sana bütün öfke ve kızgınlık giysilerini giydiriyorum. O kovduğum İblis'in üzerine bütün satvet ve öfkemle in. Ona ölümü tattır. Önce ve sonra gelmiş-geçmiş ne kadar insan ve cin varsa onların tattığı acının tamamını kat kat fazlasıyla ona yükle. Yanında kin ve öfke dolu yetmiş bin zebânî olsun. Her birinde cehennem zincirlerinden birer zincir; cehennem bukağılarından birer bukağı bulunsun. Onun o habis rûhunu cehennem köpeklerinden yetmiş bin tânesiyle söküp çıkar. Mâlik'e de söyle cehennemin kapılarını açsın!"

Bu emir üzerine ölüm meleği İblis'in yanına öyle bir görünümde iner ki, göktekilerle yerdekiler onu bu hâliyle görmüş olsalardı onun korkusundan dolayı hemen ölürlerdi. İşte ölüm meleği bu görünümle İblis'in yanına gelip:

"Dur bakalım ey habis! Şu ölümün acısını sana bir tattırayım. Sen nice ömür yaşadın. Nice milletleri saptırdın. İşte o bilinen gün gelip çattı." der. Bunun üzerine mel'un

doğuya kaçar, bir de bakar ki ölüm meleği karşısında. Bu kez batıya kaçar, yine onu karşısında bulur. Bu sefer denizlere dalar, fakat denizler kendilerini ondan tenzîh edip kabûl etmez. Toprağın içine doğru kaçar, ancak ne bir kaçış yeri ne de sığınak bulabilir. Sonra dünyânın ortasında tam Âdem (a.s.)'ın kabrinin bulunduğu yerde durur. Toprak üzerinde doğudan batıya, batıdan da doğuya kadar debelenir durur. Sonunda Âdem (a.s.)'ın cennetten indirildiği yere kadar varır. Fakat orada zebânîler köpekleriyle birlikte onu beklemektedir. Yeryüzü çevresini zebânîlerin sardığı bir kora dönüşür. Zebânîler köpeklerle birlikte İblis'e hücûm ederler. Böylece İblis Allah'ın dilediği bir müddet can çekişme ve azâb üzere kalır.

Kim ne ekerse sonunda onu biçer

Âdem ile Havvâ (aleyhime's-selâm)'a: 'Düşmanınızın ölümü nasıl tattığına bakın bakalım' denir. Onlar da İblis'in içinde bulunduğu azâbı görünce: 'Rabbimiz üzerimizdeki nîmetini tamama erdirmiş oldun.' derler.

Allah'a şükür ki Allah'dan ne istediysem
Himmetimin neticesi olarak murâdıma nâil oldum

Es'iletü'l-hikem'de şöyle der: Allah Teâlâ İblis'in cezâ gününe kadar mühlet isteyen duâsını, sırf daha önce gökte ve yeryüzünde yaptığı ibâdetlere ödül olarak kabûl buyurdu. Bunu O'nun amel sâhiplerinin amellerini karşılıksız bırakmadığı bilinsin diye yaptı. ***"Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür."*** (ez-Zilzâl, 99/7) Dünyâda herkes sevâbını peşin almak sûretiyle görür, ancak âhirette bu hüküm sâdece mü'min için geçerlidir."

Bir başka yerde de şöyle der: "Allah Teâlâ, diğer peygamberlerin düşmanları olan Fir'avn, Nemrud, Şeddâd gibilerini helâk etti. Âdem Safiyyullah'ın düşmanı olan İblis ile zürriyetini geriye bıraktı. Çünkü İblis, sâdece Hz. Âdem'in değil, Allah'ın da düşmanıdır. Bu sebeple başka bir kâfirin ve şerli kimsenin yüklenemeyeceği kadar günah yüklensin diye, bilmediği taraftan yavaş yavaş helâke götürmek maksadıyla zamanın son demine kadar bâki kılıp mühlet tanıdı.

İblis'e karar gününe kadar mühlet verdi ki, bu sâyede basiret sâhipleri şu dünyâ hayâtındaki en uzun ömrün kâfirlerin ele başına, günahkârlar zümresinin önderine âid olduğu üzerinde düşünüp ibret alsınlar. İblis, edepsizlik edip kendisi için bâkîlik ve büyüklük isteğinde de bulunmuştur. Halbuki Fir'avnlar bile böyle bir istekte bulunmamış ve ömürlerinin tamamını büyüklenmede ısrâr ederek geçirmemişlerdir.

---

[70]. *Kenzü'l-ummâl,* XIV, 349

GÜNAHLARI SÜSLEYİP AZDIRACAĞIM

قَالَ رَبِّ بِمَآ اَغْوَيْتَن۪ي لَاُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَلَاُغْوِيَنَّهُمْ
اَجْمَع۪ينَۙ ﴿٣٩﴾ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَص۪ينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ
عَلَيَّ مُسْتَق۪يمٌ ﴿٤١﴾ اِنَّ عِبَاد۪ي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ اِلَّا مَنِ
لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍۜ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ ﴿٤٤﴾ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاو۪ينَ ﴿٤٢﴾ وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَع۪ينَۙ ﴿٤٣﴾

39. “*(İblis)* Dedi ki: Ey Rabbim! Beni azdırmana yemin ederim ki ben de yeryüzünde onlara *(günahları)* süsleyeceğim ve hepsini azdıracağım.”

40. “Ancak içlerinden ihlâslı kulların hariç.”

41. Allah Teâlâ buyurdu ki: “İşte bana varan doğru yol budur.”

42. “Benim halis kullarıma karşı senin bir hâkimiyetin yoktur. Ancak sana uyan azgınlar hariç *(Onları azdırabilirsin.)*”

43. Muhakkak cehennem, onların hepsine vaadolunan yerdir.

44. Cehennemin yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer grup ayrılmıştır.

İblis: “Dedi ki: Ey Rabbim! Beni azdırmana yemin ederim ki” yâni Sen’in beni azdırman üzerine yemin ederim ki, *“ben de”* bir aldanış yurdundan ibâret olan şu *“yeryüzünde onlara”* Âdem’in zürriyetine günahları, mâsıyetleri, şehvetleri ve lezzetleri *“süsleyeceğim.”*

Dünyâ aldanma yurdudur. Nitekim ***“fakat o dünyâya saplandı”*** (el-A‘râf, 7/176) âyetinde de bu belirtilmektedir. Çünkü bütün bunlardan istifâde etme yeri ve bunların yurdu yeryüzüdür.

et-Tibyân’da şöyle denir: “Yâni, tamâmen kendilerini kaptırsınlar diye yeryüzünde kalmayı onlara süsleyeceğim.”

“Senin mutlak kudretine (izzet) andolsun ki” (Sâd, 38/82) ifâdesinde olduğu gibi İblis’in Allah’ın güç ve kahrı ile açıklanan izzetine yemin etmesi, ‘*azdırması*’ üzerine yemin etmesine ters düşmez. Çünkü, azdırmak da O’nun izzetinin bir fer’i ve netîcelerinden birisidir. Belki de İblis her ikisine birden yemîn etmiş, fakat bazen O’nun fiilinin sıfatı olan azdırmaya, bâzen de O’nun zâtının sıfatı olan izzetine yemîn ettiği anlatılmıştır.

Kâşifî der ki: “Bâzılarına göre بِمَآ اَغْوَيْتَن۪ي deki *“bâ”* sebebiyet içindir. Yâni senin beni gümrah eylemen sebebiyle ben de günahları Âdemoğullarının gözüne süslerim.”

Müfti Sa‘dî de bu görüşü daha evlâ görmüştür. Çünkü azdırmanın üzerine yemîn

edilen bir şey yapılması, bilinen bir şey değildir. Çünkü yemînler örfe dayanır.

İnsanların örfünde yemîn etmek mümkün olan her şeye yemîn etmeye yemin denir, aksi halde denilmez.

Fakir (**Bursevî**) -Mutlak kudret sâhibi Allah kendisini muhafaza buyursun- der ki: Hz. Şeyhim ve senedim -Allah rûhunu râhat ettirsin- şöyle dediğini işittim: "Âdem (a.s.) kendi zâtî durumunu keşf edip yolunu tuttu ve: ***"Rabbimiz biz kendimize zulmettik."*** dedi (el-A'râf, 7/23). İblis ise böyle bir durum olmadığından *"Beni azdırmana yemin ederim ki"* dedi ve azdırmayı Allah'a isnâd etti. Çünkü bu azgınlık, İblis'in ilâhî ilimdeki varlığında (aynında) ve gaybî durumunda mevcûd ve sâbit idi. Dolayısıyla bu azgınlığın bu âlemde ortaya çıkması gerekiyordu. Allah Teâlâ da onu ortaya çıkardı. Allah'ın sâbit ve mukadder olmayan bir şeyi ortaya çıkarması muhaldir. 'Ezelî saâdet ve rahmânî inâyet" ifâdeleri edeb yollu söylenmiş sözlerdir. Yoksa bütün varlıkların durumları mutlaka ortaya çıkar. Bunu iyi dinle, iyi belle ve koru.

Hâfız der ki:

Pîrimiz dedi ki: Hakk'ın sun' kalemi hatâ üzere gitmez
Âferin hatâ setr edici pirin nazarına.

"Ve hepsini azdıracağım." Yâni, onların hepsini azgınlık ve sapkınlığa sürükleyeceğim.

إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾

40. "Ancak içlerinden ihlâslı kulların hariç."

"Ancak içlerinden" özel olarak kendine tâat etmelerini sağladığın, gizli ve açık şirk şâibelerinden temizlediğin *"ihlâslı kulların hariç."* Tuzaklarım bunlara işlemez. Çünkü bunlar basîret ve uyanıklık üzere hareket eden gerçek tevhîd ehlidir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de şöyle denir: "Ancak lütuflarının cezbeleri ile varlık hapsinden kurtardığın ve hüviyetin ile kendilerinden fânî kıldığın kulların hâriç..."

Hz. Şeyhim ve senedim (k.s.) bana yazdığı değerli mektuplarından birinde şöyle diyordu: Sâdık ile muhlis aynı kapıya çıkar. Her ikisi de mutlak mânâda bütün nefsânî sıfat şâibelerinden kurtulmaktan ibârettir. Sıddîk ile muhlas da aynı kapıya çıkar. Her ikisi de gayriyyet şâibelerinden kurtulmaktan ibârettir. İkincisi ufukça daha geniş, daha ihâtalıdır. Sen de bu ikincilerin arasına girmeye çalış ki bu sûrette tüm ağyardan ve kederlerden emin olasın. Sıdkın ne kadar şerefli olduğu konusunda İblis'in bile kendisi için yalanı revâ görmeyip muhlasları istisnâ etmiş olması kâfîdir.

Hâfız şöyle der:

Saf su gibi olan gönülden sıdk yolunu öğren

Çemen servi gibi hürriyeti taleb eyle

Ebû Said Hudrî (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.)'i şöyle buyururken işittim: *"İblis Rabbine: "Senin izzet ve celâlin üzerine yemîn ederim ki, ruhları kendilerinde olduğu sürece Âdemoğullarını azdırıp duracağım" dedi. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Ben de izzet ve celâlime yemîn ederim ki, onlar Ben'den bağışlanma diledikçe ben de onları bağışlayıp duracağım."*[71]

Bir hadiste yine şöyle buyrulmuştur: *"İblis lânetlenince: 'İzzetine yemîn olsun ki Âdemoğlunun kalbinden o ölünceye kadar ayrılmayacağım"* dedi. Ona şöyle cevap verildi: *"Ben de izzetime yemîn ederim ki, Âdemoğlu ölümle cedelleşene kadar ona tevbe kapısını kapamayacağım."*[72]

Allah Teâlâ İblis'i, düşmanı dostundan, cehennemliği cennetlikten ayırdetmek için yarattı. Peygamberleri yarattı ki cennetlikler onlara uysun, İblis'i yarattı ki cehennemlikler de ona uysun ve aralarındaki fark ortaya çıksın. Şu halde İblis, cehenneme ve Hakk'a karşı koymaya sürükleyen bir rehber ve simsardır. Sermâyesi ise dünyâdır.

Dünyâyı kâfirlere sunduğu zaman onun fiyatının ne olduğunu sorarlar. O da: 'Dîninizi terk etmek' der. Kâfirler dine karşılık dünyâyı satın alırlar. Zâhidler ise dünyâyı terk edip ondan yüz çevirirler.

Dünyâya rağbet edenler, kalblerinde ne dünyâyı ne de dîni terki bulurlar. İblîse: 'Bir tadımlık ver de nasıl bir şey olduğunu anlayalım.' derler İblîs: 'Bana bir rehin verin de vereyim.' der. Onlar da işitme ve görme duyularını rehin verirler.

Bu sebepledir ki dünyâ ehli dünyâlık zevk ve haberleri dinlemeyi, dünyânın ziynetini görmeyi severler. Kulak ve gözleri İblis'in elinde rehindir. İşte İblis rehini aldıktan sonra onlara bir tadımlık dünyâlık verir. Artık onlar zâhidlerin dünyânın kötülüğü ile ilgili nasîhatlerini duymazlar ve dünyânın çirkinliğini görmezler. Aksine onun yaldızlı görünümünü ve faydalarını güzel bulurlar. Onun için 'Bir şeyi sevmek, insanı ona karşı kör ve sağır eder.' denilmiştir.

Bir topluluk Ebû Medyen'in huzûruna varıp şeytanın vesvesesinden şikâyet ettiler. O da şöyle dedi: "O da benim yanımdan şimdi çıktı. Sizi şikâyet ederek şöyle dedi: 'Şu adamlarına söyle de benim dünyâmı bana bıraksınlar, ben de onlara dinlerini bırakayım. Onlar benim malım olan dünyâya saldırdıkça ben de onların malı olan âhirete hücûm ediyorum.'

Ahmed b. Hanbel (r.h.) der ki: "Senin dört düşmanın var: **Birincisi** dünyâdır.

Dünyânın silahı insanlarla birlikte olmak, hapishânesi uzlettir.”

Ey Câmî, her sefîl gibi mülk ve mala gönül bağlama
Ferâgat ve kanâat hazînesi sana yeter

“**İkincisi** şeytandır. Şeytanın silâhı tokluk, hapishânesi açlıktır.”

Safâ ehlinin gıdası olan açlık
Mihnet ve ibtilâdır ehl-i hevâya.

*“***Üçüncüsü** nefistir. Nefsin silahı uyku, hapishânesi uykusuzluktur.”

Nergis gaflet uykusundayken bülbül yüz vuslata erdi
Uyuyan uyanıncaya kadar devlet uyanıklara ulaştı

*“***Dördüncüsü** hevâdır. Hevânın silahı konuşmak, hapishânesi susmaktır.”

Eğer çok biliyorsan az söyle
Bire yüz söyleme, yüze bir söyle

قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾

41. Allah Teâlâ buyurdu ki: “İşte bana varan doğru yol budur.”
“Allah Teâlâ” İblis’e *“buyurdu ki: “İşte bana varan doğru yol”* eğriliği ve çarpıklığı olmayan yol *“budur.”* Yâni muhlasların senin azdırmandan korunmasıdır. O yola riâyet etmek benim üzerimdedir. Yâni onun gerçekleşmesini te’kid etmek ve vâki olmasını kesinleştirmek gözetilmesi gereken bir hak gibidir. ‘Gibidir’ diyoruz, çünkü ehl-i sünnete göre Allah’a hiçbir şey gerekli/zorunlu değildir.
“Müstakîm (doğru)” ifâdesinin ‘eğrilik ve sapma olmadan Bana vuslata ulaştıran yol budur’ mânâsında ihlâsa işâret olması da mümkündür. Yükselme/yücelme (isti‘lâ) harfinin (alâ), son/nihâyet (intihâ) bildiren harfe (ilâ) tercih edilmesi, bu yolun doğruluğunu te’kid etmek ve bu yolda sebât edenlerin yüceleceklerine şâhidlik etmek içindir.

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾

42. “Benim hâlis kullarıma karşı senin bir hâkimiyetin yoktur. Ancak sana uyan

azgınlar hariç ***(Onları azdırabilirsin.)*****”**

“Benim hâlis kullarıma karşı” Bu hâlis kullar, ‘muhlasîn (ihlâslı/ihlâs verilen kullar’ ifâdesiyle işâret edilen; îmanlarında samîmî olduklarından, kendilerine varlık izâfe etmekten kurtulduklarından ve Allah Teâlâ dışındaki tüm varlıklardan hür olmaları sebebiyle (*kullarım* ifâdesiyle) Cenab-ı Hakk’a izâfe edilmeye lâyık olan kişilerdir.

Bu kulların kalbleri üzerinde *“senin hiçbir hâkimiyetin”* ve hiçbir azdırma tasarrufun *“yoktur!”*

Es’iletü’l-hikem’de der ki: Şeytan’a “Ebû Medyen’le arasının nasıl olduğu” soruldu. Şöyle dedi: “Tıpkı okyanusu kirletmek için ona işeyenin durumu gibi. Böyle birinden daha beyinsizi olabilir mi? Yahut güneşin ışıklarını nefesiyle söndürmek isteyen biri gibi? Siz hiç bundan daha bilgisizini gördünüz mü?”

Bir sûfiye; “Şeytana karşı mücâheden nasıl?” diye soruldu. “Şeytan da nedir? Biz himmetlerini Allah’a sarf eden bir topluluğuz. Allah da kendisinin dışındaki şeyler konusunda bize yetti, bizi onlardan kurtardı.” diye cevap verdi. Bu mânâda şu şiir söylenmiştir:

Zamanımdan gizlendim o cenâbın gölgesine,
Zamanı görüyorum, fakat göremiyor o beni
Günlere soracak olsanız, ‘ben kimim’ ve
Neredeyim diye? Ne beni bilirler ne de yerimi?

“Ancak sana uyan azgınlar hâriç.” Ancak yollarını azdırmışlardan ve azgınlardan sana uyan kimse müstesnâ. Senin onlara musallat olman mümkündür.

Bu ifâde, İblis’in azdırmasının baskı ve zorlama yoluyla değil, azgınların bizzat kendi kötü seçimleriyle ona tâbi olmaları ve onun da onlara vesvese ve süsleme ile musallat olması yoluyla olduğuna işâret ediyor.

Şâyed: ‘Allah Teâlâ’ İblis’in Hz. Peygamber (s.a.)’e musallat olmasına mâni olmadı?’ diye sorarsan, derim ki: Allah İblis’i ona musallat etti, ama sonra da korudu. Bu sebepledir ki onun şeytanı kendi ellerinde müslüman oldu. Hatta bir keresinde onu tutup ridâsını boynuna attı da o, kendisinden Allah’a sığındı. Bu hareketiyle şeytan tıpkı kandilin ışığını söndüreyim derken kendisini yakan kelebeğe benziyor.

Ali (r.a.) der ki: Bizim namazımızla ehl-i kitabın namazı arasındaki fark şeytanın vesvesesidir. Çünkü şeytan kâfirlerin kendisine uygun hareket etmesinden ötürü artık onların amelleriyle uğraşmaz. Birisi kâfir olunca: ‘Ben senden uzağım’ der. Mü’min ise ona muhâlefet eder. Muhârebe de muhâlefetle yapılır. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Şeytan size söylediğinizde küfre düşeceğiniz şeyleri vesvese verir. Onun için* ***“Kul hüvellahu ahad”*** *(İhlâs sûresi)” okumanızı tavsiye ederim.”*[73]

Hz. Şeyhim ve senedim -Allah rûhunu râhat ettirsin- der ki: ***“Rahmân’ın”*** âlim ve sâlih ***“kulları onlardır ki yeryüzünde tevâzu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara lâf attığında, ‘selâm!’ derler.”*** (el-Furkan, 25/63) İşte Allah Teâlâ’nın

haklarında: *“Benim hâlis kullarıma karşı senin bir hâkimiyetin yoktur.”* buyurduğu kimseler bunlardır. Yeryüzünde kibir ve azâmetle yürüyen câhil ve fâsık âlimler ise kendileriyle hakîkî âlimler muhâtap olduğu zaman iğrenç, kınayıcı ve çirkin sözler sarf ederler. Allah’ın haklarında: *‘ancak sana uyan azgınlar hâriç’* buyurduğu kimseler de bu âlimlerdir. Öyleyse ey akıl sâhibi olanlar, habislerin meylettiği habis ilimden sakının. Çünkü “***Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara yaraşır***.” (en-Nûr, 24/26)

Ey kalb sâhipleri, tertemiz kişilerin yöneldiği ilmin peşinden koşun. Çünkü ***“temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır.”*** (en-Nûr, 24/26) Doğru yolda olan, hidâyete erdirilmiş kişiler bunlardır. Umulur ki böylece faydalı ilim ve sâlih amel sâyesinde hem dünyâda hem de âhirette kurtuluşa erersiniz. Faydalı ilimlerin en faydalısı ise ilâhî tecellîden, rahmânî feyizden ve ilâhî kitâb ile nebevî sünnetin te’yid ettiği rabbânî ilhamdan hâsıl olan ilâhî ilimdir.

Bu tecellî, feyz ve ilhamla berâber olan bu ilim ise ancak şerîat ile tabîatı ıslâh edince, tarîkat ile nefsi tezkiye edince, ma‘rifet ile kalbi tahliye edip gönlü bezeyince, hakîkat ile rûhu parlatıp sırrı tasfiye edince hâsıl olur. Bu sayılanlar ise en kâmil tevhîd, en şümûllü tecrîd ve Allah dışındaki tüm varlıklarından (mâsivâ) en güzel tefrîd ile mümkün olur. Öyle ki taleb, yönelme (kasd), teveccüh ve muhabbette O’nun dışında süflî ve fânî varlıklardan hiçbiri kalmaz. Şu halde Allah dışındaki bütün varlıklardan ***“Allah’a kaçın.”*** (ez-Zâriyât, 51/50) “*Müferridler öne geçti*”[74] ***“****(Hayırda)* ***önde olanlar,*** *(ecirde de)* ***öndedirler. İşte bunlar,*** *(Allah’a)* ***en yakın olanlardır***.” (el-Vâkıa, 56/10-11)” Hz. Şeyh’in *el-Lâihâtü’l-berkıyyât*’taki sözü burada bitti.

Câmî der ki:

Sûret âleminde her ne varsa nakş ve hayâldir.
Yolu hakîkat tarafına iletmezsen hayâlden ne hâsıl olur?!

وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾

43. Muhakkak cehennem, onların hepsine vaadolunan yerdir.

“Muhakkak cehennem, onların hepsine vadolunan yerdir.” Şeytana tâbî olanların hepsinin buluşma yeri; yâni varacakları yerdir. Cehennem kelimesi, Farsça asıllı, arapçalaştırılmış bir kelimedir. “رَكِيَّةٌ جَهَنَّامٌ *Rakiyyetün cehennâm*” denir. ‘Dibi uzak kuyu’ demektir. Sanki Farsça aslı “Çehnem” gibidir. **Fenârî**’nin *Tefsîru’l-Fatiha* adlı eserinde şöyle denir: “Cehenneme bu adın verilmesi, dibinin uzaklığından dolayıdır. Kuyunun dibi uzaksa “ بِئْرٌ جَهَنَّامٌ *Bi’run cehennâm*” denir. Cehennemin derinliği, yüz yetmiş beş senelik mesâfedir. Cehennem yaratılmış varlıkların en büyüğü olup Allah’ın

âhiretteki zindanıdır.

لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍۜ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ ﴿٤٤﴾

44. Cehennemin yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer grup ayrılmıştır.

"Cehennemin yedi kapısı vardır." Cehennemlikler o kapılardan girerler. Tabakalara göre her kapı başka bir kapının üzerindedir. Her tabanın bir kapısı vardır. *"Onlardan"* her biri bir tabakaya açılan *"her kapı için birer grup ayrılmıştır."* Bu kapılara şeytana uymaları istîdâdlarının gerektirdiği şekilde birbirlerinden ayrılmış, belirli bir grup vardır.

Meselâ, en üstte bulunan birinci tabaka, müslüman olup da günah işleyenlerin tabakasıdır. Şeyh-i Ekber (k.s.)'un, 'Cehennem boş kalacaktır." dediği rivâyet edilir. Şeyh'in maksadı bu en üst tabakadır. Burası günah işlemiş müslümanların gireceği yerdir. Kalbinde zerre kadar îman, yâni ma'rifetullah bulunanların burada sürekli kalmayacakları husûsunda hiç şüphe yoktur. Böylece cehennem bomboş kalmış olacaktır. Alt tabakalara girecek olanlar ise burada sürekli kalacaklardır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hz. Şeyhin bu ifâdesi bize göre bir başka şekilde de yorumlanabilir. Bu yorum ehlince mâlûmdur ve açıklanması doğru değildir.

İkinci tabakaya Yahûdîler, üçüncü tabakaya Hristiyanlar, dördüncü tabakaya Sabiîler, beşinci tabakaya Mecûsîler, altıncı tabakaya Müşrikler, yedinci tabakaya ise Münâfıklar girecektir.

Cehennem tabakalarının sıralanışı ile ilgili rivâyetler farklılık arz etmektedir. Çoğuna göre ilk tabaka cehennem olmakla birlikte **Müftî Sa'dî Çelebi**'nin *Hâşiye*'sinde de geçtiği üzere bundan sonraki tabakalarda yine ihtilâf vardır. Cehennem adının niçin verildiği yukarıda açıklanmıştı. Cehenneme ayrıca şiddetli yakıcılığı sebebiyle "lezâ", kırıp parçaladığından "hutâme", tutuştuğundan "saîr", ateşinin alevleri şiddetli olduğundan "sekar", derinliği sebebiyle "cahîm", derin ve alçak olmasından dolayı "hâviye" ismi de verilmiştir.

Bahru'l-ulûm'da şöyle denilir: "Bilesin ki bu yedi kapı, yedi organı ile, yâni gözü, kulağı, dili, karnı, cinsiyet organı, eli ve ayağı ile Allah'a isyan edenlerden başkasına tahsis edilmez."

Sıralama konusunda en uygun görüş, *Fütûhât*'taki şu görüştür: Bu kapıların yedi kapı olması mükellef tutulan yedi organa göredir. Bu organlar ise kulak, göz, dil, el, ayak, cinsiyet organı ve karındır. Bu yedi organ, cehennem kapılarının sıralanışını oluşturmuş oluyor. Öyleyse bu organların hepsini Allah'ın yasaklayıp haram kıldığı her şeyden koru. Aksi halde lehine olan aleyhine dönüşür, nîmet nikmete (azâba) döner.

Cehennemin yedi kapısı senin tenindedir

Onların nakışları o tende bağlanıp işlenmiştir
Bil ki bugün o kapıların anahtarı senin elindedir
Yedi kapıdan her birini teninin içinde muhkem bağla

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: *"Muhakkak cehennem,"* Allah'tan uzak olma ve ayrılıktan yanıp tutuşma cehennemi *"onların hepsine vaadolunan yerdir. Cehennemin yedi kapısı vardır."* Bu kapılar: Hırs, oburluk, kin, hased, öfke, şehvet ve kibirdir. *"Onlardan her kapı"* nefis şeytanına uyan ve onun sıfatlarını alan ruhlardan her biri *"için"* sıfatları ile muttasıf olmaları ölçüsünde belirlenen *"birer grup ayrılmıştır."*

Denilir ki: Allah Teâlâ cehennem için birbirinin altına doğru sıralanan yedi kapı, cennet için ise birbirinin üstüne doğru sıralanan sekiz kapı yaratmıştır. Çünkü cennet bir lütuf ve ihsândır. İhsânın fazla verilmesi cömertliktir. Azâbı fazla vermek ise haksızlıktır.

Yine denilir ki: Ezanda yedi, ikâmette ise sekiz cümle vardır. Ezan okuyup ikâmet getirene, cehennemin kapıları kapatılıp cennetin sekiz kapısı açılır.

Bilesin ki cehennemde en şiddetli azâba dûçâr olacak mahlûk. Allah'a ortak koşma ve her tür muhâlefetin yolunu açan İblis'tir. Azâbının çoğu ise asıl yaratılışında gâlip olarak bulunan şey olan ateşi eksiltecek bir şeyle olacak ve İblis'e genellikle cehennemdeki zemherîr ile azâb edilecektir.

---

[71]. Bk. *Müsned,* III, 29, 41

[72]. Bk. *Tirmizî,* Deavât, 98; *İbn Mâce,* Zühd, 30; *Müsned,* II, 132, 153

[73]. Bk. *Beğavi,* Mesâbîh, I, 127-131

[74]. Ebû Hüreyre (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.): *"Müferridler öne geçti"* buyurdu. Bunun üzerine sahâbîler: "Müferridler ne demektir, yâ Resûlallah?" diye sordular. Resûl-i Ekrem de: *"Allah'ı çok anan erkeklerle kadınlardır."* buyurdu. (Müslim, Zikir 4. Ayrıca bk. Tirmizî, Daavât 128)

TAKVÂ SAHİBLERİ CENNETLERDE

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ اٰمِنِينَ
﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى سُرُرٍ
مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ
﴿٤٨﴾ نَبِّئْ عِبَادِى اَنِّى اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَاَنَّ عَذَابِى
هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِيمُ ﴿٥٠﴾

45. ***(Allah'ın azabından korkup rahmetine sığınan)*** **takvâ sâhipleri, mutlaka cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar.**

46. "Oraya emniyet ve selâmetle girin" ***(denilir, onlara)*****.**

47. Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık; onlar artık köşkler üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar.

48. Onlara orada hiçbir yorgunluk gelmeyecek ve onlar, oradan çıkarılmayacaklardır.

49. ***(Rasûlüm!)*** **Kullarıma, benim, çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver.**

50. Benim azabımın elem verici bir azap olduğunu da bildir.

"Takvâ sâhipleri, mutlaka cennetlerde ve pınar başlarında" oralara yerleşmiş *"olacaklar."*

Takvâ üç çeşittir: Allah'ın emrettiği şeylerle yasakladıklarından/haramlardan korunma, âhiret ve dereceleri ile dünyâdan ve şehvetlerinden korunma, Allah ve sıfatları ile Allah dışındaki her şeyden de korunma. Birincisi avâmın, ikincisi havâssın, üçüncüsü ise ahassın takvâsıdır.

Müttakîlerin her birinin bir bahçesi ve bir pınarı olacak veya pek çok bahçe ve pınarı olacak. **Kâşîfî** der ki: "Yâni onlar içlerinde süt, şarap, bal ve sudan çeşmelerin aktığı bağlarda olacaklar."

Fakir (**Bursevî**) şöyle der: Müttakîler, mezkûr yerlere ulaştıracak sebepleri sağlamca yerine getirdikleri için âyette âhirette yerleşecekleri yerlere dünyâda yerleşmişler gibi ifâde edilmiştir. Bunun bir benzeri de cehennemliklerden bahseden şu âyettir: ***"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, karınlarına ateş doldurmaktan başka bir şey yapmıyorlar."*** (en-Nisa, 4/41).

ٱدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ اٰمِنِينَ ﴿٤٦﴾

46. "Oraya emniyet ve selâmetle girin" ***(denilir, onlara)*****.**

Cennetin kapısına ulaştıkları, bir cennetten ötekine yöneldikleri zaman meleklerin dilinden onlara: Ey müttakîler! *"Oraya"* bu cennetlere *"emniyet"* âfetlerden emin olarak *"ve selâmetle"* her türlü korku veren şeyden uzak olarak ya da "Allah size selâm ediyor." diye selâmlanarak *"girin"* denilir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de belirtildiğine göre Allah'tan olan selâm, cezbe-i ilâhiyye demektir. "*Emniyet*"ten maksad ise cennete girmeye mâni olan şeylerden ve cennete girip vuslata erdikten sonra da oradan çıkmaktan emniyette olmak demektir.

Burada seyr fillâhın ancak Allah ile ve O'nun cezbeleriyle mümkün olabileceğine işâret vardır. Tıpkı mi'râc gecesi Cibrîl (a.s.)'ın sidretü'l-müntehâda kaldığı vakit Nebî (s.a.)'in durumu gibi.

Öyle harâretle ilâhî yakınlık vâdisine sürdü
Ki Cebrâil sidrede O'ndan geride kaldı

Refref de 'kâbe kavseyn' (iki yay mesâfesi) makamında ondan ayrıldı. O, Allah'a yakınlığın kemâli olan 'ev ednâ' (daha da yakın) makâmına ancak "*Üdnü minnî* (Bana yaklaş!) cezbesiyle ulaştı. İşte Allah'ın selâmı ile girmenin mânilerinden ve ulaştıktan sonra çıkmaktan selâmette olmuştur.

وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾

47. Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık; onlar artık köşkler üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar.

Dünyâdaki bir düşmanlık sebebiyle *"Biz, onların gönüllerindeki"* cennetliklerin sînelerinde gizli olarak bulunan *"kini söküp attık;"*

Hz. Ali'nin: "Benim, Osman, Talha ve Zübeyr'in onlardan olacağımızı umuyorum." dediği rivâyet edilir.

Burada işâret vardır ki beşeriyet vasıflarının kini, nefsin emmâreliğinden/durmadan kötülüğü emretmesinden ve nefsin kötü sıfatlarından ileri gelmektedir. Bu kin nefislerden ancak Allah Teâlâ'nın çıkarıp atması ile çıkar. Kimin kini sökülüp atılmazsa cennete girdikten sonra çıkmaktan emniyette olmaz. Nitekim Âdem (a.s.) nefis tezkiyesinden ve nefsin sıfatlarından arınmadan önce cennete sokulduğu için şu sözlerin söylenmesine sebep olan gıll u gış yüzünden oradan çıkarıldı: ***"Âdem Rabbine karşı gelip yolunu şaşırdı."*** (Tâhâ, 20/121) Sonra Rabbi onu seçti. Tevbesi sâyesinde bu gıll ü gışi ondan çıkartıp onu cennete hidâyet eyledi.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Kinin çıkarılması ya dünyâda olur. Bu, nefsin çirkin sıfatlarını temizlemek ve kalbi kötü ahlâktan boşaltmakla (tahliye) olur. Bu, kâmillere mahsusdur.

Ya da âhirette olur. Bu da nâkıslara mahsusdur. Allah bizi de sizi de arınmış kullarından eylesin.

“Onlar artık köşkler üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar.” **Kâşifî** der ki: Öyle bir halde cennete girerler ki muhabbet ve dostlukta birbirlerinin kardeşi olurlar.

Allah Teâlâ, bu âyette öteki sûredekinden (bk. el-A‘râf, 7/43) fazla olarak *‘kardeş’* ifâdesine yer vermiştir. Çünkü bu âyet Hz. Peygamber (s.a.)’in ashâbı hakkında nâzil olmuşken, öteki âyet bütün mü’minleri içine alan bir ifâdedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bunlar arınmışlık üzere kardeş olduklarına göre artık ne dünyâda ilim ve mârifet hususunda, ne de âhirette cennet dereceleri ve Allah’a yakınlık mertebeleri konusunda aralarında bir kıskançlık baş gösterir. Artık çeşitli mücevherlerle süslü tahtlar üzerinde karşılıklı olarak, yâni birbirlerinin enselerini değil de yüzlerini görecek şekilde kardeş kardeş otururlar.

Mücâhid der ki: Bu tahtlar onları, bütün hâl ve hareketlerinde yüz yüze olmak şartıyla diledikleri yere götürecektir. Bu da dünyâdaki arınmışlıklarının sonuçlarından biridir.

لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾

48. Onlara orada hiçbir yorgunluk gelmeyecek ve onlar oradan çıkarılmayacaklardır.

“Onlara orada” cennette *“hiçbir yorgunluk”* zahmet, meşakkat; onlardan bir şey bile *“gelmeyecek”* Çünkü orası nîmetlere erişme ve rahatlık sarayıdır. *el-İrşâd*’da der ki: Onlar için yorgunluk olmayacak. Kendileri için zorunlu olan şeyleri elde ederken sıkılmalarını gerektirecek bir yorgunluk duymayacaklar. Çünkü bütün istekleri, hiçbir amele teşebbüs etmeden hemen oluverecek. Ya da son derece kuvvetli olduklarından dolayı zor hareketlere girişseler bile bu onlara yorgunluk vermeyecek.

“Ve onlar oradan çıkarılmayacaklardır.” Ebediyyen orada kalacaklar. Çünkü nîmet, ancak sürekli olduğunda tam olmuş olur.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: *“Onlara orada hiçbir yorgunluk”* birbirlerinin derecelerine hased etme yorgunluğu *“gelmeyecek”* Çünkü bütün derece sâhipleri, kendi derecelerinde kalacaklardır. Onların altlarındaki yahut üstlerindeki bir dereceye geçmelerine imkân yoktur. Hased kini kalblerinden sökülüp alındığı için herkes kendi derecesine râzı olacaktır.”

Pâk ve saf olup tabîat kuyusundan dışarı çık,
Çünkü toprağa bulaşan su bir safâ vermez.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Cennete girecek ilk zümrenin sûreti, dolunay olan gecedeki ayın sûretinde olacak. Onlar orada tükürmez, sümkürmez, küçük ve büyük*

abdest bozmazlar. Orada kapları altın, tarakları altın ve gümüş, buhurdanlıkları güzel tütsü, terleri ise misk olur. Her birinin ikişer eşi olur. Güzelliklerinden ötürü onların etlerinin ötesinden baldırlarının içi gözükür. Aralarında ne bir anlaşmazlık, ne de gönüllerinde birisine öfke bulunur. Sabah-akşam Allah'ı tesbih ederler."[75]

*Fethu'l-karîb'*de şöyle der: Yâni, Allah'ı, sabah-akşam vakti kadar bir sürede tesbîh ederler. Çünkü cennetle ilgili olarak zikredilen gün ve sâat gibi vakitler, takdîrî ifâdelerdir. Vakit kavramı, gece ile gündüzün birbiri peşi sıra gelmesinden, güneş ile ayın kendi yörüngelerindeki seyirlerinden meydana gelir. Oysa cennette böyle şeyler yoktur.

Kurtubî de şöyle der: "Cennetliklerin yapacağı bu tesbih, ilâhî bir teklîfe ve mecburiyete dayanmaz. Çünkü orası teklif/mükellefiyet yeri olmayıp sâdece yaptıklarının mükâfâtını alma yeridir. Öyleyse bu tesbih, Allah'ın müyesser kılmasından ve ilham etmesinden ileri gelmektedir. Nitekim diğer bir rivâyette şöyle buyrulur: "*Onlara nasıl nefes alıp vermeleri ilhâm edilmiş ise tesbih, tahmîd ve tekbir de bulunmaları da ilhâm edilir*."[76] Bu benzetme şu yöndendir: İnsanın nefes alıp vermesi zarûrîdir. Bunu yapmakta insana külfet ve meşakkat yoktur. Cennetliklerin tesbîhinin sırrı ise şudur: Gönülleri Hakk'ı ma'rifetle/tanımakla pürnûr, gözleri O'nu görmekle (rü'yetullah) zevklenmiş, O'nun sayısız nîmetinden istifâde etmeye başlayınca kalpleri O'nun sevgi ve dostluğuyla dolup taşmıştır. Onun için dilleri O'nu zikredip durmaya başlar ve O'na şükretmekten geri kalmaz. Çünkü kim bir şeyi severse onu çok anar.

نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾

49. ***(Rasûlüm!)*** **Kullarıma, benim çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver.**

Rivâyet edilir ki bir gün Hz. Peygamber (s.a.) Benî Şeybe kapısından Mescid-i Harâm'a geldi. Ashabdan bir topluluğun güldüklerini gördü. Onlara: "Bana ne oluyor da sizin güldüğünüzü görüyorum?!" buyurdu. Sahâbe bu sözden tersleme kokusu aldılar. Peygamberimiz oradan geçip gitti. Henüz hücresine varmadan geri döndü ve: "Cebrâil bana geldi ve 'Niçin benim kullarımı ümitsiz edersin?! *Kullarıma, benim çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver.*' diye vahiy getirdi." buyurdu.

"Kullarıma," sâdece *"benim çok bağışlayıcı"* benden mağfiret taleb eden kimseyi mağfiret edici *"ve pek esirgeyici"* tevbe eden kimseyi bağışlayan ve affeden *"olduğumu haber ver."* ve bildir. Yâni kullarımdan sâdır olan şeyleri Ben'den başkası gizleyip silemez. Onlara cennette Ben'den başkası nîmet verip ihsanda bulunamaz.

وَاَنَّ عَذَابٖى هُوَ الْعَذَابُ الْاَلٖيمُ ﴿٥٠﴾

50. Benim azabımın elem verici bir azap olduğunu da bildir.

"Benim," tevbe ve istiğfardan yüz çevirenlere yapacağım *"azâbımın elem verici bir azâb olduğunu da bildir."* Bu ifâde, 'Ben, falanca özellikleriyle anılan kimseyim!' ifâdesinin bir benzeridir. Yâni onlara, benim azabımın o elem verici, çetin azaptan başka bir şey olmadığını haber ver. Cenâb-ı Hakk kendi zâtını 'azâb edici' değil, 'bağışlayıcı' ve 'esirgeyici' olarak tavsif etmiştir. Önceki âyetteki ifâdelere mukâbil bu âyette "Ben azâb edici ve elem vericiyim." buyurmamıştır. Bu durum, O'nun bağışlayıcı ve esirgeyici olmasının zâtının gereği olduğunu, azâb etmenin ise hariçten gelen zorunluluk sebebiyle gerçekleştiğini bildirmektedir. Böylelikle lûtf-i ilâhî ile ilgili vaad tercih edilmiş, affetme sıfatı ise pekiştirilmiş olmaktadır.

Gerçi benim cürmüm sayıya sığmaz,
Senin 'rahmetinin gadabını geçmesi" ondan ziyâdedir.
Azab görmezse şaşılacak bir şey yoktur,
İşi gücü günah işlemek olanları bağışlarsan.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: Âyet işâret etmektedir ki kendilerini Allah'ın kulluğuna tahsis edenler, O'nun dışındaki hevâ, dünyâ, ve ukbâ gibi tüm varlıklara (mâsivâ) kul olma boyunduruğundan hür olanlardır. Onlar, O'nun lütuf ve rahmet sıfatlarının mazharlarıdır. Azâb ise hevâ, dünyâ ve mâsivânın kulu olanlara mahsustur. Onlar da O'nun kahr ve izzet sıfatlarının mazharlarıdır.

Âyetteki başka bir işâret şudur: Ubûdiyyet havasında ve rubûbiyyet fezâsında seyr edenlerin seyri ve tayr edenlerin tayerânı (uçuşu), ancak -biri diğerinden fazla ya da eksik olmaksızın, tam bir i'tidâl üzere- havf ve recâ (korku ve ümid) ayakları üzerinde, üns ve heybet kanatları ile mümkündür.

*er-Ravza'*da şöyle anlatılır: Yahya (a.s.) Îsâ (a.s.) ile karşılaştı. Îsâ (a.s.)'ın kendisine tebessüm ettiğini görünce: 'Bana ne oluyor da emniyetteymiş gibi seni neşeli görüyorum?!' dedi. Îsâ (a.s.): 'Peki bana ne oluyor da seni her şeyden ümidini kesmiş gibi üzüntülü görüyorum?!' diye cevap verdi. Bunun üzerine: "Bize vahiy nâzil olana dek buradan ayrılmayalım." dediler. Allah onlara: "*Sizin Bana en sevimli olanınız, Benim hakkımda zannı daha güzel olanınızdır*." diye vahyetti. Bir başka rivâyete göre ise: "*Sizin Bana en sevimli olanınız, güler yüzlü ve mütebessim olanınızdır*." diye vahyetmiştir.

Zekeriyyâ (a.s.), oğlu Yahyâ'nın devamlı üzüntülü, ağlayıp sızlayan, kendisiyle meşgul biri olduğunu görünce: "Ya Rab, ben senden istifâde edebileceğim bir evlâd niyâzında bulunmuştum?" dedi. Allah Teâlâ şöyle cevap verdi: 'Sen onun velî bir evlâd

olmasını niyâz ettin Velî de ancak böyle olur.”

Mesrûk diyor ki: ‘Korku, ümitten önce gelir. Çünkü Allah Teâlâ, cennet ve cehennemi yarattı. Ama cennete, ancak cehenneme uğradıktan sonra ulaşabilirsiniz.’

Fakir (**Bursevî**) de der ki: Kulun öne alması gereken, korkudur. Çünkü aslolan odur. Bozuk düşünceler gönülden ancak korku sâyesinde tahliye edilebilir. Ümide sebeb olan, Allah’ın geniş rahmetinin gazabından önde gelmesi, buna ters düşmez. Çünkü o asıldır. Korkunun ise Allah’ın zâtına değil, sıfatlarına nisbetle var olması gerekir. Bu sebeple bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Eğer kul Allah’ın ne kadar merhametli olduğunu bilseydi, hiçbir haramdan kaçınmaz, Allah’ın azâbının miktarını bilmiş olsaydı, o zaman da kendini yiyip bitirir,”* yâni Allah Teâlâ’ya ibâdette kendini helâk eder “*ve hiçbir günaha teşebbüs etmezdi!*”[77]

Bilesin ki bağışlanmanın pek çok yolu vardır. En büyüğü aşk ve muhabbettir. Çünkü Allah Teâlâ insanları ve cinleri, ilâhî ma‘rifete ve rabbânî cezbeye ulaştıran ibâdet/kulluk için yaratmıştır.

Hâfız şöyle der:

Altı yönden günah denizinde gark olmuşsam da,
Aşka âşinâ olursam rahmete gark olanlardanım.

Azâba dûçâr olmanın da pek çok sebebi vardır. En büyüğü ise Allah’ı ve sıfatlarını bilmemektir. Bu durumda akıllıya düşen, murâdına nâil oluncaya ve uğraşıp didinmekten kaynaklanan yorgunluğu atıp rahatlayıncaya dek aşk, sevgi ve ma‘rifet yolunda gayret etmektir. Çünkü menzile vâsıl olan, rahatlar.

“Sûfî, mezhebi olmayan kişidir.” de denilmiştir. Yoldaki kişi ise Rahmân’ın iki parmağı arasındadır. İzâfetlerden kesilip kurtuluncaya kadar hâlden hâle, emniyetten korkuya ve tersine döner durur. İzâfetlerden kurtulunca hâli mûtedilleşir, ilminin ve amelinin terâzîsi istikâmet kazanır. Allah Teâlâ’ya, kendisine yakîn, yâni ölüm gelinceye kadar ibâdet eder.

---

[75]. *Buhârî,* Bed’ül-Halk, 8; Enbiya, 1; *Müslim,* Cennet, 14, 16; *Tirmizî,* Kıyâmet, 60; *İbn Mâce,* Zühd, 39; *Dârimî,* Rikak, 102; *Müsned,* II, 230, 232, 253, 257

[76]. *Müslim,* Cennet, 18

[77]. *İbn Kesîr,* II, 553

İBRÂHİM (A.S.)'IN MİSAFİRLERİ

وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرٰهٖيمَۢ ﴿٥١﴾ اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًاۜ
قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا لَا تَوْجَلْ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ
عَلٖيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ اَبَشَّرْتُمُونٖي عَلٰٓى اَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ
﴿٥٤﴾ قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطٖينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَنْ
يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهٖٓ اِلَّا الضَّٓالُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا
الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾ قَالُٓوا اِنَّٓا اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمٖينَۙ ﴿٥٨﴾ اِلَّٓا اٰلَ
لُوطٍۜ اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ اَجْمَعٖينَۙ ﴿٥٩﴾ اِلَّا امْرَاَتَهُ قَدَّرْنَٓاۙ اِنَّهَا لَمِنَ
الْغَابِرٖينَ ﴿٦٠﴾

51. Onlara İbrâhim'in misafirlerinden *(meleklerden)* de haber ver.

52. Onun yanına girdikleri zaman, "selam" dediler. *(İbrâhim:)* Biz sizden çekiniyoruz, dedi.

53. Dediler ki: Korkma; biz sana ilim sâhibi bir oğul müjdeliyoruz.

54. *(İbrâhim:)* Bana ihtiyarlık çökmesine rağmen beni müjdeliyor musunuz? Beni ne ile müjdeliyorsunuz? dedi.

55. Sana gerçeği müjdeledik, sakın ümitsizliğe düşenlerden olma! dediler.

56. *(İbrâhim:)* dedi ki: Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?

57. "Ey elçiler! *(Başka)* ne işiniz var?" dedi.

58. Dediler ki: "Biz, suçlu bir topluma *(onları helâk etmeye)* gönderildik."

59. "Ancak Lût ailesi hariç. Onların hepsini kurtaracağız."

60. "*(Fakat Lût'un)* karısı müstesna; biz onun geri kalanlardan olmasını takdir ettik."

Ey Muhammed! *"Onlara"* ümmetine *"İbrâhim'in misâfirlerinden (meleklerden) haber ver."*

"Dayf ضَيْفٌ (misâfir)" kelimesi hem az hem de çok kimse için eşit olarak kullanılır. Burada çoğul anlamındadır. Bu misâfirler, parlak delikanlılar görünümündeki Cebrâil (a.s.) ile on bir melektir. Meleklere, misâfir görünümünde oldukları için ya da İbrâhim (a.s.) onları misâfir zannettiğinden "misâfir" denmiştir.

إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾

52. Onun yanına girdikleri zaman, “selâm” dediler. *(İbrâhim:)* “Biz sizden çekiniyoruz.” dedi.

Hani *“onun yanına girdikleri zaman,”* girerken de *‘selâm!’ dediler.* İbrâhim (a.s.) da: ‘Selâm!’ dedi ve hemen kızartılmış bir buzağı getirdi. Fakat ellerinin yemeye gitmediğini görünce onları yadırgadı ve içine bir korku düştü. İbrâhim (a.s.): *“Biz sizden çekiniyoruz.”* korkuyoruz *“dedi.”*

“اَلْوَجَلُ *el-Vecel*”, hoşa gitmeyecek bir şeyle karşılaşma ihtimâli yüzünden kişinin rahatsız olması hâlidir. Misâfirler önlerine koyup yaklaştırdığı kızarmış buzağı etini yemekten imtinâ’ ettikleri için İbrâhim (a.s.) böyle demiştir. Çünkü, onların âdetine göre bir misâfir ev sâhibinin yemeğini yemediği zaman hayırlı bir iş için gelmediği zannına kapılırlardı.

قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾

53. Dediler ki: Korkma; biz sana ilim sâhibi bir oğul müjdeliyoruz.

Melekler, *“dediler ki:”* Ey İbrâhim! “*Korkma; biz sana,”* bülûğa erdiğinde *“ilim sâhibi”* olacak, yâni kendisine peygamberlik ilmi ulaşacak İshâk adında *“bir oğul müjdeliyoruz.”*

“*Biz sana...*” ifâdesi, *“korkma”* demelerinin illetini gösteren bir başlangıç cümlesidir. Çünkü müjdeledikleri şey insanda ne korku ne de üzüntü bırakır. Nasıl kalsın ki, onlar onun ve âilesinin uzun süre sıhhat ve âfiyet içerisinde kalacağını müjdelemektedir.

Müjde, kişinin sevinmesini sağlayacak bir şeyi haber vermektir.

قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰ أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾

54. *(İbrâhim:)* “Bana ihtiyarlık çökmesine rağmen beni müjdeliyor musunuz? Ne tuhaf bir şey ile müjdeliyorsunuz?” dedi.

“(İbrâhim): “Bana ihtiyarlık çökmesine” ve beni etkilemiş olmasına *“rağmen beni müjdeliyor musunuz?”* Buradaki soru, şaşkınlık ve normal şartlarda ihtimâl dışı görme mânâsı ifâde eden bir sorudur. Âyetteki “alâ” harfi, “mea” anlamındadır. Buna göre mânâ, “İhtiyarlık gelip çatmış olmasına rağmen çocuğum olacak diye mi

müjdeliyorsunuz?” şeklindedir. Çünkü yaşlı iken çocuğu olmak, normal şartlarda olmayacak ve iki yaşlı için böyle bir şeyin gerçekleşmesi hayret edilecek bir şeydir. Bu mânâya göre ifâde hâl olmuş; mânâ da, ‘Beni bu yaşlı hâlimle mi müjdeliyorsunuz?!” şeklinde olmuş olur. Ya da âyet metnindeki “alâ” harfi, ba‘de (sonra) mânâsındadır. O zaman mânâ şöyle olur: “Bu ihtiyarlık ve yaşlılığa duçar olduktan sonra mı beni müjdeliyorsunuz?”

*“Ne tuhaf bir şeyle müjdeliyorsunuz?” Tefsîr-i Fârisî’*de şöyle denilir: “Siz bana ne tür bir müjde veriyorsunuz?!” *“dedi.”* Bu cümlenin başındaki soru edâtı, taaccüb mânâsı taşıyan bir soru edâtıdır.

قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ ﴿٥٥﴾

55. “Sana gerçeği müjdeledik, sakın ümidsizliğe düşenlerden olma!” dediler.

“Sana gerçeği” hiç şüphesiz bir şekilde gerçekleşecek bir şeyi *“müjdeledik.”* Dolayısıyla *“sakın”* bundan *“ümidsizliğe düşenlerden olma!” dediler.”* Çünkü Allah Teâlâ, bir insanı, ana-babasız yaratmaya dahî kâdirken, bir pîr-i fânî ile kısır bir yaşlı kadından nasıl yaratamasın!

İbrâhim (a.s.)’ın Allah’ın -kulları arasında kâide hâlini almış- sünnetine mebnî olan bu normal hayretiyle anlatmak istediği, Allah’ın kudreti bakımından böyle bir şeyin ihtimâl dışı olduğu değil, Allah’ın kendisine ne kadar büyük bir nîmet bahşettiğiydi. Nitekim Allah’ın meleklerden naklen “şüphe edenlerden olma!” ve benzerlerini değil de “*ümitsizliğe düşenlerden olma!*” buyurmuş olması da bunu göstermektedir.

قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿٥٦﴾

56. *(İbrâhim)* dedi ki: “Rabbinin rahmetinden sapıklardan başka kim ümid keser?”

İbrâhim (a.s.) “*dedi ki: “Rabbinin rahmetinden sapıklardan başka kim ümid keser?*” Burada ki soru (istifhâm) inkârîdir. Yâni Yâkub (a.s.)’ın ***“Allah’ın rahmetinden ancak kâfirler ümid keser.”*** (Yusuf, 12/87) demesi gibi, ancak ma’rifetin ve doğrunun yolundan sapmış olanlar, O’nun ne kadar geniş bir rahmeti, ne kadar eksiksiz ilim ve kudreti olduğunu anlayamayanlar ümid keser.

İbrâhim (a.s.)’ın murâdı, kendisinde ümidsizlik bulunmadığını en belîğ bir şekilde anlatmaktır. Yâni benim Allah Teâlâ’nın rahmetinden ümid kesmem söz konusu değildir. Bütün söylediğim, benim için son derece değerli olan bu ni’metin üzerime feyezân etmesine şu anki hâlimin müsâid olmadığını beyân etmektir.

İbrâhim (a.s.)’ın kendisinin de hanımının da yaşlı olmasına rağmen, ilim sâhibi bir

çocukla müjdelenmesi, sâdık bir mürid için de bir müjde olduğuna işâret vardır. Gerçi bu mürid yaşlanıp bedeni ve kuvveleri za'fa uğramıştır. Nefis ile cihâd edip ona karşı koymaktan, onu tâatlerde ve bedenî amellerde kullanmaktan âciz kalmıştır. Şeytan kendisinin ilâhî yakınlığa ulaşma ümidini kırmıştır. Çünkü, kemâli elde etme sebepleri sona ermiştir. Kemâli elde etme sebeblerinin en büyüğü ömür ve gençliktir. Bu yüzden meşâyıh: "Sûfî, kırkından sonra soğuk olur." derler.

İşte bütün bunlara rağmen Rabbinin rahmetinden ümid kesmez. Rabbinin kendisine çeşitli rubûbiyyet lûtufları ve ihsan cezbeleriyle yaklaşması için kalbî amellerle O'na yaklaşmaya çalışır. Böylece rûhunun sulbünden ve kalbinin rahminden ledünnî ilimler ile dînî kâideleri (rûsûm) bilen bir genç olarak çıkar. İşte o her mü'minin kalbinde bulunan Allah'ın vâizidir. **Kaffâl** ve **Kudûrî** gibi bazı âlimler yaşlandıktan sonra (mâneviyâtla) meşgul oldular. Bilgilerine bilgi kattılar, yüksek mertebelere yükseldiler. Hâsılı Allah Teâlâ'nın lütfu her hâlükârda yetişir.

*Şerhu'l-hikem'*de şöyle der: "Allah Teâlâ'nın, kendisini hayırlardan alıkoyan şehvetlerinden kurtarmasını, bütün tavır ve hâllerinde kendisini kaplamış bulunan gafletinin varlığından çıkarmasını uzak görenler, aslında ilâhî kudreti âciz görmüş olmaktadır. Çünkü Allah: ***"Allah her şeye muktedirdir."*** (el-Kehf, 18/45) buyurarak, kudretinin her şeyi içine aldığını ve her şeye elverişli bulunduğunu açıklıyor. Halbuki bu uzak gördükleri de 'her şey'e dâhildir. Bu hususta ümidini takviye için yardım isteyecek olursan, senin gibi olduğu halde daha sonra Allah'ın kurtarıp husûsî inâyetine mazhar kıldığı İbrâhim b. Edhem, Fudayl b. Iyâd, İbnü'l-Mübârek, Zünnûn Mısrî, Mâlik b. Dînâr gibi ilk zamanlarında günahkâr olan kimselerin durumlarına bak.

*Mâdem ki "**Rableri onlara … içirir**"* (el-İnsân, 77/21) *cevab geldi*
Teşne ol, doğrusunu en iyi Allah bilir

*Tâcü'l-arûs'*ta der ki: Ömrü kısalan, سُبْحَانَ اللّٰهِ عَدَدَ خَلْقِهِ ***Sübhânallâhi adede halkıhî*** (Allah'ı, yarattıkları sayısınca tesbîh ederim!" gibi toplu zikirlerle zikretsin. Buradaki ömrün kısalığı ile kasdedilen, kişinin Allah'a dönüşünün korkunç hastalıklar ve dehşetli arazlar gibi hususlarla boğuşarak olmasıdır.

Meselde derler: 'Tembelliği terk et de ganîmet bul.'
Çünkü yolcuların azığı çabuk ve çevik olur.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾

57. "Ey elçiler! *(Başka)* ne işiniz var?" dedi.

İbrâhim (a.s.), *"Ey elçiler! (Başka) ne işiniz,"* önemli göreviniz *"var?" dedi."* Belki de bâzı emârelerden meleklerin sırf kendisine müjde vermek için gelmediğini bilakis özel olarak gönderildikleri bir görev olduğunu anlamıştı. Bir nevî şöyle demiş oluyordu: 'Sizin göreviniz sırf müjde vermek değilse, nedir?'

قَالُوٓا اِنَّٓا اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمٖينَۙ ﴿٥٨﴾

58. Dediler ki: "Biz, suçlu bir topluma *(onları helâk etmeye)* gönderildik."

Melekler, *"dediler ki: "Biz, suçlu"* suçlarında ısrar eden, günahta son raddeye varmış *"bir topluma"* -ki, Lût kavmidir- *"gönderildik."*

اِلَّٓا اٰلَ لُوطٍۜ اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ اَجْمَعٖينَۙ ﴿٥٩﴾

59. "Ancak Lût ailesi hariç. Onların hepsini kurtaracağız."

"Ancak Lût âilesi hâriç." Yâni biz, Lût âilesi hâriç, tamamı suçlu olan bir kavme gönderildik, demektir. Burada Lût (a.s.)'ın âilesinden mü'min olanları kasdetmektedir. Çünkü, '*toplum*' ve '*gönderilme*' lâfızları, suçluları da başkalarını da kapsar. Mânâ şu şekildedir: "Biz, Lût âilesi hâriç tamamı suç işleyen bir kavme, birincileri helâk edip ikincileri kurtarmak için gönderildik."

Âyette âilenin kurtarılacağı ifâde edilmekle yetinilmiştir. Çünkü birer tâbî olan aile mensupları kurtarıldığı için, tâbî oldukları kişi olan Lût (a.s.) da elbette kurtarılacaktır.

Lût (a.s.)'un şeceresi şöyledir: Târah oğlu Hârân oğlu Lût. Lût (a.s.), Halil İbrâhim (a.s.)'ın erkek kardeşinin oğludur. İbrâhim (a.s.) ateşten kurtulduktan sonra Lût (a.s.) ona îmân etti ve onunla birlikte Şam'a hicret etti. İbrâhim (a.s.) ile aynı zamanda sünnet oldu. Kendisi elli üç, amcası İbrâhim (a.s.) ise seksen yahut yüz yirmi yaşındaydı. İbrâhim (a.s.) Filistin'e yerleşti. Filistin, aralarında Remle, Gazze, Askalân ve diğer yerleşim birimlerinin bulunduğu Şam ile Mısır arasındaki bölgedir. Lût da Şam'da büyükçe bir yerleşim birimi olan Ürdün'de yerleşti. Allah Teâlâ, Lût (a.s.)'ı Sodomlular'a gönderdi. Buranın ahâlisi, çirkin işler yapıyordu. İşte Allah melekleri, helâk etmeleri için onlara göndermişti.

"Onların" bu âileye mensup olanların *"hepsini"* o kavmin başına gelecek olan azâbdan *"kurtaracağız."* Bu azâb, onların şehirlerinin altının üstüne getirilmesidir.

اِلَّا امْرَاَتَهُ قَدَّرْنَٓاۙ اِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرٖينَ۟ ﴿٦٠﴾

60. "*(Fakat Lût'un)* karısı müstesna; biz onun geri kalanlardan olmasını takdir ettik."

"(Fakat Lût'un) karısı müstesnâ" hâriç. Bu kadının adı, Vâhile'dir. *"Biz onun"* -kâfirlerle birlikte helâk olsun diye *"geri kalanlardan"* onlarla berâber *"olmasını*

takdir ettik.” Âyette melekler, Allah’ın bir fiili olmasına rağmen, hüküm ve takdir etme fiilini kendilerine isnâd ettiler. Çünkü onların Hakk’a yakınlıkları ve husûsî durumları vardır. Nitekim melikin hâs adamları: ‘Biz şunu emrettik’ derler. Oysa esas emreden, meliktir.

MELEKLER LÛT (A.S.)’IN YANINDA

فَلَمَّا جَٓاءَ اٰلَ لُوطٍۨ الْمُرْسَلُونَۙ ﴿٦١﴾ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿٦٢﴾
قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَاَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا
لَصَادِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا
يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَٓا اِلَيْهِ ذٰلِكَ
الْاَمْرَ اَنَّ دَابِرَ هٰٓؤُلَٓاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾

61-62. Elçiler Lût âilesine gelince, Lût onlara: “Hakîkaten siz tanınmayan kimselersiniz.” dedi.

63. Dediler ki: “Bilakis, biz sana, onların şüphe etmekte oldukları şeyi *(azâbı ve helâkı)* getirdik.

64. Sana gerçeği getirdik; biz, hakîkaten doğru söyleyenleriz.

65. Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar, sen de arkalarından yürü. Sizden hiç kimse, sakın dönüp de ardına bakmasın, emrolunduğunuz yere gidin.”

66. Ona *(Lût’a)* şu hükmümüzü vahyettik: “Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır.”

“Elçiler” melekler *“Lût âilesine gelince, Lût onlara: “Hakîkaten siz”* garip/tuhaf, buralarda pek *“tanınmayan kimselersiniz”* ya da hem üzerinizde yolculuk emâresi olmadığı gibi, bu bölgede mukim de değilsiniz! Bu sebeple, korkarım ki bana bir kötülük yapacaksınız? *“dedi.”*

قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾

63. Dediler ki: “Bilakis, biz sana, onların şüphe etmekte oldukları şeyi *(azâbı ve helâkı)* getirdik.

“Dediler ki: “Bilakis, biz sana, onların şüphe etmekte oldukları şeyi” yâni, seni sevindirecek, düşmanına karşı sadrına şifâ olacak şeyi yâni, başlarına geleceğini vaad edip durduğun, fakat vâki olmasını dâimâ şüphe ile karşıladıkları, cehâlet ve inâdları yüzünden seni yalancı sayarak şüphe ettikleri azâbı *“getirdik.”*

وَاَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٦٤﴾

64. Sana gerçeği getirdik; biz, hakîkaten doğru söyleyenleriz.

"Sana," hakkında şüphe edilmeyecek kesin bir *"gerçeği"* yâni onların azâba dûçâr olacağı gerçeğini *"getirdik; biz"* başlarına azâb geleceğine dâir verdiğimiz bu haberde *"hakîkaten doğru söyleyenleriz."*

فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ

وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾

65. "Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar, sen de arkalarından yürü. Sizden hiç kimse, sakın dönüp de ardına bakmasın, emrolunduğunuz yere gidin."

Bu bakından hemen *"gecenin bir bölümünde,"* geceden bir miktar geçince *"âile fertlerini yola çıkar,"* **Kâşifî** der ki: "Geceleyin kendi âileni şehirden dışarı çıkar." *"Sen de arkalarından yürü."* Yâni, onları sevk ve idâre etmek, çabucak götürmek ve durumlarına muttalî olabilmek için arkalarında bulun. Böylece senden utanıp geriye bakmaz ve başka bir yanlış davranış içinde bulunmazlar. *Burhânu'l-Kur'ân*'da şöyle der: "Çünkü Lût (a.s.) onları önden gönderip peşlerinden gidince onların kurtulduğunu bildi ve onların durumu kendisine gizli kalmadı.

"Sizden hiç kimse, sakın dönüp de ardına bakmasın." Aksi takdirde arkanızda gördüğünüz dehşete dayanamazsınız. Ya da 'arkaya dönüp bakmamak', hiç durup beklemeden yürümekten kinâyedir. Çünkü ardına bakan kimse, mutlaka az da olsa duracaktır.

Burada, önceki âyetlerde geçtiği üzere "*karısı müstesnâ*" ifâdesi ile yetinilerek Hûd sûresinde olduğu gibi ***"Karından başka sizden hiçbiri geri bakmasın."*** (11/81) buyrulmamıştır.

"Emrolunduğunuz yere gidin." Allah'ın gitmenizi emrettiği yere, yâni Şam, Mısır veya Şam'da bir kasaba olan Zağar'a gidin.

وَقَضَيْنَا اِلَيْهِ ذٰلِكَ الْاَمْرَ اَنَّ دَابِرَ هٰؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾

66. Ona *(Lût'a)* şu hükmümüzü vahyettik: "Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır."

"Ona, Lût'a" kesinleşmiş, hükmü verilmiş bir şey olarak *"şu hükmümüzü vahyettik:"* Şu suçlular, *"sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş*

olacaktır." Yâni, son ferdine varıncaya kadar kökleri kurutulasıya helâk edileceklerdir. *'Sabaha çıkarlarken'* ifâdesi, bir başka yerdeki ***'onlara vaad edilen helâk vakti, sabahtır'*** (Hûd, 11/81) âyetinde olduğu gibi onların ne zaman helâk edileceklerini belirtmektedir. Hülâsa, biz ona onların tamamının sabahleyin helâk edileceğini vahyettik. Öyle de oldu. Bu âyetlerde şu hususlara işâret vardır:

1- Neseb, akrabalık ve arkadaşlığa değil faydalı ilme ve sâlih amele îtibâr edilir. Gördüğünüz gibi Allah, Lût (a.s.)'ın karısını istisnâ edip onu da helâk olacaklar arasına kattı. Tıpkı Nûh (a.s.) ile oğlu Ken'ân arasındaki babalık-evlâdlık ilişkisinin fayda vermemesi gibi Lût (a.s.) ile karısı arasındaki zevciyyet yakınlığı da karısına fayda vermedi. Şu sözü söyleyen ne güzel söylemiş!:

Hz. Lût'un eşi, kötülerle yoldaş oldu,
Nübüvvet hânedânını kaybetti, küfre yandaş oldu.

Çünkü, bu kadın Lût (a.s.)'la sîreten (yaşayış olarak) değil, sûreten berâber olmuştur. Kâfirlerle ise hem sûreten hem de sîreten berâber olmuştur. Sûret kendisine bir fayda sağlamamıştır.

İnsan sûretli maymun sîretliler çoktur
Yaratılışta Âdem, ahlâk ve keremde noksandırlar

2- Yakîn, mü'minlerin sıfatlarından olduğu gibi şüphe de kâfirlerin sıfatlarındandır. *Mesnevî*'de şöyle denilir:

Şüphe kuşu düşe kalka uçar,
Tek kanatla ümid yuvasına.
Zandan kurtuldu da bilgi sâhibi oldu mu,
İki kanatlı kesilir, kanatlarını açar.

3- Hak yolunun yolcusunun Allah'tan başka hiçbir şeye iltifât etmemesi gerekir. Çünkü en yüce istek ve en büyük hedef O'dur. Aksine O'nun emrettiği yöne, yâni hakîkat âlemine gitmelidir. Görmez misin ki Nebî (s.a.) mîrac gecesi sağına soluna dönüp bakmadı. Önce ilâhî sıfatlar âlemi demek olan "kâbe kavseyn" makamına, sonra da zât âlemi demek olan "ev-ednâ" makamına yöneldi. Hiçbir mâni ona ayak bağı olmadı. İşte bir beldeden diğerine ve bir makamdan diğerine hicret eden yüksek himmet sâhiplerinin durumu da böyledir. **Molla Câmî** (k.s.) şöyle der:

Aşkın nişânını sorarsan, her nişandan kesil
Çünkü nişâna esir olan nişansız olana ulaşamaz

Allah Teâlâ'dan bizi nefis vatanında durup kalmaktan koruyup kuds ve üns hazîresine erdirmesini niyâz ederiz.

BENİ REZİL ETMEYİN

وَجَٓاءَ اَهْلُ الْمَدٖينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ ضَيْفٖى فَلَا
تَفْضَحُونِۙ ﴿٦٨﴾ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُٓوا اَوَلَمْ نَنْهَكَ
عَنِ الْعَالَمٖينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هٰٓؤُلَٓاءِ بَنَاتٖٓى اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلٖينَۜ ﴿٧١﴾
لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفٖى سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ
مُشْرِقٖينَۙ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ
سِجّٖيلٍۜ ﴿٧٤﴾ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمٖينَ ﴿٧٥﴾ وَاِنَّهَا لَبِسَبٖيلٍ
مُقٖيمٍ ﴿٧٦﴾ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنٖينَۜ ﴿٧٧﴾

67. Şehir halkı, birbirlerini kutlayarak, *(meleklerin yanına)* geldiler.
68. *(Lût)* onlara: "Bunlar benim misafirimdir. Sakın beni utandırmayın;
69. Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin!" dedi.
70. "Biz seni, elâlemin işine karışmaktan men etmemiş miydik?" dediler.
71. *(Lût:)* İşte kızlarım! *(Düşündüğünüzü)* yapacaksanız *(onlarla evlenin)*, dedi.
72. *(Rasûlüm!)* Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı.
73. Güneş doğarken onları o korkunç ses yakaladı.
74. Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.
75. İşte bunda ibret alanlar için işaretler vardır.
76. Onlar hâlâ gözler önünde duran bir yol üzerindedirler.
77. Hakîkaten bunda îmân edenler için bir ibret vardır.

Lût (a.s.)'ın karısı, misâfirlerin güzel yüzlü olduğunu görünce kavmine haber gönderdi. *"Şehir halkı, birbirlerini kutlayarak (meleklerin yanına) geldiler."* Hâkimi zulüm konusunda darb-ı mesel olan Sodom kenti sâkinleri, Lût (a.s.)'ın evinde son derece güzel, yakışıklı, parlak yüzlü gençlerin konakladığı için sevinç içerisinde onun evine geldiler.

Lût kavminin dört, bir görüşe göre yedi kenti vardı; En büyükleri Sodom'du. **İbnü'l-Cevzî'**nin *Diryâku'z-zünûb* adlı eserine göre ise elli köydü.

قَالَ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ ضَيْفٖى فَلَا تَفْضَحُونِۙ ﴿٦٨﴾

68. ***(Lût)*** **onlara: “Bunlar benim misafirimdir. Sakın beni utandırmayın;”**

Misâfirlerine karşı kötü niyet beslediklerini anlayan Lût (a.s.): *“Bunlar benim misâfirimdir. Sakın”* onlara kötü niyetle saldırarak *“beni,”* saygı duyulmayan itibarsız biri konumuna düşürüp *“utandırmayın;”* beni onlar nezdinde rüsvâ etmeyin, ya da misâfirlerimi rezil ederek beni de rezil etmiş olmayın. Çünkü misâfirine ya da komşusuna değer verilmeyen bir kimseye de değer verilmiyor, demektir. Nitekim değer verildiği zaman da öyledir. Meleklere ‘*misâfir*’ denmesi, misâfir görünümünde oldukları için Lût (a.s.)’ın onları öyle zannetmesi hasebiyledir.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾

69. “Allah’tan korkun, beni rezil etmeyin!” dedi.

Beni kötü durumda bırakacak bir fiile teşebbüs etme ya da o çirkinliği irtikâb etme konusunda: *“Allah’tan korkun,”* O’nun emir ve yasaklarını gözetin. *“Sakın beni utandırmayın” “dedi”* himâyeme aldığım bu kişilere böylesine çirkin bir fiille saldırmak sûretiyle beni rezil rüsvâ etmeyin değerimi düşürmeyin. Misâfirlerin önünde hor kılmayın ve utandırmayın.

قَالُوا اَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٧٠﴾

70. “Biz seni, elâlemin işine karışmaktan men etmemiş miydik?” dediler.

“Biz seni, elâlemin işine karışmaktan” yâni buraya dışarıdan gelmiş olanları himâye etmekten *“men etmemiş miydik?” dediler.”* Çünkü bu çirkinliği sâdece dışarıdan gelen kimselere yapıyorlardı.

*el-İrşâd’*da şöyle der: “Daha önce seninle konuşup sana onları bizden men’etmeni yasaklamamış mıydık!” demektir. Onlar dışarıdan gelen herkese musallat oluyordu. Lût (a.s.) da tâkati yettiğince onları bundan vazgeçirmeye çalışıyordu. Onlar ise hiç kimseyi himâyesine almaması hususûnda kendisini uyarıyor ya da: ‘***Bundan vazgeçmediğin takdirde, kesinlikle buradan sürülenlerden olacaksın!***’ (eş-Şuarâ, 26/167) diye tehdîd ediyorlardı.

قَالَ هٰٓؤُلَٓاءِ بَنَاتٖٓي اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٧١﴾

71. ***(Lût:)*** **“İşte kızlarım!** ***(Düşündüğünüzü)*** **yapacaksanız** ***(onlarla evlenin)*****” dedi.**

Lût (a.s.) onların düşünmekte oldukları şeyi irtikâb etmekten vazgeçmeyeceğini anlayınca *“İşte kızlarım!”* düşündüğünüzü *“yapacaksanız.” dedi.”* Yâni, şâyed şehvetlerinizi Allah’ın haram kıldıklarında değil de helâl kıldıklarında teskîn etmek istiyorsanız, işte size kavmimizin kızları. Onları size nikâhlayabilirim. Siz, kendiniz de evlenebilirsiniz. Çünkü Allah, erkekler için erkekleri değil kadınları yaratmıştır.

Lût (a.s.), kavminin kızlarını kendi kızları olarak ifâde etti. Çünkü bütün peygamberler, şefkat ve terbiye açısından ümmetlerinin babası mesâbesindedir. Ümmetin erkekleri oğulları, kadınları ise kızlarıdır. Ya da Lût (a.s.) kendi öz kızlarını kasdetmiştir. “Misafirleri bırakıp kızlarımla evlenin.” demiştir. Onlar önceden Lût (a.s.)’ın kızlarıyla evlenmek istiyorlardı. Fakat Lût (a.s.) habâsetlerinden ve kızlarına denk olmamalarından ötürü onlara müsbet cevap vermiyordu. Bu o zaman müslüman kadınlarla kâfir erkeklerin evlenmesi meşrû olmadığından değildi. Çünkü mü’min kadınların kâfir erkeklerle evlenmesi o zaman câizdi. Lût (a.s.), kerem ve hamiyyet duygularıyla kızlarını vererek misâfirlerini korumak istedi. Denilir ki: Kavminin arasında sözü dinlenir iki kişi vardı. Lût (a.s.), kızları Eysâ ve Zaûrâ’yı onlara nikâhlamak istedi.

Bu âyetlerden çıkarılacak bazı faydalar vardır:

1- Misâfire değer verip ikrâmda bulunmak, dışarıdan gelmiş olanları gözetip kollamak, peygamber ve velîlerin ahlâkındandır. Bu, ayrıca güzel bir şekilde anılmayı sağlayan özelliklerdendir. Nitekim **Hâfız** şöyle der:

Garibleri okşamak güzellikle yâdedilmeye sebeptir.
Cânım! Meğer bu kaide sizin kentinizde yokmuş

Sa‘dî (k.s.) da şöyle der:

Garibe âşinâ, seyyâha dost ol
Çünkü seyyâh iyi nam celb edicidir

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, Ramazan orucunu tutan ve misâfiri ağırlayan cennete girecektir.”*[78]

2- Her müttakî mü’minin mümkün olan her yolu deneyerek şer kapısını kapaması gereklidir. Görmez misin ki Lût (a.s.) o habîsleri def’etmenin hiçbir yolu kalmadığını anlayınca, fesâdı ortadan kaldırmak için denk olmasalar da kendi kızlarını nikâhlama yolu ile onlara sunmuştur.

3- Cinsî zevk erkeklerden değil, kadınlardan alınmalıdır. Denir ki: Şerîatta böyle bir yola tevessül etmek imkânsız olduğu için parlak oğlanlara bakmanın günahı daha büyüktür. Çünkü, parlak bir oğlandan cinsî zevk almak ebediyyen helâl olmaz.

Sa‘dî şöyle der:

Hâne koparan/yıkan mahbûb seni harâb eder
Git sen hâneyi kadın ile mâmûr eyle
Bir gül ile oynamak lâyık değildir
Ki onun her sabah vakti bir bülbülü olur
İnsanların çocuklarına kötü nazar eyleme
Ki fesad/helâk senin çocuğuna da gelir
Aklı ermez bir günlük çocuğa neden nazar edersin?
Ki Hakk'ın sun'unu gerek bâliğde gerek çocukta görmek nedir ki?
Hakîkat ehli suda ve çamurda da görür
Çin ve Çikel güzellerinin yüzünde olanı

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِى سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾

72. ***(Rasûlüm!)*** **Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı.**

"(Rasûlüm!) Hayatın hakkı için" Bu söz, Allah tarafından, Hz. Peygamber (s.a.)'in hayâtı üzerine yapılmış bir yemîndir. Meşhûr olan budur. Cumhûr da bu görüştedir.

"Onlar" Lût (a.s.)'ın kavmi *"sarhoşlukları"* azgınlıkları veya oğlancılığa aşırı düşkünlükleri *"içinde bocalıyorlardı."* Şaşkınlık içinde tartışıp duruyorlardı. Lût'un nasihatini nasıl duyacaklardı?! Oğlancılığa aşırı düşkünlükleri, akıllarını, yapmakta oldukları yanlış ile Lût (a.s.)'ın kendilerine işâret ettiği 'erkekleri bırakıp kadınlara yönelme' doğrusunun arasını ayırdetme kâbiliyetlerini ortadan kaldırmıştı.

el-Kamus'ta der ki: " اَلْعَمَهُ *el-Ameh*" (bocalama), sapıklıkta gidip gelme, bir münâzarada veya yolda şaşkın şaşkın hareket etme ya da delîli anlamaktır.

İbn Abbâs (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilir: "Allah Teâlâ kendisi için Hz. Muhammed (s.a.) kadar değerli bir varlık yaratmış değildir. Çünkü, Allah'ın O'ndan başkasının hayâtına yemîn ettiğini duymadım."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Bu öyle bir mertebedir ki ezelden ebede kadar, Rasûllerin Efendisi ve Nebîlerin Sonuncusu'ndan başka hiçbir varlık bu mertebeye nâil olmamıştır. Allah Teâlâ, Rasûl-i Ekrem'in kendinden fenâ bulup Rabbi'yle bâkî olan hayâtına yemîn etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ: "***Sen elbette öleceksin***." (ez-Zümer, 39/30) yâni, kendi benliğinden ölü, Bizimle dirisin, buyurmuştur. Bu övülen makam (makam-ı mahmûd) sâdece O'na tahsîs edilmiştir."

Nebî (a.s.) kendi varlığından yüzünü çevirince
*Pâk başına: "**Ömrüne yemîn olsun**" hitâbında tâc buldu*
Bendelikte Hak'dan zindelik/dirilik elde etti
*"**Ömrüne yemîn olsun**" hitâbı o zindeliğin cilvesi oldu*

Bilesin ki, Allah Teâlâ Kur'an'da yedi yerde kendisine yemîn etmiştir. Kur'an'daki yemînlerinin geri kalanı ise O'nun yarattığı şeyler üzerine yapılan yemînlerdir. Mesela: "***İncire ve zeytine andolsun***" (et-Tîn, 95/1), "***Saf saf dizilenlere andolsun.***" (es-Sâffât, 37/1), "***Güneşe andolsun.***" (eş-Şems, 91/1), "***Kuşluk vaktine andolsun***." (ed-Duhâ, 93/1) ve benzerleri gibi.

Eğer: "Allah'ın yemîn etmesinin hikmeti nedir? Yemîn mü'min içinse, mü'min yemîne gerek duymadan Allah'ın sâdece haber vermesiyle îmân eder. Kâfir içinse ona fayda etmez." diyecek olursan, şöyle cevap veririm: "Kur'an Arap diliyle nâzil olmuştur. Bir şeyi pekiştirmek istedikleri zaman yemîn etmek de Arapların âdetlerindendir."

Yine: "Allah'tan başkası adına yemîn etmek yasaklanmışken, Allah'ın yarattıklarına yemîn etmesindeki hikmet nedir?" diye sorarsan, şöyle cevap veririm: Bu konuda şu ihtimâller vardır:

1- Bu tür yemînlerde muzâf hazfedilmiştir. Yâni, "***Ve Rabbi't-tîn*** (***İncirin Rabbine andolsun***)", "***Ve Rabbi'ş-şemsi*** (***Güneş'in Rabbine andolsun***)", "***Ve vâhibi'l-amr*** (***Ömrü verene andolsun***)" şeklinde takdir edilir.

2- Araplar bunları büyük görür ve onlara yemîn ederdi. Kur'an da onların bildiği şekilde nâzil oldu.

3- Yemîn ancak yemîn edenden büyülttüğü ve yücelttiği şeye yapılır. Yemîn edilen şey, edenin fevkındedir. Allah Teâlâ'nın fevkınde ise hiçbir şey yoktur. O, bazen kendisine bazen da yarattıklarına yemîn eder. Çünkü yaratılan bir şeye yemîn etmek, onu yaratana yemîn etmeyi gerektirir. Çünkü fâilsiz bir mef'ûl (yapılmış bir şey) düşünmek imkânsızdır. Bu bakımdan O, yarattıklarından dilediği üzerine yemîn eder. Ancak hiç kimse Allah'tan başkasına yemîn edemez. Bu tıpkı yapılan iyiliği hatırlatmanın yasaklanmasına benzer. Allah buyurur ki: ***"Aksine Allah size** (sizi îmâna iletmiş olması) **nîmetini hatırlatır."*** (el-Hucürât, 49/17). İnsanın kendini tezkiye edip övmesinin yasaklanması da böyledir. Fakat Allah, kendini över. Allah Teâlâ: *"Senin ömrüne andolsun."* ifâdesinde Hz. Peygamber (s.a.)'e de yemîn etmiştir ki insanlar onun Allah katında ne kadar büyük biri olduğunu, O'nun yanında ne yüce bir mevkiye sâhip olduğunu anlasınlar. Hâsılı yemîn, ya yemîn edilen şeyin üstünlüğü ya da ***"İncir ve zeytine andolsun"*** ifâdesinde olduğu gibi sağladığı fayda göz önüne alınarak yapılır.

Câhiliyye devrinde atalar üzerine yemîn etmek âdetti. Ne zaman ki Allah, İslâm'ı önderdi. Peygamber (s.a.) Allah dışındaki varlıklara yemîn edilmesini yasakladı.

Yaratılmış varlıklara yemîn etme konusunda ihtilâf edilmiştir. Mâlikîlerde meşhûr olan görüş bunun mekruh olduğudur. Hanbelîlerde ise haramdır. **Nevevî** ise şöyle der: "Mezhep imamlarımıza (Şâfiî fakihlere) göre bu, haram olmayıp mekruhtur." **Irâkî,** *Tirmizî* şerhinde bu mekruh olmama hükmünü, Lât, Uzzâ ve İslâm dîni dışındaki şeylere yemîn edilmesiyle sınırlar. Böyle şeylere yemîn etmek ise haramdır.

Allah Teâlâ dışındaki varlıklara yemîn etmenin haram kılınmasının hikmeti, yemînin yemîn edilen şeyi yüceltme anlamına gelmesidir. Oysa gerçek büyüklük/azamet sâdece

Allah'a âiddir. O, bu hususta hiçbir varlığa benzemez. Allah'ın yarattıklarından dilediği üzerine yemîn etmesi, yemîn ettiği şeyin şerefine dikkat çekmek içindir. Çünkü O'nun kendi fevkınde yemîn edebileceği hiç kimse yoktur. O da bazen kendisine bazen da yarattığı varlıklara yemîn etmektedir. *el-Fethu'l-karîb'*de böyle denilmektedir.

"Ömrüme andolsun" gibi ifâdelerden maksadın sâdece sözün içeriğini pekiştirmek ve ona değer katmak olması da mümkündür. Çünkü bu tür ifâdeler, diğer pekiştiricilerden daha kuvvetlidir. Maksad şer'î mânâda yemîn etmek ve Allah Teâlâ'dan başkasını O'na benzetmek değilse böyle bir yemîn, Allah üzerine yapılan bir yemînden daha sâlimdir. Çünkü Allah adına yapılan yemînin mutlaka yerine getirilmesi gerekir. Bu şekilde yemînin sûretini zikretmekte bir beis yoktur. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.): "*Babasına andolsun ki, kurtuluşa erdi!*"[79] buyurmuştur. *el-Furûk'*ta böyle geçmektedir.

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾

73. "Güneş doğarken onları o korkunç ses yakaladı."

"Güneş doğarken" güneşin doğma zamanına girerlerken *"onları"* yâni Lût kavmini *"o korkunç ses"* Cebrâil (a.s.)'ın korkunç sesi *"yakaladı."* Azâbın başlangıcı sabaha girdikleri zaman olmuştur. Nitekim Allah: ***"Şunlar sabaha girerlerken, arkaları kesilecektir!"*** (el-Hicr, 15/66) buyurmuştur. Azâbın tamamlanması ise güneşin doğma zamanına denk gelmiştir. Çünkü Cebrâil (a.s.), şehirlerinin kurulu bulunduğu arâzîleri yerlerinden koparak gökyüzüne kaldırmış, sonra yeryüzüne bırakmış, sonra da korkunç bir ses çıkarmıştır.

Böylece 'sabaha girerlerken' ifâdesiyle 'güneşin doğma zamanına girerlerken' ifâdesi, birinin başlangıç ve diğerinin son olduğu söylenmek sûretiyle te'lîf edilmiş olmaktadır. Bu mânâya göre 66. âyetteki: ***"arkaları kesilecektir!"*** ifâdesi, gerçek anlamındadır. **"Kesme"** hali ise azâbın bitiş zamanı değil, başlandığı andır. Çünkü o zaman ifâde, mecâz olmuş olur. ***"Arkaları kesilecektir"*** ifâdesi de 'yakında arkaları kesilecek' anlamına gelir.

فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾

74. Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.

"Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik." Şöyle ki onların ülkesini gökyüzüne yakın bir yere kadar Cebrâil (a.s.)'ın kanadı üzerinde yükselttikten sonra başları üzerine çevirip yere attık. Böylece onlarla birlikte tersyüz olmuş oldu. "Üstünü altına getirme"

tâbiri, ‘altını üstüne getirme’ tâbirinden daha korkutucu ve dehşet vericidir.

Bu tersyüz etme tamamlanmamışken, onun yanı sıra bir de *“Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.”* Bu taşların her birinin üzerinde isâbet edeceği kişinin adı yazılı idi. İşte böylece hem yerin dibine batırılmak, hem de üzerlerine taş yağdırılmak sûretiyle helâk edildiler.

el-Kâmûs’ta der ki: “ اَلسِّجِّيلُ *es-Siccîl*, kesek tarzında bir tür taşa denir. Farsça ‘seng-i kil’ ifâdesinin Arapçalaşmış hâlidir. Ya da bâzılarına göre cehennem ateşinde çamur ile pişirilmiş taşlardır ki üzerlerinde isâbet edecekleri kimselerin isimleri yazılmıştır. Ya da ‘siccîl’ burada sicil demektir. Onların adı geçen taş ile azâb olunacakların yazılı olduğu sicilden demektir. Allah Teâlâ: ***“Siccîn’in ne olduğunu nereden bileceksin? O yazılmış bir kitaptır.”*** (el-Mutaffifîn, 83/8-9) buyurmuştur. Siccîl, buradaki ‘siccîn’ anlamındadır. **Ezherî** şöyle der: Bu îzâh, bence önceki görüşlerden daha güzel ve daha açıktır.”

el-Kevâşî’de de şöyle der: O kavme mensup olup da orada bulunmayanların üzerlerine ise taş yağdırdık.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾

75. İşte bunda ibret alanlar için işaretler vardır.

“İşte bunda”; Lût kavminin İbrâhim (a.s.)’ın misâfirlerine (meleklere) tamah edip saldırmak isteyişlerinde, kentlerinin üzerlerine tersyüz edilmesinde ve hem oradakilerin hem de orada bulunmayanların üzerlerine taşlaşmış çamur yağdırılmasında, bir şeyin hakîkatini ve iç yüzünü taşıdığı alâmetten çıkarabilmek için, her şeyi bütün boyutlarıyla düşünenler, *“ibret alanlar”* ferâset sâhibi olanlar *“için”* hakkın hak olduğunu anlayabilecekleri *“işâretler vardır.”*

وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُقِيمٍ ﴿٧٦﴾

76. Onlar hâlâ gözler önünde duran bir yol üzerindedirler.

“Onlar” o üstü altına getirilen şehirler *“hâlâ gözler önünde duran bir yol üzerindedirler.”* yâni insanların gelip geçtiği ve mezkûr kentlerin izlerini hâlâ görebildiği Mekke ile Şam (Sûriye) arasındaki yol üzerinde hâlâ yok olmamış vaziyette durmaktadır. Öyleyse ey Kureyşliler, Şam’a gittiğinizde onların güzergâhınız üzerinde bulunan kalıntılarından öğüt alın.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾

77. Hakîkaten bunda îmân edenler için bir ibret vardır.

"Hakîkaten bunda" bu kent kalıntılarının insanların gidip gelirken görebilecekleri bir bölgede bulunmasında, Allah'a ve Rasûlü'ne *"îmân edenler için"* büyük *"bir ibret vardır."* Çünkü onlar, bunların başına gelen ve memleketlerini hâk ile yeksân eden bütün azapların yaptıkları kötülükler yüzünden geldiğini bilirler. Onların dışındakiler ise mezkûr azâbı, tesâdüflere ve tabîat olaylarındaki değişikliklere bağlarlar.

"Âyet (ibret)" kelimesinin yukarıda (75. âyette) çoğul olarak kullanıldıktan sonra bu âyette tekil kılınması, burada görüldüğü belirtilen şeyin, yukarıdakinin aksine kıssanın tamâmı değil, sâdece kalıntılar olması hasebiyledir.

Burhânü'l-Kur'ân'da der ki: "Kur'an'daki "âyât (ibretler)" lâfızları, delillerin çoğul oluşuna; "âyet (ibret)" lâfızları ise, delillerin gösterdiği şeyin tekil oluşuna bağlıdır. Ardından mü'minler, yâni Allah Teâlâ'nın birliğini ikrâr edenler zikredildiği zaman âyet lâfzı da tekil olarak kullanılmıştır."

Yukarıdaki âyetlerden çıkarılacak iki önemli husus vardır:

1- Ferâsetin övülmesidir. Ferâset, düşüncede isâbet etme melekesidir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Sizden önceki ümmetler arasında muhaddes kişiler vardı. Şâyet benim ümmetimde de böyle birisi varsa, o da Ömer b. Hattâb'dır."*[80]

Muhaddes, içinden bir şey geçen ve bunu ferâsetiyle haber verdiğinde tıpkı dediği gibi çıkan kişi demektir. Bunu kendisine bir nevi mele-i a'lâ bildirmiş olmaktadır. Bu, velîlerin menzillerinden büyük bir menzildir. Hz. Peygamber'in "*Şâyed benim ümmetimde de böyle birisi varsa*" ifâdesi, bu hususta bir tereddüdü olduğunu göstermez. Çünkü onun ümmeti, ümmetlerin en üstünüdür. Başka ümmetlerde muhaddesler varsa, elbette bu ümmette de olacaktır. Peygamberimiz bu ifâdesiyle Ömer'in faziletini pekiştirmeyi kasdetmiştir. Tıpkı "Benim bir arkadaşım varsa, o falancadır." ifâdesinde olduğu gibi. Bu ifâdeyle başka dostların bulunmadığı değil, kâmil mânâdaki bir dostluğun sâdece bu kişide bulunduğu anlatılmak istenmektedir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Âlimlerin ferâsetinden korkun ki aleyhinizde şâhidlik etmesinler. Allah da sizi bu şâhidlik yüzünden baş aşağı cehenneme atmasın! Allah'a andolsun ki o âlimlerin gönüllerine bıraktığı ve gözlerine koyduğu kesin bir gerçektir."*[81] Yine O (a.s.) şöyle buyurur: *"Mü'minin ferâsetinden korkun. Çünkü o, Allah'ın nûruyla bakar ve Allah'ın tevfîkıyla konuşur."* Hz. Peygamber (s.a.) daha sonra: ***"İşte bunda ibret alanlar için işâretler vardır."*** âyetini okudu.[82] *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

Anlatırlar ki Kutbu'l-ahyâr **Hâce Abdulhâlık Gucdevânî** (k.s.), bir gün ma'rifetten söz ediyordu. Ansızın zâhid görünümlü bir delikanlı çıkageldi. Hırka omuzunda, seccâde arkasında bir köşeye oturdu. Bir zaman sonra ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Hz.

Risâlet (s.a.): “*Mü’minin ferâsetinden korkun. Çünkü o, Allah’ın nûruyla bakar.*” buyuruyor. Bu hadisin sırrı nedir?” Hâce hazretleri şöyle cevap verdi:

“Bu hadîsin sırrı odur ki zünnârı kesersin ve îmân getirirsin.” Genç:

“Neûzü billah, bende zünnar ne gezer?!” dedi.

Hâce, hâdime gencin hırkasını başından çekip çıkarmasını söyledi. Zünnar ortaya çıktı. Delikanlı derhal zünnârı kesti ve îmân getirdi. Hâce hazretleri şöyle dedi:

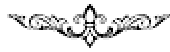
“Ey yârânım, gelin bu yeni müslümana muvâfakat edelim. O görünen zünnârını kesti. Biz de bâtındaki zünnârlarımızı keselim.” Bunun üzerine mecliste olanlar feryâd ettiler, Hâce’nin ayağına düştüler ve tevbelerini yenilediler.

Mâdem ki pişman olmak tevbedir,
Hak kapısına yeni bir müslüman gelmek.
Avamın tevbesi kötü işten olur
Havâssın tevbesi ise kendini görmekten olur

2- Önceki ümmetlerin helâk edilip aralarındaki mü’minlerin kurtarılmasında, bu ümmetin ibret alacak olanları için bir îkaz, tenbih, vaad ve tehdîd vardır. Bu bakımdan onların durumlarından ibret alın, yaptıklarını yapmaktan uzak durun ve ağlayın. Çünkü zâlimlerin memleketleri, ölüp kaldıkları yerler gözlerimizin önünde duruyor!

Yahyâ b. Zekeriyyâ (a.s.), o kadar ağlardı ki, sonunda yanakları incelip azı dişleri görülebilir oldu. O, doğru yol üzere bulunuyordu. Peki ya yolunu kaybedenin durumu nice olur?!

Kardeşlerim, dünyâ öldürücü bir zehirdir. Nefisler onun tuzaklarından bîhaberdir. Her türlü nîmetin verildiği nice memleketler vardır ki dün sanki hiç öyle bir yer yokmuş gibi hak ile yeksân ediliverir. Allah bizi ve sizi, hidâyet üzere bulunmaya muvaffak kılsın, cehâlet ve bayağılık sebeplerinden korusun, nefislerimizin şerrinden kurtarsın. Çünkü bu şerler düşmanlık şerridir. Bu ruh bedende bulundukça, bu makam ve vatanda mukîm oldukça, Kur’an’ın öğütlerinden istifâde edenlerden, Furkan’ın âyetlerinden ibret alanlardan eylesin.

---

[78]. *Münzirî,* Terğîb, IV, 151

[79]. *Buhârî,* Îman, 3; *Müslim,* Îman, 8, 9; *Ebû Dâvud,* Salât, 1; *Nesâî,* Salât, 4; *Dârimî,* Salât, 208

[80]. *Buhârî,* Fedâilu’l-ashâb, 6; *Müslim,* Fedâilu’s-sahâbe, 23

[81]. *Aclûnî,* I, 42

[82]. *Münâvî,* I, 142

HİCR VE EYKE HALKI

وَاِنْ كَانَ اَصْحَابُ الْاَيْكَةِ لَظَالِمِينَۙ ﴿٧٨﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْۘ وَاِنَّهُمَا
لَبِاِمَامٍ مُبِينٍۜ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ اَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَۙ ﴿٨٠﴾
وَاٰتَيْنَاهُمْ اٰيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَۙ ﴿٨١﴾ وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ
الْجِبَالِ بُيُوتاً اٰمِنِينَ ﴿٨٢﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَۙ ﴿٨٣﴾ فَمَٓا
اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَۜ ﴿٨٤﴾

78. Eyke halkı da gerçekten zalim idiler.
79. Biz onlardan da intikam aldık. İkisi de *(Eyke ve Medyen)* açık bir yol üzerindedir.
80. Andolsun, Hicr halkı da peygamberleri yalanlamıştı.
81. Biz onlara mucizelerimizi vermiştik; fakat onlardan yüz çevirmişlerdi.
82. Onlar, dağlardan emniyet içinde kalacakları evler oyarlardı.
83. Onları da sabaha çıkarlarken o korkunç ses yakaladı.
84. Kazanmakta oldukları şeyler onlardan hiçbir zararı savmadı.

Şuayb (a.s.)'ın kavmi olan *"Eyke halkı da gerçekten zâlim idiler."* haddi aşmış kimselerdi." Eyke, çok sayıdaki sık ve sarmaşık ağaçlara denir. Bu kavmin bulunduğu yerde daha çok mukl ağacı (hurmaya benzer bir ağaç) bulunurdu. *el-Kâmus*'ta der ki: "el-Mukl el-Mekkî, (Arabistan ve Yemen'de bulunan) devm ağacının meyvesidir. Şuayb kavmi, bu ağaçların bulunduğu bölgede yerleşmişti. Allah, Şuayb (a.s.)'ı Medyenliler'e gönderdiği gibi bunlara da peygamber olarak göndermiştir."

Bazılarına göre ise Medyen ile Eyke birdir. Çünkü Eyke, Medyen'in yanındadır. Daha doğru görüş de budur. *Ebu'l-Leys Tefsîri*'nde böyle geçmektedir.

Cevherî der ki: "İfâdeyi "*ashâbu'l-eyke*" şeklinde okuyana göre 'el-eyke', ağacı sık ve bol yer anlamındadır. "*Ashâbu'l-eyke*" şeklinde ki okuyana göre ise o kasabanın adıdır."

فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْۘ وَاِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ مُبِينٍۜ ﴿٧٩﴾

79. Biz onlardan da intikam aldık. İkisi de *(Eyke ve Medyen)* açık bir yol üzerindedir.

“Biz onlardan da” gölge günü azâbı (bk. eş-Şuarâ, 26/189) ile *“intikam aldık.” et-Tibyân*’da şöyle der: “Allah Teâlâ Medyenliler’i korkunç bir ses ile, Eykeliler’i ise ateşle helâk etti. Şöyle ki Allah onların üzerine yedi gün boyunca çok şiddetli bir sıcak gönderdi. Sıcağın sıkıntı ve şiddetinden iyice bunalıp ağaç gölgelerinde gölgelenmek amacıyla evlerinden çıkınca da ateşli bir samyeli gelip hepsini yaktı.”

Bazı tefsirlerde şöyle denir: Allah, onların üzerine bir bulut gönderdi. Ferahlamak için onun altına (gölgesine) sığınınca da buluttan ateş/şimşek gönderdi ve ateş hepsini yaktı. İşte gölge günü azâbı budur. Ne güzel söylemişler: “Şer, hiç beklenmedik bir taraftan gelirse çok daha tasa verici olur.”

Bu *“ikisi de”* yâni Lût kavminin yaşadığı şehirlerin en büyüğü olan Sodom ile Eyke, *“açık bir yol üzerindedir.”* İnsanların geçtiği ve gördüğü âşikâr bir yol üzerindedir.

“ٱلْإِمَامُ *el-Îmâm*”, kendisine uyulan şeyin adıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***“Senin hiç şüphen olmasın insanlara imam”*** yâni uyulan, önder edinilen biri ***“kılacağım”*** (el-Bakara, 2/124). Kitâba da ‘imam’ denir. Çünkü kitabın sayıp döktüğü şeylere uyulmaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***“O gün, bütün insanları imamlarıyla”*** yâni kitaplarıyla birlikte ***“çağıracağız.”*** (el-İsrâ, 17/71) Yine şöyle buyurmuştur: ***“Biz her şeyi apaçık bir imamda,”*** yâni bir kitab olan levh-i mahfûzda ***“saydık.”*** (Yâsîn, 36/12). Yola da imam denir. Çünkü yolcu ona uymakta ve kılavuz edinmektedir. İnşâat ustalarının binâ yapımında kullandığı şakûl ipine de imam denir.

Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî der ki: “Şuayb kavmi, inkârlarının yanı sıra ölçü ve tartıda da hîle yapardı. Şuayb (a.s.) onları tevhîde dâvet etti. Ölçü ve tartıda hîle yapmalarını yasakladı.”

Ebû Hüreyre (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) yiyecek maddesi satan bir adamın yanından geçerken nasıl satış yaptığını sordu. Adam da söyledi. Allah Teâlâ O’na elini çuvalın içine sokmasını vahyetti. Elini sokup çıkarınca bir de ne görsün alt kısımları nemli. Bunun üzerine Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm Efendimiz şöyle buyurdu: “*Aldatan bizden değildir*.”[83]

el-Kâmûs’ta der ki: “el-gış”**,** nasîhat edermiş gibi gözükmek veya içindekinin tersini dışa vurmak demektir. “Mağşûş”, saf/hâlis olmayan, sahte mânâsındadır. *Tehzîbü’l-masâdır*’da ‘el-gışş’ın hıyânet etme anlamında olduğu belirtilir. Kelime, bulanık çamurlu su anlamındaki “el-gaşeş”den müştaktır. *el-Fethu’l-karîb*’e göre ise “el-gışş”ın aslı, çoğaltmak amacıyla su karıştırılan süt anlamındaki “el-lebenü’l-mağşûş”tur.

İbn Ömer (r.anhumâ)’dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) sâhibinin süslediği bir yiyecek maddesinin yanından geçti. Hz. Peygamber elini yiyeceğin içine sokunca oradakilerin kötü olduğunu gördü. Bunun üzerine şöyle buyurdu: “*Bunu ayrı, ötekini ayrı sat. Bizi aldatan bizden değildir!*”[84]

Ebû Hüreyre (r.a.)’ın Nebî (a.s.)’dan rivâyet ettiğine göre bir adam kendisine âid bir gemide şarap satıyordu. Gemide bir de maymunu vardı. Şaraba da su karıştırıyordu. Derken maymun adamın para kesesini aldı ve geminin direğine çıkıp keseyi açtı. Bir

dinar alıp gemiye, bir dinar alıp denize atmaya başladı. Nihâyet dinarları yarı yarıya azalttı."[85]

Bir hadiste buyrulur ki: *"Emânet zâyi edildiği zaman kıyâmetin kopmasını bekle."*[86] Başka bir hadiste ise: *"İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki bir kimse malı helâlden mi haramdan mı elde ettiğine aldırmayacak!"*[87]

Ey âdemoğlu, gözün haramda, dilin günahta, bedenin dünyâlık kazanmak için yoruluyor. Ey miskin, uyan! Sen gafletteyken ömrün geçip gidiyor. Kurtulacağına dâir delil hani nerede?!

Orta yolu tut, peşine düşme çoğaltma işinin
En üstünüdür orta yol talep ettiğin şeylerin
Sevinir, dünyâ ve güzellikleriyle kişi
Düşünmez, nereye varacak sonunda işi
Nihâyet kaybedince tüm bu güzellikleri
Aldandığı ortaya çıkıp artar dertleri

Sa'dî (k.s.) da şöyle der:

Ey nefis, aza kanâat et
Ki sultan ve dervişi bir görürsün
Şehvetperest nefse itâat etme
Ki o her sâat başka bir kıbledir

وَلَقَدْ كَذَّبَ اَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَۙ ﴿٨٠﴾

80. Andolsun, Hicr halkı da peygamberleri yalanlamıştı.

Hicr, Sâlih (a.s.)'ın kavmi olan Semûd ülkesinin adıdır. Medine ile Şam arasında Vâdi'l-kurâ yakınındadır. Semûd kavmi burada yaşardı. Bunlar, Araptılar. Sâlih (a.s.) nesebce onların en üstün olanlarındandı. Allah da bu sebeple onu daha genç yaştayken kavmine peygamber kıldı. Saçı sakalı ağarana kadar onlara dâvette bulundu. Az sayıdaki güçsüz sayılan kimselerden başkası ona tâbi olmadı.

Tevfîk ve selâmet topunu ortaya bırakmışlar,
Bir kimse meydana gelmiyor, süvârilere ne oldu?

"Andolsun, Hicr halkı da" yâni Semûd kavmi de *"peygamberleri"* Sâlih (a.s.)'ı *"yalanlamıştı."* Çünkü bir peygamberi yalanlayan bütün peygamberleri yalanlamış demektir. Zira tüm peygamberler, tevhîd ile ümmetlerin ve çağların değişimiyle değişmeyen usûl/asıl kurallar konusunda müttefiktirler. Bu ifâdenin bir benzeri 'Falanca

elbiseler giyer, atlara biner.' sözüdür. Oysa adamın sâdece bir giysisi ve bir bineği vardır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şerîatların asıl kuralları bakımından peygamberler arasında ihtilâf olmadığı gibi hakîkatların asıl kuralları açısından da velîler arasında herhangi bir ihtilâf yoktur. Hattâ ihtilâfı bırakın kullandıkları ibâreler bile aynıdır. Çünkü hepsi de tek bir pınardan almakta, Allah'ın zâtını sıfat ve fiillerini mükâşefe etmektedirler. Velîler arasında ayrım yapan tamamını yalanlamış olur.

Bî-haber bilmez ki bunu incitmek onu incitmektir
Bu küpün suyu o ırmağın suyundandır

وَاٰتَيْنَاهُمْ اٰيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٨١﴾

81. Biz onlara mucizelerimizi vermiştik; fakat onlardan yüz çevirmişlerdi.

"Biz onlara" Semûd'a *"mûcizelerimizi"* kendisinde ibretler bulunan deve mucizesini *"vermiştik; fakat onlardan"* bu âyetlerden tamâmen *"yüz çevirmişlerdi."* hattâ bunlara karşı çıkıyorlardı. Çünkü deveye yapacaklarını yaptılar.

Kâşifî der ki: Devenin taştan çıkması, pek çok şaşılacak şeyleri içeren bir mûcizedir. O kadar büyük bir deveydi ki onun emsâli görülmemişti. Taştan çıktığı anda kendisi gibi büyük bir deve daha doğurdu. Sütü o kadar çoktu ki tüm Semûd kavmine yeterdi. Devenin su içme nöbeti olan günde su kuyunun ağzına kadar gelirdi. Bir seferde kuyunun bütün suyunu içerdi.

el-Fethu'l-karîb'de şöyle der: Sâlih (a.s.) onları durup dinlenmeden dâvet edince, onlar da bir mûcize olarak kendilerine (kayadan) deve çıkarmasını teklif ettiler. Böylece Allah'ın değerli kitabında deve ve Semûd'la ilgili olarak zikrettiği şeyler vukû buldu.

Deveyi kesip etinin taksim edilmesi Çarşamba gününe rastlar.

İbnü'l-Cevzî der ki: Onlar ne deveden ibret aldılar, ne deveden aldıkları süte şükrettiler. Nîmeti verene karşı serkeşlik ettiler, şımardılar, ilâhî cömertliği görmezden geldiler, hiç düşünmediler. Ne zaman mûcizelerden birini görseler inkâr ettiler. Çünkü habîs tabîat değişmez. Hakkında dalâlet takdir edilenin bu hâli, zâil olmaz.

Hâfız şöyle der:

Zemzem ve kevser suyuyla beyaz eylemek mümkün olmaz,
Baht kilimi siyah ile dokunan kimsenin.

وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا اٰمِنِينَ ﴿٨٢﴾

82. Onlar, dağlardan emniyet içinde kalacakları evler oyarlardı.

“Onlar, dağlardan,” güvenilir/sağlam olduğu için yıkılmaktan, hırsızların girmesinden, düşmanların tahrîb etmesinden ya da aşırı gâfil olmaları hasebiyle azâbdan ve çeşitli musîbetlerden *“emniyet içinde kalacakları evler oyarlardı.” el-Kâmûs*’ta der ki: “el-Cebel, yeryüzünün büyük ve uzun kazıklarına denir.

‘Beyt’, bir taraftan girişinin üstü örtülmüş, gecelemek için inşâ edilmiş, dört veya üç duvarı olan binâdır. ‘Dâr’ ise üzerinde binâ bulunması göz önüne alınmaksızın sâdece arsaya denir.

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿٨٣﴾

83. Onları da sabaha çıkarlarken o korkunç ses yakaladı.

“Onları da sabaha çıkarlarken” Yâni, pazara rastlayan dördüncü günün sabahına girerlerken, demektir. Sabah lâfzı kuşluk vaktine kadar uzanan zamana denir. Önceki üç günden birincisinde kavmin yüzü sarardı, ikinci gün kızardı, üçüncü gün karardı. Üç gün tamam olunca bozgunculuk istidâdında oldukları ve helâk edilmeye hak kazandıkları kesinleşti. Böylece şakîlerin yüzlerinin sararması, saîdlerin yüzünün parlamasına tekâbül etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ: ***“O gün birtakım yüzler parlaktır”*** (Abese, 80/38) buyurmuştur. Yüzlerinin kızarmasına karşılık olarak da saîdler hakkında: ***“güler”*** (Abese, 80/39) ifâdesi gelmiştir. Çünkü gülme, yüzün kızarmasına sebeb olan şeylerdendir. Ancak saîdlerin gülüşü, gamzelerin kızarması demektir. Daha sonra şakîlerin derisindeki siyahlaşmaya karşılık olarak da ***“sevinir.”*** ifâdesi vârid olmuştur. Bu, sevincin saîdlerin yüzünde/derisinde bıraktığı bir iz olup tıpkı siyahlığın şakîlerin yüzünde/derisinde iz bırakmasına benzer.

“O korkunç ses” Cebraîl’in korkunç sesi *“yakaladı.”* Cebrâil, onlara karşı tek bir çığlık attı ve tamâmen helâk oldular. Bir rivâyete göre ise onlara gökten şimşeklerin gürültülerinin ve yeryüzündeki her şeyin sesinin toplamına denk bir gürültü geldi ve kalpleri göğüs boşluklarında paramparça oldu.

A’raf Sûresi’nde ***‘onları recfe’*** yâni zelzele ***‘yakaladı’*** buyurulur (el-A‘râf, 7/78). Belki de bu zelzele, havanın şiddetle dalgalanmasını doğuran gürültünün gereklerindendir. Ona sebeb olmuştur. Bu bakımdan ondan mecâz olmaktadır.

فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٤﴾

84. Kazanmakta oldukları şeyler onlardan hiçbir zararı savmadı.

Sağlam evler inşâ etmek, çok sayıda mala ve nüfûsa sâhip olmak gibi *“kazanmakta*

oldukları şeyler onlardan hiçbir zararı savmadı." başlarına gelen musîbeti bertaraf edemedi.

Rivâyet edilir ki Sâlih (a.s.) kavminin helâkinden sonra, kendisiyle berâber Allah'a teslîm olanlarla birlikte Şam taraflarına gitmiş ve Filistin'deki Remle'ye, oradan da Mekke'ye geçip elli sekiz yaşında iken orada vefat etti. Kavmi arasında ise yirmi sene kaldı.

Câbir (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) ile berâber Hicr'den geçerken şöyle buyurdu: *"Kendilerine zulmedenlerin yurtlarına, girerken, onların başına gelen belâların sizin başınıza da gelivereceği endişesiyle, mutlaka ağlaya ağlaya girin."* Rasûlullah (s.a.) daha sonra bineğini oraya girmekten menetti ve bu bölgeyi geride bırakana dek hızlı hızlı sürdü.[88]

Bu hâdise, Tebük Gazvesi sırasında meydana gelmiştir. Hz. Peygamber (s.a.), ashâbının bu bölgeden ve sâkinlerinin başına gelenlerden öğüt almadan geçeceklerinden endişe ederek böyle yapmıştır. O bu hareketiyle insanın başına bir belâ geleceği ya da karakterinin onların karakterinden etkilenebileceği korkusuyla zâlimlerin yaşamış olduğu yerlerde -buralar boş bile olsa- yerleşmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Çünkü onların kalıntıları, hâllerini hatırlatır. Belki de bu kalp katılığına ve zorbalığa sebeb olur.

Fakir (**Bursevî**) şöyle der: Zâlimlerin yaşadığı yerlerde, mü'min birinin yerleşmemesi gerektiğine göre buralarda namaz da kılınmamalı ve önemli bir zarûret olmadıkça buralara doğru hareket edilmemelidir. Çünkü Allah, zamanları farklı yarattığı gibi mekânları da farklı yaratmıştır. Takvâya yakışan ise ruhsata göre değil, azîmete göre hareket etmektir. İnsan, zâhirî organlarını serbest bıraktığı zaman, bâtınî kuvvetlerini de serbest bırakmış olur. Bu durumda hâli bozulur ve kalbi yüce Allah'tan başka şeylere meyleder. Halbuki insan, ancak o yüce huzûra yöneldiği zaman ârif olabilir.

Zünnûn Mısrî (k.s.) der ki: "Yolculuk sırasında bir gün bir şehrin kapısına ulaştım. Şehrin içine girmek istedim. O şehrin kapısı üzerinde bir köşk gördüm. Orda bir ırmak akıyordu. Irmağın yanına gittim ve abdest aldım. Gözüm köşkün damına düşünce ayakta duran gâyet hoş ve güzel bir câriye gördüm. Câriye beni görünce şöyle dedi:

"Ey Zünnûn, seni uzaktan görünce mecnûn zannettim. Abdest alınca bir âlim olduğunu düşündüm. Âbdest alıp önüme gelince bir ârif olduğunu zannettim. Şimdi kesin olarak anladım ki ne mecnunsun, ne âlimsin, ne de ârifsin."

Ben:

"Neden?" diye sordum.

Şöyle dedi:

"Eğer dîvâne olsaydın abdest almazdın. Âlim olsaydın başkasının hânesine ve nâmahremine bakmazdın. Eğer ârif olsaydın Allah'tan başkasına meyletmezdin."

Hocendî şöyle der:

O sâlike 'pâk yüzlü' demezler

O ki mâsivâdan uzak değildir
Entarisinin yeni kısa olmak ona ne fayda verir
Ki onun eli dünyâdan kısa değildir

---

[83]. *Müslim,* Îman, 164; *Ebû Dâvud,* Büyü, 50; *Tirmizî,* Büyü, 72; *İbn Mâce,* Ticaret, 36; *Dârimî,* Büyü, 10; *Müsned,* II, 50, 242
[84]. *Münzirî,* Terğib, III, 232
[85]. *Münzirî,* Terğib, III, 233
[86]. Bk. *Buhârî,* İlim, 1
[87]. *Münâvî,* V, 346
[88]. *Buhârî,* Tefsir (15), 2

KIYÂMET
MUTLAKA GELECEK

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّۜ وَاِنَّ السَّاعَةَ
لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَميلَ ﴿٨٥﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَليمُ
﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعاً مِنَ الْمَثَانِى وَالْقُرْاٰنَ الْعَظيمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ
عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٓ اَزْوَاجاً مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ
جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ اِنّٓى اَنَا النَّذيرُ الْمُبينُۚ ﴿٨٩﴾ كَمَٓا
اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمينَۙ ﴿٩٠﴾ اَلَّذينَ جَعَلُوا الْقُرْاٰنَ عِضينَ ﴿٩١﴾

85. Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık. O saat *(kıyâmet)*, mutlaka gelecektir. Şimdilik onlara güzel muâmele et.

86. Şüphesiz Rabbin hakkıyla yaratan pek iyi bilendir.

87. Andolsun ki, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve yüce Kur'an'ı verdik.

88. Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünyâ malına göz dikme, onlardan dolayı üzülme ve mü'minlere alçak gönüllü ol.

89. De ki: Şüphesiz ben apaçık bir uyarıcıyım.

90. Nitekim biz, *(Kur'an'ı)* kısımlara ayıranlara azâbı indirmişizdir.

91. Onlar, Kur'an'ı bölüp ayıranlardır.

"Biz, gökleri, yeri ve ikisinin" yâni gökler ve yerler *"arasındakileri ancak hak ile"* yâni bâtıl ve abes olarak değil, hak ve hikmet ile ya da hak için *"yarattık."* Yâni, kullarım onlara bakıp ibret alsın diye yarattık." Burada bâzılarına göre göklerin aslının bir olduğuna, sonradan taksîm edildiğine işâret vardır. Nitekim *el-Kevâşî*'de böyle geçmektedir.

İki göz, Yaratan'ın eserlerini görmek için iyidir
Birâder ve dostun ayıbından gözlerini aşağı tut
Âdemin gözü ma'rifet içindir
Ki gök ve yer üzerine açılmıştır

"O saat," yâni kıyâmet *"mutlaka gelecektir"* Hiç şüphesiz meydana gelecektir. Nitekim şöyle denilmiştir: "Gerçi kıyâmet geç gelir, fakat mutlaka gelir."

el-Medârik'te belirtildiği üzere kopması her sâat beklendiği için kıyâmete 'sâat' denilmiştir. **İbn Melek** şöyle der: "Sâat, kıyâmetin kopacağı vaktin adıdır. Çünkü o,

içinde büyük bir olayın vukû bulacağı kısa bir vakittir.” **Şeyhzâde** de der ki: “Kopma zamanına doğru sa’yettiğinden/hızla gittiğinden dolayı kıyâmete ‘sâat’ denmiştir. Kıyâmetin mesâfesi ise nefeslerdir.

Denmek isteniyor ki: Ey Muhammed! Kıyâmet koptuğunda, Allah seni yalanlayan düşmanlardan intikam alacak, sana iyiliklerinin, onlara da kötülüklerinin karşılığını verecek. Çünkü O, gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri, bütün muhsinlerin iyiliğine ve bütün günahkârların da günahına karşılık vermek için yaratmıştır.

“Şimdilik onlara güzel muâmele et.” Yâni, Seni yalanlayanlardan güzel bir şekilde yüz çevir, eziyetlerine tahammül et; intikam almakta aceleci olma, hoşgörülü, yumuşak huylu kimse gibi muâmele et. **Kâşifî** der ki: “Kendi nefsinin hakkını affeyle, fakat mükâfât sadedinde olma.”

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾

86. Şüphesiz Rabbin hakkıyla yaratan, pek iyi bilendir.

“Şüphesiz” seni kemâlin son noktasına ulaştıran *“Rabbin”* seni, onları ve mutlak olarak tüm varlıkları *“hakkıyla yaratan,”* vifâk ve nifâk ehlini (sana uyanlarla ikiyüzlüleri) *“pek iyi bilendir.”*

Kâşifî der ki: “Halâikı halk ve îcâd eden, eflâki bir üslûb üzere ve yıldızları yukarıda yaratan, insanı, şeytanı, cinni ve kuşları var eden O’dur.”

Deryayı, sahrayı, dağı ve ovayı yaratan O’dur.
O’nun mülkü hadsiz ve O benzersizdir.
O nakşeder ve benim nakkaşım O’dur.
Başkası eğer bunları iddiâ ederse zâlimdir.

el-İrşâd’da der ki: “O, senin ve onların hallerini tüm ayrıntılarıyla bilendir. Onlarla aranızda geçen hiçbir şey O’na gizli değildir. Dolayısıyla O, haklarında hükmetmek bakımından bütün işlerini kendisine bırakmana lâyıktır.”

Âyette Hz. Peygamber (s.a.) insanların en güzel huylusu, en ağır ve yumuşak başlısı, en hoşgörülüsü ve kendini en fazla dizginleyeni olduğu hâlde, yalanlayanlara karşı güzel bir ahlâkla muhâlefet etmesi emredilmiştir.

Fudayl der ki: “Fütüvvet, ihvânın kusurlarını hoş görmektir.”

Zeynelâbidin, son derece hoşgörülü ve affedici bir kimseydi. Bir defasında adamın biri ona ağır sözler söyledi, Önce duymazlıktan geldi. Fakat adamın ‘Ben, seni kasdediyorum!’ demesi üzerine de: ***“Sen af yolunu tut, iyi olanı emret ve câhillerden yüz çevir.”*** (el-A‘râf, 7/199) âyetine işâret ederek: ‘Ben de senden yüz çeviriyorum!’ dedi.

Medine Vâlîsi Abbâsî **Câfer b. Süleyman,** İmam Mâlik (r.a.)'ı dövdürüp ona yapacağını yaptı. Mâlik baygın olarak alınıp götürüldü. Daha sonra ayıldığında şöyle dedi: "Sizi şâhid tutuyorum ki ben, beni döven kişiye hakkımı helâl ediyorum!" Sonra bunun sebebi sorulunca şöyle cevap verdi: "Ölüp Nebî (s.a.) ile karşılaşmaktan ve onun âilesinden olan bir kimsenin benim yüzümden cehenneme gitmesinden hayâ ettiğim için hakkımı bağışladım."

Halîfe Mansûr Medine'ye gelince Câfer'den kısas yoluyla İmam Mâlik'in hakkını almak için onu dâvet ettiği zaman da şöyle demiştir: "Allah'a sığınırım! Vallâhi, Rasûlullah (s.a.)'e yakınlığından ötürü bana vurmuş olduğu tüm kamçıları kendisine helâl ettim."

'Hilm/yumuşak başlılık ahlâkın tuzudur.' denilmiştir.

Hz. Aişe, bir câriye için ağlayıp duruyordu. Kendisine sebebi sorulunca şöyle dedi: "Kötü ahlâklı biri olan bu kızın kötü huylarını hoş görme ve beyinsizce hareketlerine tahammül gösterme gibi daha önceden yapamadığım şeylere üzülüyorum da onun için ağlıyorum."

Yukarıdaki (85-86.) âyetlerin işârî yorumu şöyledir: *"Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık."* Yâni ancak Hakk'ın sıfatlarını mükâşefe eden Hak erbâbına hak ile Hakk'ın âyetlerin mazhar olarak yarattık. Çünkü insan dışında göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin, kendilerinin Hakk'ın âyetlerine mazhar olduklarına dâir bir şuûrları yoktur. Bu şuûr sâdece insân-ı kâmile âiddir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akl-ı selim sâhipleri için gerçekten açık ibretler vardır."*** (Âl-i İmrân, 3/190) buyurmuştur. O akl-ı selim sâhipleri, rabbânî ahlâklarının lübbü, insanlık sıfatlarının kışrından sıyrılıp hâlis olmuş kimselerdir.

Âyete bir mânâ daha vardır: *"Biz gökleri,"* yâni ruh göklerini *"yeri"* yâni beden yerini *"ve ikisinin arasındakileri"* nefisleri, kalbleri, sırları ve hafîleri *"ancak hak ile"* yâni ancak Hakk'ın mazharı için *"yarattık."* O'nun mazharı insandır. Çünkü diğer varlıklar ve yaratılmışlar arasında O'na mahsûs yegâne varlık odur. Çünkü o, tüm dış yapısı ve iç mânâları îtibariyle Hak Teâlâ'nın zâtının ve sıfatlarının aynasıdır. Dolayısıyla kendisini tezkiye ve tasfiye ettiği zaman O'nun mazharıdır. Tahliye (hı ile) ve tahliye (hâ ile) ettiğinde yâni boşaltıp süslediğinde de bunun şuûrunda olduğu için yine O'nun mazharıdır. Nitekim benliğinin pasını giderip aynasını cilâlayan ve rubûbiyyetinin hak ile tecellîsi sırasında O'nun hüviyyetini müşâhede tecellîsine mazhar olarak "Ene'l-Hak (Ben Hakk'ım!" diyen kimsenin ve kendi benliği O'nun sübhâniyyetinin bakâsında fânî olduktan sonra: "سُبْحَانِى مَا أَعْظَمَ شَانِى ***Sübhânî mâ a'zame şânî*** (Kendimi tenzih ederim! Şânım ne kadar yücedir)" diyen kimsenin durumu da buna benzer.

"O sâat (kıyâmet), mutlaka gelecektir." Bu ifâde, aşk kıyâmetinin sâdık tâliblerin nefislerine mutlaka geleceğine işârettir. Bu sâdık tâlibler, nefislerine göğüs gerip

onlarla mücâhede eden riyâzat ehli kimselerdendir. Çünkü taleb, sıdk/samîmilik ve mücâhede, kalbin aşkının sonuçlarındandır. Nefis ile riyâzatta çok uğraşmaktan bu aşk nefse de sirâyet eder. Nefis, aşk kıyâmetinde sıfatlarından geçip ölür. Bir kimse ölünce kıyâmeti de kopmuş demektir.

"Şimdilik onlara güzel muâmele et." Şimdi sen ey sâdık tâlib, riyâzât hâlindeki nefsi okutup terbiye ederek ona hoşgörülü davran, fazla yük yükleme. Gücünün yetmeyeceği şeyleri taşıtmaya çalışma. Çünkü, mücâhede ile senelerce elde edilemeyecek kazançlar aşkın gelip çatarak bir anda meydana getirivereceği arınma ile elde ediliverir. Zira aşk, Hakk'ın cezbesidir. Hz. Peygamber (s.a.) buyurur ki: *"Hakk'ın cezbelerinden bir cezbe, insan ve cinlerin ameline denktir."*[89]

"Şüphesiz Rabbin hakkıyla yaratan, pek iyi bilendir." Mübâlağa veznindeki 'el-hallâk' sıfatı ile Allah'ın mahlûkâtın sûret, mânâ ve hakîkatlerini yarattığına işâret ediliyor. O, yarattığı varlıkları, zât ve sıfatlarının mazharı olmaya istîdâdlı olarak bilir. Yarattıklarının O'nun zât ve sıfatlarına mazhar olması, onların şuûrunda olmasıdır. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانٖى وَالْقُرْاٰنَ الْعَظٖيمَ ﴿٨٧﴾

87. Andolsun ki, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve yüce Kur'an'ı verdik.

Hüseyn b. Fadl diyor ki: Mekke'ye aynı gün içerisinde Kurayza ve Nadîr yahûdîlerine âid ticâret malları ile Busra'dan yedi kervan gelmişti. Getirdikleri şeyler arasında çeşit çeşit dokuma ürünleri, güzel kokular, baharatlar, mücevherler, denizden çıkarılan (inci vb.) maddeler de vardı. Bunu gören bazı müslümanlar, bunlar bize âid olsaydı hem bunlarla güç kazanır, hem de onları Allah yolunda infâk imkânı bulurduk.' dediler. Bunun üzerine Allah bu âyeti inzâl ederek bir nevî şöyle buyurmuş oldu: 'Ben size bu yedi kervandan daha hayırlı yedi âyet vermiş bulunuyorum.'

Bu rivâyetin doğru olduğuna bundan sonraki âyette **"*gözlerini.... dikme*"** buyrulması da delâlet eder. Nitekim **İmam Vâhidî**'nin *Esbâbü'n-nüzûl'*ünde böyle geçmektedir.

et-Teysîr'de rivâyet edilir ki Kureyşin yedi kervanı bir günde pek çok yiyecek ve elbise ile Mekke'ye geldi. Hz. Peygamber (s.a.)'in mübârek hatırından 'Mü'minler günlerini aç ve çıplak geçirir. Bu malın hepsi de müşriklerin olur.' diye bir düşünce geçti. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

Ey Muhammed! *"Andolsun ki, biz sana tekrarlanan yedi âyeti..."* yâni Fâtiha sûresini verdik. Çünkü Fâtiha sûresi, yüz yirmi üç harf, yirmi beş kelime ve yedi âyettir. Bu hususta ittifâk vardır. Ancak yedinci âyet olarak kimi âlimler besmeleyi değil " اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ***en'amte aleyhim***"i, kimisi de bunun tersini saymıştır.

"Mesânî (tekrarlanan)" Kur'ân'dır. Çünkü Zümer sûresi'nde: ***"Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak***

indirdi.” (ez-Zümer, 39/23) buyurmuştur. *el-Kevâşî*’de geçtiği üzere Kur’an’da vaad-vaîd; emir-yasak, mükâfât-cezâ ve kıssalar tekrarlandığı için “mesânî (tekrarlanan)” diye vasfedilmiştir.

“Ve yüce Kur’an’ı verdik.” Sana verdiğimiz diğer şey de nezdimizde kadr ü kıymeti oldukça büyük olan ve sevâbı pek fazla olan yüce Kur’ân’dır.

Âyet, bir bütünün (yâni Kur’ân’ın) parçasına -yâni yediye- atfı kabîlindendir. “Min” harfinin açıklama için olması ve “*yedi*”nin “*tekrarlanan*” olması da câizdir. Tıpkı, **“** فاجتنبوا الرجس من الأوثان ***Fectenibü’r-ricse mine’l-evsân; O halde pislikten ibaret olan putlardan kaçının*”** (el-Hac, 22/30) âyetinde olduğu gibi.

Fâtiha sûresi, her namazda tekrar tekrar okunduğu, namazda kendisine zammedilen sûre ve âyetlerle birlikte ikilenmiş (müsennâ) olduğu için ‘*mesânî*’ adını almıştır. Ayrıca sûrenin ilk yarısı kulun Rabbini senâ etmesine, diğer yarısı ise Rabbin kuluna verdiği nîmetlere ayrılmıştır. Bu îzâhı, Hz. Peygamber (a.s.)’ın Ebû Saîd (Hudrî)’ye söylediği şu sözler de te’yid etmektedir: “*Sana öyle bir sûre öğreteceğim ki o Kur’an’daki en büyük sûredir.*” Ebû Saîd (r.a.): “O hangi sûredir?” diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): “*el-Hamdü lillâhi Rabbi’l-âlemîn’dir. Bana verilen ‘**tekrarlanan yedi ve büyük Kur’an**’ işte odur.*”[90] Bu hadis, Kur’an lafzının Kur’an’ın bir bölümü için de kullanılabileceğine delâlet eder.

Fethu’l-karîb’de şöyle der: Kur’an lâfzının es-seb‘u’l-mesânî’ye atfedilmesi, bir şeyin kendisine atfı kabîlinden değildir. Sâdece bir şeyin iki vasfı ile zikredilirken birinin ma‘tûf (atfedilen), diğerinin ma‘tûfun aleyh (kendisine atfedilen) olması kabilindendir. Yâni, bu şey her iki vasfı da taşımaktadır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Fâtiha sûresi, Kur’an’daki hakîkatleri kapsamak bakımından Kur’ân bölümlerinin en büyüğü olduğundan onun hakkında “Kur’an” denilmesi sahih olmaktadır. Fâtiha’nın mesânî (tekrarlanan) olmasına gelince, bu da her rek’atta tekrarlanması bakımındandır. Ancak tekrarlanma özelliğinin Kur’ân’ın özelliklerinden olması îtibârıyla Fâtiha’nın ‘tekrarlanan’ diye isimlendirilmiş olması da tamâmen ihtimâl dışı değildir. Cüz/parça sanki bütün gibi olduğunda bütüne âid vasıflarla vasfedilmesi doğru olur.

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ

وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

88. Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünyâ malına göz dikme, onlardan dolayı üzülme ve mü’minlere alçak gönüllü ol.

“Sakın onlardan” kâfirlerden yahûdî, hristiyan, mecûsî ve putperest gibi *“bazı sınıflara verdiğimiz dünyâ malına”* dünyânın süsüne, ziynetine, güzelliklerine ve

debdebesine: ‘Keşke benim de böyle şeylerim olsa!’ diye iç geçirerek ve imrenerek *“göz dikme.”* Göz dikmek, baktığı şeyi çok beğendiği için, neredeyse hiç çekmeden devamlı sûrette bakmak anlamındadır. İfâde, baktığı şeye imrenen birinin tamah edişi gibi gözlerinle tamah etme, bakışını devamlı kılma, mânâsındadır.

Gözlerini dikme, çünkü sana verilmiş bulunan peygamberlik, Kur’ân, fazîletler ve kemâlâta nazaran bütün bu mal ve yiyecek türleri, değer verilmeyecek önemsiz şeylerdir. Çünkü sana verilenler, bizzât istenecek ve daimî lezzetlere iletecek şeylerdir. Hâsılı, sana en büyük nîmet verilmiş bulunmaktadır.

Senin kâdir ve hürmet deryânın önünde
Dokuz feleğin içerdiği âlemler bir kabarcık değildir
Sâhib olduğun saltanata nazaran
Dünyâ ve âhiret mülkü hesapta yoktur

Dolayısıyla, sen de sana verilen bu nîmetlerle onlardan müstağnî ol, dünyâ metâına iltifât etme. *“Kur’an’ı tegannî ile okumayan kimse bizden değildir.”*[91] hadîsi de bu kabildendir. **Hâfız** bu hadisle ilgili dört açıklama zikreder:

1- Teğannîden maksad, sesi yükseltmektir.

2- Kur’ân’ın üstünlüğünden dolayı, Kur’an dışındaki bütün kitaplardan müstağnî olmaktır. Nitekim **Ebû Bekir** (r.a.) şöyle demiştir: “Kime Kur’an verilir de o, kendisine dünyâdan bir şeyler verilen bir kimseye kendisine verilenden daha üstün bir şey verildiğini düşünürse, büyük olanı küçültmüş, küçük olanı da büyütmüş olur.”

3- Kur’ân’ı mânâyı bozmamak şartıyla nağmeyle okumak demektir. Rasûlullah (s.a.), Arapları şiir okurken yapmaya alışık oldukları tegannîleri Kur’an okurken de yapmakta serbest bırakmıştır.

4- Kur’an okurken, nağme yapmaksızın sâdece sesi güzelleştirme ve ona hoş bir edâ vermektir.

“Onlardan dolayı” yâni, zayıf müslümanların kendileriyle güç kuvvet kazanacakları düşüncesiyle îmân etmeyip tâbîlerinin arasına katılmayan kâfirlere *“üzülme.”* Çünkü haklarında vermiş olduğum hüküm, onların kâfir olacaklarıdır. **Kâşifî** der ki: “Yâni, dostlarının fakir ve muhtaç olduğuna üzülme.”

“Ve mü’minlere alçak gönüllü ol.” Berâberindeki fakir mü’minlere karşı alçak gönüllü ve yumuşak davran. Zenginler neden îmân etmiyor, diye gönlünü sıkma, rûhun daralmasın.

“وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ *Vahfid cenâhaka* (alçak gönüllü ol/kanadını indir)” tâbîri, kuşun yere inmek istediğinde kanadını indirmesinden istiâre olarak kullanılmıştır. Allah Teâlâ: ***“O (kıyâmet) alçaltıcı, yükselticidir.”*** (el-Vâkıa, 56/3) buyurur. Yâni o, birtakım insanları cennete yükseltir, birtakım insanları da cehenneme alçaltır. *Keşfü’l-esrâr*’da şöyle denilmiştir: “Hafd-ı cenâh (kanat indirmek) tâbiri, güzel huy ve ahlâktan kinâyedir. “***Sen yüce bir ahlâk üzeresin***.” (el-Kalem, 68/4) hil‘atinin o yüce Hz. Risâlet’ten

başkasına gelmediği kesindir.”

Senin zâtın iyi huyun vasfıdır
Senin huyun iyilik sermâyesidir
Hakîm ve Kadîm olan ezelde dikmiştir
*Senin boyuna göre “**yüce ahlâk**” hil‘atını*

وَقُلْ اِنّ۪ٓي اَنَا النَّذ۪يرُ الْمُب۪ينُۚ ﴿٨٩﴾

89. De ki: “Şüphesiz ben apaçık bir uyarıcıyım.”

“De ki: “Şüphesiz ben” Allah’ın azâbının gelip isâbet edeceğini ortaya koyan *“apaçık bir uyarıcıyım.”*

İnsânü’l-uyûn’da 87. âyetin sebeb-i nüzûlü hakkında şu hâdise zikredilir: Ebû Cehl’e âid bir kervan çok sayıda malla birlikte Şam’dan geldi. Kervanda yedi kâfile bulunuyordu. Rasûlullah (s.a.) ve ashâbı da kafilelere bakıyorlardı. Ashâbının çoğu ise aç ve elbisesiz idi. O sırada Nebî (a.s.)’ın zihninden arkadaşlarının bu muhtaç durumlarıyla ilgili birtakım temennîler geçince bu âyet nâzil oldu. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: “Bu yedi kâfile yerine sana tekrarlanan yediyi verdik. Ebû Cehl’e vermiş olduğumuz o âdî dünyâ malına gözünü dikme, arkadaşların için de üzülme. Onlar için kanadını indir. Çünkü senin onlara alçakgönüllü davranman onların gönüllerine, hoşlarına giden dünyâlıkları elde etmekten çok daha hoş gelir.

el-Câmiu’s-sağîr’in zevâidinde yer alan bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: “*Şâyet terâzînin bir kefesine Fâtihatü’l-Kitâb diğer kefesine de Kur’an konulsa, Fâtihatü’l-Kitâb Kur’an’dan yedi kere daha ağır basardı*.”[92]

“*Fâtihatü’l-Kitâb bütün hastalıklara şifâdır*.”[93]

Yukarıdaki (87-89.) âyetlerin işârî yorumu şöyledir: Allah Teâlâ, insân-ı kâmil olan peygamberine (s.a.) şöyle buyuruyor: *“Andolsun ki, biz sana tekrarlanan”* tekrarlananın husûsiyetinden *“yediyi”* yâni, Allah’ın yedi zâtî sıfatı olan hayat, ilim kudret, sem’, besar, irâde ve kelâm sıfatlarını verdik.

Tekrarlananın husûsiyetinden olan ise muzhiriyyettir. Allah’ın zât ve sıfatlarını muzhiriyyet ise insana has kılınmıştır. İnsandan başkasında melek bile olsa muzhiriyyet yoktur. ***“Ve Allah Âdem’e tüm isimleri öğretti.”*** âyetinin (el-Bakara, 2/31) sırlarından biri daha böylece ortaya çıkmış olmaktadır. Çünkü Allah’ın zâtının ve sıfatlarının isimleri de bu öğretilen isimlere dâhildir.

Âdem bu zât ve sıfat isimlerinin hem mazharı hem de muzhiri (ızhar eden) olmuştur. Melekler ise Allah’ın bazı sıfatlarının mazharı oldukları hâlde muzhiri olamamışlardır. Allah Teâlâ bu yüzden: ***“Sonra onları meleklere arz ederek şöyle dedi: “Şâyed doğru söylüyorsanız, şunların isimlerini bana haber verin!”*** (el-Bakara, 2/31) buyurmuştur.

Ancak melekler, isimlerin muzhiri olmayıp sâdece bazı isimlerin mazharı oldukları için: ***“Seni tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinin dışında hiçbir bilgimiz yok.” dediler.”*** (el-Bakara, 2/32). İşte Allah, melekleri Âdem (a.s.)’a bu sırdan ötürü secde ettirmiştir.

“Ve yüce Kur’ân’ı verdik” Yâni Allah’ın zâtıyla kâim hakîkatlerin yanı sıra o yüce Kur’ân’ı, senin o yüce ahlâkın kılmak sûretiyle Allah’ın kadîm ahlâkından bir ahlâk verdik. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin!”*** (Kalem, 68/4) buyurmuştur. **Âişe** (r.a.)’ya Hz. Peygamber (s.a.)’in ahlâkı sorulunca *“Onun ahlâkı Kur’ân’dı.”* diye cevap vermiştir.[94]

“Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünyâ malına göz dikme!” âyetinde Allah Teâlâ, bir kuluna ve bir peygamberine böyle değerli makamlarla, böylesine büyük nîmetleri verdiğinde bunun sonucu olarak o kulun da iki gözünü, yâni ne cismânî gözünü ne de rûhânî gözünü, Allah’ın bu sınıflara verdiği dünyâ ve âhiret nîmetlerine dikmemesi gerektiğine işâret edilmektedir.

“Onlardan dolayı” onlar bu nîmetlere ortak olmayı ellerinden kaçırdılar diye *“üzülme!”*, Mîrac gecesi iki cihan nîmetlerinden ***“Sidre’yi kaplayan kapladığı”*** onları gören ***“gözün”*** bunları gördüğü için ***“sapmadığı ve”*** onlara meylederek ***“sınırı aşmadığı”*** (en-Necm, 53/16-17) zaman Rasûlullah (s.a.)’in hâli böyleydi.

Allah Teâlâ daha sonra şöyle buyuruyor: İşte bu makamda Allah’ın nîmetlerinin şükrünü edâ etmek ve nîmetleri ve değerini artırması için Allah’a karşı tevâzu olmak üzere *“mü’minlere alçak gönüllü ol!*” Burada bir mânâ daha vardır:

Mahbûbiyyet (Allah’ın sevgilisi olma) makamına erdikten sonra, sana tâbi olan mü’minleri de o yüce himmet kanadınla mahbûbiyyet makamına ulaştırmak için onlara kanadını indir. ***“Eğer Allah’ı seviyorsanız, bana tâbi olun ki Allah da sizi sevsin.”*** (Âl-i İmrân, 3/31) âyeti de bu te’vilin doğruluğuna delâlet etmektedir. Nitekim *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.

كَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَۙ ﴿٩٠﴾

90. Nitekim biz, *(Kur’an’ı)* kısımlara ayıranlara azâbı indirmişizdir.

“Nitekim biz, (Kur’an’ı) kısımlara ayıranlara azâbı indirmişizdir.” Bu ifâde, Rasûl (s.a.)’in değil Allah Teâlâ’nın sözü olup *“Andolsun sana verdik.”* ifâdesine bağlıdır. Çünkü oradaki *“verdik”* ifâdesi, *“indirdik”* anlamındadır. Yâni, yahudi ve hristiyanlara önceki iki kitabı indirişimize benzer biçimde sana da tekrarlanan yediyi ve yüce Kur’an’ı indirdik.

ٱلَّذِينَ جَعَلُوا ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴿٩١﴾

91. Onlar, Kur'an'ı bölüp ayıranlardır.

Ey Muhammed! *"Onlar"* sana indirilen *"Kur'an'ı bölüp ayıranlardır"* parça parça edenlerdir. Yâni, onlar inâd ve düşmanlık îcâbı 'Bunun bir kısmı Tevrat ve İncil'e uygun, bir kısmı ise onlara muhâlif ve bâtıldır!' demek sûretiyle hak ve bâtıl olarak ikiye ayırdılar. Bu mânâ **İbn Abbas** (r.anhümâ)'dan rivâyet edilmiştir.

Maksad kitaplar arasındaki benzerliği değil, verilmeleri/inidirilmeleri arasındaki benzerliği ortaya koymaktır. Nitekim Halil İbrâhim (a.s.)'a getirdiğimiz salâvâtlarda da benzer bir durum söz konusudur. Çünkü salevâttaki benzetmede Allah'ın İbrâhim'e ve âilesine ihsân etmiş olduğu rahmet, Hz. Peygamber'e ve âilesine ihsân ettiğinden daha tam ve kâmil olduğu için değil, sâdece varlık sahnesine çıkış bakımından önceliği bulunduğu içindir. Bu bakımdan teşbihde birincisi ile ilgili olan şeyin ikincisi ile ilgili olan şeyden üstün olması bir yana kendisine benzetilenin (müşebbehün bih) benzetilenden (müşebbeh) daha üstün olduğunu gösteren bir şey yoktur. Çünkü Hz. Peygamber'e, kendisinden önceki ve sonraki hiçbir kimseye benzeri verilmeyen şeyler verilmiştir.

Kur'ân'ın çeşitli bölümlere ayrılması, Yüce Kur'an'a revâ gördükleri bu tavrın son derece çirkin bir fiil olduğunu açıkça ifâde etmek maksadıyle, normal bir gruplandırma ve parçalara ayırma fiiliyle değil, -ki bu iki fiil birbirine benzer parçaların oluşturduğu bütünleri parçalara ayırmanın bütüne zarar vermeyeceği durumlar için kullanılır- ruh sâhibi bir varlığın parçalarını, onun hayâtına ve artık o isimle anılmasına son vermeyi gerektirecek bir şekilde organlarını birbirinden ayırma anlamındaki " تَعْضِيَةٌ ***ta'dıye***" fiiliyle ifâde edilmiştir.

Bir kısım âlimler, âyetteki '*bölüp ayıranlar*''ın **Velid b. Mugîre** tarafından gönderilen on iki yahut on altı kişi olduğunu söylerler. Bunlar, hac mevsimi geldiğinde Mekke'nin giriş-çıkış noktalarına dağılıp buralara çöreklenen ve hacılar Mekke'ye geldiği zaman:

'Sakın falanca adama aldanmayın, o cinlenmiş biridir'; bir başkası:

'O, bir kâhindir!'; bir diğeri:

'O bir falcıdır!'; bir diğeri:

'O, bir şâirdir!; 'bir diğeri:

'O, bir büyücüdür!' diye karalayıp tezyîf ederek insanları Hz. Peygamber (s.a.)'e uymaktan alıkoyan kimselerdir. Cenab-ı Hak bunları Bedir savaşında ve bu savaştan önce çeşitli musîbetlerle helâk etmiştir.

Mânâ şöyledir: Yâni Kur'an'ı şiir, büyü, kehânet ve öncekilerin masalı diye parça parça eyleyen bu bölücüleri, bölücülere indirdiğimiz, yâni indirecek olduğumuz şeyler hususunda uyar! Burada olması beklenen bir şey, tıpkı olmuş bir şey gibi anlatılmış oluyor. Bu da olacak bir şeyi olmuşçasına haber vermek demek olduğu için Kur'an'ın mu'cizevî yönlerinden biridir. Âyetin en açıkça görünen anlamı budur. **İbn İshâk** bu anlamı zikrettiği gibi, **İbn Asâkir**'in *et-Tekmile*'sinde de aynı husûs mevcûddur.

---

[89]. *Keşfü'l-hafâ,* I, 332
[90]. *Buhârî,* Tefsir 1, Fedailu'l-Kur'ân, 9
[91]. *Ebû Dâvûd,* Vitr 20. Ayrıca bk. *Buhârî,* Tevhîd 44; *İbni Mâce,* İkâmet 176
[92]. Bk. *Münâvî,* II, 46
[93]. *Dârimî,* Fedailu'l-Kur'an, 12; *Deylemî,* hadis no: 4385
[94]. *Müslim,* Müsafirîn, 139

HEPSİNİ SORGUYA ÇEKECEGİZ

فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ اَجْمَعِينَۙ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾
فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ اِنَّا كَفَيْنَاكَ
الْمُسْتَهْزِءِينَۙ ﴿٩٥﴾ اَلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَۚ فَسَوْفَ
يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَۙ ﴿٩٧﴾
فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَۙ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى
يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

92. Rabbin hakkı için, mutlaka onların hepsini sorguya çekeceğiz.
93. Yaptıklarından dolayı.
94. Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir!
95. *(Seninle)* alay edenlere karşı biz sana yeteriz.
96. Onlar Allah ile berâber başka bir tanrı edinenlerdir. *(Kimin doğru olduğunu)* yakında bilecekler!
97. Onların söyledikleri şeyler yüzünden senin canının sıkıldığını andolsun biliyoruz.
98. Sen şimdi Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol!
99. Ve sana yakîn *(ölüm)* gelinceye kadar Rabbine ibâdet et!

"Rabbinin hakkı için" kıyâmet günü ister Kur'an'ı bölüp ayıranlardan olsun, ister olmasın *"mutlaka onların"* kâfir sınıflarının *"hepsini sorguya çekeceğiz."* Azarlamak ve paylamak üzere onlara 'Niçin böyle yaptınız!' denilecek. ***"İşte o gün insana da cinne de günahı sorulmaz."*** (er-Rahmân, 55/39) âyeti ise yaptıkları kendilerince de mâlûm olsun diye onlara 'Neler yaptınız? diye sorulmayacaklardır, anlamındadır. Çünkü, her şeyi bilen Melik'in öğrenmek amacıyla soru sorması muhâldir. Âyetteki bu sorunun onların yaptıklarına karşılık vermekten mecaz olması da câizdir. Çünkü karşılık vermek, sorduktan sonra mümkün olur.

عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

93. Yaptıklarından dolayı.

"Yaptıklarından dolayı" Dünyâdaki sözlerinden, yaptıklarından ve yapmadıklarından

hesaba çekeceğiz.

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: Eğer: "Bu âyet, ***'İşte o gün insana da cinne de günahı sorulmaz.'*** (er-Rahmân, 55/39) âyetiyle çelişmektedir." diyecek olursan, derim ki: Kıyâmet günü, elli bin senelik uzunca bir zaman dilimidir. Dolayısıyla öyle vakit ve haller olacaktır ki, Hz. Peygamber (s.a.)'in: *'Kıyâmet günü, hiç konuşmadan bin sene karanlıkta bekletileceksiniz.'*[95] hadîsinde belirtildiği üzere, bu sırada kendileriyle konuşulmayacak ve soru sorulmayacaktır. ***'Bir kısmı, diğerlerine yönelerek birbirini sorumlu tutmaya çalışırlar'*** (es-Sâffât, 37/27) âyetinden anlaşılacağı üzere onların sorguya çekilecekleri, birbirlerine soru soracakları, hattâ hasımlaşacakları vakit ve hâller de olacaktır.

Âlimlerin çoğu Allah'ın onları kurtuluş kelimesi olan "Lâ ilâhe illâllah"tan sorguya çekeceği görüşündedir. Bu Allah'ın en yüce kelimesi olup terâzînin bir kefesine, diğer kefesine ise gökler ve yedi yer konulacak olsa, bu daha ağır basar. Kim bu kelimeyi bir kez söylese denizin köpükleri kadar da olsa tüm günahları bağışlanır.

Mağribî şöyle der:

Gerçi onun yanağı için ayna tutarsın
Fakat ne fayda ki dâimâ aynayı paslı tutarsın
Gel tevhîd cilâsıyla aynadan uzak tut
Şirk tozunu ki; pâk eylesin aynayı kirden pastan

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: "Hz. Peygamber (s.a.), kendisini mü'minleri müjdeleyici, kâfirleri ise uyarıcı olarak tanıtarak makamı olan peygamberliği ortaya koymakla emrolunmuştu. Yine O, ilâhî lütfu ortaya koymak için ***"mü'minlere alçak gönüllü ol."*** (el-Hicr, 15/88) âyetiyle yumuşak, şefkatli ve merhametli olmakla me'mur olduğu gibi, ilâhî kahrı ortaya koymak için de ***"De ki: Şüphesiz ben apaçık bir uyarıcıyım. Nitekim biz, (Kur'an'ı) kısımlara ayıranlara azâbı indirmişizdir."*** (el-Hicr, 15/89-90) âyetiyle kâfirleri azapla korkutmakla ve onları tehdîd etmekle de memurdu. Yâni 'Kur'an'ı kısımlara ayıranlara indirdiğimiz gibi sizin başınıza da azâb indiririz!' demektir. Bu kimseler, şer'î değil tabîî amelleri sebebiyle Allah'ın indirdiği kahrı kendilerine taksîm etmişlerdir. Çünkü, şer'î ameller Allah'ın lütuf sıfatlarının mazhar ve hazînesi olduğu gibi, tabîî ameller de Allah'ın kahır sıfatlarının mazhar ve hazînesidir. İşte lütuf hazînesinin kapısını tıklatanlara değer verilip nîmetler ihsan edilirken, kahır hazînesinin kapısını çalanlara azâb edilir ve değer verilmez.

Allah Teâlâ daha sonra Allah'ın indirdiği kahrı onların kendilerine taksîm etmelerine sebep olan amellerini *"Onlar, Kur'an'ı bölüp ayıranlardır."* buyurarak haber vermiştir. Yâni, onlar Kur'an'ı kullanma husûsunda parça parça etmişlerdir. Kimileri Kur'an'ı kendilerine 'kurrâ' densin diye devamlı tilâvet ediyor ve ekmeğini bundan çıkarıyor. Kimileri Kur'an'ı kendilerine 'hâfız' densin diye farklı kırâatlarıyle

ezberliyor ve bundan ekmek yiyor. Kimileri meşhûr olmak ve üstünlüğünü ortaya koyabilmenin bir yolu görerek Kur'an'ın tefsîr ve te'vîlini tahsîl edip bundan ekmek yiyor. Kimileri Kur'an'ın mânâlarını ortaya çıkarıp fıkhî hükümlerini istinbât ederek bundan ekmek yiyor. Kimileri Kur'an'ın kıssa, haber, öğüt ve hikmetleriyle meşgul olup bundan ekmek yiyor. Kimileri de Kur'an'ı kendi mezheblerine uygun olarak te'vil edip kendi görüşlerine göre tefsîr ediyor ve bu yüzden küfre düşüyor.

Allah daha sonra şöyle buyuruyor: *"Rabbin hakkı için, mutlaka onların hepsini sorguya çekeceğiz."* Acaba bu amelleri Allah ile, Allah uğrunda ve Allah için mi yaptılar yoksa dünyevi menfaatler için nefislerinin peşinde ve tabîatları ile mi yaptılar? Bu âyetin benzeri: ***"Allah bu sözü, doğruları doğruluklarıyla sorumlu kılmak için aldı."*** (el-Ahzâb, 33/8) âyetidir. *et-Te'vîlât*'tan yapılan nakil burada bitiyor.

Bu âyetteki ***"sıdkıhim (doğruluklarıyla)"*** ifâdesi, kendilerine göre değil, Allah'a göre doğrulukları anlamındadır. **Cüneyd** (k.s.) bu şekilde tefsîr etmiştir. Bu, çok lâtîf ve derin bir mânâdır. Çünkü insanlara göre doğru ve müslüman olmak kolaydır. Ama Hakk'a göre doğru ve müslüman olmak zordur. Bu bakımdan Allah Teâlâ'dan müslümanlığımızı da doğruluğumuzu da izâfî ve merdûd değil, hakîkî ve makbûl kılmasını niyâz ederiz!

Fakih Ebu'l-Kasım'ın şöyle dediği nakledilir: Âlimler şu üç haslet tam ve doğru bir şekilde bulunduğu zaman kurtuluşa erileceği ve bunların da ancak birlikte olduklarında tamama ermiş olacağı husûsunda ittifâk etmiştir: Zulümden arınmış bir Müslümanlık, helâl gıdâ ve amellerde Allah için samîmî olmak (sıdk).

Diryâku'z-zünûb adlı eserde denilir ki: Ömer b. Abdülaziz o kadar âdil olmasına rağmen endişe eder, adâletten uzaklaşmayacağından emin olmazdı. Onu ölümünden on iki sene sonra rüyâda gördüler. "İşte şimdi hesâbımı vermekten kurtuldum!" dedi. Bu durumdan ibret al, behey ona buna eziyet edip duran!

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾

94. Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir!

"*Sana emrolunanı açıkça söyle*" yâni sana emredilmekte olan şer'î hükümleri, sana gönderilen emir ve nehiyleri açıkça söyle, duyur, ızhâr ve âşikâr et. Ya da hak ile bâtılı birbirinden ayır, hakkı ortaya koy ve başka şeylerden farkını beyân et. *el-Kamus*'ta belirtildiği üzere "اَلصَّدْعُ", sert bir şeyi yarmak demektir. O zaman "فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ" âyeti, 'Tevhîd ile onların birliklerini yar!' anlamındadır.

Ebü'l-Leys Tefsîri'nde şöyle denilir: Bu âyetin nüzûlünden önce Rasûlullah (s.a.) Allah'ın kendisine indirdiği hiçbir şeyi açıkça söylemez, gizli tutardı. Bu, "*Sana emrolunanı açıkça söyle*" âyeti inene kadar devâm etti.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Hz. Peygamber (s.a.) ma'rifet ve hakîkat türü şeyleri değil,

hüküm ve şerîat kabîlinden olan şeyleri açıklamakla emrolunmuştu. Çünkü o, ümmetinin havâssı dışındakilere bu tür şeyleri açıklamamakla memurdu. Bu tür şeyleri, Allah'ı bilenler (el-ulemâu billah) günümüze kadar birbirlerinden tevârüs edegelmişlerdir. Nitekim **Molla Câmî** şöyle der:

Can dudağa geldi nefes almaya kâdir değilim
Çünkü korkarım ki aşk sırrı âşikâr olur

Bazı havâstan sudûr eden, insanları din husûsunda anlaşmazlık ve tefrîkaya sürüklemeye sebeb olacak türden şeyleri açıkça söylemekle emrolundukları iddiâsı, mertebeleri bilmemekten ve melekî-rahmânî olan ile nefsânî-şeytânî olanı birbirinden ayıramamaktan ileri gelmektedir. Çünkü bu yol, bu tarîkat, bu hedef, elde edilmesi çok zor şeylerdir. İşin hakîkatine iletecek olan, yalnızca Allah'tır.

Hatırı karışık olanlardan irfan nüktesini taleb etme
Maksud cevherinin kabı, pâk olan gönüllerdir

"Ve ortak koşanlardan yüz çevir!" onların söylediklerine iltifât etme, onları önemseme ve onlardan intikam alma gâyesi de gütme!

Eğer, "Hz. Peygamber (a.s.) bazı kâfirlere bedduâ etmiş ve bedduâsı kabûl edilmiştir. Nitekim rivâyete göre Efendimiz, Hakem b. Âs'ın yanından geçerken Hakem kaş-göz işâretleriyle kendisini küçük düşürmeye kalkıştı. Hz. Peygamber bunu gördü ve: "*Allah'ım! Onu titremeye duçar kıl!*" diye bedduâ etti. Hakem, olduğu yerde vücûduna hâkim olamamaya ve titremeye başladı.[96] Bu durum, Hz. Peygamber'in yumuşak huylu oluşuna ve hoşuna gitmeyen durumlarla karşılaştığında bunları görmezlikten gelmesine ters düşmez mi?" diyecek olursan, buna şöyle cevap veririm: Mezkûr durum için kendisine Allah Teâlâ tarafından izin verilmiş, o da yaptığını yapmıştır. Onun bütün söz ve davranışları böyledir. Çünkü onun kâmil bir vârisinden bile ancak Allah'ın izin verdiği şeyler sâdır olur. O halde ilim, amel, ve hâl bakımından yaratılmışların en kâmili hakkında ne düşünürsünüz?

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِءِينَۙ ﴿٩٥﴾

95. ***(Seninle)* alay edenlere karşı biz sana yeteriz.**

Seninle *"alay edenlere karşı"* onları kahr u perişan ve helâk ederek *"biz sana yeteriz."*

Kâşifî der ki: Doğrusu seninle alay edip duranların şerrini bertaraf etme husûsunda biz sana yeteriz.

❀

ٱلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾

96. Onlar Allah ile berâber başka bir tanrı edinenlerdir. ***(Kimin doğru olduğunu)*** **yakında bilecekler!**

"Onlar Allah ile berâber başka bir tanrı edinenlerdir" Yâni onlar Hak olan Allah ile birlikte birtakım put ve benzerleri bâtıl ilâhları şerîk/ortak tutanlardır. Onlar kimin doğru olduğunu *"yakında bilecekler!"* kendilerini nasıl bir âkıbetin beklediğini ve yaptıklarına nasıl bir karşılık verileceğini yakında öğrenecekler.

Cenab-ı Hak, peygamberini tesellî etmek ve kendisine revâ gördükleri davranışların, önem verilmemesi gereken şeyler olduğunu göstermek için onların kendisiyle alay etmekle yetinmeyip daha da ileri giderek çok daha büyük bir suça, Allah'a ortak koşma suçuna bile cür'et ettiklerini ifâde buyurmuştur.

"Yakında bilecekler!" ifâdesi, bir tehdîdden ibârettir. Pâdişahların vaad ve tehdîdlerinde geçen 'yakında, muhtemelen, belki' türü sözler, işin ciddiyetine, bu sözden sonra artık hiçbir şüphe olmadığına ve o şekilde cereyân edeceğine delâlet eder. İşte Allah'ın vaad ve tehdîdleri de bu şekilde cereyân etmektedir.

Müfessirlerin büyük çoğunluğu bu âyetin Rasûlullah (s.a.)'e ezâ verip onunla alay etmede çok ileri gidenlerden şân ve nüfûz sâhibi beş kişi hakkında nâzil olduğu husâsunda müttefiktir. Allah onları aynı günde helâk etmiştir. Onların helâk edilmesi, Bedir'den öncedir.

1- Onlardan birisi Amr b. Âs (r.a.)'ın babası, Âs b. Vâil es-Sehmî idi. Rasûlullah (s.a.)'in arkasından O'nunla alay etmek için ağzıyla, burnuyla birtakım hareketler yapardı. Yağmurlu bir günde iki oğluyla birlikte bineği üzerinde giderken, oradaki vâdîlerden birinde konakladı. Ayağını yere koyar koymaz: "Beni bir şey soktu!' dedi. Neyin soktuğunu aradılar, fakat bulamadılar. Ayağı deve boynu gibi şişkin bir vaziyet aldı ve orada öldü.

2- Onlardan birisi de Hâris b. Kays'tı. Bu adam, tuzlu balık yemişti. Şiddetli bir susuzluğa dûçâr oldu. Karnı patlayıp yarılıncaya kadar su içti ve olduğu yerde öldü.

3- Onlardan birisi de Esved b. Muttalib b. Hâris'ti. Bir kölesiyle birlikte yola çıktı. Bir ağacın gövdesine yaslanmış vaziyetteyken Cebrâîl (a.s.) geldi ve başını ağaca vurmaya başladı. Kölesinden yardım istedi. Köle: "Ben sana kendinden başka bir şey yapan birini göremiyorum:" diye cevap verdi. O da olduğu yerde ölüp gitti. O ve arkadaşları, Hz. Peygamber (s.a.)'i ve ashâbını kaş-göz hareketleriyle çekiştirirler ve O'nu gördüklerinde ıslık çalarlardı.

4- Onlardan birisi de Esved b. Abdiyegûs'tu. Âilesinin yanından ayrılıp sefere çıktı. Samyeline kapılıp yüzü kapkara kesildi, kömür gibi oldu. Âilesinin yanına geldiğinde onu tanıyamadılar ve kapıyı yüzüne kapattılar. Ölene kadar da onu evlerine sokmadılar. *İnsânü'l-uyûn*'da der ki: Bu Esved, Hz. Peygamber (a.s.)'ın dayısının oğludur.

Müslümanları gördüğünde onlarla alay ederek arkadaşlarına: “Bakın, yanınıza Kisrâ ve Kayser’in devletlerine vâris olacak krallar geliyor!” derdi. Çünkü sahâbîlerin giysileri eski-püskü, geçimlerini ise zor sağlıyorlardı.

5- Onlardan birisi de Hâlid (r.a.)’ın babası ve Ebû Cehl’in amcası Velîd b. Muğîre idi. Bir seferinde çalımlı çalımlı yürürken ok yapan bir adamın yanında durdu. Elbisesine bir ok takıldı. Fakat o kibrinden dönüp de oku çıkarmadı. Ridâsının ucunu omuzuna atmak üzere kuvvetle çekince ok bileğindeki damara isâbet etti ve onu kesti. Kanı durmak bilmedi ve nihâyet öldü.

Kâşifî, tefsirinde şöyle der: “Rivâyet ederler ki Kureyş eşrâfından beş kişi Âlemin Efendisi (s.a.)’e ezâ vermek ve incitmek için çok çalıştılar. Nerede O’nu görseler alay ve istihzâ ederlerdi. Bir gün Peygamber Efendimiz Cebrâil (a.s.) ile Mescid-i Haram’da oturmuştu. Bu beş kimse geldiler ve âdetleri üzere Efendimiz’e söz söylediler ve Kâbe’yi tavafla meşgul oldular. Cebrâil (a.s.):

“Ey Allah’ın Rasûlü, bana şunların şerrine kifâyet edip haklarından gelmem buyuruldu.” dedi. Velîd b. Muğîre’nin bacağına, Âs b. Vâil’in ayağının ayasına, Hâris b. Kays’ın burnuna, Esved b. Abdiyegûs’un yüzüne, Esved b. Muttalib’in gözüne işâret eyledi. Beşi de az zamanda helâk oldular.

Velîd, okçu dükkanından geçti ve bir ok onun eteğine dolaştı. Büyüklendiğinden başını öne eğip oku çıkarmadı. Ok da bacağını yaraladı, damarını kesti ve canı cehenneme gitti. Âs’ın ayağının altına bir diken battı, ayağı şişti ve bu yüzden öldü. Hâris’in yüzünden kan ve irin aktı, sonunda can verdi. Esved yüzünü toza toprağa vurdu, sonunda öldü. Esved b. Muttalib’in gözü kör oldu. Öfkesinden başını yere vurdu, sonunda canı çıktı.”

Buna göre -*İnsânü’l-uyûn*’da da belirtildiği üzere- âyetteki, Bunun *Hz. Peygamber’e yetmesinin* mânâsı, bunların meydana gelmesinde onun hiçbir gayret ve çabasının olmamasıdır. *“(Seninle) alay edenlere karşı biz sana yeteriz.”* ifâdesiyle kasdedilenler, her ne kadar bu kişilerle sınırlı değilse de bunlar olmuş olmaktadır. Çünkü Ebû Cehl, Ebû Leheb, Ukbe ve Hakem b. Âs gibilerin de fırsat buldukça evinin önüne pislik atma, kaş-göz hareketi yapma ve bunlara benzer davranışlarla Rasûlullah (s.a.) ile alay ettikleri husûsunda rivâyetler vardır.

Mesnevî’de şöyle denilir:

Birisi ağzını eğerek alayla andı,
Muhammed adını da, ağzı çarpıldı öyle kaldı.
Pişman olup “Ey Muhammed, affet!
Sen ki ledün ilminden lütuflara mazharsın.
Ben bilgisizlikten seninle alay ettim.
Alay edilmeğe lâyık ben oldum.”
Allah, bir kimsenin perdesini yırtmak isterse
Onu, temiz kişilere saldırmaya meylettirir.

Allah, bir kimsenin ayıbını örtmek isterse
O, ayıplı kimselerin ayıbı hakkında ses çıkaramaz olur.

et-Te'vîlât'ta şöyle denilir: "*(Seninle) alay edenlere karşı biz sana yeteriz.*" o kimseler ki, yaratılmışlara gösteriş için şeriatı tabiat mertebesinde uygularlar. Allah'ın dîniyle alay ederek her şeyi O'nun rızâsı için yapıyormuş gözükürler, riyâkarlık ederler. "***Gerçekte, Allah onlarla alay eder de azgınlıklarında onlara fırsat verir, bu yüzden onlar bir müddet başıboş dolaşırlar. İşte onlar, hidâyete karşılık dalâleti satın alanlardır. Ancak onların bu ticâreti kazançlı olmamış ve kendileri de doğru yola girememişlerdir.***" (el-Bakara, 2/15-16) Çünkü *"Onlar Allah ile berâber başka tanrı edinenlerdir."* Bu tanrılar, tabîatları gereği şerîatı uygulama konusunda edindikleri mahlûkat, hevâ ve dünyâdır.

Allah onlara yaptıkları amellerin karşılığını verdiğinde, bunları kimin için yaptıklarını *"yakında bilecekler!"* Nitekim şöyle denilmiştir:

Toz-toprak açılıp da göz gözü görünce
Görürsün, altındaki at mı yoksa eşek mi

وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾

97. Onların söyledikleri şeyler yüzünden senin canının sıkıldığını andolsun biliyoruz.

"Onların" kâfirlerin *"söyledikleri şeyler"* yâni, şirk, Kur'an'a saldırma, seninle ve Kur'ân'la alay etmeye dâir sözleri *"yüzünden senin canının sıkıldığını"* göğsünün daraldığını *"andolsun biliyoruz."* Yâni kâfirlerin sözleri sana ağır geliyor.

Hz. Peygamber'de, onların söylediklerinden kaynaklanan bir göğüs sıkışması bulunduğunu bildiğini kuvvetle vurgulamak için "andolsun" ifâdesi kullanılmıştır. Bir şeyin kesin olarak bilindiğinin söylenmesindeki gâye de vaad veya tehdîdde bulunduğunu kuvvetle vurgulamak demektir.

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾

98. Sen şimdi Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol!

"Sen şimdi" başına gelen bu göğüs sıkışması ve daralma esnâsında *"Rabbini hamd ile tesbîh et"* Allah'ı överek, her türlü noksanlıktan tenzîh ve takdîs ederek O'na yönel ve O'na sığın!

Kâşifî der ki: "Yâni Rabbine hamd ile berâber olan bir tesbîh ile tesbîh et. Yâni

“Sübhânallah” ve *“el-Hamdü lillâh”* de!”

Bilesin ki Sübhânallah, Allah Teâlâ’nın zât ve sıfatlarında hiçbir ayıp ve eksikliğin bulunmadığını ifâde eden kapsamlı bir ifâdedir. Dolayısıyla bütün ayıplardan uzak olmak anlamındaki *“el-Kuddûs”* ve bütün âfetlerden sâlim olmak anlamındaki *“es-Selâm”* gibi Allah’ın selbî bütün isimleri bu ifâdede toplanmıştır. *“el-Hamdü lillah”* lafzı da Allah’ın zât ve sıfatlarındaki kemâl çeşitlerinin var olduğunu (isbât) ifâde eden kapsamlı bir ifâdedir. Buna göre isbât özelliği bulunan *“el-Alîm”*, *“el-Kadîr”*, *“es-Semî‘“*, *“el-Basîr”* ve benzeri isimler de bu lâfızda toplanmıştır. Hâsılı Sübhânallah diyerek O’nun aklımıza gelebilecek her türlü ayıptan ve düşünebileceğimiz bütün eksikliklerden uzak olduğunu ifâde ederken; *“el-Hamdü lillâh”* diyerek de bildiğimiz tüm kemâli, kavrayabileceğimiz tüm celâl sıfatlarını O’na izâfe etmiş oluyoruz.

“Ve secde edenlerden ol.” yâni, namaz kılanlardan ol! Bu, sana yeter ve üzüntünü ortadan kaldırır. Rivâyet edilir ki herhangi bir şey Peygamber Efendimiz (a.s.)’ı üzdüğünde namaza sığınırdı.[97]

Bahru’l-ulûm’da şöyle denilir: “O’na çok fazla secde edenlerden ol. Çünkü buradaki secde edenlerden maksad, secde etme konusunda kâmil olan ve bu konuda ileri gidenlerdir. Bu da ancak çok secde etmekle mümkündür.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Zâhirde fazla secde etmek, Allah’a teveccühün devamlı olmasına sebep olur. Matlûb olan da budur. Bu, sülûkün başlangıcı îtibârıyladır. Sonu îtibârıyla ise devamlı ilâhî huzûrda bulunma makamına erişen kimse, kendinde hâlini zâhire uydurma isteği bulur. Bir şükür ifâdesi olarak gecenin bir kısım sâatleri ile gündüzün çeşitli vakitlerinde hiç durmadan, bıkıp usanmaksızın secde eder. Namazdan ayrıldıktan sonra alamadığı zevkleri namazda bulur.

Lâkin Hakk’ın önünde secdenin zevki
Sana iki yüz devletten daha hoş gelir

Kâşifî der ki: “*Keşfü’l-esrâr* sâhibi, rivâyet eder ki: Senin gönlünün darlığına âgâhım. Bîgânelerden sana ulaşan gam ve kederden haberdarım. Sen kalb huzûru ile namaza gel ki namaz müşâhede meydanıdır. Dostun cemâlinin müşâhedesiyle belâ yükünü çekmek kolay olur.

Pîrân-ı tarîkatten birisi şöyle demiştir: “Bağdad pazarında bir kimseye yüz kamçı vurduklarını gördüm. Bir defa bile ‘âh’ demedi. Ona “Ey civanmerd, o kadar kamçıyı yedin, yaralandın da neden hiç inlemedin?” diye sordum. Şöyle dedi: “Evet ey şeyh, beni âh etmemekte mâzur gör. Mâşukum oradaydı ve beni onun için dövdüklerini görüyordu. O baktığı için yaranın elemini hissetmedim.”

Sen kılıç vur ve geç git ki ben gönülsüz
O nigârın/sevgilinin cemâline bakayım

Şerhu'l-Hikem'de der ki: Murâdına nâil olamayıp alışageldikleri durumlarda karışıklık olunca gönüllerde meydana gelen tasa ve üzüntüler, işin aslını ayan-beyân görememekten ileri gelir. Çünkü, gerçek fâilin cemâlini görebilmiş olsa, uzaklık tasası kendisine hoş gelirdi. Tıpkı Yusuf kıssasında ellerini doğrayan o kadınların kıssasında olduğu gibi.

Hikâye edilir ki bir delikanlıya doksan dokuz kırbaç vuruldu. Fakat ne bağırdı, ne yardım istedi, ne de ah vah etti. Fakat kırbaç sayısını yüze tamamlayan o tek kırbaç sırtında şaklayınca, bağırmaya ve yardım istemeye başladı. Durumu gören **Şiblî** (k.s.) genci takip edip niçin öyle davrandığını sordu. Genç şöyle dedi: "Kendisi yüzünden kırbaç yediğim gözler, o doksan dokuz kırbaç boyunca bana bakıyordu. Fakat o gözleri son kırbaçta gözden kaybettim."

Şiblî (k.s.): "Allah'ı tanıyanda, ebediyyen gam keder olmaz." demiştir.

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

99. Ve sana yakîn *(ölüm)* gelinceye kadar Rabbine ibâdet et!

"Ve sana yakîn" yâni ölüm *"gelinceye kadar Rabbine ibâdet et."* yâni, yapmakta olduğun ibâdete devâm et. Çünkü onun can taşıyan bütün yaratılmışların başına gelmesi kesindir. Ölüm geldiği zaman ise hiçbir şek ve şüphe kalmaz.

Ölümün 'gelme' fiili ile ifâde edilmesi, onun can sâhiplerine yöneldiğini ve onlara ulaşmak istediğini bildirmek içindir.

Âyetin mânâsı şöyledir: Canlı olduğun müddetçe, bir an bile ayrılmaksızın, devamlı olarak O'nun kulu olduğun bilinciyle hareket et. Bu durum, tıpkı Îsâ (a.s.)'ın; ***'O bana, canlı olduğum sürece namaz ve zekâtı tavsiye etti.'*** (Meryem, 19/31) demesine benzer.

Allah'a kulluk etmek, ölümle sınırlandırılıyor ki, hiç kimse ibâdetin ölüm dışında bir sonu olduğu vehmine kapılmasın. Öldüğü zaman ise, amel/ibâdet kendisinden ayrılır ve sevabı bâki kalır. Ancak bu, şerîat mertebesine göredir. Hakîkat mertebesine göre ise ibâdet, insanın bulunduğu her yerde bâkîdir. Çünkü ibâdet, kalbin hâlidir. Kalb de melekût âlemindendir. Melekût hallerine ise yokluk ve son bulma ârız olmaz. Allah'tan kendisine ulaşmayı, her hususta O'na dayanmayı niyâz ederiz.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Bana mal biriktirip tâcirlerden olmam vahyedilmedi. Fakat bana: "**Sen şimdi Rabbini hamd ile tesbîh et ve secde edenlerden ol! Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibâdet et!**" diye vahyedildi."*[98]

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: *"Onların söyledikleri şeyler yüzünden"* onların, şerlilerin amelini yapmalarına rağmen, hayırlıların sözlerini söylemelerine; beşerî bir daralmayla, sonsuz bir şefkatle ve eksiksik bir gayretle *"senin canının*

sıkıldığını andolsun biliyoruz.” Onlardan biri olmadığın için “*Sen şimdi Rabbini hamd ile tesbîh et ve*” şükür secdesi olarak Allah’a “*secde edenlerden ol! Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar*”; yâni ilelebed, ihlâsla “*Rabbine ibâdet et!*” Çünkü yakînin hakîkati ma‘rifettir. Ma’rifet makamlarının ise sonu yoktur. Nasıl ki ma’rifet makamlarından birine eren kimseye, o makamdaki ma’rifetle ilgili bir yakîn hâsıl oluyorsa; bir diğer makamdaki ma‘rifetle ilgili de bir şüphe hâsıl olur. Bu şüpheyi giderebilmek için de başka bir yakîne ihtiyaç duyar. Bu ise sonsuza dek sürüp gider. O halde âyetteki ‘*yakîn*’in ebediyete işâret olduğu kesin olarak ortaya çıkmış oldu.”

*Avârifü’l-maârif’*te şöyle der: Vuslat yolunun menzilleri, ebedî âhiret hayâtında bile ebediyyen katedilemez. Nasıl şu kısa dünyâ hayâtında kat’edilsin?!”

Ey birâder, Hakk’ın dergâhı nihâyetsizdir
Her nereye erişsen Allah bizimledir

Denilir ki: Yakîn; isim, resm, ilim, ayn ve haktır. İsim ve resm avâma, ilme’l-yakîn olan ilim velîlere; ayne’l-yakîn velîlerin seçkinlerine; hakka’l-yakîn de peygamberlere âiddir. Hakka’l-yakîn’in hakîkati ise bizim peygamberimiz Muhammed (s.a.)’e has kılınmıştır.[99]

---

[95]. Bk. *Süyûtî,* ed-Dürrü’l-mensûr, V, 56
[96]. *Beyhakî,* Delâil, VI, 240
[97]. *Nesâî,* Mevakît, 46; *Müsned,* I, 206, 268
[98]. *Deylemî,* hadis no: 6297, *Süyûtî,* ed-Dürrü’l-mensûr, V, 105
[99]. Hicr sûresinin tefsîri, 13 Rebîu’l-evvel 1104 (22 Kasım 1692) tarihinde tamam oldu.

سُورَةُ النَّحْلِ

16- NAHL SÛRESİ

Nahl sûresi, 128 âyet olup, son üç âyeti Medine'de, diğerleri Mekke'de inmiştir. 68. âyette bal arısından söz edildiği için sûreye bu ad verilmiştir.

ALLAH YÜCEDİR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَتٰٓى اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ ۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١﴾
يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ اَمْرِهِ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٓ اَنْ اَنْذِرُٓوا

اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا فَاتَّقُونِ ﴿٢﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. Allah'ın emri gelmiştir. Artık onu istemekte acele etmeyin. Allah, onların koştukları ortaklardan uzak ve yücedir.

2. Allah kendi emriyle melekleri, kullarından dilediği kimselere vahiy ile, "Benden başka ilah olmadığına dair *(kullarımı)* uyarın ve benden korkun." diye gönderir.

"Allah'ın emri gelmiştir. Artık onu istemekte acele etmeyin." Rivâyet edildiğine göre Kureyş kâfirleri, Nebî (a.s.) ile alay etmek ve ilâhî vaadi yalanlamak maksadıyla, kendilerine vaâdedilen azâbın geciktiğini ileri sürüyorlar ve şöyle diyorlardı: "Eğer azâbın gelmesi ile ilgili olarak söylediklerin doğru olsa bile putlar bizim için şefâat eder ve bizi o azabdan kurtarır." İşte bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur.

"Allah'ın emri" vaâdedilen azabdır. Çünkü o azâbın gerçekleşmesi, Allah'ın kesin hükmüne ve takdirine bağlıdır. *"Allah'ın emrinin gelmesi"* ise yaklaşması anlamındadır ki, burada gerçekleşmesi kesin olan şey gerçekleşmiş gibi ifâde edilmiştir. Bu azâbın vukûu da Bedir savaşında olmuştur. Yâni ey kâfirler, size vaâdedilen şey yakındır.

"Artık onu istemekte acele etmeyin." Allah'ın emrini ve onun meydana gelmesini istemekte acele etmeyin. Çünkü o sizin iyiliğinize değildir ve sizin için ondan kurtuluş da yoktur. Onların azâbı istemekte acele etmeleri, her ne kadar alay için olsa da, gerçek kabûl edilmiş ve bir tür alayla böyle yapmaları yasaklanmıştır.

" اَلْاِسْتِعْجَالُ *el-İsti'câl*", bir şeyi vakti gelmeden önce istemek demektir.

"Allah, onların koştukları ortaklardan uzak ve yücedir." Allah, zâtı itibariyle, bir ortağı olmaktan uzak ve yücedir, dolayısıyla da onların koştukları şirkleri bir şekilde bertaraf eder. Burada yüce zâtı tenzih eden, bizzat o zâtın kendisi olduğu için "tenzîh" (beri kılmak), "teberrî" (berî olmak) anlamına dönüşmüştür.

İbn Abbas (r.anhümâ) der ki: "***Kıyâmet yaklaştı ve ay yarıldı.***" (el-Kamer, 54/1)

âyeti nâzil olduğu zaman kâfirler birbirlerine şöyle dediler: "Bu adam kıyâmetin yaklaştığını iddiâ ediyor. Şu yaptığınız şeylerin bazılarını terk edin, bakalım ne olacak. Fakat herhangi bir şeyin gelmediğini görünce: "Biz bir şey olduğunu görmüyoruz." dediler. Bunun üzerine, "***İnsanların hesaba çekilecekleri gün yaklaştı***." (el-Enbiyâ, 21/1) âyeti nazil oldu. Kâfirler korktular ve kıyâmeti beklediler. Fakat günler uzayınca: "Ey Muhammed! Hani, bizi kendisiyle korkuttuğundan (kıyâmetten) bir şey görmüyoruz" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, "*Allah'ın emri gelmiştir.*" âyetini indirdi. Hz. Peygamber (s.a.), kıyâmet endişesiyle hemen ayağa fırladı ve insanları kıyâmetin kopması konusunda korkuttu. Bunun üzerine insanlar başkalarını kaldırıp bakıştılar. Derken: "*Artık onu istemekte acele etmeyin*." âyeti nâzil oldu. Yâni kıyâmeti vakti gelmeden taleb etmeyin ve rahat olun. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) de yerine oturdu.

Bu rivâyette mü'minlerin kıyâmetin gelişi konusunda acele etmelerinden değil, ondan korkmalarından ve geldiğini zannetmelerinden bahsedilmektedir. Zâten, vaktinden önce kıyâmetin gelmesini istemek mü'minlerin vasfı değildir. Allah Teâlâ: "***Ona inanmayanlar onun çabuk kopmasını isterler, inananlar ise ondan korkarlar***..." (eş-Şûrâ, 42/18) buyurmuştur.

Müfti Sa'dî, *Hâşiye*'sinde ifâde edildiği gibi açıkça anlaşılmaktadır ki, bu âyet geldiği zaman orada bulunan mü'minler, âyetin baş tarafını duyduklarında kıyâmet vaktinin geldiğini zannederek telaşlandılar. Fakat "*Artık onu istemekte acele etmeyin*." ifâdesiyle kâfirlere hitâb edildiğini anladıklarında rahatladılar.

Bu âyet nazil olduğu zaman Hz. Peygamber (s.a.), şehâdet parmağıyla orta parmağını göstererek, "*Benim gönderilmemle kıyâmetin kopuşu şu ikisi gibidir.*"[100] buyurmuşlardır. Bunun anlamı şudur: Benimle kıyâmet arasında geçecek olan zamanın miktarı, orta parmağın şehâdet parmağından uzaklığı kadardır. Burada kıyâmetin çok yakın olduğunu tasvir etmek için zaman itibariyle yakınlık, mekân itibâriyle yakınlığa benzetilmiştir.

Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: "*Benimle kıyâmetin durumu iki yarış atına benzer*."[101] *el-Kâmûs'*ta der ki: "*İki yarış atına benzer*" ifâdesi, bir hedefe doğru yarışan ve başa baş giden iki şey için darb-ı mesel olarak kullanılır. Elbette bu benzetme yarışın başlangıcı açısından geçerlidir. Çünkü, sonuçta biri diğerini geçmiş olacaktır.

Âyetin işârî tefsiri ise şöyledir: "*Allah'ın emri gelmiştir*" kavl-i ilâhisi, bir kelâm-ı kadîmdir. Bu kelâmın muhâtabları henüz ademde mahpus iken Allah onu ezelde söylemiştir. Muhâtablar gâfiller, akıllılar ve âşıklar olmak üzere üç guruptur. Gâfillere olan hitab, kınama ve azarlama şeklindedir. Çünkü onlar, dünyâyı, dünyânın güzelliklerini, lezzetlerini ve heveslerini arzulamaktadırlar. Onlar nefis ehlidirler.

Nefis gerçi zekidir, ufak tefek şeyleri bilir
Onun kıblesi dünyâdır, sen onu ölmüş bil.

Akıllılara olan hitâb, sevâb vaadi şeklindedir. Çünkü onlar, kendilerini cennete ve ebedî cennet nîmetlerine ulaştıracak olan tâat, ibâdet ve amel-i sâlih peşindedirler. Onlar akıl sâhipleridir.

Bizim nasîbimiz cennettir, ey Hudâ'yı tanıyan yürü.
Allah'ın ikram ve ihsânı günahkârlaradır

Âşıklara olan hitâb ise Rablerin Rabbi'ne vuslat hitâbıdır. Çünkü onlar, Celâl Sâhibi'nin cemâlini müşâhedeye müştâktırlar.

Cennetin penceresinden ne fayda, maazallah eğer Şirin,
Kendi köyünden Ferhad'ın bahçesine bir kapı açmazsa.

İşte bu gruplardan her birine âid olan ruhlar, maksadlarına erişebilmek ve kaybettiklerini talep etmek için ademden vücûda çıkmak hususunda acele ettiler. Allah da ezelde şöyle buyurdu: "*Allah'ın emri gelmiştir.*" Yâni, ezelî taksîmâtta sizden her bir guruba yazılan şeyin yerini bulması için size Allah'ın ademden çıkma emri gelecektir. "*Artık onu istemekte acele etmeyin.*" Siz ondan mahrum kalmayacaksınız. ***"O size istediğiniz her şeyden verdi."*** (İbrâhim, 14/34) âyeti de bu mânâya işâret eder. Yâni O size, adem halinde iken istediğiniz şeylerin hepsini verdi. O, sizin ma'dûm olan gizli sırlarınızı işitir ve görür.
"Allah, onların koştukları ortaklardan uzak ve yücedir." yâni O, kendisinin yaptıklarını yapan bir ortaktan veya yerine geçecek bir benzerden zâtı îtibariyle münezzeh ve sıfatları îtibariyle yücedir.

Kahhâr'dır karşı koyanı yok, Gaffâr'dır usanması yok
Deyyân'dır[102] *dengi yok, Sultan'dır askeri yok*
Ondan başkasına şahlık nisbeti şöyle olur:
Satrançta bir iki ağaç parçasına 'şah' adı vermek gibi.

يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ اَمْرِه۪ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ٓ اَنْ اَنْذِرُٓوا

اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا فَاتَّقُونِ ﴿٢﴾

2. Allah kendi emriyle melekleri, kullarından dilediği kimselere vahiy ile, "Benden

başka ilah olmadığına dair *(kullarımı)* uyarın ve benden korkun." diye gönderir.

"*Allah kendi emriyle"* Bu ifâde âyette geçen "er-rûh" kelimesini açıklamaktadır ki onunla vahiy kasdedilmektedir. Çünkü vahiy hayrı emir ve teşvik eder. Cebrâil (a.s.) halk âleminden olsa da vahiy halk âlemine mukâbil olan emr âlemindendir. Ya da bu ifâde, Allah emri ve irâdesi sebebiyle melekleri vahiyle gönderir, demektir.

"Melekleri" yâni, Cebrâil'i demektir. Çünkü bir olan, reis/önder olduğu zaman ona tâzim etmek ve kadrini yüceltmek için çoğul (cem') siygasıyla adlandırılır. Ya da Cebrâil'i ve onunla birlikte yanındaki vahiy muhâfızlarını, demektir. Nitekim **Süheylî** *et-Ta'rîf ve'l-i'lâm* adlı eserinde şöyle der: "*Allah ... melekleri"* yâni vahiy meleklerini *"indirir.*" Kasdedilen Cebrâil (a.s.) olmakla birlikte, vahyi indirirken yanında başka melekler de bulunduğu için "*melekler*" şeklinde çoğul (cem') siygası kullanılmıştır.

Sahih bir senedle rivâyet edildiğine göre Âmir Şa'bî şöyle demiştir: İsrafil, üç yıl müddetle Muhammed (s.a.) için görevlendirildi. Ona bir kaç parça vahiy getirirdi. Sonra Cebrâil (a.s.) ona Kur'an'ı getirdi. İsrafil (a.s.)'ın Peygamberimiz için görevlendirilmesinin hikmeti, onun kıyâmetin kopmasına ve mahlûkâtın yok olmasına sebeb olacak olan sûr ile görevli olmasıdır. Peygamberimiz (s.a.)'in nübüvveti de kıyâmetin yaklaştığının ve vahyin sona ereceğinin habercisidir.

Sahih-i Müslim'deki bir rivâyete göre el-Hamdü, yâni Fâtiha sûresini daha önce yeryüzüne hiç inmeyen bir melek Peygamberimiz'e indirmiştir. Fakat Cebrâil (a.s.) onu bildirmek üzere ondan önce Peygamber Efendimiz (a.s.)'ın yanına gelmiştir.[103] Öyleyse bâzılarının dediği gibi bu sûreyi Cebrâil (a.s.)'ın indirmediği söylenemez. Çünkü bu hoş olmayan bir görüştür.

İbn Ebî Hayseme, Hâlid b. Sinan el-Absî'den ve onun nebîliğinden bahseder. Meleklerden cehennem bekçisi Mâlik onun için görevlendirilmişti. Onun peygamberliğinin alâmetlerinden birisi de bir mağaradan çıkarak insanları, hayvanları ve bitkileri yok eden ve kimsenin durduramadığı "nâru'l-hadesân" isimli ateşi asâsıyla geri çevirmesidir. Bu ateş ondan kaçarak çıktığı mağaraya geri dönmüş ve bir daha çıkmamıştır. Hâlid b. Sinan hakkında bir hadiste: "*O, bir nebî idi, kavmi onu zâyi etti.*"[104] buyrulmuştur. Kavminin zâyi ettiği şey, onun vasiyetidir. Çünkü onlar, kabir ahvâliyle ilgili haberler ihtivâ eden onun vasiyetini kendisine ulaştırmamışlardır. "*İnsanlar arasında Meryem oğlu Îsâ'ya en yakın olan benim. Çünkü benimle onun arasında peygamber gelmemiştir."*[105] hadisinde kasdedilen nebî, mahlûkâtı Allah'a dâvet eden ve şerîat getiren nebîdir. Bu kıssa ile ilgili geniş bilgi Mâide sûresinin 19. âyetinde geçmişti. Oraya bakılsın.

Yine İbn Ebî Hayseme, "Zeyâkîl" denilen ve Zülkarneyn'e gönderilen bir melekten bahseder. Bâzı ilim ehlinin zikrettiğine göre bu melek, kıyâmet günü yeryüzünü dürüp toplayacak ve bütün mahlûkâtın ayakları mahşerin üzerinde olacaktır. Bu durum, meleğin doğusundan batısına yeryüzünü dolaşan Zülkarneyn (a.s.) gönderilmiş olmasına

da uygun düşmektedir. Aynı şekilde ateşin Hâlid b. Sinan'ın kıssasında ateşin ona boyun eğdirilmesi ile ona gönderilen meleğin durumu arasında da bir uygunluk vardır. *Kitabu't-Ta'rîf* ve *Es'iletü'l-hikem*'de böyle geçmektedir.

Onları buna ehil kılan sıfatları sebebiyle "*kullarından"* vahyi kendilerine indirmeyi *"dilediği kimselere*"

"vahiy ile" âyette istiâre yoluyla "er-rûh" kelimesi ile vahiy kasdedilmektedir ki Kur'an da o cümledendir. Çünkü vahiy, cehâlet sebebiyle ölü olan kalblere hayat verir ya da rûhun ceseddeki görevini dinde yerine getirir. Yâni 'ruh' vahiyden istiâre-i tahkîkıyyedir. Vahye 'ruh' denilmesi bu iki yönden biri sebebiyledir.

Kâşifî der ki: *Tibyân*'da denilir ki hiçbir melek Cebrâil (a.s.) olmadan aşağı inmez. İnsanları hafaza meleklerinin gözettiği gibi Cebrâil de o meleği gözetir."

"Benden başka ilah olmadığına" her şeyi yaratan ve rızık veren Ben'den başka ibâdete müstahak kimse olmadığına *"dair (kullarımı) uyarın"* yâni, Allah melekleri 'bu söz ile uyarın' diye gönderir. Bu sözün muhâtabları, kendilerine melekler gönderilen nebîlerdir. Bu emri veren ise Allah'tır. Melekler ise onun taşıyıcılarıdır. Yâni, ey peygamberler insanlara bunu bildirin.

Allah'ın sakındırılması gereken bir şeyi bildirmesi, bizzat o şeyin zâtı sebebiyle değil, uyarılan kimselerin ortak koşmak gibi ona zıt bir vasıf taşımaları sebebiyledir. Bu da **Müfti Sa'dî**'nin de *Hâşiye*'sinde belirttiği gibi, bildirmenin, uyarma ve korkutma (inzâr) şeklinde olması için yeterlidir. Onların "*Benden başka ilah yoktur.*" ile korkutulması, Allah Teâlâ'nın yüce zâtına yakışmayan ortaklar koşmaları sebebiyledir. Onların, ulûhiyyetin yegâne sâhibi olan Allah'a hakîkatin hilâfına şeyler isnad etmeleri sebebiyledir ki Allah onlardan intikam almaktadır.

"ve benden korkun." Benden başkasına ibâdet eylemeyin *"diye gönderir."*

Bana kulluk eyle ki hâkim Benim
Sen kullarımdansın, Mevlâ Benim

Âyetin delâlet ettiğine göre melekler, Allah'ın kitablarını ve mesajlarını iletmek hususunda Allah ile onun rasûl ve nebîleri arasındaki vâsıtalardır. Onlar vahyi bazı nebî ve rasûllere bir defada indirirler. Tevrat'ın Musâ'ya, İncil'in Îsâ'ya ve Zebur'un Dâvud'a indirilişi böyledir. **İbn Kesir** ve **Ebû Amr**'ın "يُنْزِلُ *yünzilü*" şeklindeki kırâatleri de buna işâret eder. Bazılarına ise maslahatlara göre ve hâdiselere uygun olarak parça parça ve dağınık olarak indirirler. Nitekim Kur'an'ı yirmi veya yirmi üç senede parça parça indirdiler. "يُنَزِّلُ *Yünezzilü*" şeklindeki diğer kırâatler de buna delâlet eder. Çünkü "تَنْزِيلْ *tenzîl*"de tedricîlik ve çokluk anlamı vardır. Hem tedrîcîlik ve bir defada inme anlamlarını ihtivâ eden "اِنْزَالْ *inzâl*" daha kapsamlıdır. Vahyin nüzûlünün bir defada veya tedrîcen olması da ancak Allah'ın emir ve murâdına bağlıdır.

Nübüvvet de Allah'ın dilediği kullarına has kıldığı bir mevhibesi ve rahmetidir. Nübüvvetin esas gâyesi, peygamberlerin Allah Teâlâ'nın birliğini (tevhîd) ve emredip yasakladığı tüm hususlarda ondan sakınmayı (takvâ) insanlara bildirmeleridir.

Bunlardan tevhîd, kuvve-i ilmiyyenin, takvâ da kuvve-i ameliyyenin kemâl noktasıdır.

Bahru'l-ulûm'da der ki: Küfür, mâsıyet ve diğer kötülükleri terk etmek sûretiyle Allah'tan sakınmak, insanlar arasında haklara riâyeti de içine alır.

Âyetin işârî tefsîri ise şöyledir: "*Allah kendi emriyle melekleri,*" Allah melekleri, emrinden olan vahiy ve kalpleri diriltecek olan rabbânî mevhibelerle dilediğine gönderir. Allah'ın emirleri çeşit çeşittir. Bunlardan bir kısmı âzâlara şer'î mes'ûliyetler yükler. Bir kısmı nefislere tarîkat ile onların tezkiyesini yükler. Bir kısmı ruhlara mükâşefelerle Allah'ın huzûrundan ayrılmamayı yükler. Bir kısmı da hafîlere zâtları yok etmek için sıfatların tecellisini yükler.

Nebî ve velî "*kullarından dilediği kimselere vahiy ile,* "*Benden başka ilâh olmadığına dâir (kullarımı) uyarın*" yâni "*Benden başka ilah yoktur."* şeklindeki enâniyyetimde yok ederek varlığınızın vasıflarını bildirin *"ve benden korkun."* Yâni Benim enâniyyetim vâsıtasıyla kendi benliklerinizden sakının *"diye gönderir.*" *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

Şeyhim ve senedim (Allah rûhunu rahat ettirsin) bir yazısında şöyle der: "Müttakî, ya nefsi vâsıtasıyla Hak Teâlâ'dan sakınır ya da Hak Teâlâ vâsıtasıyla nefsinden sakınır. Birincisi, noksanlıkları nefsine isnâd ederek Hak Sübhânehû'ya isnâd etmekten sakınmaktır. Böylece nefsini Allah Teâlâ için kalkan (vikâye) yapar. İkincisi, kemâlâtı Hak Sübhânehû'ya isnâd ederek kendi nefsine isnâd etmekten sakınmaktır. Böylece Hak Sübhânehû'yu nefsi için kalkan (vikâye) kılar.

Adem noksan, vücud ise kemâldir. Öyleyse ademi mutlak olarak kendi nefislerinize izâfe etmek sûretiyle Allah'tan hakkıyla ittikâ edin. Nefislerinize aslâ varlık izâfe etmeyin. Varlığı mutlak olarak Allah'a izâfe edin. O'na aslâ adem izâfe etmeyin. Çünkü Allah Teâlâ dâimâ, ezelî ve ebedî olarak mevcûddur. O'nun hakkında aslâ adem câiz değildir. Nefisleriniz ise zâtları îtibariyle dâimâ, ezelî ve ebedî olarak ma'dûmdurlar. Haklarında aslâ varlık câiz değildir.

Hak Teâlâ'nın vücûdî kereminin feyezânından onlara varlık ârız olması, bu ârızîlik esnâsında zâtları itibariyle varlıklarını gerektirmez. Onlar zâtları îtibâriyle dâimî ve mutlak olarak aslî adem üzeredirler. "***O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun/takvâ sâhibi olun, dinleyin ve itâat edin***." (et-Teğâbün, 64/16)"

Eğer vücûd sahrâsı senden ibâretse
Kendine insâf ver, söyle Hak nerededir?
Müşâhede gözünün önünde cümlesi O'dur.
Benim ve senin var olduğumuz zannımız hiçtir
Ey Câmî, ikilik tozundan pâk eyle
Hâtır levhini ki Hak birdir, iki değil.

---

[100]1. *Buhâri,* Rikak, 39; *Müslim,* Cuma, 43; *İbn Mâce,* Muk. 7; *Dârimî,* Rikak, 46
[101]. *Kenzü'l-ummal,* nr. 38334
[102]. Mükâfâtı ve cezâyı hakkıyla verendir.
[103]. *Müslim,* Müsâfirin 254; *Nesâî,* İftitah 25
[104]. *İbn Sad,* Tabakat, 1, 296
[105]. *Buhâri,* Enbiya, 48; *Müslim,* Fedâil, 145

İNSAN, KÂİNAT VE HAYVÂNÂTIN YARATILIŞI

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّۜ تَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣﴾ خَلَقَ
الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَص۪يمٌ مُب۪ينٌ ﴿٤﴾ وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَاۚ لَكُمْ
ف۪يهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَۖ ﴿٥﴾ وَلَكُمْ ف۪يهَا جَمَالٌ ح۪ينَ
تُر۪يحُونَ وَح۪ينَ تَسْرَحُونَۖ ﴿٦﴾ وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا
بَالِغ۪يهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِۜ اِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌۙ ﴿٧﴾ وَالْخَيْلَ
وَالْبِغَالَ وَالْحَم۪يرَ لِتَرْكَبُوهَا وَز۪ينَةًۜ وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

3. *(Allah)* gökleri ve yeri hak ile yarattı. O, onların koştukları ortaklardan münezzehtir.
4. O, insanı bir damla sudan yarattı. Fakat bakarsın ki *(insan)* Rabbine apaçık bir hasım oluvermiştir.
5. Hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için ısıtıcı *(şeyler)* ve birçok faydalar vardır. Onlardan bir kısmını da yersiniz.
6. Ayrıca sizin için onlarda akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken bir güzellik *(bir zevk)* vardır.
7. Bu hayvanlar sizin ağırlıklarınızı, ancak güçlüklere katlanarak varabileceğiniz bir memlekete taşırlar. Şüphesiz Rabbiniz çok şefkatli, pek merhametlidir.
8. Atları, katırları ve eşekleri binmeniz ve *(gözlere)* ziynet olsun diye *(yarattı)*. Allah şu anda bilemeyeceğiniz daha nice *(nakil vâsıtaları)* yaratır.

Allah *"gökleri ve yeri"* yâni göğe âid ulvî cisimleri ve yere âid süflî varlıkları *"hak ile"* boş yere ve hesapsızca değil de hikmetle ve bir nizâm içerisinde *"yarattı."* Ne güzel söylenmiştir:

Kâinât ancak bir hayaldir,
Hakîkatte ise o haktır.

Denilir ki, Allah Teâlâ yeryüzünü yaratmadan önce yerin tamamı su idi. Suyun köpüğü Kâbe'nin bulunduğu yerde toplandı ve kum yığını şeklinde kırmızı bir tepe oluştu. Bu pazar günü vuku buldu. Sonra suyun buharı duman şeklinde göğe doğru yükseldi. Yer ile gök arasında 500 yıllık bir mesâfe vardı. Doğu ile batı arasında da aynı uzaklık vardı. Daha sonra Allah yeşil bir inci var etti ve ondan da göğü yarattı. Pazartesi günü de ayı, güneşi ve yıldızları yarattı. Sonra yeryüzünü kırmızı tepenin altına yaydı.

Denilir ki: Allah Teâlâ yüce ruhları ve süflî bedenleri fiillerinin mazharı olarak yaratmıştır. O, ruhlar ve bedenler üzerinde zuhûr eden her şeyin mutlak fâilidir.

"O, onların koştukları ortaklardan münezzehtir." müşriklerin şirk koştukları, yâni Allah'a ortak kabûl ettikleri, yaratamayan ve diriltemeyen, batıl ve kıymetsiz şeylerden yüce ve büyüktür.

Sâlikin Allah Teâlâ'yı zâtı, sıfatları ve fiilleri hususunda "bir" kabûl etmesi gerekir. Çünkü O, mutlak fâildir. Buna perde olan birtakım vâsıta ve sebebler yaratmışsa da onları, her hangi bir vâsıta olmaksızın bizzat yaratan yine O'dur. "***Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, sâlih amel yapsın"*** Sâlih amel, sırf Allah rızası için işlenen ameldir. ***"ve Rabbine ibâdette hiçbir şeyi ortak koşmasın.***" (el-Kehf, 18/110) Riyâkarın da müşrik olduğu söylenmiştir.

Mürâî herkesi mâbud edinir
O sebepten mürâîye müşrik derler

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَص۪يمٌ مُب۪ينٌ ﴿٤﴾

4. O, insanı bir damla sudan yarattı. Fakat bakarsın ki *(insan)* Rabbine apaçık bir hasım oluvermiştir.

"*O, insanı"* yâni Âdemoğullarını *"bir damla sudan"* erkeğin suyundan *"yarattı.*" Yâni his, hareket ve idrâki olmayan, cansız, bir yerde durmayan ve şekil kabûl etmeyen akıcı meni suyuna idrâk ve akıl verdi.

Onların ebeveyni olan Âdem ve Havva ise nutfeden yaratılmamıştır. Âdem (a.s.) topraktan, Havvâ ise onun sol kaburga kemiğinden yaratılmıştır.

"*Fakat bakarsın ki"* insan yaratıldıktan sonra *"Rabbine apaçık"* delil ortaya koyan ya da husûmetinin ve cedelinin fazlalığında şüphe olmayan, âşikâr *"bir hasım"* husûmette ileri giden ve şiddetli cedele girişen *"oluvermiştir.*" Yâni o münâzara eder ve kendi sözüne delil getirmek ister.

et-Tekmile'de şöyle der: Görünen o ki âyet umum ifâde etmektedir. **Mehdevî**, âyette Übey b. Halef'in kasdedildiğini hikâye etmiştir. Çünkü Übey, elinde çürümüş kemiklerle Hz. Peygamber (s.a.)'in huzûruna gelerek: "Ey Muhammed, sen gerçekten Allah'ın bu çürümüş kemiklere can vereceğine inanıyor musun?" diye sordu. Bunun üzerine de bu âyet nâzil oldu. Bu âyetin bir benzeri de Yâsîn sûresinin sonundadır.

Yâni, o önceden cansız idi ve biz ona his ve nutk/konuşma kâbiliyeti verdik. Şimdi ise bizimle mücâdele ediyor. Niçin o ilk yaratmayı tekrar yaratmaya istidlâl eylemez. İlk olarak insanı yaratmaya kâdir olan elbette tekrar yaratmaya da kâdir olur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Allah Teâlâ insanı, kendi varlığından haberdar olmayan, hareketsiz, ölü bir nutfeden yarattı. Daha sonra ona ilim ve kudret verilince insan, yaratıcısına düşman kesilip kendi varlığını Hakk'ın varlığı ile birlikte

isbat etmeye kalkıştı. Varlık ve fiiller hususunda Allah Teâlâ'ya ortaklık iddiâsında bulundu."

Âyet, insanın gaflet ve nisyanının yaratılışıyla birlikte başladığına işâret ederek onu, cehâleti, küfran-ı nîmet hususundaki ısrarı ve aşırı küstahlığı ile vasıflandırmaktadır.

Denilir ki: Allah önce insanın cevherini topraktan sonra da nutfeden yarattı. O ise kibirlenmektedir. Halbuki, bütün âlimlerce necis kabûl edilen bir sudan yaratılmışken kibirlenmek onun neyine.

Başlangıçta meni suyundan olmadın mı?
Eğer insan isen başından benliği defet.

Hikâye edilir ki gerçek tevhîd erbabından bazı riyâzat ehli muhakkıkların da artıklarından misk kokusu alınırdı. Aslında kalplerinin temizliği ve hallerinin tesirleri bütün uzuvlarına sirâyet ettiğinden bu onlar için imkânsız bir şey değildir. Onlar sûreten nutfeden olsalar da mânen nurdandırlar. Elbette başkaları onlar gibi olamaz. Çünkü gaflet ehlinden olan başkalarının aksine onların mânevî hakîkatleri vücud sûretinde ortaya çıkmış, gaybetten uzaklaşıp şuhûd âlemine ulaşmışlardır. Sen de onların ulaştığı dereceye ulaşmak ve sâhib oldukları şeyleri elde etmek istersen ihlasla amele sarıl, münakaşayı ve faydasız çekişmeyi bırak. Çünkü tevhîdin hakîkatini inatçı hasım elde edemez.

وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٥﴾

5. Hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için ısıtıcı *(şeyler)* ve birçok faydalar vardır. Onlardan bir kısmını da yersiniz.

Ey Âdemoğulları! Deve, sığır, koyun ve keçi gibi "*hayvanları da*" sizin için, yâni sizin faydalanmanız ve ihtiyaçlarınızı gidermeniz için "*O yarattı*."

"اَلْاَنْعَامُ *el-En'âm*", "اَلنَّعَمُ *neam*" kelimesinin çoğuludur. Deve, sığır, koyun ve keçi için kullanılır. Bu dört cinse, erkekleri ve dişileri ayrı ayrı hesab edilerek "sekiz eş" denir. At, eşek ve katır, "el-En'âm" kelimesinin kapsamı dışındadır. Bu isim çoğunlukla deve için kullanılır.

Aslında sâdece burada sayılan hayvanlar değil, bütün mahlûkat insan için yaratılmıştır. ***"Yeryüzünde olan her şeyi sizin için yarattı."*** (el-Bakara, 2/29)***."Göklerde ve yerde ne varsa hepsini sizin emrinize verdi."*** (Lokman, 31/20) âyetleri de bunu ifâde etmektedir. İnsan ise "***Seni de kendim için seçtim***." (Tâhâ, 20/41) âyetinde buyrulduğu üzere Allah Teâlâ için yaratılmıştır. Çünkü insan, Allah Teâlâ'nın sıfatlarının yansıdığı bir ayna ve O'nun en güzel isimlerinin yansıma yeridir.

"*Onlarda sizin için ısıtıcı (şeyler)*" o hayvanların sıcak tutacak postları vardır. O hayvanların elbiseleri ise soğuktan koruyan kıl ve yündür. "*ve"* yavrulayıp çoğalmaları, sütleri, binek oluşları, kendileriyle çiftçilik yapılması, satıp paralarını almak ve kiraya

vermek gibi *“birçok faydalar vardır.”*

“ٱلدِّفْءُ *ed-Dif'*”, şiddetli soğuğun zıddı şiddetli sıcaklık anlamındadır. Sonradan kendisiyle soğuktan korunulan koyun ve keçi yünüyle deve tüyünden elde edilmiş her türlü giyecek için kullanılan bir isim olmuştur. Hangi sınıftan olursa olsun hayvanların derileri de tabaklandıktan sonra kullanılabilir. **İmam Şâfiî** (r.h.), yırtıcı hayvanların derilerinden yapılmış şeyleri giymeyi mekruh saymıştır. Rasûlullah (s.a.)'in bayramlarda giydiği tilki derisinden yapılmış bir cübbesi vardı. Tilki derisi, *el-Kâmûs*'ta da belirtildiği gibi en güzel, en kıymetli ve her mizaçta insanın giyebileceği en uygun deridir.

Isınma vâsıtaları herkes için zarûrî bir ihtiyaç olduğu halde Hz. Peygamber (s.a.)'in ateşle ısınmadığı meşhûrdur. Yine havastan bazı kimselerin bu şekilde, kalblerinin sıcaklığıyla yetinip zâhirî bir sıcaklığa ihtiyaç duymadıkları söylenir.

Sâib der ki:

Bir topluluk ki ezel aşkı ile arkası sıcak değildir
Samurun nazını sincabın minnetini çekerler

“Onlardan bir kısmını” yâni etleri ve yağları gibi yenilebilen kısımlarını *“da yersiniz.”* Kan, kemik, omurga iliği, mesâne, öd kesesi, haya, tenâsül uzuvları ve birtakım bezelerinin yenmesi ise haramdır.

Âyette “مِنْهَا *minhâ*”nın öne alınması, fâsılaya riâyet etmek içindir. Ya da burada sayılan hayvanların insan hayâtının devâmını sağlayan, beslenme açısından aslî unsurlar olduğunu, kuşlar ve diğer av hayvanlarının ise bazen tedâvî maksadıyla bazen da eğlence ve damak zevki kabilinden yendiğini ifâde içindir. O zaman bu ifâdedeki ‘onlardan yersiniz’ şeklindeki sınırlama, âyette zikredilen hayvanlarla diğer hayvanlar arasında nisbî bir sınırlamadır. Böylece ekmek ve benzeri çok kullanılan gıdâların bulunuşu buna ters düşmez.

وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾

6. Ayrıca sizin için onlarda akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken bir güzellik *(bir zevk)* vardır.

“*Ayrıca sizin için onlarda*” hayvanların, sizin zarûrî ihtiyaçlarınızı karşılayan, yukarıda sayılan bu faydalarının yanı sıra “*akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken*” akşamları otlaklarından döndürürken ve sabahları ağıllarından salıverirken “*bir güzellik”* ayrı bir zevk ve insanlar nazarında bir üstünlük ve şöhret vesîlesi olma durumu da *“vardır.”*

Âyette bu iki vaktin özellikle belirtilmesinin sebebi şudur: Çobanlar, bu hayvanları sâbahleyin götürürken ve akşamleyin geri getirirken birbirine karışan çeşitli hayvan sesleriyle avlular şenlenir. Bu manzarayı seyredenler nazarında mal sâhibinin değeri ve

saygınlığı artar. Halbuki hayvanlar ağıllarında iken kimse onları görmez, merada otlarken de sâhibleriyle aralarında böyle bir bağ kurulamaz. Ayrıca zaman îtibariyle daha sonra geldiği halde akşamleyin dönüşün önce zikredilmiş olması, asıl güzelliğin ve zevkin karınları şişmiş ve memeleri dolu vaziyette bir anda ortaya çıkıverdikleri bu akşam dönüşlerinde olduğunu ifâde etmek içindir.

el-Kâmûs'ta der ki: 'el-Cemâl' beden ve ahlâk güzelliğidir. Bir hadiste *"Erkeğin güzelliği (cemâli), dilinin fesâhatidir."*[106], başka bir hadiste de *"Güzellik (cemâl) doğru sözlülük, kemâl ise güzel davranıştır."*[107] buyrulmuştur.

Hayvanlar konuşmaz, konuşan insandır
Kötü söz söylersen hayvanlardan betersin

وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ اِنَّ

رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿٧﴾

7. Bu hayvanlar sizin ağırlıklarınızı, ancak güçlüklere katlanarak varabileceğiniz bir memlekete taşırlar. Şüphesiz Rabbiniz çok şefkatli, pek merhametlidir.

"*Bu hayvanlar sizin ağırlıklarınızı,"* mallarınızı ve yüklerinizi, eğer o hayvanlar yaratılmamış olsaydı, o yükleri sırtınızda oralara taşımak bir tarafa sırf kendiniz bile *"ancak güçlüklere katlanarak varabileceğiniz"* hangisi olursa olsun uzak *"bir memlekete taşırlar.*" Bu uzak memleketlere Mekkeliler'in ticâret mallarını götürdükleri Yemen, Mısır ve Şam da dâhildir.

"*Şüphesiz Rabbiniz çok şefkatli, pek merhametlidir.*" Size şefkati çok büyük ve nîmetleri pek fazladır. Zîra yük taşıyan bu hayvanları yaratarak size merhamet etmiş, faydalanmanız için ve işlerinizi kolaylaştırmak üzere onları nîmet olarak size ihsân etmiştir.

Ömer b. Hattâb (r.a.)'ın rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.)'in bir gazvesinde ordu ilerlerken bazıları bir kuş yavrusu yakaladılar. Sonra kuşun anası da geldi. Nihâyet o da yavrusunu yakalayanların eline düştü. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *"Şu kuşa hayret etmiyor musunuz? Yavrusu yakalandı ve kendisi de elinize düşene kadar onun peşini bırakmadı. Allah'a andolsun ki Allah kullarına, bu kuşun yavrusuna olan merhametinden çok daha merhametlidir."* [108]

Bîçârelere ilâhî rahmet yakındır
Yakaranların duâsına icâbet eder

Âyette hayvanların yaratılmasında insanlar için fayda olduğuna işâret edilmektedir.

İnsanlar, ***“Onlar hayvanlar gibidir, hattâ daha da aşağıdırlar.”*** (el-A‘râf, 7/179) âyet-i kerîmesinde de belirtildiği gibi, hayvanların seviyesine inmek ve onlara benzemekten sakınmak için övülmüş melekî sıfatları sâyesinde hayvanlardaki yerilmiş sıfatların farkına vardıkları zaman bu (mânevî) fayda hâsıl olur. Bu hayvânî sıfatlar, ruhlarının ağırlıklarını ceberût âlemine taşımaları için insanlarda da yaratılmıştır. Onun için bir hadiste *“Nefsin senin bineğindir ona yumuşak davran.”* buyrulmuştur. Bilesin ki Allah Teâlâ kullarına devenin, sığırın, koyunun ve keçinin ahlâkından vermiştir.

Hz. Peygamber (s.a.)’in bindiği bazı develeri vardı. Onların birisini, kulağının bir kısmı kesilmiş anlamına gelen *“Kusvâ”,* diğerine burnu kesilmiş veya kulaklarının tamamı kesilmiş anlamına gelen *“Ced‘â”,* bir diğerine de kulağı yarılmış anlamına gelen *“adbâ”* isimleri verilmişti. Bâzıları bu isimlerin lâkab olduğunu, develerin bahsedilen eksikliklerinin olmadığını söylemiştir.

Adbâ, girdiği yarışlarda hep gâlip olurken bir defasında geçilince bu ashâba çok ağır gelmişti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *“Dünyâda yüceltdiği bir şeyi mutlaka düşürmesi Allah üzerinde bir haktır.”*[109] Bu deve Hz. Peygamber (s.a.)’in vefâtından sonra yemedi, içmedi ve sonunda öldü. Peygamberimiz’in kızı Fâtıma (r.anhâ)’nın onun üzerinde haşr olunacağına dâir rivâyet vardır.

Sa‘dî der ki: “Devenin hilmi/yumuşak huylu oluşu şuradan da bilinir: Yularını bir çocuk tutar ve onu yüz fersah götürür de onu tâkip etmekten geri durmaz. Ama önüne helâkine sebep olacak korkunç bir dere gelse, çocuk bunu bilmeyip deveyi o yere götürmek istese o vakit deve yularını o çocuğun elinden kurtarır. Artık ona itâat etmez. Çünkü tehlike zamanında iltifât yerilmiştir. ‘Düşman iltifât ile dost olmaz, belki daha fazla düşmanlığa tamah eder.’ denilmiştir.

Sana lütufta bulunanın ayağının altına toprak ol
Eğer tersini yaparsa onun iki gözüne toprak doldur
Sözü lütuf ve kerem ile söyle, sertlik ve kabalık ile söyleme
Çünkü paslı demir, törpü ile yumuşak ve pâk olmaz

“اَلْبَقَرُ *el-Bakar*” (sığır) kelimesi, yarmak anlamına gelen ‘ بَقَرَ ’ fiilinden türemiştir. Çünkü sığır çiftçilik yaparken yeri yarar. **Hz. Ali** (r.a.)’ın torunu **Muhammed b. Huseyn’**e de *‘el-Bâkır’* lâkabı verilmiştir. Çünkü ilmi yarıp geniş bir giriş açarak içine dalmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.)’in gelir elde etmek için sığır beslediği şeklinde herhangi bir rivâyet yoktur. Hanımları adına sığır kurban etmiş olması[110] buna ters düşmez. Nitekim *İnsânu’l-uyûn’*da böyle geçmektedir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“İneğin sütünü ve yağını kullanın, etinden sakının. Çünkü onun sütü ve yağı şifa, eti ise hastalık kaynağıdır.”* [111]

İmam Sehâvî, şöyle der: “Hz. Peygamber’in hanımları için sığır kurban ettiği sahîhtir.

Huleymî der ki: “Bu hüküm, Hicaz’ın havası kuru olduğundan sığırın etinin kuru, süt ve yağının nemli olduğu içindir.” Sanki Halîmî hadisteki bu hükmün Hicaz’a mahsus olduğu görüşündedir. Bu, güzel bir îzahtır. Aksi takdirde Hz. Peygamber (a.s.), hastalıklı olan bir şeyi Allah’a yakınlığa vesîle (kurban) etmiş olurdu. Bu sözü, ancak sığırın kuru oluşundan dolayı söylemiştir. Bunun başka bir îzâhı da şöyledir: Rasûlullah (s.a.), sığır eti yemenin câiz olduğunu göstermek üzere ya da başkalarına kolaylık olması için onu kesmiştir.”

Hz. Peygamber (s.a.)’in koyunu kasdederek şöyle buyurduğu rivâyet edilir: *“Onun yünü varlık, yağı ise geçim kaynağıdır.”*[112] Yâni onun sırtındaki varlık ve bolluk vesîlesi, altındaki ve içindeki ise geçim kaynağıdır. **Ebû Hüreyre** (r.a.)’dan rivâyete göre şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.), (s.a.) zenginlere koyun, fakirlere de tavuk beslemeyi tavsiye etti ve: “*Tavuk, ümmetimin fakirlerinin koyunudur. Cuma günü de ümmetimin fakirlerinin haccıdır.*” buyurdu.”[113]

Bir hadiste şöyle buyrulur: *“Koyun sâhibi olunuz. Çünkü o bereket kaynağıdır.”*[114]

Hayâtü’l-hayevân’da der ki: Allah koyun cinsine bereket vermiştir. Koyun yılda bir kez kuzuladığı ve çok yendiği halde yeryüzü onunla doludur. Halbuki yırtıcı hayvanlar altı-yedi kez yavruladıkları halde pek nâdir görülürler.

Hz. Peygamber (s.a.)’in yüz koyunu, yedi de keçisi vardı. Onları **Ümmü Eymen** (r.anhâ) güderdi. Yine sâdece sütü için ayırdığı bir koyunu vardı. Koyunların birisi öldüğünde Hz. Peygamber (s.a.) *“Derisini ne yaptınız?”* diye sordu. “O ölü, yâ Rasûlallah” dediler. Bunun üzerine: *“Tabaklamak onu temizler.”* buyurdu.[115]

İmam Demîrî der ki: Koçun ciğeri taze iken ateşe tutulup dişler fırçalanırsa dişleri beyazlatır. Koçun boynuzları bir ağacın dibine gömülürse meyvesi çok olur. İçinde bal bulunan bir kap beyaz koyun yünüyle kaplanırsa arılar yaklaşmaz.

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

8. Atları, katırları ve eşekleri binmeniz ve *(gözlere)* ziynet olsun diye *(yarattı)*. Allah şu anda bilemeyeceğiniz daha nice *(nakil vâsıtaları)* yaratır.

“*Atları*” Yâni Allah, atları da yarattı. “الْخَيْلُ” atlar için kullanılan bir cins ismidir. “الْإِبِلُ (deve)” kelimesi gibi aynı kelimeden müfredi (tekili) yoktur. Atik ve hecin diye iki cinsi vardır. Aralarındaki fark, beygirin kemikleri kısrağınkinden daha iri, kısrağınki ise daha dayanıklıdır. Beygir kısraktan daha güzel, kısrak ise daha süratlidir. Atik, ceylan gibi, beygir ise koyun gibidir. Atik, anası ve babası Arap olandır. Kusurlardan ve eksikliklerden uzak olduğu için bu isim verilmiştir. Kâbe de esâret ayıbından uzak

olduğu için “Beyt-i Atîk” diye isimlendirilir. Çünkü hiç kimse onun sâhibi olamaz. Hecin ise sâdece babası Arap atı olandır.

İlk defa ata binen İsmâil (a.s.)’dır. Bindiği atlar vahşi olduğu için onlara “اَلْعِرَبْ (kısrak)” denirdi. Bir hadiste: *“Atlara binin. Çünkü onlar babanız İsmâil’in mirasıdır.”*[116] buyrulmuştur. Atların, İsmâil (a.s.)’a nasıl boyun eğdikleri, Bakara sûresinin 127. âyetinin tefsirinde anlatılmıştı.

Enes (r.a.)’den rivâyet olunur ki Hz. Peygamber (s.a.) için kadınlardan sonra en sevimli şey atlardı. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Zülkarneyn, karanlığın içinden hayat pınarına (âb-ı hayat) gitmek istediğinde, gece en iyi gören hayvanın hangisi olduğunu sordu. Ona “Attır” dediler. “Atların hangisi daha iyi görür?” diye sordu. “Dişileri” dediler. “Dişilerinden hangisi?” diye sordu. “doğurmamış gençleri” dediler. Bunun üzerine Zülkarneyn askerlerinde böyle olan altı bin at topladı.*”

Hz. Peygamber (s.a.)’in yedi atı vardı. Birincisine, şiddetli koştuğu için, suyun dökülmesine benzetilerek *‘Sekb’*; ikincisine, güzel kişnediği için, güzel kasîde söyleyen anlamında *‘Mürteciz’*; üçüncüsüne kuyruğu yeri örten anlamında *‘Lehîf’* veya *‘Lühayf’*; dördüncüsüne, arzu edilen yere sür’atle kavuşturduğu için yapıştıran, birleştiren anlamında *‘Lezzaz’*; beşincisine, kumral ve doru arası bir rengi olduğu için açık doru renkli anlamında *‘Verd’*; altıncısına, soylu at anlamında *‘Tırf’* ve yedincisine, sürati sebebiyle *‘Sebha’* adı verilmişti.

Bir hadiste şöyle buyrulur: *“Hiçbir gece yoktur ki, at kalkıp da: “Rabbim sen beni Âdemoğlu’nun emrine, rızkımı da onun eline verdin. Allah’ım beni, onun âilesinden ve çocuklarından daha sevimli kıl” diye duâ etmesin.*”[117]

İbn Abbas (r.anhümâ)’dan rivâyete göre iki ordu karşılaştığı zaman atlar, “Ey meleklerin ve Cibrîl’in Rabbi, bütün noksanlıklardan ve kötülüklerden münezzeh olan Rabbim.” duâsını okuyarak Allah’a ilticâda bulunurlar. Bu yüzden ‘Öyle hayvanlar vardır ki sâhiplerinden daha hayırlıdır.’ denilmiştir. Atlar için ganîmetten iki pay vardır. Peygamber (s.a.)’in: “*Ancak bir at için verilir.*”[118] dediği rivâyet edilmiştir. Bu at Arap atı olsun başka cins olsun fark etmez. Çünkü Allah Teâlâ: “***Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın.***” (el-Enfal, 8/60) buyurmuş ve Arap atı ve diğerlerini birbirinden ayırmamıştır.

Hâfız Şerefüddin Dimyatî *Kitâbü’l-Hayl*’de der ki: Atik at bağlı olan eve şeytan girmez. Uğursuz ata ise gazâlarda binilmez, hayırlı işlerde kullanılmaz ve sâlihler ona binmez.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Kim atı için arpa ayıklar, sonra getirip onu boynuna asarsa, Allah Teâlâ her bir arpa karşılığında ona bir iyilik yazar.”*[119]

Mûsâ (a.s.), **Hızır** (a.s.)’a: “Hangi hayvanlar sana daha sevimlidir?” diye sordu. O da şöyle cevap verdi: “At, merkep ve deve. Çünkü at büyük peygamberlerin, deve Hûd, Salih, Şuayb ve Muhammed (a.s.)’ın, merkep ise Îsâ ve Uzeyr (a.s.)’ın bineğidir. Ben,

öldükten sonra henüz haşr meydana gelmeden önce Allah’ın diriltti̇ği bir hayvanı (merkebi) nasıl sevmem?”

“*Katırları*” “ٱلْبِغَالُ *el-Biğal*” “ٱلْبَغْلُ *Bağl*”in çoğulu olup at ve eşeğin çiftleşmesinden meydana gelir. Onu ilk defa üreten Kârun’dur. Eşek kadar sabırlı, at kadar kuvvetlidir. Krallar onu sefer bineği, fakirler de ihtiyaçlarını yerine getirmek için kullanırlardı.

Hz. Ali (r.a.)’ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Önceleri katırlar üreyen hayvanlardı. İbrâhim (a.s.)’ın atıldığı ateşe en hızlı onlar odun taşıdığı için o da onlara bedduâ etti. Allah da onların neslini tüketti.” Bu rivâyet, katır üretmenin Karun’dan önce de var olduğunu gösterir. Çünkü İbrâhim (a.s.) Mûsâ (a.s.)’dan çok önce yaşamıştır. Ev, erkek katırın tırnağı yakılarak buhurlansa, o evden farenin ve diğer haşerâtın kaçacağı söylenmiştir. Nitekim *Hayâtü’l-hayevân*’da böyle geçmektedir.

Rasûlullah (s.a.)’in altı katırı vardı. Biri, Hirakl’in Mısır vâlisi olan Mukavkıs’ın Peygamberimiz (s.a.)’e hediye ettiği *“Düldül”* isminde rengi kır bir katırdı. Aslında düldül; kirpi demekti. Kirpinin erkeğine ya da büyüğüne ‘düldül’ dendiği de söylenmiştir. Rasûlullah (s.a.), Medîne’de ve seferlerde ona binerdi. Dişleri dökülünceye kadar yaşadı, hattâ arpa öğütülerek ona verilirdi, sonra âmâ oldu. Osman (r.a.) ona bindikten sonra Ali (r.a.) da ona binmiş ve onun üzerinde Hâricîlerle savaşmıştı. Hz. Ali (r.a.)’dan sonra oğlu Hasan, sonra Hüseyin, sonra da Muhammed b. Hanefiyye de (r.anhum) ona binmişti.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Onların, Rasûlullah (s.a.)’in bindiği merkebe binmeleri, teberrük gâyesiyle Allah’tan yardım ve zafer talebi içindi. Öyle görülüyor ki, onlar önemli durumlar dışında ona binmemişlerdir. Çünkü tâbi olan kişinin uyması gereken edeblerden birisi de tâbi olduğu kişinin elbisesini giymemek, binitine binmemek, oturduğu yere oturmamak ve hanımıyla evlenmemektir.

Rasûlullah (s.a.)’in diğer katırları şunlardır: *“Fidda”* denilen katır, *“Eliyye”* denilen katır, Kisrâ’nın hediyesi olan katır, Dûmetül-cendel’den gelen katır, Necâşî’nin gönderdiği katır.

“*Ve eşekleri*” “ٱلْحَمِيرُ *el-Hamîr*”, “ٱلْحِمَارُ *el-hımar*” isminin çoğuludur. Rasûlullah (s.a.)’in Ya‘fûr ve Ufeyr isminde iki merkebi vardı. Ufeyr, toz anlamınadır. *Kitâbu’t-ta‘rîf ve’l-i‘lâm*’da der ki: Rasûlullah (s.a.)’in merkebinin ismi Ufeyr olup ona Ya‘fûr da denirdi.

Merkep, Allah’ın yarattıklarının en zelillerinden biridir. Nitekim şâir der ki:

Kimse kendisine kasdedilen haksızlığa dayanamaz.
Ancak zelil iki şey: Mahallenin eşeği ve kazık.
Bu, zulme iple kendini bağlamaktır,

Ve çarmıha germektir; ancak kimse ona ağıt okumaz.

Yâni, kendisine kasdedilen zulme sâdece son derece zelil olan bu iki şey sabredebilir. Beytin mânâsı, zulme sabırla mukâbeleyi yasaklamak ve dinleyenleri böyle bir davranıştan nefret ettirip sakındırmaktır.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kim yün elbise giyer, koyun sağar ve merkebe binerse, kalbinde kibir olmaz."*[120]

"Binmeniz ve (gözlere) ziynet olsun diye (yarattı)." Bu hayvanlara binmek, en büyük faydalarından sâdece biridir. Yük taşımak gibi daha bir çok yararlarının da bulunduğunda şüphe yoktur.

'Binme' fiili, bir mahlûk olan binen kişinin fiilidir. Ziynet ise süsleyenin, yâni Yaratan'ın fiilidir. **Ebû Hanîfe** (r.h.), atların binme ve ziynet gâyesiyle yaratıldığını illet göstererek bu âyeti at etinin haram oluşuna delil getirmiştir. Çünkü hayvan etinden faydalanma daha kuvvetli bir nîmet olduğu halde En'âm sûresi dışında bundan bahsedilmemektedir. Âyet ise nîmeti beyân için getirilmiştir. Hikmet ehline, nîmeti beyânda bulunurken iki nîmetten daha üstününü (etinin yenme nîmetini) terk edip de fayda yönünden daha alt derecede olanını (binme ve ziynet oluşunu) zikretmesi uygun olmaz. *el-Medârik*'te böyle geçmektedir. **İmam Mâlik,** ehlî eşeklerin etinin yenmesini câiz görerek cumhûrdan ayrılmıştır. **Ebû Yûsuf**, **Muhammed** ve **Şâfiî** ise at etinin yenmesini helâl görürler. *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir. Daha geniş açıklama, fıkıh kitaplarının *"Kitabu'z-zebâih"* bölümlerindedir.

"Allah şu anda bilemeyeceğiniz" haşerât, zararlı böcekler, kuşlar, deniz hayvanları, Kaf dağının arkasındaki mahlûkât gibi *"daha nicelerini yaratır."*

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Allah Teâlâ bin ümmet yaratmıştır. Altı yüzü denizde, dört yüzü karadadır. Başı ve sonu bilinemeyen büyüklükte balıklar olduğu gibi, küçük oluşundan dolayı hiçbir tarafı bilinmeyen balıklar da vardır."*[121]

Diğer bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: *"Allah Teâlâ, dünyânın otuz misli büyüklükte, göz açıp kapayana kadar bile Allah'a isyânın ne olduğunu bilmeyen mahlûkâtı ile dolu beyaz bir yer yaratmıştır."* Ashâb: "Yâ Rasûlallah, onlar Âdem (a.s.)'ın soyundan mıdır?" diye sordular. *"Onlar, Allah'ın Âdem (a.s.)'ı yarattığını bile bilmezler."* buyurdu. Yine dediler ki: "İblis onlardan mıdır?" "*Onlar, Allah'ın İblis'i yarattığını da bilmezler"* buyurdu. Sonra Rasûlullah (s.a.): *"Allah şu anda bilemeyeceğiniz daha nicelerini yaratır"* âyetini okudu.[122] *el-Bostan*'da böyle geçmektedir.

İbn Abbas (r.anhümâ)'dan rivâyet edilmiştir: "Arşın sağında nurdan bir nehir vardır ki yedi kat semâ, yedi kat yer ve yedi okyanus büyüklüğündedir. Cebrâil (a.s.) her seher vakti oraya girip yıkanır. Nûrunun üzerine nûru, güzelliğinin üzerine güzelliği ve büyüklüğü üzerine büyüklüğü artar. Sonra silkelenir. Allah onun her kılından düşen damlaya şu şu kadar bin melek yaratır. Her gün onlardan yetmiş bin melek Beyt-i ma'mur'a, yetmiş bin melek Kâbe'ye (tavâfa) girer ve kıyâmete kadar bir daha onlara

sıra gelmez. Nitekim *el-İrşad*'da böyle geçmektedir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Cehennem dolunca, cennet der ki: 'Cehennem zâlimler, melikler ve firavunlarla doldu. Ben ise senin ancak zayıf mahlûkâtınla doldum.' Bunun üzerine Allah kendi katından başka bir mahlûkât yaratır. Onları cennete sokar. Hiç ölüm tatmayan ve gözleriyle hiçbir kötülük görmeyen Allah'ın yarattığı bu varlıklara müjdeler olsun."* [123] Bu rivâyet, *Bahru'l-ulûm*'da geçmektedir.

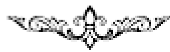
Bilesin ki, Allah Teâlâ: "***Size ilimden ancak çok azı verilmiştir.***" (el-İsrâ, 17/25) buyurmuştur. O halde ilmi az olan insan, Allah'ın bütün kelime ve isimlerinin mazharı olan sınırsız mahlûkâtını nasıl ihâta edebilir. En iyisi sükût etmektir. Peygamberler bile ilimlerinin genişliği ve kalplerinin ihâtasına rağmen âcizliklerini ifâde etmişlerdir. O halde ümmetlerinin ferdleri hakkında ne düşünürsün?!

Bir mecliste ki güneş orada zerre gibidir
Orada kendini büyük görmek, edebin şartından değildir

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Allah"* cezbe ile karar kıldığınız yere döndükten sonra sizin içinizde *"şu anda"* oraya dönmeden önce *"bilemeyeceğiniz daha nicelerini yaratır."* Bu, Allah Teâlâ'nın nûrunun feyzini vâsıtasız olarak alabilme kâbiliyetidir."

Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) der ki: "Rasûlullah (s.a.), yerine birini halîfe olarak bırakma konusunda sükût etti. Çünkü ümmetinin arasında emri Rabbinden alacak kimse vardı. Dolayısıyla o kişi, bâtını ile Allah'ın, zâhiri ile Rasûlullah (s.a.)'ın halîfesi olacaktı. Böylece o, hem tâbi hem metbû, hem sâmi' (dinleyen) hem mesmû' (sözü dinlenilen) bir kimsedir. Bununla berâber o, Allah Rasûlü'ne (s.a.) vahyi getiren meleğin aldığı kaynak ile Allah Rasûlü'nün aldığı kaynaktan (ilhâm) alıyordu. Allah Teâlâ: ***"Ben basîretle Allah'a dâvet ederim, bana tabî olanlar da."*** (Yusuf, 12/108) âyetiyle buna dikkat çekmektedir. Ancak şu var ki, Rasûl'ün zâhirî ahkâm konusunda daha fazlasını almaya istîdâdı vardır. Velî olan halîfe ise böyle değildir. O peygamberlik mertebesinin aşağısındadır." Bu ümmetin kâmillerinin istîdâdına bir bak; nasıl vâsıtasız olarak Allah'tan feyz-i ilâhîyi aldılar.

Allah'tan onların muhabbeti ve îtikâdıyla kalblerimizi doldurmasını, onların amellerinde ve doğru yollarında bizi de muvaffak kılmasını, onların sancağı altında bizi de onlarla berâber haşr etmesini ve onların refiklerinden olarak bizi de cennete dâhil etmesini niyaz ederiz.

---

[106]. *Münâvi,* III, 350
[107]. *Münâvi,* III, 357
[108]. *Ebû Dâvud,* Cenaiz, 1

[109]. *Buhâri,* Cihad, 59; Rikak, 38; *Ebû Dâvud,* Edeb, 8; *Nesâî,* Hayl, 14,16
[110]. *Buhâri,* Edâhi, 3, 10; *Müslim,* Hac, 119; *Nesâî,* Tahâret, 182; *İbn Mâce,* Menasik, 36
[111]. *Sehavi,* Mekâsıd, s. 296
[112]. *İbn Kemal,* Erbaîn, İst. 1316, s. 75
[113]. *Deylemî,* Hadis no: 3128
[114]. *Müsned,* VI, 424
[115]. *Müslim,* Hayz, 105; *Ebû Dâvud,* Libas, 38; *Nesâî,* Fer, 20, 30, 31; *Dârimî,* Edâhi, 20; *Muvatta,* Sayd, 17-18; *Müsned,* 1, 219, 227, 237, 270
[116]. Bk. *Suyutî,* ed-Dürru'l-Mensûr, V, 111
[117]. Bk. *Müsned,* V, 162
[118]. *Buhâri,* Cihad, 51; *Müslim,* Cihad, 57
[119]. *Kenzü'l-ummal,* IV, 332
[120]. *Süyûtî,* ed-Dürru'l-mensur, V, 123
[121]. *İbn Kesir,* Tefsir, I, 24
[122]. *İbn Kesir,* Tefsir, IV, 385
[123]. *İbn Kesir,* Tefsir, IV, 227

YOLUN DOĞRUSU ALLAH’INDIR

وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌۜ وَلَوْ شَٓاءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٩﴾

9. Yolun doğrusu Allah’ındır. Yolun eğrisi de vardır. Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi.

“*Yolun doğrusu Allah’ındır.*” Burada yol, o yolda gidenin hâline isnâd edilmiştir. Sanki bu kişi, asla kendisinden dönülemeyen dosdoğru bir yola girmiştir. İnsanları dâvet için deliller ortaya koymak, peygamberler göndermek, kitaplar indirmek sûretiyle tevhîde, yâni hak yola girmek isteyen kimseye mutlaka sırât-ı müstakîmi beyan etmek, Allah Teâlâ üzerinde bir haktır. Ancak bu O’nun sonsuz rahmetinin ve kesin olan vaadinin bir gereğidir, yoksa zorunlu olduğu için böyle değildir. Çünkü Allah için hiçbir şey zorunlu değildir.

“*Yolun eğrisi de vardır.*” Yâni, haktan ayrılan, sapan ve sâhibini doğruya ulaştırmayan bazı yollar vardır. Bu yollar dalâlet yoludur. Sayıları sayılamayacak kadar çoktur ve hepsi de bu isim altında zikredilirler. Yahûdilik, Hristiyanlık, Mecûsîlik ve diğer küfür ve bid‘at ehlinin yolları gibi. Bundan anlaşılmış oldu ki âyetteki “*yolun doğrusu*” İslâm dîni, sünnet ve cemaat demektir. Allah bizi ve sizi dosdoğru yola, güzel îtikad ve amele muvaffak kılsın, eğri, sapık ve yanlış yollardan muhâfaza etsin.

İbn Kemâl der ki: “et-Tarîk, es-sırât ve es-sebîl, arasındaki fark şudur. Bunlar müzekkerlik ve müenneslik bakımından eşittir. Mânâ bakımından ise aralarında ince bir fark vardır. Alışılmış olsun veya olmasın yolcunun gittiği yoldur. et-Tarîk’a göre es-sebîl, alışılan yoldur. es-Sebîl’e göre es-sırât ise eğriliği olmayan düz yoldur, özel olarak “doğru yol” için kullanılır.”

“*Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi.*” Yâni eğer Allah sizin tümünüzün zikredilen tevhîde ulaşmanızı ve hidâyete ermenizi kesin olarak dileseydi, bunu yapardı. Fakat bunu dilememiştir. Çünkü O’nun her istek ve murâdı ona çağıran hikmete tâbidir. Bu ise hikmetine muhâliftir. Çünkü mükellefiyet, sevâb ve cezâ cüz’î ihtiyâra bağlıdır. Ameller de cüz’î ihtiyârın ardından gelir. Karşılık ise amellere göre verilir.

Ebü’l-Leys, tefsîrinde der ki: “Eğer Allah, bütün insanların tevhîde ehil olduklarını bilseydi elbette onları hidâyete erdirirdi.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu, ‘İlim mâlûma tâbîdir.” kâidesine dayanan latîf bir mânâdır. İman, küfür, tâat, isyan, noksanlık ve kemal gibi hallerden ancak a‘yânın ilâhî ilme verdikleri zuhûr eder. Zâtının muktezâsı îman, tâat ve kemal olan kimse, kendi ayn-ı sâbitesinin âleminde bunlara ehil ise onları ilme verir (bildirir) Allah da hikmeti îcabı bu yaratılışta onun hidâyetini murâd eder. İstîdâdının muktezâsı böyle olmayan kimseye

gelince; Allah, bu unsurî vücûd mertebesine inişte onun hidâyetini murad etmemiştir. Aksi halde Allah'ın ilminde değişiklik olmuş olurdu ki, böyle bir durum Allah için muhaldir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Ben ancak Allah'ın Rasûlüyüm; hidâyet asla benim elimde değildir. Eğer benim elimde olsaydı, yeryüzündekilerin hepsinin îmân etmesi gerekirdi. İblis de sâdece süslü gösterir. Dalâlet de onun elinde değildir. Dalâlet onun elinde olsaydı, yeryüzündekilerin hepsini saptırırdı. Fakat Allah dilediğini saptırır."* [124] Bu rivâyet *Telkîhu'l-ezhân*'da geçmektedir.

Hâfız der ki:

Mest olan bana hakâret gözüyle bakma
Çünkü günah da zühd de O'nun irâdesi olmadan olmaz
Bu çemende beni kendiliğinden yetişmekle kınama
Şöyle ki beni yetiştirirler ben de biterim
Allah tarafından verilen kısmetine râzı ol, alnını kırıştırma
İstediğini yapma hürriyeti kapısını ne sana açtılar, ne bana.

Şu halde dedikoduyu terk etmeli, tefrîka ve cidâlden uzaklaşmalısın. Çünkü rızâ ve teslîmiyet kabûle sebep olur, aksi Sevgili'nin gazabına sebeb olur.

Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.)'in şöyle dediği nakledilir: Kurtuba'da iken bir müşâhedem oldu. Allah bana Âdem (a.s.)'dan Peygamber (s.a.)'e kadar gelen rasûllerin zâtlarını gösterdi. Onlardan Hûd (a.s.) bana hitâb etti ve neden toplandıklarını haber verdi. Onlar Peygamber Efendimiz (s.a.)'in nezdinde Hallâc için şefâat etmek üzere toplanmışlar. Çünkü O, dünyâ hayâtında iken Rasûlullah (s.a.)'in himmetinin mertebesinden aşağı olduğunu söylemek sûretiyle sû-i edebde bulunmuştu. Ona "neden böyle?" dedi. O da şöyle dedi: "Çünkü Allah Teâlâ: "***Rabbin sana verecek, sen de razı olacaksın."*** (ed-Duhâ, 93/5) buyuruyor. Buna göre O'nun her mü'min ve kâfire şefâat etmesini Allah Teâlâ'nın kabûl etmesinden başka bir şeye razı olmaması onun hakkı idi. Fakat o şöyle buyurdu: *"Benim şefâatim ümmetimden büyük günah işleyenler içindir."* [125]

Hallâc'tan bu söz sâdır olunca Rasûlullah (s.a.) bir vâkıada/rüyasında ona geldi ve: "Ey Mansur! Sen misin, bana verilen şefâati inkâr eden?!" dedi. Mansur da: "Ya Rasûlallah! Bu söz benden çıkmıştır." diye cevap verdi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.):

"Sen benim Rabbimden rivâyet ettiğim şu hadisi işitmedin mi?: "*Ben bir kulu sevdiğimde onun kulağı, gözü, dili ve eli olurum."* [126]

Mansûr: "Evet işittim, ya Rasûlallah!" dedi. Rasûlullah (s.a.):

"Benim Allah'ın habîbi olduğumu bilmez misin?!" buyurdu.

O da: "Evet, yâ Rasûlallah" dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.):

"Ben Allah'ın habîbi olunca O, benim konuşan dilim olur. Böylece şefâat eden ve kendisine şefâat için başvurulan aslında O'dur. Ben O'nun varlığı içinde yok olmuşum.

Bana yaptığın bu terslik nedendir, ey Mansur!" buyurdu.

Mansur: "Yâ Rasûlallah! Ben bu sözümden tevbe ettim. Günahımın keffâreti nedir?" dedi. Rasûlullah (s.a.) de:

"–Nefsini Allah için kurban et ve onu şeriatımın kılıcıyla öldür." buyurdu.

İşte Hallâc'ın durumu budur. Sonra Hûd (a.s.) dedi ki:

"–Hallâc dünyâdan ayrıldığından beri Rasûlullah (s.a.)'e mahcûbdur. Şu toplantı Rasûlullah (s.a.) nezdinde O'nun hakkında şefâat etmek içindir."

Kadîr olan kendisini bağışlasın Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu kıssadan çıkarılacak iki husus vardır: *Birincisi,* şefâatçilerin büyüklüğüne göre Hallâc'ın mertebesinin büyüklüğüdür. *İkincisi,* Hallâc Bağdat'ta 309 yılında öldürüldü. Şeyh-i Ekber ise Şam'da 638/1240 yılında vefat etti. Aralarında 329 yıl vardır. En iyisini Allah bilir, ama öyle görünüyor ki Hallâc'ın rûhu Rasûlullah (s.a.)'in rûhundan takriben 300 seneden fazla mahcûb kalmıştır. Sebebi de edebe aykırı bir sözün kendisinden çıkmış olmasıdır.

Şu halde huzûr ve kurbiyet yaygısı üzerinde olan kişi, bütün işlerinde edebe riâyet etmelidir. Şerîatın hudûdunu aşıp Kur'an'ın nazmı ve latîf mânâlarına çok rahatça yaklaşıp hayal ve evhamlarla amel eden kişiler hakkında ne dersin? Bunların hayvanlardan farkı yoktur. Allah'dan mağfiret, âfiyet ve ihsanını niyaz ederiz.

---

[124]. Bk. *Münâvi,* II, 571

[125]. *Ebû Dâvud,* Sünnet, 23; *Tirmîzî,* Kıyâme, 11; *Müsned,* III, 213

[126]. *Buhâri,* Rikak, 38

SAYISIZ NÎMETLER

هُوَ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ ف۪يهِ
تُس۪يمُونَ ﴿١٠﴾ يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخ۪يلَ وَالْاَعْنَابَ
وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾ وَسَخَّرَ
لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۙ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَۜ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِاَمْرِه۪ۜ
اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَۙ ﴿١٢﴾ وَمَا ذَرَاَ لَكُمْ فِي الْاَرْضِ
مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهُۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي
سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً
تَلْبَسُونَهَاۚ وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ ف۪يهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِه۪ وَلَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾ وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَم۪يدَ بِكُمْ وَاَنْهَارًا
وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَۙ ﴿١٥﴾ وَعَلَامَاتٍۜ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ
وَاِنْ تَعُدُّوا ﴿١٧﴾ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۗ اَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ ﴿١٦﴾ ﴿١٨﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَغَفُورٌ رَح۪يمٌ ۗ نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا

10. Gökten suyu indiren O'dur. Ondan hem size içecek vardır, hem de hayvanlarınızı otlatacağınız bitkiler.

11. *(Allah)* su sâyesinde sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzümler ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir. İşte bunlarda düşünen bir toplum için büyük bir ibret vardır.

12. O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket ederler. Şüphesiz ki bunlarda aklını kullananlar için pek çok deliller vardır.

13. Yeryüzünde sizin için rengârenk yarattıklarında da öğüt alan bir toplum için gerçek bir ibret vardır.

14. İçinden taze et *(balık)* yemeniz ve takacağınız bir süs *(eşyası)* çıkarmanız için denizi emrinize veren O'dur. Gemilerin denizde *(suları)* yara yara gittiklerini de görürsün. *(Bütün bunlar)* onun lütfunu aramanız ve nîmetine şükretmeniz içindir.

15. Sizi sarsmaması için yeryüzünde sağlam dağları, ırmakları ve yolunuzu bulmanız için de yolları yarattı.

16. Daha nice alâmetler *(yarattı)*. Onlar, yıldızlarla da yollarını doğrulturlar.

17. O halde, yaratan *(Allah)*, yaratmayan *(putlar)* gibi olur mu? Hâla düşünmüyor musunuz?

18. Allah’ın nîmetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız. Hakîkaten Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir.

Üstün kudreti ile *“gökten”* buluttan yere *“suyu”* suyun bir türü olan yağmuru *“indiren O’dur.” Bahru’l-ulûm*’da der ki: yağmurun bir bölümünü indirir. Çünkü gökten suyun tamamını indirmez.

“Ondan” bu indirilen sudan *“hem size içecek”* içtiğiniz su *“vardır, hem de hayvanlarınızı otlatacağınız bitkiler”* Yâni o sudan ve o su sebebiyle hayvanların otladığı bitkiler hâsıl olur. Bu bitkilerden maksad gövdesi/sapı olsun olmasın yeryüzünden biten tüm bitkilerdir.

İkrime (r.a.)’ın rivâyet ettiği bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “(Umuma âid yerlerde biten) *otun parasını yemeyin, çünkü o haramdır.*” [127] Hadisteki “اَلشَّجَرُ *eş-şecer* (ağaç)” kelimesi ile yaş olsun kuru olsun her türlü ot kasdedilmektedir. Satılmasının haram olması, başka bir hadiste “*İnsanlar şu üç şeyde ortaktırlar: Su, ot ve ateş.*” [128] buyrulması sebebiyledir. Ateşte ortaklık korunda değil sıcaklığında ve aydınlığındadır. Hadiste belirtilen sudan maksad da kaplarda korunan su değil, nehir ve kuyu sularıdır. Bu gibi arazîlerinden istifâde etmenin çaresi şudur: O yerin bir kısmını kiralayıp oraya çadır kurar veya koyunları için ağıl yapar. Bu şekilde icâre sahih olur. Mera sâhibi de ona hayvanlarını güderek istifâde etmesini serbest kılar. Böylece ikisinin de maksadı hâsıl olmuş olur. *el-Kâfî*’de böyle geçmektedir.

Olmayan meyveyi satmak câiz olmasa da ağacın yapraklarını satmak câizdir. Bunun da çaresi, meyve ağaçta ilk görüldüğü anda yapraklarıyla berâber satılmasıdır. Yapraklarına tâbi olarak meyvenin de satışı câizdir. Nitekim *Envâru’l meşârık*’da böyle geçmektedir.

Âyette “eş-şecer (bitki)” kelimesinin önce zikredilmesi, insan irâdesi olmadan yaratıldığına işâret içindir. Sonra suyun faydaları sayılmaya başlanmıştır. “Suyun bunlardan başka faydası var mıdır?” diyen kimseye şöyle buyrulmuştur:

يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْاَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾

11. *(Allah)* su sâyesinde sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzümler ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir. İşte bunlarda düşünen bir toplum için büyük bir ibret vardır.

Allah Teâlâ, gökten indirdiği *“su sâyesinde sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzümler ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir.”*

Ekin, gıdaların aslı ve hayâtın dayanağıdır. **Kâşifî** der ki: “اَلزَّرْعُ *ez-Zer*‘den maksad

insanın gıdası olan ve zirâatla hâsıl olan hubûbâttır.” *Bahru’l-ulûm*’da ise şöyle der: اَلزَّرْعُ *ez-Zer*‘, tohum atılarak yerden biten şeylerin genel ismi olup masdardır, çoğulu ‘ زُرُوعٌ *zürû*’ gelir.

Kâ‘bu’l-Ahbâr der ki: Allah Teâlâ Âdem (a.s.)’ı yeryüzüne indirince, Mîkâil bir miktar buğday getirdi ve dedi ki: “Bu senin ve neslinin rızkıdır. Kalk! Toprağı sür ve tohumu ek.” Tohum, Âdem (a.s.)’dan İdris (a.s.)’a kadar deve kuşu yumurtası kadardı. İnsanlar hak yoldan sapınca, önce tavuk yumurtası, sonra güvercin yumurtası, sonra fındık kadar, sonra nohut kadar ve sonra da şimdiki kadar noksanlaştı. Baykuş, buğday yemez ve su içmez. Çünkü Âdem (a.s.) buğdayla Rabbine âsî oldu, Nuh kavmi de suyla helâk oldu.

Zeytin, bir yönden katık, diğer yönden meyvadır. *İnsânü’l-uyûn*’da der ki: “Zeytin ağacının ömrü üç bin senedir. Allah Rasûlü (s.a.)’in Hira mağarasında yalnız yaşadığı günlerdeki rızkı, çörek ve zeytin yağı idi.” Bir haberde şöyle rivâyet edilir: “*Zeytin yağının katık olarak kullanın ve onunla yağlanın. Çünkü o, mübarek bir ağaçtan çıkar.*” [129] Yâni zeytin ağacından çıkar. Ona mübârek denmiştir. Çünkü neredeyse sâdece Beytü’l-makdis bölgesi gibi bereketlendirilen şerefli yerlerde biter.

Hurma ile ilgili bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Teyzeniz olan Hurma ağacına ikram edin. Çünkü Âdem (a.s.)’ın çamurunun artığından yaratılmıştır. Allah katında İmran kızı Meryem’in altında doğum yaptığı ağaçtan daha değerli bir ağaç yoktur. Doğurgan kadınlarınıza yaş hurma, o yoksa kuru hurma yedirin.*” [130] Bu rivâyet el-*Makâsıdü’l-hasene*’de geçmektedir.

“اَلْأَعْنَابُ *el-A‘nâb*” kelimesi, üzümün muhtelif çeşitlerini içine alması için çoğul olarak kullanılmıştır. Ayrıca burada üzüme “kerm” isminin verilmesinin Arapça’yı vaz’ eden tarafından değil, Câhiliyye döneminde olduğuna işâret vardır. Sanki onlar üzümden elde edilen şarap cömertliğe ve sehâvete teşvik ettiği için bu ismin ‘kerem’den türediğini kasdediyorlardı. Nebî (a.s.), Câhiliyye devrindeki insanların koyduğu bu ismi kullanmayı yasakladı, vâzı’ın koyduğu lügat ismiyle isimlendirmeyi emretti ve: “*Üzüm’e “el-kerm” demeyin ‘el-İneb’ ve ‘el-hable’ deyin.*” buyurdu. Sonra da bu istiâreli kullanışın iyi olmadığını şöyle buyurarak açıkladı: “*Kerem ancak mü’minin kalbindendir.*”[131] Yâni zannettiğiniz asıl kerem ve cömertlik, şaraptan değil mü’minin kalbinden kaynaklanır. Çünkü sarhoşun fiilleri aklının gitmesinden kaynaklanır. Bu yüzden elindekileri insanlara vermesi kerem ve cömertliğine yorulamaz. Çünkü bu durumda o, cömertliğin ne olduğunu bilmeyen bir sabî gibidir ve malını boş yere saçıp

savurmaktadır. Bu ise bir cömertlik sayılmaz. İşte sarhoş birinin de elindekileri dağıtması buna benzer. *Ebkâru'l-efkâr*'da böyle geçmektedir.

Yukarıda sayılan ürünler, üstünlük ve şereflerine işâret etmek üzere özel olarak zikredilmiştir. Sonra da bu hüküm genelleştirilerek "*ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir.*" buyrulmuştur. Yağmurla bütün meyveler çıkmadığı için, âyette kasdedilen meyvelerin bir kısmıdır. Allah'ın nîmet olarak yarattığı meyvelerin tamamının zuhûru ise ancak cennette olur. Yerden çıkanlar, insanlara bunları hatırlatmak içindir. Belki de kasdedilen, bu dünyâda çıkan, insanlar arasında bütün çeşitlerini ve sınıflarını gördüğün bilinen meyvelerdir. Buna göre âyetteki 'مِنْ' kelimesi, Kûfeli lügat âlimlerine göre " يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ ***(Allah) günahlarınızı bağışlasın.***" (Nuh, 71/4)" âyetinde olduğu gibi sıla olur. Benim gönlüme doğan budur.

"İşte bunlarda" suyun indirilmesinde ve açıklanan bitki ve meyvelerin çıkarılmasında *"düşünen bir toplum için"* Allah'ın ilim, kudret ve hikmetinin kemâline işâret ettiği için Allah Teâlâ'nın ülûhiyette tek olduğuna delâlet eden *"büyük bir ibret"* âyet *"vardır."* Çünkü tohum ve çekirdek yere atılıp ıslaklık ona işleyince alt tarafı yarılır, yerin derinliklerinde açılan kökleri fışkırır. Eğer aşağı doğru eğriyse üst tarafı yere çakılıp kalır ve ondan bir sap çıkar, gelişir ve ondan da yapraklar, çiçekler, hubûbat ve meyveler çıkar. Her birisi çeşitli şekil ve renklerde, tabîat ve özelliklerde olduğu gibi yine hepsinin maddeleri farklı olmakla birlikte kendi benzerlerinin devamını sağlamaya elverişli çekirdekleri bulunur. Bundan anlaşılmış oldu ki, fiilleri ve eserleri böyle olan zât-ı ilâhî'nin kemal sıfatlarından herhangi birine başka birinin benzemesi mümkün değildir. Nerede kaldı en değersiz varlıkların ülûhiyet ve ibâdete müstahak olması gibi sıfatlarında ona ortak olması. Allah bundan tamâmen yüce ve münezzehtir.

Can bahşeden cennette canlar yaratan
Kevn ve mekânların bahçesini yaratan
Her dalda gül, yaprak ve meyve var eder
O'nun cilvesini başka bir nakışla âşikâr eder

Tefekkür, matlûbu idrâk için kalbin eşyânın mânâlarına nüfûzudur. Derler ki: Zikir, fikrin (tefekkürün) yoludur, tefekkür ise en büyük ibâdet olan ma'rifetullaha vesîledir. Bazıları da şöyle demiştir: Zikir, halk için daha efdaldir. Çünkü onlar için tefekkürde bâtıl şeylere saplanma ve şüphelilere kayma tehlikesi vardır. Nitekim zamanımızda avamın çoğu buna mâruzdur. Doğru tefekkür mümkün olduğunda ilim ehli için tefekkür daha üstündür. Çünkü onlar, ne zaman bir şüphe ile karşılaşsalar, onun izâlesi için bir delil ararlar. Dolayısıyla zikirle berâber tefekküre imkân bulamazlarsa, tefekkür onlar için daha hayırlıdır. Rasûlullah (s.a.) de şu hadîsinde buna işâret etmiştir: "*Bir saatlik*

tefekkür, yetmiş yıllık ibâdetten daha hayırlıdır."[132]

Rivâyet edilmiştir ki, Osman (r.a.) tedebbür ve tefekkür etme imkânı bulduğu için vitr namazında Kur'anı hatmederdi. Tedebbür ve tefekkürü tam yerine getiremeyen kimseye bunu mubah görmez ve ona bunu yapabilecek kadar üç veya yedi gün gibi bir süre tayin ederdi.

Âyetteki işâret şöyledir: "*Gökten suyu"* feyz suyunu *"indiren O'dur. Ondan hem size içecek"* kalbleriniz için muhabbet içeceği *"vardır, hem de hayvanlarınızı otlatacağınız bitkiler."* Beşerî kâbiliyetler ve bunlar vâsıtasıyla meydana gelen şeyler vardır. Nefis sürülerini orada otlatırsınız ve bu sebeple ruhlarınızın gıdası için tâat buğdayları, doğruluk zeytini, güzel ahlak hurmalığı ve rabbânî vâridat üzümleri biter; aklî bilgiler, müşâhedeler, mükâlemeler, bütün haller de çeşit çeşit meyvelerdendir. *"İşte bunlarda"* bu hikmetli işleri akıl nazarıyla *"düşünen bir toplum için büyük bir ibret vardır.*"

وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ

بِاَمْرِه۪ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٢﴾

12. O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket ederler. Şüphesiz ki bunlarda aklını kullananlar için pek çok deliller vardır.

"O," uyumanız, geçiminizi temin etmeniz, meyvelerin toplanması ve olgunlaşması için *"geceyi, gündüzü"* hizmetinize verdi.

Allah Teâlâ'nın: "***Gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur.***" (el-Furkan, 25/62) âyetinde ifâde buyurduğu gibi gece ve gündüzü birbiri ardınca getirmiştir. Bazıları demiştir ki: Gece Âdem (a.s.) gibi erkek, gündüz ise Havva gibi dişidir. Gece cennetten, gündüz ise cehennemdendir. Bu yüzden geceleyin ünsiyet daha çoktur.

"Güneşi ve ayı" hareket ve ışıkta biri asıl, diğeri ona tâbi olarak *"sizin hizmetinize verdi"* Hayatın devamını sağlayacak şekildeki hareketleri sizin maslahat ve menfaatiniz içindir.

Sa'dî der ki:

Bulut, rüzgar, ay, güneş ve felek her biri bir iştedir
Ta ki sen bir ekmek kazanasın ve onu gafletle yemeyesin
Hepsi senin için kendinden geçmiş ve hizmetinde sâbittir
Şart-ı insaf değildir ki sen ferman dinlemeyesin.

et-Teshir, râm etmek, emrine ve hizmetine emrine vermek demektir. Sayılan şeylerin insanların emrine verilmesi, ***"Bunu bizim emrimize veren Allah'ın şanı ne yücedir."***

(ez-Zuhruf, 43/13) ve benzeri âyetlerde ifâde edildiği gibi onlar üzerinde diledikleri gibi tasarrufta bulunma imkânını elde etmeleri demek değildir. Bilakis kulların menfaat ve maslahatına göre onların idâresi Allah'a âiddir. Sanki bu da onların hizmetine verme, kendileri tarafından isteklerine göre tasarruf gibidir.

"Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket ederler." Yâni diğer yıldızlar da hareketlerinde, üçlü, dörtlü ve benzeri şekillerdeki vaziyetlerinde Allah'ın emrine boyun eğmişlerdir. Onları da Allah yaratmış ve istediği şekilde idâre etmektedir. Yahut yıldızlar da onun irâde ve isteğine göre yaratıldığı halde insanlara sağladıkları faydalar, daha evvelki gece ve gündüz, ay ve güneşin faydaları gibi açıkça görülmediği için onlar hakkında insanların emrine verildiği ifâdesi kullanılmayıp sâdece Allah'ın hükmü altında olduğu belirtilmekle yetinilmiştir. *"en-Nücûme"* şeklinde mansûb okunmuştur. Buna göre mânâ: 'Yıldızları da emrine âmâde kıldı' veyâ 'onlar Allah'ın emrine âmâde olduğu halde onlardan sizi faydalandırdı.' Ya da 'O'nun yaratması ve takdîri ile niçin yaratılmışlarsa sizi ondan faydalandırdı.'

"*Şüphesiz ki bunlarda"* toplu ve ayrıntılı olarak zikredilenlerle alakalı emre âmâde kılma konusunda *"aklını kullananlar"* akıllarını düşünme ve istidlâl için açan ve ibret alanlar *"için pek çok"* açık *"deliller vardır."* Allah'ın bu yüce eserleri çok çeşitli ve onlardaki kudret, ilim ve hikmetinin büyüklüğü Allah'ın vahdâniyeti konusunda açık ve zâhir olunca; tefekkür ve düşünme ifâde eden bir fiil kullanılmayıp sâdece akılla irtibatlandırılmıştır.

İlim ehli demiştir ki: Akıl Allah'ın dimağda yarattığı, nûrunu da kalbe koyduğu ışık saçan bir cevherdir. Vâsıtalarla gâibleri, müşâhede ile mahsûsâtı anlar. Kalbe göre akıl, cesede göre ruh gibidir. Aklı olmayan kalb, ölü hükmündedir ve hayvanların kalbi mertebesindedir.

Rasûlullah (s.a.)'e: "İnsanların akıl bakımından en güzeli kimdir?" diye soruldu. *"Allah'ın rızâsı için çalışıp, haramlarından kaçınan kimsedir."* [133] buyurdu. Halk arasında: 'Serçe kadar aklı yok.' derler. Ensar'dan Hassân b. Sâbit (r.a.) da şöyle demiştir:

Kavmin uzun boylu ve iri yarı olmasının önemi yoktur.
Zira onların cismi katır gibi, akılları serçe gibidir.

وَمَا ذَرَاَ لَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُخْتَلِفاً اَلْوَانُهُۜ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ
يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣﴾

13. Yeryüzünde sizin için rengârenk yarattıklarında da öğüt alan bir toplum için gerçek bir ibret vardır.

"*Yeryüzünde sizin için rengârenk yarattıklarında da"* hayvan ve bitkilerde, zikredilen hizmetinize râm edilen varlıklarda ve benzeri hususlarda *"öğüt alan bir toplum için gerçek bir ibret"* durumu böyle olan Zât-ı Bârî'nin tek ve ortağı olmadığına delâlet eden bir âyet *"vardır.*" Bunu da ancak düşünen insanlar kavrar ve ibret alırlar. Çünkü bu, unutulan zarûrî bilgileri hatırlamayı gerektirir ve ancak bu şekilde insan tefekkür sâhibi olabilir.

"مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهُ (rengârenk)" 'türleri farklı' demektir. Çünkü çoğu zaman farklılık Allah'ın tasarrufu olan renk değişikliğiyle yahut kendine has yaratılan özellikler, haller ve durumlarda olur. Yahut da bu farklı sınıflar, sizin bunlardan her hangi bir sınıfla faydalanmanız için yaratılmıştır.

Bahru'l-ulûm'da der ki: "مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهُ (rengârenk)" yeşil, beyaz, kırmızı, siyah ve benzeri durumlarıdır."

Tefsirlerin çoğunda "وَمَا ذَرَأَ", "اَلَّيْلَ وَ النَّهَارَ" ya mâtuftur. Yâni "yeryüzünde sizin için rengârenk yarattığı şeyleri de sizin hizmetinize verdi, demektir. "*Sizin için ... yarattığı*" ifâdesinin zikredilmesi, "*sizin hizmetinize verdi*" diye zikredilmesine gerek bırakmamıştır. Bu görüşe şöyle cevap verilmiştir: Aklî olarak birincisi, mutlaka ikincisinin de olacağını gerektirmez. Çünkü "*sizin için ... yarattığı*", daha kıymetli ve elde edilmesi daha güç olabilir.

Son iki âyetin işârî tefsîri şöyledir: *"O, geceyi"* beşeriyet gecesini, *"gündüzü"* rûhâniyet gündüzünü, *"güneşi"* ruh güneşini *"ve ayı"* kalb ayını *"sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar"* insanın kuvveleri ve beş duyusu *"da Allah'ın emri ile hareket ederler."* Bu bir hitaptır. 'Onun emrine verilişi' demek, bu organların ve kâbiliyetlerin şerîat ve tarîkat esaslarına uygun olarak kullanılmasıdır. Bu da basîret ve velâyet konusunda hâzık, hidâyet konusunda tasarrufu kâmil, inâyete mahsus bir tabîbin tedâvisi ile mümkün olur. *"Şüphesiz ki bunlarda"* tefekküre gerek kalmadan muâyene ve müşâhede ile Hakk'ın şâhidlerini *"akledenler için pek çok deliller"* şâhidler *"vardır."*

"Yeryüzünde" sizin yaratılış arzınızdaki istîdâdlardan *"sizin"* maslahatınız *"için rengârenk"* melekî, şeytânî ve hayvânî olarak *"yarattıklarında da"* ruhlarının muhtelif âlemlere geçmesi; kalıb esfel-i sâfilînine uzaklaştırılana kadar melekî, şeytânî ve hayvânî âlemlerden her âlemde o âlemin rengiyle renklenmesinde *"öğüt alan bir toplum için gerçek bir ibret vardır.*" *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

Şu halde akıllıya düşen gaflet bağından kurtulmak ve nefsini öğüt alan kimselerin zincirine bağlamaktır.

Muhammed b. Fadl der ki: Dilin zikri, günahlara keffâret ve derece kazanma sebebidir. Kalbin zikri mertebe ve Allah'a yakınlıktır. Tefekkür kalbin hâlidir. Kalb, bedenin âmiri ve Hakk'ın esiridir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Şeytanlar âdemoğullarının kalblerini sarmış olmasaydı, göklerin melekûtunu seyrederlerdi."*

[134] Bu hadiste kalb ile melekût arasında perde olan sebeplere işâret vardır.

İnsanlar kalblerine göre üç sınıftır: Bir kısmı hayvanlar gibidir. ***“Kalbleri vardır, anlamazlar.”*** (el-A‘raf, 7/179) âyeti buna işâret eder. Diğer bir kısmının bedeni âdemoğlu, rûhu şeytan rûhudur. Üçüncü kısmı ise hiçbir gölgenin bulunmadığı günde Allah’ın gölgesinde olanlardır. *el-Hâlisa*’da böyle geçmektedir.

Sa‘dî (k.s.) der ki:

Senin için başında göz ve kulak koymuşlar
Ağız söz yeri, gönül ise akıl yeridir
Ancak geri bilirsen inişi yokuştan
Bu kısa veya uzun diye söylemeyesin

Yâni, Allah Teâlâ âzâlardan her birini hikmet ile yaratmıştır. Onları ne için yaratılmışsa onda kullanın.

وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ
حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾

14. İçinden taze et *(balık)* yemeniz ve takacağınız bir süs *(eşyası)* çıkarmanız için denizi emrinize veren O’dur. Gemilerin denizde *(suları)* yara yara gittiklerini de görürsün. *(Bütün bunlar)* onun lütfunu aramanız ve nîmetine şükretmeniz içindir.

“*İçinden” el-Kevâşî*’de belirtildiği üzere ister suyu tatlı ister suyu tuzlu denizden olsun *“taze et yemeniz*” ‘Taze et’ ile balık kasdedilmiştir. Bir hayvan cinsi olduğu halde ondan “et” diye bahsedilmesi, ondan faydalanmanın yeme ile sınırlı olduğuna işâret içindir. Nitekim *el-İrşâd*’da böyle geçer. Yine gönlüme doğduğuna göre çekirge dışında diğer hayvanlar gibi boğazlanmaya ihtiyacı olmadığını bildirmek için böyle buyrulmuştur. Taze olarak yenmesine delâlet etmek üzere balığı “taze” olarak vasfetmiştir. Çünkü kurutulmuş balığı yemek, doktorların da kesin olarak belirttiği gibi oldukça zararlıdır. Yine burada içilemeyecek kadar sert, acı, kalın, tuzlu bir suda balığı taze ve tatlı olarak yaratması Allah’ın sonsuz kudret sâhibi olduğuna delil vardır.

Balık etine de âyette “et” denmesinden dolayı **İmam Mâlik** ve **Sevrî**, ‘Bir kimse et yememeye yemin ederse, balık yemekle yemininden dönmüş olur.’ görüşündedir. Cevâben denilebilir ki: Yeminler örfe binâ edilir. Şüphesiz ki “et” mutlak olarak kullanıldığında, bundan balık eti anlaşılmaz. Görmez misin ki, Allah Teâlâ kâfiri “dâbbe (hayvan)” diye isimlendirerek şöyle buyurmuştur: “***Allah katında, yerde yürüyen***

hayvanların en şerlisi kâfirlerdir." (el-Enfâl, 8/55) Halbuki hayvana binmemeye yemin eden kimse, kâfire binmekle yemininden dönmüş olmaz.

Hayâtü'l-hayevân'da der ki: "Fetvâ verilen görüş, denizdeki bütün hayvanların helâl olduğudur. Ancak yengeç, kurbağa ve timsah bunun dışındadır. Bir hadiste: *"Balık yemek, hasedi yok eder."* [135] buyrulmuştur. Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

İnsanlar ve karada yaşayan hayvanlar hava ile solunum yaptığı gibi balıklar su ile solunum yaparlar. Ancak şu var ki karadaki hayvanlar burunları ile havayı alarak ciğerlerine kadar ulaştırırlarken, balıklar solunumu solungaçlarıyla yaparlar. Dolayısıyla su, onun kalbinde hayvânî rûhun doğması konusunda, hayâtın ikâmesinde havanın üstlendiği rolü üstlenir. Biz ve bizim gibi karada yaşayan canlılar ise havadan müstağni olamayız. Çünkü gök ve yer, hava âleminin altındadır. Biz ise yeryüzü ehlindeniz. Balık bir saat hava alsa ölüp gider.

Mesnevî'de şöyle denilir:

Deniz balıkları karaya çıkarmaz,
Karadakileri de denize sokmaz.
Balığın aslı sudan, öbür hayvanların topraktan.
Bu işte hîle ve düzene başvurmak geçersizdir.

"*Ve"* tuzlu denizden *"takacağınız bir süs (eşyası) çıkarmanız için*" 'ٱلْحِلْيَةُ *el-Hilye*', altın veya gümüşten olan süs eşyasıdır. Âyetteki 'el-hilye' ile inci ve mercan denilen kırmızı taşlar kasdedilmektedir. Bunları genelde kadınlar takınır; bu yüzden âyetteki ziynet kadınlara isnâd edilmiştir. Sanki ziynet sâdece onların süsü ve giysileri gibidir.

"*Denizi emrinize veren O'dur.***"** *el-Kâmûs*'ta der ki: "ٱلْبَحْرُ *el-Bahr* (deniz)" çok su veya sâdece tuzlu sudur. Çoğulu, ' أَبْحُر *ebhur,* بُحُور *buhûr* ve *bihâr*' gelir.

el-Kevâşî'de der ki: Tatlı ve tuzlu denizi emrinize verdi. Yâni denizi bir ulaşım, yüzme ve avlanma yeri olarak faydalanmanız için sizin emrinize verdi.

Bazıları der ki: Yeryüzündeki bu denizler, tûfân zamanında inen yağmurun sularıdır. Zira Allah Teâlâ kavmin helâk olmasından sonra yere emretti, o da suyu emdi, yerin yutmadığı yağmur suyu ise yeryüzünde kaldı. Okyanusun durumu başkadır. Allah yeryüzünü onun köpüğünden yarattığı zaman geri çekilmiştir.

Ey muhâtap, eğer hazır bulunsan "*gemilerin denizde (suları) yara yara gittiklerini"* tek bir rüzgarla denizi yararak ileri, geri ve yan tarafa hareket ettiklerini *"de görürsün.*" Bütün bunlar "*O'nun lütfunu aramanız*" yâni, ticâret için onlara binerek O'nun geniş rızkından taleb etmeniz için, demektir. Çünkü deniz ticâreti, kara ticâretinden daha kazançlıdır. **Hz. Sa'dî** şu şiiriyle buna işâret eder:

Dalga korkusu olmasaydı deryanın faydası iyi olurdu
Diken rahatsız etmeseydi gülün sohbeti hoş olurdu

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kim, denizin şiddetli dalgalı olduğu anda gemiye biner ve denize açılırsa, Allah'ın zimmeti (onu hıfz ve himâyesi) o kişiden düşmüş olur."* [136] Yâni, herkesin Allah katında hıfz ve himâye için bir korunma hakkı ve ahdi vardır. Kendisini tehlikeye attığında Allah'ın bu ahdi kesilmiş olur. Kurtulma imkânı zor olduğu için şiddetli dalga olduğu zaman gemiye binmek câiz görülmemiştir ve binen kişi de emre âsi olmuş olur.

"*ve nîmetine şükretmeniz içindir.*" Yâni yüce nîmetlerinin hukukunu anlayıp takdir edersiniz. Onların şükrünü tâat ve tevhîd ile yerine getirirsiniz. "لَعَلَّ *Lealle*" irâde mânâsında istiâre olarak alınmıştır. Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir. Peşinden şükrü ifâde eden fiil getirilmekle tahsis edilmiştir. Çünkü bu tehlikeli yerleri istifâde etme ve geçim sağlama sebebi kılması bakımından nîmet verme konusunda daha kuvvetli bir ifâdedir.

Keşfü'l-esrâr sâhibi şöyle der: Rivâyet edilir ki Hak Teâlâ zâhirde yeryüzünde Kızıl Deniz, Umman Denizi, Akdeniz, Büyük Okyanus gibi deryâlar yarattı. O denizleri geçmek için gemiler var etti. Bâtında da insan nefsinde meşguliyet, gam, hırs, gaflet ve tefrîka (ayrılık, dağınıklık) deryâları zâhir eylemiştir. Onları geçmek için de gemiler tâyin edip göstermiştir. Kim tevekkül gemisine binerse meşguliyet deryâsından boşluk sâhiline ulaşır. Kim rızâ gemisine gelirse gam denizinden sevinç sâhiline ulaşır. Kim kanâat gemisine binerse hırs denizinden zühd sâhiline varır. Kim zikir gemisine oturursa gaflet deryâsından uyanıklık sâhiline ulaşır. Kim tevhîd gemisine gelirse tefrîka denizinden cem'iyyet sâhiline ulaşır. Tefrîkanın hakîkati bakâdadır ve cem'iyyet fenâdadır. O'nun vücûduyla tefrîka memleketinde ve kendinden geçerek cem' mertebesindedir.

Benlik hesabının üzerine kalem çek
Kendinden geçme yolunda sancağı çek
"Lâ" süpürgesiyle yolu süpürmezsen
"İllallah" sarayına nasıl ulaşırsın

Âyetin işârî tefsîri şöyledir: "İçinden gaybî faydalar ve yüce mevhibeler yemeniz/elde etmeniz ve ruhlarınızın kendileriyle nur ve bahâ büründüğü kalbleriniz için bir süs olmak üzere mânâ cevherleri ve hakîkat incileri çıkarmanız için ilim denizini emrinize veren O'dur. Şerîat ve mezheb gemilerinin ilim denizinde yüzdüğünü görürsün. Bütün bunlar O'nun lütfunu aramanız içindir. O'nun lütfu ise mukarrab meleklerinden bile gizli olan sırlarıdır. İşte bütün âlemler içinde size özel olarak verdiği bu büyük lütuf ve ihsanlara umulur ki şükredersiniz. *et-Te'vîlatü'n-Necmiyye*'de böyle denilmektedir.

وَاَلْقٰى فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَمٖيدَ بِكُمْ وَاَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ

تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾

15. Sizi sarsmaması için yeryüzünde sağlam dağları, ırmakları ve yolunuzu bulmanız için de yolları yarattı.

Allah Teâlâ kudretiyle *"Sizi sarsmaması için"* sizi sarsmasını önlemesi ve sizi iyi tutması için *"yeryüzünde sağlam dağları, ırmakları ve yolunuzu bulmanız için de"* gâyelerinize ve evlerinize ulaşmanızı murâd ederek çeşitli *"yolları yarattı"* yâni yeryüzünde her yerden başka bir yere yollar yarattı.

Bazıları şöyle demiştir: "Dolambaçlı olsa da yoldan yürü, zulüm olsa da şehirde ikâmet et, hayrı olmasa da bekar kızla evlen."

Yeryüzü, küre şeklindedir. Yeri âlemin ortasıdır. Âdemoğullarının cesedlerini yediği için "arz" diye isimlendirilmiştir.

"رَوَاسِيَ *ravâsiye*" hâricî bir sebep veya destek olmadan sâbit duran dağlar demektir. Bunlar çakıl taşları gibi olup, sanki biri avucuna alarak onları yeryüzüne serpmiştir. Bu Allah'ın büyüklüğünü ve kudretini gösterir. Şüphesiz her zor iş ona kolaydır. Yâni Allah "ol" emriyle yeryüzünde sağlam dağlar yaratmış, yeryüzünü sarsılma halinden sonra dağlar sâyesinde sağlam bir şekilde yerleştirdi. Kimse dağların neden yaratıldığını anlayamamıştır.

Allah yeryüzünü, su üzerinde olduğu için hareketli yarattı. Sonra dağlarla onu yerleştirdi. Tepeler hariç dağların sayısı 6673'tür. Eşyayı sebeplere bağladığı için Allah bunları bu şekilde yaratmıştır. Dağ olmayan bir yeryüzü kemiksiz et gibidir. Nitekim bir canlının vücudu ve cesedi, ancak kemikle birbirine tutunur. İşte yeryüzü de bu dağlarla ayakta durmaktadır.

"اَلْاَنْهَارَ el-Enhâr", 'nehr' kelimesinin çoğulu olup, suyun aktığı yatağın ismidir. "Allah, yeryüzünde nehirler de yarattı" demektir. Nehirlere şunlar örnek verilebilir: Kûfe'nin nehri olan Fırat, Bağdad'ın nehri olan Dicle, Belh'in nehri olan Ceyhun, Adana'nın nehri olan Ceyhan, Hindistan'ın nehri olan Seyhun, Mıssîsa'nın nehri olan Seyhan, Mısır'ın nehri olan Nil ve dünyânın muhtelif bölgelerinde akan diğer nehirler.

وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾

16. Daha nice alâmetler *(yarattı)*. Onlar, yıldızlarla da yollarını doğrulturlar.

"*Daha nice alâmetler*" yolculara, gündüz istikâmetlerini belirleyen dağ, ova, su, ağaç ve rüzgar gibi muhtelif işâretler yarattı. Nitekim **İmam** (**Râzî**) der ki: "Toprağı koklayan bir topluluk gördüm; onlar bu şekilde yollarını bulurlardı."

"*Onlar, yıldızlarla da yollarını doğrulturlar.*" Geceleyin de başka bir işâretin olmadığı sahra ve denizlerde yıldızlarla yol bulurlar. Âyetteki "*onlar*" zamiriyle Kureyş kasdedilmiş olabilir. Çünkü onlar ticâret için çok seferlere gitmekle ve yönlerini

yıldızlarla tayin etmekle tanınmışlardı. Âyette ifâdenin hitap siygasından çevrilmesi, “en-necm (yıldızlar)” kelimesinin öne alınması ve zamirin de geriye bırakılması tahsis içindir. Sanki şöyle denilmiştir:

“Özellikle şunlar yıldızlarla yol bulurlar.” Bu itibara göre, yıldızlarla yol tayini onlar için daha gerekli olduğu gibi, Allah’ın bu nîmetine şükretmek de onlara daha fazla vacip oldu.

Âyetteki “en-necm” ile kasdedilen yıldız cinsidir. Yahut da Süreyya, Küçük Ayı’nın iki parlak yıldızı (Ferkadan), Büyük ve Küçük Ayı ile Kuzey Yıldızı (Cedy)’dır. Çünkü geceleyin yön bunlarla tayin edilir. Bunlar kuzey kutbu etrafında dolanırlar ve kaybolmazlar.

Kutup Yıldızı, Küçük Ayı kümesinin ortasında, Cedy ise uç tarafında tek başına bir yıldızdır. Ferkadân, Büyük Ayı denilen yıldız kümesinin diğer tarafındaki iki yıldızdır. Bu iki yıldız Na‘ş’dandır. Cedy Benât’tandır. Büyük Ayı ve Küçük Ayı kümelerine yakındırlar. Yedi tânedirler: Dördü Na‘ş, üçü Benât ve bir de Sühâ yıldızıdır ki bu Büyük Ayı kümesinin en gizli ve küçük yıldızıdır. Sahâbe (r.anhüm) görüş derecelerini bu yıldızla tecrübe ederlerdi. **İbn Asâkir**’in *et-Tekmile*’sinde böyle geçmektedir.

Ömer b. Hattab (r.a.): “Yollarınızı ve kıblenizi tayin edecek kadar yıldız ilmi öğrenin. Sonra onu bırakın ve akrabalarınızı bilip tanıyacak kadar neseb ilmini öğrenin.” demiştir. İlk kez yıldız ve hesabla uğraşanın İdris (a.s.) olduğu söylenmiştir.

Seleften bazıları da şöyle der: “İlim dörttür: din için fıkıh ilmi, beden için tıb ilmi, zaman için yıldız ilmi, lisan için nahv ilmi.”

Rasûlullah (s.a.)’in: “*Kim yıldız ilminden bir şey öğrenirse, sihirden bir parça öğrenmiştir*.” [137] hadîsine gelince, Hâfız **İbn Hacer** onun hakkında der ki: “Öğrenilmesi haram olan yıldız ilmi kar ve yağmurun yağması, rüzgarın esmesi, fiyatların değişmesi ve benzeri kişiyi gelecek zamanla ilgili olayları bilmeye götüren ilimdir. Yıldız ilmiyle uğraşan kişiler, bu hususları yıldızların hareketleri, birbirlerine yaklaşmaları ve ayrılmaları, bazı zamanlarda görünüp bâzı zamanlarda kaybolmalarından anladıklarını iddiâ ederler. Bu hususların bilgisi Allah’ın kendisine has kıldığı, kendisinden başka kimsenin bilmediği bir ilimdir. Nitekim hikâye edilir ki 581 yılında yedi gezegen terâzi burcuna üç derece bir dakîka yaklaşınca müneccimler meskun mahallin dörtte birinin helak olacağı kehânetinde bulundular. Mevsim de harman mevsimiydi. Hiç rüzgar esmedi. Mal sâhipleri mahsullerini kaldıramadı. İşte bu yüzden bir öğrenci tahsilini tamamlayıp ayrılırken hocasından tavsiyede bulunmasını istedi de hocası ona: “Hiç üzülmemek istersen müneccimle berâber olma; ağzının tadının bozulmamasını istersen doktora yaklaşma.” dedi.

Şeyh Sa‘dî der ki: Bir müneccim evinden çıktı ve kendi karısıyla berâber oturan yabancı bir adam gördü. Müneccim adama kötü söz söyledi, fitne ve karışıklık çıkardı. Bir gönül ehli bu hâle vâkıf oldu ve şöyle dedi:

Sen ki feleklerden haber verirsin, lâkin bir şey bildiğin yok

Çünkü kendi hânende bile kim olduğunu bilmezsin

Zevâl vakti, kıblenin hangi yönde olduğu, ne kadar vakit geçip ne kadar kaldığı gibi konularda ilm-i nücûmdan gözlem yoluyla öğrenilenler ise nehye dâhil değildir." **Hâfız İbn Hacer**'in sözü bâzı ilavelerle birlikte burada sona erdi.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Nazar ve istidlal ehlinin ilm-i nucûm, felsefe, astronomi ve matematik gibi şeriatın zâhirine destek olan ilimleri belli ölçüde öğrenmeye muhtaçtırlar. Çünkü bu, düşünce ve yorum gücünün derinleşmesini sağlar. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Onlar göklerin ve yerin yaratılışı konusunda tefekkür ederler."*** (Âl-i İmran, 3/191) Tefekkürü, hiç bilinmeyen bir yöne yöneltmek mümkün değildir. Mutlaka bir yönden bile olsa işin mâlum olması gerekir. Bu kadarı tenkit ve kınamanın dışındadır. Nitekim **Seyyid Şerif** der ki: Allah Teâlâ'nın birliğine ve kudretinin kemaline delil bulmak için yıldızlar konusunda tefekkürde bulunmak büyük bir ibâdettir. Müşâhede ve muâyene ehlinin yolu ise zikirdir. Onunla mülk ve melekûtun nurlarına mutâlaaya, ceberût ve lâhûtun sırlarını müşâhedeye ulaşırlar. Nefislerinde ve dış âlemde gözlerle görülmeyenleri müşâhede ederler. Zâhir ve bâtında felsefecileri ve müneccimleri hayrette bırakan şeyleri görürler.

Yol bulma (ihtidâ) ya dış âlemin (âfâk) yıldızlarıyla olur ki bu bir yerden diğer yere giden kimse içindir. Ya da yol bulma (ihtidâ) iç âlemin (enfüs) yıldızlarıyla olur ki bu bir halden başka bir hâle hicret eden kimse içindir. Bir hadiste: *"Ashabım yıldızlar gibidir hangisine uysanız hidâyete erersiniz."* [138] Bu iktidâ ve ihtidâ, her asırda tevârüs yoluyla dünyânın sonuna kadar devam eder. Ancak mutlaka bir delil gerekir. Bu da basîret ve velâyet sâhibi, hidâyet konusunda tasarrufu kâmil ve inâyet (Allah'ın yardımı) kendisine tahsis edilen kimsedir.

Hâfız şöyle der:

Aşk köyünün yoluna delilsiz ayağını basma.
Ben delilsiz yüz ihtimam gösterdimse de maksad hâsıl olmadı.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Beşeriyet sıfatları sizi şerîat ve tarîkat yolundan saptırmasın diye beşeriyet arzına, vakar ve sükûnet dağları, hikmet suyundan ve hidâyet nûrundan nehirler, Allah Teâlâ'ya ulaşasınız diye hidâyet yolu, şâhidlerden ve keşflerden âlâmetler yarattı. Onlar Allah'tan olan hidâyet yıldızı ile Allah'a yol bulurlar. Bu inâyet cezbesidir. Allah onunla sizi mecâzî varlığınızın karanlıklarından hakikî varlığın nûruna çıkarır.

Şeyh Ebu'l-Kasım Huzeymî, *Kitabü'l-es'ileti'l-mukhime fil-ecvibeti'l-müfhıme* adlı kitabında der ki: "*Sizi sarsmaması için yeryüzünde...yarattı.*" âyetinde, Allah'ın herkesten hidâyet ve şükür istediğine delil vardır. Kim de yol bulmamışsa bu Allah'ın isteğiyle değildir. Bundan murâdın ne olduğu konusuna cevâben, Allah Teâlâ 3-18. âyetlerde onlara şükrü gerektiren nîmetlerini hatırlatıyor. Sonra Allah Teâlâ bütün bu

nîmetlerin şükrü ve hidâyeti gerektirdiğini, hidâyeti dilediğine tahsis ettiğini beyan etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ: “***Dileseydi hepinizi hidâyete erdirirdi.***” (en-Nahl, 16/9) buyurmuştur.

اَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُۜ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾

17. O halde, yaratan *(Allah),* yaratmayan *(putlar)* gibi olur mu? Hâla düşünmüyor musunuz?

“*O halde”* bu muazzam mükevvenâtı *“yaratan”* Allah Teâlâ *“yaratmayan”* hiçbir şeyi yaratmaya gücü bile olmayan putlar *“gibi olur mu?”* Aceba zikredilen bütün bu mahlûkâtı yaratan kimdir?

‘ مَنْ ’ ism-i mevsûlü akıllı varlıklar için kullanılır. Putperestler onları “ilah” diye isimlendirdiği için onlar da akıllılardan sayılarak onlar için de kullanılmıştır. Ya da “ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشٖي عَلٰى بَطْنِهٖ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشٖي عَلٰى رِجْلَيْنِ (***İşte bunlardan kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür***.)” (en-Nûr, 24/45) âyetinde olduğu gibi Hâlık (yaratan)’ın karşısında kullanıldığı için onunla birlikte aynı ism-i mevsul kullanılmıştır.

Hemze, istifhâm-ı inkârî (olumsuz soru) hemzesidir. Yâni, tevhîdin delillerinin ortaya çıkmasından sonra da Allah’ın mahlûka benzemesi ve ortaklığı tasavvur edilebilir mi? Yâni Hâlık’ın mahlûka hiç benzerliği yoktur. İmdi âcizi Kâdir’e ortak tutmak inâdın son noktası ve cehâletin zirvesidir. Durum aksini gerektirdiği halde yaratanın yaratmayana benzetilmesinin tercih edilişi, yaratma melekesi var olanın var olmayana öncelik hakkı olduğundandır.

“Hâlâ düşünmüyor musunuz?” Yâni, ey Mekke halkı, bunu düşünüp de içinde bulunduğunuz durumun yanlışlığını anlamaz mısınız? Zira bu, düşünüp ibret almaktan başka bir şeye gerek bırakmayacak kadar açıktır.

وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَاۜ اِنَّ اللّٰهَ لَغَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿١٨﴾

18. Allah’ın nîmetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız. Hakîkaten Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir.

“*Allah’ın nîmetini”* üzerinizdeki Allah’ın daha zikretmediği nîmetleri *“saymaya kalksanız, onu sayamazsınız.*” şükrünü yerine getirmek şöyle dursun, toplu olarak bile onların sayısını belirlemeye ve sınırlandırmaya gücünüz yetmez.

Vücûdum üzerindeki her kıl O’nun ihsânıdır
Her bir kıl için nasıl şükredeyim?

“Hakîkaten Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir.” Allah şükür, konusundaki noksanlığınızı örter ve bağışlar. Rahmeti ve nîmeti büyüktür. İsyânınızdan dolayı mahrûmiyeti hak etseniz de Allah sizden nîmetini hemen kesmez. Küfran-ı nîmette bulunmanızdan dolayı ceza vermekte acele davranmaz. Âyetteki bağışlama sıfatının rahmet nîmetinden önce zikredilmesi, tahliyenin (hâ ile boşaltma arındırmanın) tahliyeden (hı ile süsleyip bezemeden) önce gelmesi sebebiyledir.

İbn Ata der ki: “Senin nefsin, kalbin, aklın, muhabbetin, dînin, dünyân, tâatin, ma‘sıyetin, başlangıç ve sonun ve bir zamanın, aslın ve faslın vardır. Nefsin nîmeti tâat ve ihsanlardır. Nefis bunlar arasında dönüp dolaşır. Kalbin nîmeti, yakîn ve îmandır. O da bu ikisi arasında dönüp dolaşır. Rûhun nîmeti, havf ve recâdır (korku ve ümiddir). O da bu ikisi arasında dönüp dolaşır. Aklın nîmeti hikmet ve beyândır. O da bunlar arasında dolaşır. Ma‘rifetin nîmeti, zikir ve Kur’an’dır. O da bu ikisi arasında gidip gelir. Muhabbetin nîmeti, ülfet, vuslat, ayrılıktan emniyette olmaktır. O da bunlar arasında dolaşır. İşte “*Allah’ın nîmetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız.*” âyetinin tefsîri budur.”

Bilesin ki insanın bütün ömrü sâlih amel ve şükrü yerine getirmek için harcansa, diğer nîmetler şöyle dursun sâdece varlık nîmetine bile karşılık olamaz.

Bin sene yaşasam, Rabbime secdede
Bir günün şükrünü bile, tam olarak yerine getiremem.
Yıl bin ay, ay da bin gün olsa
Gün bin an, an da bin yıl olsa.

Şeyh Sa’dî (k.s.) da şöyle der:

Kusurlarımın ve hizmet edemediğimin özrünü getirdim.
Çünkü ibâdet ve tâate îtimâd olmadığını bilirim.
Âsîler günahlarından tevbe ederler.
Ârifler ise ibâdetten istiğfar ederler.

Şiirde kasdedilen amelin kendisi değil, onu beğenip gözde büyütmeyi terketmektir. Kula gereken, nefis ve şeytanın tâatinde değil, Mevlâ’nın tâatinde olmasıdır.Çünkü âsî ile itâat eden bir değildir.

Hikâye edilir ki İsrâiloğulları’ndan bir âbid Allah’a yetmiş sene ibâdet etti. Allah onu meleklere göstermek istedi. Bu kadar ibâdetine rağmen cenneti hak etmediğini haber vermesi için ona bir melek gönderdi. Âbid:

“Biz ibâdet için yaratıldık. Onun emrine uymak için yaradanımıza kulluk etmemiz gerekir.” dedi. Melek geri döndü ve dedi ki:

“Ya Rabbi, onun ne dediğini elbette sen bilirsin.”

Allah Teâlâ:

“O bize ibâdetten yüz çevirmedikçe, biz de ondan yüz çevirmeyiz. Şâhid olun, ben onu affettim.” buyurdu.

Kula gereken, gâyesi Allah’ın emrini yerine getirmek ve nefsi aradan çıkarmak olmalıdır. Çünkü nefis, hakîkate ulaşmanın en büyük hicâbı/perdesidir. Kul hatâ etmesi durumunda da istiğfâra baş vurmalıdır. Çünkü istiğfar, günah ve mâsıyet kirinden arındıran ne güzel bir vâsıtadır.

---

[127]. *İbn Hacer,* Kafi, II, 597

[128]. *İbn Mâce,* Rühun 16

[129]. *İbn Mâce,* Et‘ime, 34; *Dârimî,* Et‘ime, 20

[130]. *Sehavi,* Mekâsıd, s. 98-99

[131]. *Buhâri,* Edeb, 101; *Müslim,* Elfaz, 6-10, 12; *Ebû Dâvud,* Edeb, 74; *Dârimî,* Eşribe, 16; *Müsned,* II, 239, 259, 272, 316

[132]. *Acluni,* I, 370

[133]. Bk. *Münâvi,* V, 67-68

[134]. *Iraki,* Muğni, III, 9

[135]. *Deylemî,* Hadis no: 1705

[136]. *Müsned,* V, 79; *Mecmeu’z-zevaid,* VIII, 99

[137]. *Ebû Dâvud,* Tıb, 22, 51; *İbn Mâce,* Edeb, 28; *Müsned,* I, 227, 311

[138]. *Acluni,* I, 147

ALLAH GİZLEDİĞİNİZİ AÇIKLADIĞINIZI BİLİR

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا
يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ اَمْوَاتٌ غَيْرُ اَحْيَٓاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ
اَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ قُلُوبُهُمْ
مُنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾ لَا جَرَمَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا
يُعْلِنُونَ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَٓا اَنْزَلَ رَبُّكُمْ
قَالُٓوا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ لِيَحْمِلُٓوا اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَمِنْ
اَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ اَلَا سَٓاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾

19. Allah, gizlediğinizi de açıkladığınızı da bilir.

20. Allah'ı bırakıp da taptıkları *(putlar)*, hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar kendileri yaratılmışlardır.

21. Onlar diriler değil, ölülerdir. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.

22. İlâhınız bir tek ilahtır. Fakat âhirete inanmayanlar var ya, onların kalpleri inkârcı, kendileri de böbürlenen kimselerdir.

23. Hiç şüphesiz Allah, onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir. O, büyüklük taslayanları asla sevmez.

24. Onlara: Rabbiniz ne indirdi? denildiği zaman, "Öncekilerin masallarını" derler.

25. Kıyâmet gününde kendi günahlarını tam olarak taşımaları ve bilgisizce saptırmakta oldukları kimselerin günahlarından da bir kısmını yüklenmeleri için *(öyle derler)*. Bak ne kötü şey yükleniyorlar!

"Allah, gizlediğinizi" gizlediğiniz inanç ve amelleri *"de açıkladığınızı"* inanç ve amellerden açıktan yaptıklarınızı *"da bilir."* Sizin gizliniz ve açığınız, O'nun geniş ilmine nisbetle eşittir. Öyleyse O'nun hakkı O'na karşı takvâ sâhibi olunması, O'ndan sakınılması ve rızâsına muhâlif olan şeylere cür'et edilmemesidir.

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾

20. Allah'ı bırakıp da taptıkları *(putlar)*, hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar kendileri yaratılmışlardır.

"*Allah'ı bırakıp da taptıkları"* kâfirlerin ibâdet ettikleri ilâhlar, tanrılar, varlıklardan asla *"hiçbir şey yaratamazlar.*" Çünkü bu onların şânından değildir. Çünkü âcizdirler.

Kur'an'da duânın "ibâdet" mânâsında kullanıldığı çoktur.

"مِنْ دُونِ اللّٰهِ" Allah'ı bırakıp geçerek demektir. Çünkü 'dûne', bir şeyden mekan olarak daha aşağısı anlamınadır. Sonra bu kelime, hal ve dereceler arasında farklılığı göstermek için istiâre olarak kullanılmıştır. Sonra daha da genişletilerek bir sınırı bırakıp diğerine geçen, bir hükmü bırakıp diğerine geçen kimse için kullanılır olmuştur.

"Çünkü onlar kendileri yaratılmışlardır." Yâni onların durumu ve zâtlarının gereği yaratılmış olmalarıdır. Çünkü onlar, mümkin varlıklardır, mâhiyet ve varlıkları îtibarıyla kendilerini yaratıp var edene muhtaçtırlar.

el-Kâmûs'ta der ki: Allah'ın sıfatlarından olan el-Hâlık, bir şeyi yoktan var eden, daha önce bir benzeri görülmemiş şekilde yaratan demektir.

اَمْوَاتٌ غَيْرُ اَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾

21. Onlar diriler değil, ölülerdir. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.

"*Onlar diriler değil,"* yâni, nutfe ve yumurta gibi hayâta elverişli değildirler. Çünkü mutlak olarak ölüdürler. *"Ölülerdir*" o putlar, hayâtı olmayan cansız varlıklardır. Onlar yaratılmış vücûdu ile ölülerdir. Putlar hakkında 'mevât' denilmemiştir. Çünkü onlar rûhu olan varlıklar şeklinde yapılmışlardır. *el-Kâmûs*'ta der ki: 'Müvât' ve 'mevât' rûhu olmayan şeyler ve sâhibi olmayan yerler için kullanılır.

"Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler." yâni bu ilâhlar, kendilerine ibâdet edenlerin kabirlerinden ne zaman diriltileceklerini bile bilmezler. Bu ifâdede diriltilme vaktini bilmenin ülûhiyyetin gereği olduğu bildirilmektedir. Yine mutlaka ölüm kendilerine gelip çatacağı gibi inkâr ediyor olsalar da mutlaka diriltilecekleri üstü kapalı olarak kendilerine söylenmektedir.

اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾

22. İlâhınız bir tek ilahtır. Fakat âhirete inanmayanlar var ya, onların kalpleri inkârcı, kendileri de böbürlenen kimselerdir.

"*İlâhınız bir tek ilâhtır*" eşsiz ve tektir, hiçbir şey hiçbir hususta O'na ortak olamaz.

“*Fakat âhirette”* dirilme, amellerin karşılığını görme ve benzeri âhiret hallerine *“inanmayanlar var ya...*”

Îman, lügatte kalb ile tasdik etmektir. Şeriatta ise kalb ile inanmak, dil ile ikrar etmektir. **Süheylî,** *Kitabü’l-emâlî’*de der ki: “Tasdik ile îmân arasındaki fark şudur: Tasdik, mutlaka bir haber karşısında olur. Îman ise doğru bir haber karşısında olduğu gibi bir fikir ve düşünce için de kullanılabilir. San’ata bakıp onu yapanı tanıdığında îmân edersin, bir haberi tasdik etmiş olmazsın. Çünkü ortada bir haber yoktur. Îman ve ikrar ettiğin şey hakkında bir haber gelirse o haberi tasdik etmiş olursun. Tasdîk, sustuğun halde kalb ile de olur. Dersin ki: “Şu hadîsi işittim ve tasdik ettim.” Şu halde îmanda, lügat ve şeriat yönünden mutlaka lafzın îtikad ile bir araya gelmesi gerekir.”

“*Onların kalpleri inkârcı,”* kalpleri, marifetle değil de inkârla muttasıf olup Allah’ın vahdâniyyetini inkâr ederler. *“Kendileri de böbürlenen kimselerdir.*”

Onlar öyle bir topluluktur ki, Allah’ın vahdâniyyetini îtirâfa yanaşmamaları, hakkı kabûlden tekebbürleri onların normal âdeti hâline geldiği gibi, inkâr da onların karakteri olmuştur.

لَا جَرَمَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَۜ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ

الْمُسْتَكْبِرٖينَ ﴿٢٣﴾

23. Hiç şüphesiz Allah, onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir. O, büyüklük taslayanları asla sevmez.

“Hiç şüphesiz” elbette, gerçekten *“Allah, onların gizlediklerini de”* kalplerinde gizledikleri inkârı da *“açığa vurduklarını da”* büyüklük taslamalarını da *“bilir.”*

“لَا جَرَمَ”, gerçekten, anlamında kullanılan tahkîk ve te’kid edâtıdır. **Ebü’l-Bakâ** der ki: ‘لَا جَرَمَ’ ile ilgili dört görüş vardır: Birincisi, daha önce geçen sözü reddetmek içindir. Yâni durum iddiâ ettikleri gibi değildir anlamınadır. İkincisi, iki kelimeden mürekkep olup “gerçekten” demektir. Üçüncüsü, şüphesiz, kesinlikle demektir. Dördüncüsü, hiçbir mânî yoktur, takdîrindedir.

“O,” Allah Teâlâ, tevhîd karşısında *“büyüklük taslayanları”* mü’min olsun müşrik olsun kendilerini büyük görenlerin hepsini *“asla sevmez.”*

“اَلْاِسْتِكْبَارُ (büyüklük taslamak)”, kendisini olduğundan üstün görmek ve hakkı inkâr etmektir. Mütekebbir ile müstekbir arasındaki fark, tekebbür Hak Teâlâ’nın vasıflarından olduğu gibi hak olan kibri de içine alan genel bir kelimedir. Hak Teâlâ’nın esmaü’l-hüsnâsının arasında *“el-Cebbâr’* ve *el-Mütekebbir”* isimleri sayılmaktadır. Hz. Peygamber (a.s.) da *“Mütekebbire karşı tekebbür sadakadır.”* buyurmuştur. Tekebbür, yasaklanan bâtıl kibri de içine alır. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Yeryüzünde***

haksız yere büyüklenenleri âyetlerimden uzaklaştıracağım." (el-A'râf, 7/146) buyurmuştur. İstikbâr ise bâtıl olan kibri ortaya çıkarmak için kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ, İblis hakkında: "إِسْتَكْبَرَ ***(büyüklendi)***" (el-Bakara, 2/34) buyurmuştur.

el-Avârif'te şöyle denilir: Kibir, insanın kendisinin başkasından daha büyük olduğunu zannetmesidir. Tekebbür ise bu zannını ortaya koymasıdır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Kalbinde zerre kadar kibir olan cennete giremez. Yine kalbinde zerre ağırlığınca îmân olan da cehenneme girmez."* [139] **Hattâbî** der ki: Bunun iki te'vîli vardır: Birincisi, hadiste kasdedilen küfür kibridir. Çünkü o, îmânın karşılığı olarak kullanılır. Diğeri ise Allah Teâlâ o kimseyi cennete sokmak isterse, kalbinden kibri çekip alır ve böylece kibirsiz olarak cennete girer. *Fethu'l-karîb*'de der ki: Bu ikisi de uzak te'villerdir. Çünkü hadis, bilinen kibri yasaklamak için vârid olmuştur. O da insanlara tepeden bakmak, onları hor hakir görmektir ve hakkı kabûl etmemektir. "Eğer cezayı hak etmişse cezasız olarak cennete giremez." denilmiştir. Yine "Müttakîlerle berâber ilk cennete girenlerden olamaz." da denilmiştir.

Ebû Hüreyre (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: Allah Teâlâ buyurdu ki: *"Ey Âdemoğulları! Sizi topraktan yarattım, dönüşünüz yine toprağadır. O halde kullarıma karşı mal ve soy konusunda tekebbürde bulunmayın. Benim huzûrumda küçük karıncadan daha mütevâzı olun. Kıyâmet günü neseblerinize göre değil amellerinize göre karşılık göreceksiniz. Dünyâda hayvanların küçük karıncaları ezip geçtiği gibi, ben de âhirette dünyâdaki mütekebbirleri, insanların çiğnediği küçük karıncalar hâline getiririm."* [140]

Hikâye edilir ki: Mûsâ (a.s.)'ın yanında iki kişi hasep ve nesepleriyle övündüler. Birisi: "Ben filan oğlu filânım" diyerek dokuz ceddini saydı. Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)'a şöyle vahyetti: "O'na; Onların hepsi cehennemdedir. Sen ise onların onuncususun." diye söyle.

Şâirlerden birisi der ki:

Yeryüzünde ancak tevazu ile yürü.
Onun altında senden üstün nice kavimler vardır
Sen izzet, emniyet ve çok yüksek mevkide olsan da,
Daha güçlü koruması olan nice ölmüş kimseler vardır.

Şu halde tevâzua ve kimseye karşı böbürlenmemeye sarıl. Çünkü tevâzu cennet kapılarından bir kapıdır, tefâhur (övünmek) de cehennem kapılarından bir kapıdır. Sana gereken, cennet kapılarını açmak, cehennem kapılarını kapamak, hakîkatte fahrın (övünmenin) ancak kendisiyle elde edildiği mânevî fakrı elde etmektir. Kişi, mânâ devletine, hâl riyâsetine ve makam üstünlüğüne ancak tevazu süsü ve fenâ ziynetiyle ulaşabilir.

Hâfız der ki:

Pâdişahlık tâcını istersen, içindeki cevheri göster
Yoksa Cemşid'in, Feridun'un soyundan olmak faydasız

Ya Rabbi bizi, yaltaklanma ehlinden değil tevâzu ehlinden kıl. Tahallûktan (ahlâk sâhibi olduktan) sonra da tahakkuk ashabından (işin hakîkatine erenlerden) eyle.

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَٓا اَنْزَلَ رَبُّكُمْۙ قَالُٓوا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَۙ ﴿٢٤﴾

24. Onlara: Rabbiniz ne indirdi? denildiği zaman, "Öncekilerin masallarını" derler.

Sa'dî der ki: Kureyşliler toplandı ve şöyle konuştular: "Muhammed tatlı dilli bir insandır. Birisiyle konuşsa onun kalbini celb ediyor. İçinizden ileri gelen bazı kimseleri seçin; onları bir veya iki gece Mekke sokaklarına gönderin. Onu arama arzusuyla geleni geri çevirsinler." Bunun üzerine onlardan seçilen kişiler Mekke'nin yollarını tuttular. Herhangi bir kavmin temsilcisi Muhammed (s.a.)'in ne dediğini görmek için geldiğinde onların yanına varırdı. Onlar da ona: "O yalancı biridir, O'na sâdece sefihler, köleler ve hayrı olmayan kimseler tâbi oluyor. Kureyş'in yaşlıları ve ileri gelenleri ise onu terk ettiler." Sonunda biri o kimseyi geri çevirirdi. Şâyet gelen temsilci Allah'ın hidâyetine nâil olacak biriyse: "Ben bir günlük yoldan gelmişim. Bir de onunla karşılaşmadan dönersem kavmimin ne kötü bir elçisi olurum. Ben, bu adamın ne dediğine bakacağım." derdi. Ardından Mekke'ye girer, mü'minlerle karşılaşır, onlara Hz. Peygamber (s.a.)'in ne dediğini sorardı. Onlar da ona müsbet cevap verirlerdi. İşte şu âyet bu hususu anlatmaktadır:

"Onlara:" yâni heyetlerin veya hac mevsiminde hacı kafilelerinin önünü kesen müstekbir müşriklere *"Rabbiniz"* Muhammed'e *"ne indirdi?" denildiği zaman,"* asıl cevabı vermekten kaçınarak *"Öncekilerin masallarını"* yâni nüzûlünü iddiâ ettiğiniz şeyler önceki ümmetlerin haberleri ve asılsız rivâyetleridir. Aslında indirilen bir şey yoktur. O'nun okuduğu eskilerin hikâyeleridir. *"derler."* Çünkü onlar Kur'an'ın inzâlini inkâr etmektedirler. Şu âyet ise onların sözünün aksinedir: "***(Kötülüklerden) sakınanlara: "Rabbiniz ne indirdi?" denilince; "Hayır indirdi." derler.***" (en-Nahl, 16/30)

el-Kâmûs'ta der ki: "اَسَاطِيرُ *el-Esâtîr*", düzensiz haberlerdir.

لِيَحْمِلُٓوا اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِۙ وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ
بِغَيْرِ عِلْمٍۜ اَلَا سَٓاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾

25. Kıyâmet gününde kendi günahlarını tam olarak taşımaları ve bilgisizce saptırmakta oldukları kimselerin günahlarından da bir kısmını yüklenmeleri için *(öyle derler)*. Bak ne kötü şey yükleniyorlar!

"Kıyâmet gününde kendi günahlarını tam olarak taşımaları" çünkü onlar bu sözü, başkalarının günahlarını yüklenmek maksadıyla söylememişlerdi. Ancak ıdlâl (saptırma) bu sözlerinin bir sonucu ve ürünü olunca, fâilin fiilini yapma maksadına benzetilmiştir. Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle denilmektedir.

el-İrşâd'da der ki: Onlar bu sözü, özel olarak onların günahlarını taşımak için söylemişlerdir. Bu da onların sapıtma günahlarıdır. Bu bakımdan onların günahlarını yüklenmiş olmaları kesinlik kazanmış olur.

"اَلْأَوْزَارُ *el-Evzâr*", 'اَلْوِزْرُ *el-vizr*'in çoğuludur. Ağırlık ve ağır bir yük mânâsına gelir.

"*Günahlarını tam olarak taşımaları*"ndan maksad, dünyâda başlarına gelen herhangi bir musîbet sebebiyle mü'minlerin günahlarının bağışlandığı gibi onların günahlarının bağışlanmamasıdır. Beş vakit namaz, Ramazan orucu, hac ibâdeti arada geçen günahların affına sebep olduğu gibi başa gelen musîbet, şiddet, sıkıntı, ağrı, keder, kuraklık, hatta bir diken batması ve ayak sürçmesi gibi insana üzüntü veren şeyler bile mü'min için birer keffâret sebebi olmaktadır.

"*Ve bilgisizce saptırmakta oldukları kimselerin günahlarından da bir kısmını yüklenmeleri için (öyle derler)"* yâni kendilerinin saptırmasıyla yoldan çıkanların günahlarının bir kısmını yükleneceklerdir. Bu da saptırma ve sapmaya sebep olma günahıdır. İkisi de bu konuda ortaktırlar. Çünkü biri saptırır, diğeri de ona uyar. Dolayısıyla ikisi de günahı yüklenirler. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kim kötü bir çığır açarsa, onun günahı ve kıyâmete kadar onunla amel edenlerin günahı ona verilir."* [141]

Mesnevî'de der ki:

Yiğidim; kim bir kötü çığır açarsa,
Halk da ondan sonra bu kötü çığıra körlüğünden düşerse,
Bütün bu kötülüğü işleyenlerin günahı, o yolu açana da yazılır
Çünkü o baştır, öbürleri kuyruk!

"*Bilgisizce*" dâvet ettikleri yolun dalâlet yolu olduğunu ve bunun karşılığında şiddetli bir azâba müstahak olacaklarını bilmeksizin veya onların dalâlette olduklarını bilmeyen kimseleri saptırırlar, demektir. "Bilgisizce" kaydının faydası, onların bu aldatmalarının akıl sâhipleri yanında revaç bulmadığını, onlara ancak akılsızların ve câhillerin tabî olduğunu bildirmek içindir. Yine burada onların bu bilgisizliklerinin kendileri için geçerli bir özür olmadığına da tenbih vardır. Çünkü onların araştırıp inceleyerek gerçekten hak üzere olana tâbi olarak onu bâtıl üzere olandan ayırmaları gerekirdi.

Gözünü aç, kulağını aç, önünde tuzak

Kendi kanadınla tuzak tarafına uçma

“Bak ne kötü şey yükleniyorlar!” Onlar yaptıkları kötü bir iş olduğunu bilirler, onun için onlar o kötü işin günahını çekerler. Bilesin ki kimse kimsenin günahını yüklenemez. Herkes, kendi kazancını yüklenir, başkalarınınkini yüklenemez. Çünkü başkalarının günahını yüklenme ilâhî hikmetin gereği değildir. Saptırmanın günahını yüklenmeye gelince bu da kendi günahını yüklenme demektir. Çünkü bu fiil de başkasına değil, kendisine nisbet edilir. Akıllı kimseye gereken, şeriat ve hakîkat mertebesinde sapıtma ve saptırmadan kaçınmaktır.

Kim Kur’ân’ın hikâye olduğunu söyler ve insanları da buna çağırırsa sapıtmış ve saptırmış olur. Kim de Kur’an’ın işâretlerini hakîkatlere değil de bâtıl şeylere hamlederse, inkârı sebebiyle hem kendisi sapıtmış ve hem de hak taliblerini ikrar yolundan saptırmış ve böylece sapıklık ve saptırma hicâbını (perdesini) yüklenmiş olur. Perdeler kesifleşip örtüler çoğalınca, kişi hakkı anlamaktan ve O’nun eserlerini görmekten uzaklaşır. Kur’an’ın sahih işâretleriyle kasdedilen, kitab ve sünnetin hak olduklarına şâhid olduğu işâretlerdir. Onlar, vusûl ehline ilham olunan işâretlerdir. Yoksa mülhidlerin ve câhil mutasavvıfların kendi hevâlarına uygun olarak iddiâ ettikleri işâretler değildir. Çünkü bunların işâretle alâkası yoktur. Nitekim *Mesnevî*’de der ki:

Sen kendi hevâna göre Kur’an’ı te’vil ediyorsun.
Yüce mânâ, senin te’vilinden aşağılandı, aykırı bir şekle girdi!
Sinek eşek sidiği birikintisindeki saman çöpünün üstünde
Gemi kaptanı gibi baş kaldırdı;
“Ben, deniz ve gemi hikâyesini okudum,
Bir zaman bunu düşündüm.
İşte şu deniz, şu gemi, ben de
Ehliyetli, rey ve tedbir sâhibi bir kaptan.” dedi.
Deniz üstünde salını sürüp durmaktaydı.
O kadarcık bir su ona haddinden fazla göründü.
Bâtıl tevilci, sinek gibidir.
Vehmi eşek sidiği, tevil ve tasavvuru saman çöpüdür.
Eğer sinek kendi reyiyle saplandığı tevilden geçse,
Baht o sineği hümâ yapar.

---

[139]. *Müslim,* İman, 147
[140]. Bk. *Münziri,* Terğib, III, 346
[141]. *Müslim,* İlim, 15; *Nesâî,* Zekat, 64; *İbn Mâce,* Muk. 14; *Dârimî,* Muk. 44; *Müsned,* II, 505, IV, 357, 359

KİBİRLİLERİN YERİ NE KÖTÜDÜR!

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتَى اللّٰهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ
عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَاَتٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ
﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَٓائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ
تُشَٓاقُّونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ اِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّٓوءَ
عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٢٧﴾ اَلَّذِينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِٓي اَنْفُسِهِمْ
فَاَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُٓوءٍ بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ فَادْخُلُٓوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَلَبِئْسَ مَثْوَى
الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٢٩﴾

26. Onlardan öncekiler de *(peygamberlere)* hîle yapmışlardı. Sonunda Allah da onların binalarını temellerinden söktü üstlerindeki tavan da tepelerine çöktü. Bu azap onlara, fark edemedikleri bir yerden geldi.

27. Sonra kıyâmet gününde *(Allah),* onları rezil eder ve der ki: "Kendileri hakkında *(müminlere)* düşman kesildiğiniz ortaklarım nerede?" Kendilerine ilim verilmiş olanlar derler ki: "Şüphesiz bugün rezillik ve kötülük kâfirleredir."

28. Kendilerine haksızlık ederlerken meleklerin canlarını aldıkları kimseler: Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk, diyerek teslim olurlar. "Hayır, Allah, sizin yaptıklarınızı elbette çok iyi bilendir."

29. "O halde, içinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin! Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür!"

"Onlardan öncekiler de (peygamberlere) hîle yapmışlardı." Yâni daha öncekiler gibi Mekkeliler de hîle yaptılar. Bu hîle, başkalarının değil kendilerinin helâk sebebi oldu. Çünkü kim kardeşine tuzak kurmak için kuyu kazarsa, oraya yüzüstü kendisi düşer.

*el-Medârik'*te der ki: Cumhûr, bu âyette kasdedilen kişinin, Bâbil'de yüksek kule inşa eden Nemrud b. Kenan olduğu görüşündedir. Bu yüksek bir kasır idi. Yüksekliği beş bin arşın, genişliği iki fersah idi. Nemrud bunu, kendi zannınca semadaki İbrâhim (a.s.)'ın ilâhına muttalî olmak ve onunla savaşmak için bina etmişti.

"*Sonunda Allah da onların binalarını temellerinden söktü"* yâni Allah onların binalarını temelinden ya da zaafa uğraması sebebiyle binâyı ayakta tutan sütunlarından

sarsmayı kasdetti de emri, hükmü ve azabı birdenbire geliverdi.

"*Üstlerindeki tavan"* yâni binalarının tavanı *"da tepelerine çöktü."* Yâni o köşkün önce tavanı onların üzerine geldi yıkıldı, sonra da duvarları üzerlerine yıkıldı. Çünkü temeli yıkıldıktan sonra bina düşünülemez. "*Üstlerindeki*" ve "*tepelerine*" ifâdeleri onların binânın altında olduğunu bildirmek içindir. Çünkü Araplar içinde olmadıkları zaman "Ev üzerimize çöktü." demezler.

Rivâyete göre binanın üzerine korkunç bir rüzgar esti. Üst tarafını denize attı. Geri kalanı da üstlerine çöktü. Kule çökünce korkudan o gün diller tutuldu. Hepsi birbirine karıştı, sözleri farklılaştı. Her kavim ayrı bir dilden konuşmaya başladı. Hiçbiri diğerinin lisanını bilmiyordu. Yetmiş üç ayrı lisan konuşmaya başladılar. Bu yüzden orası "Bâbil" diye isimlendirildi. Daha önce insanların dili Süryânice idi.

"Bu azab" rüzgârla helâk olma azabı *"onlara,"* geleceğini *"fark edemedikleri bir yerden geldi.*" Halbuki onlar gûyâ kendi zevk ve isteklerine göre onun tersinin geleceğini bekliyorlardı.

Yâni Ulu Kur'an'a "evvelkilerin masalları" diyerek mü'minlere hîle yapan bu kimselere de, öncekilerin başlarına geldiği gibi dünyevî azâb beklemedikleri bir anda gelip çatacaktır.

Dimyâtî der ki: Âyette "*azab*"dan maksad Nemrûd'un askerlerine musallat olan sivrisinektir. *Lübâb*'da şöyle denilmiştir: 'Hak Teâlâ, Nemrûd'u beynine giden bir sivrisinekle mübtelâ eyledi. Sivrisinek büyüdü ve dört yüz sene orada kaldı. Bu müddette azıcık rahat etsin diye dâimâ Nemrud'un başına tokmak vurulurdu.'

Şeyh Ferîdüddîn Attâr (k.s.) *Mantıku't-tayr*'da der ki:

Cenâb-ı Hak yarım sivrisineği düşmanın başına nasîb etti
Onu Nemrûd'un başında dört yüz sene tuttu
Cenâb-ı Hak bir zayıfı onun hükmüne verdi
Güçlü düşmanın bıyığını kopardı

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَٓائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَٓاقُّونَ فِيهِمْ
قَالَ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ اِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّٓوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٢٧﴾

27. Sonra kıyâmet gününde *(Allah),* onları rezil eder ve der ki: "Kendileri hakkında *(mü'minlere)* düşman kesildiğiniz ortaklarım nerede?" Kendilerine ilim verilmiş olanlar derler ki: "Şüphesiz bugün rezillik ve kötülük kâfirleredir."

Bu, âyet sonuna kadar onların nasıl rezil olduklarını beyân eder. Yukarıda anlatılan azab onların dünyâdaki azablarıdır. "*Sonra kıyâmet gününde (Allah), onları rezil eder*" rüsvâ kılar. Yâni bu iftirâcı ve hîlecileri, kendilerinden öncekilerle birlikte hepsini,

şâhidlerin huzûrunda rüsvâ edici bir azabla zelil kılar. ‘اَلْخِزْىَ’ utanılan bir zillettir.

Sonra bu iki karşılığın arasındaki farkı şöyle beyan ediyor:

Onları azarlamak ve ayıplarını ortaya koymak için Allah şöyle buyurur: *“Kendileri hakkında”* yâni mü’minler size o putların bâtıl olduklarını açıkladıktan sonra onlar hakkında peygamberlere ve mü’minlere *“düşman kesildiğiniz”* sizin iddiânıza göre Benim *“ortaklarım nerede?”*

Bu soru ile kasdedilen, alay etme ve susturma yollu o putları şefâat etmek ve müdâfaada bulunmak için hazır olmalarını istemektir. Onların nerede olduklarının açıklanmasının istenmesi, gerçekten onların kaybolmasını gerektirmez. Bilakis bu konuda, onların iddiâ ettikleri ilahlık vasıflarıyla orada hazır olmayışları yeterlidir. Dolayısıyla orada ne ortaklar ve ne de onların mekanları vardır.

“*Kendilerine ilim verilmiş olanlar”* mevkıf ehlinden kendilerine tevhîdin delilleriyle ilgili ilim verilen peygamberler ve mü’minler, zâten onları dünyâda tevhîde çağırırlar, kendileriyle mücâdele ederler, onlar ise bu mü’minlere büyüklük taslarlardı. İşte bu mü’minler onları azarlamak ve onlarla alay etmek üzere *“derler ki: “Şüphesiz bugün rezillik”* küçük düşme, zillet, hafife alınma, horluk, rüsvalık *“ve kötülük”* azab *“kâfirleredir.”* Allah Teâlâ’yı, âyetlerini ve peygamberlerini inkâr edenleredir. Azab burada kâfirlere hasredilmiştir. Ya da cümle: *“Şüphesiz bugün rezillik ve kötülük kâfirlere olsun”* anlamında duâ cümlesidir. Sanki rezillik, yâni azab âsî mü’minler için devamlı olmayacağı için kâfirlere yapılacak azab cinsinden çıkarılmıştır.

اَلَّذِينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمٖٓي اَنْفُسِهِمْۖ فَاَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا
نَعْمَلُ مِنْ سُٓوءٍۜ بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾

28. Kendilerine haksızlık ederlerken meleklerin canlarını aldıkları kimseler: “Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk.” diyerek teslim olurlar. “Hayır, Allah, sizin yaptıklarınızı elbette çok iyi bilendir.”

“*Kendilerine haksızlık ederlerken*” Küfür ve müstekbirlik üzere devam ettikleri halde demektir. Bu durum, onların kendilerine zulmetmesi anlamına gelir. Haksız yere, Cebbâr ve Melik olan Allah’a büyüklük taslamaları sebebiyle yaptıkları zulümden dolayı kendilerini ebedî azâba mârûz bırakmışlar ve böylece Allah’ın vaz’ettiği fıtratı değiştirmişlerdir.

“*Meleklerin canlarını aldıkları kimseler:*” Önceki âyette geçen rezillik ve kötülük, bu âyette küfrü ölüme kadar devam edenlere tahsis edilmiş, ömrünün sonuna doğru bile olsa onlardan îmân edenler hâriç bırakılmıştır. Yâni bu kimseler ölüm meleği ve onun yardımcıları ruhlarını alıncaya kadar küfür üzere devam eden kâfirlerdir.

Kendilerini azabdan kurtarmak için kasden içlerindekini inkâr ederek *“Biz”* dünyâda

“hiçbir kötülük yapmıyorduk.” Şirkte bulunmuyorduk *“diyerek teslim olurlar.”* Âhirette azabı görünce boyun eğerler ve teslim olurlar, muhâlefeti terk ederler. Dünyâdaki kibir, büyüklük taslama ve karşı koymayı bırakırlar.

“Hayır,” İlim sâhipleri tarafından bu onlara bir red cevâbı ve inkâr ettikleri şeyin isbatıdır.Yâni siz yapacağınızı yapmıştınız, demektir. “*Allah sizin yaptıklarınızı elbette çok iyi bilendir.*” O sizin cezânızı verecektir. İşte şu an onun zamanıdır. Kendi kendinizi yalanlamanız ve inkârınız size fayda vermez.

فَادْخُلُوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٢٩﴾

29. “O halde, içinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin! Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür!”

“O halde, içinde ebedî kalacağınız” her sınıf insan için hazırlanan *“cehennemin kapılarından girin! Kibirlenenlerin yeri”* olan cehennem *“ne kötüdür!”* Âyette yerilen yer hazfedilmiştir ki o cehennemdir. Onların oradaki ikâmetlerinin sebebini hissettirmek için kibirlenenler olarak zikretti. Mütekebbir ile kasdedilen, tevhîde karşı kibirlenen müşrikler ile müslümanlardan kibirli olan kişilerdir.

Şeyh Ali Semerkandî, *Bahru’l-ulûm* adlı tefsirinde der ki: Tekebbür üç kısma ayrılır:

1- Allah’a karşı tekebbür: Bu kibirlerin en kötüsü ve çirkini olup kaynağı sırf cehâlettir.

2- Peygamberlere karşı tekebbür: Bu nefsin şeref ve üstünlük iddiâ etmesi, diğer insanlar gibi bir beşer olan peygambere itâatten kendini yüksek görmesidir. Bu kıyâmet gününde ebedî azâba müstehak olma konusunda Allah’a tekebbür gibidir.

3- İnsanlara tekebbür: Bu kendisini üstün görüp başkasını hakir görmektir. İnsanlar onu kendilerine itâata çağırsalar onlara boyun eğmekten geri durur, onları bayağı ve küçük görüp onlarla eşit olmaktan çekinir. İşte bu da çok çirkin bir kibir çeşididir, sâhibi de büyük bir câhildir. Her ne kadar önceki iki sınıfın altında ise de “*Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür!*” âyetinin umûmuna dâhil olduğu için eğer tevbe etmezse büyük bir cezâyı hak eder. Yine kim Allah’ın kullarından birine büyüklük taslarsa, büyüklüğünde ve sıfatlardan bir sıfatta Allah’a karşı gelmiş olur.

Ebû Sâlih Hamdûn b. Ahmed Kassâr (r.h.) der ki: “Kim kendi nefsini Firavun’un nefsinden daha hayırlı olduğunu zannederse kibirlenmiş olur.”

Mesnevî’de der ki:

Firavunda ne var idiyse sende de var.
Fakat senin ejderhâ kuyuya hapsedilmiş!...
Senin ateşine, Firavun’un ateşine atılan odun atılmamakta.

Fırsat bulsa senin ateşin de Firavun'unki gibi alevlenir!

İbn Ömer (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "*Nuh (a.s.) vefâtı yaklaşınca iki oğlunu çağırdı ve dedi ki: "Ben size iki şeyi emrediyor ve iki şeyi de yasaklıyorum. Size* ***'Lâ ilâhe illallah'*** *diye zikretmeyi emrediyorum. Şâyet yedi kat semâ ve yedi kat yer bir kefeye; 'Lâ ilâhe illallah' da diğer bir kefeye konsa onlara ikincisi ağır basar. Yine yedi kat sema ve yedi kat arz, açılamayan kuvvetli bir halka şeklinde olsa, 'Lâ ilâhe illallah' onu kırıp açar.*

Size ***'Sübhânallâhi ve bi-hamdihî'*** *diye zikretmeyi emrediyorum. O her peygamberin ibâdetidir. Mahlûkât onun sâyesinde rızıklandırılır. Size küfür ve kibri yasaklıyorum.*" [142]

---

[142]. *Münziri,* Terğib, III, 77

GÜZEL DAVRANANA GÜZEL MÜKÂFAT

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا اَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا فِى
هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾
جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاؤُنَ
كَذٰلِكَ يَجْزِى اللّٰهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾ اَلَّذِينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰئِكَةُ طَيِّبِينَ
يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾ هَلْ
يَنْظُرُونَ اِلَّا اَنْ تَاْتِيَهُمُ الْمَلٰئِكَةُ اَوْ يَاْتِىَ اَمْرُ رَبِّكَ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾
فَاَصَابَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٣٤﴾

30. *(Kötülüklerden)* sakınanlara: Rabbiniz ne indirdi? denildiğinde, "Hayır *(indirdi)*" derler. Bu dünyâda güzel davrananlara, güzel mükâfat vardır. Âhiret yurdu ise daha hayırlıdır. Takvâ sâhiplerinin yurdu gerçekten güzeldir!

31. *(O yurt,)* girecekleri, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleridir. Onlar için orada diledikleri her şey vardır. İşte Allah, takvâ sâhiplerini böyle mükâfatlandırır.

32. *(Onlar,)* meleklerin, "Size selâm olsun. Yapmış olduğunuz *(iyi)* işlere karşılık cennete girin" diyerek tertemiz olarak canlarını aldıkları kimselerdir.

33. *(Kâfirler)* kendilerine meleklerin gelmesinden veya Rablerinin emrinin gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar? Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.

34. Sonunda yaptıklarının cezası onlara ulaştı ve alay etmekte oldukları şey onları çepeçevre kuşatıverdi.

Rivâyet edilir ki: Arap kabileleri, hac mevsiminde Rasûlullah (s.a.) hakkında haber getirecek kimseleri Mekke'ye gönderiyorlardı. O kimse geldiğinde Mekke yollarını tutanlar onun Mekke'ye girmesine mâni oluyor ve ona geri dönmesini emrediyor ve: "Onunla karşılaşmaman senin için daha hayırlıdır. Çünkü o, sihirbaz, kâhin, yalancı ve mecnundur." diyorlardı. Gelen kişi de: "Eğer Muhammed'in durumunu öğrenmeden ve onu görmeden kavmime dönersem, kötü bir elçi olmuş olurum." diyordu. Muhammed (s.a.)'in ashabıyla karşılaşır, onlar da ona onun doğruluğunu haber verirlerdi. İşte şu âyet bu konu hakkında nâzil olmuştur:

Rasûlullah (s.a.)'in durumunu öğrenmek üzere Mekke dışından gelenler tarafından küfürden ve şirkten "*sakınanlara"* ihlâs ehli mü'minlere*: "Rabbiniz"* Muhammed'e *"ne indirdi?" denildiğinde,* cevab olarak: *"Hayır"* indirdi *"derler."* Soruya uygun cevâbın verilmesi, indirmenin vuku bulduğuna ve Peygamberimiz (a.s.)'ın da hak peygamber olduğuna işârettir.

Kâşifî der ki: "*Hayır*" dan murad Kur'an'dır. Bütün hayırları kendinde toplayan, iyiliklerin ve bereketlerin hepsini bir araya getiren odur. Dînî ve dünyevî iyilikler, sûrî ve mânevî güzellikler ondan neş'et etmiştir."

"*Bu dünyâda güzel davrananlara,"* amellerini güzel yapıp: 'Lâ ilâhe illallah Muhammedü'r-rasûlullah' diyenlere bu amellerine karşılık olarak bu dünyâda *"güzel mükâfât vardır."* Bu söz (kelime-i tevhîd), iyi amellerin en güzelidir. "*Güzel mükâfât*" ise canın ve malın korunması, medh ve övgüye hak kazanma, düşmanlara galib gelme, mükâşefe ve müşâhede kapılarının açılmasıdır ki ona nâil olan ne büyük nasib elde etmiştir. Bu cümle başlangıç cümlesi olup müttakîleri övmek için getirilmiştir.

*et-Te'vîlatü'n-necmiyye'*de der ki: Âyet işâret etmektedir ki kim amellerini ıslah eder, ahlâkını iyi huylarla donatır, hâllerini halktan Hakk'a yöneltirse, Allah'dan ona güzel bir mükâfât vardır. O da Allah'ın kendisini, bu dünyâda vuslata eren kâmillerin derecesine yükseltmesidir.

"Âhiret yurdu" yâni onların oradaki ecir ve sevapları *"ise"* dünyâda verilen sevaplardan *"daha hayırlıdır.*" Ya da âhiret yurdu mutlak olarak dünyâdan daha hayırlıdır. Çünkü âhiret cevher, dünyâ kerpiç gibidir. Cevherin kıymeti kerpiçten kat kat üstündür. Hattâ aralarında bir münâsebet bile yoktur. Birbirlerine kıyas bile edilmezler.

"*Takvâ sâhiplerinin yurdu gerçekten güzeldir!*"

Hasan der ki: "Muttakîlerin yurdu dünyâdır. Çünkü onlar âhiret azığını burada hazırlarlar." Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu sözde dünyâdan yetecek kadar faydalanma yönüyle dünyâyı övme vardır. Çünkü dünyâ aldanma metâı olması bakımından yerilmiştir.

Mesnevî'de denir ki:

Dünyâ nedir? Allah'tan gâfil olmaktır.
Yoksa kumaş, para, ölçüp tartmak ve kadın değildir.
Din yolunda sarf etmek üzere kazandığın mala,
Rasûl: "Ne güzel mal" demiştir.
Suyun gemi içinde olması gemiyi batırır.
Gemi altındaki su ise gemiyi kaldırır, sırtında taşır.
Mal, mülk sevgisini gönülden sürüp çıkardığından
Süleyman, (a.s.) kendisine ancak fakir dedi.
Ağzı kapalı testi, içi hava ile dolu olduğundan
Derin ve uçsuz bucaksız su üstünde yüzüp gider.
Gönlünde fakirlik havası, aşk havası bulunan kimse de

Dünyâ denizinin üstünde batmadan durabilir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de denir ki: "Âyet işâret etmektedir ki vusûl ehli muttakîler için dünyâ ve âhiret yurdundan başka bir yurt daha vardır. Onların yurdu indiyyet yani Allah'ın huzûrunda olma makamında, sıdk koltuklarında olma mertebesidir. O yurt ne güzel yurttur!

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا

يَشَٓاؤُنَ كَذٰلِكَ يَجْزِى اللّٰهُ الْمُتَّقِينَۙ ﴿٣١﴾

31. ***(O yurt)*** **girecekleri, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleridir. Onlar için orada diledikleri her şey vardır. İşte Allah, takvâ sâhiplerini böyle mükâfatlandırır.**

O yurt *"girecekleri, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleridir."* Adn, özel isimdir. Yâni, onlara Adn bahçeleri vardır. Evlerinin altlarından dört nehir akar. Bu nehirlerin kaynağı da o bahçelerdir. *"Onlar için orada"* o cennetlerde *"diledikleri her şey"* canlarının çekip sevdikleri çeşit çeşit nîmetler *"vardır."*

Beyzâvî der ki: Âyette insanın bütün arzu ettiklerini ancak cennette bulacağına tesbîh vardır.

Kâşifî der ki: "Cennet ehli, peygamberlerin derecelerine, velîlerin menzillerine ve şehidlerin mertebelerine ulaşmak istese ne olur?" diyen kimseye şöyle cevâb verilir: Böyle bir istekte bulunmayı gerektirecek öfke ve hased cennette yoktur. Cennet ehli sâhib oldukları şeylere râzı olmuşlardır."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de denir ki: "Âyet işâret eder ki muttakîlerden bazılarının dileği cenneti ve nîmetleridir. Bazılarının dileği cenneti geçip indiyyet makamında sıdk koltuklarında olma mertebesine ulaşmaktır. Dolayısıyla onlara tercih ettikleri cennet ve sıdk koltukları verilir."

"*İşte"* bu tastamam mükâfât gibi *"Allah, takvâ sâhiplerini"* şirk ve mâsıyetlerden korunan herkesi *"böyle mükâfâtlandırır.*"

اَلَّذِينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَۙ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُۙ ادْخُلُوا

الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾

32. ***(Onlar,)*** **meleklerin "Size selâm olsun. Yapmış olduğunuz** ***(iyi)*** **işlere karşılık cennete girin." diyerek tertemiz olarak canlarını aldıkları kimselerdir.**

Onlar, *“meleklerin”* ölüm meleği Azrâil ve yardımcılarının ta‘zîm göstermek ve müjde vermek üzere: *“Size selâm olsun.”* bundan sonra size hiçbir zorluktan korku yok. *“Yapmış olduğunuz* (iyi) *işlere karşılık cennete”* sizin için hazırlanan Adn cennetlerine, vakti gelince *“girin” diyerek”* Allah’ın fıtratını değiştirerek kendilerine zulmetme kirinden “*tertemiz olarak canlarını aldıkları”* ruhlarını kabz ettikleri *“kimselerdir.*”

Bu âyetin faydası, işin esâsının takvâda olduğunu bildirmektir. Takvâ ise rûhun kabzedilmesine kadar zikredilen şeylerden temiz olmaktır. Yine bunda mü’minleri takvâyı muhâfazaya, diğerlerini ise onu elde etmeye teşvîk vardır.

Âyetin mânâsının şöyle olduğu da söylenmiştir: “Onların nefisleri tamâmen Allah’a teveccüh ettiği için melekler onların ruhlarını güzellikle kabzederler.” Allah bizi ve sizi onlardan eylesin.

Mesnevî’de der ki:

Böylece ecel rüzgârı da âriflere
Gül bahçelerinden esip gelen rüzgâr gibi lâtif ve hoştur.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: “Onlar, emelleri şehvetlerden ve muhâlefetlerden tertemiz olarak, ahlâkları; şer‘î hükümler hâricinde, tabîatla ilgili hususlarla kirlenmiş kötülüklerden tertemiz olarak, hâlleri; dünyâ ve âhiretin mülâhazaları lekesinden tertemiz olarak meleklerin canlarını aldıkları kimselerdir.”

Kurtubî der ki: Mü’minin nefsi çağrıldığında ölüm meleği ona gelir, “Selâm sana ey Allah’ın dostu! Allah sana selâm ediyor” der ve onu cennetle müjdeler.

Kâşifî der ki: “Melekler selam verdikten sonra onlara şöyle der: “Yarın diriltileceksiniz. Gelin girin cennete ki sizin için âmâdedir.”

Kabir, cennet bahçelerinden bir bahçedir ve cennet nîmetlerine bir mukaddimedir. Kim oraya iyi hâl ve iyi amellerle girerse, sanki cennetine girmiş gibidir. Devam eden ve bitmeyen bir nîmete ermiştir.

“Yapmış olduğunuz (iyi) *işlere karşılık”* demek, takvâ, tâat ve amelde sebâtınız her ne kadar cennete girmeyi gerektirmese de bunlar sebebiyle “*cennete girin*” demektir. Çünkü cennete girmek sâdece Allah’ın fazlıyla olur. Ancak şu var ki, dereceler amellerle ve doğru hallerle elde edilir. Şu hâlde âyette ‘cennete girmek’ ile amellere göre oradaki mevkilerin taksîmi kasdedilmektedir. ‘Bugün ne ekersen yarın onu biçersin’ denilmiştir.

Bugün çalış, gayret et, tohumu saç
Çünkü yarın bir arpa dânesine bile kâdir olamazsın
Eğer burada ekin ekmeye çabalamazsan
O harmana darıdan iyisini iletemezsin

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: Âyet işâret etmektedir ki muttakîlerin cennete girmesi, amellerini sâlih kılmalarının karşılığıdır. Orada yükselmeleri ahlâklarını ıslah ettikleri için bir mükâfattır. Sıdk koltuklarına çıkmaları ise hâllerini ıslah ettikleri içindir. Her muttakînin Allah Teâlâ ile muâmelesine göre bir makamı vardır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Adn cenneti, hiçbir gözün görmediği ve hiçbir beşerin hatırına gelmeyen Allah'ın yurdudur. Nebiler, sıddîklar ve şehidler dışında kimse orada ikâmet etmez. Allah Teâlâ: "Sana giren kimseye ne mutlu!" buyurur.*" [143]

*Bahru'l-ulûm'*da der ki: 'Sıddîk' ile kasdedilen, Allah'a ve peygamberine îmân eden ve onlar arasında hiçbir ayırım yapmayan kişidir. Bunun delili de şu âyettir: "***Allah'a ve peygamberlerine inananlar yok mu, işte sıddîklar onlardır.***" (el-Hadîd, 57/19) Yine şu anda tefsîrini yaptığımız âyetin de buna delil olduğu âşikârdır. Peygamber (s.a.)'in şu hadîsi de bunu desteklemektedir. *"Allah Teâlâ yed-i kudretiyle Adn cennetlerini binâ etti. Harcını miskten, toprağını ve taşlarını inciden, bir tuğlasını altın, bir tuğlasını gümüşten kıldı. Yed-i kudretiyle ağaçlarını dikti. O cennete: "Konuş!" buyurdu. Cennet: "**Mü'minler felâha erdi.**"* (el-Mü'minûn, 23/1) *diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "Ey melikler yeri! Ne mutlu sana." buyurdu."* [144] Cennetin *"**Mü'minler felâha erdi.**"* sözünde, cennet ehlinin Allah'a ve peygamberlerine îmân edenler olduğuna tenbih vardır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şüphesiz îmân ehlinin tamamı cennete girecektir. Fakat îmân mertebelerindeki derecelerinin farklılığına göre cennetteki yerleri de farklıdır. Firdevs ve Adn havâs ehli ve onlara ilâve edilen mü'minler içindir. Bu ikisi dışındaki yerler avâm içindir. Îmânın kemâli melekût âleminin sırlarını mükâşefe, ceberût nurlarını müşâhede ile hâsıl olur. Buna sâhip olan kişi en büyük sıddîktır. Söylediklerimizin delîli Allah Teâlâ'nın şu âyetidir: **"*İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için makam olarak Firdevs cennetleri vardır*."** (el-Kehf, 18/107) Bu âyetin tefsirinde şöyle denilmiştir: "Firdevs cennetinin ehli iyiliği emreden, kötülükten sakındıranlardır. Bu mutlak îmândan daha üstün bir vasıftır. Bu yüzden bu cennetler onlara vaadolundu. Çünkü dünyâda faydalı ilim ve fazîletli ahlâklarla üstün mertebede olanlar cennette de en yüksek derecededirler.

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ اَمْرُ رَبِّكَۜ كَذٰلِكَ فَعَلَ
الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾

33. *(Kâfirler)* kendilerine meleklerin gelmesinden veya Rablerinin emrinin gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar? Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.

Mekke kâfirleri *"kendilerine meleklerin"* yâni azabla ruhlarını kabzedecek olan ölüm

meleği ve yardımcılarının *“gelmesinden”* Çünkü onlar bu azaba götüren sebepleri yapmaya dünyâda iken devam ediyorlardı. Sanki onlar bu ölüm meleğinin gelmesini kasdediyor ve yolunu gözlüyorlardı.

“veya Rablerinin emrinin” yâni dünyevî azabın *“gelmesinden”* -ki bu azab, Bedr günü başlarına geldi.- *“başka bir şey mi bekliyorlar?”* yâni beklemiyorlar.

“*Onlardan öncekiler”* önceki ümmetler *“de böyle”* bunların yaptığı şirk, zulüm, yalanlama ve alay etme gibi fiilleri *“yapmışlardı.*”

Aşağıda anlatılacak onlara yapılan azab ile“*Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar”* azaba sebeb olan küfür ve masıyetler ile *“kendilerine zulmediyorlardı.*”

فَاَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٣٤﴾

34. Sonunda yaptıklarının cezası onlara ulaştı ve alay etmekte oldukları şey onları çepeçevre kuşatıverdi.

“Sonunda yaptıklarının cezası” yâni kötü amellerinin karşılığı *“onlara”* âdil bir hüküm olarak *“ulaştı ve alay etmekte oldukları şey”* vaâdedilen azab *“onları çepeçevre kuşatıverdi.”*

---

[143]. *Suyutî,* ed-Dürru’l-Mensur, IV, 237

[144]. *Terğib,* V, 474

BİZE DÜŞEN
ANCAK TEBLİĞ

وَقَالَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ
وَلَٓا اٰبَٓاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي
كُلِّ اُمَّةٍ رَسُولًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ
هَدَى اللّٰهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ
فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾ اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى هُدٰيهُمْ
فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٧﴾ وَاَقْسَمُوا
بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَمُوتُ بَلٰى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ
وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾ اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَا
اَرَدْنَاهُ اَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

35. Ortak koşanlar dediler ki: “Allah dileseydi ne biz ne de babalarımız ondan başkasına tapardık. Onun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık.” Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberlerin üzerine açık seçik tebliğden başka bir şey düşer mi!

36. Andolsun ki biz, “Allah’a kulluk edin ve tâğuttan sakının” diye *(emretmeleri için)* her ümmete bir peygamber gönderdik. Allah, onlardan bir kısmını doğru yola iletti. Onlardan bir kısmı da sapıklığı hak ettiler. Yeryüzünde gezin de görün, inkâr edenlerin sonu nasıl olmuştur!

37. *(Rasûlüm!)* Sen, onların hidâyete ermelerine çok düşkünlük göstersen de bil ki Allah, saptırdığı kimseyi *(dilemezse)* hidâyete erdirmez. Onların yardımcıları da yoktur.

38. Onlar: “Allah ölen bir kimseyi diriltmez” diye olanca güçleriyle Allah’a and içtiler. Aksine, bu O’nun bizzat kendisine karşı gerçek bir vaadidir. Fakat insanların çoğu bilmez.

39. Hakkında ihtilaf ettikleri şeyi onlara açıklaması ve kâfir olanların da kendilerinin yalancılar olduklarını bilmeleri için *(Allah onları diriltecek)*.

40. Biz, bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona *(söyleyecek)* sözümüz sâdece "Ol" dememizdir. Hemen oluverir.

"Ortak koşanlar" Mekke halkı *"dediler ki: "Allah"* kendisinden başkasına ibâdet etmememizi *"dileseydi ne biz ne de"* dînimizde kendilerine uyduğumuz *"babalarımız O'ndan"* Allah Teâlâ'dan *"başkasına tapardık. O'nun"* Allah Teâlâ'nın *"emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık."* Yâni bahîra, sâibe, vasîle ve hâm gibi isimler vererek hayvanları haram kılmazdık.[145]

Ehl-i sünnete göre küfür, günahlar ve kulların diğer fiilleri Allah'ın dilemesi ve yaratmasıyladır. Kâfirler de her ne kadar şirk ve diğer şeylerin Allah'ın dilemesiyle olduğunu söylemiş olsalar bile onlar bunu helâli harama çevirmek ve işledikleri günahların mübah hâle getirmek için delil getiriyorlardı. Şirk ve günahlar Allah'ın dilemesiyle olunca günah olmaz ve onlara her hangi bir azâb da terettüb etmez diye iddiâ ediyorlardı. Bu söz doğru olsa da onunla bâtıl kasdedilmiştir ve bâtıl hâle gelmiştir. *el-Medarik*'te der ki: "Bu söz onlardan alay kasdıyla sâdır olmuştur. Eğer inanarak söyleselerdi doğru olurdu." **Hüseyin b. Fadl** da şöyle demiştir: "Eğer kâfirler bu sözü tâzim, yüceltme ve ilâhî ma'rifet bakımından söyleselerdi Hak Teâlâ onların ayıplarına bakmazdı."

Hâfız der ki:

Bu çemende beni kendiliğinden yetişmekle kınama
Beni böyle yetiştirirler ben de biterim

Yine o şöyle der:

Mestûrluk ve mestlik nakşı benim ve senin elinde değil
*Ezel Sultanı'nın '**ol**' dediği şeyi yaptım*

Fakir (**Bursevî**) der ki: Mahcûb yani Allah ile arasında perde olan, gâfil ve câhil olan ile ârif, müteyakkız ve matlûbuna vâsıl olan arasında fark vardır. Edebe uygun olan, kötü şeyleri nefse, iyilikleri Allah Teâlâ'ya isnad etmektir. Çünkü tevhîd budur. Hem de güzel bir tevhîd.

"Onlardan öncekiler de böyle" bu çirkin fiilin benzerlerini *"yapmışlardı."* Yâni Allah'a şirk koşmuşlar, helâli haram saymışlar, peygamberlerine âsî olmuşlardı. Peygamberleri, onların yanlış yolda olduklarını söyleyip onları hakka çağırdıkları zaman bâtıl uğruna o peygamberlerle mücâdele etmişlerdi.

"Peygamberlerin üzerine açık seçik tebliğden başka bir şey düşer mi!" yâni onların vazîfesi, ancak insanlara açık seçik bir tebliğden, şirkin bâtıl ve çirkin olduğunu beyân etmekten ibârettir. Yoksa mutlaka onları hakkı kabûle zorlamak, onların isteyip

istemediklerine bakmaksızın sözlerini onlar üzerinde infaz etmek değildir.

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فٖى كُلِّ اُمَّةٍ رَسُولًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَۚ

الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبٖينَ ﴿٣٦﴾ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللّٰهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُۜ فَسٖيرُوا فٖى

36. Andolsun ki biz, "Allah'a kulluk edin ve tâğuttan sakının" diye *(emretmeleri için)* her ümmete bir peygamber gönderdik. Allah, onlardan bir kısmını doğru yola iletti. Onlardan bir kısmı da sapıklığı hak ettiler. Yeryüzünde gezin de görün, inkâr edenlerin sonu nasıl olmuştur!

"*Andolsun ki biz,"* her peygamberin lisanıyla: "Yalnız *"Allah'a kulluk edin ve tâğuttan"* şeytandan ve sapıklığa çağıran her şeyden *"sakının" diye"* emretmeleri için seni gönderdiğimiz gibi *"her ümmete"* kendilerine özel *"bir peygamber gönderdik.*"

Allah'ın, onlardan bir kısmının îmân edip bir kısmının îmân etmeyeceğini bildiği halde peygamber göndermesi, sâdece onların âhiretteki mâzeretlerini ortadan kaldırmak ve öne sürecekleri delilleri karşısında onları susturmak içindir.

Peygamberler kendilerine gönderilen sâdece Allah'a ibâdet etme ve tâğuttan sakınma emrini tebliğ ettiler. İnsanlar ise, fırkalara ayrıldılar. *"Allah, onlardan bir kısmını"* yâni bu ümmetlerden bir kısmını *"doğru yola iletti."* Onların cüz'î ihtiyarlarını ve kudretlerini îmanı tahsîle yönelttikten sonra kendilerinde Hakk'a ibâdet ve putlardan kaçınma hidâyetini yarattı.

"Onlardan bir kısmı da" ilâhî yardımın kesilmesi sebebiyle *"sapıklığı hak ettiler."* Böyle bir kimse, dalâlet üzerinde inâd ve ısrâr edip bundan kendisini men etmemesinden dolayı, ölümüne kadar bu hâl onun üzerinde devam etmiş ve artık sâbitleşmiştir. İşte bu yüzden Allah Teâlâ, böyle insanlarda hidâyeti yaratmamış ve kalplerinin şirkten temizlenmesini de murâd etmemiştir.

Ey Kureyş topluluğu, *"yeryüzünde gezin de görün, inkâr edenlerin sonu nasıl olmuştur!"* Sapıklığın üzerlerine hak olduğu Âd, Semûd ve onların yolunu tâkip eden diğer kavimler gibi peygamberleri yalanlayanların sonunun ne olduğunu bir görün. Onların yerlerini, diyarlarını ve azab izlerini görünce belki ibret alırsınız.

اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى هُدٰيهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدٖى مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ

نَاصِرٖينَ ﴿٣٧﴾

37. *(Rasûlüm!)* Sen, onların hidâyete ermelerine çok düşkünlük göstersen de bil ki Allah, saptırdığı kimseyi *(dilemezse)* hidâyete erdirmez. Onların yardımcıları da

yoktur.

Ey Muhammed! “*Sen, onların hidâyete ermelerine çok düşkünlük göstersen de”* bütün gayretinle Kureyş’i hidâyete erdirmek istesen de, çok çalışsan ve hırs göstersen de *“bil ki Allah, saptırdığı kimseyi* (dilemezse) *hidâyete erdirmez.”* Bil ki Allah o kişinin kendi kötü ihtiyârı sebebiyle sapıklığı yarattığı kimsede hidâyeti cebir kullanarak ve zorla yaratmaz. *“Onların yardımcıları da yoktur.*” Azâbı onlardan kaldırarak onlara yardım edecek hiç kimse de yoktur.

Bilesin ki peygamberlerin insanlara gönderilmesinin sırrı, onlara Allah’a ibâdeti emretmek, hevâ putuna ve Allah’tan başka ibâdet ettikleri şeylere tapmaktan sakındırmak ve onlara şâibelerden uzak hâlis ibâdet şekillerini öğretmek ve Allah dışındaki şeylerden uzak kalma yollarını göstermektir. Böylece bu iki yolla Allah’a vasıl olmalarını sağlamaktır. Nitekim bazıları: “İki adım insanı maksûduna ulaştırır.” demiştir.

Birinci adım, tevhîd inancıyla Allah’a ibâdettir. Bu isteyerek, şevk ve muhabbetle tam olarak Allah’a yönelmektir.

İkinci adım, “Benim tamamım senin tamamınla meşguldür” dediğinde, O’nun: “Benim tamamım da senin tamamına bezl edilmiştir” buyurduğu kişinin nâil olduğu mertebeye ermek için sıdk ile ve çok gayret ederek Allah dışındaki şeylerden (mâsivallah) tamâmen uzak durmaktır. Nitekim *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de böyle geçmektedir.

Şu halde akıllı kimseye gereken, kulluk yolunda gayret sarf etmektir. Kulluk (ubûdiyyet) ise kendi irâdesini terk etmektir. Çünkü kulun kendine âid irâdesi olmaz. O, fayda ve zarar vermeye mâlik değildir.

Hikâye edilir ki **İbrâhim b. Edhem** (r.h.), bir köle satın aldı. Ona:

“–Ne yersin?” dedi. O da:

“–Bana ne yedirirsen (onu yerim)” dedi. Tekrar ona:

“–Ne iş yaparsın?” dedi. O da:

“–Beni ne işte kullanırsan (onu yaparım)” cevabını verdi. Yine:

“–Hangi şeyi yapmak istersin?” diye sorunca, kölenin cevabı şu oldu:

“–Efendisinin isteği yanında kölenin isteği nerede kalır!” Sonra İbrâhim b. Edhem kendi nefsine dedi ki:

“–Ey miskin! Şu kölenin sana şöylece teslîm olduğu gibi, sen ömründe bir saat bile Allah’a teslîm olmadın.”

Şâyet: “Tâat mi yoksa muhâlefetleri terk etmek mi tercîhe şayandır?” diye sorarsan, şöyle cevab veririm: Hindliler’in yaptığı gibi perhiz çoğu kez ilaçlarla tedâvîden daha tesirlidir. Çünkü onlar hastalarına günlerce yemeyi terk ettirmek sûretiyle tedâvi yöntemine başvururlar.

Ebû'l-Kâsım der ki: "Âhireti, cömertlik ve başkalarını kendine tercih ederek vererek (îsar) aramayın. Muhâlefeti terk ve yasaklardan tamâmen el çekmekle taleb edin."

Bu, zamanımız insanının bulunduğu durumun tam aksidir. Çünkü zamâne âbidleri, muhâlif amellere batmış oldukları halde yapabildikleri bütün tâatları yapmaktadırlar. Çünkü terk edilmesi gerekli şeyleri önemsemezler. Halbuki onlar sâdece farz ve vâcibleri yerine getirip rezillikleri ve muhâlif davranışlardan geri dursalar kendileri için daha hayırlı olurdu.

Mesnevî'de der ki:

Bunun için ashabdan bazıları Resûl-i Ekrem (s.a.)'den
Azgın ve hîlekâr nefsin hîlesini sorarlar;
"Nefis, gizli garezlerden ne karıştırır,
İbâdetlere ve candan gelen ihlâsa?" derlerdi.
İbâdetin faziletini ve sevabını arayıp sormazlar;
"Apaçık ayıp hangisidir?"diye kötü huyları sorarlardı.
Kıldan kıla, zerreden zerreye nefis hîlesini,
Tanır, bilirlerdi, gülü kerevizden fark edercesine.

Allah Teâlâ'dan bizi hakka'l-yakîne erdirmesini, *"Onların yardımcıları da yoktur."* buyurduğu kimselerin amellerinden korumasını niyaz ederiz.

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَمُوتُ بَلٰى وَعْدًا
عَلَيْهِ حَقًّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

38. Onlar: "Allah ölen bir kimseyi diriltmez" diye olanca güçleriyle Allah'a and içtiler. Aksine, bu O'nun bizzat kendisine karşı gerçek bir vaadidir. Fakat insanların çoğu bilmez.

Ebû'l-Âliye'den rivâyet edilir ki müslümanlardan bir adamın müşriklerden bir adam üzerinde alacağı vardı. Borcunu almak için adamın yanına vardı. Ona söylediği sözler arasında şu da vardı. "Ölümden sonra (beni dirilteceğini) ümid ettiğim zâta yemin ederim ki alacağım şu kadardır." Müşrik: "Sen öldükten sonra diriltileceğine mi inanıyorsun?" dedi. Müslüman: "Evet" dedi. Müşrik, 'Hiç kimse öldükten sonra diri olmaz' diye kendilerince kesin sağlam ve şiddetli bir yemin etti. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi:

"*Onlar: "Allah ölen bir kimseyi diriltmez" diye olanca güçleriyle Allah'a and içtiler.*" Yâni sağlam ve kesin yemin etmekte cehd ve gayret ettiler.

el-Kamus'ta der ki: "جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ"in mânâsı, yeminde mübâlağa edip gayret sarf ettiler,

demektir.” Yâni yeminlerinde gayret sarf ederek, son derece aşırı davranarak Allah’a yemin ettiler, yemini şiddetinde ve kuvvetinde sona vardılar, demektir.

Ebü’l-Leys Tefsîri’nde der ki: “Allah adına yemin eden herkes, kuvvetli yemin etmiştir. Çünkü müşrikler putlara ve atalarına yemin ederlerdi. Allah adına yemin etmeyi “en güçlü yemin” diye isimlendirirlerdi.”

“*Aksine,”* Allah onları diriltir *“bu O’nun bizzat kendisine karşı gerçek bir vaadidir.*” Allah bu vaadi sâbit bir vaad olarak vaat etmiştir. Allah’ın vaadinden dönmesi imkânsız olduğu için onu gerçekleştirmek O’na düşer.

“*Fakat insanların çoğu”* diriltileceklerini *“bilmez.*” Onların diriltilmenin olmayacağını söylemelerinin sebebi, Allah Teâlâ’nın ilim, kudret, hikmet ve diğer kemâl sıfatlarıyla ilgili vasıflarını, hakkında câiz olan ve olmayan şeyleri, O’nun kâinâtı var etmesinin sırrını ve bu var etmekten nihâî maksadın ne olduğunu bilmemeleridir.

لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا

كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾

39. Hakkında ihtilaf ettikleri şeyi onlara açıklaması ve kâfir olanların da kendilerinin yalancılar olduklarını bilmeleri için *(Allah onları diriltecek).*

Ölümden sonra dirilme, amellerinin karşılığının verilmesi, her şeyi beyan eden şerîatın getirip de onların muhâlif oldukları bütün şeyler “*hakkında”* mü’minlerle aralarında *“ihtilâf ettikleri şeyi onlara açıklaması”* ‘Açıklama’ daha önce kapalı olan şeyi açığa çıkarmak anlamınadır. Yâni Allah, mü’min olsun, kâfir olsun bunu kendilerine göstermek için ölümlerinden sonra onları diriltecektir. Mü’minler, her ne kadar bu hususları bilmiş olsalar da, hakîkat o anda gözler önüne serilince durum tamâmen ortaya çıkmış olur. Böylece onların da ilimleri, yakîn mertebesine ulaşır. Çünkü halleri olduğu gibi müşâhede ve hakîkî sûretleriyle muâyene etmeleri gerçekleşir.

“*Ve kâfir olanların da”* şirk koşarak, öldükten sonra dirilmeyi inkâr ederek, kabirlerinden çıktıkları zaman O’nun hak olan vaadini tekzîb ederek Allah Teâlâ’yı inkâr edenlerin de *“kendilerinin”* “Allah, öleni diriltmez” ve benzeri sözlerinde *“yalancılar olduklarını bilmeleri için”* Allah her öleni mü’min olsun kâfir olsun diriltir. Bunda, ölümden sonra dirilmenin hikmetine işâret vardır. O da hak ile bâtılın belli olması, îmân edenle inkâr edenin birine sevap diğerine ceza verilmek sûretiyle aralarının ayrılmasıdır.

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

40. Biz, bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona *(söyleyecek)* sözümüz sâdece "Ol" dememizdir. Hemen oluverir.

Değerli, değersiz hangi şey olursa olsun "*Biz, bir şeyin*" var *"olmasını istediğimiz zaman,"*

Eğer: "Bunda, ma'dûmun (yok olanın) da var (şey) olduğuna delil vardır. Çünkü Allah var olmadan önce ona isim vermiştir." dersen, şöyle cevap veririm: Onun hakkında böyle bir tâbir kullanılması, Allah Teâlâ'nın meşîetinin/irâdesinin taalluku sırasındaki varlığı îtibarıyladır. Yoksa bundan önce var (şey) oluşu îtibarıyla değildir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "Âyette şuna delil vardır: Var edilmesinden önce var edileceği Allah'ın ilminde mevcûd olan ma'dûm, Allah'ın ilminde ebediyen yok olan ma'dûmun aksinedir."

"Ona (söyleyecek) *sözümüz sâdece "Ol"* meydana gel *"dememizdir. Hemen oluverir.*" Yâni, ona bunu söyleriz, o da oluverir ya da ona söylediğimiz zaman o da olur, peşinden o iş meydana gelir.

Bu anlatım, yaratmanın süratinden ve bunun Allah'a kolay oluşundan mecâzdır. Olmayanı (gâibi) örnekle canlandırmaktır. Bu da, Allah'ın istediğini ânında yaratma kudretinin te'sirini şâhidle göstermektir. Bu ise emrolunanın tahakkuku konusunda imtinâ ve tevakkuf olmadan, bir amele ve âlete ve ihtiyaç duyulmadan itâat edenin, emrine itâat olunanın emrini derhal yerine getirmesidir. Burada bir söz, kendisine söz söylenen, âmir ve me'mûr yoktur ki bu şu iki muhalden birisini gerektireceği söylensin: Ya ma'dûm'a (yok olana) hitâb veya hâsılın tahsîli (var olanın yaratılması). Dolayısıyla anlatılmak istenen şudur: Allah'ın takdîr ettiği her şeyin yaratılması, O'na bu şekilde kolay gelir. Şu halde O'nun takdîrâtından sâdece biri olan ba's (öldükten sonra diriltme) nasıl Allah için mümkün olmasın?

O ki vücuddan önce can bahşeder
Hem kâdirdir ki öldükten sonra hayat bahşeder
Mâdem ki O ademden vücûda getirir,
Eğer tekrar var ederse şaşılacak şey midir?

Fahru'l-İslâm ve daha başka âlimler şu görüşe vardılar: Âyette kelamın hakîkati murad edilmiştir. Allah eşyayı yaratırken bu kelime ile tekvin sünnetini icra eder. Çünkü başka türlü bu mümkün olmaz. Âyetin mânâsı şudur: Ona "ol" der. O da, bu sözün peşinden derhal oluverir. Ancak şu var ki bununla kasdedilen, harf ve kelimelerden uzak kelâm-ı nefsîdir, harf ve seslerden mürekkeb olan kelâm-ı lafzî değildir. Çünkü kelâm-ı lafzî, sonradan meydana gelir ve Allah Teâlâ'nın zâtıyla kâim olması muhaldir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şeyhim ve senedim (Allah rûhunu rahat ettirsin), Allah Rasûlü (s.a.)'in "*Allah tektir, teki sever.*"[146] hadîsi ile ilgili olarak bana şunları ifâde etti: "Ferdiyet (tek olma) makamı, şu üç şeyi gerektirir: Zât, sıfat, fiil. Yaratma da bunlara bina edilir. "*Biz, bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona* (söyleyecek) *sözümüz*

sâdece “Ol” dememizdir. Hemen oluverir.” Âyetinde de buna işâret vardır. Bu da zât, irâde ve kavldir (sözdür). ‘el-Kavl’ kelimesi, i‘lâlden sonra ters çevirilince “el-likâ (buluşma, kavuşma)” olur. Hakîkate göre ortada kavl (söz) yoktur. Olan, var eden (mûcid) ile var edilenin (mûced) buluşması (likâ), hüviyyetinin ona sirâyet etmesi, sıfatının ve fiilinin onda zuhûr etmesinden ibârettir. Bu inceliği iyi anla.”

Yine şeyhim şöyle dedi: “Ruh yağmur (gibi) iner. Onun her yaratılışta kendi haline uygun bir taayyünü vardır. Rahimde yaratılış tamam olunca Allah Teâlâ rûhu üfler. Bu üfleme, tıpkı tutuşturma olmadan ateşin ortaya çıkması gibi rûhun taayyün ve zuhûrundan ibârettir. Fakat âyette “*rûhun üflenmesi*” diye tâbir edilmesi, onun şanını yüceltmek içindir. Çünkü akıl bunu kavramaktan âcizdir. Bu yüzden âlimler şöyle der: “Allah Teâlâ’nın zât-ı bârîsi, kudretinin ma‘duma (yok olan şeylere) taallukunun nasıl olduğu ve ölümden sonra azabının nasıl olacağı araştırılmaz.”

---

[145]. Bu konu hakkında geniş bilgi için Mâide sûresinin 103. âyetinin tefsîrine bakınız.

[146]. *Münâvi,* II, 266, 267

BİLENLERE SORUN

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا
حَسَنَةً ۖ وَلَأَجْرُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ اَلَّذِينَ صَبَرُوا
وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا
نُوحٖٓي اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُٓوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنَاتِ
وَالزُّبُرِ ۗ وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ
يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

41. Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, onları dünyâda güzel bir şekilde yerleştireceğiz. Eğer bilirlerse âhiretin mükâfatı elbette daha büyüktür.

42. *(Onlar)* sâdece Rablerine tevekkül ederek sabredenlerdir.

43. Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.

44. Apaçık mucizeler ve kitaplarla *(gönderildiler)*. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik.

"*Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda"* Allah yolunda hicret edenler. Allah için, O'nun rızası ve hakkı uğrunda, O'na tâat imkânı bulabilmek için *"hicret edenlere gelince*" Onlar Mekke'de zulme uğrayan Rasûlullah (s.a.)'in ashabından olan kimselerdir. Mekkeliler tarafından memleketlerinden çıkarılınca önce Habeşistan'a, sonra da Medine'ye hicret ettiler ve böylece iki hicreti de yaptılar. İşte âyette kasdedilen bütün muhacirler değil bu muhacirlerdir. Çünkü sûre Mekkîdir.

Rivâyet edilmiştir ki Rasûlullah (s.a.), Kureyş kâfirlerinin devamlı eziyetlerinden dolayı müslümanların başına gelen sıkıntıyı görünce onlara şöyle demişti: "*Yeryüzüne dağılın! Allah sizi toplayacak."* Onlar: "Nereye gidelim?" diye sordular Rasûlullah (s.a.) de: *"Habeşistan diyarına gidin. Orada, yanında zulme uğramayan büyük bir melik vardır; orası doğruluk diyârıdır. Ta ki Allah içinde bulunduğunuz bu durumdan size bir ferahlık versin."* buyurdu.[147]

Bir rivâyete göre seksenin üstünde sahabî, dinleri uğrunda Allah için fitne korkusuyla Habeşistan'a hicret etmiştir. Bazıları âilesiyle birlikte hicret etti. **Osman b. Affan** (r.a.), zevcesi Peygamber (s.a.)'in kızı **Rukiyye** ile birlikte ilk Mekke'den çıkan sahabî idi. Diğer bir kısmı da yalnız başına hicret etti.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Kim dîni için bir karış bile olsa bir yerden diğer*

bir yere hicret ederse, cennet o kimseye hak olur. Artık o kimse, atası Allah'ın dostu İbrâhim (a.s.)'ın ve peygamberi Muhammed (s.a.)'in refîki olur."[148]

"*Onları dünyâda güzel bir şekilde yerleştireceğiz.*" Burası Medine-i Münevvere'dir. Medîne halkı onları ağırlamışlar ve onlara yardım etmişlerdir.

"Eğer bilirlerse" yâni hicret karşılığı olarak kendileri için hazırlanan *"âhiretin mükâfâtı elbette"* dünyâda kendilerine hemen verilenlerden *"daha büyüktür."*

el-Medârik'te der ki: "أَكْبَرُ" kelimesinde vakfetmek vâciptir; Çünkü "لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ *eğer bilirlerse*" ifâdesinin cevâbı hazfedilmiştir. "*Eğer bilirlerse*" ifâdesi kafirler hakkındadır. Yâni onlar, Allah'ın bu muhâcirlere iki dünyânın hayrını vereceğini bilmiş olsalardı, dinde onlara muvâfakat ederlerdi. Bu ifâdenin hicret eden mü'minler hakkında olması da mümkündür. Bu takdirde mânâ şöyledir: O muhacirler müşâhede eder gibi bilmiş olsalardı, daha fazla mücâhede ve sabır gösterirler ve ölümü severlerdi. Çünkü haber muâyene (gözle görme) gibi değildir.

اَلَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾

42. ***(Onlar)*** **sâdece Rablerine tevekkül ederek sabredenlerdir.**

Muhâcirler *"sâdece Rablerine tevekkül ederek"* devamlı olarak bütün işlerini ona havâle ederek başkasından yüz çevirip sâdece ona bağlanarak *"sabredenlerdir"* yâni vatanları olan Allah'ın haram beldesi Mekke'den ayrılığa sabredenlerdir. Allah'ın haram beldesinin sevgisi bütün kalplerde yer ettiğine göre, doğumları orada olan bir kavmin oraya karşı sevgisi nasıl olabilir?!

Rivâyet edildiğine göre Peygamber (s.a.) Medine'ye hicret için yola çıkınca, geriye dönüp Mekke'ye baktı, ağladı ve: *"Vallâhi, senden ayrılıyorum. Biliyorum ki, sen, beldelerin Allah katında en sevimli ve en değerli olanısın. Ehlin beni senden çıkarmasalardı, çıkmazdım."* buyurdu.[149]

Hemmâm der ki:

Ey deveci, acele etme ki ayağım çamurda
Boynumda onun zülfünden bir halka var
Beni acele ettirme ki yürümeye kudretim yok
Dostların menzilinden taşra olmak zor
Âkıbet dostların sohbetinden ayrılmak olunca
Kimseyle alâka kurmayan kimse akıllıdır

İşte böylece onlar vatanlarından ayrılığa, kâfirlerin şiddetli eziyetlerine karşı koymaya ve Allah için canlarını fedâya ve benzerlerine sabrettiler.

Yukarıdaki âyetlerin işârî tefsîri ise şöyledir: Onlar ki şerîata riâyet ederek bedenleriyle Allah'ın yasakladığı şeylerden Allah yolunda hicret ettiler. Tarîkata riâyet ederek kalbleriyle âhiret hazlarından Allah ile hicret ettiler. Hakîkat cezbeleriyle yakınlık (kurbet) makamlarını aşarak ve kerâmetleri görmeyi geçerek ruhlarıyla Allah'a hicret ettiler. Hatta hakîkî varlık denizinde yok olarak mecâzî varlıktan hicret ettiler. Esfel-i sâfiline (aşağıların aşağısı olan dünyâya) indirildikten sonra artık onlar için varlıkta Allah'tan başkası kalmadı. İşte biz onları hayatlarında iken en yakın kurbiyete nâil kılarız. Dünyâdan çıktıktan, beşeriyyet vasıflarının hapsinden ve onlarla kirlenmekten kurtulduktan sonra olan âhiret ecri, içinde bulundukları dünyâ nîmetlerinden daha büyük, daha aziz, daha kıymetli, daha temiz ve daha mübârektir. Keşke bunu takdir edip şükrünü edâ edebilselerdi.

Bunlar o kimselerdir ki, Allah'ın emirlerine sımsıkı sarılıp yasaklarından son derece uzak kalarak sabır ve sebât ettiler. Müşâhede ve türlü ilâhî ikramlara nâil olmak için mücâhede ve zorluklara katlandılar. Böylece ehl-i hâl mü'minler oldular.

Onlar Rablerine de tevekkül ederler. O'nu talebde sabrederek O'nu bulma konusunda yine O'na tevekkül ederler. Sabırla yürüyüp tevekkülle uçarlar. Sonra sonsuza dek Allah'ta hayrân olurlar. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de böyle geçmektedir.

Bilesin ki, Allah'a tevekkül eden ve tamâmen O'na bağlanan kimsenin her meşakkatine Allah kâfî gelir. Kim de dünyâya ve onun ehline bağlanırsa onun işi tamam olmaz. Çünkü Allah dilemedikçe dünyâ ehli ona ne bir fayda ve ne de bir hayır sağlayabilir.

Ebû Saîd Harraz (k.s.) der ki: Mekke'de üç gün ikâmet ettik ve bir şey yemedik. Yanımızda kuru otla örtülü deriden yapılmış bir su kabı olan bir fakir vardı. Bazen onu beyaz bir ekmek yerken görürdüm. Ona: "Biz senin misâfirin olacağız." "Elbette" dedi. Yatsı vakti olunca elini bir direğe dokundurdu ve bana iki dirhem uzattı. Biz de onunla ekmek aldık. Ona: "Bu dereceye nasıl ulaştın." diye sordum. Dedi ki: "Ey Ebû Saîd! Tek bir harfle mahlûkâtın değerini kalbinden çıkar ve ihtiyacına ulaşırsın."

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ

كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾

43. Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.

Peygamber (s.a.) Kureyş müşriklerine risâleti tebliğ edip onları Allah'a ibâdete çağırınca onlar bunu inkâr ettiler. "Allah, peygamberini insan olarak göndermekten

yücedir. Şâyet bize bir peygamber gönderecek olsa, yanındaki meleklerden birini gönderirdi.” dediler. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

“Senden önce” geçmiş ümmetlerden *“de, kendilerine”* çoğunlukla melekler vâsıtasıyla *“vahyettiğimiz kişilerden”* melek değil insanoğlundan *“başkasını peygamber olarak göndermedik.”*

Allah Teâlâ’nın “***melekleri elçiler kılan***” (Fâtır, 35/1) sözü, melekleri meleklere ya da peygamberlere elçi kılan demektir. Allah kadın peygamber göndermemiştir. Çünkü kadının hali tesettür gerektirir, halbuki peygamberlik insanlar arasına çıkmayı gerektirir. Yine Allah sabî (çocuk) peygamber göndermemiştir. Îsâ (a.s.)’ın beşikteki nübüvveti ise buna ters düşmez. Çünkü bu âyette kasdedilen risâlet, daha özel bir risâlettir.

İbnü’l-Cevzî: “Peygamberler hakkında söylenilen kırk yaş şartının bir aslı yoktur.” der.

Âyette risâlet, nübüvvet ve velâyetin ancak ticâretin ve alış-verişin kendilerini Allah’ın zikrinden alıkoymayan ricâlin kalblerinde yerleşeceğine işâret vardır.

Herkes baş tarafa lâyık değildir
Kerâmet fazl ile ve rütbe kadr iledir

Ey Kureyşliler! *“Eğer bilmiyorsanız,”* Muhammed (s.a.)’in risâletinde şüphe içinde iseniz *“bilenlere”* ehl-i kitâbın âlimlerine *“sorun”* ki size Allah’ın eski ümmetlere peygamberleri ancak beşer olarak gönderdiğini haber versinler. Mekkeliler bazı işlerinde onlarla istişâre ederlerdi. Bu yüzden Allah onları susturmak için ehl-i kitap âlimlerine havâle etmiştir. Âyette bilinmeyen konularda âlimlere danışmanın vâcib olduğuna işâret vardır.

İmam Gazzâlî’ye ilimlerin usûl ve fürûunda geniş bilgiyi nasıl elde ettiği soruldu. O da bu âyeti okudu. Yâni bu küllî ilmin bilinmeyen meseleleri âlimlere sorarak ve bu konuda utanmayı terk ederek hâsıl olduğunu ifâde etti. Bir rivâyette: “*Hikmet mü’minin yitik malıdır; onu nerede bulursa alır*.”[150] yâni mü’minin kaybettiğini aradığı gibi ilim ve hikmeti de araması gerekir.

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ
وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

44. Apaçık mûcizeler ve kitaplarla *(gönderildiler)*. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur’an’ı indirdik.

“*Apaçık mûcizeler ve kitaplarla*” gönderildiler. Bu “Onlar ne ile gönderildiler?” sorusuna cevab mâhiyetindedir.

Arap ve arap olmayan bütün “*insanlara, kendilerine indirileni”* ahkâm, şer’î hükümler ve azâbı zorunlu kılan amellerine göre türlü azâb çeşitleriyle helâk olan

kavimlerin durumlarını tafsîlâtıyla, tatmin edici bir açıklama ile *“açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye”* yâni, Kur’an hakkında fikirlerini derinleştirsinler, eşyânın hakîkatlerine ve onda olan ibretli şeylere nüfûz etsinler ve önceki ümmetleri azaba götüren hallerden sakınsınlar diye *“sana da bu Kur’an’ı indirdik.*” Âyette Kur’an “ez-Zikr” diye isimlendirilmiştir. Çünkü o, gafiller için bir hatırlama ve uyarıdır. Yâni Kur’an zikrin sebebidir. Ona müsebbebin; yani bu hatırlamaya sebep olan şeyin ismi verilmiştir.

Tefekkür, istenileni anlamak için eşyanın mânâlarında kalbin tasarrufudur.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: “*Düşünüp anlasınlar diye*”; yâni sana indirilen zikrin diğer bir hikmeti de şudur: Umulur ki insanlar, sen ümmî olduğun için önce indirilen kitapları okuyup ilimleri tahsil etmediğin halde senden işittikleri bu Kur’an âyetlerini ve ahkâmı düşünürler. Böylece onlara zikrin nûru görünür, ona sımsıkı tutunup devam ve sebat gösterirler, sana tâbi olmak ve sünnetine riâyet etmek konusunda zikredilenlerin makamına nâil olurlar.

Rasûlullah (s.a.)’e kalbin cilâsının ne olduğu sorulunca: *“Zikrullah, Kur’an tilâveti ve bana çok salat ü selâm getirmek.”* buyurdu.[151] Şüphesiz ki, zikirlerin en efdali kelime-i tevhîddir.

İbrâhim Havvâs (r.h.) der ki: Kalbin devası beştir: Tedebbürle Kur’an okumak, karın açlığı, gece namazı, seher vaktinde tazarru ve niyazda bulunmak, sâlihlerle oturup kalkmak.

Ebkâru’l-efkar’da der ki: En efdal zikir Kur’ân okumaktır. Çünkü, o me’sur (hadiste vârid) olmayan duâlardan daha faziletlidir. Hadislerde zikredilen duâlara gelince; bir görüşe göre onlarla yapılan zikir efdaldir. Diğer bir görüşe göre her durumda Kur’an okumak efdaldir.

Nefâisü’l-mecâlis’te der ki: “***Ey îmân edenler! Îman (da sebat) edin***.” (en-Nisâ, 4/136) âyeti üzerinde tedebbür edilmesi gereken âyetlerdendir. Çünkü, Allah Teâlâ mü’minlere îmanı emretmiştir. Yâni kalbin îmân ile olan bağının tazelenmesini ve yenilenmesini emretmiştir. Nitekim bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: “*Lâ ilâhe illallah” sözü ile îmanınızı tazeleyin.*”[152]

Büyüklerlerden birisi demiştir ki: “Bu tecdid (yenileme) hadisi ile îmanın eskime kabûl ettiği anlaşıldı. Bu da muhabbetin kaybolmasıyla olur. Onu yenilemek tevhîd ile olur.

Kelime-i tevhîd, nefy ve isbattan meydana gelmiştir. Muvahhid, mâbudunun dışındakileri nefy etmekle ve maksûdunu isbat ile müşâhedenin kemâline ulaşır. Bu da ancak telkin nûruyla ve sâdıkların yanında bulunmakla olur. Nitekim Allah Teâlâ:: ***“Sâdıklarla berâber olun.”*** (et-Tevbe, 9/119) buyurmuştur. Buradaki berâberlik ya sûrî/şeklîdir. Bu da sıdk ehliyle berâber olmaya devamla ve onlarla oturup kalkmakladır. Ya da mânevîdir. O da sırları edinmekle ve mânevî münasebeti tahsil ile olur. Bunun için mutlaka sâdıklardan biriyle râbıta hâlinde olmak gerekir.

Ey dost, benden şu bir nasihati kabûl et
Git bir devlet sâhibinin peşini tut.
Çünkü incinin sedefine bir damla gelmezse
Cevher parlak ve zıyâlı olmaz

Bilesin ki dînî beyan edip açıklamak, dâvet ve irşad ehlinin hakkıdır. Onlara düşen ancak açıkça tebliğ ve kulları dâvet ettiği şeylerin gereğince amel etmektir. Çünkü, Rasûl-i Ekrem (s.a.) tarafından gelenleri kabûl etmekten başka bir görevleri yoktur. Bunu kabûlden sonra müşkil konularda O'na veya O'nun kâmil vârislerinden birine baş vurarak bilmediklerini öğrenirler. İlim ve amelin kemaline ererler. Kur'an'ın nüzûlünden maksadı elde ederler. Onlara müjdeler olsun. Cennetlerin dereceleri ve Mennân (çok lütfeden) Allah'ı görmek onların hakkıdır.

---

[147]. *Beyhâkî,* Delâil, II, 285
[148]. *İbn Hacer,* Kafi, II, 555
[149]. *Tirmîzî,* Menakıb, 68; *Müsned,* IV, 305
[150]. Keşfü'l-Hafâ c.1 s. 363; Tirmîzî, Hadis no: 2828
[151]. Bk. *Münziri,* Terğib, III, 56
[152]. *Müsned,* II, 359

TUZAK KURANLAR
EMİN Mİ OLDULAR?

اَفَاَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ اَنْ يَخْسِفَ اللّٰهُ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ يَأْتِيَهُمُ
الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ اَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا
هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾ اَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلٰى تَخَوُّفٍ فَاِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ
رَحِيمٌ ﴿٤٧﴾

45. Kötülük tuzakları kuranlar, Allah'ın, kendilerini yere geçirmeyeceğinden veya kendilerine bilemeyecekleri bir yerden azabın gelmeyeceğinden emin mi oldular?

46. Yahut onlar dönüp dolaşırlarken Allah'ın kendilerini yakalamayacağından emin mi oldular? Onlar *(Allah'ı)* âciz bırakacak değillerdir.

47. Yoksa Allah'ın kendilerini yavaş yavaş tüketerek cezalandırmayacağından *(emin mi oldular)*? Şüphesiz Rabbin çok şefkatli, pek merhametlidir.

"*Kötülük tuzakları kuranlar,"* Onlar, Allah Rasûlü (s.a.)'e tuzak kuran ve ashâbını îmandan vazgeçirmeyi arzulayan Mekke müşrikleridir. Onlar İslâm'ı ortadan kaldırmak için tuzaklar kurdular.

Cümlenin takdiri şöyledir: "Onlar hiç düşünmediler mi ve emin mi oldular da haklarında anlatılan kötülük tuzaklarını kurdular." Ya da: "Onlar kötülükleri yapanlar, küfür ve mâsıyetleri işleyenler," demektir.

"Allah'ın kendilerini yere geçirmeyeceğinden" Karun ve adamlarının başına geldiği gibi yerin en alt tabakasına sokana kadar onları dibe doğru çekip batırmasından, demektir.

Hâfız zikreder ki turna, iki ayağı ile değil tek ayağıyla yere basar. Diğer ayağı üzerine de basacak olsa yerin kendisini batırmasından korktuğu için onun üzerine dayanmaz. Kuş bile yere batmaktan emin olmayınca gaflet içinde yeryüzünde yürüyen akıl sâhibi insanın hali nice olur?!

"*Veya kendilerine"* geleceğini *"bilemeyecekleri bir yerden"* yâni, onlar gaflet hâlindeyken *"azabın gelmeyeceğinden emin mi oldular?*"

Ey Hâfız, gördün mü o kekliğin salınarak kahkahasını
Ki kazâ şâhininin pençesinden gâfil oldu

أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾

46. Yahut onlar dönüp dolaşırlarken Allah’ın kendilerini yakalamayacağından emin mi oldular? Onlar *(Allah’ı)* âciz bırakacak değillerdir.

“Yahut onlar dönüp dolaşırlarken” yâni onlar, yeryüzünde yürürlerken, ticâret yaparlarken ve dünyâ işleriyle uğraşırlarken, demektir. *“Allah’ın kendilerini yakalamayacağından emin mi oldular?”*

Müftü Sa‘dî der ki: Önceki âyetteki: “***bilemeyecekleri bir yerden azabın gelmeyeceğinden emin mi oldular?***” ifâdesiyle kasdedilen, uyku ve istirahat halleridir. Bu, azabın mutlaka semâdan gelmesini gerektirmez. Bu âyette kasdedilen ise azâbın onlara uyanıklık ve faaliyet hallerinde gelmesidir. Nitekim Allah Teâlâ: “***Gece yatarlarken yahut gündüz uyurlarken azabımız onlara geliverdi.***” (el-A‘raf, 7/4) buyurmuştur.

“*Onlar (Allah’ı) âciz bırakacak değillerdir.*” Kahhâr olan Allah’ın azabından kurtulamazlar. Dolaşmayı ve gezmeyi planladıkları memleketlere kaçmak ve firar etmek sûretiyle O’nun azabına karşı koyamazlar. Bir hadiste: “*Allah zâlime mühlet verir. Onu bir de yakaladı mı bırakmaz.*”[153] buyrulmuştur. Yâni ona zaman tanır, ömrünü uzatır; böylece onun zulmü çoğalır, sonra onu şiddetli bir şekilde yakalayıverir. Yakaladığında da artık onu bırakmaz. Kimse de onu Allah’ın elinden kurtaramaz. Bu hadiste mazlum için bir tesellî, elindeki mühlete aldanmaması için zâlime bir tehdid vardır.

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

Ey ulu, büyük olan kimse! Halka ezâ ve cefâ eyleme
Çünkü cihan bir üslub ve kaide üzere kalmaz
Ey eksik akıllı bıldırcın, korkmaz mısın
Ki bir gün kaplanın seni telef etmesinden

أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿٤٧﴾

47. Yoksa Allah’ın kendilerini yavaş yavaş tüketerek cezalandırmayacağından *(emin mi oldular)*? Kuşkusuz Rabbin çok şefkatli, pek merhametlidir.

“*Yoksa Allah’ın kendilerini yavaş yavaş tüketerek cezalandırmayacağından”* emin mi oldular? *el-Kâmûs*’ta der ki: “تَخَوَّفَ الشَّيْءَ” bir şeyi eksiltti, demektir. Bu âyette de aynı anlamdadır. Adamın biri, bir bedevî ile karşılaştı ve: “Ey falanca, dînin nasıl?” diye sordu. O da: “تَخَوَّفْتُهُ”, yâni onu azar azar noksanlaştırdım.” diye cevap verdi. *Ebü’l-Leys Tefsîri*’nde böyle geçmektedir.

Yâni Allah onların nefislerini ve mallarını azar azar noksanlaştırarak helak eder, tek

bir halde iken helak etmez. Buna göre önceki âyette kasdedilen, onların köklerini kazıyan bir azabdır. Bu âyette kasdedilen ise onları yavaş yavaş yakalayıp azâb etmesidir. Önceki âyetlerden beri anlatılan bu üç tür azâbın anlatılmasının sebebi, her hangi bir sınırlama olmadan hangi çeşit ile olursa olsun Allah'ın onları helak etmeye muktedir olduğunu beyan etmektir.

"*Şüphesiz Rabbin çok şefkatli, pek merhametlidir.*" Azabı hak etmenize rağmen, onu size göndermekte acele etmez, halîm davranır. Yâni, sizde bulunan bu hallere rağmen eğer sizi yakalamıyorsa O'nun şefkati sizi koruyor, rahmeti himâye ediyor demektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Kullarına güzel istîdâd verdiği için onlara karşı çok şefkatli/raûftur. Günahlarla istîdâdlarını ifsâd ettiklerinde onlara derhal ceza vermemesiyle çok rahîmdir. Sonra tevbelerini kabûl edip onlara lütuf ve ihsanla mukâbelede bulunur. Riya ile dünyâ işlerinin âhiret işlerine döndürülmesi ya da nefsânî arzularla âhiret işlerinin dünyâ işlerine çevrilmesi günahlardandır. Bunun azabı, kabûl hareminden red ve vuslat derecelerinden geri çevrilmektir.

Akıllı kimseye gereken, işlerinde teyakkuzla hareket edip kötü amelleri terk etmektir. Çünkü o, azâbın hangi taraftan geleceğinin farkında olamaz. Dünyevî amelleri mi, uhrevî amelleri mi, mürîdin kendisini bilmemesinden mi, yoksa Rabbine edebde kusur ettiğinden dolayı mı olduğunu anlayamaz.

Mesela bir iddiâ ızhâr ederek Rabbine karşı kötü edebde bulunur. Bunun cezası kendisine mühlet vermek için te'hir edilir. O da bu cezanın ihmal edildiğini zanneder ve: "Eğer bu kötü bir davranış olsaydı Allah'ın yardımı kesilirdi." der. Böylece bu işin ortaya çıkmasından îtibâren Hakk'ın yardımını uzaklaştırmayı zorunlu hâle getirir. Bu ancak onun basîret nûrunu kaybetmesinden veya bu nûrun zayıflamasından dolayıdır. Aksi halde bazen fark etmediği bir yönden Allah'ın yardımı kesilmiş olur da o, hâlâ kusur yaptığı konuda kendisine ihsanın bol bol devam ettiğini zanneder. Yardım kesilmemiş olsa bile mutlaka daha fazlası kesilmiştir ki bu da bir kesmedir. Çünkü ziyâde olmayan mutlaka noksanda demektir.

Bâzıları der ki: Zâhiren ve bâtınen edebe sarıl. Çünkü bir kimse zâhirde edebde kusur ederse zâhiren ceza görür, bâtında edebde kusur ederse bâtınen ceza görür. Kim edebi zâyi ederse kendini Hakk'a yakın zannettiği halde uzaktır, makbûl zannettiği halde de reddedilmiştir.

Ruveym, **İbn Hafîf'e** şöyle dedi: "Amelini güzel, edebini de ince eyle."

Mesnevî de der ki:

Hak'tan edebe muvaffak olmayı dileyelim.
Edebi olmayan kimse Allah'ın lütfundan mahrumdur.
Edebi olmayan yalnız kendine kötülük etmiş olmaz.
Belki bütün dünyâyı ateşe vermiş olur.
Kim dost yolunda pervasızlık ederse
Erlerin yolunu vurmuş olur ki, nâmerd odur.

Allah'ım, bizi sual ve cevab gününe kadar Habîbi'nin ve ashâbının edebleriyle edeblenen kullarından kıl.

---

[153]. *Buhâri*, Tefsir, (11), 5; *Müslim,* Birr, 62; *Tirmîzî,* Tefsir, (11) 2; *İbn Mâce,* Fiten, 22

BİR SÜRE DAHA FAYDALANIN

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ
وَالشَّمَٓائِلِ سُجَّدًا لِلّٰهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَٓابَّةٍ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ
﴿٤٩﴾ يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٥٠﴾ وَقَالَ اللّٰهُ
لَا تَتَّخِذُٓوا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِۚ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ فَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥١﴾ وَلَهُ
مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًاۜ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾
وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْـَٔرُونَۚ ﴿٥٣﴾
ثُمَّ اِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ اِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَۙ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَٓا اٰتَيْنَاهُمْۜ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

48. Allah'ın yarattığı herhangi bir şeyi görmediler mi? Onun gölgeleri, küçülerek ve Allah'a secde ederek sağa sola döner.

49. Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve bütün melekler, büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler.

50. Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar.

51. Allah buyurdu ki: İki ilah edinmeyin! O ancak bir ilahtır. O halde yalnız benden korkun!

52. Göklerde ve yerde ne varsa, O'nundur, din de yalnız O'nundur. O halde Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?

53. Nîmet olarak size ulaşan ne varsa, Allah'tandır. Sonra size bir zarar dokunduğu zaman da yalnız O'na yalvarırsınız.

54. Sonra da sizden o zararı giderdiğinde, içinizden bir zümre, hemen Rablerine ortak koşarlar!

55. Kendilerine verdiklerimize karşılık nankörlük etmeleri için *(öyle yaparlar)*. O halde bir süre daha faydalanın; fakat yakında hakîkati bileceksiniz!

"Allah'ın yarattığı herhangi bir şeyi" yâni, bu gibi yaratılanları görüp dururlar da, Allah'ın kudreti ve kahrı tamâmen kendilerine belli olması için düşünmezler ve Allah'dan havf u haşyet duymazlar, demektir.

"Görmediler mi?" Âyetin başındaki hemze, inkâr (olumsuzluk) içindir ve aslında

olumsuzluk mânâsı verir. Olumsuzun inkârı (reddi) da olumsuzdur. İki olumsuzdan da bir olumlu çıkar. Âyetteki "görmek", tefekküre götüren göz ile görmedir. Zamir, Mekke kâfirlerine râcidir. Yâni "O Mekkeliler bakıp görmezler mi?" demektir.

"Onun gölgeleri, küçülerek ve Allah'a secde ederek sağa sola döner." Gölge, Allah'ın irâdesine göre bir yandan diğer yana, bir taraftan diğer tarafa döner. Çünkü onun dönüşü tamâmen teslimiyete bağlıdır.

Tehzîbü'l-masâdır'da der ki: "اَلتَّفَيُّؤُ *et-Tefeyyü*" gündüzün yarısı geçtikten sonra gölgenin ortaya çıkması demektir. Bu da ancak zeval ile akşam arası olur."

el-İrşâd'da der ki: "Herhalde "*Allah'ın yarattığı şeyler*" ile kasdedilen dağ, ağaç ve taşlar gibi sâdece güneşin yükselip alçalmasıyla gölgeleri oluşan cansız mahlûkat olmalıdır. Hayvanlara gelince onların gölgesi hareketleriyle meydana gelir."

et-Tibyân'da da şöyle der: "Bunlar ağaç, ot ve gölgesi olup ayakta duran her şeydir."

"*Sağa sola döner*" demek; 'Onlar, gölgeleri sağa ve sola, sâdece bir yöne veya her iki yöne doğru olan Allah'ın yarattığı şeyleri görmediler mi?' demektir.

et-Tibyân'da der ki: "Gündüzün başında sağ taraftan, sonunda sol taraftan" demektir. Yâni sen yönünü kıbleye doğru çevirdiğinde, senin bir yönden diğer yöne demektir. Bu, bir şeyin iki yanı için insanın sağından ve solundan istiâredir.

Âyette "*el-yemîn (sağ)*" kelimesinin tek, "eş-şemâil (sollar)" kelimesinin çoğul olarak kullanılması, Arapların bir şeyde iki alâmet birleşirse birbirini kaldırıp diğeriyle iktifâ etmelerinden ileri gelmektedir. Nitekim şu âyetlerde de durum böyledir: " وَعَلٰى سَمْعِهِمْ وَ عَلٰى اَبْصَارِهِمْ ***Kulaklarına ve gözlerine (mühür vurdu)"*** (el-Bakara, 2/7); " يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُ ***Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır."*** (el-Bakara, 2/257) *el-Es'iletü'l-mukhime*'de böyle geçmektedir.

Âyetin işârî tefsîri ise şöyledir: Allah'ın yarattığı şeyler iki kısımdır. Biri, halk âlemi gibi bir şeyden yaratılanlardır ki bunlar cisimler âlemidir. İkincisi, emr âlemi gibi hiçbir şey olmaksızın yaratılanlardır ki bunlar ruhlar âlemidir. Nitekim Allah Teâlâ: "***Dikkat edin, yaratma ve emir O'nundur."*** (el-A'raf, 7/54) buyurmuştur. Ruhlar âleminin 'emr âlemi' diye isimlendirilmesinin sebebi, onu "Ol" emriyle hiçbir şeyden olmaksızın zamansız olarak yaratmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ: "*Daha önce sen hiçbir şey değilken seni yarattım.*" (Meryem, 19/9) buyurmuştur. Yâni, Senin rûhunu cesedini yaratmadan önce yaratmıştım, demektir. Yine Rasûlullah (s.a.)'in: "*Allah ruhları cesedleri yaratmadan iki bin sene önce yarattı.*"[154] hadîsi de bunu ifâde eder. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

"*Allah'a secde ederek*" bu gölgeler Allah'ın kendisine musahhar kıldığı dönüp toplanma emrine imtina göstermeksizin Allah'a secde ederek; uzama, kısalma ve benzeri durumlarda Allah'ın murâdına göre dönerek, demektir.

"*Küçülerek*" "دَاخِرُونَ" kelimesinin çoğul olarak gelişi mânâ itibarıyladır. Çünkü

kasdedilen, her şeyin gölgesidir. Akıl sâhibi varlıklar için kullanılan bir sıyga ile gelmesi, boyun eğmenin onların özelliklerinden olması sebebiyledir. Ya da akıl sâhibi olanlar da secde edenler cümlesindendir. Dolayısıyla çoğunluğun dikkate alınması (tağlîb) yoluyla diğerlerini de kapsamaktadır.

Hulâsa gölgeler, güneşin yükselip alçalmasıyla bir taraftan diğer tarafa meylederek Allah'ın kendisi için takdir ettiği dönme emrine boyun eğerek döner. Durum şu ki, bu gölgelerin sâhipleri olan cisimler de Allah'ın hükmüne boyun eğmişler ve itâat etmişlerdir. Onların "küçülmek"le vasfedilmesi, gölgelerinin boyun eğme ile vasfedilmesine ihtiyaç bırakmamıştır.

Sâbit olan süflî cisimlerin gölgelerinin secdesi ve Allah'a boyun eğişleri anlatıldıktan sonra, gölgesi olsun veya olmasın Allah'ın irâdesi ile hareket eden mahlûkâtın secdeleri şöyle anlatılmaya başlanıyor:

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ مِنْ دَٓابَّةٍ وَالْمَلٰٓئِكَةُ

وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾

49. Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve bütün melekler, büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler.

"*Göklerde bulunanlar,"* güneş, ay ve yıldızlar gibi yükseklerde yaratılanlar; hangi tür olursa olsun *"yerdeki canlılar ve"* yüce mertebelerine rağmen *"bütün melekler,"* Allah'a secde ve ibâdet etmekten kaçınarak *"büyüklük taslamadan"* bilakis kendilerini küçük görerek, müstakil veya toplu olarak başka bir mâbûda değil, sâdece *"Allah'a secde ederler*" boyun eğerler.

"دَٓابَّةٍ" kelimesi yeryüzünde olanları açıklamaktadır. Çünkü "***Allah her dâbbeyi (ayağı ile yerde hareket eden canlıyı) sudan yarattı.***" (en-Nûr, 24/45) âyeti 'dâbbe'nin sâdece yeryüzünde olanlara âid olduğunu gösterir. Çünkü göktekiler doğarak yaratılmazlar ve yerde hareket etme kâbiliyetleri de yoktur. Onların uçmaya yarayan kanatları vardır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Uçmak yerde hareket etmeye ters düşmediği âşikârdır. Gökyüzünde bazı varlıkların yürüdükleri nakledilmiştir. Onların yürümesi, bildiğimiz sudan yaratılmasını gerektirmez. Çünkü her canlı sudan yaratılmıştır. Dolayısıyla "مِنْ دَٓابَّةٍ" ifâdesi, hem gökte hem de yerdekileri açıklamış olur. "مَا" ism-i mevsûlü de akıllı varlıklar ve diğerleri için geneldir.

el-Es'iletü'l-mukhime'de der ki: "Akıl sâhibi olmayan mahlûkatın sayısı, akıl sâhibi olanlara göre daha çoktur. Dolayısıyla bu ifâde, akıl sâhibi olmayanları da içine alır. Çünkü onlar sayıca daha çoktur."

Bâzı âyetlerde Cebrâil (a.s.)'ın meleklere atfedilmesi gibi burada da "*el-melâike*

(melekler)” kelimesi, tâzim ve hürmet gâyesiyle “*mâ fi’s-semâvâti (göklerde bulunanlar)*”a atfedilmiştir.

Her şey yaratıcısının huzûrunda, kendi haline göre secde etmektedir. Yine her şey kendi hal lisanıyla O’nu tesbih eder. Bâzılarının tesbîhi söz ile, bâzılarının hal iledir. Onların dillerini ve hallerini ancak Allah bilir.

Mesnevi’de der ki:

Sen, her şeyi, seni tesbih eder bir hâle koymuşsun,
Akıl ve temyiz sâhibi olanlar da seni tesbih eder, olmayanlar da.
Her birinin başka çeşit bir tesbihi var.
Bunun halinden onun haberi bile yok!
İnsan, cansız şeylerin tesbih etmesini inkâr eder
Ama cansız şeyler, O’na kullukta üstâddır.

Bilesin ki Allah, yaratılmışların her çeşidine, hayvanlardan cansızlara kadar her biri için kulak, göz, lisan ve anlayış vermiştir. İşte onlarla Hakk’ın kelâmını işitir, Hakk’ın şâhidlerini görür, Hak ile konuşur ve Hakk’ın işâretini anlarlar. Nitekim Allah Teâlâ, göklerin ve yerin hallerinden haber vermiştir. Onlar henüz ademde (yoklukta) iken, onlara kendi hitabını işitecek kulak verdi de, Allah’ın “***İsteyerek veya istemeyerek gelin!***” (Fussılet, 41/11) sözünü işittiler. Onlara bir idrak verdi de onunla kelamını anladılar. Onlara lisan verdi de onunla: ***“isteyerek geldik.”*** (Fussılet, 41/11) dediler. Her şey Allah’ı bu lisan ile tesbih eder ve bu istek ile O’na secde eder. İşte bu melekûtî lisan sebebiyle, Hz. Peygamber (s.a.)’in mucizesi olarak elindeki taşlar tesbih ediyordu. Üç taş Davud (s.a.) ile konuştu, dağlar onunla berâber tesbih etti. (bk. Sebe, 34/10) Allah Teâlâ “***O’nu hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbîhini anlamazsınız.***” (el-İsrâ, 17/44) buyurduğuna göre, biz nasıl secde ettiğini anlamasak bile her şeyin ona secde etmekte olduğu uzak görülemez.

Kâşifî der ki: “Bu âyette secde eylemek gerekir. Bu secde âyeti, Kur’an’daki secde âyetlerinin üçüncüsüdür. **Hz. Şeyh** (k.s.) *Fütûhât*’ta şöyle der: Bu âyette ulvî ve süflî âlemin zillet ve korku makamında Hakk’a secde ettiği anlatılmaktadır. Kula gerekir ki bu yerde o da bu sıfatla mevsuf olsun ve kendisini secde edenler zümresine dâhil eylesin.”

يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۩ ﴿٥٠﴾

50. Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu

yaparlar.

"*Onlar, üstlerindeki Rablerinden"* işlerinin mâliki olan Allah'ın heybetinden O'na tâzim ve hürmetten dolayı *"korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar*" yâni yaratan tâat ve diğer yapılacak işlerden kendilerine neyi emrederse ağırlık ve gevşeklik göstermeden O'nun emrini yerine getirirler.

"***O, kullarının üstünde tam hâkimdir***." (el-En'âm, 6/18) âyetinde belirtildiği üzere Allah, kahrıyla (mutlâk hâkimiyeti ile) kullarının üstündedir, onlara hâkimdir. *et-Tibyan'*da bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak der ki: "Yâni kullarına gâlib ve üstün olandır." Ya da onlar Rablerinin üzerlerinden bir azab göndermesinden korkarlar, demektir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "Eğer "*Onlar,"* âsî olurlarsa *"üstlerindeki Rablerinden"* kendilerine azabı getirmesinden *"korkarlar."*

Bu âyetten meleklerin mükellef oldukları; emir, nehiy, vaad, tehdid (vaîd), korku ve ümit arasında idâre edildikleri anlaşılmaktadır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Yedinci kat semada Allah'ın öyle melekleri vardır ki Allah'ın onları yarattığından beri kıyâmet gününe kadar secde hâlindedirler. Allah korkusundan tir tir titrerler. Kıyâmet günü olunca başlarını kaldırırlar ve: "Sana hakkıyla ibâdet edemedik." derler. *Ebu'l-Leys Tefsiri*'nde böyle geçmektedir.

İşâret lisânında denilir ki: Yağmurlar ve sular, meleklerin ve yeryüzünün gözyaşlarıdır. Allah'ın celâlini bilme (ma'rifet) konusunda kendilerine verdiği genişlik kadar Allah'tan korkarlar. Kötü haline rağmen insan nasıl olur da yeryüzünde gülerek ve emîn olarak dolaşır. Hidâyet ancak Allah'tandır.

وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِۚ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ فَاِيَّايَ

فَارْهَبُونِ ﴿٥١﴾

51. Allah buyurdu ki: "İki ilah edinmeyin! O ancak bir ilahtır. O halde yalnız benden korkun!"

"Allah" bütün mükelleflere *"buyurdu ki: "İki ilah edinmeyin! O ancak bir ilahtır."* Onun ne ortağı ne de benzeri vardır.

Bütün zâtında ve sıfatlarında Hudâ
Benzeri bir şey olmayandır ebedâ

"O halde" başkasından değil *"yalnız benden korkun!"*

وَلَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِباًۜ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ

تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾

52. Göklerde ve yerde ne varsa, O'nundur, din de yalnız O'nundur. O halde Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?

"*Göklerde"*ki meleklerden *"ve yerde"*ki insanlardan ve cinlerden *"ne varsa, O'nundur*" yaratma ve mülk bakımından O'na âiddir.

"*Din de"* göklerde, yerde ve bu ikisi arasındaki her şeyin tâati ve boyun eğmesi de zorunlu, sâbit ve devamlı olarak *"yalnız O'nundur.*" Çünkü kendisinden korkmak vâcib/zorunlu olan ilah sâdece O'dur.

"*O halde Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?*" Yâni zikredilen tevhîdi, her şeyin yaratıcısı ve mâlikinin Allah olduğunu bildikten sonra O'ndan başkasına mı itâat ediyor ve korkuyorsunuz?

وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْـَٔرُونَۚ ﴿٥٣﴾

53. Nîmet olarak size ulaşan ne varsa, Allah'tandır. Sonra size bir zarar dokunduğu zaman da yalnız O'na yalvarırsınız.

"*Nîmet olarak size ulaşan ne varsa, Allah'tandır."* Yâni, sizin elinizin altında, berâberinizde ve size nisbet edilen zenginlik, sıhhat, bolluk ve benzeri hangi tür nîmet olursa olsun bütün nîmetler Allah tarafındandır. Nîmetin onların ellerinde olması, nîmetin Allah Teâlâ tarafından meydana getirildiğini değil O'ndan olduğunu haber vermek için bir sebebdir. *"Sonra size bir zarar"* yâni fakirlik, hastalık, kuraklık ve benzeri az da olsa *"dokunduğu zaman da"* o musibetin ortadan kalkması için başkasına değil *"yalnız O'na yalvarırsınız.*" tazarru ve niyaz edersiniz. "اَلْجُؤَارُ", duâ ederken ve yardım isterken sesi yükseltmektir.

ثُمَّ اِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ اِذَا فَرٖيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَۙ ﴿٥٤﴾

54. Sonra da sizden o zararı giderdiğinde, içinizden bir zümre, hemen Rablerine ortak koşarlar!

"Sonra da sizden o zararı giderdiğinde, içinizden bir zümre," sizden kâfir olanlar *"hemen Rablerine ortak koşarlar!*"

لِيَكْفُرُوا بِمَٓا اٰتَيْنَاهُمْۜ فَتَمَتَّعُواۜ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

55. Kendilerine verdiklerimize karşılık nankörlük etmeleri için *(öyle yaparlar)*. O halde bir süre daha faydalanın; fakat yakında hakîkati bileceksiniz!

“Kendilerine verdiklerimize” yâni üzerlerinden musibetin kaldırılması nîmetine *“karşılık”* Allah’tan başkasına kulluk etmek sûretiyle *“nankörlük etmeleri için”* öyle yaparlar. Sanki Allah’a ortak koşma konusundaki arzu ve isteklerini, nîmete nankörlük olarak yaparlar.

“*O halde bir süre daha faydalanın;”* geri kalan ömrünüzde, az bir müddet dünyâ hayâtının nîmetleriyle faydalanın, yaşayın. Bu bir tehdid emridir *“fakat yakında hakîkati”* işinizin sonucunu ve başınıza inecek azabı *“bileceksiniz!*”

Bu âyetlerdeki işâretlerden birisi şudur: İnsanların çoğu Allah’ın yanında başka bir ilah edinirler ki, o da hevâ/nefsânî arzulardır. Hevâ, aklî ve naklî bir delil olmadan sâdece nefsin arzu etmesiyle tab‘ın meylettiği ve nefsin istediği şeydir. Allah Teâlâ: “***Hevâ ve hevesini ilah edineni gördün mü?”*** (el-Câsiye, 45/23). buyurmuştur. Bu yüzden “*İki ilah edinmeyin!*” buyurmuş, “ilahlar” buyurmamıştır. Çünkü Allah’tan başkasına ancak hevâ ve heves ile ibâdet edilir. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.): “*Hevâdan daha fazla Allah’ın gazabına sebeb olan bir ilaha ibâdet edilmemiştir*.”[155] buyurmuştur. Sonra Allah Teâlâ: “*O ancak bir ilahtır.*” buyuruyor. Yâni hevâyı ve diğer ilahları yaratan O’dur. “*O halde yalnız benden korkun!*” Kendisine rağbet edilmeyi ve kendisinden korkmayı hak eden hevâ ve ilahlar değil ancak Benim. Çünkü onların ne fayda ve ne de zarar vermeye güçleri yoktur.

Allah dostlarından biri şöyle bir olay anlatır: “Bir deniz yolculuğunda idik ve gemimiz parçalanmıştı. Ben ve zevcem bir tahta üzerinde kalakalmıştık. O anda zevcem doğum yaptı ve bana:

“Susuzluktan ölüyorum.” dedi. Ben:

“Allah hâlimizi görüyor.” dedim. Başımı kaldırdım, bir de ne göreyim havada oturan bir adam, elinde altın zincirli kırmızı yakuttan bir testi. Adam:

“Buyur, iç” dedi. Testiyi aldım ve berâber içtik. Kokusu miskten daha güzel, kardan daha soğuk, baldan daha tatlıydı. Ona:

“Allah sana rahmet etsin, sen kimsin?” dedim.

“Senin Mevlâ’nın bir kuluyum.” dedi.

“Bu mertebeye ne ile ulaştın?” diye sordum.

“O’nun rızası için hevâyı terk ettim.” dedi. Beni havaya oturttu, sonra da kayboldu. Bir daha onu görmedim.”

İşâretlerden birisi de şudur: Sıkıntıyı gideren ancak Allah Teâlâ'dır. Her kim müsebbibden değil de sebeplerden sıkıntısının giderilmesini isterse şirk koşmuş olur. Görmez misin senin bir ihtiyacını sultanın vekili yerine getirse, sen her ne kadar vekile teşekkür etsen de aslında duân sultan içindir. Çünkü onu göreve o tâyin etmiştir. Dolayısıyla ihtiyacın aslında sultan tarafından görülmüş demektir. Çünkü sultanın fiili sebeblerle değil, sebebler perdesinin arkasından olur. Anla!

İşâretlerden birisi de nankörlüğün nîmetin zevâline sebeb olacağıdır.

Mesnevî'de der ki:

Nîmete karşı nankörlüğe oldu misal
Sana ihsan edenle savaşıp etmek cidâl.
Meselâ, o iyilik edene, ben bu iyiliği istemiyorum,
Bundan inciniyorum, neden beni incitiyorsun?
Lütfet de bu yaptığın iyiliği benden uzaklaştır.
Ben, göz istemiyorum, beni kör et, dersin, (işte bunun gibi).

Nankörlükte bulunmaktan ve onun azabından Allah'a sığınırız.

---

[154]. *İbn Arrak*, Tenzih, II, 191
[155]. *Zebîdi*, İthafü's-Sâdeti'l Müttakîn, c. 9. s. 18 *Irakî*, el-Muğnî, I, 34

KIZ MÜJDELENDİĞİ ZAMAN

وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللّٰهِ لَتُسْـَٔلُنَّ
عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا
يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾ وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ
كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾ يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوٓءِ مَا بُشِّرَ بِهِ اَيُمْسِكُهُ عَلٰى هُونٍ اَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ اَلَا سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾

56. Bir de kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, mâhiyetini bilmedikleri şeylere *(putlara)* pay ayırıyorlar. Allah'a andolsun ki, iftira etmekte olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz!

57. Onlar, kızların Allah'a âid olduğunu iddiâ ediyorlar. Hâşâ! Allah bundan münezzehtir. Beğendikleri de *(erkek çocuklar)* kendilerinin oluyor.

58. Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir.

59. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!

Mekke müşrikleri, *"bir de kendilerine rızık olarak verdiklerimizden,"* ziraat, mahsûlât, hayvan ve benzerlerinden yakınlaşma kasdıyla *"mâhiyetini bilmedikleri şeylere"* hakîkatini ve değersizliğini bilmedikleri putlara *"pay ayırıyorlar."* Onların fayda ve zarar verdiklerine, Allah katında kendilerine şefâat edeceklerine inanıyorlar. Pay ayırırken En'am sûresinde zikredildiği gibi *"Zanlarınca: "Bu Allah'a, bu da ortaklarımıza"* (el-En'âm, 6/136) diyorlar.

"لَا يَعْلَمُونَ"nin zamirinin putlara râci olması da muhtemeldir. Bu durumda akıllı varlıklar için kullanılan sıfatlarla putlarını vasfettikleri için onlar hakkında da aynı çoğul sıygası kullanılmıştır. Âyetin mânâsı da şöyle olur: "İlim ile vasfedilmeyen ve hissetmeyen eşyâ için hayvanlarından ve ziraat mahsullerinden bir pay ayırdılar mı ayırmadılar mı?"

"Allah'a andolsun ki," dünyâda putlara kurbanlar sunarak onların gerçek ilahlar olduğunu iddiâ etmek sûretiyle *"iftira etmekte olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz!"* Bu, bir azarlama paylama sorgulamasıdır.

Âyette işâret vardır ki nefis ve hevâ sâhibi kişiler, hallerine vâkıf olmayan kişilere kendilerini iyi insanlar zannettirmek ve onların yanında îtibar kazanmak için Allah'ın

kendilerine lütfederek kolaylaştırdığı ibâdet ve tâatlardan onlara riyâ yoluyla pay ayırırlar. Onlar ise bu kişilerin kendilerine karşı içlerinde besledikleri vehim ve iftiralardan habersizdirler.

Riyâ için hırka dikmek kolaydır
Satabilirsen sen onunla Cenâb-ı Hakk'ı aldat!

وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾

57. Onlar, kızların Allah'a âid olduğunu iddiâ ediyorlar. Hâşâ! Allah bundan münezzehtir. Beğendikleri de *(erkek çocuklar)* kendilerinin oluyor.

"Onlar, kızların Allah'a âid olduğunu iddiâ ediyorlar." Bunlar Huzâa ve Kinâne kabîleleridir. Onlar meleklerin Allah'ın kızları olduklarını söylerlerdi. Bazı kâfirler, Hak Teâlâ'nın cinlerle musâheret ettiğini ve meleklerin doğduğunu söylerdi. Biz böyle bir şeyden Allah'a sığınırız.

"Hâşâ! Allah bundan münezzehtir." Allah onların söyledikleri Allah Teâlâ'nın kızları olduğu iddiâlarından pâktır.

"Beğendikleri de" erkek çocuklar *"kendilerinin oluyor."* yâni onlar erkek çocuklarını kendilerine seçerlerdi.

Sonra Allah, onların kızları nasıl kerih gördüklerini vasfederek şöyle buyuruyor:

وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾

58. Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir.

"Onlardan birine kız" yâni kızının doğduğu *"müjdelendiği zaman"* yâni kâfirlerden birine senin kızın doğdu diye haber verildiğinde *"öfkelenmiş olarak"* kız çocuğu doğurmasından dolayı kadına öfkeyle dolu olarak kavminin arasında *"yüzü kapkara kesilir."* Yüzün kararması, üzüntü ve utanmadan kinâyedir.

"ظَلَّ وَجْهُهُ" yüzü kapkara olur/kesilir, mânâsında bir halden bir hâle dönmeyi ifâde eder. Ya da "ظَلَّ" fiili asıl mânâsında 'gündüz bir işi yapmak' demektir. Buna göre âyet 'gün boyunca yüzü kapkara olur' anlamındadır. Çünkü doğumların çoğu genellikle geceye rastlar. Haberleri ise gündüze kalır. Özellikle kız çocuğu ise. İşte kızı olduğu müjdelenen kimsenin de gündüzü kapkara olurdu.

Rüya tâbircileri, bu âyeti delil getirerek rüyada yüzünün siyah olduğunu gören veya öyle görülen kimsenin rüyasını, karısının kız çocuğu doğuracağı şeklinde

yorumlamışlardır.

يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُٓوءِ مَا بُشِّرَ بِه۪ۜ اَيُمْسِكُهُ عَلٰى هُونٍ اَمْ

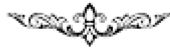
يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِۜ اَلَا سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾

59. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!

"Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı" müjdesi verilenin kötü oluşu ve insanların onu ayıplaması sebebiyle *"kavminden"* kendisini tanıyanlardan ve akrabasından *"gizlenir."* Verilen müjde hakkında "مَا" ism-i mevsûlünün kullanılması, onların kız çocuğunu akıllılar derecesinden çıkardıkları içindir.

"Onu, aşağılık duygusu içinde" onu çalıştırmak, su taşıtmak, hizmet ettirmek için zillet ve düşüklük duygusu içinde ya da kendisi hor ve zillete katlanarak kendi rızâsıyla onu *"yanında mı tutsun," "yoksa toprağa mı gömsün!"* Yâni Temimoğulları ve Mudaroğulları kabilelerinin yaptığı gibi diri diri toprağı mı gömsün! O çocuk hakkında kararsız haldedir. Kendi kendine 'Bu çocuk kalsa mı, toprağı mı gömsem?!" der durur. Bazılarının öfkesi o kadar aşırı olurdu ki, kadının kız çocuğu doğurduğu evi terk ederdi.

"Bakın ki," müşriklerin *"verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!"* Yâni kendi nazarlarında değeri ve hürmeti olmayan kızları Allah'a nisbet ediyor ve erkek çocuklarını kendileri için tercih ediyorlar. Hatalarının kaynağı, kendileri yüz çevirdikleri halde kızları Allah'a nisbet etmeleridir.

NE BİR SAAT GERİ
NE BİR SAAT İLERİ!

لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِۚ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰىۜ وَهُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا
مِنْ دَٓابَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۚ فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ لَا
يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُونَ
وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ اَنَّ لَهُمُ الْحُسْنٰىۜ لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ
وَاَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾ تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰٓى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ
لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٦٣﴾

60. Kötü sıfat, âhirete inanmayanlar içindir. En yüce sıfatlar ise Allah'a âiddir. Çünkü O, her şeyden üstün ve hikmet sâhibidir.

61. Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları takdir edilen bir müddete kadar erteliyor. Ecelleri geldiği zaman onlar ne bir saat geri kalabilirler ne de öne geçebilirler.

62. Kendilerinin hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah'a isnad ediyorlar. En güzel sonucun kendilerinin olduğunu anlatan dilleri de yalan söylüyor. Hiç şüphesiz onlar için sâdece ateş vardır ve onlar, *(ateşe)* terk olunacaklar.

63. Allah'a andolsun, senden önceki ümmetlere de *(peygamberler)* göndermişizdir. Fakat şeytan onlara işlerini süslü gösterdi de *(îmân etmediler)*. İşte o, bugün onların velisidir. Ve onlar için elem verici bir azap vardır.

Çirkinlik konusunda kendisi ile örnek verilen *"kötü sıfat,"* yukarıda kabahatleri zikredilen *"âhirete inanmayanlar içindir."* Bu da, öldükten sonra yerine geçecek çocuğa ihtiyaç duymaları, bu yüzden iftihar kaynağı olarak erkek çocuklarını tercih edip, evlenmek için ihtiyaçları olsa bile fakir düşme korkusu ve üzerlerinden utancı ve utanmayı atmak için kız çocuklarını diri diri gömmeleridir. İşte bütün bunlar acziyet, noksanlık ve nefret edilen ihtiras alâmetleridir.

"En yüce sıfatlar ise Allah'a âiddir." Bunlar ise mutlak yücelik sıfatları olan varlığının zâtî olarak zorunlu olması, mutlak olarak hiçbir şeye ihtiyaç duymaması, varlığının genişliği ve yaratılmışlara âid sıfatlardan berî ve münezzeh oluşudur.

"Çünkü O, her şeyden üstün" Aziz'dir; kuvvet ve kudret sâhibi olma konusunda tektir. Özellikle de onları yakalayıp cezalandırma konusunda *"ve hikmet sâhibidir."*

Hakîmdir; yaptığı bütün işlerde hizmet sâhibidir. Mahlûkâtı erkek ve dişi olarak yaratması da hikmetinin bir gereğidir. Akıllı kişiye gereken, O'nun emrine teslim olmak, hükmüne boyun eğmektir. Çünkü her ortaya çıkan şey O'ndan ve O'nun irâdesi iledir. Allah Teâlâ bir şeyi murâd ettiğinde kulun onun aksini istemesi imkânsızdır. Çünkü kesinlikle gerçekleşmesi mümkün değildir.

Şir'atü'l-İslâm'da der ki: "Câhiliyye devrine muhâlefet kasdıyla insan kız çocuklarıyla övünmelidir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*İlk doğan çocuğunun kız olması kadının bereketindendir*."[156] Allah Teâlâ'nın: "***Allah dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder***." (eş-Şûrâ, 42/49) buyurarak önce "***kız çocuklari***" ile başladığını işitmedin mi? Yine bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Kime kız çocukları verilir; onlarla imtihan edilir de onlara iyi bakarsa, bu kızlar o kişi için cehennem ateşine karşı bir siper olur*."[157] Hadiste geçen *"el-ibtilâ",* "imtihan olma" anlamındadır. Fakat genellikle hayatta karşılaşılan meşakkat ve zorluklar için kullanılmıştır. Kişinin kız evlatlara sâhip olması da bu tür meşakkatlerden sayılmıştır. Çünkü çoğunlukla insanların arzusu erkek evlatlaradır.

Bazı *el-Mesâbîh* şârihleri, "*kız evlatlara iyi bakmayı*" onları denkleri ile evlendirmek olarak tefsir etmişlerdir. Ancak bunun genel tutulması daha iyidir.

Bazı fakihler kız evlat Mu'tezile mezhebine mensub bir erkekle evlendirilmemelidir demiştir. Çünkü Ehl-i sünnet ile ehl-i bid'at arasındaki îtikâdî ihtilaf, dindeki ihtilaf gibidir. Yine takvâya uygun olan, onun hemcinsleri dışındakilerle ve üzerine nikâhı düşen nâmahremleriyle bir arada bulunmasına müsaâde etmemektir.

Kim hayırlıların sohbetine yar olursa
Şüphesiz fâcirlere komşu olmaktan uzak olur

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Allah'tan bana meşakkatsiz bir çocuk ihsan etmesini istedim. O da beni kız evlatlarıyla rızıklandırdı*." Yine şöyle buyurmuştur: "*Kız evlatlarını hor görmeyin! Çünkü ben de kızlar babasıyım*."[158]

er-Ravza'da anlatılan hoş hikâyelerden birisi şöyledir: Haccâc, yanındaki bazı kimselere: "Hangi ses daha rakîktir" diye sordu. Onlardan birisi dedi ki: "Geceleyin Allah'ın kitabını güzel sesle okuyandan daha hoşuma giden bir ses işitmedim." Haccâc, "Güzel!" dedi. Diğeri ise şöyle dedi: "Doğum sancısı çeken hanımımı terk ederek erkence mescide gittikten sonra arkamdan birinin gelerek bir oğlum olduğunu müjdeleme sesinden kulağıma daha hoş gelen bir ses işitmedim." Haccâc: "Bu daha da güzel" dedi. Şu'be b. Alkame Temîmî de dedi ki: "Hayır, vallâhi! Ben aç olduğum zaman sofranın hazırlanma sesinden daha çok hoşuma giden bir ses işitmedim." Bunun üzerine Haccâc dedi ki: "Ey Temimoğulları! Siz, azıktan başka her konuda muhâlefet ettiniz."

Ey yemeğin elinde mahpus olan

Sütten kesilmeye tahammül edersen kurtulacaksın
Melek gibi Hakk’ı tesbîhi gıda edin
Ki melekler gibi ezâ ve cefâdan kurtulasın

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَآبَّةٍ وَلٰكِنْ
يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۚ فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً
وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾

61. Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları takdir edilen bir müddete kadar erteliyor. Ecelleri geldiği zaman onlar ne bir saat geri kalabilirler ne de öne geçebilirler.

“Eğer Allah, insanları” yâni kâfirleri *“zulümleri”* küfür ve mâsıyetleri *“yüzünden cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı.”* Yâni yeryüzünde hareket eden hiçbir canlı bırakmazdı; bilakis zâlimlerin zulümleri sebebiyle tamâmen helak ederdi. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmuştur: *“Öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sâdece zulmedenlere erişmekle kalmaz.* (el-Enfâl, 8/25) Canlıların helâki ecellerinin gelişiyle, insanların helaki ise bir cezâ olarak olur.

Ebû Hüreyre (r.a.)’dan rivâyet edilmiştir: O bir kimsenin “Zâlim ancak kendisine zarar verir” dediğini işitti. Bunun üzerine: “Hayır! Vallâhi, zâlimin zulmü sebebiyle toy kuşu (hubârâ) bile yuvasında ölür.” dedi.

İbn Mes‘ud (r.a.)’dan rivâyet edilmiştir: “Eğer Allah, âdemoğlunun günahları sebebiyle mahlukâta azab etseydi, deliğindeki böceklere varıncaya kadar bütün mahlûkâta isâbet ederdi ve sema yağmurunu tutardı. Ancak Allah, afv ve lütfu ile azabı onlardan tehir etmektedir.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Zulmün maddî ve mânevî zararları vardır. Bu şuna benzer: Bir kimse evini yaksa, bu mahallenin bütün evlerine ve nihâyet şehrin tamamına sirâyet edebilir. Bu arada hayvanlar ve haşerat da yanar.

Araplar, adını kinâye yoluyla arz ve semâyı kasdederek: “Falan onun üzerindekilerin en üstünü, falan da onun altındakilerin en değerlisi” derlerdi. Gerek söyleyen ve gerekse dinleyen tarafından bununla ne kasdedildiği kolayca anlaşıldığı için herhangi bir açıklama yapma ihtiyacı da duymazlardı. Yine Araplar, bir elin parmaklarını kasdederek: “Birden beş yaratan Allah’a yemin olsun ki” derlerdi. Bu âyette de yeryüzü zikredilmeden o kasdedilmiştir.

Edebsiz adam yalnız kendisine kötülük etmez
Belki onun ateşi cümle âleme erişir

“Fakat” Allah onları bu yaptıkları sebebiyle hemen cezalandırmaz. *“Onları”* hilmi ile muâmelede bulunarak nesillerinin üremesi veya azablarının artması için ömürlerini yahut da azablarını *“takdir edilen bir müddete kadar erteliyor.”*

Takdir edilen *“ecelleri geldiği zaman onlar”* bu ecelden *“ne bir saat”* en kısa vakit *“geri kalabilirler ne de öne geçebilirler.”* Müddet sona erdiğinde “öne alma” zaten mümkün olmadığı halde bu cümlenin zikredilmesinin sebebi, mümkün olmayanları da nazma dâhil ederek, insanın bu konuda herhangi bir muhayyerlik hakkının kesinkes söz konusu olmadığını vurgulamak içindir.

Âyette azabın tehirini istedikleri halde onların bundan âciz olduklarına işâret vardır.

‘Sâat’ kelimesi, müddetin azlığı için meseldir.

وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ اَنَّ لَهُمُ الْحُسْنٰى لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَاَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾

62. Kendilerinin hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah’a isnad ediyorlar. En güzel sonucun kendilerinin olduğunu anlatan dilleri de yalan söylüyor. Hiç şüphesiz onlar için sâdece ateş vardır ve onlar, *(ateşe)* terk olunacaklar.

Kızlar ve başkanlık konusunda ortağı olmak gibi *“kendilerinin hoşlarına gitmeyen şeyleri”* kendi iddiâlarınca *“Allah’a isnad ediyorlar.”* Bununla birlikte Allah katında *“en güzel sonucun”* yâni eğer öldükten sonra dirilme hak ise cennetin *“kendilerinin olduğunu anlatan dilleri de yalan söylüyor.”*

Nitekim Allah Teâlâ onların şu sözlerini de nakleder: “***Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak O’nun katında benim için daha güzel şeyler vardır***.” (Fussılet, 41/50) Onların bu sözleri, “***Allah ölen kimseyi diriltmez.***” (en-Nahl, 16/38) sözlerine ters düşmez. Çünkü onların bu sözü farz etme kâbilinden, güya doğruysa diye söylemiş olmaları yeterlidir.

Büyüklerden birinden nakledilir ki o zenginlerden birisine şöyle dedi: Allah kıyâmet gününde: “Sultanlara ve yardımcılarına verdikleriniz şeyleri getirin.” diye emredince, hayvanlar, elbiseler ve bir çok kıymetli eşyalar getirilirken; “Benim rızam için verilenleri getirin.” diye ferman buyurunca, ekmek parçası, yırtık elbiseler ve kıymetsiz eşyalar getirildiğinde senin halin nice olur?! Sen böyle bir durumla karşı karıya gelmekten utanmaz mısın?!” Daha sonra da (tefsir edilen) bu âyeti okudu.

“Hiç şüphesiz” yarın kıyâmet gününde *“onlar için”* umdukları güzel akıbet yerine *“sâdece ateş”* ötesinde daha şiddetli bir azab düşünülemeyen cehennem azabı *“vardır ve onlar”* ateşte unutulacak ve orada *“terk olunacaklar.”* ya da oraya en önce varacaklardır.

Bu ifâde, onların sözlerini red ve zıddını isbat içindir. Sonra Allah Teâlâ, müşriklerin câhilce davranışlarına sabretmesi için Rasûlü’nü tesellî için şöyle buyuruyor:

تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰٓى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ

فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٦٣﴾

63. Allah'a andolsun, senden önceki ümmetlere de *(peygamberler)* göndermişizdir. Fakat şeytan onlara işlerini süslü gösterdi de *(îmân etmediler)*. İşte o, bugün onların velisidir. Ve onlar için elem verici bir azap vardır.

"Allah'a andolsun, senden önceki ümmetlere de" peygamberler *"göndermişizdir."* Onlar da kavimlerini Hakk'a davet etti, fakat kavimleri onlara icâbet etmedi. *"Fakat şeytan onlara"* küfrü ve peygamberleri yalanlamak gibi çirkin *"işlerini süslü gösterdi de"* onlar bu fiillere ısrarla dalarak îmân etmediler.

"İşte o," yâni şeytan, *"bugün onların velisidir."* O ne kötü bir yaran ve dosttur.

"*Bugün*", şeytanın onlara yaptıklarını güzel gösterdiği gün demektir. Ya da şeytan onları dünyâda aldatarak dalâlete sürüklemiştir. O zaman "*bugün*" dünyâ zamanından veya kıyâmet gününden ibârettir. Aslında o kendine yardım etmekten bile âcizdir, başkasına nasıl yardımcı olsun?! Bu, gelecek zamanın hikâyesidir ve "cehennemde azab gördükleri halde" demektir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Öyle görünüyor ki "*bugün*" ile kasdedilen Peygamber (s.a.)'in günü ve asrıdır. Bu durumda "*onların*" zamir ile kasdedilen Peygamberimiz'e muâsır kâfirlerden olan zürriyetleri ve nesilleridir.

"Ve onlar için" âhirette *"elem verici bir azap"* ateş/cehennem azâbı *"vardır."*

---

[156]. *Münâvi*, VI, 11

[157]. *Buhâri*, Zekat, 10; *Müslim*, Birr, 147; *Tirmîzî*, Birr, 13; *Müsned*, VI, 33, 88, 166

[158]. *Münâvi*, VI, 430

HİDÂYET VE RAHMET KİTABI

وَمَا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى
وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾ وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَحْيَا بِهِ
الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾ وَاِنَّ
لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِى بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ
وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾ وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ
وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً
لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

64. Biz bu Kitab'ı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve îmân eden bir topluma da hidâyet ve rahmet olsun diye indirdik.

65. Allah gökten bir su indirdi ve onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti. Şüphesiz ki bunda dinleyen toplum için bir ibret vardır.

66. Şüphesiz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır. Zira size, onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından *(gelen),* içenlerin boğazından kolayca geçen hâlis bir süt içiriyoruz.

67. Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edinirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır.

Ey Rasûlüm *"Biz bu Kitab'ı"* yâni Kur'ân'ı *"sana"* başka bir illet ve sebepten dolayı değil *"sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi"* tevhîd, âhiret halleri, helâl ve haram konularını, *"insanlara açıklayasın ve îmân eden bir topluma da hidâyet ve rahmet olsun diye"* yâni insanları dalâletten hidâyete, azabdan rahmete çıkarmak için *"indirdik."*

el-Kevâşî'de belirtildiği gibi, ihtilaf edenler mü'minler ve kâfirlerdir.

'Hidâyet ve rahmet', Kitab'ı indirenin fiilleridir. 'Açıklamak' ise indirenin değil muhâtabın fiilidir.

Hidâyet ve rahmetin îmân edenlere tahsis edilmesi, Kur'an'dan faydalananın onlar olması sebebiyledir. **Sehl b. Abdullah** der ki: "Kur'an'a sarılmadıkça hiç kimse Allah'a bağlanamaz; Allah Rasûlüne bağlanmadıkça da Kur'an'a bağlanamaz; İslâm'ın temel prensiplerini yerine getirmedikçe de Allah Rasûlü'ne bağlanamaz.

Rivâyet edilir ki **Mâlik b. Dînar** şöyle demiştir: "Ey Kur'an hâmilleri! Kur'an sizin kalplerinize ne ekti? Çünkü bereketli yağmur yeryüzünün baharı olduğu gibi, Kur'an da

mü’minin baharıdır.”

Hazreti Ali (r.a.)’dan rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah (s.a.)’i: “*Fitne çıkacak*” derken işittim. “Bundan çıkış yolu nedir yâ Rasûlallah?” dedim. “*Allah’ın kitabıdır. Onda önceki ümmetlerin kıssaları, sizden sonrakilerin haberleri ve aranızda meydana gelen olayların hükümleri vardır. O ilimdir, şaka değil, doğruyu yanlıştan ayıran kesin sözdür. Âlimler ona doymazlar. O Allah’ın sağlam ipidir, hikmetli zikirdir, dosdoğru yoldur. Ona dayanarak konuşan doğru söyler. Onunla hükmeden âdil olur. Onunla amel eden ecir alır. Ona dâvet eden dosdoğru yolu göstermiş olur*.” buyurdu. [159]

Kur’an’ın ahkâmını açıklama görevi bütün insanlara, hakîkatlerini açıklamak ise havâssa âiddir. Bu asâleten ve müstakil olarak Rasûlullah (s.a.)’e, ikinci dereceden ve tâbi olarak da nesilden nesile O’nun vârislerine âiddir. Zâhir âlimleri, insanların aralarında meydana gelen zâhir ihtilafları açık beyanla çözerler. Hal sâhibi bâtın âlimleri ise onların iç (bâtınî) ihtilaflarını sahih keşifle çözüme kavuştururlar. Her birinin kendisine başvuranı boş döndürmeyen kendilerine âid meşrebleri vardır. Onlar dînin direkleri ve müslümanların sultanlarıdır.

Bilesin ki Kur’an, nasîhatlarından öğüt almak, kulu dâimî saâdete erdirir ve nefsânî hazlardan da kurtarır. Hikâye edilir ki **İbrâhim b. Edhem** bir gün nâil olduğu mülke ve nîmetlere sevindi. Sonra rüyasında bir kişi kendisine bir kitab verdiğini gördü. Kitapta şöyle yazılıydı: “Fânîyi bâkîye tercih etme ve mülkümle de aldanma. Yok olacak olmasa, içinde olduğun nîmet çok büyük. Allah’ın emrine tâbi olma konusunda acele et. Çünkü Allah Teâlâ: ***“Rabbinizin mağfiretine ve cennetine koşun.”*** (Âli İmran, 3/133) buyuruyor.” İbrâhim b. Edhem korku içinde uyandı ve: Bu Allah’tan bir tenbih ve öğüt, hidâyet ve rahmettir.” dedi. Bunun üzerine Allah’a tevbe edip tâatla meşgul oldu.

Molla Câmî der ki:

Kim dünyânın işve ve nazına gönül kaptırırsa
Onun gurur ve cehâletinden sakın.
Himmet saçan kimsenin eteğine yapış,
Ki o, elini dünyâdan ve dünyâ ehlinden silkmiştir

Allah bizi ve sizi hevâdan korunmak ve hidâyet yollarına tutunmakla şereflendirsin.

وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ اِنَّ فٖي
ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾

65. Allah gökten bir su indirdi ve onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti.

Şüphesiz ki bunda dinleyen toplum için bir ibret vardır.

“Allah gökten” bulutlara, oradan da yere *“bir su”;* su çeşitlerinden biri olan yağmuru *“indirdi ve onunla yeryüzünü ölümünden”* kurumasından *“sonra diriltti.”* Bu yağmur sebebiyle yeryüzünde çeşitli bitkiler bitirdi. Yeryüzünde yeşerip gelişen otların kuruduktan sonra tekrar çeşitli şekillerde canlanması diriltmeye; yâni hayat vermeye benzetilmiştir. Hayat his ve hareketi gerektiren bir sıfattır. Canlanmasından sonra tekrar kuruması da hayattan sonraki ölüme benzetilmiştir.

“Şüphesiz ki bunda” gökten yağmuru indirmekte ve bununla ölü yeri tekrar diriltmekte, bu öğüt ve benzerlerinde tefekkür ve tedebbür için *“dinleyen toplum için”* Allah’ın vahdâniyyetine, ilmine, kudretine ve hikmetine delâlet eden *“bir ibret”* âyet *“vardır.”* Çünkü putların ve diğer mahlûkâtın böyle bir diriltmeye güçleri yoktur. Âyete göre sanki tefekkür ve tedebbürle dinlemeyen kimse işitmeyen bir sağıra benzer.

*Mesnevî’*de der ki:

Süleyman, Sebe’deki kuşlara doğru
Bir ıslık çalınca hepsini kendisine bend etti.
Ancak canı ve kanadı olmayan hâriç
Yahut balık gibi aslından sağır ve dilsiz olan müstesna!
Hayır, yanlış söyledim, sağır bile baş koyup secde etse
Allah vahyine karşı, Allah ona duygu ihsan eder.

Bazıları demiştir ki: *“Allah gökten bir su”* yâni Kur’ân’ı *“indirdi.”* O, mü’minlerin hayat sebebidir. Onunla cehâlet yüzünden ölü olan kalbleri diriltti. *“Şüphesiz ki bunda”* Allah’ın kelâmını Allah’tan dinleyen bir kulakla Kur’ân’ı *“dinleyen toplum için bir ibret vardır.”* Çünkü Allah ebedî olarak ezelî kelamıyla konuşur. O’nun kelâmını da ancak Allah’ın kendi kelamını işitmeyi ikram ettiği kimseler işitebilir. Nitekim Allah Teâlâ: “***Allah onlarda bir iyilik olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi.”*** (el-Enfâl 23) buyurmuştur.

Hak Teâlâ bazen sana Kitab’ı dış âlemdeki büyük kitabdan okur, bazen senin nefsinden okur. Hangi makamda olursan ol, Mevlâ’nın hitabına hazır ol. Kulağında ağırlık olmasından ve sağırlıktan kendini koru. Sağırlık, Allah’ın sana büyük kitabından tilavetini anlamana mâni olan bir âfettir. Bu büyük kitab, kendisine “el-Furkan” denilen kitabdır. Kulağında ağırlık olması ise Allah’ın sana, senin âlemin özeti olan nefsinden tilâvetini anlamana mâni olan bir âfettir. Senin âlemin özeti olan nefsin kendisine “Kur’ân” denilen kitabdır. Çünkü insan büyük âlemde dağıldığı için cem‘ mahallidir/bütün âlemlerin zübdesidir.

Semâ‘larında hakîkate erenlerin alâmeti, semâı cihetinden Allah Teâlâ’ya yaklaştıran her amele boyun eğmeleridir. Yâni ilmi, zikri, Hak Teâlâ’yı senâyı, güzel öğüt ve güzel sözü işitmeleri gibi emir veya nehiyden kulaklarına yöneltilen mükellefiyetlere uymalarıdır. Şunlar da bu kimselerin alâmetlerindendir: Gıybet, iftira ve kötü sözü

dinlememek, Allah'ın âyetleri konusunda münakaşa, çirkin söz ve cidâle dalmamak, Şâri'in dinlenmesini yasakladığı her haramdan uzak durmak.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar (bu sözü bırakıp) başka bir söze dalıncaya kadar onlarla berâber oturmayın. Yoksa siz de onlar gibi olursunuz"*** (en-Nisa, 4/140) Burada Allah'ın âyetlerini inkâra ve onlarla alay etmeye dalan, kâfir kişidir. Onunla oturan münafik ise o kâfirin daldığı bu sözleri dinleyen kişidir. Aynı şekilde sıddîkların ve ariflerin meclis ve toplantılarında oturan kişiler de Allah'tan gelen her hayırda onlara ortaktırlar. Rasûlullah (s.a.) onlar hakkında şöyle buyuruyor:

"*Onlar öyle bir topluluktur ki kendileri sâyesinde onlarla oturup kalkan şakî olmaz.*"[160]

Dolayısıyla kişi, dünyâda tâat ve şer'î edebe riâyet ederek kiminle oturup kalkıyorsa onunla berâber olduğu gibi âhirette de Hakk'ı doğrudan görme (muâyene) ve yakından müşâhede ile olanlarla berâber olur. Allah Teâlâ'dan bizi dünyâda ve âhirette sâlihlerle berâber kılmasını niyaz ederiz. Çünkü bol bol veren ve karşılıksız ihsan eden O'dur.

وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِى بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ

وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾

66. Şüphesiz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır. Zira size, onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından *(gelen)*, içenlerin boğazından kolayca geçen hâlis bir süt içiriyoruz.

Ey insanlar! *"Şüphesiz sizin için hayvanlarda"* deve, sığır, koyun ve keçiden ibâret dört tür hayvanda, yâni dört ayaklı hayvanların vücudunda *"da büyük bir ibret vardır."* Bu ibret, kişiyi cehâletten ilme sevk eder.

Burada sanki: "Bu ibret nasıldır?" diye bir soru sorulmuş ve bunun üzerine şöyle buyrulmuştur: *"Zira size, onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından (gelen), içenlerin boğazından kolayca geçen hâlis"* üzerinde kanın rengi ve fışkının kokusu bulunmayan saf *"bir süt"* yâni sütü sağılan hayvanların nîmet cinsinden karnında olan sütü *"içiriyoruz."*

"Onlar" zamiri, hayvanların bir bölümü olan dişi olanlarına râcidir. Çünkü bütün hayvanlar süt vermez. Ya da **Kisâî**'nin dediği gibi zamir, zikredilen hayvanların karınlarındakilere râcidir.

"اَلْفَرْثُ" işkembede kalan yem artığı ve posasıdır. Hayvanın işkembesi, insanın midesi yerindedir.

Denilir ki: Süt kimsenin boğazında kalmamıştır. Yiyecek ve içecekler arasında ondan

daha faydalısı yoktur. Allah Rasûlü (s.a.)'in şu hadîsini görmez misin: "*Sizden biriniz bir yemek yediğinde şöyle duâ etsin "Allah'ım, onu bizim hakkımızda mübarek kıl ve bize ondan daha hayırlısını yedir." Süt içtiği zaman ise şöyle duâ etsin: "Allah'ım, onu bizim hakkımızda mübarek kıl ve onu bize daha çok ver." Çünkü ben yiyecek ve içeceklerde ondan daha faydalı bir şey bilmiyorum*." [161]

el-Kevâşî de der ki: Âyetin anlamı şöyledir: "Allah sütü fışkı ile kan arasında orta bir yerde yarattı. Çünkü işkembe yulafı öğütünce alt tarafında yem artıkları, ortasında hiçbir şeyin karışmadığı halis süt, üst tarafında kan bulunur. Süt ile ikisi arasında şiddetli bağ olmasına rağmen renk, koku ve tat bakımından biri diğerine karışmayacak şekilde Allah'ın kudretini gösteren bir mâni bulunur. Sonra ciğer, bu üç sınıfı kontrolü altına alarak onları taksim eder. Kan damarlardan, süt memeden çıkar. Fışkı ise işkembede kalır ve sonra aşağı iner.

Eğer: "Süt ve kan işkembede oluşmaz. Çünkü hayvanlar boğazlandıkları zaman işkembelerinde süt ve kan bulunmaz." dersen, şöyle cevap veririm: Burada kasdedilen, aşağısının fışkı, ortasının süt, üstünün ise kana ait olmasıdır. Memeye inen kan değil de süttür. Bazılarının: "Kan memeye iner ve memenin soğuk olması sebebiyle süte dönüşür. Çünkü memede bir zarar meydana gelse, oradan süt yerine kan çıkar." sözü, zarar sebebiyle sütün kanlanmış olabileceği ileri sürülerek reddedilmiştir. Akla en uygun olan da budur.

Zemahşerî'nin belâğatli sözlerinden biri de şöyledir:

İki pis şeyin karışımından, nice hoşa giden çocuklar meydana gelir.
İşkembe ve kanın arasından tertemiz bir süt çıkar.

Yâni tertemiz süt, iki pisliğin, yâni fışkı ile kanın arasından çıkar. Tam olarak ulaştıkları ve iki yandan sardıkları halde onların vasıflarından hiçbir şey süte karışmaz. Aynı şekilde hiçbir şeyle asla ayıplanmayan tertemiz bir çocuk, bazen iki kâfir anne babadan doğar. Öyle ki o çocukta anne babasının habis vasıflarından hiçbir şey bulunmaz.

Mey koruktan, şeker kamıştan olur
Bal arının kusmasından hâsıl olur
Sakın ud ağacının aslı çöptür deme
Gör onun dumanını ne özel ve güzeldir

Şakîk Belhî'ye ihlasın ne olduğu sorulunca şöyle dedi: "Sütün fışkı ve kandan ayrılması gibi amelin kusurlardan arındırılmasıdır."

Kûtü'l-kulûb da şöyle buyrulur: Nîmetin tamamı hâlis süttür. Yâni o sütte fışkı ve kanın vasıflarından birisi olsa nîmet tamam olmaz ve tabîat onu kabûl etmez. İşte bunun gibi kulların Cenâb-ı Hak ile muâmelesi hâlis olmak gerektir. Eğer riyâ fışkısı ve hevâ

kanı karışırsa ihlâstan uzak olur ve makbûl olmaz. Çünkü amelde gösteriş yapmak, gizli şirktir. Hevâ karışınca amelin saflığı ortadan kalkar.

Bulaşık tâat bir işe yaramaz
Tozlu topraklı misk fayda vermez
Bulaşıklığa düşen kimse
Pak nazarlar önünde parlak olmaz

Âyette Allah'ın suladığı hayvânî nefislerin karınlarındaki şeylerde akıl sâhibi kimseler için ibretler olduğuna işâret vardır. Bunlar tıpkı şeytânî havâtır fışkısı ile nefsânî havâtır kanı arasından çıkan rabbânî ilhamların hâlis sütüdür. Onu içmeye ehil olanlar, hiç duraklamadan sırât-ı müstakîm üzere yürür giderler. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا

إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

67. Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edinirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır.

"Hurma ve üzüm gibi meyvelerden" meyvelerin sularından *"hem içki hem de"* hurma, pekmez, kuru üzüm, şıra, sirke gibi *"güzel gıdalar edinirsiniz."* Ey insanlar! Hurma ve üzüm ağaçlarının türlü türlü meyvelerinden size yedirir ve onların sularından içiririz.

el-Kâmûs'ta der ki: "اَلسَّكَرُ, içki ve hurmadan elde edilen hurma şırası (nebîz) demektir."

Bu âyet içkinin haram kılınmasından önce inmiştir. İçkinin çirkinliğine işâret etmektedir. Çünkü güzel gıdaların mukâbilinde getirilmiştir. Güzelin mukâbili ise güzel olmaz.

Hadis şöyle buyrulmuştur: "*En iyi sirkeniz, şaraptan elde ettiğiniz sirkedir*." [162]

er-Ravda'da der ki: "Me'mun, Merv'de insanlara hitâb etti. Bu esnada insanları bir öksürme tuttu. Onlara: 'Kimin öksürüğü varsa, sirke içerek tedavi olsun.' diye seslendi. Onlar da öyle yaptılar ve öksürükleri kesildi."

Bazıları der ki: Süt, içki ve güzel gıdanın nasıl haber verildiğine bir bak. Sütün meydana gelişi insan eliyle olmadığı için Allah Teâlâ onun hakkında "*size ... içiriyoruz*." buyurdu. İçki ve güzel gıdayı insan ürettiği için "*edinirsiniz*" buyurdu.

"İşte bunlarda da" bu yiyecek ve içeceklerde *"aklını"* Allah'ın âyetleri konusunda tefekkür ve düşünce için *"kullanan kimseler için büyük"* parlak ve açık **"bir ibret**

vardır.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Tâat hurmaları ve mücâhede üzümlerinden, tâat ve mücâhedelerin meyvelerini elde edersiniz. Bunlar da, içki ve güzel gıda olarak mükaşefe, mücâhede ve sulûk ehlinin halleri ve insanı hayrette bırakan özel durumlarıdır. İçki, nefis şarabından elde edildiği için bazen sarhoşluğun tesiriyle nefis haktan ve doğru yoldan sapar. Bazen de riyâ, süm‘a ve şöhret (görülsün, duyulsun ve meşhûr olayım) diye yaptığı fiillerde ve söylediği sözlerde onun kendini bilmezliği ortaya çıkar. Güzel rızıktan kalb ve rûhun içeceği ortaya çıkar. Bundan da şevk, muhabbet, sıdk ve taleb artar. Nitekim bâzıları şöyle demiştir:

Muhabbeti bardak bardak içtim.
Ne şarab bitti, ne de ben kandım.

Yine şöyle demişlerdir:

Bana bir içecek içirdi ki gönlümü ihya etti,
Sevgi denizinden muhabbet bardağıyla.

Şüphesiz ki bunlarda, akılla Hakk’ın işâretlerini idrak edip anlayan kimseler için ibretler vardır.”

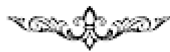
Muhakkık âlimler der ki: Akıl bir ağaçtır. Meyvesi ilim ve hilimdir. Meyvenin şerefi, meyveyi verenin şerefini gösterir. Kavmi arasında akıl sâhibi kişi ümmeti arasındaki peygamber gibidir.

Bazı âlimler de şöyle demiştir: “Akıl iki bin parçaya ayrıldı. Bini nebiler, rasuller ve meleklerindir. Dokuz yüz doksan dokuz parçası Muhammed (s.a.)’indir. Bir parçadan dört dânik âlimlere, bir dânik bütün erkeklere, yarım dânik kadınlara, yarım dânik de köylü ve meskûn ahaliye verilmiştir. Dânik, dirhemin altıda biridir.

Bir hakim şöyle der: “Dünyâda ömür azdır, âhiretteki hasret ise uzundur. Kul, kendi ameliyle âhirette ya aziz, ya da zelil olur.” Şu halde her akıl sâhibinin ölüm gelmeden önce nefsini ıslah ile uğraşması; her kuru, yaş, zayıf ve semizden ibret alması; gaflet ve heva sarhoşluğundan ayılması; teyakkuz ve hidâyet şarabından içmesi zarûrîdir.

Mesnevî’de şöyle denir:

Cüz’î aklı kendine vezir yapma.
Küllî aklı külle vezir yap pâdişahım.
Çünkü hevâ, hırslarla doludur ve içinde bulunduğu hali görür
Aklın düşüncesiyse din gününün düşüncesidir.

[159]. *Dârimî*, Fedâilu'l-Kur'an, 1; *Müsned*, I, 91
[160]. *Buhârî*, Deavât, 66; *Müslim*, Zikr, 25; *Tirmizî*, Deavât, 140
[161]. *Ebû Dâvud,* Eşribe, 21; *Tirmîzî,* Deavat, 55; *Müsned,* I, 255, 284
[162]. *Aclûnî,* I, 470

BAL ARISINA
İLHAM EDİLENLER

وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذٖى مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ
وَمِمَّا يَعْرِشُونَۙ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلٖى مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكٖى سُبُلَ رَبِّكِ
ذُلُلًاۜ يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ فٖيهِ شِفَٓاءٌ لِلنَّاسِۜ
اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾

68. Rabbin bal arısına şöyle ilham etti: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler *(kovanlar)* edin."

69. "Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolay kıldığı yollarına gir." Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet *(bal)* çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır.

Ey Muhammed, *"Rabbin bal arısına şöyle ilham etti:"* yâni onun kalbine koydu, ancak kendisinin bileceği bir şekilde ona öğretti.

Bu âyet, "***Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir.***" (ez-Zilzâl, 99/5) âyetinin benzeridir. Her türlü gizli haber için "vahy" tâbiri kullanılır. Allah Teâlâ her hayvana faydasına olacak şeyleri aramasını ve zararlarına olacak şeylerden kaçmasını ilham etmiştir. Allah, Kâbil'e kardeşi Hâbil'in cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga göndermiştir (bk. el-Mâide, 5/31). Nitekim *Mesnevî*'de şöyle denilir:

Tırnaklarıyla yerden bir toz kopardı,
Yeri kazıp hemen ölü kargayı o mezara koydu;
Gömüp üstünü toprakla örttü...
Bu sûretle karga, Allah ilhamı ile bilgi sâhibi oldu.

Zeccâc der ki: "Allah, arının yaptığı balı insanlara karşılıksız verdiği/ihsân ettiği için arıya "nahl" denilmiştir. Çünkü 'اَلنَّحْلَةُ' atıyye, ihsan demektir. Allah Teâlâ'nın: *"Rabbin bal arısına şöyle ilham etti"* buyurması ona şeref olarak yeter."

Acâibü'l-mahlûkât'ta şöyle der: "Ramazan bayramı gününe "rahmet günü" denir. O gün Rabbin arıya bal yapma işini öğretmiştir."

Hayâtü'l-hayevân'da der ki: "Bal helâl olsa da bal arısını yemek haramdır. Bal arısını öldürmek mekruhtur. Arı kovanı içinde bal arısının tamamı görülüyorsa satışı ise sahihtir. Aksi halde görülmeyenin (gâib) satışı olmuş olur. Arıyı uçarken satarsa *et-Tetimme*'de belirtildiğine göre bu sahihtir. *et-Tehzîb*'de belirtildiğine göre ise sahih

değildir. **Ebû Hanîfe** der ki: Eşek arısı ve diğer haşerât gibi bal arısının da satılması sahih değildir. İpek böceği üretilen kurdu satmak ise caizdir.

“Dağlardan,” dağların oyuk yerlerinden *“ağaçlardan”* ağaçların bir kısmından, anlamınadır. Çünkü arı her ağaca petek yapmaz. Yâni sâhibi ve mâliki olmayan dağ tarafındaki boş ağaçların aralarında *“ve insanların yaptıkları çardaklardan”* çardakların bir kısmından demektir. Çünkü arı insanların yaptıkları her çardakta petek yapmaz. Bazıları der ki: Arı, insanların çardak gibi yaptıkları asma, tavan, duvar ve benzeri şeylere petek yapar. *“Kendine”* barınacak altıgen *“evler (kovanlar) edinir.”*

Arının bal yapmak için ördüğü petek, insanların binalarına benzediği için ‘ev’ diye isimlendirilmiştir. Arının balı depolamak için yaptığı petek insanların yaptığı binalara benzetilerek “ev” diye isimlendirilmiştir. Çünkü arının pergel ve cetvel olmadan birbirine eşit altıgen şeklinde yaptığı bu evlerde, usta mühendislerin ancak âlet ve dakik projelerle yapabildikleri ustalık ve güzel sanat vardır. Arı evini yaparken altıgeni tercih etmiştir. Çünkü altıgen; üçgen, dörtgen ve beşgenden daha geniştir. Daire ve diğer çokgenler birleştirildiğinde aralarında boşluklar kaldığı gibi altıgenler bir araya getirildiğinde aralarında boşluk kalmaz.

Hayvan için istirahat yerini arayıp bulduktan sonra en önemli şey yiyecek meselesidir. Bu yüzden ikinci defa o zikredilmiştir. Bu da, genel olarak bütün meyvelere şâmil olduğundan sonraki âyet terahî ifâde eden “sümme (sonra)” ile başlamıştır. Ayrıca bunda arının hayret veren bu işini Allah’ın ona kolaylaştırdığına da işâret vardır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

ثُمَّ كُلِى مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِى سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ
بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً
لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾

69. “Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolay kıldığı yollarına gir.” Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet *(bal)* çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır.

“Sonra meyvelerin her birinden ye.” Bu ifâde, rızkın çokluğuna işâret etmektedir. “***Kendisine (Belkıs’a) her şey verilmiş***.” (en-Neml, 27/23) âyetinde de olduğu gibi çokluk bildirmektedir. Ya da tatlı, ekşi, acı ve diğer canının çektiği bütün meyvelerden ye, demektir.

“Ve Rabbinin sana kolay kıldığı yollarına gir.” Yâni evinden uzak yerlerdeki meyvelerden yemek istediğinde, Rabbinin sana ilham ettiği ve uzaklaştıktan sonra tekrar geri dönmeyi öğrettiği dağların ve ağaçların arasındaki yollara gir.

Allah arıya yolları kolaylaştırmıştır. Çünkü arı, bulunduğu çevrede kuraklık olduğu zaman rızık için uzak yerlere gider. Sonra yolunu hiç karıştırmadan ve şaşırmadan tekrar geri döner.

Âyette "Rab" ismiyle şuna işâret edilmiştir: Allah'ın onu terbiye edip yetiştirme konusunda büyük lütfu olmasaydı, o yolunu bulamayacaktı.

Kaya kuşu (katâ) hakkında da aynı şeyler söylenmiştir. Doğru yolu bulma konusunda onunla darb-ı mesel getirilir ve denir ki: "Kaya kuşundan (katâ) daha iyi yol bulur." Çünkü kaya kuşu yavrusunu bırakır, on günlük ve hatta daha uzun mesâfede su arar. Şafağın sökmesinden güneşin doğumuna kadar bir zaman içinde suyun başına gelir, sonra geri döner. Giderken de ve dönerken de yolunu şaşırmaz. *Şerhu'ş-Şifâ*'da böyle geçmektedir.

Sonra Allah Teâlâ "Bütün bunlardan ne olur?" diye soran kimseye cevab olarak bunların neticesini bildirir ve şöyle buyurur:

"**Onların karınlarından"** kusmak sûretiyle arının karnından **"renkleri çeşitli bir şerbet"** yâni bal **"çıkar."** Çünkü bal içilen bir şeydir. Arı, ağaç yapraklarında ve çiçeklerin üzerinde bulunan yumuşak, hoş ve tatlı parçalar yer; taze meyve ve güzel kokulu şeyleri emer. Sonra da kışa biriktirmek için evinde onları kusar. Allah'ın izniyle bunlar da bala dönüşür. **Zahîr Fâryâbî** şu beytiyle buna işâret etmiştir:

Aşırı hırs ile ağzını tatlandırmaya tamah edersin
Oturmuş gözetirsin ki arı kussun da bal hâsıl olsun

Hz. Ali (r.a.)'ın dünyâyı tahkir için söylediği: "Âdemoğlunun giydiklerinin en değerlisi ipek böceğinin tükürüğü, içtiği şeylerin en değerlisi de arının dışkısıdır" sözüne gelince, bu dünyâyı kötüleme mâhiyetinde söylenmiştir. Çünkü bal, her ne kadar lezzet ve tad alınan bir nîmet ise de ona "dışkı" denmesi; balın arının karnından çıkmasından dolayıdır.

Hayâtü'l-hayevân'da der ki: "Kudretinin kemaline delil olması için Allah, arıda zehri ve balı bir araya getirmiştir. Bunun gibi mü'minin ameli de havf ve reca ile iç içedir. Arı her ağaçtan yer, ancak ondan sâdece tatlı şeyler çıkar. Çünkü yediği şeylerin farklı olması, onu değiştirmez. "***Güzel memleketin bitkisi Rabbinin izniyle (güzel) çıkar***." (el-A'râf, 7/58)

Mesnevî'de der ki:

*"**Rabbin bal arısına ilham etti**." âyeti gelince,*
Onun vahiy evi tatlılarla doldu.
Arı azîz ve yüce Allâh'ın vahiy nûru ile
Dünyâyı mumla, balla doldurdu.
*"**Şan ve şeref sâhibi kıldık**" (el-İsrâ, 17/70) dendiğinden, insan yücelere koşan.*
İnsana olan vahiy, arıya gelen vahiyden nasıl aşağı olur?

Balın birçok ismi vardır. Mesela *“el-Hâfızu’l-emîn”* bunlardan biridir. Çünkü o, kendisine konulanı muhafaza eder. Ölüyü devamlı olarak, eti üç ay, meyveyi altı ay bozulmaktan korur. Çabuk bozulan şeyler, balın içine konursa kalma müddeti uzar.

Rasûlullah (s.a.) balı ve tatlıyı severlerdi. Âlimler demiştir ki: Burada “tatlı” ile kasdedilen, her türlü tatlı şeydir. Daha sonra balın zikredilmesi onun şeref ve üstünlüğüne dikkat çekmek içindir. Burada rızkın tayyib (helâl ve temiz) olanlarından ve leziz yiyeceklerden yemenin cevâzına delil vardır. Bu zühd ve murâkabeye ters düşmez. Özellikle infakta bulunulduğu zaman.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Yeryüzünden ilk kaldırılacak nîmet baldır*.”[163]

Hz. Ali (r.a.) der ki: Dünyâ altı şeyden ibârettir: Yenilen, içilen, giyilen, binilen, nikâhlanan ve koklanan şeyler. Yenilen şeylerin en değerlisi baldır. O ise arıdan çıkan bir sıvıdır. En üstün içecek sudur. İyi ve kötü kişiler onda eşittir. En kıymetli elbise ipektir. O da bir böceğin dokuduğu bir şeydir. En iyi binek attır. Erkekler onun üzerinde öldürülür. En iyi koku misktir. O da bir hayvanın kanıdır. Nikâhlanan şeylerin en iyisi kadındır.

Arının yaşının farklı olması sebebiyle ondan beyaz, yeşil, sarı ve siyah renkli bal çıkar. Genç arıdan beyaz, orta yaşlısından sarı, ihtiyar arıdan kırmızı renkli bal çıkar. Bazen renklerin çeşitliliği ışığın rengine göre de değişebilir.

Yunanlı bir filozof talebelerine şöyle der: “Peteklerindeki arılar gibi olun.” Talebeleri: “Arılar peteklerinde nasıl olur?” diye sorunca, şöyle cevap verir: “Arı, yanında tembel birini barındırmaz. Onu kovar ve petekten uzaklaştırır. Çünkü petek dardır, bal tükenir. Tembel değil dinç olan çalışır.”

İbn Ömer (r.anhümâ)’nın şöyle dediği rivâyet edilir: “Mü’min arı gibidir, tatlı yer ve tatlı iş yapar. Onların benzerliği şu yöndendir: Arının mahâreti, anlayışı, zararının az, faydasının çok oluşu, pisliklerden uzak oluşu, yediğinin tayyib olması, başkasının kazandığından yememesi ve emîrine itâat edişidir. Arıyı işinden alıkoyan âfetler vardır. Bunlar da karanlık, havanın bulutlu olması, rüzgar, duman, su ve ateştir. Mü’min de böyledir: Onu da işinden bazı âfetler alıkoyar. Bunlar ise gaflet zulmeti, tereddüt ve şüphe bulutu, fitne rüzgarı, haram dumanı, taşkınlık suyu, keder ve üzüntü ateşidir.”

“Ki onda” balda *“insanlar için”* balın şifa verdiği bilinen hastalıklar için *“şifa vardır.”* Çünkü bal, insanların hastalıklarına fayda sağlayan şifalardan birisidir. Yoksa balın bütün hastalıklara şifa olduğu kasdedilmemektedir. *Hayâtü’l-hayevân*’da böyle geçmektedir.

“*Onda insanlar için şifa vardır*.” ifâdesi, her hastalığı ve her insanı içine alacak şekilde umum ifâde etmez. Burada kasdedilen, diğer ilaçlar gibi onun da şifa verdiği ve vermediği hastalıkların var olduğudur. Ancak İbn Ömer ve İbn Mes’ûd (r.a.) bunu umûma (bütün hastalıklara şifa olduğuna) hamlederlerdi.

Beyzâvî der ki: “*Onda insanlar için şifa vardır.*” Bu şifa, ya soğuk sebebiyle olan hastalıklarda kullanıldığı gibi balın bizzat kendisinin kullanılmasıyla olur. Ya da diğer hastalıklarda kullanıldığı gibi bala başka bir şey karıştırılarak olur. Çünkü çoğu kez

mâcûnların/karışımların içinde bal da vardır. Şekerin kullanılması ise yenidir ve bazı memleketlere hastır. Eskiden içeceklerde ve ilaçlarda sâdece bal kullanılırdı.

Rivâyet edilir ki bir adam Hz. Peygamber (s.a.)'e geldi ve: "Kardeşim ishal oldu." dedi. Allah Rasûlü (s.a.): "*Ona bal (şerbeti) içir*." buyurdu. O da içirdi, fakat ishali daha da arttı. Bunun üzerine tekrar gelerek Peygamber (s.a.)'e durumu anlattı. Rasûlullah (s.a.) tekrar: "*Ona bal (şerbeti) içir*." buyurdu. O da ikinci defa içirdi, fakat yine hastalığı arttı. Tekrar gelerek: "Ya Rasûlallah! İçirdim, fakat fayda vermedi." dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.): "Git, ona bal (şerbeti) içir. Allah doğru söyledi. Fakat senin kardeşinin karnı yalan söyledi (hata etti)." buyurdu. O da bir kere daha içirdi. Allah şifa verdi ve iyileşti. Sanki bağından çözülmüştü.[164]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Allah şifayı dört şeyde yaratmıştır: Çörek otu, hacamat (kan aldırma), bal ve yağmur suyu*."[165]

Bir adam **Hz. Ali** (r.a.)'a gelerek hafızasının kötü olduğundan şikâyet etti. Hz. Ali (r.a.) ona: "Âilen var mı?" diye sordu. O da: "Evet" dedi. Bunun üzerine Hz. Ali (r.a.) ona şu tavsiyede bulundu. "Eşine söyle, sana mihrinden gönül rızasıyla iki dirhem versin. Onunla süt ve bal al. Yağmur suyuyla şerbet yap. Aç karnına onu iç; umulur ki hıfzın kuvvetlenir."

Hz. Ali (r.a.)'ın bu sözü **Hasan b. Fadl**'a sorulunca dedi ki: O, bunu Allah Teâlâ'nın şu sözünden almıştır: "***Gökten mübarek/bereketli bir su indirdik.***" (Kaf, 50/9). Süt hakkında "***İçenlerin boğazından kolayca geçen hâlis bir süt içiriyoruz."*** (en-Nahl, 16/66). Bal hakkında "***Onda insanlar için şifa vardır."*** (en-Nahl, 16/69) Mihir hakkında "***Onu da afiyetle yiyin***.*"* (en-Nisa, 4/4) buyurmuştur. Dolayısıyla bereket, şifa, âfiyet, boğazdan kolayca geçme ve hâlis olma gibi vasıflar bir şeyde toplandığı zaman onun yararlı olmasında şaşılacak bir şey yoktur.

Rivâyet edilir ki **Avf b. Mâlik** hastalanmıştı. Şöyle dedi: "Bana öyle bir su getirin ki Allah Teâlâ onun hakkında: ***"Gökten mübarek/bereketli bir su indirdik."*** (Kaf, 50/9) buyurmuştur. Sonra "Bal getirin" dedi ve yukarıda geçen âyeti okudu. Sonra "Mübarek ağacın (bk. en-Nûr, 24/35) yağından (zeytinyağı) getirin" dedi. Bunların hepsini karıştırdı, içti ve şifa buldu.

İmâm **Muhammed b. Ali Tirmizî** (k.s.) der ki: "Bal insanlar için şifa olmuştur. Çünkü arı, itâat ederek Allah'a boyun eğdi, kendi şehvetini terk ederek tatlı, acı, sevilen ve kerih görülen bütün meyvelerden yedi. O, Allah'ın emrine boyun eğince yediklerinin hepsi Allah için oldu ve hastalıklar için şifa hâline geldi. İşte bunun gibi kul Allah'a itâatkâr olur ve hevâsını terk ederse sözü hasta kalblere şifa olur."

Balda üç şey vardır: Şifa, tatlılık ve yumuşaklık. Mü'min de böyledir. Allah Teâlâ onun hakkında: ***"Sonra (Rablerinden korkanların) derileri ve kalpleri Allah'ın zikriyle yumuşar."*** (ez-Zümer 23) buyurmuştur. Genç bir mü'minden, orta yaşlı ve ihtiyarlardan meydana gelen davranışlardan farklı ameller ortaya çıkar. İşte orta halli bir mü'min (muktesıd) ile hayırda önde giden mü'minin (sabık) durumu da böyledir.

İbn Mes'ud'dan rivâyet edilmiştir: "Bal, bedenlerde bulunan bütün hastalıklar için şifâdır. Kur'an gönüllerde olanlar için şifâdır. O halde iki şifaya, Kur'an ve bala sarılın."

Meşakkat çok olsa bile nasıl gam yerim
Çünkü hasta canımın şifası sensin

"Elbette bunda" yâni bal arısının durumunda *"düşünen bir kavim için büyük bir ibret"* rabbânî kudrete delâlet eden açık delil ve huccet *"vardır."*

Yâni o kimseler ki tefekkür ederler ve bilirler ki arı, küçük cismi ve zayıf yaratılışıyla bal yapmayı öğrenemezdi. Çünkü bu, ancak diğer uçan böcekler arasında onu farklı bir yaratılışla yaratanın işidir. İşte bu, ortağı ve benzeri olmayan her şeye kâdir tek bir yaratıcının varlığına delâlet eder.

Kâşifî, "*düşünen bir kavim için*" âyetinin tefsirinde der ki: "İnce sanatların ve işlerin tahsis edilmesi üzerinde tefekkür eden bir topluluk, elbette ancak her şeye kâdir ve her şeyi bilen Allah'ın ilhamıyla O'nun böyle zayıf bir bal arısına nice hikmetler koyduğunu bilirler. Arı, boyun eğer ve ferman yolundan sapmaz. Kendisine emânet edilen acı meyveyi yer ve geriye tatlı bal verir. Öyle bir vera' ve takvâ sâhibidir ki pak ve saf olandan başkasını yemez. Bir itâttedir ki aslâ Hakk'ın fermanın tersini yapmaz. Öyle mekan tutmuştur ki nice fersah uzaklıktaki yerlere gider ve kendi vatanına geri döner. O kadar temizdir ki pisliklerin üzerine konmaz ve onları yemez. Öyle bir sanat sâhibidir ki eğer âlemin cümle mîmarları toplansa onun gibi altıgen binâ yapamazlar. İşte böylece onların balından zâhirdeki eleme şifâ hâsıl olduğu gibi onların durumlarını tefekkürden bâtın hastalığı olan cehâlete şifa vardır.

Tefekkür gönlü iyi ve metîn eder
Canın arzusunu bal gibi tatlı kılar
Tefekkür şerbeti canın murâdına ulaşırsa
O şerbetin tadı ebede kadar kalır

Kuşeyrî (r.h.) der ki: "Allah, sünnetini her değerli şeyi hakir şeyde gizlemek sûretiyle icrâ etmiştir. İpeği hayvanların küçük ve zayıflarından olan ipek böceğine koymuştur. Balı, uçan hayvanların en zayıfı olan arıda; inciyi, deniz hayvanlarının en vahşisi olan sedef denilen hayvanda yaratmıştır. Altın, gümüş ve firuzeyi[166] (gök mavisi renginde kıymetli bir mâden) taşa koymuştur. İşte bunun gibi ma'rifet ve muhabbeti de mü'minlerin kalbine yerleştirmiştir. Onlardan hata eden, âsî olan, durumu bilinen ve bilinmeyenler vardır.

Bir kimse ki senin zannınca kötüdür
Bilemezsin ki velâyet sâhibi odur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Bu âyette işâret vardır ki çok ve türlerinin farklı olmasına rağmen her canlının eşyadaki tasarrufu, kendi tabîatından ve hevâsından değil, ancak Allah'ın hikmet kanunu ve kadîm irâdesi üzere ona öğretmesi ve ilhâmı iledir. Vahyin, yâni ilham ve rüşdün diğer hayvanlar arasında arıya tahsis edilmesi, insana ve özellikle sülûk ehline benzemesi sebebiyledir. Halktan uzaklaşmak ve sâdece Allah'a yönelmek üzere dağlarda evler edinmek onların âdet ve hallerindendir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) de (peygamberlikten önce) Hira'ya çekilerek bir iki hafta, hatta bir ay ibâdetle meşgul olurdu. Yine onların hallerinden biri de yerlerinin, elbise ve yediklerinin temiz olmasıdır. Temizlik konusunda arı da böyledir. Karnındakini temiz taşın veya temiz bir odunun üzerine koyar ki çamur veya toprak ona dokunmasın. İnsanın sakındığı gibi o da, pislenmekten kaçınarak cîfe ve necâset üzerine konmaz.

Bedenin meyveleri sâlih amellerdir. Nefislerin meyveleri, riyâzatlar, mücâhedeler ve hevâya muhâlefettir. Kalblerin meyveleri dünyâyı terk, ukbâyı taleb ve Mevlâ'ya yönelmektir. Sırların meyveleri, Hakk'ın şâhidleri, gaybe muttali olmak ve Allah'a yaklaşmaktır. İşte bütün bunlar ruhların gıdalarıdır. Allah Teâlâ arıya "*Meyvelerin her birinden ye.*" buyurduğu sâliklere de benzerini: ***"Tayyib (helâl) rızıklardan yiyin ve sâlih ameller işleyin."*** (el-Mü'minûn, 23/51) buyurmuştur.

---

[163]. *Hindî,* Tezkira, s. 150
[164]. *Buhârî,* Tıb, 24; *Müslim,* Selam, 91; *Tirmizî,* Tıb, 31; *Müsned,* III, 19
[165]. *İbn Kesir,* Tefsir, II, 576
[166]. Yeşilimsi mavi renkte, hidratlı tabiî alüminyum ve bakır fosfattan ibâret ziynet taşı.

NANKÖRLÜK MÜ EDİYORLAR?

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰيكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا
يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـٔاًؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ
عَلٰى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِۚ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَٓادِّي رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَٓاءٌؕ اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾ وَاللّٰهُ
جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجاً وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ
وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِؕ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ
يَكْفُرُونَۙ ﴿٧٢﴾

70. Sizi Allah yarattı; sonra sizi vefat ettirecek. Daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hâle gelsin diye sizden bazı kimseler ömrün en kötü çağına kadar yaşatılacak. Şüphesiz ki Allah bilendir, kudretlidir.

71. Allah kiminize kiminizden daha bol rızık verdi. Bol rızık verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilere verip de bu hususta kendilerini onlara eşit kılmazlar. Durum böyle iken Allah'ın nîmetini inkâr mı ediyorlar?

72. Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı ve sizi temiz gıdalarla rızıklandırdı. Onlar hâla bâtıla inanıp Allah'ın nîmetine nankörlük mü ediyorlar?

"Sizi" ilim ve kudretiyle her şeyi kuşatan *"Allah yarattı"* sizi var etti, yokluktan varlığa, yokluk zulmetinden varlık nurlarının sahrasına çıkardı.

"Sonra sizi vefat ettirecek" Sonra çocuk, genç ve yaşlı olarak muhtelif yaşlarda ruhlarınızı kabz edecek. Küçük tehire, yaşlı takdîme (öne almaya) kâdir olamayacak. Bir kısmınız da kuvvetli halinde iken vefat edecek.

"Daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hâle gelsin diye" kötü anlayış ve unutma konusunda çocukluk haline benzer bir hâle dönmesi için, demektir. Bir şeyi bildikten sonra onu çabucak unutur, öyle ki sorulsa bilmez. Sonuç olarak, bu durum onu, bildiğini unutmaya kadar götürür ve bilgisine bilgi katmasını engeller. Çünkü bu kişi, eğer bildiğini unutuyorsa, ilmi nasıl artabilir.

"Sizden bazı kimseler" vefât ettirilmeden önce *"ömrün en kötü çağına kadar yaşatılacak."* Bu, yaşlılık ve bunaklık zamanıdır. Bu dönemde insan ilk çocukluk yıllarında olduğu gibi zayıf bünyeli, aklı ve kuvveti noksan, anlayışı kıt bir duruma

düşer. Aslında bu halin belli bir sınırı da yoktur. Çünkü nice altmış yaşında olan kimseler vardır ki ömrün en kötü çağı (bunaklığı) yaşar, nice yüz yaşında olanlar da herhangi bir bunama görülmez.

Katâde der ki: Kişi doksan yaşına ulaşınca amel, tasarruf, kazanma, hac, gaza ve benzeri şeylerden muattal (boş) olur. Bu yüzden **Muhammed b. Ali Vasıtî** kendi için şöyle duâ eder:

Ya Rabbi! Beni bir zamana kadar yaşatma,
Ki o zaman başkasına yük olurum.
Elimden tut, ben kimseye demeden
Kalkarken karşılaşıp da "Elimden tut" diye.

Haccâc bir ihtiyara: "Yemeğin nasıl?" diye sordu. O da: "Yediğim zaman ağırlaşıyor, yemediğim zaman zayıflıyorum." dedi. Yine "Uykun nasıl?" diye sordu. İhtiyar: "Toplulukta uyuyorum, gece gözüme uyku girmiyor." Haccâc: "Oturup kalkman nasıl?" diye sordu. İhtiyar: "Oturduğumda yer benden uzaklaşıyor, kalktığımda bana yapışıyor." dedi. Haccâc: "Yürüyüşün nasıl?" dedi. İhtiyar: "Saç teli bile ayağıma takılıyor, deve tersi bile beni tökezletiyor." dedi.

"**Şüphesiz ki Allah"** ömürlerinizin miktarlarını **"bilendir,"** O'nun ilmi üzerine bilgisizlik ârız olmaz. **"kudretlidir.**" kâdirdir; kudretine acziyet yol bulmaz. Yâni her şeye kâdirdir; genç ve dinç birini öldürür, ihtiyar ve pîr-i fânîyi yaşatır.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Tez giden at yolda kalır
Topal eşek canını menzile iletir
Çoklarını sağlam ve sıhhatte iken toprağa verirler
Yaralanmış kimse ise ölmez sıhhat bulur

Burada şuna tenbih vardır: Ecellerin farklı oluşu, hikmet sâhibi ve her şeye kâdir olan Allah'ın takdîri iledir. Allah onların bünyelerini terkîb etmiş ve onların mizaçlarını belli bir miktara göre dengelemiştir. Eğer insanların ecelleri, tabîatlarının gerektirdiği şekilde olsaydı, farklılık bu miktara ulaşmazdı.

Derler ki: İnsanın ömrü tabaka tabakadır:

1- Yedi yaşına kadar çocukluk,
2- On dört yaşına kadar sabîlik,
3- Otuz iki yaşına kadar gençlik,
4- Sonra orta yaşlılık,
5- Sonra ihtiyarlık,
6- Sonra da ömrünün sonuna kadar iyice yaşlılık.

el-İrşâd'da der ki: Ömrün mertebelerini dört olarak belirlediler:

1- Büyüme ve gelişme çağı
2- Duraklama çağı ki gençlik dönemidir.
3- Az gerileme çağı ki orta yaş dönemidir.
4- Çok gerileme çağı ki ihtiyarlık dönemidir.

İyice ihtiyarlık döneminden durumu daha kötü bir ömür yoktur. Akıl ve kuvvet eksikliği bakımından çocukluğa benzer. Kişi hastalandığı zaman şifası bulunmaz ve ilacın faydası olmaz. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.) şöyle duâ ederdi:

اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَالْكَسَلِ وَاَرْذَلِ الْعُمُرِ وَعَذَابِ

الْقَبْرِ وَ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ وَفِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ

"*Allah'ım, cimrilikten, tembellikten, ömrün en kötü çağından, kabir azabından, deccal fitnesinden, hayat ve ölüm fitnesinden sana sığınırım.*"[167]

Bazıları der ki: Düşkünlük derecesine varan ihtiyarlık hükmü, ancak kâfirde ortaya çıkar. Çünkü müslümanın aklı, sâlih bir kimse olduğu için Allah'tan bir ikram olarak ömrünün uzamasıyla artar. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Kur'an okuyan kişi, ömrün en kötü çağına düşürülmez*." [168] Kur'an'ı tefekkür eden ve onunla amel eden kişi de böyledir. *Tefsîru'l-Uyûn*'da böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şüphesiz ki delilik, bunaklık ve benzeri haller noksanlık sıfatlarındandır. Allah insanların kâmilleri olan peygamberleri ve velileri onlara mübtelâ etmez. "Âlimler ömrün en kötü çağına kadar yaşasalar bile onlara bunaklık isâbet etmez." sözündeki "âlimler", mutlak olarak bütün âlimler değil âhiret âlimleri ve Allah'ı bilen âlimlerdir. Zira zamanımızdaki âlimlerden bazısının çocukluk haline döndüğüne şâhid olmaktayız. Sonra ömrün bu en kötü çağı, hayâtın en şiddetli ve en sıkıntılı bir zamanı olsa bile mağfiret ve yüksek dereceye nâil olma zamanıdır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kişi seksen yaşına ulaşınca iyilikleri yerinde sâbit kılınır ve kötülükleri silinir. Doksan yaşına ulaşınca Allah geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar. Yeryüzünde Allah'ın esiri, kıyâmet gününde de ev halkına şefâatçi olur."* [169]

Rivâyet edilir ki bir adam Hz. Peygamber (s.a.)'e: "Buna fakirlik isâbet etti." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "*Herhalde bir ihtiyarın önünden yürüdün*." buyurdu.[170]

Âdemoğlundan başına ilk ak düşen İbrâhim (a.s.)'dır. Başına ak düşünce: "Ya Rabbi! Bu nedir?" dedi. Allah Teâlâ: "Bu benim nûrumdur." buyurdu. Bunun üzerine İbrâhim (a.s.): "Ya Rabbi! Nûrunu ve vakarını arttır." diye duâ etti.

Vehb'den rivâyet edildiğine göre Âdem (a.s.)'ın evlatlarından en küçük yaşta vefat eden, iki yüz yaşındaydı.

Bâzı meşâyıh der ki: Bu ümmetin ömürleri kısa olsa da Allah'ın onlara yardımı

çoktur. Kısa zaman içinde öncekilerin ulaşamadıkları mertebelere ulaşırlar. Bu, Allah'ın onlara bir ihsanıdır.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Erkeklerinizin en hayırlıları, yaşlılarınıza benzemeye çalışanlar; yaşlılarınızın en kötüleri ise gençlerinize benzemeye çalışanlardır."* [171]

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu benzeme söz, fiil, hal, oturma, kalkma, giyinme ve benzeri bütün durumlara şâmildir. Sûfî, mânâda ihtiyardır. Çünkü onun gâyesi bütün kötü huy ve vasıflardan arınmaktır. Dolayısıyla yaşı genç de olsa yaşlılar gibi giyinmesi daha iyidir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Kimin üzerinden kırk yıl geçer de hâlâ hayrı şerrine galib gelmezse, ateşe hazırlansın*." [172]

Yahya b. Muaz der ki: "Âhiret hayâtına göre dünyâdaki ömrün, tek bir nefes gibidir. Nefesini zayi ettiğinde ebediliği kaybeder, hüsrâna düşenlerden olursun."

Âyette fena ve bakâya işâret vardır. *"el-Müteveffa"* (ölen kişi): Varlığını isbattan fânî olandır. *"el-Merdûd"* (geri döndürülen), kendi varlığını var edenin varlığıyla bâki olandır. *"Daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hâle gelsin diye"* ifâdesi, işinin sonu kendi ilminin fenâ bulmasından sonra kendi ilmiyle bir şey bilmemesi, bilakis Rabbi ile eşyâyı bilmesi, demektir. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-necmiyye*'de böyle geçmektedir.

وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِى الرِّزْقِۚ فَمَا الَّذ۪ينَ فُضِّلُوا
بِرَٓادّ۪ى رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ ف۪يهِ سَوَٓاءٌۜ اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ
يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾

71. Allah kiminize kiminizden daha bol rızık verdi. Bol rızık verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilere verip de bu hususta kendilerini onlara eşit kılmazlar. Durum böyle iken Allah'ın nîmetini inkâr mı ediyorlar?

"Allah" Teâlâ *"kiminize kiminizden daha bol rızık verdi."* Yâni rızık konusunda birbirinizden farklı kıldı. Sizden bir kısmınız zengin, bir kısmınız fakir, bir kısmınız malik, diğer bir kısmınız da köledir. Rızık, Allah'ın canlılara verdiği yiyecek ve içeceklerdir. Burada tenbih vardır ki malı çok olanın zenginliği, zekâsından, aklının ileri ve çok çalışmasından değildir. Malı az olan fakirin fakirliği ise beceriksizliğinden, aklının noksan ve çalışmasının az olmasından değildir. Bilakis Allah Teâlâ'dandır. Bu; şairin şu sözünde ifâdesini bulur:

Nice akıllı kimse vardır ki, akıllı oluşu onun yollarını tıkamış;
Nice câhil kimse vardır ki, câhillik onu rızıkla karşılaştırmıştır.

Hâfız der ki:

İskender-i Zülkarneyn'e âb-ı hayattan bahş ve ihsan olmadı
Bu iş zor, kuvvet ve altın ile müyesser olmaz

Şeyhzâde der ki: Bu farklılık sâdece malda olmayıp zeka, ahmaklık, rüşd, aşağılık, güzellik, çirkinlik, sıhhat, hastalık ve diğer hususlarda da vâkîdir.

Altın hazînesi olmasa da kanâat hazînesi bâkîdir
Allah, altın hazinesini pâdişahlara, kanaati de fakirlere verdi

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Allah, fenadan ve bakâya reddolunduktan sonra ruhları mükaşefe ve müşâhede rızkıyla kalblerden üstün kılmıştır. Kalpleri de zühd, vera, takvâ, sıdk, yakîn, îman, tevekkül, teslim ve rıza rızıklarıyla nefislerde üstün kılmıştır. Nefisleri de tezkiye, şiddetli mücâhede, musîbetlere ve belâlara sabır, tarîkatın işâretleriyle şeriatın mükellefiyetlerini yüklenme, kötü huyları iyi huylarla değiştirme rızıklarıyla bedenlerden üstün tutmuştur. Mü'minlerin bedenlerini, şeriatın rukünleri olan ameller, Kur'an kırâati, kalbin ihlâsıyla lisanın zikri ve benzeri rızıklarla kâfirlerin bedenlerinden üstün yaratmıştır.

"Bol rızık verilenler," rızık konusunda kölelerine üstün kılınan efendiler, Allah'ın kendilerine verdiği *"rızıklarını ellerinin altındakilere"* yaratılmış ve rızıklandırılmış olma konusunda kendilerine ortak olan kölelerine *"verip de bu hususta kendilerini onlara";* yâni efendiler köleleri rızık konusunda *"eşit kılmazlar."* Yâni onlar kölelere tasarrufta ve idârede ortaklıkta eşit olmayı gerektirecek şekilde vermezler. Hâsılı onlar, insan ve yaratılmış olma bakımından emsalleri oldukları halde kölelerinin kendilerine eşit olmasına râzı olmadıklarından kendilerine verdiğimiz mal ve benzeri rızıkları kendileriyle köleleri arasında ortak yapmazlar. Şu halde onlar nasıl oluyor da Allah'ın kullarını ve yarattıklarını, yücelikte kemâl üzere olduğu halde Allah'a ortak yapıyorlar. Toprak nerede, mülk sâhiplerinin Rabbi olan Allah nerede?!

İşte gördüğün gibi müşriklerin yaptıkları işlerin çirkinliği sanki başlarına vururcasına darb-ı mesel yoluyla anlatılmış oldu. Çünkü onlar şöyle telbiye getirirlerdi: "Emrine âmâdeyim ya Rabbi! Senin ortağın yoktur, ancak kendine edindiğin bir ortak müstesnâ."

"Durum böyle iken Allah'ın nîmetini inkâr mı ediyorlar?" yâni rızkı verenin Allah olduğunu bildikten sonra mı O'na şirk koşuyorlar ve onun nîmetini inkâr ediyorlar? Çünkü Allah'a şirk koşmak, kendilerine bol bol verilen nîmetlerin ortaklara nisbetini gerektirir ve Allah'tan geldiğini inkâr anlamına gelir.

Allah Teâlâ kendisine ortak koşmaktan ve zulümattan tamâmen kurtulsunlar, halis tevhîd ve yüce nurlarla müşerref olsunlar diye bu âyet ile kullarını tevhîde ve şirki terk etmeye çağırıyor,

Kula gereken Allah'ın rızasını ve ma'rifeti elde edene kadar tâat ve gayrette

sabretmektir. Rızk, Kerîm ve Mennan (karşılıksız bol ihsanda bulunan) Allah Teâlâ'ya âiddir.

Kâ'bu'l-ahbâr'ın Tevrat'tan yaptığı nakillerden birisi şöyledir: "Ey Âdemoğlu! Bana kulluk etmen için seni yarattım; o halde oyun oynama. Rızkını taksim ettim, o halde kendini yorma, daha fazlasına tama etme ve az diye de sızlanma. Eğer sana taksim ettiğime razı olursan kalbini ve bedenini rahatlatırım, nezdimde de övülmüş olursun. Eğer razı olmazsan, izzet ve celâlim hakkı için sana dünyâyı musallat ederim. Vahşî hayvanın koşup gittiği gibi sen de dünyâda sağa sola koşar durursun. Ancak yine sana taksim ettiğim kadarını elde edersin. Fakat bu durumda benim katımda yerilen birisi olursun.

Ey Âdemoğlu! Gökleri ve yeri senin için yarattım ve onları yaratırken yorulmadım da hiç meşakkatsiz sana bir somun ekmek vermek mi beni yoracak.

Ey Âdemoğlu! Ben seni seviyorum. Bu sevgimden ötürü sen de sevgini bana hasret.

Ey Âdemoğlu! Ben senden yarının amelini istemediğim gibi sen de benden yarının rızkını isteme. Çünkü Ben Bana âsî olanları bile unutmam, nasıl olur da Bana itâat edeni unuturum."

Bilesin ki rızık konusunda Allah'ın kulları bir kaç kısma ayrılır: Bir kısmı rızkını arar. Rızkını arayan ve bu uğurda çalışan kimse, eliyle kazanmak gibi helâl ve tayyib yollarla rızkını elde etmelidir. Bir kısım insanlar rızık konusunda kanâat ehlidirler. Buna lügatte 'taksîme rızâ' denir. Hakîkat ehlinin ıstılâhında ise alışılan şeyler olmadığında sükûneti muhafaza etmektir. Bir kısım kimseler de rızkı tevekkülde görürler. Bu Allah'ın katında olana güvenmek ve insanların elinde olanlardan tamâmen ümid kesmektir.

Bir kısım insan da, rızkı müşâhede ve mücâhedede görür. Nitekim Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Rabbimin yanında gecelerim, O beni yedirir ve içirir"* [173] Bunda ayrıca müşâhedeye de işâret vardır. Yine buyurdu ki: *"Rızkımı mızrağımın gölgesinde kıldı."* [174] Bunda da mücâhedeye işâret vardır.

Akıllı kimseye gereken, sâdece Allah Teâlâ için samimiyetle mücâhede ve kulluk etmektir, yoksa cennette nefsin nîmetlere kavuşması ve cehennemden kurtulması için değil. Çünkü onlar da vâsıtadır. Sırf onlar için ibâdet edilmesi durumunda ma'bud, sevab ve ceza olmuş olur.

Mesnevî'de şöyle der:

Benim önümde sekiz cennetle yedi cehennem,
Puta tapanın karşısında putun durduğu gibi duruyor

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجاً وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ
بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِۜ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ

اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾

72. Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı ve sizi temiz gıdalarla rızıklandırdı. Onlar hâla bâtıla inanıp Allah'ın nîmetine nankörlük mü ediyorlar?

"Allah" Teâlâ *"size kendi nefislerinizden"* cinsinizden *"eşler yarattı,"* Bu onlarla ünsiyet kurup faydanıza olan şeyleri yapmanızı sağlamak ve çocuklarınızı kendiniz gibi yetiştirmek içindir. İşte buna binaen bazı âlimler, kişinin cinlerden bir kadınla evlenmesini imkânsız görürler. Çünkü arada cinsiyet benzerliği olmadığı için nikâh da olmaz. Fakat çoğu âlimler bunun mümkün olabileceği görüşündedirler. Belkıs'ın ana-babasından birinin cinlerden olması da buna delâlet eder. **İbn Kelbî** der ki: "O'nun babası meliklerin büyüklerindendi. Cinlerden Seken kızı Rayhâne adlı bir kadınla evlendi. Ondan Belkıs dünyâya geldi. *Âkâmü'l-mercan* adlı kitapta, bu konuda daha başka hikâyeler de nakledilir.

Eğer: "Cinlerdeki ateş unsurunun galib oluşu, insan nutfesinin cinlerden olan bir kadının rahminde oluşmasına mâni olur. Çünkü onda rutubet vardır. Ateşin harâretinin şiddetinden orada yok olur. Cinlerden bir erkeğin insanlardan bir kadınla nikâhını da buna kıyas et" dersen, buna şöyle cevab veririm: Onlar her ne kadar ateşten yaratılmış olsalar da ateş unsuru üzere devamlı kalmazlar, insanoğlunun yaratıldığı toprak unsurunun değişmesi gibi onların da yeme, içme, doğma ve üreme gibi sebeplerle durumları değişir. İnsanların atası Âdem (a.s.) topraktan yaratıldığı gibi cinlerin atası da ateşten yaratılmıştır. Ataları dışındaki diğer cinlere gelince insanların her biri topraktan yaratılmadığı gibi, onların da her biri ateşten yaratılmamıştır.

"Eşlerinizden" başkasının eşinden değil, her birinizin kendi eşinden *"de sizin için oğullar ve torunlar yarattı"* 'Hafede (torunlar)' kelimesi, 'hâfid'in çoğuludur. O ise hizmet ve itâatta çabuk olan demektir. Nitekim kunut duâsındaki 'وَاِلَيْكَ نَسْعٰى وَنَحْفِدُ' *"Senin rızanı ve kulluğunu elde etmek için çalışır, koşarız"* da bu anlamdadır. Dolayısıyla yukarıdaki âyetin mânâsı şöyle olur: Allah, size hizmet ve itâatta son derece gayretli, işlerinizde size yardım eden çocuklarınızdan evlâdlar ve benzerlerini yaratmıştır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Bazılarının dediği gibi kızların evde hizmetleri daha fazla olduğu için "el-hafede" kelimesinin kızlara hamledilmesi zayıf görülmüştür. Çünkü sûre Mekkî olduğu için hitab müşrikleredir. Onlara ise kız çocuklarının doğduğu haber verilince yüzleri kapkara kesilirdi. Dolayısıyla nîmet vermenin dile getirildiği bir yerde "el-hafede"nin kızlara hamledilmesi uygun değildir.

"Ve sizi temiz" sizi bal ve benzeri leziz *"gıdalarla"* bu gıdaların bir bölümüyle *"rızıklandırdı"* Çünkü tayyib olan rızıkların tamamı ancak cennettedir. Dünyâda tayyib olan rızıklar ise ancak onlardan bir örnek olması içindir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Örfe göre âyetteki "et-tayyibat" ile kasdedilen dünyâ ve cennetteki bütün nîmetler değil, şehir, kasaba ve muhtelif bölgelerdeki helâl rızıklardır.

Çünkü kullar bütün temiz nîmetlerle rızıklandırılmıştır.

"Onlar hâla bâtıla inanıp" yâni şânı böyle olan bir Allah'ı tekfir edip bâtıla mı inanıyorlar? İnandıkları bâtıl da putların onlara fayda vermesi, bahîra ve benzeri hayvanları kendilerine haram kılmalarıdır.

"Allah'ın nîmetine nankörlük mü ediyorlar?" ve o nîmeti putlara mı nisbet ediyorlar? Ya da "el-bâtıl" ile kasdedilen, putlar ve şirke götüren şeylerdir. Allah'ın nîmeti ise İslam, Kur'an ve ondaki tevhîd ve ahkâmdır. Bâtıl, hakîkat ehline göre iki kısımdır: Hakîkî bâtıl, âlemde asla ilâhi tecellîsi meydana gelmemek sûretiyle hakîkati, varlığı ve sübûtu olmayandır. İkincisi, mecâzî bâtıldır: Bu da var olan bütün taayyünâttır. Bunun batıl olması ise zâtı îtibâriyle bâtıl olması sebebiyledir. "*Dikkat edin Allah'tan başka her şey batıldır*" Mecaz olması ise izâfî varlığa ve mecâzî hakka bir ayna ve tecellîgah olması sebebiyledir. Mutlak olarak bâtıla îmân eden Allah'ı inkâr etmiş olur.

---

[167]. *Buhârî,* Cihad, 25, 74; *Deavât,* 36, 38, 40, 42, 44, 46; *Müslim,* Deavât, 48, 52, 73, 76

[168]. *Münzirî*, Terğîb, III, 15

[169]. *İbn Kesir*, Tefsir, III, 207; *Münâvî*, IV, 486

[170]. Bk. *Buhâri*, Edebü'l-Müfred, s. 27; *Münâvi*, II, 529

[171]. *Münâvî*, III, 487

[172]. *İbnü'l-Cevzî,* Mevzuat, I, 178

[173]. *Buhârî,* Savm, 20, 48, 49; *Müslim,* Sıyam, 57,58; *Müsned,* III, 8, VI, 126

[174]. Bk. *Hilyetü'l-evliya,* X, 375; Acluni, I, 520

ALLAH’A BENZERLER
ÎCAD ETMEYİN

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾ فَلَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ اِنَّ
اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا
يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا
وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوُنَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

73. *(Müşrikler)* Allah’ı bırakıp da kendilerine göklerde ve yerde olan rızıktan hiçbir şey veremeyen ve buna asla güçleri yetmeyen şeylere *(putlara)* tapıyorlar.

74. Allah’a birtakım benzerler îcâd etmeyin. Çünkü Allah *(her şeyi)* bilir, siz ise bilemezsiniz.

75. Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan *(hür)* bir kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Doğrusu hamd Allah’a mahsustur. Fakat onların çoğu *(bunu)* bilmezler.

“(Müşrikler) Allah’ı bırakıp da kendilerine göklerde ve yerde olan rızıktan hiçbir şey veremeyen” ne gökten yağmur yağdırmağa, ne de yerden ot bitirmeye, onlardan size herhangi bir rızık vermeye muktedir olamayan *“ve buna asla güçleri yetmeyen şeylere”* ilahlara *“tapıyorlar.”* Onlar buna asla güç yetiremezler. Çünkü onlar cansız varlıklardır.

فَلَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾

74. Allah’a birtakım benzerler îcâd etmeyin. Çünkü Allah *(her şeyi)* bilir, siz ise bilemezsiniz.

“Allah’a birtakım benzerler îcâd etmeyin.” Yarattıklarından herhangi bir şeyi Allah’a benzetip ona ortak koşmayın. Darb-ı mesel demek, bir hali başka bir hâle, bir kıssayı başka bir kıssaya benzetmek demektir. Allah hakiki tek ilahtır, ezelî ve ebedî olarak bir benzeri yoktur.

O’nun zâtını tasavvura imkân yoktur

Ki O’nun misli tasavvur edilsin.

el-İrşâd’da der ki: Hal ve durumlardan herhangi birini, Allah’ın durumuna benzetmeyin, demektir.

“Çünkü Allah” yaptıklarınızın iç yüzünü ve büyüklüğünü *“bilir,”* ona göre de sizi cezâlandırır *“siz ise bilemezsiniz.”* Eğer bilseydiniz ona cüret etmezdiniz. Yanlışı ve doğruyu ancak Allah bilir. Dünyâ ve hevaya tapmak, mahlûka yönelmek ve onları Allah’ın benzerleri yerine koymak da insanın hatalarındandır. Halbuki varlık âleminde Allah Teâlâ’dan başka müessir yoktur. Maksûd O’dur, O’na ulaşmak yine O’nun lütfudur.

Hz. Peygamber (s.a.)’den rivâyet edilmiştir: “*Allah gözlerden perdelendiği gibi basîretlerden de perdelenmiştir. Sizin O’nu taleb ettiğiniz gibi mele-i a’lâdakiler (yüce topluluktaki melekler) de O’nu taleb ederler*.” [175] Çünkü zaman ve mekan her ne kadar O’nun nûruyla dolu olsa da Allah için zaman ve mekan söz konusu değildir. Gök ve yer ehli onu talebde eşittir.

Mûsa (a.s.) Allah Teâlâ’ya: “Ya Rabbi! Seni nerede bulurum?” dedi. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Ey Mûsâ! Bana yöneldiğinde bana ulaşmış olursun.” Yâni Allah Teâlâ, kendisine yönelen kişinin zaman ve mekan söz konusu olmadan kendisine vâsıl olacağına işâret etmiştir. Esas mesele toplu bir iç duygusu (el-cem‘u’l-vicdânî) ile yönelmek ve Hakk’a tam olarak meyletmektir. Çünkü arayan ve ciddi olan bulur. Kapıyı ısrarla çalana kapı açılır. Kapı kalb kapısıdır. Kişi ma‘rifetullah evine bu kapıdan girer, sonra rabbânî müşâhedeye vâsıl olur. Böylece üns, huzûr, zevk ve safa hasıl olur. Heybet, hayret, vahşet (yalnızlık), gaflet, keder ve kapalılık ortadan kalkar. Ya Rabbi! Bizi de vuslata eren kullarından eyle.

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوُ۫نَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

75. Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan *(hür)* bir kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Doğrusu hamd Allah’a mahsustur. Fakat onların çoğu *(bunu)* bilmezler.

“Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen,” kendileri için tasarruf hakkı olan mükâteb ve me’zûn köleleri ayırmak için onu “gücü olmamak”la vasfetti. *“başkasının malı olmuş bir köle ile katımızdan kendisine”* mülkiyet yoluyla, büyük ve yüce olan kendi

tarafımızdan *“verdiğimiz güzel rızıktan”* tayyib ve helâl olup insanlar nezdinde de makbûl ve güzel olan rızıktan; **Kâşifî**’nin belirttiğine göre ‘zahmetsiz, kimse müdâhele etmeden tasarrufta bulunmanın mümkün olduğu iyi rızık, yâni çok rızıktan’ *“gizli ve açık olarak harcayan”* yine **Kâşifî**’nin belirttiğine göre ‘gizli ve âşikâr her türden harcayan ve kimseden korkmayan’ hür *“bir kimseyi misal verir.”* Darb-ı mesel, bir hali başka bir hâle, bir kıssayı diğer bir kıssaya benzetmektir. Allah Teâlâ burada, kendi tarafındaki hal ile onların ortak koştukları halin birbirine tamâmen zıt olduğunu gösteren bir misal verdi. Burada kasdedilen, mazide olan bir olayı nakletmek değil, bilakis hemen peşinde zikredilen şimdiki zaman ile ilgili bir durumdur.

Hakîkatte buradaki mesel, onun başkasının malı olma ve tam acziyet konusundaki arızî hâlidir. Onu misal vermesi ve onu hürriyetten çıkarmak için başkasının malı olmakla vasfetmesi onun için yeterlidir. Çünkü her ikisi de Allah Teâlâ’nın kullarıdırlar.

Gizli infakın, açık infaktan daha faziletli olduğunu hissettirmek için gizli infak önce zikredilmiştir.

“Bunlar hiç eşit olurlar mı?” burada zamirin çoğul getirilmesinin sebebi şunu haber vermek içindir: Burada kasdedilen, muayyen iki ferd olmayıp birbirinden ayrı özelliklere sâhip iki tip insanın belirtilen vasıflarını taşıyan bütün insanlardır.

Acabâ berâber olurlar mı? Yâni seçme hakkı olmayan köleler iktidar sâhibi olan efendilerle eşit olmaz. İmdi mâdem ki âciz olan köle kâdir ve mutasarrıf olan mâlikiyle berâber olmadığı gibi mahlûkâtın en âcizleri olan putlar kâdir-i mutlak olan Cenâb-ı Hakk’a nasıl ortak olur.

Senin yolun ebedî nûrdur.
Şirk ve ortağın her ikisinden berîdir.
O kul ki âciz ve muhtaçtır
Nasıl yol bulur taç sâhibi efendiye?

Toprak nerde rablerin rabbi nerde? *Keşfü’l-mahcûb* sâhibi nakleder ki bir gün **Şeyh Ebü’l-Abbâs Şeybânî**’nin halvethânesine vardım. Onun bu âyeti okuduğunu, ağladığını ve nâra attığını gördüm. Onun dünyâsını değişeceğini zannettim. Ona: “Ey şeyh, bu ne haldir?” dedim. “Benim virdim buraya ulaşana kadar on bir sene geçti. Buradan geçmeye kâdir değilim. Evet, hâdisin kadîme ulaşması mümkün değildir. Yine mümkin olan Vâcib’in künhünden haber vermeye kâdir değildir.”

Yok var ile nasıl berâber olur?
Katre deniz ile nasıl iddiâlaşır?

“Doğrusu hamd Allah’a mahsustur.” Yâni bütün hamdler Allah’a mahsustur. Çeşitli vâsıtaların elinde ortaya çıksa da aslında bütün nîmetleri veren Allah’tır. Putların hakları olmadığı için kendilerine ibâdet şöyle dursun, onlar hamde bile lâyık olamazlar.

"Fakat onların çoğu" müşriklerin çoğu, yâni tamamı, bunu *"bilmezler."* Dolayısıyla Allah'ın nîmetlerini başkalarına nisbet ederek onlara taparlar.

el-İrşâd'da der ki: Allah Teâlâ, insanların bâzısının bunu bildiğini hissettirmek için çoğunun bilmediğini söylemiştir. Onlar, inatlarından onu gerektiği gibi bilmezler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "***Onlar Allah'ın nîmetini bilirler (itiraf ederler). Sonra da onu inkâr ederler. Onların çoğu kâfirdir***." (en-Nahl, 16/83)

---

[175]. Bk. *Zebîdî,* İthaf, II, 72

İNANAN BİR TOPLUM İÇİN İBRETLER!

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَٓا اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ
كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُۙ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍۜ هَلْ يَسْتَو۪ي هُوَۙ وَمَنْ
يَأْمُرُ بِالْعَدْلِۙ وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ۟ ﴿٧٦﴾ وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ وَمَٓا اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُۜ اِنَّ اللّٰهَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٧٧﴾ وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ
لَا تَعْلَمُونَ شَيْـًٔاۙ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَۙ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ اَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ ف۪ي جَوِّ السَّمَٓاءِۜ مَا
يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا اللّٰهُۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

76. Allah, şu iki kişiyi de misal verir: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yüktür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremez. Şimdi, bu adamla, doğru yolda yürüyerek adâleti emreden kimse eşit olur mu?
77. Göklerin ve yerin gaybı Allah'a âiddir. Kıyâmetin kopması ise, göz açıp kapama gibi veya daha az bir zamandan ibârettir. Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.
78. Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.
79. Göğün boşluğunda emre boyun eğdirilmiş olarak uçuşan kuşları görmediler mi? Onları orada Allah'tan başkası tutamaz. Kuşkusuz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır.

"Allah, şu iki kişiyi de misal verir:" Bu diğer bir misaldir. Önceki misalin delâlet ettiğini daha açık ve etkili bir şekilde gösterir. *"Onlardan biri dilsizdir,"* **Kâşifî**'nin 'Şüphesiz kambur olan adam anadan doğma olmaz, sonradan olur.' dediği gibi bu kişinin doğumdan dilsiz ve sağır olması gerekir. *"Hiçbir şey beceremez;"* yâni kendisini veya başkasını ilgilendiren şeyleri, anlayışsızlığı ve idrak bozukluğundan dolayı feraset ve zekası olmadığı için anlayıp kavrayamaz. *"Ve efendisinin üstüne bir yüktür."* Yâni ihtiyaç ve geçimini üzerine alan, onun namına işlerini yapan kişiye bir meşakkat ve zahmettir. Bu son ifâde, yukarıdaki mutlak cümlede hiçbir şeye gücü yetmediğini anlattıktan sonra, ayrıca kendi işini bile yapamayacak derecede kudretsiz olduğunu

açıklamak içindir. *“Onu nereye gönderse”* yâni efendisi ona işi îcâbı herhangi bir görevi yerine getirmek için gönderse *“bir hayır getiremez”* yâni elinden bir şey gelmez, yeterli bir iş yapamaz, ne kendisi bir şey anlar, ne de bir kimseye anlatabilir.

Bu cümlenin ayrıca zikredilmesi, iş çok kolay bile olsa efendisinin maslahatını yapma konusunda hiçbir kudreti olmadığını belirtmek içindir. *“Şimdi”* yukarıda bahsedilen vasıflar kendisinde bulunan *“bu adamla, doğru yolda yürüyerek adâleti emreden”* insanları fazilet ve mekârim-i ahlaka çağıran, onları adâletle davranmaya teşvik eden, basîretli, hakka isâbette yetenekli, görüş sâhibi ve güzel konuşan *“kimse eşit olur mu?”* O kimse zikredilen özele ve genele faydasının yanında hal ve gidişâtı doğru, beğenilen bir yol üzeredir ki ne istese ve neye yönelse maksadına ve maksuduna hemen ulaşır. İşte (bu misaldeki gibi) hiç bir îtibarı olmayan putlar da şânı yüce olan Cenâb-ı Hakk’a eşit olmaz.

Bu konuda Sehbân ve Bâkıl isimleriyle meşhûr iki şahıs örnek verilir: Sehbân, fesâhat ve belâgat ehli bir kimse olup gerektiğinde bir gün bir gece söylediğini tekrar etmeden tutukluk da yapmadan konuşabilirdi. Bakıl ise on bir dirheme bir ceylan satın almış, fiyatı sorulduğunda on parmağını açıp, on birinci olarak da dilini çıkararak aldığı fiyata işâret etmiş, bu arada ceylan da elinden kaçmıştı. İşte o âcizlik ve kendini ifâde edememe konusunda misal getirilir.

İmam Süheylî, *Kitabu’t-Ta‘rîf ve’l-i‘lâm fîmâ übhime mine’l-Kur’ân* adlı kitabında der ki: “Âyetteki “*dilsiz*” ile kasdedilen, Ebû Cehl’dir. İsmi, Amr b. Hişam b. Muğîra b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm’dur. “*Adâleti emreden*” Ammar b. Yasir Ansî’dir. Ans, Müdlicoğulları’nın bir koludur. Onlar Ebû Cehl’in kavmi Mahzumoğulları’nın müttefikiydi. Ebû Cehl, Müslüman olduğu için ona ve kendisinin azadlı kölesi olan annesi Sümeyye’ye azab ediyordu. Hatta bir gün Sümeyye’ye: “Sen, Muhammed’e ancak onun cemâlinden dolayı îmân ettin.” diyerek mızrağını ağzına sapladı, o da vefat etti. Böylece o İslam’da ilk şehid olan kadın oldu.

Âyette şuna işâret vardır: Nefs-i emmârenin herhangi bir hayrı işlemeye gücü yoktur. Çünkü onun işi, hevâsına tâbi olmak ve Mevlâsı’na muhâlefet etmektir. Ruh ise nefse Allah’a itâati ve ona iyi kullukta bulunmayı emreder. Nefis de rûha, Allah’a asi olmayı ve hevaya uymayı emreder. Tevfik ancak ruh tarafındandır. Mü’minin düşmanı üçtür: Nefis, şeytan ve dünyâ. O halde muhâlefet ederek nefse, zikir ile şeytana ve kanâat ile dünyâya karşı koy.

Bir hakîm der ki: Nefis senin hırsızındır, onu tut ve gözet. Yine o senin düşmanındır, onunla mücâhede et.

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَمَٓا اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ

اَوْ هُوَ اَقْرَبُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٧٧﴾

77. Göklerin ve yerin gaybı Allah’a âiddir. Kıyâmetin kopması ise, göz açıp kapama gibi veya daha az bir zamandan ibârettir. Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.

“Göklerin ve yerin gaybı” yâni onlarda kullara gayb/gizli olan şeylerin ilmi, özel olarak *“Allah’a âiddir.”* müstakil veya ortak olmak sûretiyle başka birine âid değildir.

el-İrşâd’da der ki: “Burada yüce Allah Teâlâ’nın ilminin huzûrî (her an hâzır ve var) olduğuna işâret vardır. Çünkü gaybların gerçekleşmesi, Allah’a nisbetle zâten bir ilim ifâde eder, yâni bilinmektedir. Onun için âyette: “Göklerin ve yerin gaybının ilmi Allah’a âiddir.” buyurulmamıştır.

Gayblardan birisi olan *“kıyâmetin kopması ise,”* süratle gelme konusunda *“göz açıp kapama gibi”*; yâni Allah Teâlâ’nın kıyâmeti getirmesi, sizin gözünüzü açıp kapamanızdan çok daha kolaydır *“veya daha az bir zamandan ibârettir.”* Hatta sürat ve kolaylıkla ilgili onun zikredilen durumu, göz açıp kapamaktan daha kısa ve zaman bakımından daha hızlıdır.

Kâşifî der ki: “أَقْرَبُ” daha yakın demektir. Çünkü göz açıp kapamada iki fiil vardır: Biri göz kapağını kapatmak, diğeri açmak. Ölüleri diriltmek şeklinde olan kıyâmet ise bir fiildir. Onun gözün bu iki hareketinin yarı zamanında meydana gelmesi mümkündür.”

“اَلسَّاعَةُ (saat, zaman)” kıyâmetin koptuğu vakte isim olarak verilmiştir. Çünkü kıyâmet, kendisinde büyük işlerin meydana geleceği az bir zamandır.

“اَللَّمْحُ”, süratle bakmak demektir. Göz bebeğinin üstten alta ansızın inmesi veya dönmesi anlamına demektir.

Âyetteki “*ev (veya)*” ifâdesi şüphe bildirmek için değil muhâtapları kıyâmetin kopmasını göz açıp kapamaya benzetme ve daha yakın olduğunu söyleme konusunda muhayyer bırakmak içindir. Göz açıp yummanın misal verilmesi, ondan daha az bir zaman süresi bilinmediği içindir.

“Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.” O kıyâmeti koparmaya ve yaratılmışları diriltmeye kâdirdir. Bu, O’nun kâdir olduğu şeylerin bir kısmıdır. Yâni Cenâb-ı Hak mahlûkâtı tedricen diriltmeye kâdir olduğu gibi bir defada diriltmeye de kâdirdir. İmdi Allah onların zuhûrunun başlangıcından haber verdi ki ilk yaratılışlarını (mebde’), tekrar yaratılmalarına (maad) istidlal etsinler.

Bilesin ki onlar “Gerçi kıyâmet geç gelir, fakat mutlaka gelir.” dediler. Yâni o bizim yanımızda her ne kadar uzaksa da Allah Teâlâ nezdinde yakındır. Onun için ona hazırlanmak lâzımdır.

Enes (r.a.)’dan rivâyet edilmiştir: Bir adam Nebî (s.a.)’e: “Kıyâmet ne zaman kopacak?” diye sordu. Efendimiz (a.s.): *“Onun için ne hazırladın?”* buyurdu. O da: “Hiçbir şey, ancak ben Allah ve Rasûlünü seviyorum.” dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.): *“Sen sevdiğinle berâbersin”* buyurdu.[176]

Kişinin sevdiği ile berâber olması, din ve tevhîdde berâber olmasına bağlıdır. Emredilen şeyleri yapıp yasaklanan şeyleri terk etmek de bunun gereklerindendir.

Çünkü muhabbette kemal ancak bu şekilde mümkün olur. Allah'ın ve Peygamberi'nin (s.a.) emrine muhâlefet eden onlardan ayrılmış olur. Arada bu ayrılık varken onları sevmesi nasıl mümkün olur?!

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Dost senin tarafına nâdir nazar eder
Senin yüzün düşmanın yüzüne bakar ise
Bilmezsin ki dost ayağını noksan kor
Sarayda düşman olduğunu görür ise

Sonra bilesin ki nefsin Rabbine dönmesi, nefsânî sıfatlarını yok edip Allah'ın sıfatlarıyla hayat bulmasına bağlıdır. Nefsin sıfatlarını yok etmek ancak Allah'ın celal sıfatlarının tecellîsi ile mümkündür. Allah'ın sıfatlarıyla hayat bulmak da Allah'ın cemal sıfatının kulda tecellîsi ile olur. Allah bir kula tecellîde bulundu mu, onun için artık zaman ve mekan kalmaz. Çünkü o, kendi varlığından fânî, Hakk'ın bakâsı ile bâkîdir. Allah, dostlarını aziz kıldığı her türlü mevhibeleri vermeye kâdirdir. Ancak anlayışı kıt kimseler, kendi akıllarıyla bu ma'rifet ve kemâlâtı anlayamazlar. Hatta akl-ı selim sâhibi olan kimseler bile sırf akıllarıyla bu hakîkatleri anlamaktan uzaktırlar. Çünkü onlar aklın sınırını aşan konulardır.

Zayıf sel deryaya vâsıl olamaz

Tecellîler üç kısımdır: Birincisi, ilmî tecellîdir. Bu tecellînin ehli berzahlarda kalanlardır. Böyle bir kimsenin mürşid olması sahih olmaz. Olsa olsa taklîden mürşid olur. İkincisi aynî tecellîdir. Üçüncüsü, Hakkî tecellîdir. Bu son iki tecellîye mazhar olan kimseler, yakîn ve vusûl ehlindendirler. Bütün mertebelerde, yâni tabîat, nefs, kalb, tarîkat, ma'rifet ve hakîkat mertebelerinde insanları irşada ehildirler. Onlar Allah Teâlâ'nın şu sözünde işâret buyrulan basîret ehlidirler: "***De ki: İşte benim yolum budur. Allah'a basîretle davet ederim. Ben ve bana uyanlar da...***" (Yusuf, 12/108) Sen başkalarına değil, onlara tâbî ol. "İkinci ve üçüncü tecellî ehli arasında ne fark var?" diye sorarsan, derim ki: Onların her biri, kutb-i irşad olmakta müşterek olduktan sonra, üçüncüsü en üst mertebe olan kutbiyyet-i kübrâ (en büyük kutubluk) ile diğerinden ayrılır.

وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئاًۙ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾

78. Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.

"Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı" o zaman, ne dünya ne âhiret işlerinden, ne de ruhlarınızın ruhlar âleminde bildiği şeylerden ve ne de

zerrelerinizin Rabbinizin “***Ben sizin Rabbiniz değil miyim?***” hitabına karşı “***Evet! Rabbimizsin***.” (el-A‘râf, 7/172) cevabı hakkında herhangi bir bilginiz yoktu. Yine hayvanların doğduğu zaman gıdasını araması, anasını bilmesi, ona dönmesi, annesinin memesini ve ondan nasıl süt emeceğini bulması, ardından yürümesi ve diğer hayvanların bildiği ve bulup ulaştığı şeyleri bilmiyordunuz. Bebek bu zikredilenlerden hiçbirini bilemez ve bulamaz.

Şeyh Sa‘dî der ki:

Kuşcağız yumurtadan çıkar ve rızık taleb eder
Âdemoğlu ise akıl ve temyizden haberdar değildir

“Şükredesiniz diye” şükretmenizi murâd ederek *“size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.”* Bu organların şükrü onları, yaratıldıkları gâyeler için kullanmaktır. Allah’ın kelamını, Rasûlullah (s.a.)’in hadislerini Allah dostlarının ilim ve hikmetli sözlerini, haram olmayan şeyleri dinlemek, Allah’ın âyetlerine bakarak onları O’nun varlığına, birliğine, ilmine ve kudretine delil getirmektir. Kim onları, yaratıldıkları gâyelerin dışında kullanırsa, Allah’ın yüce nîmetlerine nankörlük etmiş ve O’nun emânetine hıyânet etmiş olur.

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

Kulak, Kur’ân’ın ve nasîhatin geçeceği yoldur
Onunla iftira ve bâtıl söz dinleme
İki gözle Cenâb-ı Hakk’ın sanatını temâşâ iyidir
Kardeşinin ve dostunun ayıbından gözünü aşağı tut

Sâib de şöyle der:

Seni gönül cevherine emânetçi eylediler
Hırsızdan Hakk’ın emânetini koru, uyuma.

Kulak vahyi alma yolu olduğu için gözden önce zikredilmiştir. Onun için bazı peygamberler âmâlığa mübtelâ oldukları halde sağırlığa mübtelâ olmamışlardır. Ya da kulağın idraki, gözden daha öncedir. Nitekim yeni doğan bebeğin gözlerinin açılması, kulaklarından sonradır.

“ اَلْاَفْئِدَةُ ”, ‘ فُؤَادٌ ’ kelimesinin çoğuludur. Fuâd, kalbin ortası/merkezidir. Onun kalbe göre durumu, kalbin sadra (göğüse) göre durumu gibidir.

Allah, ilim ve mârifet elde etmenize yardımcı olması için sizde bu şeyleri var etmiştir. Duyu organlarınızla eşyanın hakîkatlerine vâkıf olur, kalblerinizle idrak eder ve aralarındaki benzerlik ve farklılıkları tekrar tekrar hissederek anlarsınız. Böylece bedîhî (isbat gerektirmeyecek kadar açık) ilimlere nâil olursunuz. O ilimler üzerinde

düşünerek kesbî ilimleri elde etmeniz mümkün olur.

Bilesin ki "*size ... verdi*" ifâdesi "*sizi ...çıkardı.*" ifâdesine atfedilmiştir. Bunda kulaklar, gözler ve kalbler verilmesinin annelerin karnından çıkarıldıktan sonra olduğuna delâlet eden bir şey yoktur. Ancak Allah'ın verdiği bu uzuvların eseri doğumdan önce görülmez. Nitekim *el-İrşâd*'da böyle geçmektedir.

İşin hakîkati araştırılacak olursa Allah Teâlâ'nın tertib edilmiş yedi sıfatı vardır: Bunlar; "*hayat", "ilim", "irâde", "kudre"t, "sem'", "basar"* ve "*kelam"* dır. Kelâm, ters çevrildiğinde kemâl olur. Kemâlin sonu kelâmdır. Nitekim kemalin başı da kelamdır. Çünkü ilâhî taayyünâtın ilki hüviyyet-i zâtiyye, sonuncusu mutlak kelamdır. İşte insânî mazharda da durum böyle deveran eder. Nitekim ceninde ilk görülen şey işitme duyusu, sonra görme, sonra kelamdır. Bundan dolayı nikah sebebiyle hâmile olan bir kadının evlenmesi ittifakla haramdır.

Allah'ın insana sonsuz lütfunun başa vururcasına dile getirilmesinin sebebi, bu melekelerin eserlerinin ancak annelerin karnından çıkarıldıktan (yâni doğumdan) sonra ortaya çıkmasıdır. Bu ise bu kuvvelerin fiile yakın bir kuvve halinde daha önce hâsıl olmasına ters düşmez.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Şu uzuvlarla Allah'ın nîmetlerine *"şükredesiniz diye"* diğer canlılara verdiği gibi bedenleriniz için *"size kulaklar, gözler ve kalpler verdi"* ki onlarla canlıların işittiği, gördüğü ve anladığı şeyleri işitesiniz, göresiniz ve anlayasınız. Yine ruhlarınız için size kendisiyle meleklerin işittiğini işiteceğiniz kulak, meleklerin gördüğünü göreceğiniz göz, meleklerin anladıklarını anlayacağınız kalb verdi. Yine sırlarınız için Allah ile işiteceğiniz kulak, Allah ile göreceğiniz göz ve Allah ile bilip tanıyacağınız kalb (fuâd) verdi. Bu hisler (duyu vâsıtaları) şu kudsî hadisteki Allah Teâlâ'nın şu sözünden alınmıştır: "*Ben onun kulağı, gözü ve dili olurum. Benimle işitir, Benimle görür ve Benimle konuşur.*"[177]

Allah'ın nîmetlerinin şükrünün edası, bu nîmetleri Allah'ı talebde kullanmak ve sarf etmek, nîmetlere iltifatı terk ederek mün'ime (nîmeti verene) yönelmektir.

Âyette başka bir işâret daha vardır: "*Allah sizi annelerinizin karınlarından"* yâni hakîkî anne olan ademden/yokluktan *"çıkardı*" Allah size her şeyin isimlerini öğretmeden önce "*siz hiçbir şey bilmiyordunuz.*" "***Ben sizin Rabbiniz değil miyim?***" (el-A'râf, 7/172) diye hitab ettiği zaman *"size kulaklar, gözler ve kalpler verdi"* O, size rubûbiyyeti ile tecellî etti. Kendisinin sem'/işitme nûruyla size O'na "Belâ/Evet" diye cevap vereceğiniz bir lisan verdi. *"Umulur ki siz şükredersiniz"* de bu kulak ile ancak O'nun kelamını işitir, bu gözle ancak O'nun cemalini görür, bu kalb (fuâd) ile ancak O'nun zâtını sever, bu lisan ile de ancak O'nunla konuşursunuz.

اَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِى جَوِّ السَّمَٓاءِۜ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا

اللّٰهُۜ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

79. Göğün boşluğunda emre boyun eğdirilmiş olarak uçuşan kuşları görmediler mi? Onları orada Allah'tan başkası tutamaz. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır.

Yerden uzak olmayan *"göğün boşluğunda emre boyun eğdirilmiş olarak"* kendileri için yaratılan kanatlar ve uçuşa yardımcı olan çeşitli sebeplerle Allah'ın uçma emrine boyun eğdirilmiş olarak *"uçuşan kuşları görmediler mi?"* Allah'ın kudretine istidlal için o kuşlara bakmadılar mı?

Bu cümle, kuşların haline bakan kimseye onların durumunu ifâde etmek ve bu konuda onları hayrete sevk etmek için getirilmiştir.

"emre boyun eğdirilmiş olarak" ifâdesi bir mübâlağa ifâdesidir. Çünkü teshîr, istediği gibi tasarruf edebilmesi için bir şeyi başka bir şeye boyun eğdirmek demektir. Deniz, vapur ve hayvanların insanın emrine boyun eğdirilmesi gibi. İşte burada da istediği şekilde uçabilmesi için hava kuşun emrine âmâde kılınmıştır. Aslında kuşun tabîatı düşmesini gerektirirdi. Fakat Allah onun tabîatını uçmak için boyun eğdirmiştir. Burada uçmanın kuşun tabiatı gereği olmadığına, bunun ancak Allah'ın âmâde kılmasıyla mümkün olduğuna dikkat çekilmektedir. Keza ateşin yakması ve soğuğun helak etmesi de kendi zâtları ile değil Allah Teâlâ'nın te'siri iledir.

Boşluğun göğe izâfe edilmesi, onun bakan kimseye göre gök tarafında olması sebebiyledir.

"Onları orada Allah'tan başkası tutamaz." Kuşlar kanatlarını kapatıp açarken ve gökte dururken onları yere düşmekten ancak geniş kudretiyle ve küçük-büyük tüyler vâsıtasıyla idâre eden Allah Teâlâ tutar. Çünkü vücudunun ağırlığı ve havanın kıvamının inceliği düşmesini gerektirir. Çünkü kuşun üstle bir münasebeti olmadığı gibi alt tarafta da onu tutacak direk ve benzeri bir şey yoktur. Yüzen kişi için su ne ise, kuş için de hava öyledir. Çünkü yüzen kişi ellerini kapayıp açar ve vücudunun ağır, suyun hafif olmasına rağmen batmaz. Bundan daha fazla insanı hayrete düşüren ve Allah'ın yüce kudretine delâlet eden şey, bazı kuşların havada uçmasıdır.

"Şüphesiz bunda" hafif kanatlar ve kuyruklar verip uçmayı mümkün kılan bir yaratılışta yaratarak kuşları uçma emrine boyun eğdirmesinde, yine havayı kendisinde uçmak mümkün olacak şekilde yaratmasında ve kuşları tabîatlarının aksine havada tutmasında *"inanan bir toplum için ibretler"* apaçık işâretler *"vardır."* Yâni îman etmeleri onların şiârındandır. İbretlerin onlara tahsis edilmesi, faydalananın onlar olması sebebiyledir. Çünkü onlar, zikredilenler hakkında tefekkür kanadıyla ma'rifet havasında uçarlar ve kerâmet yuvasına ererler.

Tefekkür seni bu hâneden yukarı çeker
Seni esrar sarayının perdesine doğru çeker

Mesnevî’de der ki:

Kendinde göğe doğru çıkmaya bir meyil gördün mü
Hüma kuşu gibi devlet kanadını hemen aç!
Fakat kendinde yeryüzüne bir meyil gördün mü
Feryat et , ağlayıp inlemeyi hiç bırakma.

Hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Dünyada misafir gibi olun, mescidleri mesken edinin, kalblerinizi rikkate (inceliğe) alıştırın, çok tefekkür edin ve ağlayın, sakın hevâ ve hevesler sizi ayrılığa düşürmesin*.” [178]

Muhammed b. Abdullah’tan rivâyete göre o şöyle demiştir: “Tefekkür beş türlüdür: Allah’ın âyetlerini tefekkür ki ondan ma‘rifet meydana gelir. Allah’ın nîmetlerini tefekkür ki ondan muhabbet meydana gelir. Allah’ın vaâdini ve sevâbını tefekkür ki ondan rağbet meydana gelir. Allah’ın tehdidini ve cezasını tefekkür ki ondan korku (rehbet) meydana gelir. Allah’ın ihsânı karşısında nefislerin cefâsını tefekkür ki ondan hayâ ve pişmanlık meydana gelir.”

Âyette işâret vardır ki ruh kuşları, kalb semâlarında musahhardır ve onları ancak Allah tutar. Çünkü ruhlar yüksek varlıklardır. Onların alçak cesedlerde yerleşmesi ancak Allah’ın onların emrine âmâde kılmasıyladır. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Ona rûhumdan üflediğim zaman”*** (el-Hicr, 15/29) ve “***Sonra çevirdik onu aşağıların en aşağısına attık***.” (et-Tin, 95/5) buyurur. Bu, durum öyle gerektirdiği için bir harâbeye inen bir sultana benzer. Yoksa bilindiği üzere onun durumu bundan daha yüce ve makamı daha yüksektir.

---

[176]. *Buhâri,* Edeb, 96; *Müslim,* Birr, 165
[177]. *Buhâri,* Rikak, 38
[178]. *Deylemî,* Hadis no: 4708

SANA DÜŞEN ANCAK TEBLİĞ

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْاَنْعَامِ
بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ وَمِنْ اَصْوَافِهَا
وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَا اَثَاثًا وَمَتَاعًا اِلٰى حِينٍ ﴿٨٠﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ
لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ اَكْنَانًا وَجَعَلَ
لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ كَذٰلِكَ يُتِمُّ
نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ
الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٨٢﴾ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَاَكْثَرُهُمُ
الْكَافِرُونَ ﴿٨٣﴾

80. Allah, evlerinizi sizin için bir huzûr ve sükûn yeri yaptı ve sizin için davar derilerinden gerek göç gününüzde, gerekse konaklama gününüzde, kolayca taşıyacağınız evler; yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar *(faydalanacağınız)* bir ev eşyası ve bir ticaret malı meydana getirdi.

81. Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı. Dağlarda da sizin için barınaklar yarattı. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar yarattı. İşte böylece Allah, müslüman olmanız için üzerinize nîmetini tamamlıyor.

82. *(Ey Resûlüm!)* Yine de yüz çevirirlerse, artık sana düşen ancak açık bir tebliğden ibarettir.

83. Onlar Allah'ın nîmetini bilirler *(itiraf ederler)*. Sonra da onu inkâr ederler. Onların çoğu kâfirdir.

"Allah," taştan ve topraktan yaptığınız *"evlerinizi"* ikâmet ettiğiniz vakit *"sizin için bir huzûr ve sükûn yeri yaptı"*

el-Vâkıâtü'l-Mahmûdiyye'de der ki: "Sülûk'un şartı üçtür: Zaman, mekan ve ihvan. Zaman ve mekanın mutlaka fetretten (gevşeklik veren bir aradan) uzak olması gerekir. İhvan ise salikin ihtiyaçlarını karşılayarak, onun başka şeylerle meşguliyetini azaltır. Sülûkün devamı ve kesintiye uğramaması için mutlaka bu zikredilen şartların bulunması gerekir." Gâyet açıktır ki, sülûk için önce mekan, sonra zaman, sonra ihvan, sonra da havatırdan kurtulmak gerekir.

el-Esrâru'l-Muhammediyye'de der ki: Meskenden gâye yağmur ve soğuktan

korunmaktır. Bunun da en azı bellidir, fazlası faydasızdır. Sıcak memleketlerde meskenin en az ve en basiti ile yetinmek belki mümkündür. Ancak soğuğun çok şiddetli olması ve zayıf yapılı binaların içine kadar nüfuz ederek neredeyse insanın ölümüne veya hastalığına sebep olduğu soğuk memleketlerde ise çamur ile bina yapmak ve binaları muhkemleştirmek kişiyi zâhidlerin derecesinden çıkarmaz. Yine yaz aylarında sıcağın çok şiddetli olduğu ve soğuk havanın hiç nüfuz etmediği alçak yapılı kış evlerinde çocukların zarar gördüğü, geceleyin uykuya mâni olan bit ve benzeri haşeratın çok olduğu zaman onları bu halleriyle baş başa bırakarak zühde zorlamak caiz olmaz. Bilakis bu kişinin onlar için yüksekçe bir yaz evi yapması gerekir. Nitekim Rasûlullah (s.a.)'den şöyle rivâyet edilmiştir: *"Kim haddi aşmadan ve başkasına zarar vermeden bir bina yaparsa, ya da başkasının hakkına tecavüz etmeden ve zulmetmeden bir ağaç dikerse, Rahman'ın mahlûklarından biri ondan faydalandığı müddetçe bu, o kişi için bir sadaka-i câriye olmuş olur.*" [179]

Behlül, kardeşi halîfe **Harun Reşid**'in yaptırdığı büyük köşkün duvarlarından birine şöyle yazdı: "Ey Harun! Çamuru yükselttin, dîni alçalttın; kireci yükselttin, nassı alçalttın. Şâyet bu senin malındansa, israf ettin. "***Allah israf edenleri sevmez.***" (el-En'âm, 6/141) Eğer başkasının malındansa zulmettin. "***Allah zâlimleri sevmez.***" (Âl-i İmrân, 3/57)

"Ve sizin için davar derilerinden" dört ayaklı deve, sığır, koyun ve keçi türünden ibâret hayvanların postlarından *"gerek göç gününüzde,"* yâni sefer ve yolculuk ettiğiniz vakitte *"gerekse konaklama gününüzde,"* binalarda ve çadırlarda konaklama ve ikâmet zamanınızda *"kolayca taşıyacağınız"* kolayca söküp taşıyacağınız ve nakledebileceğiniz normal evlerinizin dışında çadır, kubbe, yün ve kıl çadır ve benzeri hafif *"evler; yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından"* yâni size, koyun yünlerinden, develerin tüylerinden ve keçilerin kıllarından *"bir süreye kadar"* türlü şekillerde faydalanılan, giyilen ve yaygı olarak kullanılan *"bir ev eşyası ve bir ticaret malı meydana getirdi."* Deri dayanıklı bir madde olduğu için uzun bir müddet dayanır.

Câhız der ki: Âlimler koyun kurban etmenin keçi kurban etmekten efdal olduğunda ittifak ettiler. Keçi, sütünün bolluğu, derisinin sıkı oluşu ve kuyruk yağının az; iç yağının çok olmasından dolayı koyundan daha üstündür. Bu yüzden "Keçinin ziyâdeliği karnınadır." derler. Allah koyunun derisini ince yarattığı için yünü bol olmuştur. Keçinin derisini sert ve sık yarattığı için kılı az olmuştur. *Hayâtül-hayevân*'da böyle geçmektedir.

Allah Teâlâ bu hayvanları, derilerinden, etlerinden, yünlerinden ve kıllarından faydalanmak için yaratmıştır. Bu hayvanların ölmüş olanlarının iç yağından istifâde câizdir.

Câbir b. Abdullah (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre o, Rasûlullah (s.a.)'i Mekke'de fetih yılında şöyle buyururken işitmiştir: "*Allah ve Rasulü şarap, ölü hayvan, domuz ve putların satışını haram kılmıştır*." Bunun üzerine: "Ya Rasûlallah! Ölü hayvanın iç yağı konusunda ne dersin? Çünkü onunla gemiler sıvanır, deriler yağlanır, insanlar onu

aydınlanmak için kullanırlar.” dediler. Efendimiz yine: “*Hayır o, haramdır*.” buyurdu. [180]

Bu hayvanlardan ve onlara tâbi olan şeylerden insanlar yolculuk ve ikâmet zamanlarında faydalandıkları gibi sâlik Allah’a seyr halinde hayvânî kuvvelerden ve beş duyudan faydalanır. Çünkü bunlar onun için bir binektir. Dinlenme ve terbiye maksadıyla durduğu vakit bunlar yardımcı vâsıtalar oldukları için zarûrîdir.

Kemâl Hocendî şöyle der:

Harâretle gidersin amma bu yola vâkıf olan şöyle dedi:
Acele giderek maksûda vâsıl olunmaz, teennî eyle bulursun.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ اَكْنَانًا
وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ كَذٰلِكَ
يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

81. Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı. Dağlarda da sizin için barınaklar yarattı. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar yarattı. İşte böylece Allah, müslüman olmanız için üzerinize nîmetini tamamlıyor.

“Allah, yarattıklarından sizin için” sizin herhangi bir katkınız olmadan sıcaktan gölgeleneceğiniz bulut, ağaç, dağ ve benzeri şeylerden *“gölgeler yaptı.”* Sıcak memleketlerde genellikle hararet hüküm sürdüğü için Allah, bunları kullarına lütuf ve ihsan olarak vermiştir.

“Dağlarda da sizin için” oturacak *“barınaklar”* sığınak, mağara ve vaha gibi gölgelenme yerleri *“yarattı.”*

Atâ der ki: Kur’an onların bilgilerine göre nâzil olmuştur. Görmez misin Allah Teâlâ “**Dağlarda da sizin için barınaklar yarattı.**” buyuruyor. Allah’ın ovalarda yarattığı şeyler daha büyük ve daha çoktur. Ancak ne var ki onlar dağ ehli insanlardı.

“Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler” yâni sizin için pamuk, keten, yün ve benzeri şeylerden elbiseler yarattı. Âyette, soğuk zikredilmemiştir. Çünkü sıcağın zıddı olduğu için ona delâleti açıktır. Ya da soğuk o bölgelerde az olduğundan onlar için önemli olan zikredilmiştir. Rum diyarları ise böyle değildir. Oralarda soğuk daha çoktur. Bu yüzden: ‘Sıcak insana zarar verir, soğuk ise öldürür.’ denilmiştir. **Şeyh Üftâde Efendi** (k.s.) der ki: “Bahar soğuğu zarar vermez. Ancak bu Arab diyarında böyledir. Çünkü bizim memleketlerimizin aksine o diyarların soğuğu normaldir.”

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Baharın soğuğunu ganîmet bilin. Çünkü o, ağaçlarda çalıştığı gibi sizin bedenlerinizde de çalışır. Sonbahar soğuğundan ise*

kaçının. Çünkü yine o, ağaçlarda etkili olduğu gibi sizin bedenlerinizde de etkisini gösterir.”[181]

Mesnevî’de der ki:

Cenâb-ı Hak nezdinde sonbahar, nefis ve hevadır.
Akılla cansa baharın ve ebedîliğin ta kendisidir.
Eğer senin gizli ve cüzi bir aklın varsa
Cihanda bir kâmil akıl sâhibini ara!
Senin cüz'î aklın, onun külli aklı yüzünden külli olur.
Çünkü akl-ı kül, nefse zincir gibidir.
Binaenaleyh hadîsin mânası teville şöyle olur: Pak nefesler
Bahar gibidir, yaprakların ve filizlerin hayatıdır.
Velîlerin sözlerinden, yumuşak olsun, sert olsun,
Vücudunu örtme çünkü o sözler, dîninin zâhiridir.
Sıcak da söylese, soğuk da söylese, hoş gör
Ki sıcaktan, soğuktan ve cehennem azabından kurtulasın.
Onun sıcağı, hayatın ilkbaharıdır.
Doğruluğun, yakînin ve kulluğun sermâyesidir.
Çünkü can bahçeleri, onun sözleri ile diridir.
Gönül denizi, bu cevherlerle doludur.

“Ve savaşta” darbe ve yaralama şeklinde bâzınızdan bâzınıza gelecek elemden *“sizi koruyacak zırhlar yarattı.” et-Tibyân*’da belirtildiği gibi “اَلْبَأْسُ”, savaşta şiddet, öldürme ve yaralama demektir. İlk defa zırh yapan Davud (a.s.)’dır. Allah Teâlâ ona demiri mum gibi yumuşatmıştır. Nitekim Allah: “*Ona demiri yumuşattık.*” (Sebe, 34/10) buyuruyor. Lokman (a.s.), Davud (a.s.)’la aylarca arkadaşlık yaptı. Davud (a.s.) zırh örerdi. Lokman (a.s.) ona hiçbir şey sormadı. İşi bitip giyince Lokman (a.s.): “Evet sen harb elbisesi giydin” dedi.

Lokman (a.s.) Davud (a.s.)'ın elindekini görünce
Öyle ki mucize ile demiri mum eyler
Lokman (a.s.) ne yapıyorsun diye sormadı, bildi
Ki Lokman (a.s.) Dâvud (a.s.)'dan sormadan mâlum eyledi

Ey Kureyş topluluğu! *“İşte böylece”* daha önce geçen bu nîmetleri tamamladığı gibi *“Allah, müslüman olmanız için üzerinize nîmetini tamamlıyor.”* Burada “müslüman olma”, teslim olma ve boyun eğme demektir. “Bu nîmetlere bakıp düşünür tefekkür edersiniz.” anlamına gelen sebebinin yerine konulmuştur. Allah size bol bol verdiği gizli, açık, enfüsî ve âfâkî (iç ve dış âleminizdeki) nîmetleri düşünmenizi istemektedir. Böylece o nîmetleri verenin hakkını tanırsınız, sâdece O’na îman edersiniz ve O’na

ortak koşmakta olduğunuz şeyleri terk edersiniz ve O’nun emrine boyun eğersiniz.

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٨٢﴾

82. ***(Ey Rasûlüm!)*** **Yine de yüz çevirirlerse, artık sana düşen ancak açık bir tebliğden ibarettir.**

“Yine de” onlar İslam’dan *“yüz çevirirlerse,”* önlerine konan delil, ibret ve nasihatları kabûl etmezlerse demektir. Burada asıl fıtratın Allah’a yönelmeyi gerektirdiğine işâret vardır. Ondan yüz çevirmek ise ancak tekellüf ve zorlama ile olur.

“Artık sana düşen ancak açık bir tebliğden ibarettir.” Senin tarafından bir eksiklik yoktur. Çünkü senin görevin apaçık bir tebliğdir. Bunu da, daha fazlası mümkün olmayacak şekilde yerine getirmiş oldun. Önceki âyetteki “*müslüman olmanız için*” ifâdesinin aksine, sebeb müsebbebin yerine konulmuştur.

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

Biz nasîhati kendi yerinde eyledik
Bir zaman nasîhat ile meşgul olduk
Eğer kimse nasîhati dinlemeye rağbet etmese de
Peygamberlere düşen haber vermektir, o kadar

Yine o şöyle der:

Faydalı olduğunu bildiğin sözü söyle
Hiç kimseye makbul gelmez ise de
Ki yarın kıyâmette pişmanlık coşar
Ki ah niçin hak sözü dinlemedim diye

يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَاَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٣﴾

83. Onlar Allah’ın nîmetini bilirler ***(itiraf ederler)*****. Sonra da onu inkâr ederler. Onların çoğu kâfirdir.**

“Onlar” bazı müşrikler *“Allah’ın”* bu sûrede sayılan *“nîmetini bilirler”* ve Allah’tan olduğunu îtiraf ederler. “*Sonra da onu”* ya nîmeti verenden başkasına taparak fiilleriyle ya da putların kendileri için şefâatçi olduğunu söyleyerek sözleriyle ve benzeri sebeplerle Allah’ın nîmetini *“inkâr ederler.*” “*Sonra*” kelimesi, nîmeti vereni tanıdıktan sonra inkâr etmenin normal olmadığı mânâsını vermektedir. *“Onların çoğu kâfirdir.”* Zikredilenleri îtiraf etmeksizin kalpleriyle inkâr eden münkirlerdir.

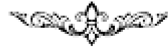
et-Te'vîlâtün-Necmiyye'de der ki: Senin tanıtmanla *"onlar Allah'ın nîmetini bilirler… Onların çoğu kâfirdir."* Onların çoğu üstün gelme duygusuyla hareket ederek seni ve Allah'ın nîmetini inkâr ederler. Kime başka birinin eliyle nîmet ulaşırsa mutlaka ona da teşekkür gerekir. Çünkü o, vâsıtadır. Aksi halde bir çok ilâhî nîmetten de mahrûmiyetle karşı karşıya kalır.

Birkaç parça nîmet bulduğunda,
Mevhum bir nokta gibi ufak tefek
Bulduğun o nîmetin şükrünü terk etme
Ki bulamadığından mahrum olursun

Seriy Sekatî (k.s.) der ki: "Şükür üç kısımdır: Kalbin şükrü, bedenin şükrü, lisanın şükrü. Kalbin şükrü, kulun bütün nîmetleri Allah'tan bilmesidir. Bedenin şükrü, azalarını ancak Allah'a itâat yolunda kullanmasıdır. Lisanın şükrü, Allah'a hamde devam etmektir."

Rivâyete göre **Îsâ** (a.s.) bir zengine uğradı. Elinden tutup onu bir fakire götürdü ve şöyle dedi: "Bu, senin İslâm'da kardeşindir. Allah sana genişlik vererek üstün kılmıştır. Bundan dolayı Allah'a şükret." Sonra fakirin elini tutup onu bir hastaya götürdü ve şöyle dedi: "Sen fakir olsan da hasta değilsin. Hem fakir hem hasta olsan ne yapardın? O halde Allah'a şükret." Sonra hastayı bir kâfire götürdü ve şöyle dedi: "Hem fakir, hasta ve kâfir olsan o zaman ne yapardın? O halde Allah'a şükret." dedi. Böylece onları müşâhede yoluyla hallerini birbirine göstererek şükre çağırdı. Şükre yönelerek nîmete nankörlük etmekten kaçınmaları için onları uyardı.

Bilesin ki Allah'ı inkâr, Allah'ın nîmetini inkârdan daha şiddetlidir. Çünkü birincisi ikincisini zâten beraberinde getirir, ondan ayrılmaz. Aksi ise böyle değildir. Çünkü bazı kâfirler Allah'ın nîmetini inkâr ettikleri halde Allah'ı inkâr etmezler. Böylece Allah'a îmanla O'nun nîmetini inkârı kendilerinde toplarlar. Bu yüzden Allah Teâlâ açıkça: "***Onların çoğu, ancak ortak koşarak Allah'a îman ederler***." (Yusuf, 12/106) buyuruyor. Kinâye yoluyla da onların az bir kısmının hakîkaten ve sıdk ile Allah'ı birleyip îman ettiklerine işâret ediyor. İşte onlar ihlâs ehli olup felâha erenlerdir.

---

[179]. *Deylemî,* Hadis no: 5720

[180]. *Buhâri,* Büyü, 112; *Müslim,* Müsakat, 71; *Ebû Dâvud,* Büyü, 64; *Tirmîzî,* Büyü, 60; *Nesâî,* Büyü, 93; Fer, 8

[181]. Bk. *Acluni,* I, 334

HER ÜMMETTEN
BİR ŞÂHİT

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ
يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾ وَاِذَا رَاَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا
هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٥﴾ وَاِذَا رَاَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا شُرَكَٓاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هٰٓؤُلَٓاءِ
شُرَكَٓاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَۚ فَاَلْقَوْا اِلَيْهِمُ الْقَوْلَ اِنَّكُمْ
لَكَاذِبُونَۚ ﴿٨٦﴾ وَاَلْقَوْا اِلَى اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾ اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ
الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدًا
عَلَيْهِمْ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلٰى هٰٓؤُلَٓاءِۜ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ
الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَۚ ﴿٨٩﴾

84. Her ümmetten bir şâhid göndereceğimiz gün, artık ne kâfir olanlara *(özür dilemelerine)* izin verilir ne de onların özür dilemeleri istenir.

85. O zulmedenler azabı gördüklerinde, artık onlardan azap hafifletilmez, onlara mühlet de verilmez.

86. *(Allah'a)* ortak koşanlar, ortak koştukları şeyleri gördükleri zaman derler ki: "Rabbimiz! İşte bunlar, seni bırakıp da tapmış olduğumuz ortaklarımızdır." Onlar da bunlara: "Siz mutlaka yalancılarsınız" diye söz atarlar.

87. O gün Allah'a teslim *(bayrağını)* çekerler ve uydurmakta oldukları şeyler onlardan kaybolup gider.

88. İnkâr edip de *(insanları)* Allah yolundan alıkoyanlar var ya, işte onlara, yapmakta oldukları bozgunculuklar sebebiyle, azaplarını kat kat artıracağız.

89. O gün her ümmetin içinden kendilerine birer şâhid göndereceğiz. Seni de hepsinin üzerine şâhid olarak getireceğiz. Ayrıca bu Kitab'ı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidâyet ve rahmet kaynağı ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.

Ey peygamberlerin en üstünü,. "*Her ümmetten bir şâhid*" îmân ve tâatlarına, küfür ve isyanlarına şâhid olacak bir peygamber *"göndereceğimiz gün,"* kıyâmet günü *"artık ne kâfir olanlara"* özür dilemelerine *"izin verilir"* çünkü onların bir mâzereti yoktur.

Aslında özür, insanın ‘ben yapmadım veya şunun için yaptım ya da yaptım fakat bir daha yapmayacağım’ diyerek günahlarını ortadan kaldıracak çareler aramasıdır.

Âyetteki “ثُمَّ (artık)” kelimesi, şuna delâlet etmek içindir: Onlara: “***Alçaldıkça alçalın orada! Bana karşı konuşmayın artık!***” (el-Mü’minûn, 23/108) diye hitab edilerek tamâmen ümitsizlik içinde özür dilemeden bile men olunma ibtilaları, peygamberlerin şâhidliğiyle uğrayacakları ibtilalardan daha şiddetlidir. Dolayısıyla burada derece ile ilgili bir terâhî (sonradan olma) ifâde eder.

“*Ne de onların özür dilemeleri”* rızâ taleb etmeleri *“istenir.”* Yâni onlara “Rabbinizi razı edin” denilmez. Onlardan rızayı gerektiren bir şey de taleb edilmez. Çünkü rıza ancak îman ve sâlih amel ile olur. Âhiret ise amel ve mükellefiyet yurdu değil, yapılanların karşılığını alma yurdudur. “*Dünya âhiretin tarlasıdır*.”[182] Toprakta bozulan, gelişme özelliğini kaybeden ve bitip büyümesi tamamlanmayan her tohum, hasad edilip de harmana getirildiği zaman normal hali değişikliğe uğradığı için diğer gelişme sebepleri ona fayda sağlamaz. Ruhlar karaltıların (bedenlerin) arzında tohumlardır. Onları yetiştiren, bitiren ve meyve verdiren, îman şartıyla amellerdir. Onları ifsad eden ve bozan normal hallerini değiştiren inkâr ve insanın karakterinden kaynaklanan amelleridir. Ölüm onların hasadı, kıyâmet de harman yeridir.

Hâfız der ki:

Bir iş edelim, yoksa utanç getirir
Bir gün ki can metâını başka bir cihana çekeriz

وَاِذَا رَاَ الَّذٖينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٥﴾

85. O zulmedenler azabı gördüklerinde, artık onlardan azap hafifletilmez, onlara mühlet de verilmez.

“O zulmedenler” kâfirler, zulümleri sebebiyle kendileri için zorunlu hâle getirdikleri *“azabı”* cehennem azâbını *“gördüklerinde,”* bağırıp çağırırlar ve Mâlik’ten azâbın hafifletilmesini taleb ederler *“artık onlardan”* cehenneme girdikten sonra bu *“azap hafifletilmez, onlara mühlet de verilmez.”* Yâni istirahat için cehenneme girmeden önce onlara süre verilmez. Azabsız da bırakılmazlar. Kim inkârı ve mizacından kaynaklanan amelleri, îman ve şer‘î amelleri yerine koyarsa, kötü ahlâkın vebali ondan hafifletilmez. Kötü ahlâkın değiştirilerek yerine iyi ahlâkın konması için onlara süre de tanınmaz.

وَاِذَا رَاَ الَّذٖينَ اَشْرَكُوا شُرَكَٓاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هٰٓؤُلَٓاءِ شُرَكَٓاؤُنَا الَّذٖينَ

كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَۚ فَاَلْقَوْا اِلَيْهِمُ الْقَوْلَ اِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَۚ ﴿٨٦﴾

86. ***(Allah'a)*** **ortak koşanlar, ortak koştukları şeyleri gördükleri zaman derler ki: "Rabbimiz! İşte bunlar, seni bırakıp da tapmış olduğumuz ortaklarımızdır." Onlar da bunlara: "Siz mutlaka yalancılarsınız" diye söz atarlar.**

Allah'a "*ortak koşanlar, ortak koştukları şeyleri"* taptıkları putları *"gördükleri zaman derler ki: "Rabbimiz! İşte bunlar, seni"* sana ibâdeti *"bırakıp da tapmış olduğumuz ortaklarımızdır."* Yâni ortak yaptığımız ilahlarımızdır. Bu, onların kendi ifâdeleriyle hatâ ettiklerini gösteren bir îtiraf ve azabın taptıkları putlarla kendi aralarında paylaştırılmasını talep etmeleri demektir.

"*Onlar"* yâni ortak koştukları putlar *"da bunlara:"* Ey müşrikler! *"Siz"* bizim Allah'ın ortakları olduğumuzu iddiâ etmeniz konusunda *"mutlaka yalancılarsınız"* Çünkü biz size, bize ibâdet etmenizi emretmedik. Bizler, sizden ve sizin hallerinizden tamâmen uzak olarak Allah'ı tesbih ve ona ibâdette meşguldük. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Ona hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."*** (el-İsra, 17/44) buyuruyor. *"diye söz atarlar."* Yâni Allah o putları konuşturur ve onları tekzib ederek böyle söylerler.

وَاَلْقَوْا اِلَى اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾

87. O gün Allah'a teslim ***(bayrağını)*** **çekerler ve uydurmakta oldukları şeyler onlardan kaybolup gider.**

Müşrikler, dünyada Allah'a karşı büyüklük tasladıktan sonra "*O gün Allah'a teslim (bayrağını) çekerler"* Allah'ın hükmüne boyun eğip teslim olurlar.

İş işten geçtikten sonra feryad ne fayda eder?

"Ve" putların Allah'ın ortakları olduğu, onların kendilerine yardım ve şefâat edeceği şeklinde *"uydurmakta oldukları şeyler onlardan kaybolup gider.*" Bu ise putlar kendilerini tekzib edip onlardan uzak olduklarını beyan ettikleri zaman gerçekleşir.

اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ

بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾

88. İnkâr edip de ***(insanları)*** **Allah yolundan alıkoyanlar var ya, işte onlara yapmakta oldukları bozgunculuklar sebebiyle, azaplarını kat kat artıracağız.**

Kendileri "*inkâr edip de"* başkalarını da İslam'dan men edip küfre zorlamak sûretiyle *"Allah yolundan alıkoyanlar var ya, işte onlara yapmakta oldukları*

bozgunculuklar” başkalarını ifsadda devam etmeleri, Allah yolundan alıkoymaları *“sebebiyle,”* inkârları yüzünden hak ettikleri *“azaplarını kat kat artıracağız.”* Kendi azablarına ek olarak bir de bu azabı onlara tattıracağız.

İbn Cerir, onların azablarının artması konusunda der ki: O azab, katır büyüklüğünde akrepler ve boynu uzun Horasan develeri kadar yılanlardır. Onlardan biri insanı soktuğunda insan bunun kırk yıl acısını duyar. Denilir ki: Onlar, bu şiddetli sıcaklıktan kurtulmak için kırk yıl Allah’tan yağmur isterler. Nihâyet onlara bir bulut görünür. Bu gelenin yağmur bulutu olduğunu zannederler. Halbuki o da onlara yine yılan ve akrep yağdırır. Bunun üzerine üzüntüleri bir kat daha artar. Çünkü hayır beklenilen yerden şer geldiğinde keder ve üzüntü daha da şiddetlenir.

İbn Abbas ve **Mukatil** der ki: “Beş nehir vardır ki, ateş gibi erimiş sarı bakır rengindedir. Arşın altından akar ve bunların üçüyle gece boyunca, ikisiyle de gündüz süresince azab görürler.” Yâni onlar erimiş tunçtan beş ırmak tarafına giderler. Her ırmağın başında dünya gecelerinden bir gecenin saatleri miktarınca azâb edilirler. Diğer iki ırmakda da bu cihanın gündüzlerinden bir gündüz miktarı yine azâb görürler.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Belki de bu sayının sırrı, İslam’ın beş temel esas üzerine kurulmuş olmasıdır. Özellikle beş vakit namaz, insanın iç âlemini temizleme konusunda dış bedenini temizlemek için akan beş nehir gibidir. İnsan bu beş temel azabı görmeleri için, erimiş sarı bakırdan akan beş nehre çevirmiştir. Çünkü her amele uygun ceza verilir.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ
شَهِيدًا عَلَى هٰٓؤُلَاءِ ۚ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى
وَرَحْمَةً وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾

89. O gün her ümmetin içinden kendilerine birer şâhid göndereceğiz. Seni de hepsinin üzerine şâhid olarak getireceğiz. Ayrıca bu Kitab’ı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidâyet ve rahmet kaynağı ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.

“*O gün her ümmetin içinden”* yâni ey Muhammed, zikret o günü ki biz her kavmin içinden onların mâzeretlerini tamâmen ortadan kaldıracak kendi cinslerinden *“kendilerine birer şâhid”* peygamber *“göndereceğiz.”* Çünkü ümmetlerin peygamberleri kendi içlerinden gönderildi. Meselâ Lût (a.s.) onlar arasında evlenmiş ve ikâmet etmiş, dolayısıyla onlardan olmuştu. “عَلَيْهِمْ” ifâdesinde peygamberlerin ümmetlerine şâhidliğinin onların huzûrunda olduğuna işâret vardır. Bu, 84. âyette geçen cümlenin tekrarı ve tehdidin ikiye katlanmasıdır.

“*Seni de”* o ümmetlerin ve şâhidlerinin *“hepsinin üzerine şâhid olarak getireceğiz.*” Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***“Her bir ümmetten bir şâhid getirdiğimiz ve seni de onlara şâhid olarak gösterdiğimiz zaman halleri nice olacak!”*** (en-Nisa, 4/41)

“*Ayrıca bu Kitab’ı”* kitab olma konusunda kâmil, cins isminin kendisine tahsis edilmesini hak eden Kur’an-ı Azîm’ı *“da sana,”* peygamberlerin ümmetleriyle olan halleri gibi dinle ilgili *“her şey için bir açıklama,”* dalâletten kurtarıp hidâyete sevk eden kâmil *“bir hidâyet ve”* âlemlere *“rahmet kaynağı ve”* özel olarak *“müslümanlar için”* cennetle müjdeleyen *“bir müjde olarak indirdik.*”

Eğer: “Kitâb’ın her şey için bir açıklama olması nasıl mümkün olur? Çünkü mâlumdur ki ahkamın çoğu Kur’an’da açıklanmamıştır. Bu yüzden âlimler kıyâmete kadar ahkam konusunda ihtilaf ederler.” dersen, şöyle cevap veririm: Dinle ilgili her şeyi açıklaması, onların bir kısmını nas olarak, diğer kısmını da Peygamber (s.a.)’e ittiba ve itâatı emrederek sünnete havâle yoluyla olur. Hz. Peygamber (a.s.) hakkında: ***“O heva ve arzusuyla konuşmaz.”*** (en-Necm, 53/3) buyrulmuştur. Rasûlullah (s.a.) icmâya teşvik ederek ümmetinin ashabına tâbi olmalarından râzı olarak şöyle buyurmuştur: “*Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uysanız sizi hidâyete erdirir*.”[183] Onlar ictihad ettiler, kıyas yaptılar ve ictihad yollarını hazırladılar. Böylece sünnet, icma ve kıyas kitabın açıklanmasında en büyük yardımcı oldu. Fakat yine de, Kitab’ın bazı kısımlarının bize gizli kalması, onun her şeyi beyan etmiş olmasına zarar vermez. Çünkü âyetteki mübâlağa, keyfiyet itibarıyla değil kemmiyet itibarıyladır.

Kafirlerin Kitâbullah’ın eserlerinin ganîmetlerinden mahrum kalmaları, Kitab sebebiyle değil onların kendi eksiklikleri sebebiyledir.

Âyette işaret vardır ki Kitap’ta sâlikin insana takdir edilen makamın kemal noktasına ulaşmasına kadar sülük ve seyr ilallah sırasında ihtiyaç duyduğu her şeyin beyanı vardır. Bu kitap, kulları rahmetiyle Allah’a hidâyet eden bir yol gösterici, celâl sâhibi Allah’ın huzûruna ve kemâle ulaşmak için Allah’a teslim olan ve Peygamber (s.a.)’e tâbi olanlara bir müjdedir. Nitekim Kitab, Allah Rasûlü (s.a.)’e indirilmiştir. Bu yüzden beyan (açıklama) da başkasından değil O’nun lisanından alınır. İlhama nâil olan kimse, Allah Rasûlü (s.a.)’in vârisi ve başkasının terbiyesinden geçen irşâd ehli bir kimsedir. Kim böyle bir terbiyeye teslim olup boyun eğer ve kendi nefsinden gelen bir sâikle hareket etmeyip gassalın elindeki meyyit gibi olursa, nefsi kirlerden arınmış ve âriflerin derecesine ulaşmış olur.

Hâfız der ki:

Ben ankânın son durağına kendi çalışmamla yol buldum
Bu merhaleyi Süleyman (a.s.)’ın kuşuyla katettim

Bilesin ki, Kur’an şeriat ve hakîkat ehli için yeterlidir. Kim Kur’ân’ın açıkladığı ve işâret ettiği yolda yürürse sürçmekten emin olur. Ameli bırakıp nefis ve hevâsına tâbi olan kimse de Allah’tan uzaklaşmış ve Mevlâsını gazablandırmış olur.

Sehl b. Abdullah der ki: “Dînin aslı iki rükün üzeredir. Allah’ın kitabına sımsıkı yapışmak ve Allah Rasûlü (s.a.)’in sünnetine uymaktır.”

Bayezid (k.s.) der ki: “Yedi şey vardır ki, yedi azânın kalesidir. İlimle amel etmek, güzel edeb, nefsi muhasebe etmek, lisanı muhafaza, çok ibâdet etmek ve sünnete uymaktır.”

Cüneyd Bağdâdî der ki: “Bizim bu yolumuz Kitab ve sünnetle sınırlandırılmıştır.”

Hz. Ali (r.a.) der ki: “Bütün yollar insanlara kapanmıştır. Ancak Rasûlullah (s.a.)’in izine tâbî olan kimse müstesnadır.”

---

[182]. *Aclûnî,* I, 494
[183]. *Aclûnî,* I, 147

DÜŞÜNÜP TUTASINIZ
DİYE ÖĞÜT VERİYOR

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَإِيتَآئِ ذِى الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ
الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

90. Muhakkak ki Allah, adâleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.

“*Muhakkak ki Allah,”* Kur’an’da kendinize ve başkasına zulmetmemek sûretiyle *“adâleti*” emreder. Aranızdaki haklar konusunda eşitlikten sapmayın. Zulmü terk edin. Her hak sâhibine hakkı ulaştırın. Ya da Allah îtikadî konularda orta yolu emretmiştir. Allah’ın bâzı sıfatlarını reddetmek (ta‘til) ile başka varlıkları ona ortak yapmak (teşrîk) arasında orta yolu tutan bir tevhîd inancı, cebr ile kaderciliğin arasında kesb (kulun kendi irâdesi ile kazanması) görüşü gibi. Yine Allah’ın mü’min kulunu işlediği günahları sebebiyle hiç cezalandırmayacağı şeklindeki görüş aşırı iyimser bir görüştür. Buna karşılık bir kimseyi günahları yüzünden ebedî cehennemde bırakacağı görüşü de aşırı sert bir görüştür. Adâlet ise Ehl-i sünnetin görüşüdür.

Allah amelî konularda da adâleti emreder. Mesela farz ve vâcibleri eda ederken tamâmen ibâdeti terk ile râhipler gibi manastıra çekilmek arasında orta yol tutulmalıdır. Allah ahlâkî davranışlarda da adâleti emreder. Meselâ cimrilik ile saçıp savurma arasında bir cömertlik, hiddetli olmakla korkmak arasında bir şecaat gibi. Şu halde her işte orta yolu bilmek gerekir. Çünkü orta yol övülmüş, ifrat ve tefrit ise yerilmiştir.

Rasûlullah (s.a.), ibâdet gâyesiyle râhipler gibi manastıra çekilmek, aralıksız (dehr) orucu tutmak ve bütün geceyi ibâdetle geçirmek konusunda kendisiyle istişare eden sahâbîyi bundan men’ ettikten sonra şöyle buyurmuştur: *“Kendi nefsinin senin üzerinde hakkı vardır, zevcenin senin üzerinde hakkı vardır, misafirinin senin üzerinde hakkı vardır. O halde oruç da tut, iftar da et, hem gece kalkıp ibâdet et, hem de uyu.”* [184]

Peygamber (s.a.), **Ömer** (r.a.)’ın sesini yükselterek (namazda) Kur’an okuduğunu görünce sebebini sordu. Ömer (r.a.): “Uyuyanı uyandırıyor, şeytanı kovuyorum.” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ona: *“Sesini biraz alçalt.”* buyurdu. Sonra **Ebû Bekr** (r.a.)’ın yanına vardı. Onun da sesini kısarak (namazda) Kur’an okuduğunu gördü. Sebebini sorunca Ebû Bekr (r.a.): “Münâcât ettiğim kimse sesimi işitiyor.” dedi. Bunun üzerine Ona da: *“Sesini biraz yükselt.”* buyurdu.[185]

İmamın durumu da böyledir. O da insanların ihtiyacından fazla sesini yükseltmez, okuyuşu onlarca anlaşılmayacak kadar da alçaltmaz. Orta bir ölçüye riâyet eder. Aksi halde isâet etmiş olur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Adâlet, Allah'ın sana verdiği bedeni ve rûhi halleri, dünya mallarını, dîni hükümleri ve onlarla yapılan amelleri Allah'ı taleb ve O'na vuslat uğrunda sarfetmendir. Çünkü bunları başka gâyeler için kullanmak zulümdür."

Hâfız der ki:

Dosta ömrü ve malı feda edemedik,
Yazık ki bizde bu derece aşk yoktur

"İyiliği" ihsânı, amelleri mutlak olarak iyi ve güzel yapmanızı emreder. Nitekim Rasûlullah (s.a.): "*Allah, her şeyde ihsanı (her işi iyi ve güzel yapmayı) emretmiştir*."[186]

Fudayl'ın şöyle dediği nakledilir: "Bir kişi her işte ihsanla hareket etse de, sâhip olduğu tavuğa kötü davransa muhsinlerden olmaz."

Rivâyet edilmiştir ki bir kadın kediyi hapsedip ona ölünceye kadar bir şey yedirmemesi yüzünden azâba dûçar olmuştur. Bir kadını da Allah Teâlâ, susuz bir köpeğe ayakkabısıyla su vermesi sebebiyle af edip bağışlamıştır.[187]

Hikâye edilir ki: **Şeyh Şiblî** (r.h.) Bağdad sokaklarının birinde soğuk havada tir tir titreyen bir kedi gördü. Acıyarak onu alıp elbisesinin yenine koydu. Bu, onun Allah katındaki makbûliyetine ve velâyet derecesine ulaşmasına sebep oldu.

Suçları affetmek, kötülük yapana iyilikte bulunmak da yine ihsandan sayılır.

Sana taş atana sen meyve at

Emir, nehiy ve nafileleri yapmak konusunda sabır ve sebat etmek de ihsanın bir türüdür. Çünkü farzları edada mutlaka noksanlıklar bulunur. Bu da ancak mendublarla telâfî edilir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Nâfile ibâdetlerinizi iyi yapın, çünkü farzlarınız onlarla tamamlanır."* [188] Merfu bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Nafile mü'minin Rabbine hediyesidir. Her biriniz hediyesini iyi ve temiz yapsın."*[189]

İhsan, müşâhede anlamına da gelir. Nitekim Rasûlullah (s.a.): "*İhsan, Allah'a onu görüyormuşsun gibi kulluk etmendir. Sen onu görmüyorsan da O seni mutlaka görüyor*." [190] buyurmuştur. Müşâhede, yaratanı gözle görmek değildir. Bu âşikârdır. Bilakis bununla kastedilen, bütün varlığıyla mâsivallahtan (Allah'tan başka her şeyden) yüz çevirmenin; lisanında, kalbinde ve himmetinde Allah'tan başkasına yer vermeyecek şekilde O'na tam teveccühün istikrar kazanmasından sonradır. İşte kalb ve idrâkin Allah'ı müşâhedesinden dolayı bu duruma "müşâhede" adı verilmiştir. Nitekim âriflerden birisi şu beytinde buna işâret eder:

Hayalin gözümde, zikrin ağzımda
Sevgin kalbimde iken, nasıl benden gizli kalırsın?

Nitekim *er-Risâletü'r-Rûmiyye*'de böyle geçmektedir.

et-Te'vîlâtün-Necmiyye'de der ki: "İhsan, Allah'ın sana verdiği şeyleri halka ihsan etmen ve sana gösterdiği doğruluk yollarına onları irşâd etmen, Hakk'a erişmek ve vuslat için onları Hakk'ın yoluna sülûk ettirmendir. Allah'ın şu sözü de buna delâlet eder: ***"Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de ihsan et."*** (el-Kasas, 28/77)"

Yine adâlet, mâsivallahtan yüz çevirmek; ihsan, Allah'a yönelmektir.

"*Akrabaya yardım etmeyi"* akrabanın muhtaç oldukları mal, hayır duâ gibi şeyleri onlara vermeyi *"emreder*" Bu da ihsana dâhildir. Bunun ayrıca zikredilmesi, sıla-i rahmin önemine işâret ve fazîletine tenbih etmek içindir. Bu durum tıpkı ***"Melekler ve ruh** (Cebrâil) **iner."*** (el-Kadr, 97/4) âyetinde olduğu gibidir.

Rahim, mahrem olan ve olmayan, vâris olan ve olmayan amcalar, halalar, teyzeler, dayılar ve diğerlerini de içine alır. Akraba bağlarını kesmek haramdır ve Allah'ın gazabını gerektirir. Kesen kişiden rahmet melekleri uzaklaşır. Sıla-i rahim vacibdir. Rızkın çoğalmasına, ömrün uzamasına sebep olur ve te'sirini çabuk gösterir. Akrabaya yardım etmenin manası, ziyaret ederek hallerini sormak, onlara yol göstermek, söz ve fiil ile yardım etmek ve onları unutmamaktır. En azı selam vermek, selam ve mektup göndermektir. Dinde bunun için bir zamanlama yoktur. Bu konuda örfe îtibar edilir. *Şerhu't-Tarîka*'da böyle geçmektedir.

Kâşifî'de der ki: "Abdülvehhâb, *Fusûl*'ünde şöyle der: "*Adâlet*" tevhîd ve Cenâb-ı Hakk'a muhabbettir, "*ihsân*" Hz. Peygamber (s.a.)'e dost olmak ve O'na salevât göndermektir, "*akrabâya yardım etmek*" ehl-i beyte muhabbet ve ashâba (r.anhüm) duâ etmektir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Sana en yakın olan akraba nefsindir. Ona sıla-i rahim yapmak, onu helâke sevk eden şeylerden kurtarman ve mülklerin mâlikine döndürmendir."

"Çirkin işleri," yalan, iftira, şeriatı hafife alma zina, livata ve benzeri söz ve fiil olarak aşırı çirkin ve kötü olan günahları yasaklar.

et-Te'vîlât'ta der ki: "اَلْفَحْشَاءِ (çirkin işler)", seninle Allah arasına giren ve günlerce seni Allah'tan uzaklaştıran mal, evlat ve benzeri şeylerdir. Çünkü insanın Allah'la bağını koparmasından ve buna sebep olan şeylerden daha büyük bir günah yoktur. Çünkü kötülüğe götüren şeyler de kötüdür. Bundan Allah Teâlâ'ya sığınırız.

"Fenalığı" Bahru'l-ulûm'da belirtildiği üzere kötü huylardan arınan selîm nefislerin kerih görüp razı olmadığı fenalıkları yasaklar. Ya da şirki, yahut şeriatta ve sünnette bilinmeyen şeyleri yahut günahta ısrarı veya Allah Teâlâ'nın gazabını getiren şeyleri yasaklar.

et-Te'vîlât'ta der ki: Bu zamanın ahâlîsinde özellikle bazı mutasavvıflarında görülen, senin üzerinde görülmesi kerih olan hak ehlini sapıtmayı ve yoldan çıkarmayı, bid'atler

ihdâs etmeyi ve fitneleri kışkırtmayı yasaklar.

"Ve azgınlığı da" zulmü, insanlara tahakküm etmeyi, sebepsiz yere saldırmayı, ayıplarını araştırmayı, gıybetlerini yapmayı, onları ayıplamayı, hakkı terk edip bâtıla sapmayı ve benzerlerini de *"yasaklar."*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "اَلْبَغْى (azgınlık)" nefsin taşkınlık sıfatlarının feveran ederek elinden, dilinden insanların eza ve cefa görmesidir.

Riyâzat kuvvetiyle nefsin kanatları kırılır ki böylece sülûk istikâmet bulur. Çünkü hadiste geçen "*En büyük düşmanın iki yanın arasındaki nefsindir*"[191] hükmünce en kötü düşman nefistir.

Bu şom ve kötü işli nefis köpeği
Ki daima senin kucağındadır
Bu çok kötü köpek senin canını kastetmektedir
Senin kemiklerinin iliğini yemektedir
Eğer o seni bağlarsa çabuk bağlar
Sen o nefsi sağlam bağla ki düşmanındır

Letâifü't-takrîr'de bu âyetin tefsîrinde rivâyet olunur ki: Mülkün istikâmeti üç şey ile olur. Yine mülkün zarar görmesi, o üç şeyi ondan alıkoymakla olur. Onların her biri bir semere/meyve gibidir. Adâletin semeresi yardım, ihsanın semeresi senâ ve medih, sıla-i rahmin semeresi ünsiyet ve ülfettir. Çirkin işlerin semeresi dînin fesâda uğraması, fenalığın semeresi düşmanları tahrik ve azgınlığın sonucu temenni ettiği şeyden mahrum kalmaktır.

"O," Allah Teâlâ *"düşünüp tutasınız"* belki emirleri yapıp yasaklardan kaçınarak öğüt alırsınız *"diye size öğüt veriyor."* yâni bu iyi şeyleri emredip kötülükleri size yasaklıyor.

Allah Teâlâ, bu âyette üç şeyi emretmiş ve üç şeyi de yasaklamıştır. Öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini, iyi ve kötü bütün huyları bu üç şeyde toplamıştır. Bundan dolayı **İbn Mes'ud** (r.a.) der ki: Bu hayır ve şer konusunda Kur'an'ın en câmi/toplu âyetidir. Bu yüzden her hatib, minberde her hutbenin sonunda, her emredilen ve nehyedileni içine alan bir öğüt olması için bu âyeti okur. Nitekim *Medârik*'te böyle geçmektedir. **Ali** (r.a.)'a lânet edenlerin lânet ifâdeleri hutbelerden kaldırılınca onun yerine bu âyet ikâme edilmiştir. Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

İmam Suyutî, *Kitabu'l-Vesâil ilâ ma'rifeti'l-evâil* adlı kitabında ilk defa hutbe sonunda *"Muhakkak ki Allah, adâleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder…"* âyetini okuyanın **Ömer b. Abdülaziz** olduğunu söyler. Asrımıza kadar hatipler de buna devam edegelmişlerdir. Ömer b. Abdulaziz 99 hicri yılında halîfe olmuştur. Hilâfet müddeti iki sene beş aydır. O, icma ile ilk yüzyılın müceddidi sayılmıştır.

Rasûlullah (s.a.) hutbede (yâni sonunda) Kâf sûresini okurdu.[192] **Ömer b. Hattab**

(r.a.) Tekvir sûresinin ilk on dört âyetini okurdu. **Osman b. Affan** (r.a.) Nisâ sûresinin son âyetini okurdu. **Ali b. Ebû Tâlib** (r.a.) Kâfirun ve İhlas sûrelerini okurdu. Bunu **İbn Salah** zikretmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Onlardan her biri farklı zamanlara göre hal ve makama uygun âyetler seçtiler. Aksi halde Kaf sûresini okuma konusunda Peygamber (s.a.)'e ittiba etmeleri onlar için yeterliydi. Buradan onlar için Allah'ın rızasını dileme (tardiye) ve Rasûlullah (s.a.)'e salâtü selâm okumanın (tasliye) müstehab oluşu anlaşılır. Çünkü bu durumu bunu gerekli kılan bir maslahat gereğidir. Yine sahâbeye buğz etme konusunda râfizîleri ve onlara tâbi olanları reddetmektedir. Şüphesiz ki böyle şeyler, dînin önemli saydığı esaslardandır. Dolayısıyla münker bir fiil sayılamaz. Esas münker olan nağmelere ve musiki makamlarına riâyet etmek için kelimeleri yerlerinden tahrif edecek şekilde müezzinlerin seslerini titretmeleri, imam ve hatiplerin nağmeleridir.

Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) demiştir ki: "Zikir, leziz bir nağme ile olursa, güzel resmin bakışa etkisi gibi onun da insan nefsine bir etkisi olur."

Hutbe'de ilk defa "***Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salevât getirirler. Ey müminler! Siz de ona salevât getirin ve tam bir teslimiyetle selam verin.***" (el-Ahzâb, 33/56) âyetini okuyan **Abbâsî** halîfesi **Mehdî**'dir. Zamanımızda okunan uzun hutbelerdeki uygulama da bu şekildedir. Bazı âriflerin kısa ve öz hutbelerinde ise buna rastlanmaz. Ancak müezzinler hatib hutbeye çıkarken onu okurlar. Bu zamanda ihtiyatlı olan **Hz. Şeyh Vefa** (k.s.)'un benimsediği şu hadisin okunmasıdır: **Ebû Hüreyre** (r.a.)'dan rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İmam hutbede iken cuma günü arkadaşına "sus" dersen boş konuşmuş olursun. O halde dinleyin ve sessiz olun ki Allah size rahmet etsin." [193]

Bunun sebebi ise çoğu müezzinin mezkur âyetin kıraatinde fâhiş lahn yaparak onu Kur'an âyeti olmaktan çıkaracak şekilde okumayı âdet hâline getirmeleridir. Artık dînin garibliğine, yakin ehlinin yalnızlığına ve müslümanlar arasında bid'atların çoğalmasına ağlayalım.

---

[184]. *Buhâri,* Savm, 55, 59; *Müslim,* Sıyam, 181, 182, 186, 193

[185]. *Ebû Dâvud,* Tatavvu, 25; *Tirmîzî,* Mevakit, 212; *Müsned,* I, 109

[186]. *Müslim,* Sayd, 57; *Ebû Dâvud,* Edâhi, 11; *Tirmîzî,* Diyat, 14; *Nesâî,* Dahaya, 22, 26, 27; *İbn Mâce,* Zebaih, 3; *Dârimî,* Edâhi, 10

[187]. *Buhâri,* Bedü'l-halk, 16; *Müslim,* Tevbe, 25; *İbn Mâce,* Zühd, 30; *Dârimî,* Rikak, 93; *Müsned,* II, 261, 269

[188]. *Sehavi,* Makâsıd, s. 200

[189]. *Sehavi,* Makâsıd, s. 200

[190]. *Buhâri,* İman, 37; *Müslim,* İman, 1, 5; *Ebû Dâvud,* Sünnet, 16; *Tirmîzî,* İman, 4;

İbn Mâce, Muk. 9; *Müsned,* I, 27, 51, II, 107, IV, 129

[191]. Keşfü'l-Hafâ, c.2, s.170

[192]. *Müslim,* Cuma, 50, 52; *Nesâî,* İftitah, 43; Müsned, V, 113

[193]. *Müslim,* İman, 11, 12; *Tirmîzî,* Cuma, 16

YEMİNLERİNİZİ BOZMAYIN

وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكٖيدِهَا
وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفٖيلًاۜ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾ وَلَا
تَكُونُوا كَالَّتٖي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثًاۜ تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ
دَخَلًا بَيْنَكُمْ اَنْ تَكُونَ اُمَّةٌ هِيَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍۜ اِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ
بِهٖ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ فٖيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَوْ شَٓاءَ
اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدٖي مَنْ يَشَٓاءُۜ
وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَا تَتَّخِذُٓوا اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا
بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّٓوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبٖيلِ
اِنَّمَا عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾ اللّٰهِۚ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظٖيمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلٖيلًاۜ

91. Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şâhid tutarak, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah, yapacağınız şeyleri pek iyi bilir.
92. Bir toplum diğer bir toplumdan *(sayıca ve malca)* daha çok olduğu için yeminlerinizi, aranızda bir fesat aracı edinerek ipliğini sağlamca büktükten sonra, çözüp bozan *(kadın)* gibi olmayın. Allah, bununla sizi imtihan etmektedir. Hakkında ihtilafa düşmekte olduğunuz şeyi kıyâmet gününde mutlaka size açıklayacaktır.
93. Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet kılardı; fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Yaptıklarınızdan mutlaka sorumlu tutulacaksınız.
94. Yeminlerinizi aranızda fesada araç edinmeyin, aksi halde *(İslâm'da)* sebat etmişken ayağınız kayar da *(insanları)* Allah yolundan alıkoymanız sebebiyle *(dünyada)* kötülüğü tadarsınız. Sizin için *(âhirette de)* büyük bir azap vardır.
95. Allah'ın ahdini az bir karşılığa değişmeyin! Şâyet anlayan kimseler iseniz, şüphesiz Allah katında olan *(sevap)* sizin için daha hayırlıdır.

Kâşifî der ki: "Bu âyetin nüzûlü Hz. Risâlet (s.a.) ile Mekke'de ahidleşen bazı kimseler hakkındadır. Onlar Kureyş'in galebesini ve müslümanların zayıf düştüğünü görünce kendilerinde kaygı ve tasa zâhir oldu. Şeytan onları aldatarak Peygamber Efendimiz ile yaptıkları ahidlerini bozdurmak istedi. Hak Teâlâ da bu âyet ile onları sâbit kadem eyledi ve şöyle buyurdu:"
"*Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin*" yâni yerine getirmeye

devam edin.

“*Allah’ın ahdi*”, Rasûlullah (s.a.)’e İslâm üzere bey‘attır. Çünkü “***Muhakkak ki sana bey‘at edenler ancak Allah’a bey‘at etmektedirler***.” (el-Feth, 48/10) âyetinde buyrulduğu gibi bu bey‘at, aslında Allah Tealâ’ya bey‘attır. Çünkü Rasûlullah (s.a.) Allah’ta fânî ve Allah ile bâkîdir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Haceru’l-esved yeryüzünde Allah’ın sağ elidir (yemînidir). Kim Allah Rasûlü’ne bey‘ata erişemez ve haceru’l-esvedi mesh ederse, Allah ve Rasûlü’ne bey‘at etmiş olur*.” [194]

Allah Rasûlü tarafından mubâyaa (karşılıklı bey‘atlaşma), sevab vâdidir. Diğer kimse tarafından ise O’na itâate sarılmaktır. Muâhedenin de mubâyaa olarak isimlendirilmesi mâlî alışverişe benzediği içindir. Sonra bu, insanın kendi ihtiyarıyla üzerine aldığı bütün ahidler için genel bir ifâde olarak kullanılmıştır. Çünkü sebebin has olması hükmün umûmî olmasına ters düşmez.

“Ve Allah’ı üzerinize şâhid tutarak,” şâhid tuttuğunuz halde *“pekiştirdikten sonra” Bahru’l-ulûm*’da belirtildiği üzere antlaşma sırasında Allah’ın ismini zikrederek kuvvetlendirdiğiniz *“yeminleri bozmayın.”*

“ٱلْكَفِيلَ” gözeten, şâhid anlamınadır. Çünkü kefil, kefil olduğu kimseyi muhafaza için onun halini gözetir.

Müftî Sa‘dî der ki: “Görünen o ki “ٱلْأَيْمَانَ” ile kastedilen “*Kim bir şey üzere yemin ederse*…”[195] hadisinde de işaret edildiği gibi üzerine yemin edilen şeylerdir. Şâyet burada “yemin” ile kastedilen Allah’ın isminin anılması olsaydı, bu hadiste geçen ifâdeler te’kid ve te’kid edilenden ibâret olurdu.

“*Şüphesiz Allah, yapacağınız şeyleri pek iyi bilir.*” Bozduğunuz yemin ve ahidleri bilir ve bunun cezasını verir.

Bilesin ki vefâ, kabûl ederek veya nezir yoluyla kendine vâcib kıldığın şeyi yerine getirmektir. Bazı kelamcıların şöyle dediği nakledilmiştir: Kişiye bazı kerâmetler verilip de su üstünde yürüdüğünü ve havada uçtuğunu görseniz, o kimsenin Allah’ın hudûdunu muhafaza, ahidlere vefâ ve şeriata tâbi olma konusunda onu nasıl bulacağınıza bakmadan ona aldanmayın.

Bir hakîme: “Ne yapayım ki, müslüman olarak öleyim.” diye soruldu. “Allah’a itâate, halka nasihate, nefse muhâlefete, şeytana düşmanlığa, dinde vefâya devam et.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Misak gününde Allah’la “*antlaşma yaptığınız zaman,”* Allah’ın emirlerine uyarak, yasaklarından kaçarak *“Allah’ın ahdini yerine getirin ve Allah’ı üzerinize şâhid tutarak,”* yâni yaptığınız ahidleri muvafakat karşılığında yerine getirme konusunda Allah’ı şâhid tuttuğunuz halde demektir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette: “***Siz benim ahdimi yerine getirin ki, ben de size verdiğim ahdi (mükâfatı) yerine getireyim***.” (el-Bakara, 2/40) buyuruyor.

“pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın.” nefsinizi şâhid tutarak “***Evet, şâhid olduk***” (el-A‘râf, 7/172) diyerek Allah’a verdiğiniz kuvvetli yemini bozmayın.

Allah ile kul arasındaki vefanın izahı Muaz (r.a.)’ın rivâyet ettiği Peygamber (s.a.)’in şu hadisinde açıklanmıştır. Rasûlullah (s.a.) Muaz (r.a.)’a şöyle buyurdu:

“*–Ey Muaz! Allah’ın insanlar üzerindeki hakkı nedir?*”

Muaz: “Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.” karşılığını verdi. Peygamber (s.a.):

“Allah’ın onlar üzerindeki hakkı, O’na ibâdet etmeleri ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır.” Yâni ibâdetle sâdece O’nu taleb edip O’nunla birlikte başka birini ortak koşmamalarıdır. Sonra şöyle buyurdu:

“–Ey Muaz! insanlar bunu yaptıklarında, insanların Allah üzerinde hakkı nedir, biliyor musun?”

Muaz yine, “Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.” karşılığında bulundu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:

“Bu durumda insanların Allah üzerindeki hakkı, onlara azab etmemesidir.” [196] Yâni ayrılık ve rahmetini kesme azabıyla onlara azab etmeyip vecd ve vuslat ile onları şereflendirmesidir. Nitekim kudsî bir hadiste: *“Dikkat edin! Beni arayan bulur.”* [197] buyrulmuştur.

Biz takdir kadısının şu dehlizinde
Belâ ve Elest dâvâlarını görmek için duruyoruz.
Biz belâ dedik sınama yönünden
İşimiz ve sözümüz, bunu görmek, bunu bildirmekten ibarettir.
Neden kadı’nın dehlizinde durmaktayız?
Biz şâhid olmak için gelmedik mi?
Ey şâhid, sen bu şehâdette bulunmadıkça
Şu dehlizden nasıl kurtulabilirsin?
—-
Fiil ve söz gönlün şâhidleridir
Her ikisi de örtülü olan sırrı ortaya çıkarır
—-
Vefâ toprağına bir yudumcuk döken kişiden
Devlet avı, nasıl olur da kaçabilir?
—-
Peygamber dedi ki: Bu yol için
Amelden daha vefâlı bir yoldaş yoktur.
Amelin, iyiyse sana ebediyen dost olur.
Kötüyse mezarında yılan kesilir.

❀

وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِى نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثًاۜ تَتَّخِذُونَ
اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ اَنْ تَكُونَ اُمَّةٌ هِىَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍۜ اِنَّمَا
يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ بِهِۜ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾

92. Bir toplum diğer bir toplumdan *(sayıca ve malca)* daha çok olduğu için yeminlerinizi, aranızda bir fesad aracı edinerek ipliğini sağlamca büktükten sonra çözüp bozan *(kadın)* gibi olmayın. Allah, bununla sizi imtihan etmektedir. Hakkında ihtilafa düşmekte olduğunuz şeyi kıyâmet gününde mutlaka size açıklayacaktır.

Ey mü'minler, ahdi bozma konusunda "*Bir toplum diğer bir toplumdan (sayıca ve malca) daha çok olduğu için"* yâni Kureyş topluluğundan olması sebebiyle, mü'minler topluluğundan sayı ve malca daha çok olduğu için *"yeminlerinizi, aranızda bir fesad aracı edinerek"* yâni durumu belirtilecek olan şu kadına benzeyip yeminleri aranızda bir ifsad ve aldatma vâsıtası yaparak *"ipliğini sağlamca büktükten sonra çözüp bozan (kadın) gibi olmayın.*" Burada maksad, ahidlerini bozan kimsenin durumunun bunak kadının haline benzetilerek bozma işinin çirkinliğinin ortaya konmasıdır. Böylece bir toplulukla ahidleşen, onlardan daha zengin ve kalabalık bir topluluğu bulunca ahidleştiği kimseleri bırakıp diğerlerine katılan kimsenin bu yaptığı yasaklanmıştır.

"اَلنَّقْضُ", ipi iki kat yapıp büküp sağlamlaştırmanın zıddı olup bina, ip ve benzeri şeyleri bozma ve yıkma anlamına gelir. Nitekim *el-Kâmûs*'ta böyle denilmektedir. Ahdi bozmak, yükü açmak, yünü didip açmak ya da iplikleri açmak demektir.

"اَلْغَزْلُ" bükülmüş anlamında masdar olup kadının yün ve benzeri şeylerden eğirdiği ip anlamına gelir.

"اَلدَّخَلُ" bir şeyin aslından olmadığı halde sonradan ona giren şey demektir.

Kelbî ve **Mukatil** der ki: Bu kadın **Rabta binti Sa'd b. Teym** olup Kureyşli ve Mekkeli bir kadındır. Vesveseli ve ahmak bir kadındı. Bir arşın uzunluğunda bir ip eğirme âleti ve bunun ucuna takılan parmak kadar büyüklükte eğri bir demir ile aynı büyüklükte bir küre edinmişti. O ve yanında çalışan câriyeleri sabahtan akşama kadar ip eğirirler, sonra da bu ahmak kadın onlara eğirdikleri bu ipleri çözmelerini emrederdi.

"*Allah, bununla"* bir topluluğun diğer topluluktan daha çok olmasıyla *"sizi imtihan etmektedir.*" Yâni bunu sizin için bir imtihan vesilesi yapıyor. Buna göre, bakalım Allah'ın ahdi ve Rasûlü (s.a.)'in bey'ati ile vefa ipine sımsıkı sarılacak mısınız; yoksa Kureyş'in çokluğuna ve kuvvetli oluşuna, mü'minlerin zâhiren azlığına ve zayıflığına aldanacak mısınız? Ceylan bir tâne de olsa domuz sürüsünden hayırlıdır. Aslında çoğunluk (sevadu'l-a'zam), tek kişi de olsa hak üzere olandır. Deccale 'Deccal' adının verilmesi, tâbîlerinin çokluğu ile yeryüzünü kaplaması sebebiyledir. Bu, onun hak üzere ve o gün yeryüzünde yaşayanların efdali olmasını gerektirmez. Çünkü Allah, sûret ve mala değil kalp ve amellere bakar. İnsanlar kalp ve salih amellere sâhip olunca, iyi hal ve kıymetli malları olsa da olmasa da onlar makbul kişiler olurlar. Aksi halde makbul

olmaları mümkün değildir.

Şeyh Sa‘dî (k.s.) şöyle der:

Yol doğru gerek, yukarıya doğru değil
Çünkü kâfir de görünüş bakımından bize benzer

Amellerinize sevap ve ceza ile mukâbelede bulunduğu zaman dünyada iken “*hakkında ihtilafa düşmekte olduğunuz şeyi kıyâmet gününde mutlaka size açıklayacaktır.*” Bu ifâde, İslâm’a ve hak dine muhâlefet etmekten bir sakındırma ve korkutmadır. Çünkü bu muhâlefet kişiyi ebedî azaba götürür.

وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدٖى
مَنْ يَشَاءُ وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

93. Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet kılardı; fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Yaptıklarınızdan mutlaka sorumlu tutulacaksınız.

“Allah” icbar edici ve zorlayıcı bir irâde ile *“dileseydi hepinizi”* İslam üzere ittifak eden *“bir tek ümmet kılardı; fakat”* hikmetine muhâlif olacağı için bunu dilemez. Bilakis *“O, dilediğini saptırır,”* yâni o kişinin cüz’î irâdesi doğrultusunda onda dalâleti yaratır. *“Dilediğini de doğru yola iletir.*” Dilediğini de yine o kişinin ihtiyârına/kendi seçimine göre hidâyete sevk eder. Dolayısıyla saptırma ve hidâyet o kişinin ihtiyarı dolayısıyladır. Bunda ancak seçkin kulların bilebileceği büyük sırlar vardır.

Allah’a yemin olsun ki hepiniz kıyâmet gününde ahde vefa ve ahdi bozma gibi dünyada “*yaptıklarınızdan mutlaka sorumlu tutulacaksınız.*” ona göre de bunların karşılığını göreceksiniz. Size bir şeyi anlamak için değil azarlamak ve yaptığınızın karşılığı verilmek için soru sorulacak.

Bilesin ki, üzerine ahid yapılan şeyler çoktur. Sâdık müridlerle kâmil şeyhler arasındaki bey‘at de gerçek ahidlerdendir ve bu Allah’a kavuşuncaya kadar devam eder. Âyette meşâyıhtan velâyet sâhibi bir zâtın irâdesine kendini teslim eden müride de işaret vardır. Böylece bir mürid, sâdık bir taleble şiddetli mücâhedeler sırasında sebat, nefse ve hevaya muhâlefete sabır, sohbete devam, hizmete boyun eğme, ihvana tahammül, onlarla beraber edebi muhafaza ve benzeri konularda onunla muâhede yapar. Bu ahdi taşırken usanır, sorumluluklara tahammülde gevşek davranırsa ahdini bozmuş, azmini yitirmiş ve gerisin geriye dönmüş olur. Sonra mürid Allah’ı talebin sebepleri olan irâde, mücâhede, hırka giymek, sohbete ve hizmete devam ile taleb ve seyr sırasında elde edilen fütûhatı, dünyayı talebin âletleri ve nefsinin şehvetlerini tahsil etmenin vâsıtaları edinir. Nefsinin şehvetlerini de yapmacık hareketlerle, riyâkarlık ve

süm‘a (duysunlar diye yapma) ile elde etmeye çalışır. Bunlar ona Allah’tan bir ibtilâ olarak verilmiş olup nefsin tefâhuru esnasında Allah kendi izzetini böylece gösterir. Nefse âid olan bu şehvetler onu matlubu olan Allah’tan alıkoyar ve uzaklaştırır. İşte böyle bir kimseye, Hak’tan uzaklık ve mahrumiyet cehennemi yeter.

Hz. Üftâde (k.s.) der ki: Bursa’da Molla Celâl’in oğlunun oğlu Dîvâne Çelebi denilen bir adam vardı. Yer, içer ve şehvetlerle uğraşırdı. Böyleyken mazharlardan hakîkate nazar ettiğini iddiâ ederdi. Allah Teâlâ bizi ilhaddan korusun. Ölüm hastalığında tevbe ve istiğfar edip: “Yazıklar olsun bana ben tarîkatı tanıyamamışım.” dedi. Vefatından önce pişman olduğu için mağfiret olacağı umulur. Onun bir takım âdî keşifleri vardı. Bir defasında bir adımda yetmiş adımlık, belki de daha uzun bir mesâfeyi katetmişti. Ne var ki tabîat mertebesinde zuhûr eden bu gibi süflî keşifler makbul değildir. Bunlar şeytandandır ve insanların çoğu cehâletlerinden dolayı hayır ve şerrin arasını ayırt edemedikleri için bu gibi kişileri kutub, hatta gavs-ı a’zâm sayarlar. Bu işin zorluğuna binaen **Molla Câmi** (k.s.) rubâîlerin birinde der ki:

Mescidlerde ve tekkelerde çok dolaştım
Çok şeyh ve müridin ayağını öptüm
Ne bir saat kendi varlığımdan kurtuldum
Ne de kimseyi kendi enâniyyetinden kurtulmuş gördüm

Allah’ım, bizi iddiâdan koru ve ehl-i takvâdan kıl.

وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا
السُّوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾

94. Yeminlerinizi aranızda fesada araç edinmeyin, aksi halde *(İslâm’da)* sebat etmişken ayağınız kayar da *(insanları)* Allah yolundan alıkoymanız sebebiyle *(dünyada)* kötülüğü tadarsınız. Sizin için *(âhirette de)* büyük bir azap vardır.

“Yeminlerinizi aranızda fesada araç edinmeyin” hîle ve zulüm vâsıtası yapmayın. “*aksi halde”* ey müminler! *“sebat etmişken ayağınız”* îmanda iyice yerleşip sâbit olduktan sonra ayaklarınız hak yoldan *“kayar da…*”

“Kadem (ayak)” kelimesinin müfred ve nekre olarak gelmesi, kuvvetli yahut zayıf hangi ayak olursa olsun tek bir ayağın dahî kayması sebebiyle büyük bir tehlike meydana geleceğini haber vermek içindir. Buna göre birden fazla ayak kayarsa durum nasıl olur?!

“*(İnsanları) Allah yolundan alıkoymanız sebebiyle (dünyada) kötülüğü tadarsınız.*” Ahid ve yeminlerde vefânın tertib ve düzenini sağlayan Allah yolundan döndürülüp çıkmanız ya da başkasını bu yoldan men edip çevirmeniz sebebiyle dünyevî bir azâbı

tadarsınız. Çünkü kim bey‘atı bozar ve gerisin geriye dönerse, o kişinin bu kötü davranışı başkası için de kötü bir örnek olmuş olur.

“*Sizin için”* âhirette de *“büyük”* şiddetli *“bir azap vardır.*”

وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًاۜ اِنَّمَا عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ

كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾

95. Allah’ın ahdini az bir karşılığa değişmeyin! Şâyet anlayan kimseler iseniz, şüphesiz Allah katında olan *(sevap)* sizin için daha hayırlıdır.

“Allah’ın ahdini az bir karşılığa değişmeyin!” yâni Allah Teâlâ’nın ahdi ve Rasûlü’nün bey‘atı karşılığında az bir bedel alarak onları değiştirmeyin. Bu az bedel Kureyş müşriklerinin müslümanların zayıf olanlarına dinlerinden dönmeleri karşılığında vermeyi şart koştukları dünya malıdır.

“Şâyet anlayan kimseler iseniz,” ilim ehlinden ve iyiyi kötüden ayırt edebilen kimselerdenseniz *“şüphesiz Allah katında olan”* Allah’ın sizin için hazırladıklarından dünyadaki zafer ve ganîmetler, âhiretteki sevap *“sizin için daha hayırlıdır.”*

---

[194]. *Deylemî,* Hadis no: 2807; *Münâvi,* III, 410
[195]. *Müslim,* Eyman, 12
[196]. *Buhâri,* Cihad, 46; *Libas,* 101; *Müslim,* İman, 48
[197]. *Deylemî,* Hadis no: 8064

SİZİN YANINIZDAKİ MALLAR TÜKENİR

مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا اَجْرَهُمْ
بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحاً مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى
وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾ فَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ
الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ اِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ اِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ
مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

96. Sizin yanınızdaki *(dünya malı)* tükenir, Allah katındakiler ise bâkîdir. Elbette sabırlı davrananlara yapmakta olduklarının en güzeliyle mükâfatlarını vereceğiz.

97. Erkek veya kadın, mümin olarak kim iyi amel işlerse, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve mükâfatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz.

98. Kur'an okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın!

99. Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun *(şeytanın)* bir hâkimiyeti yoktur.

100.Onun hakimiyeti, ancak onu dost edinenlere ve Allah'a ortak koşanlaradır.

"Sizin yanınızdaki" dünya malı ne kadar çok olursa olsun *"tükenir"* biter ve yok olur. *"Allah katındakiler"* Allah'ın rahmetinin muhtelif şekilleri *"ise bâkîdir."* tükenmeden devam eder. Bu âyet, Cehmiyye'nin aleyhine bir delildir. Çünkü onlar cennet nîmetlerinin son bulup tükeneceği görüşündedirler.

"Elbette sabırlı davrananlara" müşriklerin eziyetlerine, ahde vefa gibi İslâm'ın mükellefiyetlerine ve fakirliğe sabredenlere bu sabırlarının karşılığı olarak *"yapmakta olduklarının en güzeliyle"* kendilerine has *"mükâfatlarını vereceğiz."* Zikredilen sabırlarının karşılığını mutlaka vereceğiz.

"en güzeliyle" ifâdesi, ***"Âhiret sevabının güzelini (onlara verdi)"*** (Al-i İmran, 3/148) âyetinde olduğu gibi mükâfâtın güzelliğinin kemâl üzere olduğunu hissettirmek içindir.

Bu âyetlerden anlaşılmış oldu ki ahde vefa, îmanda sebat ve çetin işlere sabrın dünyevî ve uhrevî sevapları vardır. Şu halde akıllı kişiye gereken, Allah'la kendi

arasındaki muâhedeyi bozmamaktır. İlmi ile âmil olan kâmil ve sâlih zâtlara verilen ahidler de böyledir.

Ehl-i ilimden biri der ki: “Ben Mıssîsa’da idim. Allah ile halvet konusunda konuşan iki adam gördüm. Ayrılmak istediklerinde biri diğerine: “Gel, bu ilmin semeresini ortaya koyalım da aleyhimize delil olmasın.” dedi. O da: “İstediğin şeyi yapmaya karar ver.” dedi. O da: “Meydana gelmesinde mahlûkun etkisi olan şeyi yemeyeceğim.” dedi. O ilim ehlinden olan adam der ki: “Ben de sizinle beraberim diyerek onlara uydum.” Onlar: “Bunun bir şartı var.” dediler. Ben de: “Ne şart koştunuz?” dedim. Bunun üzerine Lükâm dağına çıktılar ve bana bir mağara göstererek: “Burada ibâdet edersin.” dediler. Onlardan her biri Allah’ın taksim ettiği rızık neyse onu bana getirmeye başladı. Bir süre orada kaldım. Sonra: “Ne zamana kadar burada kalacağım. Tarsus’a giderim, helâl şeylerden yerim, insanlara ilim öğretirim ve Kur’an okuturum.” dedim. Sonra çıktım, Tarsus’a vardım. Bir sene kadar orada ikâmet ettim. Sonra bir gün onlardan biri önüme çıktı. Dedi ki: “Ey falanca, ahdine hıyânet ettin, sözünde durmadın. Şâyet sen de bizim gibi sabretseydin, sana da bize verilen verilirdi.” Ben: “Size ne verildi?” diye sordum. Şöyle dedi: “Üç şey: Doğudan batıya tek adımla varmak (tayy-i mekan), su üzerinde yürümek ve dilediğimiz zaman gözden kaybolmak.” Sonra gözümden kayboldu.

Bu hikâyede akıl sâhibi bir kimsenin fazla izahtan müstağnî olacağı bir ibret vardır. Bu âlim insana bakın; nasıl insanların değer verdiği bir şeyi tercih etti de Allah katındaki bazı kerâmet ve kemâlâttan mahrum oldu. Bu, dînî bir sûrette bile olsa dünya metaı sebebiyle ahdi bozmasına binaendir. İlim öğretme, insanlara Kur’an okutma her ne kadar âhiret işlerinden olsa da Hak tâlibinin halvet ve insanlardan uzaklaşma sırasında mutlaka her isim, resmiyet ve şekilden tecerrüd etmesi gerekir. Çünkü: “Öğretme makamı bir tür şehvettir.” denilmiştir. Bu makamı ancak âlimler anlarlar.

Mesnevî’de şöyle denir:

Eğer kötüleri sınama olmasaydı
Her muhannes, savaşta Rüstem kesilirdi!
Farz et ki muhannes zırh giymiş, kaç para eder?
Savaşa girişip sıkışınca esir olacak değil mi?

Ne güzel söylenmiştir: “Denendiği zaman kişiye ya ikram edilir ya da horlanır.” Kim denenince ayağı sürçerse rezil rüsva olur, ayrılık ve rahmetten mahrum olma acısını tadar, artık onun bir nasibi kalmaz. Kim de sebat edip sabreder ve akıbeti düşünürse murada erer ve ancak Rabbü’l-âlemîn’in bileceği mükâfata nâil olur. Çünkü o, salih kullarına hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin hatırına gelmeyen nîmetler hazırlamıştır.

❀

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةًۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

97. Erkek veya kadın, mümin olarak kim iyi amel işlerse, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve mükâfatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz.

"Erkek veya kadın," ikisinin de zikredilmesi, aşağıdaki ilâhî vâdin her ikisine de şâmil olması içindir. "مَنْ" lafzının çoğu defa erkekler için kullanıldığı, kadınların çoğu ahkâm ve hitâba ancak tağlib ve erkeklere tâbi olmak yoluyla dâhil olduğu dikkate alınarak, bu lafzın burada da yalnızca erkeklere tahsis edilmiş olabileceği vehmedilmesin diyedir.

"Mümin olarak" Mü'min olmakla sınırlandırılması, sevabı hak kazanma konusunda küfür ehlinin amellerine îtibar edilmediği içindir. Ancak şu var ki yaptıkları iyi işler azablarının hafiflemesine sebep olabilir. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur. "*Allah Teâlâ, cömert kâfirin cehenneme atılmasını emreder. Cehennemin muhafızı Mâlik'e der ki: "Ona azâb et, dünyada yaptığı cömertliği kadar da azabından hafiflet*."[198] Nitekim *Tefsîr-i Semerkandî*'de böyle geçmektedir. Şu rivâyet de bunu kuvvetlendirir: "Hz. Peygamber (s.a.) mîrâca çıkınca cehheneme muttalî oldu. Orada etrafı çevrili bir yer gördü. İçerisinde kendisine ateş isâbet etmeyen bir adam vardı. Cebrâil (a.s.) dedi ki: Şu adam **Hatim Tâî**'dir. Sehâvet ve cömertliğinden dolayı Allah ondan cehennem azâbını uzaklaştırdı." Nitekim *Enîsü'l-vahde*'de böyle geçmektedir.

"Kim iyi amel işlerse" hangi amel olursa olsun, kim salih amel işlerse, demektir. Sâlih amel, hevâ ve riyâ karışmayan yalnızca Allah'ın rızası gözetilen her çeşit ameldir. Heva ile riya arasında şu fark vardır: Heva nefisle, riya ise insanlarla ilgilidir.

"Onu" dünyada *"mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız."* Bu kişi şâyet zengin ise iyi bir hayat yaşadığı açıktır. Fakir ise onun iyi hayatı kanâat, ilâhî taksîme razı olmak ve âhirette büyük ecri ummaktır. Tıpkı oruç tutan kimse gibi ki gündüzünü geceleyin yemek yiyeceğini düşünerek güzel bir duygu ile geçirir. Kâfir ise böyle değildir. Eğer fakirse bu dünyadaki durumu zâten ortadadır. Zenginse mala karşı hırs ve tamahı, herhangi bir sebeple elinden kaybetme korkusu onun gönlüne göre hoş bir hayat yaşamasına mâni olur.

"Ve mükâfatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz." yâni işledikleri iyi amellerin karşılığı olarak âhirette onları kendilerine has güzel mükafatlarla mükafatlandırırız.

Yukarıda "sabredenler" ile ilgili olarak zikredildiği gibi *"en güzeli ile"*nin amellere izâfe edilmesi, mükâfâtın da güzellikte kemâl üzere olduğunu bildirmek içindir.

et-Te'vilâtü'n-necmiyye'de der ki: "*Erkek*" ile kalbe, "*kadın*" ile nefse işaret vardır. Nefis bakımından sâlih amel, Allah'tan ittika ederek şeriatla amel etmek, onun kötü sıfat

ve fiillerini temizlenmek için tarîkata sıdk ile yapışmaktır. Kalb bakımından sâlih amel ise Allah'ı taleb için tamâmen Allah'a güzelce yönelmek ve Allah'ın sıfatlarıyla süslenmek ve ahlâkıyla ahlâklanmak için tasfiye yoluyla mâsivâdan yüz çevirmektir.

"Onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız." âyeti, erkek ve kadından her birinin, amelinin salahı ve husn-i kabûle mazhar olması durumuna göre iyi bir hayatla yeni bir hayata kavuşmalarına işaret etmektedir. Nefsin iyi bir hayatla yeni hayata kavuşması; kötü sıfatlardan temizlenmesi, rûha âit kalbî ahlakla süslenmesi (tahliye), Allah'ın zikriyle mutmain olması, Allah'tan razı (radıye) ve Allah'ın da ondan razı (merdıyye) olarak Allah'a dönmesi ile olur. Kalbin iyi bir hayatla ihyası ise Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanıp ikilik kiri ile sonradan olma (hudûs) şüphesinden temizlenerek yeni bir hayatla O'nun varlığında nefsinden geçip fânî olmaktır. Çünkü "*Allah*" bu vasıflardan berî olup "*tayyibdir (temizdir) ve ancak tayyib (temiz) olanı kabûl eder.*"[199]

Sonra bil ki kulların amellerinin sâlih olması, muâmelelerdeki sıdk ve ilâhî feyzi kabûldeki istîdatlarının güzelliğine göredir. Hayatlarının tayyib olması da ancak bu hallerine göre Allah'ın onları ihyâsıyla olur. ***"Zerre miktarı bir iyilik olsa onu kat kat yapar ve kendi katından da büyük bir mükâfat vardır"*** (en-Nisa, 4/40) âyetinin açıklaması ise şöyledir: "Biz âhirette her tâifeye, Allah'ın kendi amellerine karşılık olarak vereceğini sandıkları mükâfatlardan daha fazlasıyla veririz."

Ahmed b. Hanbel (r.h.)'ın bir arkadaşlarından nakledilmiştir: Ahmed b. Hanbel vefat ettikten sonra onu rüyada çalımlı çalımlı yürürken gördüm. Ona: "Ey kardeşim, bu nasıl yürüyüş!" dedim. "Allah için hizmet edenlerin selam yurdundaki yürüyüşü." diye cevap verdi. Ona: "Allah sana nasıl muâmele etti?" diye sordum. "Beni affetti ve bana altından iki ayakkabı giydirdi ve: "Bu senin 'Kur'an Allah'ın indirdiği kelamıdır, mahluk değildir.' sözünün bir mükâfatıdır." buyurdu ve dedi ki: "Ey Ahmed, dilediğin yerde dur." Ben de cennete girdim. Baktım ki, **Süfyan Sevrî** orada, iki yeşil kanadı var, bir hurma ağacından diğerine uçuyor ve şu âyeti okuyordu: ***"Bize verdiği sözü yerine getiren ve bizi dilediğimiz yerde oturacağımız bir cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamdolsun. Allah için çalışanların yeri ne güzeldir."*** (ez-Zümer, 39/44) Ona: **Abdülvâhid Verrak** (r.h.)'dan bir haber var mı?" diye sordum. "Onu bir nur denizi içinde bıraktım ki onunla ancak Melik ve Gafur olan Allah kastedilir." Yine ona: "**Bişr b. Hâris**'e nasıl muâmele edildi?" diye sordum. "Çok çok iyi. Bişr gibilerini Celil olan Allah'ın önünde bıraktım. Allah ona yöneliyor ve buyuruyordu ki: "Ey yemeyen kimse ye. Ey içmeyen kimse iç. Ey nîmetlenmeyen kimse nîmetlen."

Hayırlı kimselerden biri dedi ki: "Şeyh Ebû İshak İbrâhim b. Ali b. Yusuf Şîrâzî (r.h.)'yi vefatından sonra rüyada gördüm. Üzerinde beyaz bir elbise, başında bir tâc vardı. O'na: "Bu beyaz elbise nedir?" diye sordum. "Tâatin şerefidir." dedi. "Peki tâc?" dedim. "İlmin izzeti." diye cevap verdi. Bundan anlaşılmış oldu ki, kim salih amel işlerse, amelinin karşılığı mutlaka ona ulaşır. Karşılık her amelin kendi cinsindendir. Bu da işleyenin durumuna göre değişir. Akıllı kimseye gereken sâlih amellerde acele

davranmak, Allah'ın vâdi gelinceye kadar tâatin meşakkatlerine sabretmektir.
Hâfız der ki:

Ey Hâfız, gece gündüz çetinliğe sabreyle
Nihâyet bir gün murâdına nâil olursun

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾

98. Kur'an okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın!

"Kur'an okuduğun" okumak istediğin *"zaman o kovulmuş"* rahmetten kovulan ve lânetle taşlanan, hayırdan uzak olan *"şeytandan"* yâni kıraat sırasında sana vesvese vermemesi için onun vesveselerinden ve şaşırtmalarından *"Allah'a sığın!"* Allah Teâlâ'dan seni himâye etmesini ve korumasını niyaz et. Çünkü her mahlûkun perçemi (tasarrufu) O'nun elindedir. Ya da "أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (Allah'ın rahmetinden kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım.)" Bu şekilde istiâzede bulunmak, istiâze lafızları konusunda vârid olan on dört rivâyet içinden tercih edilendir. Nitekim *Tefsîr-i Hâce Parsâ*'da (k.s.) böyle geçmektedir.

Âyette sebebe müsebbebin ismi verilmek sûretiyle Kur'an okuma isteği 'Kur'an okumak' olarak ifâde edilmiştir. Bu, maksadın okumaya bitişik olan irâde/istek olduğunu bildirmek içindir.

إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾

99. Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun *(şeytanın)* bir hâkimiyeti yoktur.

"Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler" Allah'ın dostları *"üzerinde onun"* şeytanın *"bir hâkimiyeti"* tasallutu ve velâyeti *"yoktur."* Çünkü onun vesvesesi onlara tesir etmez. Kur'an okuyan kimsenin Allah Teâlâ'dan kendisini şeytanın vesveselerinden korumasını istemesi emredilince bundan şeytanın bütün âdemoğullarını yoldan çıkarma konusunda tasallutunun ve velâyetinin olduğu vehmi ortaya çıkmıştır. Onun için Allah Teâlâ onun tevekkül ehli mü'minlere tasallutunun olmadığını beyan etmiştir. Bu âyet, istiâze emrinin sebebini ortaya koymaktadır. Sâdece sözün fayda etmeyeceğine, bilakis şeytanın kendisine yol bulamaması için mutlaka îmanla tevekkülü birleştirmek gerektiğine işârettir.

إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

100. Onun hâkimiyeti, ancak onu dost edinenlere ve Allah'a ortak koşanlaradır.

"Onun hâkimiyeti," tasallutu ve galebesi ancak kendisine icâbete davetledir; yoksa icbar ve zorlama ile tasallutu söz konusu değildir. Şu âyette de anlatıldığı gibi böyle bir durum her iki taraf için ortadan kalkmıştır: ***"Benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Sâdece sizi (küfür ve isyâna) dâvet ettim. Siz de benim dâvetime koştunuz."*** (İbrâhim, 14/22). Allah Teâlâ bu hususu açıklayarak şöyle buyurdu: *"Ancak onu dost edinenlere"* onu dost tanıyanlara, onun dâvetine icâbet eden ve ona itâat edenler içindir. Böyle bir durumda da icbar ve zorlama zâten ortadan kalkmış demektir. *el-İrşâd*'da böyle denilmektedir. Bu açıklama, **Semerkandî**'nin tefsirindeki şu görüşe cevap mâhiyetindedir: "Kelamın binâsında şeytanın cehennemde kâfirlere söylediği ***"Benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu."*** (İbrâhim, 14/22)" şeklindeki sözü red ve tekzib etmek üzere hasr ve tahsis vardır."

"Ve" noksanlardan münezzeh olan yüce *"Allah'a ortak koşanlaradır."* ulûhiyette Allah'a ortak kabul edenleredir ya da şeytan sebebiyle Allah'a ortak koşanlaradır. Çünkü onları Allah'a ortak koşmaya sevk eden şeytandır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Âyette hitab her ne kadar Nebî (s.a.)'e tahsis edilse de esas olarak ümmetedir. Çünkü şeytan Peygamber (s.a.)'e tâbi olanlardan biri olan Hz. Ömer (r.a.)'ın gölgesinden bile kaçardı. O halde O'nun kendisine nasıl yol bulabilir? Özellikle de O'nun (s.a.)'e şeytanı kendi elinde müslüman olmuşken. Nitekim şu 99. âyet buna delâlet eder: ***"Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) bir hakimiyeti yoktur."*** Yâni îman ve tevekkül nûrunun gücü ve kuvveti, şeytanın vesvesesinden üstündür. Ümmetin şeytana göre hali böyle olunca peygamberin durumu nasıl olur! Dolayısıyla anlaşılmış oldu ki âyetle kastedilen hitab ümmetedir. Burada istiâzenin Rasûlullah (s.a.)'e tahsis edilmesi, ümmetin bundan ibret almasını sağlamak ve rahmetten kovulmuş şeytandan istiâze ile emrolundukları her yerde istiaze etmenin onlar için çok lüzumlu olduğunu tenbih etmek içindir.

Bazıları der ki: Âyette kastedilen bütün şeytanlar mı yoksa sâdece her insanın yanında olan (karîn) şeytan mıdır? Âşikâr olan şu ki bizim hakkımızda o, her insanın yanında olan şeytandır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Kim Rahmân'ı zikretmekten gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz."*** (ez-Zuhruf, 43/36) Rasûlullah (s.a.) hakkında ise o, İblis'tir. Bize gelince insana şeytanların sâdece yakın olanları eziyet eder, uzak olanları ise zarar vermez. Akıllı kişi de kendisine kötülüğü dokunmayandan istiâzede bulunmaz. Rasûlullah (s.a.)'e gelince O'nun yanından ayrılmayan şeytan müslüman olduğuna göre O'nun istiâzesi İblis'ten veya İblis'in askerlerinin büyüklerinden olduğu ortaya çıkmış oldu.

Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınmanın Kur'an okumaya tahsis edilmesinin bazı

manaları ve faydaları vardır:

1- Okuyucunun şeytanın varlığını hatırlaması ve onun durumunu düşünmesi içindir. O, değerli bir melek iken kovulmuş bir şeytan olmuştur. Çünkü o Rabbinin ve yaratanının emrine karşı gelmiş, Âdem (a.s.)'a secde etmekten imtina ederek tekebbür göstermiş ve kâfirlerden olmuştur. İşte kişi kıraat sırasında bu konuda uyanık olur. Allah'ın emirlerine uymak, nehiylerinden kaçınmak üzere kıraatten önce niyetini tashih eder. Çünkü muhâlefette rahmetten kovulma, lânet, taşlanma, fisk ve inkâr vardır. Bunlar da cehennemde daimi kalma sebepleridir.

2- Kul nefsin sözlerinden ve kuruntularından, şeytanın ilka ve vesveselerinden kurtulamaz. Kalbi mutlaka bunlarla karışır. Dolayısıyla Allah'ın kelamının tadını alamaz. Bu yüzden Kur'an nûrunun tecellî etmesi için istiaze ile nefsi kuruntulardan (hevâcis) tezkiye ve kalbi şeytanın vesveselerinden tasfiye emredilmiştir. Çünkü tecliye (cilâlayıp parlatmak) tezkiye ve tasfiyeden sonradır.

3- Kur'an'ın kelimelerinin her birinde işâretler, mânâlar ve hakîkatler vardır. Bunları da ancak hevâcis ve vesveselerden temizlenmiş, Hakk'ın güzel nefesleriyle kokulanmış bir kalb duyar. Bu da Allah'a istiâzeye yerleştirilmiş ve anlamanın meydana gelmesi için istiâze emredilmiştir.

Rivâyet edildiğine göre Cübeyr b. Mut'im (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.)'i namaz kılarken gördüm. Şöyle diyordu: "*Allah en büyüktür, O'na çok hamdolsun. Sabah akşam onu tesbih ederim. Kovulmuş şeytanın üflemesinden (nefh), tükürüğünden ve dürtmesinden Allah'a sığınırım.*"[200]

İbn Mes'ûd der ki: O'nun üflemesi kibir, tükürüğü şiir, dürtmesi de insanı delirtmesidir.

"Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) bir hâkimiyeti yoktur." âyetinde şuna işaret vardır: Şeytanın tasarrufu ve insanı saptırma ve azdırma kudreti ancak îman nûru ve kuvvetli tevekkül ile sona erer. Ne zaman îman ve tevekkül kemâle ererse, mü'min dünyaya zâhid, âhirete tâlib ve Allah'a kendîni adamış olur. Artık şeytanın onun üzerinde bir saptırma ve yolundan alıkoyma gücü ve kuvveti kalmaz. Şeytan ona vesvese vermekten öteye geçemez. Mü'minin salahı da bundadır. Çünkü nefsinin sıfatlarının kötülüğünden kalbinin hâlis olup som altın hâline gelmesi, ancak bu vesvese ateşinden kurtulmakla mümkün olur. Çünkü nefsin geri kalan sıfatlarına onların cinsinden olan vesveseler sebebiyle muttali olabilir. Böylece riyâzatı, nefis ile mücâhedeyi ve zikre devamı artırır. Bu yolla da nefsin geri kalan sıfatları azalır ve yok olur. İman nûru, kuvvetli tevekkül ve Hakk'a kurbiyet ve Hakk'ı tasdik artar.

Bir rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*İblis şöyle dedi: "Ya Rabbi! Kitab'ında: "**Şüphesiz benim kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur**." (el-Hicr, 15/42) buyurdun. Onlar kimdir?" Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Yüzünün nûru arşımdan, çamuru İbrâhim ve Muhammed (a.s.)'ın çamurundan ve kalbi de hazinemden olan kimselerdir." İblis: "Onlar kimlerdir?" dedi. Allah Teâlâ*

buyurdu ki: "Günahından dolayı pişmanlık duyan, akıbetinden korkan kişinin nûru benim arşımın nûrundandır. Yemek yediren, kullara merhamet edenin de çamuru İbrâhim ve Muhammed (a.s.)'ın çamurundandır. Benim rızamı kazanmak için hükmüme razı olanın kalbi de benim hazînemdir."

Başka bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: "*Mü'min şeytana lânet edince şeytan: "Sen lânete uğrayan birine lânet ettin." der. "Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım." deyip eûzü çektiğinde şeytan: "Belim kırıldı. Çünkü o, Kadir olan Allah'a havâle ediyor." der.*"[201]

Yine bir rivâyette de şöyle buyrulmuştur: "*Kim günde şeytandan on defa Allah'a sığınırsa, Allah o kimse için şeytanları ondan kovan bir melek görevlendirir*."[202]

Hâfız der ki:

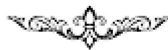
Aşk yolunda şeytanın vesveseleri çoktur
Aklını tut ve gönül kulağını melekten gelecek habere aç

Bil ki istiâze, Kur'an okumaya başlayan herkes için vâcibdir, ister sûrelerin başından başlasın isterse muhtelif cüzlerinden. Talebenin hocasına okuduğu gibi şâyet kitaba veya derse başlamak isterse o zaman istiâzede bulunmaz. *Envâru'l-meşârık*'ta böyle denilmektedir. İstiâzenin vâcib olması cumhûrun görüşüdür. Nitekim *el-İrşad*'da böyle denilmektedir. Fenârî, *Fâtiha Tefsîri*'nde der ki: "İstiâze, cumhûra göre vâcib değildir. Âyetteki "*sığın*" emri, bunun mendub olduğunu ifâde etmek içindir."

Kâşifî, tefsîrinde der ki: "Cumhûrun görüşüne göre Kur'an okumadan önce istiâzede bulunma emri, müstehabdır. Büyüklerden bir topluluğa göre bu emir, vücûb yoluyladır. *Kurtubî Tefsîri*'nde şöyle bir söz vardır: "İstiâze, Kur'an okuduğu vakit yalnız Hz. Rasûl (s.a.)'e farz kılınmıştı. Ümmetin ona uyması sünnet yoluyladır."

Âyetteki emrin zâhirine göre namazda istiazenin vacip olması gerekir. Ancak selef sünnet olduğunda ittifak etmiştir. Nitekim *el-Kâfî*'de böyle denilmektedir. **Kurtubî** der ki: "**Ebû Hanîfe** ve **Şâfiî** (r.h.) namazın birinci rekatında istiâzede bulunurlardı ve bütün namaz kıraatini tek kıraat olarak görürlerdi. Nitekim **Müfti Sa'dî**'nin *Hâşiye*'sinde böyle geçmektedir. Maksad, tilavette vesveseyi ortadan kaldırmaktır. Bu sebeple kıraata başlamak için eûzu çekmek meşrû kılınmıştır. **Câfer-i Sâdık** (r.a.) der ki: "İstiaze, Kur'an kıraatine tâzim olmak üzere ağzı yalan, gıybet ve iftiradan temizlemektir."

Lisan Hakk'ın şükrü, hamdi ve senâsı için geldi
Ey Hakk'ı tanıyan, onu gıybet ile çevirme

---

[198]. *Deylemî,* Hadis no: 554

[199]. *Müslim,* Zekât 65. Ayrıca bk. *Tirmizî,* Tefsîru'l-Kur'ân 3
[200]. *Ebû Dâvud,* Salat, 119-120; *‹bn Mâce,* ‹kâme, 2
[201]. Bk. *Kenzü'l-ummâl,* I, 486
[202]. *Deylemî,* Hadis no: 5890

KALBLERİ, KULAKLARI VE GÖZLERİ MÜHÜRLENENLER

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ
بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾ وَلَقَدْ
نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ
أَعْجَمِيٌّ وَهٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ
اللّٰهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ
الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللّٰهِ وَأُولٰئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾ مَنْ كَفَرَ
بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ
شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ
﴿١٠٦﴾ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَأَنَّ اللّٰهَ لَا
يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٧﴾ أُولٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ
وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ وَأُولٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٠٨﴾ لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ
فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٩﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا
مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿١١٠﴾

101. Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir- "Sen ancak bir iftiracısın" dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler.

102. De ki: Onu, Mukaddes Rûh *(Cebrail)*, îman edenlere sebat vermek, müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbin katından hak olarak indirdi.

103. Şüphesiz biz onların: "Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Halbuki bu *(Kur'an)* apaçık bir Arapçadır.

104. Allah'ın âyetlerine inanmayanlar yok mu, şüphesiz Allah onları doğru yola iletmez ve onlar için elem verici bir azap vardır.

105. Allah'ın âyetlerine inanmayanlar, ancak yalan uydurur. İşte onlar, yalancıların kendileridir.

106. Kim îman ettikten sonra Allah'ı inkâr ederse -kalbi îman ile dolu olduğu halde *(inkâra)* zorlanan başka- fakat kim kalbini kâfirliğe açarsa, işte Allah'ın gazabı bunlaradır; onlar için büyük bir azap vardır.

107. Bu *(azap)*, onların dünya hayatını âhirete tercih etmelerinden ve Allah'ın kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmemesinden ötürüdür.

108. İşte onlar Allah'ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. Ve onlar gafillerin kendileridir.

109. Hiç şüphesiz onlar âhirette ziyana uğrayanların ta kendileridir.

110. Sonra şüphesiz Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret edip, ardından da sabrederek cihad edenlerin yardımcısıdır. Bütün bunlardan sonra Rabbin elbette çok bağışlayan, pek esirgeyendir.

"Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman" yâni biz Kur'an'dan bir âyetin yerine başka bir âyet indirip de ötekini nesh etmek sûretiyle onun yerine bedel olarak indirdiğimizde demektir.

Müfessirlerin sultanı Kur'an'ın tercümanı **İbn Abbas** (r.anhümâ) der ki: "Rasûlullah (s.a.)'e içinde şiddet olan bir âyet nâzil olduğunda insanlar onu alır ve Allah'ın dilediği bir süreye kadar onunla amel ederlerdi. Sonra o âyetle amel insanlara zor gelir ve Allah da bu hükmü nesh eder, yerine katından bir rahmet olarak amel edilmesi daha kolay ve daha hafif bir âyet indirirdi. Kureyş kafirleri dediler ki: "Muhammed ashabıyla alay ediyor. Onlara bugün bir emir veriyor, yarın onu yasaklıyor ve daha kolay bir şey getiriyor. Bu ancak, onun kendinden ortaya attığı bir iftiradır."

"-ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir-" Bu, bir ara cümlesidir. Kâfirleri, söyledikleri söze binaen azarlama ve dayanaklarının bozukluğuna dikkat çekmek için gelmiştir. Yâni Allah önce ve sonra indirdiği ahkamı ve insanların maslahatına uygun dînî esasları en iyi bilendir. Bir vakitte maslahat olurken diğer bir vakitte mefsedet/bozukluk olan şeylerin yaratıcısı ve Rabbi yine O'dur. Dolayısıyla o hükmü nesh eder, yerine insanların maslahatına daha uygun olanı getirip sâbit kılar.

Kâfirler: *"Sen ancak"* Allah'a iftira eden ve kendi nefsinden sözler uyduran *"bir iftiracısın" dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler."* Allah kullarının salahına binaen bir takım şeyler emreder. Onların az da olsa bazısı neshteki hikmeti bilir, fakat inadından inkâr eder.

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهُدًى

وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِم۪ينَ ﴿١٠٢﴾

102. De ki: Onu, Mukaddes Rûh *(Cebrail)*, îman edenlere sebat vermek, müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbin katından hak olarak indirdi.

Reddetmek için onlara *"de ki: "Onu,"* âyetin delâlet ettiği Kur'an'ı *"Mukaddes Rûh"* beşerî kirlerden arınmış mukaddes Ruh, yâni Cebrail (a.s.) *"îman edenlere sebat vermek,"* Allah Teâlâ ya da mecâzî olarak Cebrail (a.s.), Kur'an'ın Allah'ın kelamı olduğuna îman üzerinde mü'minlere sebat vermek için demektir. Çünkü onlar, nâsih (nesh eden âyeti) işitince, şartlara uygun maslahatları düşününce inançları kuvvetlenir, kalpleri Allah'ın hikmet sâhibi olduğu konusunda mutmain olur. Dolayısıyla neshi de bir hikmet ve hakîkate binaen yaptığına ikna olurlar.

Allah Teâlâ'nın hükmüne boyun eğip teslim olan *"müslümanları"* dalâletten *"doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek"* cennetle müjdelemek *"için, Rabbin"* senin sâhibin ve işlerini üzerine alan *"katından hak olarak"* hikmetinin gereği, kendisinde inşa (ilk inzal) ve nesh vasfının ayrılmadığı sâbit bir hakîkat olarak *"indirdi."*

Rûhun "temiz" anlamına gelen "اَلْقُدُسِ" kelimesine izâfeti, Hâtim'in cömertliğe izâfeti gibidir. Cömertlik vasfında mübâlağa için "Cömertlik Hâtim'i" denilmiştir. Sanki cömertlik Hâtim'in yaratılışına konmuştur. Dolayısıyla kastedilen mukaddes ruh ve çok cömert olan Hâtim'dir.

Âyet, neshin hak olduğuna delâlet eder. "*Müslümanları*" ifâdesinde, onların dışındaki kafirler için bu zikredilen şeylerin zıtlarının meydana geleceğine bir dokundurma vardır.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: Allah Teâlâ tayyibdir/temizdir. Kur'an kalblerin hastalığının kendisiyle tedavi edildiği bir devâdır. Nitekim Allah Teâlâ: "***O, gönüldekiler için şifadır***." (Yunus, 10/57) buyurmuştur. Kalpleri hasta olan kişiler onunla deva bulur. Nitekim tabip, hastanın mizacına ve ondaki rahatsızlığın durumuna göre hastalığının izâlesi için her vakitte şuruplarla ve macunlarla, muhtelif ilaç türleriyle hastasını tedavi eder. Çünkü o, onun halini başkasından daha iyi bilir. İşte Allah da bir âyeti nesh edip onun yerine diğer bir âyeti indirmek sûretiyle kullarının kalplerini tedavi eder. Çünkü indirdiği şeyi ve kulun ne ile tedavi olacağını en iyi bilen O'dur. Hastaları ve bunların tedavi yollarını bilmeyenler ise bu durumu iftiraya hamlederler.

Tenzil (âyetleri indirme) ve tebdilde (birini nesh edip yerine başka âyet getirme) kalplerdeki şüphe hastalıklarının ortadan kaldırılarak îmânın tesbiti vardır. Çünkü Kur'an dînin doğruluğu ve kalplerin selâmeti için bir hidâyet, dinlerinin sıhhati uğruna tabibe ve tedaviye teslim olan müslümanlar için de bir müjdedir. Sahâbe (r.anhüm) Kur'an sûrelerinin bir kısmıyla iktifa ederler ve onlarla amel için meşgul olurlardı. Çünkü Kur'an'dan maksad onunla ameldir.

Rivâyet edilmiştir ki bir adam Nebî (s.a.) e geldi ve dedi ki: "Allah'ın sana

öğrettiklerinden bana öğret.” Rasûlullah (s.a.) de onu, kendisine Kur’an öğretmesi için bir adama gönderdi. O da ona Zilzâl sûresini sonuna kadar öğretti. “***Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür***.” (ez-Zilzâl, 99/7-8) Âyetlerine gelince adam dedi ki: “Bu bana yeter.” Bu durum Hz. Peygamber (s.a.)’e haber verilince: “*Onu bırakın. Zira adam anlayış sâhibi oldu*.” buyurdu.[203]

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

İlmi ne kadar ki önceden okursun,
Sen de amel yoksa câhilsin.
Ne Muhakkık olur ne ilim sâhibi,
Üzerinde bir nice kitap olan dört ayaklı.
O beyinsizin ne ilmi, ne de haberi vardır,
Ki üzerinde olan odun mu yoksa defter mi?

Yine o şöyle der: Perhizi/zühdü olmayan âlim, meş’ale tutan kör gibidir. Faydasız yere ömrünü sarf eden kimse ise parasını hiç harcamayıp yabana saçıp telef eden ve elinde bir şey kalmayan kimseye benzer.

Allah’tan her zaman ve mekanda bizi takvâya ve Kur’an’la amele muvaffak kılmasını niyaz ederiz.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّهُمْ يَقُولُونَ اِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ الَّذٖى يُلْحِدُونَ اِلَيْهِ

اَعْجَمِيٌّ وَهٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبٖينٌ ﴿١٠٣﴾

103. Şüphesiz biz onların: “Kur’ân’ı ona ancak bir insan öğretiyor” dediklerini biliyoruz. Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Halbuki bu *(Kur’an)* apaçık bir Arapçadır.

“Şüphesiz biz onların:” Mekke kafirlerinin *“Kur’ân’ı ona ancak bir insan öğretiyor” dediklerini biliyoruz.”*

Allah Teâlâ, onların söyledikleri şeyleri bildiğini te’kid için “قَدْ” edatıyla zikretmiştir. Bu bilginin te’kidi, onlara vaadini ve azabıyla tehdidinin (vaîd) te’kidine götürür.

İmam Vâhidî, *Esbâbü’n-nüzûl*’de şöyle der: Ubeyd b. Mesleme’nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Aynu’t-temr ahalisinden işleri kılıç cilalamak olan Yesar ve Cebr adlı iki hristiyan kölemiz vardı. Kendi dilleri ile bir kitap okurlardı. Rasûlullah (s.a.) onlara uğrar ve okuduklarını dinlerdi. Müşrikler, Muhammed onlardan öğreniyor dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi ve onları yalanladı. Dolayısıyla âyetteki “*insan*” ile kastedilen bu iki köledir.

“Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır.” Yâni sözü istikametten çevirerek

Kur’an’ı Muhammed (s.a.)’e öğrettiğine işaret ettikleri kimsenin dili, açık olmayan bir yabancı dildir.

“إِلْحَادُ” lügatte eğdirmek, meylettirmek demektir. Kabir, yarma (şakk) şeklinde değil de kıble tarafina meyilli olarak kazıldığında “أَلْحَدَ الْقَبْرَ (Kabri lahid olarak kazdı.” denilir. Sonra bu kelime istiare olarak istikametten meyleden her şey için kullanılmıştır. Mesela: “أَلْحَدَ فُلَانٌ فِى قَوْلِهِ (Falan sözünde meyletti.)”, “أَلْحَدَ فِى دِينِهِ (Dininden saptı.) denir. “Mülhid” de buradan türemiştir. Çünkü o, yolunu bütün dinlerden çevirerek sapıtmış, sadece bir dinden diğer bir dine meyletmekle kalmamıştır.

“اَلْأَعْجَمِى” Arap bile olsa fasih konuşmayan kimsedir. “اَلْعَجَمِى” ise fasih Arapça konuşsa bile Arap olmayan bir ırka mensub kişidir.

“Halbuki bu” Kur’ân-ı Kerîm *“apaçık”* fasih *“bir Arapçadır.”* Nasıl yabancı birinden sâdır olabilir. Yani Kur’an gaybî haberleri ihtiva ettiği için mânâ bakımından mûcize olduğu gibi nazmen de mûcizedir. Şâyet bir beşerin ona Kur’an’ın manasını öğrettiğini iddiasındaysanız, bütün dünya halkını aciz bırakan bu nazmı bir beşer ona nasıl öğretebilir?!

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “el-A‘cemî” Allah Teâlâ’nın kelamını ve o kelâma koyduğu sırları, işaretleri, mânâları ve hakikatleri anlamayan kişidir. Bu ancak Allah’ın özel bir anlayış verdiği kimseler için mümkündür. Arap dili, Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber (s.a.)’in lisanı üzere müyesser kılıp ona mânâlarını ve hakikatlerini ona beyan ettiği kimsedir. Nitekim Allah Teâlâ: “***Onu (Kur’an’ı) senin lisanınla kolaylaştırdık***.” (Meryem, 19/97) ve “***O halde sana Kur’an’ı okuduğumuz zaman, onun okuyuşunu takip et. Sonra onu açıklamak da bize düşer.***” (el-Kıyame, 18-19) buyurmuştur. Şu halde “*açık Arapça*”; Allah’ın anlayışlı bir kalb ve açık bir lisan verip de muradı dosdoğru anlattığı kimsedir. İyi anla.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللّٰهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ

أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾

104. Allah’ın âyetlerine inanmayanlar yok mu, şüphesiz Allah onları doğru yola iletmez ve onlar için elem verici bir azap vardır.

“Allah’ın âyetlerine inanmayanlar” yani onların Allah katından olduğunu tasdik etmeyip onların bazen iftira, bazen de Rasûlullah (s.a.)’e bir beşer tarafından öğretilen masallar olduğunu söyleyenler *“yok mu, şüphesiz Allah”* kötü hallerinden dolayı onların müstahak olmadıklarını bildiği için *“onları doğru yola”* asıl hedefe ulaştıran kurtuluş ve hidâyet yoluna *“iletmez ve onlar için”* âhirette *“elem verici bir azap vardır.”* onların Kur’ân’ı inkar etmeleri ve kendileri müfteri oldukları halde Hz.

Peygamber (s.a.)’e nisbet ettikleri iftira cihetinden onlar için can yakıcı bir azab vardır.

إِنَّمَا يَفْتَرِى الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِۚ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ

الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾

105. Allah’ın âyetlerine inanmayanlar, ancak yalan uydurur. İşte onlar, yalancıların kendileridir.

“Allah’ın âyetlerine inanmayanlar,” Bu ifâde, onların ***“Sen ancak bir iftiracısın”*** (en-Nahl, 16/101) âyetinde geçen sözlerini red içindir. Yani, yalan uydurmak ancak iman etmeyen kişiye layık olabilir. Çünkü o bundan dolayı bir ceza gözetmez ki kendisini bundan alıkoysun. İman eden ve yalan söylemesi sebebiyle cezadan korkan kişiden ise kesinlikle böyle bir iftira sâdır olmaz. *“ancak yalan uydurur.”* “*Yalan*” kelimesinin açıkça kullanılması, onun çirkinliğini mübâlağa ile beyan etmek içindir. İftira ile yalan arasındaki fark şudur: İftira, kendisinden yalan uydurmaktır. Yalan ise bazen başkasını taklid ederek, yani onun yalanını naklederek olabilir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: İstidlal yönü şudur: İftira, nefs-i emmarenin sıfatlarındandır. Nefs-i emmâre, Allah’ın âyetlerine inanmayan kafirin nefsidir. Mü’minin nefsi ise Allah’tan gelen ilhamla hatalarını daima levmeden, kınayan (levvame, mülheme), Allah’ın zikri ile mutmain, Allah’ın nuruyla bakan ve Allah’ın âyetlerine iman eden nefistir. Çünkü “*Mü’min Allah’ın nuruyla bakar*.”[204] hadisinde de buyrulduğu gibi Allah’ın âyetleri ancak Allah’ın nuruyla görülür.

“İşte onlar, yalancıların kendileridir.” İşte hakîkatte Allah’ın âyetlerine iman etmemekle tanınan bu kişiler yalancıların ta kendileridir, yoksa iddia ettikleri gibi yalancı Allah Rasûlü (s.a.) değildir. Çünkü onun hali bunun aksinedir.. Ya da “işte onlar yalanda kemâle ermişlerdir.” demektir. Çünkü Allah’ın âyetlerini yalanlamak ve senin önüne batıl şeyler getirerek âyetlere saldıranlardan daha büyük bir yalancı olmaz.

“وَلَهُمْ”ün başındaki “lâm” cins ve hakikat içindir. Cinsin işaret edilenlere tahsisi, onları yalan konusundaki aşırılıklarını ve başkalarını yalanla ithama aldırmayışlarındaki mübâlağayı çağrıştırır.

el-İrşâd’da der ki: Bundaki sır şudur: Sâde yalan, sırf Allah’ın fiiline karşı koymak için Allah Teâlâ’nın yaratmasıyla meydana gelen bir şeyin vuku bulmadığını ya da vuku bulmayan bir şeyin vuku bulduğunu haber vermektir. Rasûlullah (s.a.)’e, “Mü’min zina eder mi?” diye sorulunca, “*Olabilir.*” buyurdu. Yine “Mü’min hırsızlık yapar mı?” diye soruldu. “*Mümkündür*.” cevabını verdi. “Yalan söyler mi?” diye sorulunca ise “*Hayır!*” buyurdu.[205]

Yalanın ne kadar çirkin olduğunu göstermek için şeytanın saptırdığı kimselerden muhlis kulları istisna ederek yalan söylememesi yeter. Çünkü o vesvesesinin onlara

te’sir etmediğini bilmektedir.

Aristoteles der ki: “Konuşanın dilsize üstünlüğü konuşması iledir. Konuşmanın güzelliği de doğru oluşundadır. Dilsiz ve susan kişi yalan söyleyenden daha hayırlıdır.”

Hayvanlar konuşmaz, konuşan insandır
Kötü söz söylersen hayvanlardan betersin

‘Helak yalanda, kurtuluş doğruluktadır.’ demişlerdir.

Haccac bir gün hutbe îrâd etti ve hutbeyi uzattı. Bir adam kalktı ve: “Namaz! Namaz! Vakit geçiyor, seni beklemez, ey Habeş emîri!” dedi. Adamın kendi kavmi Haccâc’a: “Ona bakma, delidir.” dediler. Haccac: “Eğer kendisi deli olduğunu kabul ederse tamam.” dedi. Adama durumu sorulunca şöyle dedi: “Allah bana afiyet vermişken ‘Allah beni mübtela kıldı.’ demekten Allah’a sığınırım.” Bu söz Haccâc’a ulaşınca, doğru söylediğinden dolayı onu affetti. Böylece doğru sözlülüğü kurtuluşunun sebebi oldu. Allah’ım bizi sâdıklardan kıl.

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ
وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ
عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾

106. Kim iman ettikten sonra Allah’ı inkâr ederse -kalbi iman ile dolu olduğu halde *(inkâra)* zorlanan başka- fakat kim kalbini kâfirliğe açarsa, işte Allah’ın gazabı bunlaradır; onlar için büyük bir azap vardır.

İbn Hatal, Tu‘me, Mıkyes ve benzerleri gibi *“kim”* Allah Teâlâ’ya *“iman ettikten sonra Allah’ı inkâr ederse”* küfrü gerektirecek söz söylerse…

“-kalbi iman ile dolu olduğu” îtikadı değişmediği *“halde”* diliyle inkâra *“zorlanan başka-”* Ancak canın ya da azalarından birinin yok edilmesinden korkarak küfür kelimesini zorla telaffuz eden kimse müstesna. Bu ifâdede Allah katında muteber olan ve insanı kurtaran imanın kalp ile tasdik olduğuna delil vardır.

Buradaki istisnâ, Allah’ın gazab ve azab hükmünden muttasıl (istisnâ edilenin istisnâ edildiğinin cinsinden olduğu) bir istisnadır. Çünkü küfür, lügat yönünden iman gibi hem söze hem de îtikada şamildir. Buna göre mana: “Fakat zorlama ile inkâr eden kimse müstesna.” şeklinde olur. İstisnânın munkatı (istisnâ edilenin istisnâ edildiğinin cinsinden olmadığı) bir istisnâ olduğu da söylenmiştir. Çünkü küfür bir îtikaddır. Zorlama ise îtikad konusunda değil söyleme konusundadır. Buna göre mana: “Fakat diliyle küfre zorlanan kimse müstesna.” şeklinde olur.

“fakat kim” böyle değil de *“kalbini kâfirliğe açarsa,”* yani küfre îtikad edip nefsi

onunla mutmain olursa *“işte Allah’ın”* büyük *“gazabı bunlaradır”* Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Allah’ın gazabı ateştir*.”[206]

“onlar için büyük bir azap vardır.” “Azab ve ikab”, şiddetli can yakma demektir. Âyette “aleyhim” ve “lehüm” zarflarının öne alınması, onlara tahsis için ve onların Allah’ın gazabına ve suçları olan irtidad (dinden dönme)nin büyüklüğü nisbetinde şiddetli elim bir azaba müstehak olduklarına delalet etmesi içindir.

İbn Abbas (r.anhümâ) der ki: Bu âyet **Ammar** (r.a.) hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki, Kureyş kafirleri onu, anne ve babası **Yâsir** ile **Sümeyye**’yi, **Suheyb**, **Bilal** ve **Sâlim**’i bağlayıp dinlerinden dönmeleri için azap ettiler. Ammar’ın anne ve babası direnince annesi Sümeyye’yi iki deve arasına bağlayarak ön tarafından mızrakla vurdular ve “Sen erkekler için ve onlara âşık olduğundan müslüman oldun” diyerek ona işkence yaptılar. Sonunda onu ve kocası Yasir’i öldürdüler. İşte İslam’da ilk şehid olanlar bunlardır.

Ammar’ın bünyesi zayıftı. Onların azabına dayanamadı. Onların kendisini zorladıkları şeyi diliyle söyledi. Nebî (s.a.) hakkında kötü söz söyledi ve putları hayırla andı. Bunun üzerine sahabe:

“–Ya Rasûlallah! Ammar kâfir oldu.” dediler. Rasûlullah (s.a.) ise

“*–Hayır! Ammar tepeden tırnağa imanla doludur. İman onun et ve kanına işlemiştir.*” buyurdu.

Daha sonra Ammar, Rasûlullah (s.a.)’e ağlayarak geldi. Rasûlullah (s.a.) de onun gözlerinin yaşını silmeye başladı ve şöyle buyurdu:

“*–Senin için bir şey yok. Eğer onlar tekrar işkence yapacak olurlarsa, sen de söylediğini tekrar söyle*.”[207] İşte bu hâdise, ciddi bir zorlama olduğunda küfür sözünü dil ile söylemenin caiz olduğuna delildir. Ancak efdal olan, Ammar’ın anne ve babasının yaptığı gibi bundan da kaçınarak eza ve cefaya sabretmektir.

Rivâyet edilmiştir ki: **Müseylemetü’l-kezzâb** iki adamı yakaladı. Birine: “Muhammed hakkında ne dersin.” dedi. O da: “O, Allah’ın Rasûlü’dür.” diye cevap verdi. Sonra: “Benim hakkımda ne diyorsun?” deyince: “Sen de öylesin.” demesi üzerine onu serbest bıraktı. Diğerine de: “Muhammed hakkında ne dersin?” diye sordu. O da, “Allah’ın Rasûlü’dür.” karşılığını verdi. “Benim hakkımda ne dersin?” diye sorunca, “Ben sağırım (işitmiyorum).” dedi. Müseyleme sorusunu üç kez tekrarladı. O da üçüncüde de aynı cevabı verdi. Bunun üzerine adamı öldürdü. Bu haber Hz. Peygamber (s.a.)’e ulaşınca şöyle buyurdu: “*Birincisi Allah’ın ruhsatını kullandı. İkincisi Hakk’ın sesini yükseltti. Bu ona mübarek olsun*.”

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*En efdal cihad, zalim sultan karşısında hak sözü söylemektir*.”[208] Bunun en üstün cihad sayılmasının sebebi şudur: Düşmanla savaşan kişi korku ve ümit arasında gider gelir, galip gelip gelmeyeceğini bilemez. Sulta ve güç sahibinin elinde ise mağlub durumdadır. Dolayısıyla onun karşısında hakkı söyleyip ona iyiliği emredince kendisini helake maruz bırakmıştır. İşte bu durumda canından olma korkusunun daha üstün olması sebebiyle en efdal cihad olmuştur. *Ebkâru’l-efkâr fî*

müşkili'l-ahbâr adlı eserde böyle geçmektedir.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِۙ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى

الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٧﴾

107. Bu, onların dünya hayatını âhirete tercih etmelerinden ve Allah'ın kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmemesinden ötürüdür.

"Bu," imandan sonra inkâr *"onların dünya hayatını âhirete"* âhiret nimetlerine *"tercih etmelerinden ve"* diğer bir sebep olarak da her şeyi kuşatan ilminde *"Allah'ın kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmemesinden"* imana hidâyet ettirmemesinden ve onları zoraki bir hidâyetle imanda sebat ettirmemesinden *"ötürüdür."* Onun için onları doğru yoldan sapmaktan, ilahî gazaba götüren şeylerden ve büyük azabdan kurtarmaz. Bu iki durumdan biri, yani dünyayı âhirete tercih etmeleri ya da Allah'ın onları zoraki bir şekilde hidâyete erdirmesi olmasaydı böyle olmazdı. Fakat ikincisi hikmete muhalif olduğu gibi birincisi de meydana gelmeyen durumlardandır.

اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْۚ وَاُولٰٓئِكَ

هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٠٨﴾

108. İşte onlar Allah'ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. Ve onlar gafillerin kendileridir.

"İşte onlar" zikredilen çirkin vasıfları taşıyan kimseler *"Allah'ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir."* Kalblerine mühür vurdu ki hak sözü bulamasınlar, kulaklarına mühür vurdu ki pak sözü işitmesinler, gözlerine mühür vurdu ki Hakk'ın kudretinin eserlerini görmesinler.

"Ve onlar gafillerin kendileridir." Gaflette kemâl üzeredirler. Çünkü işlerin sonunu düşünmemekten daha büyük bir gaflet yoktur.

لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٩﴾

109. Hiç şüphesiz onlar âhirette ziyana uğrayanların ta kendileridir.

"Hiç şüphesiz onlar âhirette ziyana uğrayanların ta kendileridir." Çünkü ömürlerini zâyî edip ebedî azâba sebep olacak davranışlara sarf etmişlerdir. Ömür

sermayesini dünya pazarında zâyi etmişler, bir fayda elde edememişler ve müflisler gibi kıyamet gününde eli boş ve gönlü hasret ve nedametle dolu olurlar.

Şeyh Sa‘dî der ki:

Kıyamet günü cennet pazarı kurulur
Mertebeler iyi amellere göre verilir
Oraya götürdüğün sermaye kadar mal alırsın
Eğer müflis isen o zaman mahcub olursun
O öyle kalabalık bir pazardır ki
Eli boş olanın gönlü perişan olur
O kimse ki güzel ameli çoktur
Hakk'ın dergâhında derecesi yüksektir

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Dünyada gaflet ehli olanlar âhirette hüsran ehlidir. Burada bir işaret daha vardır: O da âzâların ibadetten gafleti, Rabbânî mevhibelerden kalblerin mahrûmiyetine sebep olur."

Büyüklerden birisi der ki: Hicab, ancak nefsin kendisini bilmemesi ve ondan gafletidir. Şâyet bu cehalet ve gaflet ortadan kalkacak olsa, semanın ortasındaki güneşi görüp müşahede ettiğin gibi durumu görüp müşahede edersin. **Vehb b. Münebbih** der ki: "Ademoğlu gaflet sahibi olarak yaratıldı. Eğer öyle olmasaydı âfiyet içinde yaşayamazdı."

Mesnevî'de der ki:

Ey can, bu âlemin direği gaflettir.
Akıllılık, uyanıklık, bu dünya için âfettir.
Akıllılık o âlemdendir,
Galip gelirse bu âlem alçalır.
Akıllılık güneştir, hırs ise buzdur.
Akıllılık sudur, bu âlem kirdir.

Allah'ım! Bizi uyanık ve mütenebbih kullarından kıl, hevayı ilah edinenlerden kılma. Mükâşefe ehli âriflerin makamlarıyla bizi şereflendir. Yakîn, tahkîk ve temkînin hakîkatine ulaştır. Yardımcımız ve muînimiz ancak sensin.

ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذٖينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُواۙ

اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿١١٠﴾

110. Sonra şüphesiz Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret edip, ardından da

sabrederek cihad edenlerin yardımcısıdır. Bütün bunlardan sonra Rabbin elbette çok bağışlayan, pek esirgeyendir.

"Sonra şüphesiz Rabbin," Ammar, Suheyb, Habbab, Sâlim, Bilal ve benzerleri gibi *"eziyet edildikten sonra"* yâni dinden dönmeleri için işkence gördükten sonra, kalpleri imanla dolu olduğu halde kafirlerin baskısından dolayı onları zahiren razı etmek için küfür lafzını söylemelerinden sonra İslam diyarına *"hicret edip ardından da"* cihadın zorluklarına *"sabrederek"* Allah yolunda *"cihad edenlerin yardımcısıdır."*

Katâde der ki: Bize rivâyet edildiğine göre Allah Teâlâ, Medine'ye hicret etmedikleri müddetçe Mekke ehlinden İslam'ı kabul etmeyeceğini inzal buyurunca; Medineliler Mekke'deki ashaba bunu mektupla haber verdiler. Bu haber onlara ulaşınca yola çıktılar. Müşrikler ise arkalarından yetişip onları geri çevirdiler. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: "***Elif Lam Mim. İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece "İman ettik" demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar?***" (el-Ankebût, 29/1-2) Medineliler bu âyeti mektupla Mekkeli müslümanlara tekrar bildirince onlar aralarında bu kez kesin olarak çıkacaklarına, şâyet müşrikler yolda yetişecek olsa bile onlardan kurtulana kadar yahut öldürülene kadar savaşacaklarına dair kendi aralarında bey'atlaştılar. Müşrikler onlara yine yetişti ve aralarında çetin bir mücadele başladı. Bir kısmı şehid oldu, bir kısmı da kurtuldu. İşte Allah bunun üzerine bu âyeti indirdi. **Vâhidî**'nin *Esbâbün'n-nüzûl* adlı eserinde böyle geçmektedir.

"ثُمَّ (sonra)" kelimesi, işâret yoluyla âyette bahsedilen kimselerin hâlinin, kâfirlerin hâlinden değil, (106. âyetteki) istisnânın ifâde ettiği sırf gazab ve azab hükmünün dışında kalma hâlinden uzak olduğuna delâlet etmek içindir. *el-İrşâd*'da böyle geçmektedir.

"Bütün bunlardan sonra" onların hicret, cihad ve sabırdan sonra *"Rabbin elbette" "çok bağışlayan, pek esirgeyendir."* Önceki günahlarını affeder, onlardan sâdır olan hata ve kusurları silerek örter. Sonra da bu güzel işlerin ve kendi rızasına uygun hasletlerin karşılığı olarak onlara cennetiyle ikramda bulunarak rahmeti ile muamelede eder.

Bilesin ki "Muhâcere" bir yerden bir yere intikal anlamına gelir. "Mücâhede" ise bütün gücünü ve gayretini harcayarak kullanmak demektir. *et-Ta'rîfât*'ta der ki: "Mücâhede, lügatta muharebe ve savaşmak anlamınadır. Şer'î ıstılahta ise kötülüğü emreden nefs-i emmâre ile muharebe etmektir. Bu ise şeriatta taleb edilen ve nefse ağır gelen şeyleri ona yüklemek sûretiyle olur." Gerek sûrî ve mânevî hicret, gerekse mücahede makbul ve rızaya muvafıktır. Çünkü dininin esasları tatbik edilmeyen, halkı da zâlim olan bir yerden kim dini için bir karış bile hicret etse cennet ona vacib olur. Kim de nefsin vatanından ve ülfet ettiği şeylerden uzaklaşır ve bâtındaki düşmanlarla savaşırsa ona da Hakk'a yakınlık (kurbet) vâcib olur. Sıddîkların mertebesi, şehidlerin mertebesinin üzerindedir.

Ömer b. Fârıd (k.s.) Allah dostlarından birinin cenazesinde bulunmuştu. O der ki:

Cenaze namazını kıldığımızda gök yeşil kuşlarla doldu. Sonra büyük bir kuş geldi, onu yuttu, sonra da uçtu. Bu olaya hayret ettim. Gökten inip namazda hazır bulunan bir adam bana şöyle dedi: ‘Hayret etme. Çünkü şehidlerin ruhları cennette otlayan yeşil kuşların kursaklarındadır. İşte onlar kılıç şehidleridir.

Muhabbet şehidlerine gelince onların da cesedleri ruhları hâline gelmiştir. Çünkü latif ruhların eserleri cesedlere sirâyet eder. Böylece cesedlerde de letâfet meydana gelir. İşte bundan dolayı kâmil kimselerin cesedleri çürümez.

Bu mertebeye ulaşmak isteyen ve ebedî hayatta yaşamak isteyen kimsenin mutlaka nefs-i emmâresini öldürmesi; kibir, ucüb, riya, gadab, hased, mal sevgisi ve mevki muhabbeti gibi kötü huylardan ve düşük vasıflardan nefsini tezkiye etmesi gerekir.

Cehennemin yedi derekesinin nefsin bu yedi sıfatı karşılığında olduğu söylenir. Bu sıfatlardan kurtulmak, cehennemin bu yedi derekesinden kurtulmanın sebebidir.

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

Senin şehvet, kibir, hırs ve hasedin
Damarda kan ve cesede can gibidir
Eğer bu düşmanlar kuvvetlenirse
Senin hüküm ve görüşünden baş çevirirler
Sen beline kadar olan serkeş atın yavrusunun üstündesin
Vaktiyle bak da senin hükmünden baş çevirmesin
Eğer yuları senin elinden koparırsa
O yavru kendi vücûdunu öldürür ve senin kanını döker

Sonra Allah Teâlâ fiiller yönünden de Gafûr’dur, çok bağışlayandır. Tezkiye ehline tevhîd-i ef‘âl mertebesinden tecellî eder. Sıfatlar yönünden de Gafûr’dur. Onlara tevhîd-i sıfât mertebesinden tecellî eder. Zat yönünden de Gafûr’dur. Onlara da tevhîd-i zât mertebesinden tecellî eder. Onların kendi fiillerini, sıfatlarını ve zatlarını örtüp gizler; kendi fiillerinin eserleri, sıfatlarının nurları ve zâtının sırlarını onlara ihsan eder. Böylece onlar fânîden kurtulup Bâkî’ye ulaşırlar. Mücâhedelerin ürünü olan müşâhedeleri, ayrılığın sonucu olan vuslatları, müeyyidelerin neticesi olan yüksek cennetlerde nîmetlenmeyi ve kurbiyet makamlarında daimi istirahati elde ederler.

Allah’ım, hicret, sabır ve mücâhede yoluna sülûkte bize yardım et. Bizi azgınlık ve fesad ehlinin fitnesinden koru. Çünkü sen yardım ve ihsan ehlisin.

---

[203]. Bk. *Ebû Dâvud,* Şehru Ramazan, 9; *Saâti,* el-Fethu’r-Rabbâni, XVIII, 333
[204]. Münâvî, I, 142
[205]. Münzirî Terğib, IV, 374
[206]. İbn Kesir, Tefsir, IV, 227

[207]. İbnü'l-Esir, Usdü'l-ğabe, IV, 130-131
[208]. Ebû Dâvud, Melahim, 17; Tirmîzî, Fiten, 13; Nesâî, Beyat, 13; İbn Mâce, Fiten, 20; Müsned, III, 19, 61, VI, 315

KIYÂMET GÜNÜ
ASLÂ ZULMEDİLMEZ

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً
يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ
لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ
رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١١٣﴾

111. O gün, herkes gelip kendi canını kurtarmak için uğraşır ve herkese yaptığının karşılığı eksiksiz ödenir, onlara asla zulmedilmez.

112. Allah, *(ibret için)* bir ülkeyi örnek verdi: Bu ülke güvenli, huzurlu idi; ona rızkı her yerden bol bol gelirdi. Sonra onlar Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler. Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı.

113. Andolsun ki, onlara kendilerinden peygamber geldi de onu yalanladılar. Onlar zulmederlerken azap onları yakalayıverdi.

"O gün," yâni kıyamet günü *"herkes gelip kendi canını kurtarmak için uğraşır"* Yâni, hatırla ey Muhammed ve hitaba elverişli herkes, o gün her insan, "Şunlar bizi sapıttı, biz müşrik değildik." diye özür beyan ederek azabdan kurtulmak için kendi nefsiyle hasımlaşır ve mücadele eder. Artık başkası onu ilgilendirmez ve "Nefsim, nefsim!" der. Bu, cehennemin kükrediği zamandır. İşte o zaman diz çökmeyen hiçbir mukarreb (Hakk'a yakınlaştırılmış) melek ve Halilu'r-rahman İbrahim (a.s.) dahil "Ya Rabbi! Nefsim" yani nefsimi kurtar, demeyen hiçbir mürsel (Allah tarafından gönderilmiş) peygamber kalmaz.

Âyette "nefs" kelimesi "nefs"e izafet edilmiştir. Çünkü bir şeyin kendisine "nefs" dendiği gibi zıddına da "gayr" denir. "Nefs" bir şeyin bütünü, hepsi anlamına da gelir. Âyetteki birinci "nefs" herkes anlamınadır. İkincisi ise her nefsin kendisi ve zâtı demektir.

Ahmed Devrakî der ki: Komşularımızdan bir genç vefat etmişti. Onu rüyada saçı ağarmış gördüm. Ona: "Hikâyen ne?" diye sordum. Şöyle dedi: "Bişr Merîsî bizim kabristana defnedildi. Cehennem öyle kükredi ki, mezarlıkta olan herkesin saçı ağardı. Bişr, fıkhı Ebû Yusuf'tan öğrenmişti. Fakat kelam ilmiyle uğraştı ve Kur'an'ın mahluk olduğunu görüşüne sahip oldu. Zamanında Bağdad'da bir çok insanı da saptırdı. Onun bu fitnesini, kendisiyle uzun münazaralarda bulunan ilim ehlinden Abdülaziz Kinânî önledi. Sonuç olarak Bişr, insan şeytanlarındandı. Şeytan onu Bağdad'da yerine halîfe

olarak atamıştı. Çünkü o, şeytanın yaptığı dalâlete düşürme işini Kur'an'ın mahluk olduğunu iddia ederek yaptı.

Şeytanın tuzağı pek çetindir, meğer Hakk'ın lütfu yâr ola
Yoksa Âdemoğlu kovulmuş şeytana üstün gelemez

Yine o şöyle der:

Bana lâyıktır ki kış ortasının bulutu gibi bu çemende ağlayayım
Bülbülün şevk ve sürur yuvasını gör ki onun yerini karga alır

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Her nefis*" varlığının bakâsına göre, kendi nefsiyle mücâdele eder. Bu ya zararı def etmek ya da menfaati celb etmek içindir. Hatta peygamberler bile "Nefsim, nefsim" derler. Ancak Muhammed (s.a.) kendi nefsinden fânî, Rabbiyle bâkîdir. O ise: "Ümmetim, ümmetim." der. Çünkü O, mîrac gecesinde "*Selam sana ey peygamber! Allah'ın rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun*." hitabıyla muhâtab olduğu zaman Allah'ın kendisine fethi sebebiyle dünyada geçmiş ve âhirete gelecek bütün günahları bağışlanmıştır. Böylece o, selamla varlığından fânî, rahmet ile Allah'ın varlığında bâkî olmuş ve berekâtı bütün insanlara gönderilen bir hidâyet rahmeti olmuştur. Fakat O, bu özel ilâhî dâvete kendisine tâbi olanların seçkinlerini de katarak şöyle mukabelede bulundu: "*Selam bize ve Allah'ın sâlih kullarına olsun*." "Salih kullar" demek, maksûda ermek ve rahmete nail olmak için varlığı fedâ etmeye elverişli olanlar demektir. Bir zatın: "Yarın bütün insanlar "Nefsim, nefsim." Der. Ben ise: "Rabbim, Rabbim" derim" dediği gibi bu salah ehli kişilerin ne halkla ne de hâlık ile herhangi bir nefsî mücâdeleleri kalmamıştır.

"ve" iyi veya kötü *"herkese yaptığının karşılığı eksiksiz ödenir,"* tastamam verilir

Âyette ameller ve onların karşılığı arasında sıkı bir bağ olduğuna işâret vardır. Âyette zamir yerine açık ismin kullanılmasının tercih edilmesi, nefislerin birbirleriyle mücadelesi ile yaptıklarının karşılığını tastamam almanın aynı günde bile olsa mutlaka aralarında bir zaman farkı bulunduğuna işaret etmek içindir.

"onlara asla zulmedilmez." Mükâfatları eksiltilmediği gibi sebebsiz azap da görmezler. Azapları da günahlarının karşılığından fazla olmaz.

İbn Abbas (r.a.)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: Kıyamet gününde insanlar arasında dâvâlar sürüp gider. O kadar ki, ruh beden ile dâvâlaşır. Ruh der ki: "Ey Rabbim, benim tutan elim, yürüyen ayağım, bakan gözüm yoktu." Beden ise şöyle der: "Beni ahşap gibi yarattın. Tutan elim, yürüyen ayağım ve bakan gözüm olmadı." Ruh ile bedenin bu münasebeti ışığın şuasına benzer. Aslında "dilim konuştu, gözüm gördü, ayağım yürüdü" demektir. Onlara şöyle bir misal getirilir: Âmâ ile kötürüm bir adam (aşırmak için) çeşitli meyvelerle dolu bir bahçeye girerler. Âmâ meyveleri göremez, kötürüm ise onlara ulaşamaz. Âmâ kötürümü kaldırır ve böylece ikisi de ağacın

meyvelerini elde ederler. İşte ceza bunların ikisine de gerekir. *Semerkandî Tefsîri*'nde böyle geçmektedir.

Âyette şuna da işâret vardır: Kötülük işleyen her nefis, cehennem ve ayrılık ateşiyle tam olarak azab görür. Hayır işleyen her nefse de cennet nimetleri ve Rahman'a kavuşma sevabı tam olarak verilir. Dolayısıyla nimet ehli azab görmediği gibi cehennem ehli de sevaba nâil olamaz. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ
كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِاَنْعُمِ اللّٰهِ فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ
بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾

112. Allah, *(ibret için)* bir ülkeyi örnek verdi: Bu ülke güvenli, huzurlu idi; ona rızkı her yerden bol bol gelirdi. Sonra onlar Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler. Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı.

"Allah, bir ülkeyi" önceki kavimlerden bir şehir halkının kıssasını *"örnek verdi:"* **el-Kevâşî**'de belirtildiği üzere bu şehir Eyle'dir. Yenbu ile Mısır arasında bir şehirdir. Burada örnek verilen konu, bu şehir halkının işi ve amelidir. Allah bu şehrin halkını, özel olarak Mekkeliler için ya da kendilerine nimet verdiği bütün kavimler için örnek yaptı. Nimet onları azdırdı ve yaptıklarını yaptılar. Allah da onların nimetlerini azaba çevirdi. Mekke halkı öncelikle onlara dâhildir.

"Bu ülke güvenli," her türlü korkudan emindi. **Kâşifî**'nin belirttiğine göre 'Kayserlerin hücûmundan ve zorbaların saldırısından emniyetteydi.' *"huzurlu"* rahat ve âsûde *"idi;" el-Kevâşî*'de der ki: Onlar, güzelliğinden dolayı oradan başka bir yere gitmezlerdi.

"ona rızkı her yerden" kara ve deniz her taraftan *"bol bol gelirdi."* yiyecek ve rızkı çeşitli bölgelerden gelirdi. Bu cümle, ülkenin ilkinden farklı ikinci sıfatıdır. Çünkü rızık daima yenilendiği halde şehrin güvenli ve huzurlu olması sâbit ve devamlıdır.

"Sonra onlar" şehir halkı *"Allah'ın"* rızık ve devamlı olarak emniyette olma *"nimetlerine karşı nankörlük ettiler."* Allah'ın nimetlerini hesaba katıp önem vermeyi terk ederek küfran-ı nimette bulundular.

"أَنْعُمْ" kelimesi nimet kelimesinin az sayıdaki çoğunluk için kullanılan çoğuludur. Bu vezninin tercih edilmesi, az nimete nankörlük bile bu azaba sebep olduğuna göre birçok nimete nankörlük etmenin azabının ne kadar büyük olacağını bildirmek içindir.

el-Kevâşî'de belirtildiğine göre Eyle halkının ekmekle temizlendikleri/istincâ ettikleri rivâyet edilmiştir. Fakir (**Bursevî**) der ki: Ekmek ilahi nimetler arısında asıldır. Bu yüzden insanoğlunun aslı/atası olan Âdem (a.s.) ziraat yapmakla emrolundu. Kim

ekmeğe nankörlük ederse bütün nimetlere nankörlük etmiş ve onların zevalini taleb etmiş olur. Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin sahip olduğu sahih îtikad da, sâlih amellerinin kabulünün üzerine bina edildiği esastır. Kim îtikadını ifsad ederse dinini de ifsad etmiş ve Allah'ın gazabını celbetmiş olur.

Şehrin zâhidi hırkasını zemzem suyuyla yıkasa
Ondan ne fayda, eğer ezelî tahâreti yoksa?!

Asıl gaye, varlık kirinden ve Allah'ın dışındaki şeylere takılmaktan kalbini ve varlığını temizlemektir.

"Allah da onlara," daha önce *"yaptıklarından"* küfran-ı nimette bulunmalarından *"ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı."* Allah onlara açlık elbisesini tattırdı. O kadar ki kendi çıkardıkları pislikleri yediler. Çünkü ceza amel cinsinden olur.

"الْإِذَاقَ" ağızla tatma anlamına gelen bir fiildir. İmtihan ve ibtilâ mânâsı için istiare olarak alınmıştır. Nitekim *Ebü'l-Leys Tefsîri*'nde böyle geçmektedir.

el-Es'iletü'l-mukhime fil-ecvibeti'l-müfhıme'de der ki: (Âyette açlık 'لِبَاسَ الْجُوعِ', (Açlık elbisesi) diye isimlendirilmiştir.) "Açlık nasıl elbise olarak isimlendirilir?" denilirse şöyle cevap verilir: Tıpkı elbise gibi açlık da insanın zayıflığını, renginin solmasını ve bitkinliğini ortaya koyar.

el-İrşâd'da der ki: Açlık ve korkunun tesiri ile onları kuşatan zararı, vücudu kaplayan elbiseye benzetilmiştir. Elbise istiare olarak alınmış, isâbetin şiddetini bildiren müstear olarak kullanılan 'tattırma' onun üzerine getirilmiştir. Çünkü tecrid yoluyla onda dokunma ve tatma idrâki bir araya gelmektedir. Onun bu anlamda kullanılışı yaygın olduğundan ve insanların konuşmalarında çok geçtiğinden hakikat yerinde kullanılmıştır.

Sonra yaptıkları bu nankörlüğün sadece akıla ters düşmekle kalmayıp bilakis Allah'ın kullarına gönderdiği huccetine de karşı olduğunu beyan ederek buyuruyor ki:

وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ

ظَالِمُونَ ﴿١١٣﴾

113. Andolsun ki, onlara kendilerinden peygamber geldi de onu yalanladılar. Onlar zulmederlerken azap onları yakalayıverdi.

"Andolsun ki, onlara" o ülke halkına *"kendilerinden"* kendi cinslerinden aslı ve nesebi ile tanıdıkları bir *"peygamber geldi"* onlara nimete şükretmenin gerekli olduğunu haber verdi, nimete küfranın acı akıbetiyle onları ikaz etti *"de onu"* onun peygamberliğini *"yalanladılar. Onlar zulmederlerken"* zâlim oldukları halde *"azab"* bir nebze tattıkları azab sonunda köklerini kazıyan şiddetli asıl azab *"onları*

yakalayıverdi.”

Onlar şükür yerine nimete nankörlüğü, peygamberi tasdik yerine tekzibe yeltenerek zâlim oldular. Azabın peygamberi tekzib üzerine gelmesi sünnetullahtır. Nitekim Allah: “***Biz, bir peygamber göndermedikçe azab edecek değiliz.***” (el-İsrâ, 17/15) buyurmuştur.

İbn Abbas der ki: Bu örnek, Mekke halkı içindir. Çünkü onlar emin belde olan Harem’de idiler. Çevrelerinde insanlar kapılıp götürülürken korku onların akıllarından bile geçmiyor ve her taraftan çeşitli rızıklar oraya geliyordu. Rasûlullah (s.a.) onlara peygamber olarak geldi. Bunun üzerine Allah’ın nimetine nankörlük ettiler. Rasûlullah (s.a.)’i yalanladılar da O’nun “*Ya Rabbi! Yusuf’un yedi kıtlık yılı gibi onlara azab vererek bana yardım et.*”[209] duası sebebiyle onlara azab isabet etti. Onlara kuraklık ve geçim sıkıntısı isabet etti de leş, ölü köpek, deri, yanmış kemik ve ateşte kavrulan kanla karışık deve pislikleri yediler. Onlardan biri açlık sebebiyle kendisi ile sema arasını duman gibi görürdü. Hicretten sonra da Rasûlullah (s.a.)’in gönderdiği seriyyelerin (askeri birliklerin) onların sürülerine ve kafilelerine düzenledikleri baskılarla yeryüzü bunca genişliğine rağmen onlara dar geldi. Müslümanlardan dolayı büyük bir korkuya kapıldılar. Nihâyet Şam’a gidip gelmeyi terk ettiler. Sonra da Bedr gününün azabı onları yakalayıverdi.

Âyette işâret vardır ki kötülüğü emreden nefs-i emmare, insanın şahsının beldesinde taat ve tevfik nimetlerine küfran-ı nimette bulunup hevasının peşine düşüp şehvetlerine dalınca hakikat gıdasının ve giyeceklerinin kesilmesiyle mübtelâ olur; dünya cîfesini ve âdî lezzetlerini yemek zorunda kalır ve yaptığı bu kötü fiiline karşılık onu azab korkusu sarar.

Bundan dolayı Hak yoluna giren sâlikin mutlaka Rabbani ilhamla te’yid edilmiş Rahmânî yolla Allah Rasûlü’nden istifade eden birini takip etmesi, nefis ve şeytana uymayı terk etmesi gerekir. Çünkü nefis ve şeytan, insanı kötü ahlaka sevk eder, kötü ahlakın peşinden de çirkin fiiller ortaya çıkar. Halbuki Rasûlullah (s.a.) “*Güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.*”[210] buyurarak şeriata uygun güzel ahlakı tamamlamak için gönderildiğini beyan buyurmuştur. Yani iyi ve değerli, güzel ahlak ve huyları tamamlamak için gönderildim demektir. Bunun sebebi şudur:

Bütün peygamberler insanları kemâle erdirmeyi ve ahlaklarını güzelleştirmeyi hedef alan ilâhî bir hikmet ve sır ile gönderilmiştir. Peygamberimiz (a.s.) da bu güzel ahlakı tamamlamak ve tafsîlen onları mükemmelleştirmek için gönderilmiştir. Bu yüzden güzelliğin bütün yönlerini kendisinde toplayan bir şeriatla gelmiştir. İşte “*Benden sonra peygamber yoktur.*”[211] hadisi de bu sırrı ifade eder. O’ndan sonra bir peygamber olduğunu iddia eden kimse, âşikardır ki O’nun ve ümmetinin âlimlerinin kadrini bilmemiş olur.

[209]. Buhâri, Tefsir, (30), (38), 3; Tirmîzî, Tefsir, (44). 1; Müsned, I, 431, 441
[210]. Muvatta, Hüsnü'l-huluk, 8
[211]. Buhari, Megazi 78, Fezailu'l-ashab 9, Enbiyâ 50; Müslim, Fezailu'l-ashab, 31; İmaret 44

HELÂL VE TEMİZ RIZIKTAN YEYİN

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًاۖ وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ
اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ
وَمَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ
وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَۜ اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى
اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿١١٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ
﴿١١٧﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُۚ وَمَا
ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾ ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ
عَمِلُوا السُّٓوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُٓواۙ اِنَّ رَبَّكَ
مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾

114. Artık Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yiyin, eğer *(gerçekten)* yalnız Allah'a ibadet ediyorsanız, onun nimetine şükredin.

115. *(Allah)* size, sadece ölü hayvanı, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanı haram kıldı. Ancak kim mecbur kalırsa *(başkalarının haklarına)* saldırmaksızın, sınırı da aşmadan *(bunlardan yiyebilir)*. Çünkü Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir.

116. Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak "Bu helâldir, şu da haramdır" demeyin, çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Şüphesiz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler.

117. *(Kazandıkları)* pek az bir menfaattir. Halbuki onlar için elem verici bir azap vardır.

118. Sana anlattıklarımızı, daha önce, yahudi olanlara da haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmedik, fakat, onlar kendilerine haksızlık ediyorlardı.

119. Sonra şüphesiz Rabbin, cahillik sebebiyle kötülük yapan, sonra da bunun ardından tevbe edip durumunu düzeltenleri *(bağışlayacaktır)*. Çünkü onlar tevbe ettikten sonra Rabbin elbet çok bağışlayan, pek esirgeyendir.

"Artık Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yiyin." Yâni ey Mekke

halkı! Allah’ın nimetlerine nankörlük edenlerin, peygamberlerini yalanlayanların ve bu yüzden önce ve sonra başlarına gelen musibetler artık sizin tarafınızdan açıkça belli olmuştur. Onların başına gelenlerin sizin de başınıza gelmemesi için yapmakta olduğunuz küfran-ı nimet ve Allah Rasulü (s.a.)’i yalanlamaktan vazgeçin. Allah’ın nimetlerinin kadrini hakkıyla bilin; emir ve yasaklarında Allah Rasûlü (s.a.)’e itaat edin. Allah’ın size rızık olarak verdiği ekin, hayvan ve diğer nimetlerden helal ve temiz olarak yiyin. Yani nefislerinize hoş gelen leziz yiyecekleri yiyin. Bahîra ve benzeri hayvanların haram olduğunu uydurmaktan vazgeçin.

Âyette şeriat nurlarının ve hakikat sırlarının sâdık bir âşık için mânevi rızık olduğuna işâret vardır. Şeriatın ve hakîkatin kabul ettiği şeyler helal ve tayyibdir. Reddettiği şeyler ise haram ve habistir. Bu sebeple şöyle denilmiştir:

Dînî ilimler: Fıkıh, tefsir ve hadistir
Din adına başkasını okumak hiçtir.

Yâni faydalı ve makbul olan ilimler bu ilimler ile onların zâhirde ve bâtında kabulle karşıladığı ilimlerdir.

“eğer (gerçekten) yalnız Allah’a ibadet ediyorsanız,” Allah’ın helal saydıklarını helal sayarak, haram saydıklarını da haram sayarak ona itaat edip rızasını arıyorsanız *“O’nun nimetine şükredin.”* Onların hakkını tanıyın ve onlara nankörlükle karşılık vermeyin. İnsanın mânen fânî olması da şükür emrine dahildir. “*Yiyin!*” emrinden sonra gelmesi, yemenin şükre sebep olmasından dolayıdır. Sanki şöyle denilmiştir: “*Helal ve temiz olarak yedikten sonra Allah’ın nimetine şükredin.*”

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ ۚ
فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٥﴾

115. *(Allah)* size, sadece ölü hayvanı, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvanı haram kıldı. Ancak kim mecbur kalırsa *(başkalarının haklarına)* saldırmaksızın, sınırı da aşmadan *(bunlardan yiyebilir)*. Çünkü Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir.

“(Allah) size, sadece ölü hayvanı, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvanı” yemeyi *“haram kıldı.”*

“اَلْمَيْتَةُ *el-Meyte*”, boğazlanmadan ölen murdar hayvandır. Dış ülkelerden getirilen kurutulmuş etler haramdır. Çünkü onlar sığırları Allah’ın ismini anmadan başlarına çengel vurarak keserler.

“اَلدَّمُ *ed-Dem*”, damardan akan kan demektir. Kesim sırasında ete karışan kan ise affedilmiştir. Ancak onun da su ile temizlenmesi evladır.

Allah’tan başkası adına anılarak kesilen hayvanlar, putlar adına bağırılarak kesilen

hayvanlardır. Bu Câhiliyye Araplarının 'Lat ve Uzzâ adına' demeleridir. Yâni Allah Teâlâ, onların bahîra, sâibe ve benzeri isimler vererek haram olduğunu iddia ettikleri hayvanları değil, bunları haram kılmıştır. Yırtıcı hayvanlar ve ehli eşek gibi haram olduğuna dair delil bulunanlar dışında haram kılınanlar bunlarla sınırlıdır.

Rasûlullah (s.a.)'in pençesi olan bütün kuşları ve köpek dişli bütün yırtıcı hayvanların yenmesini yasakladığı rivâyet edilmiştir.[212]

Hâlid b. Velid (r.a.)'dan rivâyete edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) at, katır ve eşek etini yasaklamıştır.[213] Bu hadiste at etinin yenmesini helal gören Ebû Yusuf ve Muhammed'e karşı Ebu Hanife'nin lehine delil vardır. Ebû Yusuf'la Muhammed'in **Câbir** (r.a.)'dan rivâyet ettikleri, "Nebî (a.s.) ehlî eşeklerin etini yasakladı, at etinin yenmesine ise izin verdi."[214] hadisi Hâlid (r.a.)'ın hadisine ters düşmektedir. Haram olduğunu ifade eden hadis tercihe şâyandır. *Fâzıl Sinan Çelebi Hâşiyesi*'nde böyle geçmektedir.

Âyetin işâreti şöyledir: Ölü olan dünya cîfesi, canlı olan ise âhiret yurdudur. Âhiretin bir hayatiyeti olmasaydı o da cîfe olurdu.

Mesnevî'de der ki:

O âlem, zerre zerre diridir.
Her zerresi nükteden anlar, söz söyler.
Onlar, ölü olan cihanda oturmaz, dinlenmezler.
Çünkü ot, ancak hayvanlara lâyıktır.
Kim, gül bahçesinde meclis kurar, yurt tutarsa
Külhanda şarap içer mi hiç?
Pak ruhun makamı, ılliyyîndir.
Pislikte yurt edinense kurttur.

Kan, dünya şehvetleri; domuz eti, gıybet, hased ve zulümdür. Allah'ın ismi anılmadan başlanan mübah işlerin tamamı ne Allah için ne de ona yaklaşmak içindir. Bilakis nefsin hevâsı ve hazlarını tatmin içindir. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

"Ancak kim mecbur kalırsa" 'el-ızdırâr' bir şeye muhtaç olmaktır. **Kâşifî** der ki: "Yani kim ki çaresiz kalır ve muhtaç olur da haram kılınan şeylerden birini" kendisini mecbur kalan başka birine tercih ederek onun haklarına *"saldırmaksızın,"* **-**Çünkü başkasının helak olması kendisinin helak olmasından evlâ değildir.- *"sınırı da aşmadan"* yani zarureti ve açlığı giderecek miktarı aşmadan bunlardan yiyebilir**.**

"Çünkü Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir." Yâni Allah bu yüzden onu sorumlu tutmaz.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Ancak kim mecbur kalırsa"* yâni Hakk'ı talebden yüz çevirmeden ve tarikat sınırını da aşmadan mesela helal kazanç ile rızık taleb etmeye; neslin devamı için evlenmeye; nasihat, iyiliği emir, kötülükten

sakındırmak ve diğer hayır işleri için insanlarla ihtilat etmeye mecbur kalırsa *“Allah”* yapmaya mecbur kaldıkları şeyler için *“çok bağışlayan,”* tâlibleri gayelerine ulaştırmak sûretiyle onlar için *“pek esirgeyendir.”*

Bilesin ki zaruret durumları istisna edilmiştir. Bundan dolayı *et-Tehzîb*’de der ki: “Şâyet hasta bir kimse hakkında kan ve bevl içmekle ancak şifa bulacağı söylense ve onun yerine başka bir şey de bulunamasa, böyle bir hastanın kan ve bevl içmesi caizdir.”

Bazıları sahasında uzman olmak şartıyla gayr-i müslim tabiblerle istişâre etmenin câiz olacağını söylemişlerdir. Nitekim *İnsânü’l-uyûn*’da böyle denilmektedir. Fakat bundan da kaçınmak daha iyidir. Çünkü mü’min Allah’ın dostu, kafir ise Allah’ın düşmanıdır. Allah’ın dostunun düşmanından göreceği bir hayır olamaz. Dolayısıyla hastanın kendi cinsinden vukuf sâhibi ve tecrübeli kimselere başvurmalıdır.

Sâib der ki:

Dertsiz olanlardan kendi derdine ilaç aramak şuna benzer;
Diken batan kimsenin akrebin zehirli iğnesiyle çıkarmasına

el-Eşbâh’ta der ki: İki görüşten birine göre hastanın necis şeylerle ve şarapla tedavisine ruhsat verilmiştir. **Kâdîhan**, bunun caiz olmadığı görüşünü tercih etmiştir. Boğazda tıkanan lokmanın şarapla kaydırılması ittifakla câizdir. Tabibin hastanın avret yerlerine, ön ve arka mahalline bakması mübahtır.

Fakih **Ebü’l-Leys** (r.h.) der ki: “İnsanın, kendi bedenine zarar verecek şeyleri bilecek kadar tıb ilmini öğrenmesi müstehabtır.”

Ali (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: “Sığır eti hastalık, sütü şifa, yağı devadır.” Allah Rasulü (s.a.)’in hanımları için sığır kurban ettiği sahih rivâyetlerde gelmiştir. **Halîmî** der ki: “Bunun sebebi, Hicaz’ın havasının kurak, sığır etinin kuru, süt ve yağının ise rutubetli olmasından dolayıdır.” Sanki o, bu hükmü o bölgeye tahsis etmiştir. Bu güzel bir te’vildir. Aksi halde Rasûlullah (s.a.) hastalık sebebi olan bir şeyle Allah’a takarrubda bulunmaz. Dolayısıyla O bunu sadece sığır eti hakkında söylemiştir. Nitekim diğer bir hadiste şöyle buyurmuştur: “*Size sığırın süt ve yağını tavsiye ederim. Etlerini yemekten sakının. Çünkü sığırın süt ve yağı deva, etleri ise hastalık sebebidir*.”[215] Bu onun etinin kuru olmasından dolayıdır. Bu hadisin başka bir izahı da şöyledir: Rasûlullah (s.a.)’in sığır kurban etmesi ya caiz olduğunu beyan etmek ya da o sırada başka kurban edecek hayvan bulunmadığı içindir. **İmam Sehâvî**’nin *el-Makâsıdü’l-hasene* adlı eserinde böyle geçmektedir.

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ
لِتَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا

يُفْلِحُونَ ﴿١١٦﴾

116. Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak "Bu helâldir, şu da haramdır" demeyin, çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Şüphesiz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler.

Ey Mekke halkı! *"Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak "Bu helâldir, şu da haramdır" demeyin,"* Yâni bir vahye ve ona dayanan şer'î bir kıyasa istinad etmek şöyle dursun sağlam bir mülahaza ve fikir olmadan "*Şu hayvanların karınlarında olanlar yalnız erkeklerimize aittir, kadınlarımıza ise haram kılınmıştır.*" diyerek dillerinizin vasfettikleri hayvanlarınız hakkında helaldir ve haramdır demeyin. Âyetteki "*demeyin*" ifâdesi, "***Allah yolunda öldürülenlere 'ölüler' demeyin.***" (el-Bakara, 2/154) âyetindeki "*demeyin*" ifâdesi gibidir.

Âyette "yalan" oluşunun sözlerine takdim edilmesi, mubalağa içindir. Yine **Sa'dî Çelebi**'nin Hâşiyesi'nde belirtildiği gibi burada sadece dil ile vasfetmek üzerine bir hüküm bina edilmeyeceğine ima vardır. *Ebü'l-Leys Tefsîri*'nde belirtildiğine göre bu âyette kadı ve müftülere delilsiz ve beyansız görüş ifade etmemeleri için bir tenbih olduğu söylenir.

"Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz." Helal ve haramın dayanağı ancak Allah'ın emridir. Haram ve helal oluşuna hükmetmek helal ve haram kılma, Allah'tan olmadığı halde Allah'a isnad etmektir.

Âyette işâret vardır ki, zan ve gurur (aldanma) ile "Biz öyle bir makama ulaştık ki onda bazı şer'î haramlar bize helal ve bazı helaller de haram hale gelmiştir." diyen kimseler, bu makamı bize Allah verdi diyerek Allah'a yalan iftirada bulunmaktadırlar. Nitekim bu her şeyi kendilerine mübah görenlerin (İbâhiyye) halidir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

"Şüphesiz" işlerin herhangi birinde *"Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler."* Elde etmek için iftirada bulundukları arzularına nail olmazlar.

مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١١٧﴾

117. *(Kazandıkları)* pek az bir menfaattir. Halbuki onlar için elem verici bir azap vardır.

Onların üzerinde bulundukları bu Câhiliyye işlerinin menfaati, pek yakında sona erecek *"pek az bir menfaattir. Halbuki onlar için"* âhirette mahiyeti ve hakikati bilinemeyen *"elem verici bir azap vardır."*

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا

ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾

118. Sana anlattıklarımızı, daha önce yahudi olanlara da haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmedik, fakat, onlar kendilerine haksızlık ediyorlardı.

"Sana" "***Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere sığır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram kıldık***." (el-En'âm, 6/146) âyetiyle *"anlattıklarımızı, daha önce"* yâni bu âyet nâzil olmadan önce veya bu ümmete haram kılınmadan önce *"yahudi olanlara da"* önceki ve sonrakilerden başkalarına değil, sadece yahûdîlere *"haram kılmıştık."*

Bu durumda âyet, yahudilerin gerçek dışı yalan ve iftiralarını reddederek daha önce geniş olarak zikri geçen haram kılınan şeylerin onlara hasredildiğini te'yid eder. Çünkü onlar: "Biz bunların haram kılındığı ilk kavim değiliz. Daha önce İbrahim, Nuh ve onlardan sonrakilere ve nihâyet bize de haram kılındı." diyorlardı.

"Biz" bu haram kılma ile *"onlara zulmetmedik, fakat, onlar"* cezalandırılacakları şeyleri yaparak *"kendilerine haksızlık ediyorlardı."* Nitekim onların bu durumuna şu âyette işâret edilmektedir: "***Yahudilerin yaptıkları zulümden, bir de çok kimseyi Allah yolundan çevirmelerinden, menetmelerinden dolayı kendilerine (daha önce) helâl kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık.***" (en-Nisâ, 4/160) Şu âyet de taşı onların ağzına kapamıştır: ***"Tevrat indirilmeden önce İsrail'in kendisine haram kıldığı şeyler dışında, İsrailoğulları'na bütün yiyecekler helaldi. De ki: "Doğru iseniz, Tevrat'ı getirip okuyun."*** (Âl-i İmran, 3/93)

Rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) onlara bunu söyleyince şaşırdılar ve Tevrat'ı çıkarmaya cesaret edemediler. Nasıl çıkarsınlar ki Allah Teâlâ Tevrat'ta İsrailoğulları'nın zulüm ve taşkınlıklarına bir ceza olsun diye bazı helal rızıkların kendilerine haram kılındığını açık bir şekilde beyan etmektedir. Burada haram kılma konusunda onlarla diğerleri arasında farka açık bir tembih vardır.

وَاَصْلَحُوا اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّٓوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ

119. Sonra şüphesiz Rabbin, cahillik sebebiyle kötülük yapan, sonra da bunun ardından tevbe edip durumunu düzeltenleri *(bağışlayacaktır).* Çünkü onlar tevbe ettikten sonra Rabbin elbet çok bağışlayan, pek esirgeyendir.

"Sonra şüphesiz Rabbin, cahillik" gaflet, bilgisizlik ve işlerin sonunun nereye varacağını düşünmemek *"sebebiyle kötülük yapan, sonra da bunun"* bu kötülüğü işlemenin *"ardından tevbe edip durumunu düzeltenleri"* amellerini ıslâh edip salah yoluna giren kimseleri bağışlayacaktır.

İbn Abbas (r.anhümâ)'dan rivâyet edilmiştir: "Hayvana kötü şekilde binerek bile olsa kim kötü bir iş yaparsa o cahildir."

"اَلسُّوءُ (kötülük)" Allah'a ve başkalarına iftira etmeyi de içerir.

"Çünkü onlar tevbe ettikten sonra" **Müftü Sa'dî** der ki: Burada tekrar "*durumunu düzeltme*"yi zikretmedi. Çünkü o, tevbenin tamamlayıcısıdır. Tevbe ise bir daha günaha dönmeme azmi ile birlikte mâsıyet olduğu için mâsıyete pişmanlıktır. Günaha dönmemek ve durumunu düzeltmek, bu azmi kuvvetlendirmek içindir. *"Rabbin elbet"* bu kötülüğü *"çok bağışlayan,"* örtüp yok eden, *"pek esirgeyendir."* ibadet ve kulluk üzere onu, kötülülükleri terk ve iyilikleri işleme konusunda sabit kılar.

Allah Teâlâ'nın "إِنَّ رَبَّكَ (*Rabbin elbet*)" sözünün tekrarı, Allah'ın vâdini ve onu gerçekleştirmek konusundaki inâyetinin kemâlini te'kid içindir. Akıllı kimseye gereken, kendisini Allah'tan alıkoyacak şeyleri terk etmek, talebinde sıdk, amelinde ihlasla O'na yönelmektir. Tevbe sabun gibidir. Çünkü sabun görünen kirleri giderir. Tevbe de görünmeyen kirleri, yani günahları yok eder.

Mesnevî'de der ki

Ömür defterini kararttınsa
Önce yaptıklarına tevbe et.
Ömrün geçtiyse kökü bu demdir,
Tez ömür ağacını tevbe suyuyla sula.
Ömrünün köküne âb-ı hayat dök
Ta ki ömür ağacın yeşersin.
Bütün geçmiştekiler, bu tevbeyle iyileşir.
Geçen yıldaki zehir, bu yüzden şeker kesilir.

Bilesin ki, avamın tevbesi günahlardan, havassın tevbesi zelle ve gafletlerden, büyüklerin tevbesi yaptıkları iyilikleri görmek ve taatlara iltifat ederek gözünde büyütmektendir, yoksa onları terk etmekten değildir. Kul kötülükten dönüp amelini düzeltirse, Allah da onun durumunu düzeltir. Amellerin en efdali, nefs ve hevâya muhalefet ve Lâ ilahe illah zikridir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"*Allah'ın kırmızı yakuttan direkleri vardır. Baş tarafı arşın altında, aşağısı da en alttaki arzda balığın sırtındadır. Kul sadık bir niyetle 'Lâ ilahe ilah Muhammedü'r-rasûlullah' deyince arş sarsılır, balık ve direk yerinden oynar. Allah Teâlâ:*

"Ey arşım! Sakin ol." buyurur. Arş:

"Sen bu sözü söyleyen kimseyi affetmeden ben nasıl sakin olayım?!" der. Bunun üzerine Allah Teâlâ:

"Ey benim semâlarımın sâkinleri! Şâhid olun. Bu kelimeyi söyleyenin küçük büyük, gizli açık bütün günahlarını bağışladım."[216] *buyurur*."

İşte Allah'ın zikriyle kul günahlardan kurtulur, onunla nefislerin tezkiyesi/temizlenmesi ve kalblerin tasfiyesi gerçekleşir.

---

[212]. Müslim, Sayd, 15-16; Ebû Dâvud, Etime, 32; Tirmîzî, Sayd, 9, 11; Nesâî, Sayd, 86; İbn Mâce, Sayd, 13; Müsned, I, 147, 244

[213]. Ebû Dâvûd, , Et'ime 26, 33; Nesâî, Sayd, 30

[214]. Buhârî, Zebâih, 28, Megâzî, 38, Nikâh, 21; Müslim, Nikâh, 30, Sayd, 23, 25, 30, 37

[215]. Sehavi, Mekâsıd, s. 296

[216]. Deylemî, Hadis no: 706

İBRAHİM DÎNİ

إِنَّ إِبْرٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتاً لِلّٰهِ حَنِيفاًۜ وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَۙ ﴿١٢٠﴾
شَاكِراً لِأَنْعُمِهِۜ اِجْتَبٰيهُ وَهَدٰيهُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾ وَاٰتَيْنَاهُ
فِي الدُّنْيَا حَسَنَةًۜ وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَۜ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ
اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفاًۜ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ
﴿١٢٣﴾

120. İbrahim, gerçekten Hakk'a yönelen, Allah'a itaat eden bir önder idi; Allah'a ortak koşanlardan değildi.

121. Allah'ın nimetlerine şükrediciydi. Çünkü Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti.

122. Ona dünyada güzellik verdik. Muhakkak ki o, ahirette de sâlihlerdendir.

123. Sonra da sana: "Doğru yola yönelerek İbrahim'in dinine uy! O müşriklerden değildi" diye vahyettik.

"İbrahim, gerçekten Hakk'a yönelen," bütün bâtıl dinleri terk edip hak dine yönelen, emrini ayakta tutarak *"Allah'a itaat eden bir önder idi"* Neredeyse büyük bir ümmette dağınık olarak zor bulunacak beşerî fazîletlere sâhip tek başına bir ümmetti. Nitekim denilmiştir ki:

Allah hakkında garipsenecek bir şey değildir
Bütün bir âlemi bir kişide toplaması.
Ey cananım sen bir dânesin, fakat senin zatın
Cümle kemâlâtın eserleri senin zâtında toplanmıştır.

el-Mesâbîh'ta da geçtiği üzere bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: "*Hüseyin, "esbat'tan biridir.*"[217] O, tek başına bir ümmetin yerine kâim olan ümmetlerden biridir. Ya da: Ondan bir çok dallar ayrılacaktır. Çünkü seyyidler, **Zeyne'l-âbidîn b. Hüseyin** (r.a.)'ın neslinden çoğalmışlardır. Dolayısıyla zamanımızda bazı müfterîlerin iddia ettiği gibi hadiste Hz. Hüseyin'in peygamberliğine delil yoktur. Bundan Allah'a sığınırız. Kim peygamberimizden sonra bir peygamber olduğunu söylerse kâfir olmuş olur. Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

Ümmet kelimesinin "me'mûm", yâni kendisine uyulan mânâsında olduğu da söylenmiştir. Buna göre mânâ, insanlar ona uyar, hayır ve ilim öğrenmek için ona yönelirler. İnsanlara hayrı öğreten de dinde imamdır. İbrahim (a.s.) tevhid ehlinin reisi,

tahkik sâhiplerinin önderidir. Şirk ehliyle mücâdele etmiş, açık mûcize ve burhanlarla onları susturmuş, kesin delillerle onların bâtıl mezheblerini iptal etmiştir.

“Allah’a ortak koşanlardan değildi.” Yani onların dinlerinin ne aslî ne de fer’î konularından birinde onların bâtıl dinlerine tâbi olmamıştı. Bunda, Kureyşliler’in: “Biz İbrahim (a.s.)’ın milleti üzereyiz” şeklindeki sözlerine red vardır.

شَاكِرًا لِأَنْعُمِهِ اجْتَبٰيهُ وَهَدٰيهُ إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾

121. Allah’ın nimetlerine şükrediciydi. Çünkü Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti.

“Allah’ın nimetlerine şükrediciydi.” Rivâyet edilmiştir ki İbrâhim (a.s.) misafir olmadan yemek yemezdi. Bir gün misafir bulamadı da yemeği ertesi güne te’hir etti. İnsan suretinde meleklerden bir topluluk onun yanına vardı. İbrahim (a.s.) yemeği onlara getirdi. Onlar da ona kendilerinde cüzzam hastalığı olduğunu hissini verdiler. Bunun üzerine İbrahim (a.s.) şöyle dedi: “İşte şimdi sizi mübtela kıldığı halde bana verdiği âfiyete şükür olsun diye sizin yanınızda yemek yemek bana vacib oldu.”

Denilir ki: İbrahim (a.s.) Muhammed ümmetine ziyafet vermek istedi. Bunun için Allah’a dua etti ve dedi ki: “Ben acizim, sen her şeye kadirsin.” Bunun üzerine Cebrail (a.s.) Ebû Kubeys dağına çıktı ve onu etrafa serpti. Allah da onu dünyanın bütün kıtalarına yaydı. Bunun zerrelerinden bir zerre nereye düşmüşse, orası tuz madeni oldu. Böylece tuz İbrahim (a.s.)’ın ziyafeti olmuş oldu.

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

Ye, iç ve rahat ulaştır, ihsanda bulun
Senden sonra gelecek adamlar için neden biriktirirsin?
Gam da sevinç de geçer gider ancak
Yapılan amelin karşılığı ve iyi nam kalır.

“Çünkü Allah, onu” peygamber olarak *“seçmiş ve”* kendisine ulaştıran *“doğru yola iletmişti.”* Bu yol, tam teslimiyeti içine alan İslam yoludur.

وَاٰتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾

122. Ona dünyada güzellik verdik. Muhakkak ki o, âhirette de sâlihlerdendir.

“Ona dünyada güzellik verdik.” dünyada bütün insanlar arasında güzellikle anılma ve övülme, salih evlatlar, genişlik ve taat içinde uzun bir ömür gibi güzel haller verdik. Rasûlullah (s.a.) de onun neslindendir. Ona salât ve selam getirmek, Hz. Peygamber

(s.a.)’e salat ve selam getirmeye iliştirilmiştir. Nitekim bu ümmetten namaz kılan bir kimse: *“Kemâ salleyte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîm”* diye duâ eder.

“Muhakkak ki o, âhirette de sâlihlerdendir.” Cennette yüksek derecelere sâhip olan peygamberlerdendir. Bununla kastedilen, salahda kemale eren ve kemâlin son derecesine ulaşanlardır.

ثُمَّ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًاۜ وَمَا كَانَ مِنَ

الْمُشْرِكٖينَ ﴿١٢٣﴾

123. Sonra da sana: “Doğru yola yönelerek İbrahim’in dinine uy! O müşriklerden değildi.” diye vahyettik.

“Sonra da sana:” derecen yüce ve merteben yüksek olarak *“Doğru yola yönelerek İbrahim’in dinine uy!”*

“Sümme” kelimesinde olan mertebe bakımından sonralık mânâsında, İbrahim (a.s.)’a verilen şeylerin en büyüğünün Rasûlullah (s.a.)’in onun dinine tâbi olması olduğuna tenbih vardır.

“el-Milletü” Allah’ın peygamberlerin lisânıyla kulları için vazettiği ilahi buyruklardır. O ise Allah’a itâat îtibâriyle dinin bizzat kendisidir. İbrahim (a.s.)’ın milleti (dini) ile kastedilen İslam’dır ki sırât-ı müstakîm diye ifâde edilir.

“O müşriklerden değildi.” diye vahyettik.” Bilakis o, tevhid ehlinin önderiydi. Bu cümle, İbrahim (a.s.)’ın müşriklerin amel ve itikadından son derece uzak olduğunu te’kid için daha önce geçen cümlenin tekrarıdır.

Âlimler der ki: Tâbi olup uyma emri, asırların değişmesiyle değişen amelî yükümlülükler değil usûl (dinin asıl inanç) konularıdır. Rasûlullah (s.a.)’in ona tâbi olması, ondan sonra peygamber olarak gönderilmesine binaendir. Aksi halde o, öncekiler ve sonrakilerin Allah katında en değerli olanıdır.

Asıl sensin, gerisi senin tufeylindir/sana tâbidir
Sen bir pâdişahsın, cümlesi senin cemaatindir

Rasûlullah (s.a.), peygamberlik gelmeden önce İbrahim (a.s.)’ın dini üzereydi. Yani Mekkeliler’in İbrahim ve İsmail (a.s.)’dan tevarüs ettikleri hac, nikah alış-veriş ve yaşayış biçimlerine göre yaşardı. Tevhid inancına gelince; Mekkeliler bunu değiştirmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) ise bu konuda İbrahim (a.s.)’ın inancı üzereydi.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Rasûlullah (s.a.) İbrahim (a.s.)’a tâbi olma yoluna girip de “***Ben Rabbime gidiyorum***” (es-Sâffât, 37/99) diyerek Allah’a yönelince; Rasûlullah (s.a.)’in sırrına şöyle nidâ edildi:

"İbrahim bizim halîlimiz/dostumuzdu, sen ise habîbimiz/sevgilimizsin. İkiniz arasındaki fark şudur: Halil kendi kendine yürüyerek giderdi, Habîb ise gece götürüldüğünde (isrâ) binitliydi. Sidretü'l-müntehaya ulaşınca orada Halil'in makamını buldu. Ona şöyle denildi: "Sidre Halil'in makamıdır. Eğer ona razı olursan senin için tezyin edip süsleyelim. "***Çünkü sidreyi kaplayan kaplıyordu***."

Habibiyyet himmetinin yüksekliğinden dolayı ona bakmak sûretiyle Muhammed (s.a.)'in "***gözü kaymadı ve***" orada yer edinmekle "***sınırı aşmadı.***" (en-Necm, 53/16-17) "***Sonra yaklaştı, sarktı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu***." (en-Necm, 53/8-9) Bu Habib'in makamıdır. Kendinden geçmiş olarak "*Benim Allah ile öyle bir vaktim vardır ki o vakitte bana ne Allah'a yakınlaştırılan (mukarrab) bir melek, ne de Allah tarafından gönderilen bir peygamber yanaşamaz*."[218] hadisinde anlatılan halvette kalır.

Hadisteki '*mukarrab melek*'ten maksad Cebrâil (a.s.), '*Allah tarafından gönderilen peygamber*'den maksad ise Hz. Peygamber (a.s.)'ın hüviyyeti/kendi şahsiyetidir. İşte O başkasına tâbi olma sınırını aşınca kendisi tâbi olunan (metbû) hâline geldi. Her ne kadar O (s.a.), dünyada Halîl'e tâbi olmaya muhtaç idiyse de Halil de âhirette O'nun şefaatine muhtaç olacaktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): "*Kıyamet gününde insanlar, İbrahim (a.s.) bile benim şefaatime muhtaçtır.*"[219] buyurmuştur. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'den yapılan nakil burada bitti.

Sonra âyet, tâbi olmanın üstünlüğüne delâlet etmektedir. Çünkü Habîb (a.s.) şerefinin büyüklüğüne rağmen tâbi olmakla me'mur olunca ümmetinden diğerlerinin durumu nasıl olur, bir düşün. Tâbi olmak, iyilerle ve salih kişilerle beraberlik şereftir ve büyük bir saadettir. Görülmez mi ki beraberliğin şerefiyle on hayvan cennet ehlinden olmuştur: Salih (a.s.)'ın devesi, İsmail (a.s.)'ın koçu, Süleyman (a.s.)'ın karıncası, Ashab-ı kehf'in köpeği bunlardandır.

Söyleyen ne güzel söylemiştir:

Ashâb-ı kehfin köpeği birkaç gün
İnsanların izinden gitmekle insan oldu

Rasûlullah (s.a.)'den rivâyet edilmiştir: "Bir adam iflastan dolayı şaşkına döner. Allah: "Ey kulum! Falan kişiyi veya falanca ârifi tanır mısın?" buyurur. O da: "Evet" der. Bunun üzerine Allah: "Git, seni ona havale ettim." buyurur.

Şeyh Bahâuddin'den nakledildiğine göre **Bayezid Bistami** (k.s.)'un hizmetçisi Mağribli bir kimse idi. Onun yanında münker ve nekir meleklerinin suali ile ilgili bir konuşma geçti. Mağribli: "Vallahi! Onlar bana sorarlarsa, ben de onlara söylerim." dedi. Orada hazır bulunanlar ona: "Bunu kim bilecek?" dediler. O da: "Ben ölünce kabrimin başına oturun ve beni dinleyin." diye karşılık verdi. Mağribli vefât edince kabrinin başına gelip oturdular. Meleklerin sorgusunu ve onun cevabını işittiler: O, münker ve nekire: "Ebu Yezid'in kürkü boynumda olduğu halde bana soru mu

soruyorsunuz?” diye cevap veriyordu. Orada bulunan insanlar bunu duyunca kalktılar ve gittiler.

---

[217]. *Tirmîzî*, Menakıb, 30; *İbn Mâce,* Muk. 11; *Müsned,* IV, 172
[218]. *Aclûnî,* Keşfü’l-hafâ, II, 244
[219]. Bk. *Müslim,* İman, 334

CUMARTESİ TÂTİLİ

إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ ۚ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾

124. Cumartesi tatili, ancak onda ihtilaf edenlere *(farz)* kılınmıştı. Kıyamet günü Rabbin, muhakkak onların ihtilafa düştükleri şey hakkında aralarında hüküm verecektir.

"Cumartesi tatili," Cumartesi gününe tâzim ve o günde balık avını bırakıp ibadetle meşgul olma *"ancak onda ihtilaf edenlere (farz) kılınmıştı."*

"Cumartesi" haftanın günlerinden bir gün olup başka şeylerden kesilmek ve istirahat etmek anlamlarına gelir. Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi de günler "cumartesi" ile bittiği ve son bulduğu içindir. Çünkü o, haftanın son günüdür. Allah o günde gökleri ve yeri yaratmayı tamamlamıştır. Ya da bu yahudilerin o günde dünya işlerini bırakıp dinlenmeleri sebebiyledir. Yahudiler Cumartesi gününün İslam'ın alâmetlerinden olduğunu, İbrahim (a.s.)'ın da ona riâyet ettiğini iddia ederlerdi. Buna göre âyetin mânâsı, "Ey Muhammed! Cumartesi günü senin uymakla emrolunduğun İbrahim (a.s.)'ın dîninin alâmetlerinden değildir ki senin ile bazı müşrikler arasında genel olarak bir münasebet meydana gelmiş olsun. Çünkü Cumartesi günü, İsrailoğulları için uzun bir zamandan sonra meşrû kılındı.

Kâşifî der ki: "Zâdü'l-mesîr'de şöyle rivâyet edilir: Cumartesi günü Hz. Musa (a.s.) bir kimsenin bir eşyayı kaldırıp bir yere götürdüğünü gördü. Onun boynunun vurulmasını ve bedeninin bir yere bırakılmasını, leş yiyen kuşların o adamın parçalarını ve iç organlarını yemesini emretti." Musa (a.s.) böyle bir amelde şeriatının hurmetini çiğnediği için ona bu cezayı vermiştir.

Şer'-i şerif kimin helâkine fetvâ verirse
Onun katl ve helâkinden hiç çekinme

Cumartesi gününde ihtilafın kaynağı, hakka muhalif olan taraftı. Şöyle ki Musa (a.s.) yahudilere haftanın günlerinden birinin ibadet için ayırmalarını ve bu günün de Cuma günü olmasını emretti. Pek azı Cuma gününe rıza gösterdi ve çoğu şöyle dedi: "Biz, Allah'ın gökleri ve yeri yaratmayı tamamladığı günü, yâni Cumartesi gününü istiyoruz." dediler. Allah onlara Cumartesi günü için izin verdi ve o günde balık avını yasaklayarak onları imtihan etti. Cuma gününe razı olanlar Allah'ın emrine itaat edip o günde avlanmadılar. Diğerleri ise balık avına sabredemediler. Bunun üzerine Allah, emrine itaat edenlerin dışında bütün yahudileri maymun şekline çevirdi.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Emre uyan grup, Allah Teâlâ'nın emrine boyun eğdiği için

kurtuldular. Muhalif grup ise Allah'ın emrine muhâlefet ettikleri ve nefs-i emmâreleri ile kaldıkları için helak oldular. Şüphesiz ki bir şeye mecbur edilen muvaffak olur. İradesiyle hareket eden de nefsiyle baş başa bırakılır.

"Kıyamet günü Rabbin, muhakkak onların" bu iki grubun *"ihtilafa düştükleri şey hakkında aralarında hüküm verecektir."* Yani aralarındaki ihtilafı ayırıp hükme bağlayacak, muvâfakat edene sevab, muhâlif olana ceza verecektir. Âyette şuna işaret vardır: Dünyada vukû bulan bu ceza, yani iki gruptan birinin maymuna çevrilmesi ve diğerinin kurtulması, âhiretteki cezalara nisbetle önemsenmeyecek kadar basit bir şeydir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Biz dünyaya son olarak gelenleriz, kıyâmet günü en önde olanlar olacağız. Cuma günü onlardan sonra bize verilmiştir. Bu gün, Allah'ın onlara farz kılıp da hakkında ihtilaf ettikleri ve sonra Allah'ın bize hidâyet ettiği gündür. Bu gün bizim, yarın yahudilerin bir sonraki gün hristiyanlarındır*."[220]

Âyette işâret vardır ki Allah'ın insanları kendileriyle sırât-ı müstakîme irşad ettiği emir ve yasaklar hakkında tabîat ve hevâya uyup bazısını helal, bazısını haram kılmak için ihtilaf etmek konusundaki sıkılama, onların nefisleri hakkında olduğu gibi aynı zamanda onların aleyhine bir vebal ve sırât-ı müstakîmden sapmadır.

Şu halde kullara gereken ibadet, taat, mücâhede ve Hakk'ı talebde ittibâ ve bid'atları terk etmektir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): "*Size sünnetimi ve benden sonra gelecek râşid halîfelerin sünnetini tavsiye ederim. Onlara sıkı sıkıya sarılın. Dinde sonradan ortaya çıkan şeylerden sakının. Çünkü her bid'at dalâlettir.*"[221]

Bir adam **Şeyh Ebû Muhammed Abdüsselam b. Meşîş** (k.s.)'a geldi ve dedi ki:

"–Efendim! Beni bir takım vazife ve evrad ile görevlendir." Şeyh buna kızdı ve dedi ki:

"–Ben bir peygamber miyim ki vecibeler koyayım. Kişinin yapmakla mükellef olduğu farzlar malum, günahlar da meşhurdur. Farzları muhafaza ve günahları terk et. Kalbini, dünyayı istemekten koru. Bunlardan da öte sana taksim olunana kanaat et. Razı olduğun bir şey karşına çıkarsa Allah'a şükret. İstemediğin bir şey karşına çıkarsa ona da sabret.

"Kıyamet günü Rabbin, ... hüküm verecektir." Âyeti işaret etmektedir ki Allah Teâlâ sünnet ehli ile bid'at ehli arasında adâletiyle hükmeder ve şöyle buyurur: 'Şunlar fazlımla cennettedir ve ben buna aldırmam. Şunlar da adâletimle cehennemdedir ve ben buna da aldırmam.' Bid'at ehlinin yetmiş ikisi zâhir ehlinden, on biri batın ehlindendir. Hepsi îtikad yönünden Hakk'a muhâlif olup cehennemdedirler. Tasavvuf ehlinden ve diğerlerinden sadece bir grup kurtulur. Onlar Kitap ve sünnete göre îtikad ve amellerini düzenleyenlerdir. Allah Teâlâ'dan bizi dalâlet ve sapıklıktan korumasını dileriz. Yakine ulaşmak için mutlaka dinde kâmil, Hakk'a irşadda ehil bir dosta ihtiyaç vardır.

Hâfız (k.s.) der ki:

Hızır kılavuz olmadıkça bu konağı aşmaya kalkışma
Çünkü kapkaranlık bir yol,sen yolunu yitirmeden kork

---

[220]. *Buhâri,* Cuma, 1; *Müslim,* Cuma, 19, 20
[221]. *Ebû Dâvud,* Sünnet, 6; *Tirmîzî,* İlim, 16; *İbn Mâce,* Mukaddime, 6, *Müsned,* IV, 126, 127

HİKMET VE GÜZEL ÖĞÜTLE ÇAĞIR

ادْعُ إِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِى
هِىَ اَحْسَنُۜ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ اَعْلَمُ
بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾

125. *(Rasûlüm!)* Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücâdele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidâyete erenleri de çok iyi bilir.

Ey peygamberlerin en üstünü! *“Sen,”* insanları şeytanın yolundan *“Rabbinin yoluna”* cennete ve Allah’a yakınlığa ulaştıran İslam’a *“hikmet”* yani davet edilen kişinin tereddütlerini ortadan kaldıran ona hak olan itikadı veren faydalı kesin delillerle çağır. Bu, hakîkatlerin tâlibi olan ümmetin havassını/seçkinlerini dâvet etmek içindir. *“ve güzel öğütle çağır”* yâni ikna edici delillerle, faydalı ve ibretli kıssalarla dâvet et. Bu da ümmetin avâmını dâvet içindir. Mev‘ıza, kişinin kalbini rikkate getiren sevap ve cezayı zikretmek demektir. Nitekim *el-Kâmûs*’ta böyle geçer.

Hz. Şeyh **Attâr** (k.s.) der ki:

O’nun nûru mevcûdâtın aslı olduğundan
Her şey O’nun zâtı hürmetine yaratıldığından
Her iki cihanı dâvet etmek O’na vâcib oldu
Gizli açık bütün zerreleri Hakk’a dâvet etmek

Bilesin ki, var olan a‘yândan her biri Allah’ın isimlerinden bir isme dayanır ve bu isim yoluyla bütün isimlerin kendisinde toplandığı Allah ismine ulaşır. Bu durumda dâvetin ne faydası vardır, denilemez. Çünkü biz deriz ki: Dâvet, *“Mudill”* isminden *“Hâdî”* ismine, zulmedenden âdil olanadır.

“ve onlarla en güzel şekilde mücâdele et!” Muhalif olanlarla en iyi münazara ve mücâdele yolu olan rıfk, yumuşaklık, kolay olanı seçme ve İbrahim (a.s.)’ın yaptığı gibi önce onların kalplerini teskin eden ve içlerindeki alevi söndüren sözlerle başlayarak en güzel tarzda hakkı kabul etmeyen inatçılarla mücâdele et.

Âyet, hakkı ortaya çıkarmak için ilimde münâzara ve mücâdelenin caiz olduğuna delildir.

Şeyh **Semerkandî**, tefsirinde der ki: “Bu âyette Hakk’a dâvet edilen kişilerin üç grup olduğuna delil vardır. Çünkü hikmetle Allah’a davet edilen kimseler, havas ehlidir.

Öğütle dâvet edilenler, avamdır. Mücâdele ve münâkaşa ile dâvet edilenler, cidal ehlidir. Onlar akıl ve zeka ile diğer insanlardan ayrılmış olsalar da inat, taassub, ısrar ve hakkı anlamaktan kendilerini alıkoyan ve helak eden sapık birini taklid etmek gibi kötü sıfatlarla kirlenmiş nâkıs kimselerdir. Çünkü nâkıs akıllılık, insan için eblehlikten daha şerlidir. Cennet ehlinin çoğunun iyi niyetli saf kimselerden olduğunu işitmedin mi? Şu halde bu dâvet usullerinden her birini kendisine uygun olan kimselerde kullanmak gerekir. Çünkü avam hikmetle dâvet edilse hiç fayda vermez. Çünkü anlayışlarının kötülüğünden ve kavrayışlarının olmamasından ötürü onu anlamazlar.

Anlayışı eğri olanların önünde hikmetten nükte söylemek
Cevherlerden bir nicesini eşeğin önüne dökmekten ibârettir

Mesnevî'de şöyle denilir:

Şîa'ya Ömer'den bahsedilebilir mi?
Sağırın yanında kopuz çalınabilir mi?

Hikmet ehli de mücâdele ile dâvet edilse onlar bundan, koca adamın kendisine bebekmiş gibi süt verilmesinden nefret ettiği gibi nefret ederler.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır"* âyeti işâret eder ki: Avâmı Rabbinin yolu olan cennete dâvet hikmetle,yâni havf ve reca (korku ve ümit) iledir. Çünkü onlar cehennemden korkarak, cennet'e tamâ ederek Rabblerine dua ederler. Onları güzel öğüt ile dâvet ise rıfk, hoş geçinme, yumuşak söz, yanlış anlaşılmaması için dolaylı ifadeler kullanma, toplum arasında değil ayrı bir yerde nasihat etmektir. Çünkü insanlar içinde bir kimseye açıkça nasihat etmek azarlamak anlamına gelir.

Nasihat edeceksen tenhada et
Ki bundan başkası nasihat şivesi değildir
İnsanların içinde edilen nasihat
İşte o nasîhat fazîhattan (çirkinlikten) başka bir şey değildir

Havassı Allah'a hikmet ve güzel öğütle dâvet, onlara Allah'ı sevdirerek ve talebe olan iştiyaklarını artırarak, Allah'ın yolunu gösterip irşâd ederek, o yola sokarak, onlara delil ve nur saçan bir kandil olarak yapılır. Böylece sana tâbi olarak ve senin onları tezkiyen sayesinde mukarrabînin (Hakk'a yakın kılınanların) mertebelerine ulaşırlar.

"ve onlarla" bunlardan her bir toplulukla *"en güzel şekilde mücâdele et!"* Nifak ehliyle mücâdele et ve onlara sert davran. Hakka uyanlara lütuf, merhamet ve şefkatle muâmele et. Mü'minlere kanadını indir, onları affet ve onlar için mağfiret dile."

Şeyhim ve senedim (**Osman Fazlî Ef.**) -Allah ruhunu rahat ettirsin- *el-Lâihâtü'l-*

berkıyyât adlı eserinde der ki: *"hikmet ile ... dâvet"* demek, hal ve makamın iktizasına uygun bir basiretle, yerine göre yumuşak davranak, hafifleterek ve dokundurmak ile; yerine göre sert, şiddetli ve açık sözlerle ve benzeri şekilde maslahatı celb ve fesadı ortadan kaldırmayı amaçlayan bir tarzda dâvet etmek demektir.

"Güzel öğüt" iyilikleri içine alan teşvik ve korkutmayı kapsayan, kalpleri sevilen amellere celb eden, nefisleri çirkin şeylerden alıkoyan güzel öğüde mahsus ve uygun düşen şeylerdir. Güzel öğüt, hak ile, kâmil ilim ve tam akıl ile verilen öğüttür. Yoksa nefis, cehalet ve ahmaklıkla verilen öğüt değildir. Çünkü birincisi kuşatıcı doğru bir basîret ile ikincisi ise genel olarak fesada götüren bir gaflet iledir. Hakikatte "güzel öğüt" cevâmiu'l-kelim (az sözle geniş mânâ ifâde etme) özelliği taşıyan nasîhatlardır.

"ve onlarla en güzel şekilde mücadele et!" Bu da rıfk ve yumuşaklık, affetme, kusurları bağışlama, müsamahakârlık, insanların anlayışına göre konuşma, işlerin sonunu düşünerek hareket etme, sabır, teennî, tahammül, hilm ve diğerleri gibi en güzel şekilde mücâdelenin gerekleri ile yapılan hakkânî mücâdeledir. En güzel şekilde mücâdele, bu mücâdelenin amacının hakkı ortaya çıkarmak, hakka muhâlefet edene doğruyu açıklamak, tüm garazlardan ve geçici menfaatlerden tam olarak yüz çevirmek sûretiyle sadâkat; inatçı, hak ve doğruluk yolundan sapan, câhil, gâfil, bâtıl ve yalan yoluna giden muhaliflere bile tam bir merhamet göstermek gibi hususlarla yapılan mücâdeledir.

"Rabbin, kendi yolundan" hak yol olan İslâm'dan *"sapanları"* hikmetleri, öğütleri ve ibretleri gördükten sonra hakkı kabulden yüz çevirenleri *"en iyi bilendir ve O, hidâyete erenleri de çok iyi bilir."* Yani senin üzerine düşen ancak dâvet, tebliğ ve en güzel şekilde mücâdeledir. Hidâyet ve dalâletin meydana gelmesi ve onların karşılığını vermek sana ait değildir. Bilakis dalâlete düşenleri ve hidâyete erenleri en iyi bilen Allah'tır. Her birine müstehak olduğu sevabı ve cezâyı verir. Sanki şöyle buyrulmuş oluyor: Rabbin onları en iyi bilendir. Kim de hayır varsa, az bir öğüt ve nasihat ona yeter. Kimde de hayır yoksa bütün çareler sonuçsuz kalır ve sanki soğuk demiri dövmüş gibi olursun.

Şeyh Sa'dî der ki:

Aynanın kiri temizlenir
Fakat taştan ayna olmaz

Hâfız da şöyle der:

Feyzi kabul etmek için cevheri temiz olmak gerektir
Yoksa her taş ve çamur, inci ve mercan olmaz

Bil ki insanlar üç sınıftır: Bir kısmının hüsn-i hatime ile dünyadan gitmesi kesindir. Peygamberler (aleyhimü's-selâm) ve aşere-i mübeşşere gibi. İkinci bir sınıfın da kötü

akıbetle vefat etmesi kesindir. Ebû Cehl, Karun, Haman ve Firavun gibi mutlaka kafir olarak ölecekleri kesin olan kimseler gibi. Üçüncü bir sınıf insan ise sonları hüsn-i hatime ve kötü âkıbet arasında gidip gelir.

Genel olarak iyi hal sahibi bütün mü'minler ve günahkar kafirlerin tamamı bu gruptandır. Çünkü iyi hal sahibi mü'minler, akîde ve amel yönünden şeriatın zâhirine göre övülmüş, günahkar kâfirler ise -gelecekte durumları Allah'a havale edilmiş olsa da- şeriatın zahirine göre yerilmişlerdir. "***Allah, işleri bozanla düzelteni bilir***." (el-Bakara, 2/220) sonunda ve âhirette onların aralarını ayırır.

Görünürde nice dost olan vardır ki Allah'ın düşmanı ve şeytanın dostu hâline gelirr. Kendisine ârızî ihtida (geçici bir hidâyet) dahil olan zâtî dalâletten Allah'a sığınırız. Onun zulmeti, gece gündüze girdiği zaman gecenin karanlığının gündüzün aydınlığıyla gizlenmesi gibi, zâtî dalâletin zulmeti de hidâyet nûrunun sûreti ile gizlenmiştir.

Zahirde nice Allah düşmanı vardır ki sonunda Allah'ın dostu ve şeytanın düşmanı olarak Allah'a kavuşur. Bunun sebebi de onun ârızi dalâletin dahil olduğu aslî hidâyet ile hidâyet bulmasıdır. Dolayısıyla onun nuru ârızi dalalet karanlığı ile örtülmüştür. Bu da tıpkı gündüzün geceye girmesi sırasında gündüz aydınlığının gece karanlığı ile örtülmesi gibidir. İşte böylece ârızî hidâyet zâtî dalâlete fayda vermeyip sonu helak olduğu gibi, ârızî dalâlet de aslî hidâyete zarar vermez ve sonu kurtuluş olur.

Ebû İshak (r.h.)'dan nakledildiğine göre o şöyle demiştir: Yanımıza sıkça gelip giden ve yüzünün yarısını örten bir adam vardı. Ona: "Sen bizim yanımıza çok geliyorsun, yüzünün yarısı ise kapalı. Göster de bakayım." dedim. "Kimseye söylemeyeceğine söz ver." dedi. Ben de: "Tamam" dedim. Şöyle dedi: "Ben kefen soyan biriydim. Bir kadın defnolunmuştu. Kabrini gelip açtım. Ölünün konulduğu lahdin kerpicine kadar kazdım. Sonra elimle kefenin önce ridasını sonra lifafesini tutup çektim. Bir de baktım ki kadın da çekmeye başladı. Kendi kendime dedim ki: "Yoksa kadın bana üstün mü gelecek?" Nihâyet dizlerimin üzerine çökmüş ve lifafeyi soymuştum ki kadın elini kaldırıp bana kuvvetli bir tokat attı." Ebû İshak der ki: Sonra bu adam yüzünü açtı, bir de ne göreyim, yüzünde beş parmak izi. Ona: "Sonra ne oldu?" diye sordum. Şöyle dedi: "Sonra lifafesini ve izarını geri verdim ve toprağı da tekrar üzerine attım. Kendi kendime yaşadığım müddetçe bir daha kefen soymamaya karar verdim."

Ebu İshak diyor ki: "Sonra ben Evzâî'ye bir mektup yazarak durumu sordum. Evzâî de bana "Yazık sana! O adama tevhid ehli olarak ölenlerden ne kadarının yüzünün kıbleye doğru olduğunu sor." diye cevap yazdı. Ben de sordum. Adam: "Çoğunun yüzü kıbleden çevirilmiş haldeydi." dedi. Ben de bunu Evzâî'ye yazdım. O da bana mektup yazdı. Mektupta şöyle diyordu: (Üç defa) "***Biz Allah içiniz ve biz O'na döneceğiz***." (el-Bakara, 2/156) Yüzü kıbleden çevrilenlere gelince onlar sünnet üzere, yani İslam dini üzere ölmemiştir. Çünkü kitap ve sünnetle ameli terk etmek, günahlarda ısrar etmek bir çok âsîleri ölüm anında küfre çeker. Bundan Allah'a sığınırız.

Senin mâtemin; yâni ölümün düğün olur,

Eğer sonun iyi ve hüsn-i hâtime ise.

Allah Teâlâ'dan imanımızın nûrunu ve îtikadımızın ışığını zeval kasırgasından muhafaza etmesini ve ayaklarımızın bütün zaman ve durumlarda sabit söz "لا إله إلا الله Lâilâhe illallah" ile sâbit kılmasını dileriz.

SABIR DAHA HAYIRLIDIR

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ ۖ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ
لِلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ
وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا
وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

126. Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır.
127. Sabret! Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlardan dolayı kederlenme; kurmakta oldukları tuzaktan kaygı duyma!
128. Çünkü Allah, *(kötülükten)* sakınanlar ve güzel amel edenlerle beraberdir.

"Eğer ceza verecekseniz," yâni ceza vermek isterseniz *"size yapılan işkencenin misliyle ceza verin."*

Kurtubî der ki: "Tefsir ehlinin cumhuru, bu âyetin Medîne'de ve şehitlerin seyyidi Rasûlullah (s.a.)'in amcası **Hamza b. Abdulmuttalib** hakkında nazil olduğunda ittifak etmiştir.

Müşrikler Uhud savaşında müslümanların karınlarını deştiler, burunlarını ve kulaklarını kestiler, hatta avret mahallerini kopardılar. Böyle yapılmayan sâdece Hanzala b. Rahib kaldı. Çünkü babası Âmir er-Râhib Ebû Süfyan'la beraberdi. Onu için onu bıraktılar.

Müşrikler Uhud'dan ayrılınca Rasûlulllah (s.a.) savaş meydanına geldi. Kendisini son derece üzen Hz. Hamza (r.a.)'ın karnının yarıldığını, burnunun ve kulaklarının kesildiğini gördü. Kalbini bundan daha fazla sızlatan bir hadise ile de karşılaşmamıştı. Bunun üzerine:

"*Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun. Sen çok sıla-i rahm yapar, insanların hayrına pek koşardın. Kadınlar üzülmeseydi ya da benden sonra âdet hâline gelmesinden korkmasaydım, Allah seni yırtıcı hayvanların ve kuşların karınlarında tekrar diriltene kadar öylece bırakırdım. Yemin olsun ki, eğer Allah beni onlara karşı muzaffer kılarsa senin yerine onlardan yetmişine misilleme yapacağım.*"[222] buyurdu.

Mü'minler de: "Eğer Allah bizi onlara galib kılarsa, yaptıklarından daha fazlasını onlara yapacağız. Arablardan hiç kimsenin yapamadığı işkence ile onları öldüreceğiz." dediler.

Sonra Peygamber (s.a.) elbisesini istedi ve onunla Hz. Hamza'nın yüzünü örttü. Ayakları açıkta kaldı. Onları da bir parça izhir otuyla kapattı. Daha sonra onu cenaze

namazı için öne aldı ve onun üzerine on tekbir getirdi. Başka bir şehidin cenazesi getirilip oraya konuyor, Hamza (r.a.) ise olduğu yerde kalıyordu. Böylece onun için yetmiş defa namaz kılınmış oldu. Çünkü şehidlerin sayısı yetmişe ulaşmıştı.

et-Tibyân'da der ki: "Hz. Peygamber (s.a.), amcası Hamza için yetmiş defa tekbir getirmiş veya yetmiş defa namaz kılmıştır." Rivâyet edilmiştir ki Ebû Bekr (r.a.), Fatıma (r.a.)'nın cenaze namazını kıldırmış ve dört tekbir almıştır. Bu hadis, Hanefî fakihlerinin cenaze namazı için dört tekbir alınması konusunda istidlal ettikleri delillerden biridir. Nitekim *Envâru'l-meşârık*'da böyle geçmektedir.

Uhud şehidlerinin defni tamamlanınca bu âyet nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) de bunun üzerine yemin keffâreti vererek yapmak istediğinden vazgeçmiştir.

Esbâbü'n-nüzûl'de der ki: Hamza (r.a.)'ı Habeşli Vahşî öldürmüştü. O, Cübeyr b. Mut'im b. Adiy b. Nevfel'in kölesiydi. Cübeyr'in amcası Tuayme b. Adiyy, Bedir savaşında öldürülmüştü. Kureyşliler Uhud'a yürüyünce Cübeyr kölesi Vahşi'ye şöyle dedi: "Eğer, amcam Tuayme'ye karşılık Muhammed'in amcası Hamza'yı öldürürsen hürsün." Vahşî mızrağını aldı ve Hamza'ya attı. Attıkları zaman Habeşlilerin mızrağı hata etmez, mutlaka isabet ederdi. Olanlar oldu. Daha sonra Vahşî müslüman olunca Rasûlullah (s.a.) ona: "*Yüzünü benden gizleyebilir misin?*"[223] buyurdu. Çünkü Hz. Hamza'yı şehid ettiği için onu görmeyi istememişti. Bunun üzerine Vahşi huzurdan çıktı. Rasûlullah (s.a.) vefat ettiğinde peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Müseylemetü'l-kezzab'a karşı bir ordu hazırlanıp da yola çıkınca Vahşî (r.a.) dedi ki: "Müseyleme ile savaşmaya ben de gideceğim. Belki onu öldürürüm de Hamza'yı öldürmeme karşılık olur." Böylece orduya katıldı ve Allah ona Müseyleme'yi öldürmeyi nasib etti.

Âyette aşırı davranmadan işkenceye işkence ile mukâbele etmenin caiz olduğuna delâlet varsa da *"eğer ceza verecekseniz"* ifâdesi ile şarta bağlanmasında üstü kapalı olarak affa teşvik vardır.

Bahru'l-ulûm'da der ki: İşkence'nin haram oluşu konusunda ihtilaf yoktur. Kudurmuş köpeğe varıncaya kadar, bunun yasaklanması ile ilgili hadisler vârid olmuştur.

"Ama" misli ile ceza vermekten vazgeçip *"sabrederseniz,"* ve affederseniz , demektir. Bu, kinâye yoluyla bilinen bir şeyin açık olarak ifâde edilmesidir. *"elbette o,"* yâni buna sabretmeniz *"sabredenler için"* sizin için ceza ile mukabelede bulunmanızdan *"daha hayırlıdır."* Yani affetmek, affeden kimseler için intikamdan daha hayırlıdır.

"Sabredenler için" ifâdesi, sabırlarından dolayı onları medih ve sena etmek içindir.

İşte bu âyet inince Rasûlullah (s.a.): "*Bilakis sabrederiz, yâ Rab!*"[224] buyurmuştur.

el-Hülâsa'da der ki: "Bir kimse bir başkasına: "Ey habis!" dese, o da ona: "Hayır, habis sensin." diyebilir mi?" Bu durumda en iyisi ona bir şey demeyip cevap vermemesidir. Konuyu mahkemeye götürerek kadının cevap vermesi de caizdir. Bütün bunlara rağmen kendisinin cevap vermesinde de bir beis yoktur.

Mecmeu'l-fetâvâ'da der ki: Bir kimse başkasına: "Ey habis" derse, o da ona aynı kelime ile karşılık verebilir. Çünkü bu zulme uğradıktan sonra, mazlumun hak elde etme

durumlarından biridir. Bu yüzden o kimsenin karşılık vermesi şer'an caizdir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: "***Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, artık onlara yapılacak bir şey yoktur.***" (eş-Şûrâ, 42/41) Affetmek daha fazîletlidir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: "***Kim affeder, bağışlarsa onun mükafatı Allah'a aittir***." (eş-Şûrâ, 42/40) Eğer bu, haddi gerektiren bir kelime olursa, misliyle mukabelede bulunduğu takdirde aynı had kendisine de vurulacağından dolayı cevap vermesi uygun değildir.

İmam Timurtâşî, *Tenvîru'l-ebsâr*'da der ki: "Haksız yere başkasına vuran ve vurulan kimsenin de ona vurması durumunda her ikisine de tâzir cezası gerekir. Cezaya ilk önce vurandan başlanır."

Daha sonra Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.)'e aşağıdaki âyette sabrı açıkça emrediyor. Çünkü O, Allah'ın emrini en iyi bildiği ve O'na güveni tam olduğu için işlerin azimetleri ile amel etme konusunda insanların en üstünü idi.

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ

مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾

127. Sabret! Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlardan dolayı kederlenme; kurmakta oldukları tuzaktan kaygı duyma!

Onlardan gelen eziyet ve acılara, Hak'tan yüz çevirmelerine *"sabret!"* Rasûlullah (s.a.)'in sabrı, ümmetin bu konuda ona tâbi olmasını beraberinde getirir. Nitekim bir kimse, **İbn Abbas**'a tâziye esnasında der ki: "Sen sabret de, biz de seninle beraber sabredelim. Zira halkın sabrı ancak önderlerinin sabrıyla mümkündür."

"Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı iledir." Allah'ın seni sabra muvaffak kılması ve sabretmene yardım etmesi ile mümkündür. Çünkü sabır, Allah'ın sıfatlarındandır. Buna ancak Allah'ın bu sıfatı ile vasıflanan üstün ahlak sahibi kimseler güç getirebilir.

Câfer-i Sâdık (r.a.) der ki: "Allah Teâlâ peygamberlere sabrı emretmiştir. En fazla payı da Rasûlullah (s.a.)'e vermiştir. Öyle ki, O'nun sabrını O'na değil bizzat kendine nisbet etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı iledir."*

"Onlardan dolayı kederlenme" Kafirlerin sana iman etmelerinden ve tabi olmalarından ümitsizliğe düşerek onlar yüzünden mahzun olma. Bu âyet, **"*Kafirler topluluğuna üzülme*."** (el-Mâide, 5/68) âyetine benzer

"kurmakta oldukları tuzaktan" gelecekte sana yapacakları hilelerden *"kaygı duyma!"* Onların hilelerinden dolayı bir sıkıntı içinde olma. Bu ifade, yanlış anlamaya neden olan karışık ifadelerden emin olunduğu durumlarda, maklub/secili sözlerdendir. Çünkü sıkıntı insanın içinde olan bir vasıftır, insan onun içinde olmaz. Bu ifadede diğer bir incelik daha vardır. O da şudur: Sıkıntı, büyüdükçe ve kuvvet buldukça her tarafı

çepeçevre kuşatan bir şey gibi olur.

Âyette ilk nehiy (iman etmemelerinden dolayı mahzun olmamak) onlar tarafından matlub olması sebebiyle günaha düşmekten sakınmakla ilgilidir ki bu geçmiştir. İkincisi, onlar tarafından ulaşacak bir mahzurdan sakınmak (kurmakta oldukları tuzaktan kaygı duymamak) ile ilgilidir ki, bu da gelecektir.

إِنَّ اللهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

128. Çünkü Allah, *(kötülükten)* sakınanlar ve güzel amel edenlerle beraberdir.

"Çünkü Allah," kötülük ve günahlardan *"sakınanlar ve güzel amel edenlerle beraberdir."* Allah'ın beraber olması velâyeti ve lütfu anlamınadır.

Denilir ki: "Muttakîlerlerle/sakınanlarla beraber olması" kötülük yapanlara karşı onları desteklemesi anlamınadır. *"Güzel amel edenler",* kendilerine düşmanlık yapanlara karşı bile iyilikle karşılık verenlerdir. Dolayısıyla birinci durumda "el-ihsan" bir şeyi iyi güzel yapmak anlamınadır. İkinci durumda, kötülük yapmanın zıddı olan iyilik yapmak demektir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Muhsin (iyilik yapan) kimsenin üç vasfı vardır: Allah'a itaata koşar, haramlardan sakınır, kendisine kötülük yapana iyilik yapar*."

İhsan ve keremden insanın hatırı şâd olur
Takvâ ile din hânesi âbâd olur
Bu sıfatlar konusunda acele edersen
Yaratılan ve Yaratan'ın her ikisinin de rızasını bulursun

Mümşad Dîneverî der ki: "Meleklerden bir melek gördüm. Bana: "Bir kişi dışında Allah'la beraber olanların hepsi helak olmuştur." diyordu. Ona: "O kimdir?" dedim. "Allah'ın kendisiyle beraber olduğu kimsedir." dedi. Nitekim şu âyet buna işaret eder: *"Allah, (kötülükten) sakınanlar ve güzel amel edenlerle beraberdir."* Çünkü asıl gaye, sevilenin (Allah'ın) sevenle beraber olmasıdır. Çünkü O'nun rızası ve kula yönelmesi ile bu beraberliğin farkına varılır. Sevenin sevilenle beraber olmasına gelince, bu bazen mahbubun (Allah'ın) o kişiye gazabı ve ondan yüz çevirmesi durumunda da olabilir.

Herim b. Hayyan'dan nakledilmiştir: Vefatı yaklaşınca ona: "Vasiyette bulun." denildi. O da: "Vasiyet maldan olur, benim ise malım yok. Size Nahl sûresinin son âyetlerini vasiyet ederim." diye cevap verdi.

Fakir (**Bursevî**) (Kadîr olan Allah ona müsâmaha ile muâmele etsin) der ki: Şeyhim ve senedim (Allah ruhunu rahat ettirsin) vefatından bir gün önce arkadaşlarını topladı ve şöyle dedi: "Bilin ki, ey arkadaşlarım! Benim malım yok ki vasiyet edeyim. Fakat

ben şeriat, tarikat, ma'rifet ve hakikat yönünden ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebi üzereyim. Beni bu şekilde bilin. Dünya ve âhirette benim için böylece şahitlik yapın. İşte benim vasiyyetim budur."

Hz. Şeyh bu sözleriyle îtikadında ve tarikatında asla sapma ve ilhad olmadığına işaret etmiştir. Çünkü derler ki: "Tasavvuf ehli on iki fırkaya ayrıldı. Bunlardan sadece biri sünnîdir. Ulemanın da takdir ettiği onlardır. Diğerleri ise bid'at ehlidir. Sünnî olan iki şahidle bilinir: Birinci şahid zâhir, ikinci şahid bâtındır. Zahir olan, sağlam ve muhkem şeriat ilmidir. Bâtın olan, cehalet, gaflet ve körlük üzere değil, ilim, yakaza ve basîret üzere sülûktür.

Kim bu sûrenin son âyetleriyle amel eder; meşakkat ve rahat hallerinde af, sabır, ilim, inşirah-ı sadr ile vasıflanır; geçmiş ve gelecek konusunda hüzün ve tasayı terk eder; takvâ mertebeleri ve ihsan türleriyle amel ederse; kendisine velâyet, maiyet (Allah ile beraberlik), îman-ı kamil, hüsn-i hâtime ve âkıbeti hayır olma alâmetlerini kazandırmış olur.

Allah'ım, bizi mâsivâya ve senden başkasına meyilden muhafaza et. Âkıbetimizi de hayırla tamamla, yâ Rab![225]

---

[222]. *İbn Kesir,* Tefsir, II, 592

[223]. *İbnü'l-Esir,* Usdü'l-ğabe, V, 439

[224]. *Müsned,* V, 135; *İbn Kesîr,* Tefsîr, II, 592

[225]. Nahl sûresi, ihtiva ettiği aklî ve naklî delillerle birlikte 1104 yılının aylarından mübarek Şaban ayının 19. günü olan Cumartesi günü (25 Nisan 1693) tamamlanmıştır.